فهرست
نسخه‌های خطی کتابخانهٔ گنج‌بخش

مرکز تحقیقات فارسی ایران و پاکستان

جلد یکم

تألیف
محمد حسین تسبیحی

از انتشارات مرکز تحقیقات فارسی ایران و پاکستان
راولپندی - پاکستان

به یاد بود

جشن دو هزار و پانصدمین سال بنیانگذاری شاهنشاهی ایران

سال کورش بزرگ

۱۳۵۰ خورشیدی

سخن مدیر

به نام خدای بخشایندهٔ مهربان

فکر تأسیس مرکز تحقیقات فارسی ایران و پاکستان با ارادهٔ دانش پرور و فرهنگ گستر اعلیحضرت شاهنشاه آریامهر ایران و حضرت رئیس جمهور پاکستان بصورت اعلامیهٔ مشترک ۱۳ آبان ۱۳۴۸ هجری شمسی برابر ۴ نوامبر ۱۹۶۹ میلادی پدیدار گردید و تهیه و تنظیم و اجرای طرح آن به وزارت فرهنگ و هنر ایران و وزارت آموزش و تحقیقات علمی پاکستان سپرده شد حسن نیت و حسن تعاون مسئولان دو وزارتخانه طی مذاکرات به اندازه‌یی بود که با مشخص گردیدن حدود طرح، مقدمات اجرای برنامه نیز فراهم شد و هستهٔ مرکز به صورت ادارهٔ مرکزی در راولپندی به وجود آمد و آغاز به کارکرد و در تاریخ یکم آبان ۱۳۵۰ برابر ۲۳ اکتوبر ۱۹۷۱ موافقتنامهٔ مربوط با پیوست اساسنامه درمیان دو دولت ایران و پاکستان امضاء شد و مرکز تحقق یافت.

موافقتنامه چنین شروع می شود :

"به منظور تشیید و ادامهٔ همکاری فرهنگی و آموزشی و زبانی بین ایران و پاکستان و برای رسیدن به حد اعلای تفاهم بین دو کشور از طریق تعاون صادقانه و همبستگی دوستانه در این زمینه‌ها، دولت شاهنشاهی ایران و دولت جمهوری اسلامی پاکستان تصمیم گرفته اند که این موافقتنامه را برای همکاری در زمینه‌های فرهنگی و آموزشی منعقد سازند."

و هدف تأسیس مرکز در آغاز اساسنامه این گونه آمده است :

"پاکستان افتخار دارد که دارای یک میراث فرهنگی است که در طی قرون از زبان و ادب و هنر فارسی مایه گرفته است. اینک به منظور حفظ و توسعه و نشر و ترویج این میراث فرهنگی، مؤسسه‌یی به نام مرکز تحقیقات فارسی ایران و پاکستان با اشتراک مساعی وزارت فرهنگ و هنر دولت شاهنشاهی و وزارت آموزش و تحقیقات علمی پاکستان به مدت نامحدودی در کشور پاکستان تأسیس می شود."

برای رسیدن به این هدف، یکی از نخستین گامها تهیهٔ فهرست جامعی از نسخه‌های خطی و کتابهای چاپی فارسی و جز آن می باشد که درباره و پیرامون میراث فرهنگی پاکستان است تا کار تحقیق و پژوهش آسان و راه هموار گردد. این کار از یک سال پیش آغاز شده است و همکاران دانش پژوه مرکز در چندین شهر پاکستان سرگرم فهرست برداری از کتابهای خطی و بساچاپی در کتابخانه های مختلف هستند.

مرکز دارای یک کتابخانه است و آن به بزرگداشت حضرت داتا گنج بخش، کتابخانهٔ گنج بخش نامگذاری شده است. وی نخستین فارسی نویس و عارف برجستهٔ پاکستان در قرن پنجم هجری است و نام اصلی او ابوالحسن علی بن عثمان بن علی جلابی هجویری غزنوی است که هم اکنون مدفن او در شهر لاهور زیارتگاه مردمان است. فعلاً کتابخانهٔ گنج بخش دارای ۸۰۸ نسخهٔ خطی و ۴۷۳۱ کتاب چاپی است. وظیفهٔ فهرست برداری نسخه های خطی و کتابهای چاپی این کتابخانهٔ نوبنیاد به عهدهٔ آقای محمد حسین تسبیحی کتابدار مرکز است.

اینک نخستین جلد "فهرست نسخه‌های خطی کتابخانهٔ گنج بخش" به دوستداران و جویندگان و کاوشگران میراث فرهنگی ایران و پاکستان تقدیم می گردد. این فهرست نوبر کوششهای آقای تسبیحی می باشد و درحقیقت نمونه‌یی از روش فهرست برداری و نسخه شناسی و کتابشناسی است که مرکز تا می تواند آن را رواج خواهد داد. ضمناً ما خود اعتراف می کنیم که این کاری است که توانسته ایم نه آن که خواسته ایم.

امیدواریم که این فهرست مقدمهٔ کاوشهای مرکز در جهان پهناور و غنی فرهنگ پاکستان باشد و وحدت و یگانگی میراث فرهنگی ایران و پاکستان را بیش از بیش آشکار گرداند.

مدیر مرکز تحقیقات فارسی ایران و پاکستان

علی اکبر جعفری

راولپندی (پاکستان)، ٤ آبان ماه ۱۳۵۰ هجری خورشیدی

به یاد بود جشن دو هزار و پانصدمین سال بنیانگذاری شاهنشاهی ایران

فهرست

نسخه‌های خطی کتابخانهٔ گنج بخش

مرکز تحقیقات فارسی ایران و پاکستان

جلد یکم

تألیف :

محمد حسین تسبیحی

از انتشارات مرکز تحقیقات فارسی ایران و پاکستان

راولپندی - پاکستان

۱۳۵۰ هجری خورشیدی (سال کورش بزرگ)

۱۹۷۱ میلادی

انتشارات مرکز تحقیقات فارسی ایران و پاکستان

شماره ۱

کتابخانهٔ گنج بخش

گنجینهٔ فهرست و کتابشناسی

شماره ۱

مختصات این کتاب

نام کتاب : فهرست نسخه‌های خطی کتابخانهٔ گنج بخش .

مؤلف : محمد حسین تسبیحی .

سخن مدیر : دکتر علی اکبر جعفری مدیر مرکز تحقیقات فارسی ایران و پاکستان ، راولپندی ، تلفن : ۶۸۴۵۱ .

چاپ : غلام علی پبلشرز ، ۱۰ هسپتال رود ، لاهور ، تلفن : ۶۰۴۰۲

ناشر : مرکز تحقیقات فارسی ایران و پاکستان ، راولپندی ، تلفن : ۶۸۴۴۹

تعداد : ۱۰۰۰ مجلد .

قطع : ۱۷×۲۴ سانتیمتر .

کاغذ : ۹۰ گرمی سفید ، ساخت نوشهره ، پاکستان .

ماشین نویس: عبدالرشید بن عبداللطیف کارمند مرکز تحقیقات فارسی ایران و پاکستان .

خطاط : سید انور حسین نفیس رقم

مدت چاپ : ۳ ماه (از ۲۰ مهرماه تا ۲۰ دی ماه ۱۳۵۰ خورشیدی) .

تاریخ چاپ و نشر : سال کورش بزرگ (۱۳۵۰ خورشیدی) .

محل انتشار : کتابخانهٔ گنج بخش مرکز تحقیقات فارسی ایران و پاکستان تلفن : ۶۸۴۴۹ .

بها : ۴۰ روپیهٔ پاکستان .

بسم الله الرحمن الرحیم

به نام خدای بخشایندۀ بخشایشگر

مقدمۀ مؤلف :

سپاس خدای بزرگ یکتا و بی‌همتا را که به این حقیر آن قدر توانایی ارزانی داشت تا نخستین مجلد فهرست نسخه‌های خطی کتابخانۀ گنج بخش مرکز تحقیقات فارسی ایران و پاکستان را تألیف کنم و بدین صورت در اختیار دوستداران نسخه‌های خطی و جویندگان فرهنگ و ادب و خواستاران دین و دانش قرار دهم .

نگارنده بسیار شادمان هستم و افتخار دارم که این کتاب به مناسبت جشن دو هزار و پانصد مین سال بنیانگذاری شاهنشاهی ایران نشر می یابد .

در این مجلد ، به ترتیب حروف تهجی یا الفبایی ، ۳۰۰ شماره نسخۀ خطی را آورده ام اما در حقیقت ۴۲۸ نسخه را شناسانده ام . کتابخانۀ گنج بخش مرکز تحقیقات فارسی ایران و پاکستان هم اکنون که این دیباچه را می نگارم ۱۰۹۲ نسخۀ خطی دارد و فهرست آنها نیز در دست تهیه است . تقریباً نیمی از این نسخه ها به صورت مجموعه کتابت شده اند و هر مجموعه حد اقل ۲ و حد اکثر شاید تا صد کتاب و رساله را شامل می گردد . از اینکه این نسخه‌های خطی چگونه گرد آوری می شود و به چه

ترتیب در مخزن کتابخانهٔ گنج بخش حفظ و حراست می گردد داستانی شادی آفرین دارد که شرح آن در این مقدمه نگنجند.

روش فهرست نگاری در این کتاب:

روش نگارنده در شناختن و شناساندن نسخه‌های خطی و کتابشناسی و فهرست نگاری، نتیجهٔ مطالعات پی گیر و کوششهای خستگی ناپذیر است و همواره روشهای گوناگون کتابشناسان و نسخه شناسان و فهرست نگاران را مطالعه کرده و از اندیشه و نظر و طریقهٔ آنان به صورت علمی و عملی بهره مند گشته ام و سر انجام این **روش فهرست نگاری** را به دست داده ام. در این کتاب، برای شناساندن هر نسخه، ۹ مورد در نظر گرفته و به کار برده ام و در تهیهٔ دیگر فهارس نسخ خطی نیز این ۹ مورد اعمال می شود، بدین شرح:

۱ - اندازه (بیرونی و درونی)

بعضی «**اندازه**» را «**قطع**» یا «**تقطیع**» می‌گویند و بر دو قسمت است:

الف: اندازهٔ بیرونی که شامل رویهٔ بیرونی و عطف و اطراف جلد می‌گردد.

ب: اندازهٔ درونی که شامل رویهٔ داخلی جلد و صفحات و تعداد سطرها وجدولها و نقش‌ها می شود. برای **اندازه گیری** معمولاً از خط کشی که با سانتیمتر، مدرج شده باشد استفاده می گردد. «س‌م» برای سانتیمتر و «س» برای سطر است.

۲ - اوراق:

«**اوراق**» جمع «**ورق**» که بعضی آنرا «**برگ**» نیز می گویند، در ورق شماری همهٔ نسخه‌های خطی متداول است، اما نگارنده به «**صفحات**» نسخه

نیز توجه داشته ام . ذیل این عنوان ، تعداد ورق ها و صفحات هر نسخه دقیقاً به دست داده شده است . ورق شماری و صفحه شماری خود کاری است وقت کش اما سود مند در شناخت هر نسخه .

۳ - کاغذ :

کاغذ شناسی هر نسخه از دشوار ترین کار های هر فهرست نگار و نسخه شناس است و براساس تجربه قرار دارد . این حقیر با تجربه هایی که به دست‌آورده و با پرسش هایی که از جلد سازان و پیوند کاران (و صالان) و خطاطان و نسخه شناسان و کتاب شناسان و فهرست نگاران نموده ام ، انواع کاغذ هایی را تشخیص داده ام ، مانند : کاغذ هندی، کاغذ کشمیری، کاغذ سپاهانی ، کاغذ سمرقندی ، کاغذ خانبالغ ، کاغذ سیالکوتی ، کاغذ دهلی ، کاغذ ولایتی . معمولاً رنگ این کاغذ ها ، یا در اصل و یا بر اثر گذشت روز گار ، زرد ، خاکی ، دودی ، خاکستری ، قهوه‌یی ، حنایی ، آبی ، سفید ، نارنجی و رنگ های دیگر است .

ذیل «**کاغذ**» خصوصیات کاغذ و جلد ، عطف ، نوی ، کهنگی ، پوسیدگی ، کرم‌خوردگی ، موش خوردگی ، وصالی (پیوندکاری) ، ساییدگی ، تذهیب ، تهذیب ، نقش و رنگ را نشان داده ام و خلاصه اینکه همهٔ آگاهی ها دربارهٔ جلد و کاغذ را در ذیل این عنوان آورده ام .

٤ - خط :

خط شناسی و خطاطی هر نسخه در شناختن و شناساندن آن بسیار ارزنده است . نگارنده اقسام خط را در این کتاب براساس تجربه و مقایسه به دست داده ام . ذیل «**خط**» ، خصوصیات خط ، جدولها ، لوح ها ، و رنگهای گونا گون آنها را شرح کرده ام ، و قرن یا سنهٔ تقریبی نوع خط را نشان داده ام . در این کتاب ٤٨ نوع خط از نسخه های خطی

عقیدهٔ نگارنده :

نگارنده تا آنجایی که توانایی داشته کوشیده ام که هر نسخه را بوسیلهٔ خود نسخه بشناسانم زیرا معتقد هستم که منظور و مقصود فهرست نگار و جویندهٔ هر نسخه ، شناساندن و شناختن آن نسخه به وسیلهٔ همان نسخه است . آنچه در هر نسخهٔ خطی است بهترین معرف آن نسخه است و گرنه نقل مطالب و مندرجات دیگر کتب و فهارس برای شناخت نسخه خیلی مفید نمی تواند باشد و شاید خالی از اشتباه نباشد . ذیلا دو نکته را یاد آور می گردم :

نکتهٔ اول :

نگارنده هرچه را که از نسخه ها برای شواهد نقل کرده ام ، بدون جرح و تعدیل و توضیح و تصحیح و غث و سمین است و حتی رسم‌الخط آن ، اگر غلط و اشتباه هم بوده است ، تا حد ممکن حفظ شده است : زیرا نقل این شواهد بعینه به ما می گوید که ارزش علمی ، ادبی ، لغوی ، انشایی ، املایی ، تاریخی ، و هنری نسخه تاچه پایه است و اگر فهرست نگار نتوانسته است نسخه را بشناساند خواننده و خواهندهٔ نسخه ، آنرا خواهد شناخت و شاید در معرف آن هم بکوشد . بنا بر این از مطالعه کنندگان ارجمند این فهرست درخواست دارم ، هنگام مطالعه و استفاده ، این نکته را در نظر بگیرند و اشتباهات و سهوالقلم های کاتب و احیاناً مؤلف را از من نشمارند .

نکتهٔ دوم :

دیگر نکته‌یی که باید یاد آور شوم آن است که هیچ نکوشیده ام نسخه‌یی را ممتاز و منحصر بفرد و بی نظیر و یگانه وبی همتا معرفی کنم بلکه

آنچه را که نسخه بوده و در برداشته است معرفی کرده ام و نیز کوششی نداشته ام که بگویم این نسخه چاپ شده ویا چاپ نشده است زیرا بسا اتفاق افتاده که نسخه یی چاپ شده و لیکن نامی ترین فهرست نگاران و نسخه شناسان از آن آگاهی نداشته اند. باوجود اینها اگر در مواردی الزامی می نموده است ، یاد آور گشته ام که نسخهیی منحصر بفرد است ویا چاپ نشده است ، مثلاً می توانم بگویم که بهترین نسخههای این فهرست «کشف‌الاسرار وعدة الابرار» است و نیمی از نسخه های این فهرست چاپ نشده است .

فهارس هفتگانه :

بر این کتاب که خود فهرست است ، فهارسی افزوده ام تا استفادهٔ از آن آسان تر گردد ، بدین شرح :

۱ - فهرست موضوعی مندرجات نسخه های خطی منقول در این کتاب .

۲ - نامهای اشخاص ، مؤلفان ، مترجمان ، شارحان ، شاعران ، مورخان ، مفسران ، نسبت ها ، کنیتها ، لقب ها .

۳ - فهرست نامهای کاتبان ویا خطاطان .

٤ - فهرست کلمات و نامهایی که از روی نشان مهر ها خوانده شده است .

٥ - فهرست مصراع‌های اول اشعار پراکنده در نسخه ها که در حواشی و اوایل و اواخر هر نسخه به طور پراکنده کتابت شده است . این اشعار شامل متن نسخه‌ها نمی گردد .

٦ - فهرست نامهای کتابها ، نسخه‌ها ، رساله‌ها ، مجموعه‌ها .

۷ - فهرست نامهای جای‌ها .

این فهارس کمک بزرگی به مطالعه کنندگان و جویندگان دریافتن کلیهٔ مطالب نسخه‌های خطی می کند .

تعداد نسخه‌ها :

جمع کل نسخه هایی که در این فهرست شناسانده شده از روی شمارش و نشان کتابخانهٔی ۳۰۰ مجلد است اما از لحاظ نام آنها تحقیقاً ۴۲۸ نسخه است زیرا در ۴۳ **«مجموعهٔ»** معرفی شده ، ۱۷۱ رساله و کتاب گرد آمده است . درمیان نسخه های معرفی شده ، ۲۰ نسخه **«ناشناخته»** مانده است ، باوجود اینها کوشیده ام که آنها را با مقایسات و جست وجوها و نشانی های دیگر تا آنجایی که مقدور بوده است بشناسانم و همهٔ موارد ۹ گانهٔ فهرست نگاری و نسخه‌شناسی در این کتاب را در مورد آنها اعمال دارم .

زبان نسخه‌ها :

نسخه هایی را که در این فهرست شناسانده ام ، به **۵ زبان** تألیف (تصنیف) گشته اند ، اما بعضی نسخ از آمیختن ۲ تا ۳ زبان از این پنج زبان ، واحد دیگری را تشکیل داده و روی هم رفته ۱۱ نوع زبان به وجود آمده است ، بدین شرح :

۱ - زبان فارسی	۲۵۸	نسخه
۲ - زبان عربی	۷۹	«
۳ - زبان اردو	۳	«
٤ - زبان پنجابی	۵	«
۵ - زبان ترکی	۱	«

۶ - زبان فارسی و عربی	۵۹	نسخه
۷ - زبان فارسی و پنجابی	۴	"
۸ - زبان عربی و پنجابی	۲	"
۹ - زبان اردو و پنجابی	۱	"
۱۰- زبان عربی و اردو و فارسی	۱	"
۱۱- زبان عربی و فارسی و پنجابی	۱۸	"

موضوعات نسخه‌ها :

موضوعات کلی که این نسخه‌ها (یعنی ۴۲۸ نسخه) براساس آنها تألیف یا (تصنیف) گشته اند ، روی هم رفته ۱۲ موضوع هستند ، اما موضوعات جزئی آنها شامل تقریباً ۲۰۰ موضوع می شوند که در «فهرست موضوعی مندرجات نسخه های خطی منقول در این کتاب» که در پایان این فهرست آمده است همهٔ آنها را گرد آورده ام . ضمناً شمارهٔ موضوعی هر نسخه بر بنیاد روش کتابشناس و فهرست نگار نامی آمریکا **ملویل دیوئی** (1931—1851) MELVIL DEWEY قرار دارد . اعداد کسری موضوعی و کتابخانهٔ در سمت چپ نام هر نسخه آمده است . صورت این اعداد کسری ، شمارهٔ موضوعی و مخرج آنها شمارهٔ کتابخانه است . مثلاً : [**آفرینش پیغامبر اسلام «صلعم»** $\frac{۲۹۰}{۵}$] . عدد **۲۹۰** **نمایندهٔ** موضوع نسخه و عدد **۵** نمایندهٔ شمارهٔ ترتیب کتابخانه است . طالبان و استفاده کنندگان هر نسخه باید نام نسخه و شمارهٔ کسری (صورت و مخرج) سمت چپ آنرا یاد داشت کنند و به کتابخانهٔ گنج بخش مرکز تحقیقات فارسی ایران و پاکستان ارسال دارند تا عکس یا فیلم آن نسخه ، مطابق مقررات تهیه گردد و برای آنان فرستاده شود .

فهرست موضوعات کلی و تعداد نسخه هایی را که هر موضوع در بردارد بدین شرح است :

۱ - دین	۱۹۹	نسخه
۲ - ادب	۱۱۶	«
۳ - ریاضی	۵	«
٤ - منطق	۸	«
۵ - طب	۱۹	«
٦ - زبان شناسی	۵۱	«
۷ - ستاره شناسی	۲۱	«
۸ - مراجع	۳	«
۹ - تاریخ	۲	«
۱۰- فلسفه	۲	«
۱۱- اخلاق	۱	«
۱۲- علم خالص	۱	«

متن نسخه ها :

کلیهٔ متن این نسخه ها ، یعنی ٤۲۸ نسخه ، که در ۱۲ موضوع کلی تألیف یا (تصنیف) گشته اند ، منثور ، منظوم یا منثور و منظوم هستند ، بدین شرح :

۱ - دین = ۲۹۰

منثور	منظوم	منثور و منظوم
۱۵٤ نسخه	۲٦ نسخه	۱۹ نسخه

۲ - ادب = ۸۹۰

منثور	منثور و منظوم	منظوم (مثنوی)	منظوم (قصاید)	منظوم (دیوان)
۲۵ نسخه	۳۹ نسخه	٤۳ نسخه	٤ نسخه	۵ نسخه

۳ - ریاضی = ۵۱۰

منثور	منثور و منظوم	منظوم
۳ نسخه	۱ نسخه	۱ نسخه

٤ - منطق = ۱٦۰

منثور
۷ نسخه

۵ - طب = ٦۱۰

منثور	منظوم
۱۸ نسخه	۱ نسخه

٦ - زبان شناسی = ٤۹۰

منثور	منظوم
٤۵ نسخه	٤ نسخه

۷ - ستاره شناسی = ۵۲۰

منثور	منثور و منظوم
۱۹ نسخه	٤ نسخه

۸ - مراجع = ۰٤۰

منثور و منظوم
۳ نسخه

۹ - تاریخ = ۹۵۰

منثور
۲ نسخه

۱۰ - فلسفه = ۱۱۰

منثور
۲ نسخه

۱۱ - اخلاق = ۱۷۰

منثور
۱ نسخه

۱۲ - علم خالص = ۵۰۰

منثور
۱ نسخه

نسخه‌های مکرر :

٤٧ نسخه از میان ٤٢٨ نسخه در این فهرست ، مکرر معرفی شده اند ، یعنی از یک نسخه بیشتر و از ٦ تا ٢ نسخه است ، ٢٠ نسخهٔ زیر از ٦ تا ٣ مکرر می باشد ، بدین شرح :

١ - بوستان سعدی یا سعدی نامه	٦	نسخه
٢ - گلستان سعدی	٥	״
٣ - اسکندر یا شرف نامه یا اقبال نامه	٥	״
٤ - یوسف و زلیخای جامی	٤	״
٥ - انشای هرکرن	٤	״
٦ - مکاتبات علامی یا هرسه دفتر ابوالفضل	٤	״
٧ - تحفهٔ نصایح	٤	״
٨ - زبدة الرمل	٤	״
٩ - اربعین حدیث یا چهل حدیث	٣	״
١٠- کریما	٣	״
١١- تفسیر حسینی یا مواهب علیه	٣	״
١٢- درود مستغاث	٣	״
١٣- شرح اسکندر نامه یا شرف نامه یا اقبال نامه	٣	״
١٤- شرح بوستان یا سعدی نامه	٣	״
١٥- طوطی نامه	٣	״
١٦- فوائد الضیائیه	٣	״

۱۷- مثنوی مولوی	۳	نسخه
۱۸- مجموعهٔ سلطانی	۳	«
۱۹- قصیدهٔ برده	۳	«
۲۰- قصیدهٔ غوثیه	۳	«

۲۷ نسخهٔ مکرر دیگر هر یک در دو نسخه معرفی شده اند. این نسخه ها اگرچه در این کتاب مکرر آمده اند، ولیکن در خط و کتابت و تاریخ و نام کاتب و محل کتابت کاملاً باهم فرق دارند، ضمناً این مسأله را ثابت می کنند که در سر زمین پاک، ارزش و شهرت متون فارسی براساس کدام یک از متنهای مشهور ویا مؤلف یا (مصنف) آن قرار دارد.

در این آمار خوب واضح است که بوستان سعدی یا سعدی نامه ۶ نسخه، گلستان سعدی ۵ نسخه، اسکندر نامه یا اقبال نامه یا شرف نامه ۶ نسخه است، و بقیهٔ نسخه‌ها به ترتیب از ٤، ۳، ۲ وا بیشتر نیستند. تعداد نسخه های بیشتر از هر مؤلف (مصنف، شاعر، مترجم، شارح) دلیل بر شهرت و احترام و مقبولیت بیشتر اوست. چنانکه درمیان مؤلفان این نسخه‌ها، **سعدی اول**، **نظامی دوم**، **جامی سوم** است و قس علی هذا.

امید وارم این کوشش من که به نتیجه رسیده است مورد توجه محققان و دانشمندان ایران شناس و پاکستان شناس قرارگیرد و موجب شود که دوستی ها و تفاهمات و روابط فرهنگی و علایق علمی و عرفانی و تاریخی هر دو کشور مستحکم تر و پای برجای تر گردد، ضمناً از بزرگان علم و ادب درخواست دارم که در راهنمایی و همراهی، مرا دلیل راه گردند و در تذکارات و یاد آوری ها و نکته چینی ها و خرده‌گیری ها، اشتباهات و از قلم افتاده هایم را، به فضل و کرم و به برکت دانش و هنر خودشان خاطر نشان فرمایند.

محقق ارجمند و استاد دانشمند جناب آقای **دکتر علی اکبر جعفری** مدیر مرکز تحقیقات فارسی ایران و پاکستان همواره مرا راهنما و همراه بودند و برخی نکات تاریخی را یاد آور شدند و در قرائت نام ها و نشان مهرها یاریم نمودند و نیز وسایل چاپ و نشر و تهیهٔ مطالب انگلیسی این کتاب را از طرف ادارهٔ انتشارات مرکز تحقیقات فارسی ایران و پاکستان فراهم ساختند ، در اینجا لازم می دانم از صمیم قلب از ایشان سپاسگزاری نمایم و دعای خیرم را بدرقهٔ راهشان گردانم . دیگر از آقایان : **استاد سید پیر حسام الدین راشدی** که چند نکتهٔ تحقیقی را یاد آور گشتند و **استاد دکتر محمد جواد مشکور** که همیشه مشوق و دلیل راهم هستند تشکر می کنم .

از خدای بزرگ مدد می جویم تا به این حقیر قوت و قدرت بیشتر ببخشد که حق خدمت را بهتر ادا کنم و مجلدات دیگر نسخه های خطی کتابخانهٔ گنج بخش مرکز تحقیقات فارسی ایران و پاکستان را زود تر با روشی سودمند تر و تحقیقاتی ارزنده تر به ارباب علم و ادب تقدیم دارم .

خرد ترین بندگان خدا

محمد حسین تسبیحی

مهرماه ۱۳۵۰ خورشیدی

راولپندی - پاکستان

290/5

آفرینش‌نامهٔ پیغامبر «صلعم»

[دین، فارسی، منثور]

۱- اندازه : —بیرونی : ۵/۲۰ × ۵/۱۲ س‌م. — درونی : ۱۳ س ۱۵ × ۵/۶س‌م.

۲- اوراق : ۷ ورق. ۱۴ صفحه.

۳- کاغذ : سفید رنگ و حنایی هندی، کرم خورده، جلد کاغذی.

۴- خط : نستعلیق خوش، خوانا، پخته، روشن، قرن ۱۲ ه ق.

۵- کاتب : «علیم الله»، تاریخ کتابت «۱۱۶۷ ه ق» : «تمت تمام شد آفرینش نامهٔ پیغامبر صلی الله علیه و آله وسلم این نوشتهٔ فقیر حقیر بنده علیم‌الله ۱۶ محرم‌الحرام وقت ظهر سنهٔ ۱۱۶۷ نوشته شد،

نویسنده را نیست فردا امید   نوشته بماند سیه بر سفید

نصر من الله فتح قریب   نوشته بماند بجنت غریب

تم (۱۰ بار).

۶- مؤلف : و تاریخ تألیف معلوم نشد، نام تألیف را در صفحهٔ اول و آخر

«**آفرینش نامهٔ پیغمبر صلی الله علیه وسلم**» کتابت کرده اند از مطالعهٔ نسخه هم این مطلب تأیید شد.

۷- **آغاز** : «بسم الله الرحمن الرحیم آفرینش نامهٔ پیغمبر صلی الله علیه وسلم، در سلوک الاسرار آورده است که عبدالله و ابوجهل پسران عبدالمطلب بودند عبدالله صاحب جمال و نیک اعمال بود و حلم و نیکبختی در ذات او بود».

۸- **انجام** : «پیغامبر صلی الله علیه و آله وسلم بسیار نشان کرد و در شهر مشهور طهور گشت الغرض بعده ده سال محمد مصطفی صلی‌الله علیه و آله و صلعم را پیغامبری داد اظهر من‌الشمس است و الله اعلم بالصواب تمت تمام شد» (رک : ۵ - کاتب).

۹- **چگونگی** : موضوع این رساله دربارهٔ خلقت حضرت محمد (ص) است که به فارسی روان و ساده برای مسلمانان نوشته شده است. باوجود اینکه ۱۴ صفحه بیشتر ندارد از لحاظ مطلب غنی است. چهار فرشته به صورت آدمی درآمده بر در خانهٔ آمنه شدند و به او مشک فروختند و در حقیقت بوی خوش بر آمنه رسید و عبدالله عاشق او گردید و جبرئیل هم میوهٔ درخت شجرةالنور را از بهشت برای او آورد و آمنه پس از خوردن آن باردار گردید و خلاصه پس از زمان معین حضرت محمد (ص) متولد گردید و دوستان را شاد گردانید و پس از گذشت روزگار جهان را به نور اسلام روشن ساخت. این رساله گویا برگزیده‌یی است از کتاب «سلوک الاسرار» که نام آن در آغاز نسخه آمده است. (رک : مجموعه ۱۱۳/۲۹۰).

۸۹۰
۱۳۴

آیینهٔ اسکندری

[ادب ، فارسی ، منظوم ، مثنوی]

۱- اندازه : — بیرونی : ۲۶/۵ × ۱۷ × ۲/۵ س م . — درونی : ۱۷ س ۸×۱۷/۵ س م .

۲- اوراق : ۱۳۲ ورق. ۲۶۴ صفحه .

۳- کاغذ : ضخیم سفید رنگ هندی، آب رسیده ، وصالی شده ، جلد مقوایی با عطف پارچه یی، ملون و نو .

٤- خط : نستعلیق متوسط خوش، خوانا ، پخته، عنوانها و سر فصلها شنگرف روشن ، قرن ۱۲ و ۱۳ ه ق .

۵- کاتب : و تاریخ کتابت معلوم نشد .

۶- مؤلف : یا (شاعر): «**خسرو**» معروف به **امیر خسرو دهلوی** (رک: مطلع الانوار ۸۹۰/۱۲۸) . در جای جای نسخه نام «خسرو» آمده است . تاریخ تألیف (مثنوی) «۶۹۹ ه ق» و نام تألیف «**آیینهٔ اسکندری**» یا «**آیینهای سکندر**» است . در صفحهٔ ۲۶۲ فرماید :

«س این نامه را اتفاق صواب
شد آیینهای سکندر خطاب
در این دم که پایان این شکر است
ز تاریخ هفتصد یکی کمتر است»

۷- آغاز : ناقص است و دو ورق (٤ صفحه) هم به علت وصالی شدن ، ناقص شده به طوری که بعضی از ابیات را نمی توان خواند. صفحهٔ

بدون عیب اینگونه آغاز می شود :

توام هم خود آموزشی بخش خاص
که آن خواهم از تو که یابم خلاص
من از حد خود دم زدن چون توان
تو اندازهٔ بخشش خود رسان
ز یاد خودم سینه پر نور کن
فراموشی خود ز من دور کن
وجود مرا همتی ده بلند
کزین جیفه بیرون جهانم سمند

۸- **انجام** : نیز ناقص است و به این ابیات ختم می شود :

کسی را مقابل بر آرد غبار به تسلیم خلقش کنم شرمسار
ور از پس زند سکهٔ ناصواب هم از خوی خود باز آید چو آب
ولی در دلم بیش از این نیست باک که فردا چو من رفته باشم به خاک
خیال مرا نقش بینی کنند به شکل گهر مهره چینی کنند
مروت نباشد ز آزادگان لگد کوب کردن بر افتادگان

۹- **چگونگی** : امیر خسرو دهلوی آیینهٔ اسکندری را به پیروی از **حکیم نظامی گنجوی** سروده است :

هنر پرور گنجه گویای پیش
که گنج هنر داشت ز اندیشه بیش
نظر چون بر این جام صهبا گماشت
ستد صاف و درد بر ما گذاشت

چو نگذاشت او می به شیشه درون
می از شیشه شویم چه آید برون
من ارچه بدان می گران سر شوم
کجا با حریفان برابر شوم

این نسخه سهوالقلم کاتب اندک دارد . باوجود اینکه ناقص است، خوب است. موضوع نسخه کاملاً روشن است که داستان اسکندر رومی یا یونانی یا مقدونی است و شرح جهانگشایی ها و بزم ها و رزم های اوست. وزن آن مانند اسکندر نامهٔ نظامی بحر متقارب محذوف یا مقصور است. تعداد ابیات ۴۴۵۰، در صفحهٔ ۲۶۲ فرماید :

مگر کز تمنای این بوستان درودی رسد بر من از دوستان
مراین نامه را اتفاق صواب شد آیینهای سکندر خطاب
در این دم که پایان این شکراست ز تاریخ هفتصد یکی کمتر است
گر آری همه بیتش اندر عدد چهار الف و پنجه شد چهار صد

در حواشی آن یاد داشتهایی دربارهٔ فال و رمل کتاب شده است که خیلی تازه است.

۲۹۰
―――
۲۰۵

اربعین حدیث

[دین ، عربی ، منثور]

۱- اندازه : — بیرونی : ۵ / ۲۵ × ۱۶ سم. — درونی : ۱۶ و ۲۷ س ۱۸ و ۵ / ۲۲ × ۹ و ۸ سم.

۲- اوراق : ۱۷ ورق . ۳۴ صفحه .

۳- **کاغذ** : ضخیم زرد روشن و تیره رنگ هندی ، جلد کاغذی.

٤- **خط** : نستعلیق ، خوانا ، روشن ، بالای بعضی از جملات سهم خط افقی کشیده ، و معرب (مشکول) شده اند. قرن ۱۳ ﻫ ق.

٥- **کاتب** : از روش کتابت معلوم است که کاتب دو تن بوده و نام خود و تاریخ کتابت را ذکر نکرده اند.

٦- **مؤلف** : «**محمد بن ابی بکر**» ، تاریخ تألیف ندارد. نام تألیف ظاهراً «**اربعین حدیث** = **چهل حدیث**» است : «قال العبد المذنب محمد بن ابی بکر . . . . من جمع اربعین حدیثا فهو فی العفو و الغفران و جمع اربعین المتصله الی النبی المختار صلی الله علیه و سلم من المشایخ و الائمة».

۷- **آغاز** : «بسم الله الرحمن الرحیم ، الحمدلله الذی جعلنا من امته محمد علیه السلام و الحمد لله رب العالمین والعاقبة للمتقین و الصلوة و السلام علی خیر خلقه محمد و آله اجمعین اما بعد قال العبد المذنب محمد بن ابی بکر بعد خوضه بحرالذنوب طلبه رضاء الرحمن».

۸- **انجام** : ناقص است و به این عبارت پایان می یابد : «قال ابن عباس رضی الله تعالی عنهما ان للجنان ثمانیة ابواب من الذهب مرصعة بالجواهر و مکتوب علی اول باب الجنة لااله الاالله محمد رسول الله».

۹- **چگونگی** : موضوع این نسخه احادیث نبوی و خلفای راشدین و تابعین وائمهٔ اهل سنت و جماعت است دربارهٔ فقه و وظیفهٔ دینی و مطالب گونا گون دیگر. تقسیمات بخشی از آن براساس باب است ، مانند : «باب فی ذکر نصب المیزان و صفته ، باب فی ذکر الصراط ، باب فی ذکر ابواب المیزان الخ . . . .»

از صفحهٔ ۲ تا ۲۰، احادیث به قلم یک کاتب و از صفحهٔ ۲۱ تا ۲٤ به قلم کاتب دیگری است و از این میان اوراق افتاده است و چنان به نظر می رسد که روش و سبک بیان و تفسیر احادیث نیز فرق می کند. احادیث نیز از چهل متجاوز است.

اربعین حدیث یا چهل حدیث

۲۹۰/۲٤۱

[دین، عربی و فارسی «ترجمه به فارسی»، منثور]

۱- اندازه : — بیرونی : ۲۰×۵/۱۵×۱ س‌م. — درونی : ۱۸ س ۵/۱۳×۵/٦ س‌م.

۲- اوراق : ۲۸ ورق. ۵۵ صفحه.

۳- کاغذ : نازک زرد تیره رنگ هندی، کرم خورده، وصالی شده، جلد مقوایی با عطف و گوشهٔ پارچه‌یی کرم خورده و مندرس.

٤- خط : ثلث (عربی) و نستعلیق (فارسی)، روشن، خوانا، پخته، متن عربی به خط سیاه و معرب و ترجمهٔ فارسی به خط شنگرف، قرن ۱۲ ه‍ ق.

۵- کاتب : و تاریخ کتابت ندارد.

٦- مؤلف : یا (مترجم) و تاریخ تألیف (ترجمه) معلوم نشد، نام تألیف به «**اربعین حدیث یا چهل حدیث**» شهرت دارد. (رک : اربعین حدیث «چهل حدیث» ۲۰۵/۲۹۰).

۷- آغاز : «رب یسر و تمم بالخیر، بسم الله الرحمن الرحیم، شروع می کنم

بنام خدایتعالی آن ایکه رحمان است یعنی روزی می دهد مؤمنان و کافرانرا در دار دنیا و چنین خدا یک رحیم است یعنی بخشنده مؤمنان را و نه کافرانرا در روز قیامت والله اعلم. قال رسول الله صلی الله علیه وسلم من قرء و حفظ اربعین حدیثاً من امتی بعثه الله تعالی یوم القیمة فقیها عالما. فرمود پیغمبر خدا درود خدا بروی باد و سلام کسی که بخواند و یاد کند چهل حدیث را از امت من برانگیزد خدایتعالی روز قیامت فقیه و عالم».

۸- انجام : «و علی موسی علیه السلام خمس و ثلثین مرات و علی احمد محمد مصطفی صلی الله علیه وسلم الف عشرین مراة قال رسول الله صلی الله علیه وسلم من ار فقیرا فی المسجد و اکل الطعام فی البیت فکانما اکل لحم الخنزیر و شرب دم الحیة، لا اله الا الله محمد رسول الله.

و بر موسی علیه السلام پنج و سی بار و بر احمد و محمد مصطفی درود خدا بروی باد و سلام هزار و ده بار، فرمود رسول خدا درود خدا بروی باد و سلام کسی که بیند فقیر را در مسجد و بخورد طعام در بیت، پس چو آنست که بخورد گوشت خوک و بنوشد خون مار. تم تمام شد چهل حدیث».

۹- چگونگی : موضوع این نسخه، احادیثی است که از حضرت محمد (ص) و صحابه (رض) نقل شده است. ترجمهٔ فارسی آن ها، کلمه به کلمه زیر هر کلمه و هر سطر آمده است، به جز «بسم الله الرحمن الرحیم» که در آغاز تفسیر شده است. مترجم کوشیده است که الفاظ سرهٔ فارسی دری در ترجمه اش به کار ببرد. چهل حدیث و ترجمه و تفسیر فارسی آن به صورت نسخهٔ خطی و چاپی در دسترس است و به زبانهای دیگر هم ترجمه و تفسیر شده است.

اسکندر نامه یا شرفنامه یا سکندر نامه

۸۹۰/۷۹

[ادب ، فارسی ، منظوم ، مثنوی]

۱- اندازه : — بیرونی : ۲۳ × ۱۶ × ۳ سم . — درونی : ۱۵ س ۱۶ × ۶ سم .

۲- اوراق : ۲۳۴ ورق . ۴۶۸ صفحه .

۳- کاغذ : نازک زرد تیره رنگ کشمیری ، اندکی آب رسیده ، اندکی وصالی شده ، جلد پارچه‌یی مقوایی با عطف و گوشهٔ تیماجی زرد .

۴- خط : نستعلیق خفی خوش ، خوانا و پخته ، عنوانها و سر فصلها شنگرف روشن ، حواشی به تحریر و شکستهٔ خفی ، قرن ۱۱ و ۱۲ ه‍ ق .

۵- کاتب : نام خود را ذکر نکرده اما برای **«میان فیض احمد»** در ماه پوه سال **«۱۸۹۹ بکرمی»** مطابق با سال **«۱۲۵۲ ه‍ ق»** کتابت کرده است : «تمام شد نسخهٔ متبرکهٔ سکندرنامه به حسب فرمایش میان فیض احمد به تاریخ بیست و نهم ماه پوه سنهٔ ۱۸۹۹ تحریر یافت» .

۶- مؤلف : یا (شاعر) : **حکیم ابو محمد الیاس بن یوسف نظامی گنجه‌یی** (گنجوی) از بزرگان شعر و ادب فارسی در قرن ششم هجری است . نسخهٔ **اسکندر نامه** (شرفنامه) را در سال **۵۹۷ ه‍ ق** سروده و آن را به نام **ملک نصرة‌الدین ابوبکر سلجوق** کرده است . (رک : شرفنامه به تصحیح و حواشی وحید دستگردی ، صفحهٔ ج ، چاپ کتابخانهٔ ابن سینا ، تهران) . تاریخ تألیف در آخر این نسخه چنین است :

بگفتم من این نامه را در جهان   که تا دور آخر بود جاودان

به تاریخ پانصد نود هفت سال که خواننده را زونگیرد ملال

البته بعضی از نسخ ، این ابیات را ندارند. نام تألیف (مثنوی) به اسکندر نامه ، سکندر نامه ، و شرفنامه و اقبال نامه شهرت دارد.

۷- آغاز : «بسم الله الرحمن الرحیم ،

خدایا جهان پادشاهی تراست ز ما خدمت آید خدایی تراست
پناه بلندی و پستی تویی همه نیستند آنچه هستی تویی
همه آفریدی ز بالا و پست تویی آفرینندهٔ هر چه هست»

۸- انجام :

«جهان پیش خورد جوانیت باد
فزون از همه زندگانیت باد
بیا ساقی از خم دهقان پیر
به من ده یکی ساغری دل پذیر
از آن می که جان داروی نوش باد
مرا شربت شاه را نوش باد
بگفتم من این نامه را در جهان
که تا دور آخر بود جاودان
به تاریخ پانصد نود هفت سال
که خواننده را زونگیرد ملال
سر سال چهارم محرم بدست
ز ساعت گذشته چهارم بدست
خجسته همیشه چو سرو جوان
بماناد در بزم شاه جهان

بیا ساقی آن جام رخشنده می
به من ده که افسرده گشتم ز خوی
که تا از می خوشگوار افکنم
غمی کآن گرفته است جان تنم

تمت تمام شد . . . . (رک : ۵-کاتب این نسخه) .

نوشته بماند سیه بر سپید نویسنده را نیست فردا امید»

۹- **چگونگی** : موضوع اسکندر نامه داستان بزمی و رزمی و تاریخی و حماسی و دلاوری و جنگاوری «اسکندر» یا «سکندر» است که او را در تاریخ به نام های مختلف ذکر کرده اند. از جمله «اسکندر ذوالقرنین» یا «اسکندر مقدونی» یا «اسکندر بری» یا «اسکندر بحری» . از روزگار تألیف تاکنون توجه مردم بدان بی حد و شمار بوده است چنانکه نسخه‌های چاپی و خطی آن فراوان است و شروح و حواشی متعدد برآن نگاشته اند . این نسخه دارای حواشی مشروح و مبسوط است . علاوه بر متن، برگهای اضافی برای شرح افزوده اند . نام شارح نیامده است . اصولاً نسخ اسکندر نامه و به طور کلی خمسه یا سبعهٔ نظامی همواره در شبه قاره با شرح همراه است و این بدان جهت است که برای فهم اشعار مشکل کوشش می کرده اند. تعداد ابیات در حدود ۷۱۰۰ است و وزن آن بحر متقارب مثمن محذوف یا مقصور است.

اسکندر نامه

۸۹۰/۲۱۰

[ادب ، فارسی ، منظوم، مثنوی]

۱- **اندازه** : — بیرونی : ۲۹/۵ × ۱۸ × ۴/۵ سم . — درونی : ۱۴ سم ۱۸/۵ × ۱۰ سم.

۲- اوراق : ۲۵۶ ورق . ۵۱۰ صفحه.

۳- کاغذ : ضخیم زرد روشن رنگ کشمیری ، جلد تیماجی سرخ گون و شیرازه دار ، عطف پوسیده.

۴- خط : نستعلیق خوش جلی (متن) و نستعلیق خفی (حواشی و یادداشتهای میان سطرها) ، روشن ، خوانا ، پخته ، عنوانها و نشانه ها شنگرف ، جدول ها سیاه و شنگرف ، قرن ۱۳ ه ق.

۵- کاتب : «**میان محمد زمان**» ، تاریخ کتابت «**۱۲۶۹ هق**» : «تم تمام شد ، لا اله الا الله محمد رسول الله ، اسکندر نامه ازید فقیر حقیر پر تقصیر غلام عالمان و فاضلان و فقرانوان میان محمد زمان سکنهٔ موضع مستاله پهکرال و در مسجد شریف چک عمر واله نزد مولوی صاحب صدر دین جیو تحریر یافت سنهٔ ۱۲۶۹ ، عاقبت سلامتی ایمان نصیب باد والله المستعان».

در پایان حاشیه هم اینگونه آمده است : (تمت تمام شد هذه الکتاب **سکندر نامه** نزدیک چک عمر واله موهره خورد یعنی در موضع بیبانیان تحریر یافت).

۶- مؤلف : یا (شاعر) «**حکیم نظامی گنجوی**» (رک : اسکندر نامه ۷۹/۸۹۰).

۷- آغاز : «رب یسر و تمم بالخیر ، بسم‌الله الرحمن الرحیم ،

خدایا جهان پادشاهی ترا است ‌‌‌ زما خدمت آید خدائی ترا است
پناه بلندی و پستی توئی ‌‌‌ همه نیستند آنچه هستی توئی
همه آفریدی زبالا و پست ‌‌‌ توئی آفرینندهٔ هر چه هست
توئی بر ترین دانش آموز ناک ‌‌‌ ز دانش قلم رانده بر لوح خاک»

۸- انجام :

«بیای ساقی از خم دهقان پیر
به من ده یکی ساغری دلپذیر
از آن می که جان داروی هوش باد
مرا شربت شاهرا نوش باد
بیا ساقی آن جام رخشنده می
بمن ده که افشرده گشتم بخوی
که تا از می خوش گوار افکنم
غم کان گرفتست جان و تنم»

تم تمام شد . . . (رک : ۵ - کاتب).

۹- **چگونگی** : این نسخه را در کنارهٔ صفحات یعنی میان دو جدول سیاه و سرخ آن حواشی و یادداشتهای خوب و سود مند است. تقریباً همه لغات مشکل متن درمیان سطرها و بیشتر اشعار دشوار در کنارهٔ صفحه ها شرح و تفسیر شده است. از زیادت حواشی این نسخه را شرح اسکندر نامه هم می توان گفتن. در صفحهٔ ۲ اثر مهری از کاتب است که اینگونه خوانده می شود : «**محمد زمان غلام شاه جیلان ۱۲۶۱**». آثار مهرهایی دیگر در صفحات دیگر دارد که سخت خوانا است : این نسخه در حدود . . . ۷ بیت دارد. سهوالقلم کاتب در آن اندک است. در آخرین صفحهٔ این نسخه ۱۵ بیت فارسی دربارهٔ «**وقف**» در قرآن کریم کتابت شده است که از نظر علم تجوید ارزنده است.

اسکندر نامه

۸۹۰
۲۷۵

[ادب ، فارسی ، منظوم ، مثنوی]

۱- اندازه : — بیرونی : ۲۷/۵×۱۶/۵×٤ سم . — درونی : ۱۷ س ۲۱/۵×۹/۵ سم.

۲- اوراق : ۲۱۱ ورق. ٤۲۲ صفحه.

۳- کاغذ : نازک وضخیم حنائی رنگ هندی ، اندکی ساییده شده ، جلد خاکی رنگ باعطف و گوشهٔ چرمی پوسیدهٔ سرخ گون.

٤- خط : نستعلیق خوش، خوانا ، روشن ، عنوانها و سرفصلها و نشانه‌ها و جدولهای دو خطی میان و کنارهٔ صفحات شنگرف ، قرن ۱۳ھ ق .

۵- کاتب : «**میان نور محمد**» ، تاریخ کتابت «**۱۲۵٦ ھ ق**» : «تمام شد متبرکه نسخهٔ **سکندر نامه** از دست خط خامنویس میان نور محمد ساکن موضع پری درویزه بتاریخ بیست و هفتم ماه شعبان روز دو شنبه اتمام یافت سنهٔ ۱۲۵٦،

نوشته بماند سیه بر سپید نویسنده را نیست فردا امید
هرکه خواند دعا طمع دا رم ز آنکه من بندهٔ گنه کارم»

٦- مؤلف : یا (شاعر) : «**حکیم نظامی گنجوی**» (رک : اسکندر نامه ۸۹۰/۷۹).

۷- آغاز : «رب یسر و تمم بالخیر ، بسم‌الله الرحمن الرحیم ،

خدایا جهان پادشاهی تراست زما خدمت آید خدایی تراست
پناه بلندی و پستی توئی همه نیستند آنچه هستی توئی

همه آفریدی ز بالا و پست   توپی آفریننده هر چه هست
توئی برترین دانش آموز پاک   ز دانش قلم رانده بر لوح خاک» .

۸- انجام :

«بیا ساقی از خم دهقان پیر
بمن ده یکی ساغری دل پذیر
از آن می که جان داروی هوش باد
مرا شربت شاهرا نوش باد
بیا ساقی آن جام رخشنده می
به من ده که افسرده گشتم بخوی
که تا از می خوشگوار افکنم
غم کان گرفتست جان تنم»

۹- چگونگی : این نسخه در حدود ۷۱۰۰ بیت دارد به بحر متقارب بروزن شاه نامهٔ حکیم ابوالقاسم فردوسی. سهوالقلم کاتب اندک و رسم‌الخط اردو است. بعضی حواشی و یادداشتها در صفحات اول و آخر دیده می شود ، از جمله این سه بیت در وصف کتاب :

«هم نشینی به از کتاب مخواه   که مصاحب بود گه و بیگاه
بهجت افزای روح و راحت دل   هر چه مقصود تست زو حاصل
این چنین آمدم لطیف که دید   که نه رنجید و نه رنجانید»

۸۹۰
۲۸۳

اسکندر نامه

[ادب ، فارسی ، منظوم ، مثنوی]

۱- اندازه : — بیرونی: ۲٦×۱۷×٤ سم . — درونی : ۱۵ س ۱۸×۹ سم .

۲- اوراق : ۲۳۵ ورق . ٤۷۰ صفحه .

۳- کاغذ : ضخیم زرد تیره رنگ هندی ، آب دیده ، وصالی شده ، اوراق شده ، جلد تیماجی منقش سرخ گون باعطف کرباسی کبود رنگ پوسیده و ساییده شده .

٤- خط : نستعلیق جلی (متن) و خفی (یادداشتها و توضیحات) ، خوانا ، روشن ، عنوانها و نشانه‌ها و سر فصلها شنگرف ، قرن ۱۳ ه‍ ق .

۵- کاتب : «**غلام رسول**» ، تاریخ کتابت «**۱۸۹۰ بکرمی**» مطابق با «**۱۲۵۰ ه‍ ق**» : (تمت تمام شد کتاب **سکندر نامه** من تصنیف افصح الفصحاء حضرت مولوی نظام الدین گنجوی رحمه‌الله از دست خط فقیر حقیر پر تقصیر اضعف عبادالله الصمد غلام رسول ساکن موضع دو هینکی است در مدت پنج سال نوشته شد در مسجد کهینکر نوشته است بوقت عصر و عمر بی ریش بود (؟) در ماه پوه سمت ۱۸۹۰ ، دیگر کس دعوی کند کذب زن باشد . نزد من نشسته بود استاذ صاحب **میان غلام عثمان** ، تحریر بتاریخ پنجم ماه شعبان تمام یافت .

قاریا برمن مکن قهر و عتاب
گر خطائی رفته باشد در کتاب

هر کہ باشد دعا طمع دارم
ز آنکہ من بندۂ گنه کارم

سیاهی بپاتشے پر کاغذ باندِ
وافقیر غلام رسول شے تر خاور لاندِ

سیاهی بماند بکاغذ چلاک
فقیر غلام رسول شود زیر خاک

نوشتہ بماند سیاه بر سفید
نویسنده را نیست فردا امید

الٰهی هر آنکس کہ این خط نوشت
نویسنده خوانده شنونده را (؟)

درین دنیا کس بیغم نباشد
وگر باشد بنی آدم نباشد

چہ خوش گفت جمشید ، با رای زن
کہ یا پرده یا کور بہ جای زن»

۶- **مؤلف** : یا (شاعر) : «**حکیم نظامی گنجوی**» (رک : اسکندر نامہ ۸۹۰/۷۹) .

۷- **آغاز** : «نسخۂ کتاب سکندر نامہ ، رب یسر و تمم بالخیر ، بسم‌الله الرحمن الرحیم ،

خدایا جهان پادشاهی تراست   زما خدمت آید خدائی تراست
پناهی بلندیو پستی توئی   همہ نیستند آنچہ هستی توئی
همہ آفریدی زبالا و پست   توئی آفرینندۂ هر چہ هست
توئی برترین دانش آموز ناک   زدانش قلم راند بر لوح خاک

۸- انجام :

«زمان تا زمان از سپهر بلند
بفتحی دگر باش فیروز مند
جهان پیش خورد جوانیت باد
فزون از همه زندگانیت باد
بیاساقی از خم دهقان پیر
بمن ده یکی ساغری دل پذیر
از آن می که را دا روی هوشباد
مرا شربت و شاه را نوش باد» .

۹- چگونگی : این نسخه در حدود ۷۰۰۰ بیت دارد . یادداشتها و توضیحات و تعلیقات فشرده و فراوان درمیان سطرها و در کنارهٔ صفحات دارد و بعضی مآخذ آنها ثبت شده اما محشی یا توضیح دهنده نام خود را نیاورده است فقط لفظ «شرح» نگاشته شده . وگاهی نام «غلام رسول» کاتب نسخه دیده می شود . سهوالقلم کاتب دارد . به رسم الخط اردو کتابت شده است . در صفحات آغاز و انجام یادداشتهای دربارهٔ موضوعات جداگانه کتابت شده است به زبان فارسی و اردو از قبیل : «اس کتاب کا مالک محمد شفیع ولد محمد امین رازند جس کے پاس ہے» (ص ۱) .

تفسیر «سورةالفیل» به شعر فارسی در ۲۱ بیت بدین مطلع :

شنیدم که ابره ز کفار بود   یمن مولدش هست بدکار بود

وبدین مقطع :

گرفتند هر مرغ سه خرد سنگ   بمنقار یک سنگ دو سنگ بچنگ

(ص ۴۶۹-۴۷۰) .

و یادداشتی در بارهٔ فضیلت ماه های قمری (ص ۴۷۰) .

اسکندر نامه یا اقبال نامه یا سکندر نامه

۸۹۰
۱۷۵

[ادب ، فارسی ، منظوم ، مثنوی]

۱- اندازه : —بیرونی : ۲۹ × ۱۷ × ۵ س‌م . —درونی : ۱۱ و ۱۲ و ۱۳ س ۱۸ و ۱۹ × ۹ و ۱۰ س‌م .

۲- اوراق : ۲۸۴ ورق . ۵۶۸ صفحه .

۳- کاغذ : ضخیم زرد روشن رنگ هندی ، آب رسیده، وصالی شده ، جلد مقوایی کهنه با عطف پارچه‌یی سرخ .

٤- خط : نستعلیق جلی یا درشت (متن) و نستعلیق خفی (حاشیه) ، روشن، سخت خوانا ، عنوانها و نشانه ها شنگرف ، قرن ۱۲ و ۱۳ ه‍ ق .

۵- کاتب : «پیر مهدی شاه» بوده ، تاریخ کتابت ندارد .

«تمت تمام شد کار من نظام شد هذه النسخة المتبرکة مسمی **سکندر نامه** من تصنیف حضرت......نظامی......دستخط خام نویس پر تقصیر پیر مهدی شاه ولد پیر نور محمد ساکن موضع و تلی پیران والی . . . . در موضع دعوله علاقه گاهون .

هر که خواند دعا طمع دارم زانکه من بندهٔ گنه کارم
نوشته بماند سیه بر سفید نویسنده را نیست فردا امید
الٰهی عاصم آمد یغفرالله توی فریاد رس الحمد لله

۶- مؤلف : یا (شاعر) : (رک : **حکیم نظامی گنجوی** ۷۹/۸۹۰) .

۷- آغاز : «یا فتاح ، بسم الله الرحمن الرحیم ،

خدایا جهان پادشاهی تراست ز ما خدمت آید خدایی تراست
پناه بلندی و پستی تویی همه نیستند آنچه هستی تویی

۸- انجام :

«مرا باد توفیق گفت از خدای
ترا باد تابنده فرهنگ و رای
از آن بیشتر کاوری در ضمیر
ولایت ستان باش و آفاق گیر
جهان پیش خورد جوانیت باد
فزون از همه زندگانیت باد
بیا ساقی از خم دهقان پیر
به من ده یکی ساغری دل پذیر
از آن می که دل را از و هوش باد
مرا شربت و شاه را نوش باد» .

۹- چگونگی : این نسخه از لحاظ حجم و ضخامت و حواشی کاملترین نسخهٔ اسکندر نامهٔ (شرفنامه یا اقبالنامه) نظامی گنجوی است ، اما سهوالقلم کاتب فراوان دارد .

گویا کاتب دو تا سه بار آن را مرور کرده است . و هر بار اشتباهات و سهوالقلم‌های خود را برطرف نموده است . در اثر سایدگی و وصالی مقداری اندک از اشعار آن ناخوانا و یا نا پیدا شده است . روی جلد این نسخه نوشته شده است : «اسکندر نامهٔ بری» . (رک : اسکندر نامهٔ نظامی ۷۹/۸۹۰) .

اشعة اللمعات ترجمة مشکوة

۲۹۰
۹۱

[دین ، فقه ، از کتاب الجنائز تا کتاب المناسک ، فارسی ، منثور]

۱- اندازه : — بیرونی : ۲۹ × ۱۹/۵ × ۴/۵ س‌م . — درونی : ۱۷ یا ۲۳ یا ۲۷ یا ۳۰ یا ۳۲ س ۲۰ یا ۲۳ یا ۲۴ × ۱۳ یا ۱۵ س‌م .

۲- اوراق : ۲۶۵ ورق . ۵۲۹ صفحه .

۳- کاغذ : نازک و ضخیم زرد تیره رنگ هندی ، وصالی شده ، جلد مقوایی ملون و نو با عطف و گوشهٔ پارچه یی .

۴- خط : تحریر و ثلث و نستعلیق و شکستهٔ متوسط ، خوانا ، پخته ، بالای جملات و کلمات عربی خط سیاه افقی کشیده شده . قرن ۱۳ ه ق .

۵- کاتب : «**سید محمد شاه ولد امیر شاه**» ، و تاریخ کتابت «**۱۹۱۷ بکرمی**» است که مطابق با «**۱۲۸۰** ه ق» می باشد : «نوشته شد این جلد از دست خط حقیر سید محمد شاه ولد امیر شاه سکنهٔ موضع مرید برای خود ، کسی که دعوی کند کاذب باشد . وقت پیشین نوشته شد در مسجد موضع لکهتیل روز منگل سنهٔ ۱۹۱۷» : نشانهٔ مهر کاتب در پنج قسمت ص ۵۲۹ وجود دارد .

۶- مؤلف : یا (شارح) «**شیخ عبدالحق بن سیف الدهلوی البخاری**» معروف به «شیخ عبدالحق محدث دهلوی (۹۵۸ - ۱۰۵۲ ه ق) است . تاریخ تألیف تقریباً میان سالهای ۱۰۱۹ - ۱۰۲۵ ه ق می باشد . نام تألیف «**اشعة اللمعات**» ترجمه و شرح فارسی مشکوة است . شرح عربی آن «لمعات» نام دارد (رک : تذکرهٔ علمای هند ، ص ۱۰۹ - ۱۱۰ چاپ منشی نولکشور ، لکهنؤ) .

۷- آغاز : ناقص است و از «کتاب الجنائز» اینگونه شروع می شود : «کتاب الجنائز ، جمع جنازه به فتح و کسر تخت که مرده را بروی بردارند و آنچه مرده بروی نباشد آن را نعش و سریر خوانندکذا فی الصراح و در نهایه گفته جنازه به فتح و کسرمیت برسریر» .

۸- انجام : ناقص است و در آخر «کتاب المناسک» اینگونه پایان می یابد : «و قل عمرة فی حجة و بگو عمره را در حج یعنی حساب کن این نماز را و برابر کن با عمره که در حج باشد و قول استعمال کرده می شود در جمیع افعال و فی روایته و قل عمرة و حجة مقصود بیان فضیلت نماز است در این بقعهٔ شریفه که حکم عمره و حج دارد رواه البخاری . تمام شد کتاب المناسک که نصف کتاب و یک جلد است و کتاب البیوع در جلد ثانی است . نوشته شد این جلد از دست حقیر . . . .

هر که خواند طمع دعا دارم
ز آنکه من بندهٔ گنه کارم»

(رک : ۵ - کاتب) .

۹- چگونگی : اصل اشعة اللمعات در چهار جلد قطور است . موضوع آن فقه و اخبار و روایات و احادیث اسلام است . فارسی آن بسیار عالی است . مؤلف ، تألیفات ارزندهٔ دیگر به فارسی و عربی دارد و در علم حدیث یکتا و بی همتا است . او علم حدیث را درسر تا سر هند و پاکستان رواج داده است . او را درجهٔ عالی در نزد علمای اهل سنت و جماعت است . باید بگویم که او زبان فارسی را نیز مانند علم حدیث رونق داده چنان که خود فرماید : «بعضی از اجلهٔ اصحاب صفوت و ارباب محبت فرمودند که اگر شرح آن (مشکوة المصابیح) به زبان فارسی واقع شود هر آینه نفع آن اعم و اشمل باشد» .

اصول الهندسة و الحساب اقليدس الصوری ۵۱۰/۷۵

[رياضی و هندسه ، عربی ، منثور]

۱- اندازه : — بيرونی : ۱۹×۱۲/۵ س م . — درونی : ۱۹ س ۱۲×۹ س م .

۲- اوراق : ۳۰ ورق . ۶۰ صفحه .

۳- کاغذ : نازک سفيد رنگ هندی ، کرم خورده ، وصالی شده ، آب رسيده ، جلو مقوای نو و ملون .

۴- خط : تحرير متوسط ، خوانا ، پخته ، عنوانها و نشانه ها شنگرف ، اشکال هندسی سياه و سرخ و بسيار منظم . قرن ۱۱ و ۱۲ ه ق .

۵- کاتب : و تاريخ کتابت معلوم نشد .

۶- مؤلف : و تاريخ و نام تأليف در اين نسخه نيامده است اما از مقايسهٔ آن با تأليفات **خواجه نصيرالدين طوسی** می توان آن را از او دانست : «و بعد فلما فرغت من تحرير المجسطی آن أحرر کتاب اصول الهندسة و الحساب المنسوب الی اقليدس الصوری بايجاز غير مخل» . بنابر اين نام تأليف «**اصول الهندسة و الحساب اقليدس الصوری**» تحرير خواجه نصيرالدين (۵۹۷ - ۶۷۲ ه ق) می باشد .

۷- آغاز : «لا اله الا الله الکريم الرحيم بسم الله الرحمن الرحيم ، و ما توفيقی الا بالله عليه توکلت و اليه انيب الحمد لله الذی منه الابتداء و اليه الانتهاء و عنده حقايق الأنباء و بيده ملکوت الاشياء و صلوته علی محمد و آله الا صفياء و بعد فلما فرغت من تحرير المجسطی

أن أحرر كتاب اصول الهندسة و الحساب المنسوب الى اقليدس الصوری بايجاز غير مخل» .

۸- انجام : ناقص است و بدين عبارت ختم می شود : «و اذ اردنامع ذلك ان يكون . . . . مربعی الضلعين منطبقاً على الآخر نعمل مثل ما عملنا فى الشكل المتقدم الا أنا نجعل ح ك مثل ح ه و نخرج ك ل ه ل مواز من لح ر ح ك الى ان يلقيا على ل و ك ل يلاق ك ه على . . . .» .

۹- چگونگی : موضوع اين نسخه هندسه است . چنين به نظر می رسد كه دو سوم از اصل نسخه مفقود شده است . متأسفانه صحاف هم مقداری از لبه های آن را بريده . باوجود اين نسخه‌يی است خوب و دارای اشكال هندسی زيبا . اصل نسخه ۱۵ مقاله و ٤٦۸ شكل داشته . ملحقاتی هم برآن افزوده گشته . از ترجمهٔ اقليدس ثابت بن قرة حرانی و حجاج استفاده شده . كاتب اشكال ترجمهٔ ثابت را سرخ و اشكال ترجمهٔ حجاج را سياه رسم كرده است . چاپهای مختلف و نسخ خطی فراوان از آن در دست است . يادداشتی در صفحهٔ اول و حواشی مشروح به قلم كاتب متن دارد .

اعمال سته يا حساب شناختن اعمال ۵۱۰/۱۸۱

[رياضی ، عربی ، منثور]

۱- اندازه : — بيرونی : ۲۳/۵×۱۵/۵ س م . — درونی : ۱۲ و ۱۳ س ۱٦ و ۱۷ × ۸/۵ يا ۹ س م .

۲- اوراق : ۱۰ ورق . ۲۰ صفحه .

۳- **کاغذ** : نازک زرد روشن رنگ هندی ، وصالی شده ، جلد کاغذی .

۴- **خط** : نستعلیق ، پخته ، خوانا ، عنوانها و سرفصلها و نشانه ها و جدول اعداد به شنگرف . قرن ۱۳ ه ق .

۵- **کاتب** : و تاریخ کتابت ندارد . اما در صفحهٔ ۲ چند امضای «بولا» یا «مولا» دیده می شود .

۶- **مؤلف** : و تاریخ تألیف شناخته نشد . نام تألیف در صفحهٔ ۱ و ۷ «**الاعمال ستة یا حساب شناختن اعمال**) آمده است : «مسائل المیراث من العدد و هو الاعمال الستة و هی الجمع و التفریق و التضعیف و التنصیف و الضرب و القسمة) .

۷- **آغاز** : (بسم الله الرحمن الرحیم ، الحمد لمن له الولایة فی الدنیا و الاخرة و الصلوة علی خیر البریة محمدن المبعوث للاحکام الشرعیة و علی آله و اصحابه المختارین علی امم الماضیة اما بعد فنقول انا محتاج فی تصحیح مسائل المیراث الی مباحث العدد کالضرب و القسمة و غیرهما و قد اختلف عباراتهم فی تعریف العدد» .

۸- **انجام** : «فاشارالمصنف الی دفعه بقوله او یکون حسنا بحسن فی شرطه الخ و هذا اولی مماصورة اشار بعد لانه یرفع به المساحات فامعن النظر الیه والله اعلم» .

۹- **چگونگی** : موضوع این نسخه مباحثی است ششگانه دربارهٔ «میراث» که مؤلف آن ها را «اعمال سته» خوانده و به «حساب شناختن اعمال» ترجمه شان کرده است بدین شرح :

البحث الاول فی الجمع .

البحث الثانی فی التفریق .

البحث الثالث فی عمل التضعیف .

البحث الرابع فی عمل التنصیف .

البحث الخامس فی عمل الضرب .

البحث السادس فی القسمة .

اصل متن در صفحهٔ ۱۸ پایان می یابد و سه صفحه یعنی تا آخر صفحهٔ ۲۰ بعضی مطالب شرح کرده شده است .

انتخاب الحساب

۵۱۰/۱۲٤

[ریاضی ، فارسی ، منظوم]

۱- اندازه : — بیرونی : ۱۵/۵×۲٤/۵ س م . — درونی : ۱۷ و ۱۸ س ۱۰/۵×۲۰ س‌م .

۲- اوراق : ۸ ورق . ۱۶ صفحه .

۳- کاغذ : ضخیم زرد تیره رنگ هندی ، جلد کاغذی نو .

٤- خط : نستعلیق متوسط ، خوانا ، پخته ، قرن ۱۳ ه‍ ق .

۵- کاتب : و تاریخ کتابت ندارد .

٦- مؤلف : یا (شاعر) : «علی رستم» یا «رستم علی» بوده ، در صفحهٔ ۷ و ۸

اینگونه آمده است :

«تویی رستم علی چو کم دانش می نیاید ترا چو پایانش
علی رستم حقیر می گوید خاکپا شاعران همی پوید»

نام تألیف «**انتخاب الحساب**» است ، در صفحهٔ ۱۶ چنین گوید :

«گر تو خواهی که نام این دانی انتخاب الحساب می خوانی»

۷- **آغاز** : «بسم الله الرحمن الرحیم ،

ابتدا حمد ایزدی گویم راه توحید را همی جویم
جملگی عالمی ازو پیداست ذرهٔ عشق او همین شیداست»

۸- **انجام** : در پایان چند سطر حساب سیاق آمده و سپس نوشته : «واصلنا ، برابر افتاد ، فاصلحمد

گر تو خواهی که نام این دانی انتخاب الحساب می خوانی» .

۹- **چگونگی** : در این نسخه برگزیده‌یی از حساب سیاق و حساب عددی را به لباس تقریباً ۸۰ بیت شعر می خوانیم . لابلای اشعار جدولها و روش حساب کردن را می نمایاند . در صفحهٔ یک ، قطعه‌یی هست به عربی در بیست بیت به مطلع :

قم قم یا حبیبی کم تنا موا عجباً للمحب کم ینا موا

و به مقطع :

مالک الملک لا ینامو قم قم یا حبیبی کم تناموا

پس از این قطعه از آغاز صفحهٔ ۳ تا پایان صفحهٔ ۶ نمونهٔ چند نامهٔ دوستانه کتابت شده است که بیشتر جنبهٔ تمرین خط داشته . چند یادداشت و شعر هم در کناره های صفحات دارد .

۸۹۰
۲۵۱

انشای خادمی

[ادب ، فارسی ، منظوم و منثور]

۱- اندازه : — بیرونی : ۲۶/۵ × ۱۸ × ۱/۵ سم . — درونی : ۱۳ س ۱۸/۵ × ۱۰ سم .

۲- اوراق : ۵۶ ورق . ۱۱۲ صفحه .

۳- کاغذ : ضخیم سفید رنگ سیالکوتی ، آب رسیده ، اندکی ساییده و وصالی شده (پیوند کار) ، جلد مقوایی زرد گون با عطف و گوشهٔ چرمی و کرباسی سرخ و سفید .

۴- خط : نستعلیق آمیخته با شکسته ، خوانا ، روشن ، عنوانها و سر فصلها و نشانه‌ها و خطوط رسم شده بالای جملات و کلمات شنگرف ، قرن ۱۳ ه ق .

۵- کاتب : «**میان نور محمد**» ، تاریخ کتابت «**۱۹۱۵ بکرمی**» مطابق با «**۱۲۷۴ ه ق**» . در ص ۱۰۳ اینگونه آمده است : «تمت تمام شد انشاء خادمی من تصنیف مولاناء نظام الدین رحمت الله تعالی علیه از دست خط فقیر حقیر پر تقصیر خاکپاء بزرگان اضعف عباد الله فقیر میان نور محمد بحسب گفته عزیز بشن سنکه ولد پریم سنکه جهرپری والا متوطن پتوار بتاریخ ۱۳ ماه ویسا که سنهٔ هجری مبارک ۱۲۷۴ سمت ۱۹۱۵ ،

هر که خواند دعا طمع دارم ز انکه من بندهٔ گنه کارم
نوشته بماند سیه بر سفید نویسنده را نیست فردا امید

الـهی بیامرز سه بنده را مصنف نویسنده خواننده را
الـهی هرآنکس که این خط نوشت عفو کن گناهش عطا کن بهشت».

۶- مؤلف : «نظام الدین» ، تاریخ تألیف «۱۲۲۶ ھ ق» و نام تألیف «انشاء خادمی» است : «لهذا بنده نظام الدین رقعه چند بعبارت سلیس قریب الفهم بقلم آورده «انشاء خادمی» نام نهاده شد تا نو آموزان . . . . را بکار آید .

الا ای بخت بیدار خرد مند
شنو تاریخ این انشاء دلکش
که وقت ختم بود از سال هجری
هزار و دو صد و هم بیست و شش
بنام آنکه عالم نامهٔ اوست
حروف سر نوشت از خامهٔ اوست» .

۷- آغاز : «انشای خادمی ، رب یسر و تمم بالخیر ، بسم‌الله الرحمن الرحیم ، بعد از ستایش آفرینندهٔ زمین و زمان و فرازندهٔ خیام آسمان و فروزندهٔ شبهای ستارگان و پس از درود برگزیدهٔ هر دو جهان فرمانروای آخرین زمان پوشیده نماند که در این زمان سفاهت نشان خواهش هر کس بسلیقهٔ انشاء افزون از همهٔ علمها است » .

۸- انجام : «برغبت خود قبول کردم و کابین مسطوره بر ذمهٔ خود گرفت و مشروط مزبوره مسلم داشت و کان ذلک صحیحاً شرعیاً جائزاً نافذاً علی طریق المسنون و واقعاً فی موضع فلان و هذه مکتوبة فی‌التاریخ السادس من شهر ربیع الثانی و عام السادس والعشرین والف و مائتان من هجرالمقدس المعلی» (رک : ۵ کاتب) .

۹- **چگونگی :** موضوع این نسخه ، نامه نگاری و رقعات و مکتوبات گونا گون است به نثر آمیخته با نظم فارسی . تقسیمات آن بر پنج باب ترتیب یافته است : باب اول بجانب کلانتران ، باب دوم بطرف دوستان ، باب سیوم بصوب برخورداران ، باب چهارم در حکم برعایا ، باب پنجم در قبالات و سکوک . هر بابی بر چند «رقعه» تقسیم شده است . رقعهٔ اول بجانب حضرت پیر دستگیر است . روش نگارش آنگونه است که هر فارسی زبان آن را می فهمد اما از تعقیدات لفظی دور نیست . ابیات برگزیده و مناسب و آموزنده به مقتضای حال و مقام در هر رقعه آورده است ، مثلاً :

میانجی چنان کن به راه صواب   که هم سیخ بر جا بود هم کباب

در صفحات اول و آخر این نسخه یادداشتهای مفید کتابت شده است . موضوعات آنها عبارت است از : علم سیاق ، اسناد خرید و فروش زمین ، دعا ، شعر ، اسامی ماه های فرنگی ، چند مکتوب و چند حدیث . مثلاً یک سند به زبان فارسی هست که : «منکه خان ولد ارشد خان هفت کنال و نه مرله اراضی به مبلغ چهار روپیه فروخته است» و نشان دو مهر زیر این سند دیده می شود : «العبد گواه شد فضل طلب سنهٔ ۱۲۷۰ ، العبد گواه شد اغر سنهٔ ۱۲۷۰» .

۸۹۰ / ۲۸۷

انشای خادمی

[ادب ، فارسی ، منثور و منظوم]

۱- **اندازه :** — بیرونی : ۱۹/۵ × ۱۴ س م . — درونی : ۱۳ س ۱۳/۵ × ۹ س م .

۲- **اوراق :** ۵۶ ورق . ۱۱۲ صفحه .

۳- کاغذ : ضخیم زرد تیره رنگ براق سیالکوتی ، اندکی آب دیده ، وصالی شده (پیوند کار) ، جلد مقوایی خاکی با عطف و گوشهٔ تیماجی سرخ گون .

٤- خط : نستعلیق خوش، روشن، خوانا، پخته، عنوانها و سر فصلها و نشانه ها شنگرف ، قرن ۱۳ ه ق .

٥- کاتب : «میان محمد زمان» ، تاریخ کتابت «۱۲۷۳ ه ق» : «تمت تمام شد انشاء خادمی از دستخط میان محمد زمان سکنهٔ موضع مستاله بوقت چاشتگاه روز پنجشنبه تحریر یافت سنهٔ ۱۲۷۳».

٦- مؤلف : (رک : انشای خادمی ۸۹۰/۲۵۱) .

۷- آغاز : «رب یسر و تمم بالخیر بسم الله الرحمن الرحیم ، بعد از ستایش آفرینندهٔ زمین و زمان و فرازندهٔ خیامهای آسمان و فروزندهٔ شمعهای ستارگان و پس از درود برگزیدهٔ هر دو جهان و فرمانروای آخرین زمان پوشیده نماند که درین زمان سفاهت نشان خواهش هر کسی بسلیقهٔ انشاء افزون تر از همهٔ علمها است» .

۸- انجام : «و مبلغ مذکور در قبض و تصرف خود آوردم و مشتری مذکور مبیعهٔ مذکور را قابض و متصرف شد و ضمان درک و استحقاق بر خود کرده تا اگر وارث دیگر پیدا شود مبلغ باز گردانیده بدهم بعد ازین هیچگونه دعوی ندارم بنا براین اینچند کلمه بطریق بیع نامه نوشتم دادم که ثانی الحال سند باشد تحریر بتاریخ فلان سنهٔ فلان ترقیم نموده شد» .

۹- چگونگی : موضوع این نسخه ، روش نامه نگاری و طریق مکاتبه و نوشتن اسناد و قباله های عرف و شرعی را در بردارد . تقسیمات آن بر

اساس «باب» و «رقعه» و موضوعات هر نامه است، و به طور کلی پنج باب دارد:

باب اول بجانب کلانتران.

باب دویم بجانب دوستان صداقت نشان.

باب سیوم در خطوطات بصوب خردان.

باب چهارم در پروانجات و دستک که سرداران بکارداران و رعیت مینویسند و نیز درسند اجاره و قبولیت آن.

باب پنجم در سند و قبالهٔ شرعی».

سبک نگارش آن خوب است. از اشعار گونا گون بهره مند گشته است. الفاظ «رقعه» و «پروانه» و «تمسک» و «اقرار نامه» را در عنوانهای اسناد اداری و شرعی به کار برده است. در رویهٔ داخلی جلد و در صفحات آغاز و انجام و لا بلای سطرها و کناره‌های صفحات متن یاد داشتها و حواشی و توضیحات به فارسی و عربی دارد. از جمله غزل و قصیده یی است از «**شاهمراد**» به زبان پنجابی. آثار چند مهر در ص ۱۰۹ خوانده شد: «**سید محمد**» و «**فقیر محمد عقیلی سنهٔ ۱۲۷۷**». نسخهٔ چند داروی گیاهی نیز دارد.

انشای فیض

۸۹۰/۱۵۵

[ادب، فارسی، منثور و منظوم]

۱- اندازه: — بیرونی: ۱۳/۵×۱۹/۵ س م. — درونی: ۱۵ س ۱۶×۸ س م.

۲- اوراق : ۳۶ ورق . ۷۲ صفحه .

۳- کاغذ : نازک زرد تیره رنگ هندی ، اندکی آب رسیده ، وصالی شده ، جلد کاغذی .

۴- خط : شکسته ، خوانا ، پخته ، عنوانها و نشانه‌ها شنگرف ، قرن ۱۳ هـ ق .

۵- کاتب : و تاریخ کتابت ندارد چون از آغاز و انجام ناقص است .

۶- مؤلف : و تاریخ و نام تألیف معلوم نشد .

۷- آغاز : ناقص است و نا مرتب و نقل آن مشکل . نشان چند مهر نیز دارد که (الله تعالی) خوانده می شود .

۸- انجام : «الحال به عنایت الهی صحبت کلی حاصل است و بودن وطن و صحبت اهل وطن از زندان پیش دانسته عزیمت سفری دارد به هر طرف که آب خور اقتضا نماید عین صواب است آنکه از باد پیمایی و ژاژخایی نیازمند قلمی شده بود . صاحبا حقیقت من و شعر من معلوم آیا چکنم که این نشانی است که از ساغر فیضان حاصل گردیده» .

۹- چگونگی : ۲۰ صفحه (۱۰ ورق) از آغاز این نسخه گوشیی از وقایع تاریخی سال ۱۰۶۸ هـ ق را نشان می دهد که از دربار جهانگیر پادشاه و داراشکوه و امرای آنان سخن می گوید . از صفحهٔ ۲۱ تا ۷۲ مکتوبات یا رقعاتی است منشیانه که همواره تحت عنوان «رقعه» و «رقعهٔ دیگر» نوشته شده‌اند . سبک نگارش این رقعه ها به قرن ۱۲ و ۱۳ هجری می ماند . همراه بعضی از رقعات ، اشعار فارسی آمده و لفظ «فیض» مکرر است. گویا «**انشای فیض**» یا «**انشای فیضرسان**» باشد . (رک : انشای فیض ۱۵۶/۸۹۰) .

۸۹۰
۱۵۶

انشای فیض

[ادب ، فارسی ، منثور و منظوم]

۱- اندازه : — بیرونی : ۱۹/۵ × ۱۳/۵ س‌م . —درونی : ۱۵ س ۱٤ × ۸/۵ س م .

۲- اوراق : ۲۱ ورق . ٤۲ صفحه .

۳- کاغذ : نازک زرد تیره رنگ هندی ، جلد کاغذی .

٤- خط : نستعلیق و شکسته ، خوانا ، پخته ، عبارتها و نشانه‌ها سرخ . قرن ۱۳ هـ ق .

۵- کاتب : و تاریخ کتابت ناشناخته چون از آخر «ناقص» است .

۶- مؤلف : و تاریخ تألیف معلوم نشد ، اما از تکرار «فیض» در این نسخه شاید «**رقعات فیض**» یا «**انشای فیض**» باشد .

۷- آغاز : «بسم الله الرحمن الرحیم رب یسر و تمم بالخیر در هنگامی که عنوان صحیفهٔ صبح را خط خورشید آرایش می داد و مکتوب پیچیدهٔ غنچه را نسیم سحری می گشاد و مفاوضهٔ فیض پیرای افاضت پناه معنی دستگاه مورد فیوضات الهی و مظهر فیض نامتناهی دقیقه سنج سواد و بیاض فیض یاب مبدأ فیاض مصرع :

آنکه چون نام خود همه فیض است

رسید و فیض بخش طبیعت گردید» .

۸- انجام : ناقص است و اینگونه پایان می یابد «آلهی آن اختر تابنده خجسته و همایون باد و ظهور آن گوهر ارزنده باعث نشاط روز افزون همایون طالع که دلیل سعادتش از فیروزمندی بخت مبرهن است و فرخنده بختی که تاریخ والایش . . . .) .

۹- چگونگی : این نسخه نوعی انشای منشیانهٔ ادبی و تاریخی است که شاید از روزگار اورنگ زیب و جهانگیر پادشاه باشد ، از تکرار لفظ فیض در آن می توان آن را «انشای فیض» یا «رقعات فیض» گفت . مهری در صفحهٔ ۲ دارد که «الله تعالی» خوانده می شود ، اشعار فراوان در هر رقعه یا مکتوب آمده . (رک : انشای فیض ۱۵۵/ ۸۹۰) . یک نسخه به نام «**انشای فیض بخش**» در فهرست مخطوطات شیرانی تألیف دکتر بشیر حسین آمده است که مجموعهٔ مکاتیب و احکام عالمگیری و امراء و شاهزادگان است و گرد آورنده را «**شیر علی**» معروف به «**شیر حمله**» نوشته اند (ج ۲ ، ص ۳٤٤) .

انشای مرغوب القلوب

۸۹۰/۳۹

[ادب ، فارسی ، منثور]

۱- اندازه : — بیرونی : ۵/۲۶×۵/۱۵×۵۰ س م . — درونی : ۱٤ تا ۱۷ س ۲۲ یا ۲۳×۱۱ س م .

۲- اوراق : ۲۲ ورق . ٤٤ صفحه .

۳- کاغذ : زرد تیره رنگ هندی ، آب رسیده ، جلد کاغذی .

٤- خط : شکسته و تحریر ، خوانا ، پخته . قرن ۱۳ ه ق .

٥- کاتب : «**ابراهیم**» نام داشته است و تاریخ کتابت ندارد ، در صفحهٔ ٤۳ اینگونه آورده است : «تمت تمام شد این کتاب مسمی مرغوب القلوب من ید احقر العباد عاجز ابراهیم ساکن موضع دهری شاهان تهانه سنگ جانی تحصیل راولپندی ......» .

٦- مؤلف : صریح و واضح نام خود را ذکر نکرده است ، اما تاریخ و نام تألیف در صفحهٔ ۳ ، «۱۲٥۲ ه ق» و «**انشای مرغوب القلوب**» آمده است : «به پاس خاطر برخورداران نورالابصاران برادر زادگان سعادهٔ اموال غلام رسول و محمد عالم طال الله عمر هما و یکشف صدر هما مرکب و مترتب نمود که مسمی به **انشای مرغوب القلوب** و ملقب به تتبع ماضی گردید فی التاریخ بیست دویم شهر ذی القعدة سنهٔ یک هزار دو صد و پنجاه و دو من هجرت حضرت سید البشر صلی الله علیه وسلم بود که این رساله به تصنیف و تألیف آمد» .

٧- آغاز : «رب یسر و لا تعسر ، بسم الله الرحمن الرحیم ، و تمم بالخیر ، برادران حسن کرداران میان محمد حسن و محمد حسین که بلغهم الله تعالی آبابهم فی بیتهم سالماً و غانماً که روی فرحت از هیچ سوی نمود و عرصهٔ غم و الم می پیمود ....» .

٨- انجام : «...... آنکه خسراچب صاحبه التفات آیین را بعد از آرزوی دیدار، آنکه کوسته مستوره محجوبه را بعد دعوات واقیات ، آنکه خواهره محبت آمود راه رب العالمین پیمود و او در حفظ رب الودود از برادر بعد از دعوات و تعظیم آنکه. تمت تمام شد ، این کتاب

مسمی مرغوب القلوب ...... اگر کسی دعوی کند به موجب شرع شریف مردود خواهد شد ......» .

۹- **چگونگی** : نسخه ای است که فارسی ابتدای برصغیر هند و پاکستان را نشان می دهد و طرز نامه نگاری و تعارفات و عنوان نامه ها و «سرنامجات» را در بردارد . در صفحهٔ یکم آن شرحی دربارهٔ «ال» عربی دارد و نیز در همین صفحه و صفحهٔ ۴۳ و ۴۴ و صفحات دیگر یادداشتهای دربارهٔ حروف و کلمات فارسی به دست داده است .

انشای مطلوب

۸۹۰ / ۱۱۸

[ادب ، فارسی ، منثور]

۱- **اندازه** : بیرونی : ۲۴/۵ × ۱۵/۵ س‌م . — درونی : ۱۹ س ۲۰ × ۱۱ س‌م.

۲- **اوراق** : ۱۰ ورق . ۲۰ صفحه .

۳- **کاغذ** : ضخیم زرد تیره رنگ کشمیری ، اندکی آب رسیده ، جلد کاغذی تازه .

۴- **خط** : نستعلیق متوسط (متن) و حواشی و میان سطرها خفی ، عنوانها و سر فصلها و نشانه ها شنگرف روشن . قرن ۱۳ ه‍ ق .

۵- **کاتب** : و تاریخ کتابت ندارد ، اما در زیر بعضی از نمونه‌های انشای ، تاریخ ۱۲۳۲ تا ۱۲۵۰ ه‍ ق دیده می شود .

۶- **مؤلف** : «**شیخ مبارک هاشمی**» و نام تألیف «**انشای مطلوب**» است . در صفحهٔ اول اینگونه آمده : «فقیر حقیر شیخ مبارک هاشمی . . .

. . . این در یکتای ارجمندی را . . . . انشای مطلوب نام نهاد».
تاریخ تألیف شاید «۱۲۵۰ ه‍ ق» باشد .

۷- آغاز : «بسم الله الرحمن الرحیم ، موسوم انشای مطلوب ، بعد از اد ای شکر آفرید گار و پس از ابلاغ درود سراج‌الانوار معروض به مخلصان خیراندیش و خیراندیشان وفاکیش آنکه چون فقیر حقیر شیخ مبارک هاشمی در فن انشاء وافرجست و جو کرد اما از تراکیب به منشیان سلف‌الدوران و ابداع ار باب تحریران وقت زمان وفور اختلاف دید بنا براین به تقصیر فطانت و کوتاهی دریافت خود این در یکتای ارجمندی را از بحر طبیعت غواصی نموده به عالم تحریر صورت کشیده انشای مطلوب نام نهاد» .

۸- انجام : «به اقرار آنکه هر گاه که مبلغ مذکور برسانم فک رهن کرده بگیریم و تاکه فک رهن تمایم منافع آن باغ مرهونه مثل اثمار وغیره اجناس به رضا و رغبت خود اجازت دادیم که شیخ موصوف به تصرف خود بی تکلف در آرند حلال و مباح خواهد شد فقط بنابر آن این چند کلمه به طریق رهن نامه نوشته داده شد که عندالحاجت به کار آید ، تحریر فی‌التاریخ ماه فلان سنهٔ فلان تمت تمام شد انشای مطلوب .

گر خطایی رفت از دستم به خط چون قلم از طعنه هامی زنم قط
ور سقیم بود صحیح کند ور قبیح بود ملیح کند» .

۹- چگونگی : این نسخه هر نوع انشایی را در بردارد : نامه به پدر و مادر ، نامه به دوستان ، رقعات عاشقانه و مشتاقانه ، شکایت نامه‌ها و درخواست نامه‌ها ، نامه‌ها و عرایض به شاه و حاکم و امیر ، پروانه‌ها و اسناد ، محضر نامه‌ها و قباله‌ها ، ضمانت نامه‌ها و

امانت نامه‌ها ، وکالت نامه‌ها و وصیت نامه‌ها و رهن نامه‌ها را در بردارد ، حتی در این انشاء از اشعار خوب کمک گرفته شده . حواشی و معانی لغات و یادداشتهای کوچک و بزرگ و اشعار خارج از متن دارد و نسخه‌یی است مغتنم و مطلوب به نام «انشای مطلوب» .

۸۹۰ / ۵۵

انشای هرکرن

[ادب ، فارسی ، منثور]

۱- اندازه : —بیرونی : ۵/۲۴×۱۵×۱ سم . —درونی : ۱۳ و ۱۴ س ۱۷ و ۱۸ و ۱۹×۱۰ و ۱۱ سم .

۲- اوراق : ۴۰ ورق . ۸۰ صفحه .

۳- کاغذ : ضخیم زرد رنگ روشن هندی ، جلد مقوایی نوومیلون .

۴- خط : شکسته ، خوانا ، پخته ، عنوانها و نشانه ها شنگرف روشن . بالای کلمات مهم خط سرخ رسم کرده شده و صفحهٔ اول جدولی ساده دارد . قرن ۱۳ هـ ق .

۵- کاتب : و تاریخ کتابت معلوم نشد .

۶- مؤلف : نام مؤلف «**هرکرن ولد متهراداس کنبوه ملتانی**» بوده است : «بندهٔ شکستهٔ دلخسته عاصی فقیر حقیر هیچمدان اضعف عباد الله هرکرن ولد متهراداس کنبوه ملتانی روزی به صحبت یاران نشسته بودم . . . » . تاریخ تألیف میان سالهای «۱۰۳۴ تا ۱۰۴۰ هـ ق»

بوده . نام تألیف «هرکرن» یا «انشای هرکرن» . او در زمان «نواب اعتبار خان» منشی بوده و هردو در عهد جهانگیر پادشاه می زیسته‌اند (رک : فهرست مخطوطات شیرانی ، تألیف دکتر بشیر حسین ، ج ۲ ، ص ۳۴۸) .

۷- **آغاز** : «بسم الله الرحمن الرحیم بعد از حمد و ثنای مر حضرت ایزد متعال ذوالجلال والافضلال آنکه بندهٔ شکسته . . . . روزی در بلدهٔ دارالخلافت به صحبت یاران نشسته بودم بعضی یاران گفتند که تو مدتی در خدمت نواب غفران پناه حاتم زمان نوشیروان عصر اعتبار خان منشی بودی و عمری در فن انشاء صرف کرده ای چیزی بطریق یادگاری بنویس که مردم بخواندن آن بهره حاصل نمایند» .

۸- **انجام** : «هرکس که از این معنی اطلاع داشته باشد از برای عند الله کوهی بنویسند و یا به نوشتن اجازت فرمایند که عند الله مأجور و عندالناس مشکور خواهد بود تصدیق حاضری محمد حسین جمعدار من ابتدای غرهٔ محرم الحرام سنهٔ غلا به عنایت آخر شهر صفر همراه بندهٔ درگاه در خدمت پادشاه حاضر ند دیوانیان عظام ماهیانه آن جماعت را موافق بربست سنکار شریفه تنخواه نمایند اما تمام شد کار من نظام شد .

هر که خواند دعا طمع دارم ز آنکه من بندهٔ گنه کارم»

۹- **چگونگی** : زبان فارسی در این نسخه روان و ساده اما مخصوص شبه قاره است . اصطلاحات خوب دیوانی و تعارفات والقاب و کنیه‌های زمان مؤلف را در بردارد . بعضی از نامه ها و مراسلات جنبهٔ تاریخی دارد .

بر هفت باب تقسیم شده است :

باب اول سلاطین بسلاطین . باب دویم درا صدا روفرامین .

باب سیم در شرح پروانجات . باب چهارم در نوشتن عرایض .

باب پنجم در مکتوبات که ابنای روزگار با یکدیگر نویسند .

باب ششم در خط و قبایل شرعی .

باب هفتم در نوشتن دستک سرمایه .

انشای هرکرن

۸۹۰
۲۲۶

[ادب ، فارسی ، منثور]

۱- اندازه : —بیرونی : ۱۹/۵ × ۱۱/۵ × ۱/۷ س م . — درونی : ۱۱ و ۱۲ س ۱۵ × ۸ س م .

۲- اوراق : ۴۷ ورق . ۹۴ صفحه .

۳- کاغذ : نازک زرد روشن رنگ هندی (دهلی) ، جلد مقوایی و پارچه یی کهنهٔ کبود رنگ و سفید .

۴- خط : شکسته، پخته ، سخت خوانا ، اوایل قرن ۱۴ .

۵- کاتب : «علی محمد» ، تاریخ کتابت ندارد : «تم تمام شد هرکرن فقیر علی محمد ولد» . چنان به نظر رسید که این جمله الحاق باشد زیرا انجام ناقص است .

۶- **مؤلف** : «هرکرن ولد متهراداس کنبوئی ملتانی» . (رک انشای هرکرن ۵۵/۸۹۰، و ۷-آغاز .)

۷- **آغاز** : «هو، رب یسر ولا تعسر و تمم بالخیر والظفر، بسم الله الرحمن الرحیم ، بعد از ثنای مر حضرت قادر ذوالجلال والافضال که عالم را از کتم عدم و اختفای بظهور آورده بر منصهٔ حیات جلوه داده پس از تبلیغ درود نامحدود بحضرت خلاصهٔ کونین محمد مصطفی صلعم و علی آله العظام و اصحابه الکرام و اتباعه آنکه بندهٔ شکسته و دلخستهٔ عاصی فقیر الحقیر هیچمدان اضعف من عباد الله الصمد هرکرن ولد متهراداس کنبوئی ملتانی در دارالخلافه بلدهٔ متهرا بصحبت یاران پسندیده و دوستان سنجیده نشسته بودیم که بعضی از دوستان گفتند که تو مدتی در خدمت نواب مستطاب غفران پناه حاتم زمان نوشیروان عصر نواب اعتبار خان منشی بوده ای» .

۸- **انجام** : ناقص و در حدود ٤ ورق (۸ صفحه) افتادگی دارد و به این عبارت خاتمه می یابد : «باعث تحریر آنکه من که احمد ولد محمود ام مبلغ یکصد روپیهٔ شاه جهانی رایج الوقت که نصف آن پنجاه روپیه می شود از مال خواجه بختاور بوعدهٔ دو ماه بطریق قرض حسنه گرفتم و در قبض و تصرف خود آوردیم شرط آنکه بعد از گذشتن میعاد مذکور هر گاه که مؤمی الیه طلب نماید بلا عذر و حیله اجرای سازم و حیله در پیش نیاریم این چند کلمه بر سبیل حجت دادم که ثانی الحال سند باشد . مقصود از این نوشته آنکه منکه . . . » .

۹- **چگونگی** : این نسخه نمونهٔ خط شکسته نویسی است در سر زمین پاک ، موضوع آن انشاهای دینی و ادبی و تاریخی و اداری و محاسباتی

است که شامل هفت باب است (رک : انشای هرکرن ۵۵/۸۹۰).

فارسی آن روان و ساده است و نگارش آن در نوع خود ارزنده و خواندنی است و نمونه . در صفحات آغاز و انجام و رویه‌های داخلی جلد یادداشتهایی دربارهٔ زبان فارسی و لغت و دعا کتابت شده است .

انشای هرکرن

۸۹۰
۲۲۷

[ادب ، فارسی ، منثور]

۱- **اندازه** : — بیرونی : ۵/۲۱×۱۳×۱ س م . — درونی : ۱۱ و ۱۳ س ۱۴ و ۱۵ و ۱۶×۸ و ۹ س م .

۲- **اوراق** : ۴۸ ورق . ۹۶ صفحه .

۳- **کاغذ** : ضخیم زرد تیره و روشن رنگ هندی (دهلی) ، آب دیده ، ساییده شده ، جلد مقوایی ملون با عطف و گوشهٔ کرباسی .

۴- **خط** : نستعلیق و شکسته ، ناپخته ، خوانا ، بعضی عنوانها و نشانه ها شنگرف ، قرن ۱۲ ه ق .

۵- **کاتب** : نام کاتب و تاریخ کتابت ندارد (رک : ۹- چگونگی) ، در صفحهٔ آخر اینگونه آمده است : «تمام شد انشاء فقط هر کرن برای **میان قنصل (فضل)** نوشته شد .

نوشته بماند سیاه بر سفید
نویسنده را نیست فردا امید

قاریا بر من مکن چندین عتاب
گر خطائی رفته باشد در کتاب»

۶- مؤلف : (رک : **انشای هرکرن** ۵۵/۸۹۰) .

۷- آغاز : «رب یسر و تمم بالخیر بسم الله الرحمن الرحیم ، بعد از حمد و ثنای مر حضرت ایزد متعال قادر ذوالجلال آنکه بندهٔ شکستهٔ دلخستهٔ عاصی هیچمدان اضعف عباد الله هر کرن ولد متهرا داس کنبهو ملتانی روزی در دارالخلافت متهرا بصحبت یاران نشسته بودم بعضی دوستان گفتند که تو مدتی در خدمت نواب غفران پناه حاتم زمان نوشیروان عصر خواجه اعتبار خان منشی بودهٔ» .

۸- انجام : «عرض داشت بنده هاشم به جناب بارگاه عرش اشتباه میر ساند بشرف مطالعه نواب مستطاب فلک جناب اشرف اقدس معزز باد بشرف بمطالعهٔ نواب اقبال آثاری محبان ملاذی خواهد یافت بدیوان مطالعهٔ گرامی ملاذی ملازمان رفعت و وزارت پناه می رسانند ، تمام شد» (رک : ۵ - کاتب) .

۹- چگونگی : در این نسخه سهوالقلم و حذف و تحریف کمتر است در آغاز آن ۲ صفحه دربارهٔ «مولود» حضرت محمد (ص) به شعر فارسی سروده و کتابت شده است که مجموعاً ۱۳ بیت است به مطلع :

یا رسول عربی شاه سوار مدنی
بلبل مکی طاها سهیل یمنی

و مقطع :

رخ بر آن روضه نهی و خاک درش شو جامی
ز آنکه تو بلبل هر باغ و گل آن چمنی

در آخر این ابیات کاتب نام خود را اینگونه آورده است : «تمام شد مولود پاس خاطر **میان فضل الدین** سکنۀ .... میریرا خورد دستخط فقیر حقیر پرتقصیر **کرم علی کرم علی** وقت دیگر تمام یافت ، هر کسی دعوی کند باطل کاذب باشد» . چنان به نظر رسید که کاتب اصل نسخه نیز همین «**کرم علی**» باشد . (رک : انشای هرکرن ۵۵/۸۹۰) .

انیس الواعظین

۲۹۰/۱۶

[دین ، حکایات و روایات ، فارسی ، منثور]

۱- اندازه : — بیرونی : ۵/۲۹×۱۸×۷ س م . — درونی : ۱۹ س ۲۲×۱۱ س م .

۲- اوراق : ۳۰۵ ورق . ۶۱۰ صفحه .

۳- کاغذ : ضخیم زرد تیره رنگ هندی ، کرم خورده ، وصالی شده ، جلد کاغذی .

۴- خط : نستعلیق (متن) و تحریر (حواشی) ، پخته ، خوانا ، روشن ، عنوانها و سرفصلها و نشانه‌ها و بعضی از الفاظ و جملات و خطوط رسم شده بالای کلمات شنگرف ، قرن ۱۳ ه ق .

۵- کاتب : «**محمد بخش لاهوری**» ، تاریخ کتابت «**۱۲۷۳ ه ق**» : «تمام شد نسخۀ متبرکۀ انیس الواعظین که شروع اول از تاریخ چهارم ماه صفر یوم شنبه سنۀ ۱۲۷۳ هجری تا باتمام هفدهم ماه ربیع‌الاول سنۀ اله (کذا) الی یوم کلهم و فی ۴۳ یوم تمام شد کاتب الحروف

فقیر حقیر پر تقصیر محمد بخش لاهوری بدروازهٔ موچی (کفشگر) بوقت پیشین عین ظهر تمام یافت . بیت :

الٰهی هر آنکس که این خط نوشت
عفو کن گناهش عطا کن بهشت

این رباعی از تصنیف خود نمود . رباعی :

اگر خواهی نوشتن زود تر
قلم را قط زن بکج نوک ز سر
هم سیاهی تر بود آلوده قلم
نه بدست قلم و رو بفر

بحرمة النون و الصاد لا اله محمد رسول الله از اول تا آخر الٰهی نصیب باد تمام کرده شد» .

٦- مؤلف : و تاریخ تألیف معلوم نشد ، نام تألیف «انیس الواعظین» : «اما بعد فانی جمعت هذه المجموعة .... کلمات الوعظ و النصیحة .... من کتب التفاسیر و الاحادیث .... و سمیته انیس الواعظین» .

٧- آغاز : «رب یسر و لاتعسر و تمم بالخیر ، بسم الله الرحمن الرحیم ، الحمد لله الحنان المنان ذی الفضل و الاحسان و الکرم و الامتنان ، مبین البیان ، ملهم الجنان ، خالق الجان و الجنان ، رازق اهل الخیر و الطغیان ، جاعل الزمان و المکان باسط الارض بلا ارکان فاطر السماء» .

٨- انجام : «اطاعت شرط کرد نه مجرد شح قوله فاولئک هم المفلحون پس او شانند از رستکاران فلاح را به پرهیزیدن از بخل و ربست (کذا)

نفعنا الله و ایاکم انه جواد کریم غفور بر رؤف الرحیم والله اعلم بالصواب» . (رک : ۵ - کاتب) .

۹- **چگونگی :** موضوع این نسخه در وعظ و بیان حدیث نبوی و تفسیر آیات قرآن کریم و پند و اندرز و راهنمای دینداران و دلیل طریق مسلمانان است که آمیخته یی از جملات فارسی و عبارات عربی و شواهد تاریخی و دینی . تقسیمات آن بر اساس «مجلس» و جمعاً «چهل مجلس» دارد : «المجلس الاول فی فضیلة التسمیة» و «المجلس الاربعین فی مذمة البخیل» . در هر مجلس زیر احادیث و آیات قرآن و بعد از لفظ «قوله» به زبان فارسی بحث و توضیح می کند . یادداشتها و توضیحات فراوان از متون مختلف دینی و اشعار خوب در لابلای سطر ها و درکنارهٔ صفحات دارد . مآخذ و مراجع را به دست داده است . فارسی آن روان و جملات استوار است .

اوراد شیخ الشیوخ

۲۹۰ / ۴۷

[دین ، فرایض ، فارسی و عربی ، منثور]

۱- **اندازه :** — بیرونی : ۲۴/۵×۱۶×۳ س م . — درونی : ۱۲ ، ۱۳ ، ۱۴ ، ۱۷ ، ۱۹ ، ۲۵ س ۱۸.، ۱۹ ، ۲۰×۱۰ س م .

۲- **اوراق :** ۱۲۴ ورق . ۲۴۸ صفحه .

۳- **کاغذ :** ضخیم زرد تیره رنگ هندی ، آب دیده ، وصالی شده ، جلد مقوایی تازه ملون .

۴- خط : تحریر ، ثلث ، نستعلیق متوسط ، نا پخته ، خوانا ، بعضی عنوانها و سرفصلها شنگرف کم رنگ ، کلمات عربی معرب (مشکول) ، جدول اعداد (دعایی) .

۵- کاتب : «**فضل دین ولد میان سهر محمد**» نام داشته ، تاریخ کتابت «**۱۲۸۳ ھ ق**» بوده . در صفحهٔ ۲۴۸ آمده است : «به دست خط فقیر حقیر فضل دین ولد میان سهر محمد ساکن پرکنه دهن در شهر دیهد وال .... در تاریخ ۵ ماه محرم سنهٔ ۱۲۸۳ تمام شد» .

۶- مؤلف : نام مؤلف «**شیخ الشیوخ**» بوده نام تألیف «**اوراد شیخ الشیوخ**» ، تاریخ تألیف صریح و واضح نیامده است . در صفحهٔ ۲۴۸ آورده : «تمام شد نسخهٔ متبرکه المسمی **اوراد شیخ الشیوخ** وقت نیم روز در روز یک شنبه در ماه محرم» .

۷- آغاز : در صفحات اول این نسخه اوراد و طلسماتی دارد که گویا بعداً نوشته و اضافه کرده اند ، و نیمه تمام مانده است و اینگونه آغاز می شود : «رب یسر ولاتعسر و تمم بالخیر ، بسم الله الرحمن الرحیم، نقل مفتاح الجنان آورده که فضیلت قرآن از تفسیر منیر در خبر است هر که قرآن را به پیش روی خود گرداند به قیامت او می رود و اورا به سوی بهشت راه نمونی کند......» و اصل کتاب از صفحهٔ ۱۳ شروع می شود بدین ترتیب : «بسم الله الرحمن الرحیم ، الحمد لله رب العالمین و العاقبة للمتقین و الصلوة و السلام علی رسوله محمد و آله اجمعین ، قال الشیخ بدانکه طریقهٔ شیوخ سلف رضوان الله علیهم اجمعین استقامت است بر متابعت مهتر عالم صلی الله علیه وسلم اول در متابعت بعد از تصحیح توبه استقامت است بر اعمال او» .

۸- انجام : برکت این دعا خدای صحت دهد و این در دعوت سلطان محمود ...... بخط امام ابوبکر ناصحی نوشته شده است زنهار شک نیارد انشاء الله صحت شود دعای بزرگوار این است : بسم الله الرحمن الرحیم رب السموات و الارض ...... و آله اجمعین تمت تمام شد نسخهٔ متبرکه المسمی به اوراد شیخ الشیوخ ...... هر که خواند دعا طمع دارم ز آنکه من بندهٔ گناه کارم ...... در تاریخ ۵ ماه محرم سنهٔ ۱۲۸۳ تمام شد» .

۹- چگونگی : این نسخه تقریباً نیمی فارسی و نیمی عربی است چون جنبهٔ دینی و همگانی دارد فارسی آن روان و ساده و گاهی عامیانه است مخصوصاً در برصغیر هند و پاکستان . احادیث آن همه بر طریق فرقهٔ اهل سنت و جماعت است . اسماء الحسنٰی و اسماء اعظم را در بردارد .

۱۶۰/۱۹۹

ایسا غوجی

[منطق ، عربی ، منثور]

۱- اندازه : — بیرونی : ۱۷ × ۱۱/۵ س‌م . — درونی : ۹ س ۱۱ × ۶س‌م .

۲- اوراق : ۱۲ ورق . ۲۴ صفحه .

۳- کاغذ : نازک زرد سفید رنگ هندی ، کرم خورده ، وصالی شده ، جلد کاغذی .

۴- خط : نستعلیق جلی (متن) و خفی (حواشی) ، روشن ، خوانا ، پخته ، عنوانها و نشانه ها شنگرف روشن ، قرن ۱۱ ه‍ ق .

۵- **کاتب** : و تاریخ کتابت ندارد .

۶- **مؤلف** : «**اثیرالدین الابهری**» از علمای قرن هفتم هجری ، نام تألیف «**ایسا غوجی**» تاریخ تألیف ندارد : «قال الشیخ الامام ...... اثیرالدین الابهری ...... فهذه الرسالة فی المنطق اوردنا فیها ...... الخیر و الجود و سمیناه بایسا غوجی» .

۷- **آغاز** : «رب یسر و تمم بالخیر ، بسم الله الرحمن الرحیم ، قال الشیخ الامام العلامة افضل المتأخرین قدوة الحکماء الراسخین اثیرالدین الابهری طیب الله ثراه و جعل الجنة مثواه نحمد الله علی توفیقه و نسأله هدایته طریقه و نصلی علی محمد و عترته اجمعین اما بعد فهذه رسالة فی المنطق ......» .

۸- **انجام** : «و الشعر قیاس مؤلف من مقدمات تبسط منها النفس او تنقبض و المغالطة و هو قیاس مؤلف من مقدمات کاذبة شبیهة بالحق او بالمشهورات او قیاس مؤلف من مقدمات و همیة کاذبة والعمدة هی البرهان لاغیر تم تمام شد» .

۹- **چگونگی** : موضوع این نسخه در علم «**منطق**» است . تقسیمات آن بر اساس هر موضوعی است معین ، مانند : «قول» و «مقول» ، «قیاس» ، «عکس قضیهٔ شرطیه» و «ناقض» . یادداشتهای عربی و فارسی دارد . در صفحهٔ اول آمده است : «الجزء الاول من ایسا غوجی ، در ملک فقیر سعدالدین لاهوری» . نشانهٔ مهر «عمل پیر بخش ۱۲۰۰» در چند جاهست . در ص ۲۴ شرحی دربارهٔ وا دار کردن فرزندان به نماز کتابت شده است .

۶۱۰
―
۱۲۲

بحر الجواهر

[طب ، فارسی و عربی ، منثور]

۱- اندازه : — بیرونی : ۲۸ × ۲۰ × ۲ س‌م . — درونی : ۱۵ و ۱۶ و ۱۷ و ۱۸ و ۱۹ س ۱۹ × ۱۱ س م .

۲- اوراق : ۲۳۳ ورق . ۴۶۶ صفحه .

۳- کاغذ : نازک براق سفید رنگ دهلی (هندی) ، اندکی کرم خورده ، وصالی شده ، ساییده شده ، بدون جلد .

۴- خط : تحریر و نستعلیق متوسط ، خوانا ، پخته ، عنوانها و نشانه ها شنگرف روشن . قرن ۱۲ ه‍ ق .

۵- کاتب : و تاریخ کتابت ندارد .

۶- مؤلف : «محمد بن یوسف الطبیب الهروی» ملازم دربار بابر سر سلسلهٔ مغول هند (۹۳۲ - ۹۳۷ ه‍ ق) و منشی دربار پسرش همایون (جلوس ۹۳۷ وفات ۹۶۳ ه‍ ق) : (رک : فهرست مخطوطات شیرانی ، تألیف دکتر بشیر حسین ، ج ۲ ، ص ۳۸۸) . نام تألیف «بحرالجواهر» . در صفحهٔ یک و ۲ و ۳ آمده : «فیقول العبد الفقیر .... محمد بن یوسف الطبیب الهروی لماکان علم الطب اشد العلوم مما یحتاج الیه الطالبون .... بنیت فیها بعضها باللغة العربیة المبنیة و لبعضها بالفارسیة الجدیدة المبنیة سهیلا للطلاب و طلباً للثواب مبتدیاً مما اوله الهمزة الی آخر الیاء مع ملاحظة ثانی حروفها الهجاء .... ثم ورد الامر المطاع .... السعادة الدنیا

والدین محمد المشتهر بامیر بیک وزیر .... علی ترتیب الهجاء تسهیلاً ... و سمیتها البحر الجواهر».

۷- آغاز : «رب یسر بسم الله الرحمن الرحیم و تمم بالخیر، حمد العلام اعطی ذوی الافهام تحقیق دقایق اللغات العربیة و شکر الوهاب اهدی علی اولی تدقیق حقایق النکات الادویة سبحانه من یبدع ابداع نوع الانسان و کرمه بالمیامن و المواهب».

۸- انجام : «جمعی تجار گفتند که ما در بحر بودیم چون به آن موضع رسیدیم هر چه از ما فراموش بوده در ایام گذشته همه به خاطر آمد و از این سبب است که اکثر حکمای منسوب اند به آن موضع و در زمین هیچ مثل ایشان نشده است. قد تمت هذه النسخة المسماة ببحرالجواهر اللهم اغفرلکاتبه و لقاریه و لفاعل الکتابة و لحافظه».

۹- چگونگی : نسخه‌یی است ارزنده و خوب در طب بر بنیاد کتب طب قدیم و به ترتیب حروف تهجی (الف ـ ی) به فارسی و عربی در این کتاب نخست معنی لغوی و اصطلاح طبی را می یابیم و سپس مفاهیم طبی و پزشکی آنها را در می یابیم. در مقدمهٔ مؤلف، افسوس و دریغ او را در زمان خودش نسبت به سرزمین خراسان می خوانیم و از این که اوضاع بروفق مرادش نبوده بسیار اندوهناک شده است. نسخه ها و چاپهای متعدد از این کتاب در دست است. (رک : فهرست کتب خانهٔ ریاست رامپور، جلد اول، فن طب).

۲۹۰
۲۷٦

بحر السعادت

[دین ، احکام فقه و فرایض ، فارسی ، منثور]

۱- اندازه : — بیرونی : ۲٦/۵ × ۱۸ × ۳ س م . — درونی : ۱۷ س × ۱۲ × ۲۰ س م .

۲- اوراق : ۱٤٤ ورق . ۲۸۸ صفحه .

۳- کاغذ : نازک زرد تیره رنگ هندی ، سایده شده ، آب دیده ، اندکی کرم خورده ، جلد مقوایی خاکی رنگ باعطف کرباسی سفید رنگ .

٤- خط : نستعلیق و شکسته ، خوانا ، روشن عنوانها و سرفصلها و نشانه ها و خطوط افقی رسم شده بالای بعض جملات شنگرف ، قرن ۱۱ و ۱۲ ه‍ ق .

۵- کاتب : و تاریخ کتابت ندارد . در صفحهٔ یک این یادداشت خوانده می شود : «قد اعطیت هذالکتاب المستطاب **بابا صالح** عاریة و کتبت بیدی هذا لتکون علیه تذکرة ۱۷ ماه رجب المرجب سنهٔ **۱۳۰۲ ه‍ ق** ، راقم الحروف **حافظ عبدالرحمن** سکنهٔ قلعه مویها سکه » .

٦- مؤلف : نام مؤلف و تاریخ تألیف معلوم نشد ، اما نام تألیف «**بحرالسعادت**» نام دارد ، در صفحهٔ ٤ اینگونه آمده است : «بنابر این داعی را باعث شد تاهر فوائدی که در جمیع عمر از فیوض ربانی و تأیید سبحانی اخذ کرده همه را جمع کنم تا بعد از مابندگان خدایتعالی را از آن نفعی برسد وبدعای خیر یاد کنند به بیست و دو فصل مرتب ساخته و نام این کتاب را بحر السعادت نام داشته شد» .

۷- آغاز : «بسم الله الرحمن الرحیم ، بعد از حمد و ثنای کرد گار و سپاس و ستایش صمدیت حضرت آفرید گار خلاق سموات و الارض و مافیها رزاق مخلوقات ادنی و اعلی فالق الاصباح خالق الظلمات ،قدر عشی و البکرات ادراک کنه ذاتش خارج از مدرکهٔ انسانی احاطت مراتب صفاتش بیرون از محوطه پایانی آمرزندهٔ خطیآت بزهکاران در گذرنده از سیئات گنهکاران ممجد عرش ممهد فرش» .

۸- انجام : پیغامبر فرمود این زمان از غم و اندوه شفایافتم فرمود یا ملک الموت آنچه فرموده اند بجاء آر که بعد ازین باک ندارم وفات آن حضرت روز دو شنبه وقت عصر و دفن در قبر مبارک شب چهار شنبه بوده است و درین حالت اسرار ها است که بجز خدایتعالی دیگر نداند ، تمت تمام شد کتاب **بحر السعادت** بعون الله تعالی بروز آدینه وقت عصر ،

محمد گر نبودی کس نبودی
نبودی هر دو عالم را وجودی

۹- چگونگی : موضوع این نسخه مسائل دینی و مطالب عقیدتی و حکایات مذهبی و شرح احادیث و آوردن حکایات و شواهد دیگر را در بردارد و تقسیمات آن بر اساس «فصل» است بدین شرح :

فصل اول در بیان حدیث صحیح .

فصل دوم در بیان حدیثها و حکایتهای مناسب آن .

فصل سیوم در بیان فریضها و فضیلت آن .

فصل چهارم در بیان سنتها و فضیلت آن و روزهٔ ایام بیض و قصهٔ آدم علیه السلام .

فصل پنجم در بیان دوستی دنیا و دین و فضیلت آن .

فصل ششم در حرص و ذلت آن .

فصل هفتم در بیان جمع کردن مال و پریشانی آن .

فصل هشتم در بیان دوستی جاه و حشمت .

فصل نهم در بیان ریاست .

فصل دهم در بیان کبر کبر .

فصل یازدهم در بیان اخلاص و تقوی .

فصل دوازدهم در بیان تقوی و خوبی آن .

فصل سیزدهم در بیان پرهیزکاری و حکایتهای بزرگان مناسب آن .

فصل چهاردهم در بیان فضیلت ماه مبارک رمضان و حکایتهای پیغمبران و بزرگان مناسب آن .

فصل پانزدهم در بیان نیکویی کردن مادر و پدر و یاد کردن خدایتعالی و تسبیحات .

فصل شانزدهم در بیان فضیلت صلوة .

فصل هفدهم در بیان فضیلت استغفار .

فصل هژدهم در بیان فضیلت دعوات مأثوره .

فصل نوزدهم در بیان فضیلت روزه دار .

فصل بیستم در بیان مسجد و ثواب جماعت و جمعه .

فصل بیست و یکم در بیان فضیلت نبات .

فصل بیست و دوم در خاتمهٔ کتاب .

سهوالقلم کاتب اندک دارد . فارسی آن روان و حکایات و لطایف و تمثیلات خواندنی است . در صفحات آغاز و انجام یادداشتهایی هست . فهرست را به قلم تازه تر بر برگی نوشته و در آغاز و رویهٔ درونی جلد افزوده‌اند . چند دعا و تعویذ نیز کتابت شده است . این عبارت هم خواندنی است : «این کتاب از مال غفار صدیق اخون صاحب امانت گذاشتم ، هر گاه کسی دعوی کند پیش خدا گرفتار خواهد شد .

بر سنگ نوشته بود نقاش دنیا نکند وفانقاش باش»

٨٩٠
٩٧

بدایع الانشاء

[ادب ، فارسی ، منثور و منظوم]

۱- اندازه : — بیرونی : ۲۱/۵ × ۱۷ × ۲/۵ س‌م . — درونی : ۱۲ س ۱۵/۵ × ۱۰/۵ س‌م .

۲- اوراق : ۱۱۳ ورق . ۲۲٦ صفحه .

۳- کاغذ : ضخیم نیلگون سمرقندی ، کرم خورده ، جلد ضربی منقش تیاجی ساييد شده .

٤- خط : نستعلیق و شکسته ، متوسط ، خوانا ، پخته عنوانها و نشانه ها و جدول ها شنگرف روشن ، قرن ۱۲ و ۱۳ ه‌ق .

۵- کاتب : روی نام کاتب را محو و سیاه کرده اند . تاریخ کتابت «۱۸۹٦ بکرمی» مطابق با «۱۲۵۵ ه‌ق» است :

«تمام شد نسخهٔ متبرکهٔ مسمی به **بدایع الانشاء** المشتهر به **انشاء یوسفی** به دستخط ..... (سیاه شده)...... وقت چاشت روز مبارک سه شنبه بیست و سه ام ماه ساون سنهٔ ۱۸۶۶ در شهر پشاور به اتمام رسید» .

۶- **مؤلف** : «**یوسفی**» که نام کامل او را «**حکیم یوسف بن محمد هروی**» ضبط کرده اند . «طب یوسفی» از تألیفات مهم او شهرت دارد . تاریخ تألیف «۹٤۰ = **بدائع الانشاء بدائع الانشاء**» که نام تألیف نیز هست و برای رفیع الدین حسین نوشته شده است : «چنین گوید بندهٔ حقیر و کمینه فقیر یوسفی آنکه شدش سیه . این رساله یی است مسمی به بدایع الانشاء مشتمل بر محاورات خطابی و جوابی که به جهت فرزند عزیز قرة العین رفیع الدین حسین طال عمره و سایر طالبان این فن در حیز عبارت و قید کتابت می آید :

این نامه کزو است فن انشابه نظام
کرده خردش بدایع الانشاء نام
تکرار کنی چو نام او را یکبار
بی شک که ره بری به سال اتمام

۷- **آغاز** : «بسم الله الرحمن الرحیم ، زینت عنوان هرنامهٔ نامی و زیور دیباچهٔ هر صحیفهٔ گرامی حمد مبدعی است که منشی حکمت بالغه و کاتب قدرت کامله اش به قلم ابداع و خامهٔ اختراع جراید عواید انسان را به ارقام اکرام و علم الانسان مالم یعلم مرقوم گردانید» .

۸- **انجام** : «نوع دیگر انوار لطف الهی به روزگار فلان باد ، نوع دیگر ذات ستوده صفات فلان همواره به توفیق نشر میراث موقوف باد ، نوع دیگر به شرف مطالعهٔ فلان رسانید ، نوع دیگر جناب دولت

مآب مطالعه نمایند ، نوع دیگر جناب محبت نوازی مطالعه نمایند تمت تمام شد . . . . در شهر پشاور به اتمام رسید (رک : ۵ — کاتب) .

۹- **چگونگی :** موضوع نسخهٔ بدایع‌الانشاء ، هنر یا فن نگارش است که مؤلف آن را به دو قسمت منقسم کرده است : یکی توقیعات که مضامین آن مخصوص بر امثلهٔ احکام سلاطین و حکام است و دیگر محاورات که مکاتبات و معاوضات همگانی را بیان می دارد . محاورات را باز هم به سه بخش کرده است و هر بخش را به خطابی و جوابی تمام نموده است . فارسی این نامه ها و مراسلات و توقیعات و مکاتبات با شعر آمیخته و باسجع متوازن و متوازی و امثال اینها همراه است . ضمناً مجموعه یی است از القاب و کنیه ها و سر آغاز های نامه ها که در جای خود جالب است . چون در قرن دهم تألیف شده ، اندکی پیچیده و معقد و به اصطلاح نمونهٔ انشای منشیانه و مترسلانهٔ قدیم است .

۱۶۰/۱۸۹

بدیع المیزان

[منطق ، عربی ، منثور]

۱- **اندازه :** — بیرونی : ۲۱/۵ × ۱۵ سم . — درونی : ۱۳ س ۱۵ × ۷/۵ سم .

۲- **اوراق :** ۶۵ ورق . ۱۳۰ صفحه .

۳- **کاغذ :** ضخیم زرد تیره رنگ هندی ، آب رسیده ، کرم خورده ، وصالی شده ، جلد کاغذی .

۴- خط : تحریر و شکسته ، پخته ، خوانا ، بالای کلمات و الفاظ مهم خط سیاه افقی کشیده شده ، قرن ۱۱ و ۱۲ هـ ق .

۵- کاتب : «نجیب الله ولد موسی سید حسینی» ، تاریخ کتابت ندارد . در آخر نسخه اینگونه آمده است : «تمت النسخة المیمونة المبارکة المسمی بشرح بدیع المیزان ...... عن الملک الوهاب من ید نجیب الله ولد اخوند موسی سید حسینی این کتاب نوشته شد در روز شنبه در وقت چاشت در درس آخوند سلیم در مسجد آخوند ملا رفیق ،

نوشته بماند سیه بر سفید نویسنده را نیست فردا امید
من نوشتم صرف کردم روزگار من نمانم این بماند یادگار
بایع از مشتری بها طلبد کاتب از ناظران دعا طلبد

۶- مؤلف : نام مؤلف «**عبید الله ابن الهداد العثمان متوفی ۹۲۲ هـ ق**» ، تاریخ تألیف ندارد و نام تألیف «**شرح میزان المنطق**» یا «**بدیع المیزان**» است : «فیقول العبد الضعیف الراجی الی رحمة الله ...... عبید الله بن الهداد العثمان الطلبنی .... قد اتفقت الآراء علی .... المختصر المسمی بمیزان المنطق......... اردت ان اشرح له شرحاً صغر حجمه و کبر علمه و کثرت فوائده و جلت عوائده.........» .

۷- آغاز : «بسم الله الرحمن الرحیم ، الحمد لله الذی نور قلوبنا بمعرفة المعقولات و زین عقولنا بافاضة ادراک الکلیات والجزئیات و میزنوعنا عن سایر الانواع بالذاتیات والعرضیات و افاض علینا معرفة کیفیة الترکیبات والترتیبات و وفقنا لاکتساب العلوم من التصورات والتصدیقات» .

۸- انجام : «وهو الذی یلون الحد والاوسط فیه علة النسبة فی الذهن بدر فقط و فی الخارج معلول لها کقولنا هذا محموم و کل محموم منتص الاختلاط فهذا منتص الاختلاط فالحمی معلول فی الخارج و فی الذهن علة لان تصور المعلول علة لتصور العلة فی الذهن و لیکن هذا آخرالکلام فی شرح میزان المنطق ، والله اعلم بالصواب» . (رک : ۵- کاتب) .

۹- چگونگی : موضوع این نسخه در منطق و تقسیمات آن بر حسب «فصل» است . مثلاً «فصل فی العکس المستوی» و «فصل فی التعریف القیاس» .

شارح نخست جملهٔ اصل را می نویسد و بالای آن خط می کشد و سپس آن را شرح می کند . حواشی و یادداشتهایی به قلم تحریر خفی در کنارهٔ صفحات و میان سطر ها دارد . روی جلد و در صفحهٔ اول و از طرف کاتب آن «شرح **بدیع المیزان**» نامیده شده است و لیکن در متن نسخه «**میزان المنطق**» نام دارد که آن را شرح کرده‌اند و «**بدیع المیزان**» نامیده‌اند . در صفحهٔ ۱۳۰ یک صفحه از آغاز کتابی بی نام در منطق کتابت شده است که آغاز آن این است : «العلم اما تصور فقط وهو حصول صورة الشیٔ فی‌العقل» .

۲۹۰/۲۳۹

برهان‌العارفین

[دین ، فارسی ، منثور]

۱- اندازه : — بیرونی : ۱۴/۵×۲۳/۵ سم . — درونی : ۲۲ تا ۲۸ س ۱۱×۲۰ سم .

۲- اوراق : ۲۰ ورق . ۴۰ صفحه .

۳- کاغذ : ضخیم زرد تیره رنگ هندی ، ساییده شده ، وصالی شده ، آب رسیده ، بدون جلد .

۴- خط : نستعلیق آمیخته ، شکسته روشن ، خوانا ، عنوانها ، نشانه ها ، سرفصلها ، شنگرف تیره رنگ ، قرن ۱۱ ه ق .

۵- کاتب : و تاریخ کتابت ندارد .

۶- مؤلف : در این نسخه نام مؤلف و تاریخ تألیف نیامده است ، اما نام تألیف «**برهان‌العارفین**» ذکر شده است که بعضی از فهرست نگاران آن را به «**ابوالحسن خرقانی متوفی ۴۲۵ ه ق**» نسبت داده اند .

۷- آغاز : «رب یسر ولا تعسر و تمم بالخیر والظفر بسم الله الرحمن الرحیم ، الحمدلله رب‌العالمین و العاقبة للمتقین والصلوة و السلام علی رسوله محمد و آله اجمعین بدانکه درین نسخه علم تذکیر و وعظ و حکایت و حدیث صحیح از مصطفی صلی الله علیه وسلم و سخنان علما و مشایخ جمع کردم و نام این کتاب برهان العارفین نهاده شده است و درین کتاب بیست و سه باب است باب اول دربیان آفرینش موت» .

۸- انجام : «و هر نیکی که شما در دنیا کرده‌اید ده چندان خواهید یافت در قیامت و هر بدی که میکنید همان یک بدی یابید چنانچه حق تعالی فرموده است : من جاء بالحسنة فله عشرا مثالها و من جاء بالسیئة فلا یجزی الا مثلها . ای یاران آخرت را کجا طاقت آریم که پنجاه هزار سال یکروزه دوزخ برای دوزخیان سه هزار سال تافته‌اند و در آنجای هیچ کس یاری دهنده نیست مگر خدای تعالی که

او یاری کند . الٰهی مارا با کافهٔ مسلمانان نگاهدار از عذاب دوزخ بحرمت النبی و آله الامجاد برحمتک یا ارحم الراحمین تمام شد نسخهٔ برهان العارفین» .

۹- **چگونگی** : موضوع این نسخه دربارهٔ اعتقادات مذهب اسلام است در ۲۳ باب ، مانند : موت ، روح ، شیطان ، نکیر و منکر ، نفخ صور ، فناء اشیاء ، بعث خلایق قبور ، جنازه ، ثواب شب قدر و امثال اینها . نثر فارسی آن روان و منسجم و بدون تعقیدات لفظی و عبارتی است و به سبک خراسانی شبیه است . بعضی فهرست نگاران مؤلفش را نا معلوم و برخی از آنها ، آنرا به «ابوالحسن خرقانی» عارف معروف قرن چهارم و پنجم هجری منسوب کرده اند . متعدد بودن نسخ آن دلیل بر اقبال اهل فضل و ادب بدان است .

۸۹۰
۱۶۰

بوستان یا سعدی نامه

[ادب ، فارسی ، منظوم ، مثنوی]

۱- **اندازه** : — بیرونی : ۵/۲۱×۵/۱۳×۵/۲ س‌م . — درونی : ۱۴س ۱۵×۵/۷ س م .

۲- **اوراق** : ۱۳۸ ورق . ۲۷۶ صفحه .

۳- **کاغذ** : ضخیم سفید تیره رنگ هندی ، آب رسیده ، وصالی شده ، جلد مقوایی ملون با عطف پارچه‌یی سرخ .

۴- **خط** : نستعلیق متوسط ، پخته ، خوانا ، عنوانها شنگرف ، قرن ۱۲ و ۱۳ ه‍ ق .

۵- **کاتب** : و تاریخ کتابت معلوم نشد ، چون از آغاز و انجام ناقص است .

٦- **مؤلف** : یا (شاعر) : «شیخ اجل مصلح‌الدین ابو محمد عبدالله بن مشرف بن مصلح ابن مشرف **سعدی شیرازی** متوفی ٦٩١ یا ٦٩٢ ه‍ ق» . نام تألیف (مثنوی) ، «**بوستان**» یا «**سعدی نامه**» ، تاریخ تألیف «**٦۵۵ ه‍ ق**» :

زششصد فزون بود پنجا و پنج
که پردرشد این نام بردار گنج

۷- **آغاز** : ناقص است و با این ابیات شروع می شود :

«فراخی در آن مرز و کشور مخواه
که دلتنگ بینی رعیت ز شاه
زستکبران دلاور مترس
از آن کو نترسد ز داور بترس
دگر کشور آباد بیند بخواب
که دارد دل اهل کشور خراب
خرابی و بدنامی آید ز جور
رسد پیش بین این سخن رابه غور»

۸- **انجام** : ناقص و به این ابیات پایان می گیرد :

«چو خدمت پسندیده دارم به جای
نیندیشم از دشمن تیره رای
اگر بنده کوشش کند بنده وار
عزیزش بدارد خداوند گار

وگر کنده بایست در بندگی
ز جان داری افتد بجز بندگی
قدم پیش نه کز فلک بگذری
که گر باز مانی ازو کمتری»

۹- **چگونگی** : بوستان یا سعدی نامه درده باب است . در این نسخه در آغاز بعضی از حکایات ، موضوع آنها را به شنگرف نوشته اند که موضوع بوستان اخلاق و سیاست و دین و کشور داری است . وزن آن بحر متقارب مثمن محذوف یا مقصور است که هم وزن شاهنامهٔ حکیم‌ابوالقاسم فردوسی است . این نسخه در حدود ۳۸۰۰ بیت دارد .

بوستان

۸۹۰
۲۱۵

[ادب ، فارسی ، منظوم ، مثنوی]

۱- **اندازه** : — بیرونی : ۲۶/۵×۱۸×۳ س م . — درونی : ۱۵ س ۱۷×۱۰ س م .

۲- **اوراق** : ۱۵٤ ورق . ۳۰۸ صفحه .

۳- **کاغذ** : نازک سفید رنگ سیالکوتی ، جلد مقوایی با عطف و گوشهٔ کبود رنگ و پوشیده شده با کرباس سفید .

٤- **خط** : نستعلیق متوسط ، خوانا ، پخته ، روشن ، عنوانها و نشانه ها و جدول‌ها شنگرف . قرن ۱۳ ه ق .

۵- کاتب : «محمد زمان» و تاریخ کتابت ، سال «۱۲۶۸ هـ ق» : «تمت تمام شد هذه‌الکتاب بوستان بید خام نویس حقیر احقرالعباد محمد زمان شکسته جان سکنهٔ موضع مستاله در دهم ماه رجب‌الحرام بوقت زوال روز پنج شنبه تحریر یافت سنه ۱۲۶۸» .

٦- مؤلف : یا (شاعر) : «**شیخ اجل سعدی شیرازی**» (رک : بوستان یا سعدی نامه ۱۹۰/۸۹۰) .

۷- آغاز : «رب یسر و تمم بالخیر ، بسم الله الرحمن الرحیم ،

بنام جهاندار جان آفرین
حکیم سخن بر زبان آفرین
خداوند بخشنده و دستگیر
کریم خطا بخش پوزش پذیر
عزیز که از درگهش سر بتافت
بهر در که شد هیچ عزت نیافت»

۸- انجام :

«نوشتم من این بی خزان بوستان
برو صرف کردم ز عمر گران
الٰهی بیامرز خواننده را
عفو کن گناه نویسنده را
منم از گنه سر فکنده بهر
تو از لطف خویشم به دوزخ مبر
بشد این کتاب مبارک تمام
که این را زمن بوستان است نام

۹- **چگونگی** : این نسخه اگرچه سهوالقلم کاتب در آن دیده می شود اما روی هم رفته نسخه‌یی است کامل با حواشی و یادداشتهای مفید . همهٔ حکایت ها به نام و عنوان معین و معلوم آغاز می شود ، مانند : «حکایت در حذر نمودن از اقارب دشمنان» ، «حکایت مجنون که صدق و محبت او همراه لیلی» ، و «حکایت توبه کردن ملک زاده در شهرگنجه و احوال آن» . کاتب ۲۲ بیت به وزن بوستان و مانند آن سروده و در آخر متن آورده است به مطلع :

نوشته کتاب این محمد زمان
به فضل خداوند مالک جهان

و مقطع :

خدایا بحرمت رسول حبیب
محمد زمان را ایمان کن نصیب

اثر مهر کاتب در ص ۳۰۸ دیده می شود : «غلام شاه جیلان محمد زمان ۱۲۶۱» . این نسخه در حدود ۴۵۰۰ بیت دارد . در رویهٔ درونی جلد ، اشعاری چند در وصف خلفای راشدین بخط تازه کتابت شده است . (رک : بوستان یا سعدی نامه ۸۹۰/۱۹۰) .

۸۹۰/۲۵۶

بوستان

[ادب ، فارسی ، منظوم ، مثنوی]

۱- **اندازه** : — بیرونی : ۲۵ × ۱۵/۵ × ۳ س م . — درونی : ۱۵ و ۱۶ س ۱۸/۵ × ۱۰ س م .

۲- اوراق : ۱٤۳ ورق . ۲۸٦ صفحه .

۳- کاغذ : ضخیم زرد روشن رنگ دهلی ، ساییده شده ، اندکی وصالی شده ، جلد تیماجی سرخ گون با عطف پوشیده .

٤- خط : نستعلیق متوسط ، روشن ، خوانا ، عنوانها و سرفصلها و جدولهای کناره و میان مصرعها شنگرف روشن ، قرن ۱۳ ھ ق .

۵- کاتب : نام دو کاتب در ص ۲۸۵ آمده است و تاریخ کتابت ندارد . «مهنور سنکه ناته» معروف به « کجر» متن نسخه را کتابت کرده ، و «ابراهیم فتح دین» جدولها و عنوانها را به قلم شنگرف رسم کرده و نگاشته است : «تمام شد نسخهٔ میمونهٔ بوستان بوقت چاشت سه شنبه دستخط خامنویس مهنو سنکه ناته عرف کجر تحریر یافت . دستخط ابراهیم فتح دین با شو فیها فتا باز قادر بخش مراد بخش نقد حاکی کما ماد (کذا) و امیر و نور عالم منور میان رفیق لا اله الا الله محمد رسول الله ، یا الله ، یا رب

الهی هر آنکس که این خط نوشت
عفو کن گناهان عطا کن بهشت
نویسنده را نیست فردا امید
نوشته بماند سیه بر سفید»

٦- مؤلف : یا (شاعر) : «شیخ اجل سعدی شیرازی» متوفی ٦۹۱ ھ ق ، (رک : بوستان یا سعدی نامه ۱٦۰/۸۹۰).

۷- آغاز : «بسم الله الرحمن الرحیم ،

بنام جهاندار جان آفرین
حکیم سخن در زبان آفرین

خداوند بخشندهٔ دستگیر
کریم خطا بخش پوزش پذیر
عزیزا که از درگهش سر بتافت
بهر در که شد هیچ عزت نیافت
سر پادشاهان گردن فراز
به درگاه او بر زمین نیاز».

۸- انجام :

«ز لطفت همی چشم داریم نیز
برین بی بضاعت به بخش ای عزیز
کس از من سیه نامه تر دیده نیست
که هیچم ز فعل پسندیده نیست
جز این کاعتمادم بیاری نخست
امیدم بآمرزگاری تست
بضاعت نیاوردم الا امید
خدایا ز عفوم مکن نا امید».

۹- چگونگی : این نسخه را حواشی و توضیحات درمیان سطرها و کنارهٔ صفحات بسیار است. در حدود ۴۵۰۰ بیت دارد. در آغاز هر حکایت نام و مفهوم آن حکایت در یک جمله یا چند لفظ ذکر شده است، مانند: «خواجه معروف کرخی با مردی غریب» و «مردن طبیب و زنده ماندن بیمار». آثار چند مهر در اوایل و اواسط و اواخر آن موجود است که اینگونه خوانده می شود: «ذات محمد نیک شد بر همه پیغمبران» و «محمد حسین». یکی از آنها خوانده نشد. در صفحهٔ آخر چند مطلب و شعر به زبان پنجابی کتابت شده است.

٨٩٠ / ٢٦٠

بوستان

[ادب ، فارسی ، منظوم ، مثنوی]

۱- اندازه : — بیرونی : ۲۷/۵ × ۱٦ × ۲ س م . — درونی : ۱۷ س ۲۰× ۹ س م .

۲- اوراق : ۱۲۱ ورق . ۲٤۲ صفحه .

۳- کاغذ : ضخیم زرد روشن رنگ سیالکوتی و حنایی هندی ، ساییده شده ، اوراق شده ، بدون جلد .

٤- خط : نستعلیق ، روشن ، خوانا ، عنوانها و سر فصلها و جدولهای دو خطی و سه خطی میان مصرع‌ها و کناره های صفحات شنگرف . قرن ۱۳ ه‍ ق .

۵- کاتب : «شیر عالی» یا «شیر علی» ، تاریخ کتابت «۱۲۵۳ ه‍ق» مطابق با «۱۸۹٤ بکرمی» ، محل کتابت «پنج تار» : «تمت تمام شد بعون‌الملک نسخۀ بوستان بروز سه شنبه بوقت پشین برای پاسخاطر عاطر مشک آثار خدا بخش نجار ساکن موضع دیهری شاه فتح خان دست خط فقیر حقیر پر تقصیر خادم العلمائی و فضلائی خادم چه بلکه خریدۀ غلام آثار ، شیر عالی ساکن موضع پنج تار تحریر بتاریخ یازدهم پاکهن ۲۵ ماه ذوالقعده سنۀ هجری مبارک ۱۲۵۳ سمت ۱۸۹٤ ؛

قاریا بر من مکن قهر و عتاب گر خطائی رفته باشد در کتاب
نوشته بماند سیه بر سفید نویسنده را نیست فردا امید
الهی ببخشا تو سه بنده را نویسنده بهنده خواننده را» .

٤- خط : نستعلیق ، خوانا ، روشن ، عنوانها و سر فصلها و جدولهای دو خطی میان مصراعها و کنارهٔ صفحات شنگرف . قرن ۱۳ هـ ق .

٥- کاتب : و تاریخ کتابت ندارد . چون از آخر ناقص است .

٦- مؤلف : «**شیخ اجل سعدی شیرازی متوفی ٦٩١ یا ٦٩٢ هـ ق**» . (رک : بوستان یا سعدی نامه ۱٦۰/۸۹۰) .

۷- آغاز : ناقص ، همهٔ دیباچه و در حدود دو حکایت از باب اول (در عدل و تدبیر ورای) افتادگی دارد و اینگونه شروع می شود :

«نیکو کار پرور نه بیند بدی
چو بد پروری خصم جان خودی
مکافات دشمن بمالش مکن
که بیخش بر آورده باید زبن
مکن صبر بر عالمی ظلم دوست
که از فربهی بایدش کند پوست
سر گرگ باید هم اول برید
نه چون گوسپندان مردم درید»

۸- انجام : ناقص ، در حدود ۹ حکایت و همهٔ باب دهم (باب مناجات و ختم کتاب) افتادگی دارد ، و اینگونه شروع می گردد :

«پشیمان شد از کردهٔ خویش زشت
بفرمود بر سنگ گورش نوشت
مکن شادمانی به مرگ کسی
که دهرت نماند پس از وی بسی

شنید این سخن عارف هوشیار
بنالید کای قادر کردگار
عجب گر تو رحمت نیاری برو
که بگریست دشمن بزاری برو

۹- چگونگی : علاوه بر افتادگی های آغاز و انجام ، چند حکایت هم از اواسط باب عدل و تدبیر ورای افتاده است در حدود ۳۶۰۰ بیت دارد . رسم الخط آن شبیه اردو است . سهوالقلم کاتب اندک است . بعضی از عنوانهای حکایات را خالی گذاشته است . تا اواسط کتاب حواشی و یادداشتها و معانی لغات درمیان سطر ها و کناره های صفحات دارد .

بوستان

۸۹۰ / ۲۶٤

[ادب ، فارسی ، منظوم ، مثنوی]

۱- اندازه : — بیرونی : ۲۶ × ۱۷/۵ × ۲/۵ سم . — درونی : ۱۵ س ۱۸ × ۱۰ سم .

۲- اوراق : ۱۵۲ ورق . ۳۰٤ صفحه .

۳- کاغذ : ضخیم زرد روشن رنگ کشمیری ، اندکی آب رسیده ، اندکی وصالی شده (پیوند کار) ، جلد مقوایی زرد گون با عطف و گوشهٔ تیماجی سرخ گون .

٤- خط : نستعلیق جلی (متن) و خفی (حواشی) ، خوش ، روشن ، خوانا ، پخته ، عنوانها و سر فصلها و نشانه ها شنگرف روشن ، قرن ۱۳ هـ ق .

۵- **کاتب** : «**میان محمد قاسم**» ، تاریخ کتابت «۱۲۷٤ ه‍ ق» : «لا اله الا الله محمد رسول الله ، تم تم تمام شد کتاب بوستان از دستخط فقیر حقیر اسیر نفس شریر خاکپای بزرگان اهل بصیر راجی الی رحمة الله تعالی میان محمد قاسم ساکن سر کدهن برای پاسخاطر اخوانصاحب میان محمد حسن جیو قلمی نموده شد سنهٔ ۱۲۷٤» .

٦- **مؤلف** : یا (شاعر) : «**شیخ اجل سعدی شیرازی** متوفی ٦۹۱ ه‍ ق» . (رک : بوستان یا سعدی نامه ۸۹۰/۱٦۰) .

۷- **آغاز** : رب یسر و لا تعسر و تمم بالخیر والظفر ، بسم الله الرحمن الرحیم ،

بنام جهاندار جان آفرین حکیم سخن بر زبان آفرین
خداوند بخشنده و دستگیر کریم خطا بخش پوزش پذیر
عزیزی که از در گهش سر بتافت بهر در که شد هیچ عزت نیافت
سر پادشاهان گردن فراز بدرگاه او بر زمین نیاز

۸- **انجام** :

«ز لطفت همی چشم داریم نیز
برین بی بضاعت به بخش ایعزیز
کس از من سیه نامه تر دیده نیست
که هیچم فعال پسندیده نیست
جز این اعتمادم بیاری تست
امیدم بآمرزگاری تست
بضاعت نیاوردم الا امید
خدایا زعفوم مکن نا امید»

۹- **چگونگی :** این نسخه در حدود ۴۵۰۰ بیت دارد . دقت و مواظبت ویژه‌یی در کتابت آن به کار برده شده است . کلمات مشکل اعراب دارند . عنوانهای حکایات کامل و مطابق با حکایات نوشته شده است ، رسم‌الخط آن به سوی فارسی گراییده اما از اردو هم متابعت کرد است . یادداشتها و توضیحات و حواشی بسیار فشرده و ارزنده در لا بلای سطرها و در کنارههای صفحات دارد به طوری که باید گفت این نسخهٔ بوستان به طرزی مبسوط ، شرح شده است . منابع شرح را به دست می دهد . مثلاً نوشته است : «رشیدی» ، «شرفنامه» ، «روضة الصفا» ، «صراح» ، «مؤید الفضلا» . احادیث و آیات قرآن را که عیناً یا به مضمون در بوستان آمده ، باز شناسانده است . در صفحات ۱ و ۲ و ۳ مطالبی کتابت شده به زبان عربی و فارسی و پنجابی که از مسائل فقهی بحث می کند و موضوع آنها «المیتة والخنازیر» و «رؤیت هلال ماه رمضان» و چند شعر فارسی که دربارهٔ معما است . این نسخه در تصرف «**محمد الیاس ابن حافظ محمد صدیق**» در ۱۹۲۶ میلادی بوده است . دعایی به شعر پنجابی در صفحه ۳۰۶ آمده است که کاتب آن گوید : «از زبان **لال شاه** شنیدم و نوشتم ۱۹ ماه رمضان سنهٔ ۱۲۹۱ هجری» .

بهار دانش

۸۹۰ / ۱۰۵

[ادب ، فارسی ، منثور و منظوم]

۱- **اندازه :** — بیرونی : ۲۴ × ۱۴ × ۲/۵ س م . — درونی : ۱۷ س ۱۸ × ۹ س م .

۲- اوراق : ۲۳۵ ورق . ٤٧٠ صفحه .

۳- کاغذ : نازک زرد رنگ کشمیری ، کرم خورده ، ساییده شده ، وصالی شده ، بدون جلد .

٤- خط : نستعلیق متوسط خفی ، خوانا ، پخته ، عنوانها و نشانه ها شنگرف ، بالای کلمات و الفاظ مهم خط افقی سرخ کشیده شده ، لابلای سطرها به خطی ناپخته و ناخوانا معنی لغات را نوشته اند . قرن ۱۱ و ۱۲ هـ ق .

٥- کاتب : «شیخ سوز» بوده و تاریخ کتابت «۱۱٤۹ هـ ق» : «تمام شد کتاب بهار دانش تصنیف عدیم المثال نادر زمان عنایت الله کنبو ساکن روهوال به روز یک شنبه به وقت چاشت در عهد پادشاه محمد شاه غازی خلد الله ملکه و سلطانه به تاریخ بیست و دویم شهر ذی قعد سنهٔ ۱۱٤۹ کاتب فقیر حقیر شیخ سوز» .

٦ مؤلف : «عنایت الله» ، سال تألیف «۱۰٦۱ هجری» و نام تألیف «بهار دانش» است . در صفحهٔ ۱۲ اینگونه آمده : «لاجرم بندهٔ خاکسار عنایت الله که خوشه چین خرمن خدایان سخن و تمتع گزین ارباب دانش و فرهنگ است ...... به چمن پیرایی این گلستان دانشوری کمر جهد قایم بست» .

در مقدمه‌یی که «محمد صالح» نگاشته نام مؤلف و تاریخ تألیف و نام آن را آورده : «اکنون قلم فیض اکتساب به برکت این ذکر دلنشین و بیان متین ...... «بهار دانش» موسوم ساخته در آغاز سال هزار و شصت و یک هجری صورت ترتیب پذیرفته ...... سخن سنج دانش پناه ...... «عنایت الله» که ...... پروردهٔ حسن اعتقاد

خاک راه «ال محمد صالح» ...... نسبت هم گوهری و شاگردی دارد ...... شمسی از لطف عبارات را در قید تحریر آورد» (ص ٤ - ٥).

۷- آغاز : «رب یسر و تمم بالخیر ، بسم الله الرحمن الرحیم ، فاتحهٔ کتاب مستطاب آفرینش و پیرایهٔ صحیفهٔ دانش و بینش حمد خداوند خرد بخش سخن آفرین صورت نمای معنی ایجاد و تکوین است که بر لطایف ابداع و صنایع اختراع قدرت کامله اش از ماه تا به ماهی گواهی داده».

۸- انجام : «چون جرس لب به هرزه درایی نگشود و سکوت بر نطق گزید و از آنجا که خاموشی مرد دانا را واسطه بی وقع و وقار است و نادان را وسیلهٔ عزت و اعتبار این ترانه را از دل پند آموز به سمع اجابت اصغای کرده بنای عمل برآن نهاد .

سیه کاری مکن چون خامهٔ خویش
بشو از چشم پر خون نامهٔ خویش
زبان را گوشمال خامشی ده
که هست از هر چه گویی خامشی به

تمت تمام شد ...... (رک : ٥ - کاتب) .

الا ای خردمند پاکیزه خوی
هنرمند نشینده ام عیب جوی
قبا گر حریر است گر پرنیان
به ناچار حشوش بود درمیان»

۹- چگونگی : موضوع نسخهٔ بهار دانش ، وصف مناظر و پند و اندرز و تاریخ و افسانه و عشق و کینه ، و ادبیات فارسی آمیخته با نظم و نثر

مسجع مترسلانهٔ منشیانه است . جملاتش منسجم و عباراتش محکم و اشعارش شیرین و برگزیده و دلربا و پسندیده است . **ملا محمد صالح کنبو** لاهوری ، مؤلف «**عمل صالح**» یا «**شاه جهان نامه**» برآن مقدمه نگاشته است . از آغاز تألیف تاکنون همواره مورد توجه ادبا و فضلا بوده ، در نگارش فصول و ابواب آن به گلستان نظر داشته ، علت تألیف آن را رفتن به بوستان و گلستان و باز گشتن و تقاضای دوستان نوشته . تقسیمات آن بر اساس حکایات و سرفصل های مخصوص هر موضوع است که در ذیل آن موضوع می آیند .

کتاب بهار دانش تاکنون چندین بار چاپ شده و نسخه های خطی آن فراوان است و از قرار تحقیق کتاب درسی بوده است . این نسخه حواشی و یادداشتهایی سود مند دارد . در صفحهٔ اول و آخر آن اشعاری و نشانه های مهر دارد که سخت خوانا است .

بیاض حکیم

۶۱۰ / ۹۶

[طب ، فارسی ، منثور]

۱- اندازه : — بیرونی : ۲۶ × ۱۶/۵ × ۳ س‌م. — درونی : ۱۳ س ۲۲ × ۱۳ س م .

۲- اوراق : ۱۸۷ ورق . ۳۷۳ صفحه .

۳- کاغذ : ضخیم لیمویی رنگ‌روشن هندی ، شیرازه شده ، جلد مقوایی عطف پارچه یی مندرس .

۴- **خط** : شکسته و تحریر ، خوانا ، پخته ، عنوانها و نشانه ها و نام دارو ها شنگرف ، قرن ۱۳ و ۱٤ ﻫ ق .

۵- **کاتب** : «**عبدالصمد شیر خان**» تاریخ کتابت «۱۹۱۱» میلادی مطابق با «۱۳۲۹ ﻫ ق» : «ختم شد به قلم عبدالصمد شیر خان عفی عنه ۱۹ جون سنه ۱۹۱۱ع (عیسوی) مقام تهانه الپه ضلع ملتان به وقت ظهر ختم شد» .

٦- **مؤلف** : در هیچ جای نسخه از مؤلف و سال تألیف و نام تألیف یاد نشده به جز در آغاز فهرست که اینگونه نوشته آمده است : «**فهرست ابواب بیاض حکیم غلام مهدی صاحب مرحوم**» . بنا بر این نام کتاب «**بیاض**» و نام مؤلف «**حکیم غلام مهدی**» است و ما هم آن را «**بیاض حکیم**» نامیدیم .

۷- **آغاز** : این نسخه مقدمه و دیباچه ندارد ، پس از فهرست که خیلی دقیق نام دارو ها و امراض را در ۸ صفحه به صورت جدول آورده است اصل متن کتاب اینگونه آغاز می گردد :

۸- **انجام** : «بسم الله الرحمن الرحیم ، بیان فی الصداع و الدوار و السدر و السبات و غیر ذلک . الصداع البارد من البیضه و الخوده انفع . یک عدد اذاراق عرف کچله در دو پیالهٔ گلی احراق کرده بخورد تاسه سبوع غذر مرغن بسیار کند» .

۹- **چگونگی** : این نسخهٔ بیاض حکیم تقریباً فرهنگی است از نام دارو ها و بیماریها و نسخه بندیها به روش طبیبان قدیم . فارسی آن مطابق ذوق نیست . اصطلاحات و لغات دارویی فارسی فراوان دارد . مخصوصاً طرز نسخه دادن را که بیشتر با «بسم الله الرحمن الرحیم» و دعا آغاز می شود می رساند که طرز مداوا همواره با دعا و تعویذ همراه بوده است و از این جهت نسخه‌یی است جالب و شیرین و قابل تحقیق .

۲۹۰
۱۷۹

بیاض دعا و جنگ اشعار

[دین ، عربی و فارسی ، منثور و منظوم]

۱- اندازه : — بیرونی : ۱۶ × ۹/۵ × ۲/۵ س م . — درونی : سطرها به صورت افقی و مورب از ۱۰ تا ۲۱ س ۹/۵ و ۱۵ × ۴/۵ و ۷/۵ س م .

۲- اوراق : ۱۷۸ ورق . ۳۵۵ صفحه .

۳- کاغذ : نازک سفید رنگ سپاهانی ، آب رسیده ، وصالی شده ، جلد تیماجی سیاه و ضربی خوش نقش ، عطف پوسیده و ساییده شده .

۴- خط : این مجموعه به خط نسخ ، ثلث ، نستعلیق ، شکسته و تحریر خوش بعضی از عنوانها و کلمات مهم زر افشان و شنگرف . قرن ۱۰ و ۱۱ ه ق .

۵- کاتب : در تمام این مجموعه نام کاتب و تاریخ کتابت نیامده است . تنها در صفحهٔ ۲ این یادداشت دیده می شود : «این مجموعهٔ ادعیه از مال **عبدالرحیم** مبلغ چهار آنه خریده شد» .

۶- مؤلف : چون این مجموعه شامل انواع دعا ها ، اوراد ، طلسمات ، حرزها ، تعویذها ، احکام فقهی ، اشعار ، سخنان کوتاه ، و مطالب گوناگون بر گزیده است ، اصولاً نام مؤلف و تاریخ و نام تألیف ندارد . فقط نام کتاب «مهج الدعوات» بسیار در آن به چشم می خورد (رک : ۹ — چگونگی) .

۷- آغاز : در آغاز این مجموعه یک مطلب کتابت شده است به نام «لوح حیات و ممات» که شامل دو جدول است . بعداً در صفحهٔ ۵ دو

مطلب قرار دارد یکی در متن که اینگونه آغاز می شود : «من کتاب مهج الدعوات ، دعاء علمه جبرئیل للنبی صلی الله علیه و آله وجدت فی کتابة عتیق تاریخ کتابته اکثرس (؟) مائتی سنة الی تاریخ سنة و خمسة و ستمائه قال جبرئیل (ع) الی النبی صلی الله علیه و آله وسلم و معه میکائیل و اسرافیل علیهما السلام و قالوا یا رسول الله ان الله تعالی اکرمک» .

دوم در حاشیه که چنین شروع می گردد :

«فی آداب النکاح و ماتتبعه یستحب المرء ارادالنکاح ان یصلی رکعتین و یدعو بعدهما بهذا الدعاء : اللهم انی ارید ان اتزوج ، اللهم فقدرلی من النساء احسنهن خلقاً و خلقاً» .

به همین ترتیب در متن و حاشیه مطالب متنوع و مسائل گوناگون به نثر و نظم ادامه دارد تا آخر .

۸- انجام : در انجام این بیاض یا این مجموعه دعاها و اشعاری آمده است بدین ترتیب : «هو ، شیخ ابو سعید ،

گفتم صنما لاله رخا دلدارا
در خواب نمای چهره باری ما را
گفتا که روی بخواب و تنها آنگه
خواهی که اگر بخواب بینی مارا
آن‌عهد شکن که عهد یاری می بست
می رفت ومنش گرفته دامن در دست
می گفت که بعد از این بخوابم بینی
پنداشت که‌بعداز این مرا خوابی‌هست

بعد از این ابیات ، «حساب ابجد» آمده که پایان مجموعه است (ص ۳۵۵) .

۹- چگونگی : این مجموعه هم از لحاظ خط وهم از لحاظ موضوع ارزنده و جالب است . همهٔ اوراد ودعا ها و اشعار مخصوص شیعیان است که از پیامبر اسلام (ص) و ائمهٔ اطهار (ع) و بزرگان علم و ادب نقل شده و لفظ «مرویست» و «منقول است» همیشه به کار برده شده . تقریباً نصف این دعاها و اوراد به فارسی ترجمه شده است .

از ص ۹٦ — ۱۳۳ «مناجات‌الخمس عشره» آمده است : «هذه‌المناجات الخمس عشر مشهورة بین الاصحاب غایة الشهرة و قد رأیتها بخطوط جماعة من‌العلماء منهم‌الشیخ زین‌الدین الشهید الثانی قدس سره و قد نقله السید الجلیل رضی الدین علی بن طاؤس (ره) فی کتاب السمات و المهمات منه : دعاء مولانا الامام زین العابدین علیه السلام فی مناجاة التائبین . . . الخ . از ص ۱۳٤ تا ۱٤۷ «دعاء القضاء جمیع‌الحوایج العظام» از امام جعفر ابن الصادق علیهما السلام آمده است . ازص ۱٤۸ تا ۱٤۹ بعضی اعمال ماه رجب به فارسی و عربی آمده است . از ص ۵۱ تا ۱۹۳ «دعای کمیل» و «دعاء المشلول» و «دعای علوی مصری» آمده است

از ص ۱۹٤ تا ۲۱۲ بعضی از اشعار و دو بیتی های فارسی از «حکیم رکنا» و «میر سید کاشی» آمده است . «اعتصام دعای سیفی» و «افتتاح دعای سیفی» و «اختتام دعای سیفی» از ص ۲۱۳ تا ۲۳٤ است . در ص ۲۳۵ این اشعار به خط شکستهٔ خوش و خفی

خوانده شد :

«ای خوشا چشمی که او گریان اوست
ای همایون دل که او بریان اوست
اول هرگریه آخر خنده است
مرد آخر بین مبارک بنده است
چند انکه سو ختم گل باغش شگفته شد
رنگین تر از بهار بر آمد خزان ما
عید آمد و یار ما نیامد
این عید به کار ما نیامد

از ص ۲۳۶ تا ۲٤٤ مطالبی از کتاب «عیون اخبارالرضا» آمده است به نقل از حضرت امام رضا علیه السلام تحت عنوان «محض الاسلام» که مأمون از او سؤال کرده بوده است .

از ۲٤٥ تا ۲٦٤ انواع مطالب دعایی به نثر و نظم عربی و فارسی آمده است و این شعر از «لا ادری» نیز :

کفر است به خلق آشنایی کردن
اظهار به عجز و بینوایی کردن
سر تا سر عالم همه رذلند و گدا
مشکل بود از گدا گدایی کردن

از صفحهٔ ۲٦٥ تا ۲۷۳ بعض دعاها از حضرت امام محمد باقر نقل شده است و کاتب آن اینگونه امضاء نموده : «تم بیدالمنشی عبدالعلی الطبسی» .

در صفحهٔ ۲۷٦ چند رباعی و دو بیتی کتابت شده است . این

دو بیتی از «درویش خدایار» نقل می شود :

خرابم بر خراب آبادی خویش
نه غم از غم نه شاد از شادی خویش
من و او هر دو تنهاییم باهم
چه گویم بیش از این آزادی خویش

از ص ۲۷۸ تا ۲۸۸ اشعار و دعاهای منسوب به حضرت علی (ع) آورده اند . در ص ۲۹۲ «**طریقهٔ عقد متعه**» به زبان فارسی ساده آمده است .

از ص ۲۹۳ تا ۳۲۲ مطالبی از «**محمد باقر بن محمد تقی**» دربارهٔ نماز آمده است به فارسی روان و ساده . در ص ۳۲٤ دعای از امام حسن عسکری (ع) آمده است .

در ص ۳۲٦ و ۳۲۷ ، ۳٦ بیت دربارهٔ پیش بینی های نجومی از «**محقق طوسی**» کتابت شده به مطلع :

هر گهی کاید به توفیق خدای لم یزل
جرم مه در خانهٔ مریخ اعنی در حمل

و مقطع :

هم قبا و هم کلاه و هم کمر هم پیرهن
آنچه در تن باشد آن را جمله بخشیدن به من

از ص ۳۲۸ تا ۳٤۸ مطالبی دربارهٔ اعمال دینی و عبادت در هنگام شب از باب ششم «**مفتاح الفلاح**» نقل شده است . در

صفحات ۳۵۲ و ۳۵۳ چند طلسم و حرز برای «محبت» نوشته اند . این مجموعه از لحاظ تنوع موضوع و اشعار فارسی و عربی و دعاهایی که همه خوشخط و معرب است بسیار ارزنده است و مطالب آن شاید طی دو قرن به وسیلهٔ اشخاصی مختلف و کاتبان گوناگون کتابت شده باشد .

پنج گنج

۲۹۰/۱۷۸

[دین ، فقه ، ۱- نام حق ، ۲- کریما ، ۳- پند نامهٔ عطار، ۴- رسالهٔ قاضی قطب ، ۵- مفقود شده ، فارسی ، منظوم و منثور]

۱- اندازه : — بیرونی : ۲۱/۵ × ۱۵ × ۱/۵ س م . — درونی : ۱۲ س ۱٤ × ۹/۵ س م .

۲- اوراق : ٦٦ ورق . ۱۳۲ صفحه .

۳- کاغذ : سفید تیره رنگ سپاهانی ، ساییده شده ، وصالی شده ، جلد کاغذی .

٤- خط : نستعلیق خوش ، پخته ، روشن ، خوانا ، عنوانها و نشانه ها شنگرف روشن ، جدول ها زرین و سیاه و سرخ ، بالای کلمات و الفاظ مهم خط سرخ کشیده شده ، قرن ۱۱ و ۱۲ هـ ق .

۵- کاتب : و تاریخ کتابت شناخته نشد .

٦- مؤلف :

اول ـ مؤلف (شاعر) نام حق در فقه «شرف بخاری خراسانی»

است :

«این ترا یادگار از شرف است
نام او در جهان به هر طرف است
از بخاراست مولد و نسبش
وز خراسان علوم مکتسبش»

تاریخ تألیف «**٦٩٦ ه ق**» :

«نود و شش چو رفت ششصد سال
از وفات رسول................»

نام تألیف به «**نام حق**» معروف است :

«نام حق برزبان همی رانم
که به جان و دلش همی خوانم»

البته نام های دیگر ، مانند : «حق در فقه» یا «مقدمة الصلوة» نیز به این رساله داده اند .

دوم - مؤلف (شاعر) کریما ، «**سعدی شیرازی متوفی ٦٩١ یا ٦٩٢ ه ق**» . تاریخ تألیف آن همزمان با بوستان سعدی است . یعنی «٦٥٥ ه ق» زیرا این اشعار ازبوستان برگزیده شده است . نام تألیف به «**کریما**» معروف است به مناسبت لفظ «کریما» در بیت اول این رساله :

«کریما ببخشای بر حال ما
که هستم اسیر کمند هوا»

سوم - مؤلف (شاعر) پند نامهٔ عطار ، "**شیخ فریدالدین عطار نیشابوری** ، متوفی ٦١٧ یا ٦٢٧ ه ق» . نام تألیف به مناسبت

اشعار پند آمیز و نصیحت های دلاویزآن به «**پند نامهٔ عطار**» مشهور است . تاریخ تألیف معلوم نشد .

چهارم ـ مؤلف و نام ، و تاریخ تألیف این رساله معلوم نشد ، و لیکن روی جلد به خط تازه نوشته اند : «**رسالهٔ قاضی قطب**» .

پنجم ـ مفقود شده ، (رک : ۹ ـ چگونگی) .

۷ـ آغاز :

— **نام حق یا حق در فقه** (ص ۱) : «بسم الله الرحمن الرحیم ، رب یسر و لاتعسر و تمم بالخیر ،

نام حق بر زبان همی رانم
که به جان و دلش همی خوانم
مالک و صانع و قدیم حکیم
خالق و رازق و رؤف الرحیم
هر چه هست از بلندی و پستی
همه زویافت صورت هستی
طاعت اوست فرض عین شده
بر همه خلق همچو دین شده ؟»

۸ـ انجام :

— **ایضاً** (ص ۲۰) :

هر که این را به صدق بر خواند
واجب و فرض و نفله..........
نود و شش چو رفت ششصد سال
از وفات رسول ....

نیمه از جمادی الاول
بود کین نظم گشت اکمل
دارم امید هم ز درویشان
از فنون فضایل ایشان
که سقیم مرا صحیح کنند
ور قبیحی بود ملیح کنند
بس بود اینقدر که آرایند
اندرین مختصر بیفزایند
جان خواننده را خدای کریم
برهانی تو از عذاب الیم
رحمت حق نثار خواننده
یاد گیرنده و نویسنده»

— آغاز :

— کریما (ص ۱ ر) : «رب یسر و لاتعسر و تمم بالخیر ، یافتاح ،
بسم الله الرحمن الرحیم :

کریما ببخشای بر حال ما
که هستم اسیری کمند هوا
نداریم غیر از تو فریاد رس
تویی عاصیان را خطا بخش و بس
نگهدار مارا ز راه خطا
خطا در گذار و صوابم نما»

— انجام :

— ایضاً (ص ۳۷) :

چنان خرمن نام شان شد به باد
که هرگز کسی ز آن نشانی نداد
منه دل برین چرخ خرم هوا
که می بارد از آسمانش بلا
الٓهی بیامرز خواننده را
عفو کن گناهی نویسنده را
الٓهی هر آن کس که این خط نوشت
عفو کن گناهش عطا کن بهشت

تم تم تم تمام شد (۲ بار)»

— آغاز :

— پند نامهٔ عطار (ص ۴۰) : «رب یسر و تمم بالخیر ، بسم الله الرحمن الرحیم :

ابتدا کردم به نام کردگار
خالق خلق از صغارو از کبار
حمد بی حد مرخدای پاک را
آنکه ایمان داد مشتی خاک را
آنکه در آدم دمیده روح را
داد از طوفان نجات نوح را
آن خداوندی که هنگام سحر
کرد قوم لوط را زیر و زبر»

— انجام :

— ایضاً (ص ۱۱۰) :

یا رب آن ساعت که جان برلب رسد
جسم ما مردم به تاب و تب رسد
شربت شهد شهادت نوشدم
خلعت فضل و کرامت پوشدم
جان جانم را ز خود آگاه کن
لطف خویشم همدم و همراه کن
چون ندارم در دو عالم جز تو کس
هم به انعامت مرا فریاد رس
یا غیاث المستغیثین یا کریم
رب اغفرلی ذنوبی یا رحیم
الٰهی هر آن کس که این خط نوشت
عفو کن گناهش عطا کن بهشت

تم تم تم تمام شد» .

— آغاز :

— رسالهٔ قاضی قطب در نماز (ص ۱۱۶) : «بسم الله الرحمن الرحیم ، و به نستعین و تمم بالخیر ، قال النبی صلی الله علیه و آله وسلم : طلب العلم فریضة علی کل مسلم و مسلمة ، معنی چنین باشد که پیغامبر فرمود صلی الله علیه وسلم که طلب کردن علم فرض است بر همه مسلمانان از مردان و زنان و آزاده و بنده ، اما مراد از این علم چهار علم است اول علم توحید ، دوم علم نماز ، سیوم علم روزه ، چهارم علم حیض و نفاس» .

— انجام :

— **ایضاً (ص ۱۳۰)** : ناقص است ، و به این عبارت ختم می شود : «اگر ترا پرسند که قرائت بی محل کدام است جواب بگو به جای سوره دعای قنوت یا التحیات خواند و یادرپستی بلند خواند و یا بلند را پست خواند و قرائت بی محل گشت ، سؤال اگر ترا پرسند» .

۹- **چگونگی** : این نسخه به پنج گنج معروف و همانگونه که از نام آن معلوم است . «پنج گنج» یعنی «پنج کتاب» یا رساله است که دربارهٔ موضوع های اخلاق و دینی است . اما در این مجموعه یکی از این رسائل پنج گنج که شاید «**محمود نامه**» باشد مفقود است و رسالهٔ چهارم هم که به رسالهٔ قاضی قطب معروف است ، ناقص است . (رک : ص ٦٤ نسخه) .

— **رسالهٔ نام حق در فقه** و احکام نماز است . و تقسیمات آن بر اساس «باب» و «فصل» است و در یک بیت اینگونه آورده :

صد و هفتاد و بیست و ده باب است
لایق روزگار اصحاب است

یعنی ۱۷۰ بیت و بیست فصل و ده باب که با ابواب و فصول متن مطابقت ندارد . اشعار ۱۸۰ بیت ولی ابواب و فصول به درستی ذکر نشده . که گویا سهوالقلم کاتب باشد ، وزن آن از مزاحفات بحر خفیف است .

رسالهٔ کریما : در پند و اندرز است و تقسیمات آن برحسب موضوع های گونا گون اشعار است ، مانند : «در تأثیر علم گوید ،

در صفت قناعت گوید ، در صبر کردن گوید ، در بیان راستی گوید» و این اشعار برگزیده‌یی است از بوستان سعدی شیرازی و ۱۷۵ بیت دارد . وزن آن بحر مثمن متقارب محذوف یا مقصور است .

پند نامهٔ عطار : نیز در همین زمینه است و تعداد اشعار آن ۷۰۰ بیت است . وزن آن بحر رمل مسدس محذوف یا مقصور است .

رسالهٔ قاضی قطب : براساس «سؤال» و «جواب» و «اگر ترا پرسند» و «جواب بگو» نهاده شده و همهٔ آن دربارهٔ توحید و نماز و روزه و حیض و نفاس و فرایض دیگر احکام فقه اسلام است که با فارسی روان و ساده توأم است . اما متأسفانه مقداری از رسالهٔ چهارم و رسالهٔ پنجم یا «گنج پنجم» مفقود شده است . رسالهٔ پنجم که در این مجموعه مفقود شده است در مجموعه هایی که تحت عنوان «**پنج گنج**» طبع شده ، «**محمود نامه**» آمده است . در صفحهٔ ۳۹ این نسخه اسامی چند «پیر» آمده است ، مانند :

«پیر نور محمد ، پیر مهدی شاه ، پیر گلاب شاه ، پیر حسن شاه ، پیر فتح محمد ......» . از صفحهٔ ۱۱۱ تا ۱۱۵ چند دعای مخصوص نماز به قلم ثلث سیاه و شنگرف کتابت شده . در صفحهٔ ۱۳۱ دعایی برای «محافظت» در دوازده سطر به فارسی و عربی وجود دارد . این پنج گنج از جمله کتابهایی است که کودکان و نوجوانان آنها را در سر زمین پاک و هند می خوانده و از حفظ می کرده اند . و بدان جهت نسخه های خطی و چاپی آن فراوان است .

تتمۀ مجموع خانی فی عین المعانی

۲۹۰
۲۴۸

[دین ، فقه ، فارسی ، منثور]

۱- اندازه : — بیرونی : ۲۵ × ۱۶ × ۲/۵ س م . — درونی : ۱۷ و ۱۸ س ۱۸ × ۱۱ س م .

۲- اوراق : ۱۶۵ ورق . ۳۲۹ صفحه .

۳- کاغذ : ضخیم سفید تیره رنگ کشمیری ، کرم خورده ، آب دیده ، وصالی شده ، جلد مقوایی کهنه با عطف و گوشۀ پارچه یی مخطط و سیاه رنگ .

٤- خط : نستعلیق و تحریر آمیخته با خط بهار ، روشن ، خوانا ، پخته ، عنوانها و نشانه‌ها و سر فصلها شنگرف ، قرن ۱۰ و ۱۱ ه ق .

۵- کاتب : و تاریخ کتابت ندارد ، چون از آخر ناقص است .

٦- مؤلف : «**کمال کریم ناگوری**» نام تألیف «**تتمۀ مجموع خانی فی عین المعانی**» ، تاریخ تألیف ندارد ، در زمان «**قتلغ اعظم بهرامخان**» و برای او تصنیف شده است : «اما بعد میگوید دعاء گوی مسلمانان از خاص و عام کمال کریم ناگوری . . . . که چون از کتاب عبادات «مجموع خانی فی عین المعانی» فارغ شدم . . . . بقید اشارت مخدوم . . . . قتلغ‌اعظم بهرامخان . . . . این احکام عبیر تحریر و تقریر افتاد و این مجموع را «تتمۀ مجموع خانی فی عین المعانی» تسمیه شد . (رک : مجموع خانی فی عین المعانی ۲۹۰/۲۲۸ ، ۲۹۰/۱٦٤) .

۷- آغاز : «بسم‌الله‌الرحمن‌الرحیم ، حمد مرا حمد مبدئی که بدایت حمد او حامد را بمقام محمود رسانید و عارف را از معرفت تتمیه بعجز معترف گرداند کما حمد احمد لانبیاء والمرسلین و قال لااحصی ثناء علیک انت کما اثنیت علی نفسک صلی الله علیه وسلم و آله اجمعین و شکربی حد مر مشکوری را که بسعی جمیل عباد بانعام عمیم بنعمة اتمام مشکور گردانید» .

۸- انجام : ناقص است و به این عبارت پایان می یابد : «مسئله : از دو گیرند نیمی دوختر را دهند و نیمی باقی برادر حقیقی را دهند اینجا سر د و است و حصه نیز دو نظیر دوم عورتی نقل کرد شوهر و بسر گذاشت شوهر ربع از چهار حصهٔ باقی بسر را این جاء سردو است و حصه چهار نظیر سیوم مردی نقل کرد مادر و بسر گذاشت ششم حصه مادر را دهند و آن یکی است از شش پنج حصه بسر را دهند اینجا سردو است و حصه شش اصل از آن که اگر بامور اصحاب فرایض برابر نیاید بلکه حصه یکی فریق از دو فریق برای طریق» .

۹- چگونگی : موضوع این نسخه احکام فقه اسلام است . تقسیمات آن بر اساس «کتاب» و «باب» است ، مانند : «کتاب‌الطهارت» و «باب‌النکاح» هر مطلبی را که آورده نام تألیف و یا مؤلف آن را بدست داده است ، مثلاً از کتاب «اخلاق النساء» مطالبی خواندنی و ارزنده دربارهٔ زنان مؤمن و مسلمان نقل کرده است . تقریباً نیمی از این نسخه مباحث فقه زنان را در بردارد و نیمی دیگر دربارهٔ ارث و مشتقات آن است . در ضمن این دو مبحث ، دربارهٔ بندگان آزاد و غیر آزاد مانند غلام و کنیزک هم از نظر فقه اسلام صحبت می کند .

مثلاً در یکجا آورده که ۸۱ نوع زن بر مرد حرام است و دلایل آن را با منابع ذکر کرده است . حواشی و یادداشتهای درمیان سطرها و در کنارهٔ صفحات دارد . و چنان بنظر می رسد که نسخهٔ ممتاز و شایان چاپ باشد . فارسی آن خوب و بی عیب است .

تجوید الفاتحة

۴۹۰/۱۸۵

[زبان شناسی ، تجوید ، عربی ، منثور]

۱- اندازه : —بیرونی : ۲۳/۵ × ۱۸ س م . —درونی : ۱۱ س ۱۷ × ۱۱/۵ س م.

۲- اوراق : ۵۴ ورق . ۱۰۸ صفحه .

۳- کاغذ : ضخیم زرد تیره رنگ هندی ، اندکی کرم خورده ، وصالی شده ، جلد کاغذی .

۴- خط : ثلث جلی ، خوانا ، روشن ، پخته ، عنوانها و سر فصلها و خطوط رسم شده بالای کلمات شنگرف خوش رنگ . قرن ۱۰ و ۱۱ هـ ق .

۵- کاتب : و تاریخ کتابت ندارد .

۶- مؤلف : نام مؤلف **«گل محمد بن اخون اسماعیل زاهدی»** یا **«زاهد اسماعیل»** است ، نام تألیف : **«تجوید الفاتحة»** ، تاریخ تألیف معلوم نشد : «تمت الرسالة من تألیف گل محمد بن اخون اسمعیل زاهدی . . . . . و سمیتها بتجوید الفاتحة» .

۷- آغاز : «بسم‌الله الرحمن الرحیم ، الحمد لله الذی جعلنا من التالین کتابه ، والصلوة علی خیر خلقه محمد و آله و اصحابه . قال المفتقر الی الله العزیز الجمیل کل محمد بن زاهد اسماعیل کل واحد منها حنفی مذهباً فی التعقید والتعمیل» .

۸- انجام : «فاذا قال العبد امین یقول کلهم یا رب اغفر هذه العبد تمت الرسالة من تألیف کل محمد بن اخون اسمعیل الزاهدی ها حنفیا مذهباً مسکنه فی ماوراء النهر الکبیر اسمه جیحون و سمیتها بتجوید الفاتحه اللهم اغفرلکاتبه ولوالدیه ولاستاذیه ولجمیع المؤمنین والمؤمنات والمسلمین والمسلمات» .

۹- چگونگی : موضوع این نسخه ها نگونه که از نام آن مفهوم می گردد **«تجوید»** یعنی نیکو خواندن قرآن کریم است . دربارهٔ اقوال قراء و الفاظ و حروف و مخارج حروف و وقف و ادغام و اخفاء و مد و شد و سایر مباحث علم تجوید گفت و گو می کند . در این کتاب هر مبحث علم تجوید تحت نام «قاری» آمده است و اسناد هر روایت را به دست می دهد . تقسیمات آن براساس «فصل» و اعداد ترتیبی آمده است . حواشی و یادداشتهایی به عربی و فارسی دارد . در صفحهٔ ۱ و ۲ و ۳ و ۱۰۳ تا ۱۰۸ یادداشتهایی دارد که همهٔ اسامی قراء را با علامت رمز نام آنها آورده است . مثلاً : «د از ابن کثیر ، ج از امام ابو عمر . . . . » ضمناً یک یادداشت و چند بیت شعر به زبان پنجابی در صفحهٔ اول و آخر آمده است .

۸۹۰
۳۱

تحفة‌الابرار یا تحفة‌الاحرار

[ادب ، فارسی ، منظوم ، مثنوی]

۱- اندازه : —بیرونی : ۲۳ × ۱۵ × ۵/۱ س‌م . —درونی : ۱۵س ۱۶ × ۸ س‌م.

۲- اوراق : ۶۲ ورق . ۱۲٤ صفحه .

۳- کاغذ : نازک زرد تیره رنگ هندی ، کرم خورده ، آب رسیده ، جلد مقوایی .

٤- خط : نستعلیق خوش ، پخته و خوانا ، عنوانها و نشانه‌ها شنگرف با خط شکسته . قرن ۱۰ و ۱۱ ه‌ق .

۵- کاتب : «**میان غلام محمد گجراتی**» در صفحهٔ ۱۲۲ نوشته : «به اختتام و تمام رسید نسخهٔ میمونه به **تحفة‌الابرار** من تصنیف حضرت مولانا جامی قدس الله سره از دست فقیر پر تقصیر بستهٔ زنجیر میان غلام محمد گجراتی» . تاریخ کتابت ندارد .

٦- مؤلف : یا (شاعر) : «**مولانا نورالدین عبدالرحمن جامی ۸۱۷—۸۹۸ ه‌ق**» ، تاریخ تألیف «**۸۹٤ = تم الکتاب**» است که در این نسخه اشتباهاً «ام الکتاب» آمده است و سهوالقلم کاتب است . نام تألیف در این نسخه «**تحفة الابرار**» و در همهٔ نسخ دیگر «**تحفة الاحرار**» است .

۷- آغاز : «رب یسر و تمم بالخیر ، بسم الله الرحمن الرحیم حامداً لمن جعل جنان کل عارف مخزن اسرار کماله و لسان کل واصف مطلع انوار جماله رباعی

گنجینهٔ اسرار کمالش مایم آیینهٔ انوار جمالش مایم
دستان زن او تار نوالش مایم دور افکن استار جلالش مایم»

۸- انجام :

«شکر که این رشته به پایان رسید
بخیهٔ این خرقه به دامان رسید
مهر نه خاتمهٔ این کتاب
شد رقم خاتم تم الکتاب
تمت تمام شد کار من نظام شد .
هر که خواند دعا طمع دارم
ز آنکه من بندهٔ گنه کارم
نوشته بماند سیه بر سفید
نویسنده را نیست فردا امید»

۹- چگونگی : این نسخه اگرچه تقریباً خوش خط است اما سهوالقلم کاتب فراوان دارد (رک : تحفة الابرار یا تحفة الاحرار ۳۱/۸۹۰) .

۸۹۰
۲۲۱

تحفة الاحرار

[ادب ، فارسی ، منظوم ، مثنوی]

۱- اندازه : — بیرونی : ۲٤ × ۱۵/۵ × ۲ س‌م . — درونی : ۱۲ س ۱٦ × ۸ س‌م .

۲- اوراق : ۷۸ ورق . ۱۵٦ صفحه .

۳- کاغذ : نازک زرد روشن سیالکوتی ، آب رسیده ، وصالی شده ، جلد مقوایی باعطف و گوشهٔ پارچه‌یی مندرس .

٤- **خط** : نستعلیق خوش جلی (متن) و نستعلیق خفی (یادداشتها و شرح های میان سطر ها) ، روشن ، خوانا ، پخته ، عنوانها و نشانه ها و جدولها شنگرف روشن ، قرن ۱۳ ھ ق .

٥- **کاتب** : «**محمد زمان**» و تاریخ کتابت ، سال «**۱۲۷۷ ھ ق**» : «تمت تمام شد نسخهٔ میمونهٔ متبرکهٔ تحفة الاحرار بوقت زوال روز چهار شنبه در ماه جمادی الآخر از دستخط عاجز فقیر حقیر پر تقصیر محمد زمان غریب و ناتوان در قصبهٔ قاضیان چند روز سکونت پذیر شده عاقبت سلامتی ایمان نصیب باشد سنهٔ ۱۲۷۷» .

٦- **مؤلف** : یا (شاعر) : «**مولانا نورالدین عبدالرحمن جامی** ۸۱۷—۸۹۸ھ ق» نام تألیف «**تحفةالاحرار**» ، (رک : ۳۱/۸۹۰) .

٧- **آغاز** : «رب یسر و تمم بالخیر ، بسم الله الرحمن الرحیم ، حامد لمن جعل جنان کل عارف مخزن اسرار کماله و لسان کل واصف مطلع انوار جماله رباعی .

گنجینهٔ اسرار کمالش مائیم آئینهٔ انوار جمالش مائیم

و مصلیا علی من نظم جواهر بره و نواله و نثر صحائف منه و افضاله محمد و عترته و آله و اصحابه رباعی :

عالی قدران عالم عشق و وفا
صدرا رایان صفهٔ صدق و صفا
هر کس بکف زمانه دریا اسفی
و ایشان زده کف که حسبنا الله کفی»

٨- **انجام** :

«گه مرید از قلمش مرتد است
ضدوی آنجا که نویسد صد است

چند بلب باج حکایت دهم
شکر بتاراج شکایت دهم
شکر که این رشته بپایان رسید
بخیهٔ این خرقه بداسان رسید
مهر نه خاتمهٔ این کتاب
شد رقم خاتم تم الکتاب(=۸۹٤)».

(رک : ٥—کاتب) .

۹- **چگونگی :** این نسخه سهوالقلم کاتب اندک دارد . در لابلای سطرها یاد داشتها و شرح های دستوری و لغوی فراوان دارد . در صفحات آغاز و آخر آن اشعار و یاد داشتهایی به زبان فارسی و اردو کتابت شده است ، مانند :

«منم خاک سر کوی محمد اسیر حلقه گیسوی محمد
نماز عشق هر دم می گزارم به پیش قبلهٔ روی محمد

یا این غزل به مطلع :

از فراقت دل پر از غم ای گل خندان من
دیده گریان سینه بریان ای بهارستان من

و مقطع :

گربیان سازیم از دریای رفقت (؟) ای حبیب
تا قیامت قاصرم ای نور چشم و جان من

۸۹۰
۲۸٦

تحفة الاحرار

[ادب ، فارسی ، منظوم ، مثنوی]

۱- اندازه : —بیرونی : ۲٦ × ۱۷/۵ × ۲/۱ س‌م . — درونی : ۱٤ س ۱۹ × ۱۰ س‌م .

۲- اوراق : ٦۹ ورق . ۱۳۸ صفحه .

۳- کاغذ : ضخیم زرد تیره رنگ هندی ، وصالی شده (پیوند کار) ، جلد مقوایی با عطف و گوشه کرباسی سفید و کبود .

٤- خط : نستعلیق ، روشن ، عنوانها و سرفصلها شنگرف ، قرن ۱۳ ه‍ ق .

۵- کاتب : «میان عطا محمد» ، تاریخ کتابت «۱۲۷٤ ه‍ ق» : «تمت شد هذه النسخة متبرکة سمیت بتحفة الاحرار از زبان فائض الانسان مصنف مولوی عبدالرحمن بعون الملک الوهاب بوقت چاشت روز چهارشنبه از دست خط خاک پای درویشان میان عطا محمد یلوح (شاید : بلوچ) یافت ساکن در موضع سنسهرال سنهٔ هجری ۱۲۷٤ ،

الهی هر آنکس که این خط نوشت
عفو کن گناهش عطا کن بهشت

٦- مؤلف : یا (شاعر) : «مولانا نورالدین عبدالرحمن جامی» : (رک : تحفة الاحرار ۸۹۰/۳۱) .

۷- آغاز : «بسم الله الرحمن الرحیم (۲ بار سیاه و شنگرف) ، رب یسر ولا تعسروتمم بالخیر ، حامدا لمن جعل جنان کل عارف مخزن اسرار

کماله و لسان کل واصف مطلع انوار جماله :

گنجینهٔ اسرار کمالش ماییم
آیینهٔ انوار جمالش ماییم
دستان زن اوتار نوالش ماییم
دور افکن ستار جلالش ماییم»

۸- انجام :

«بس که مرید از قلمش مزید (کذا) است
ضدوی آنجا که نویسد صد است
چند بلب باج حکایت دهم
شکر بتارج شکایت دهم
شکر که این رشته بپایان رسید
بخیهٔ این فرقه بدامان رسید
مهر نه خاتمهٔ این خطاب
شد رقم خاتمه تم الکتاب» .

۹- چگونگی : این نسخه حواشی و یادداشتها و توضیحاتی دارد . در کنارهٔ صفحات و میان سطرها (رک : تحفة‌الاحرار ۳۱/۸۹۰) . در رویه‌های داخلی جلد مطالبی کتابت شده که همه قابل تحقیق است ، اشعار خوب ، تاریخ ولادت و وفات اشخاص ، تعویذ .

در صفحهٔ ۱ یک قطعه ، یک غزل ، چند شعر پراکنده کتابت شده است ، از جمله این قطعه به مطلع :

بود یکی کودک معشوق ما
یوسف ثانی است عجب دلربا

و مقطع :

دار نگہ ز آفت هر ناپسند
بردل او از غم نـامد گزند

کہ سرایندۀ آن : «محمد حیات» در وصف «محکم الدین» سروده است .

در صفحۀ ۱۳۶ چند دعا و تعویذ و «ابجد» بہ خط ثلث و شکستہ بہ قلم «سمادل شاه» آمده و اینگونہ امضاء شده : «بید خامنویس مسکین سمادل شاه» .

در صفحۀ ۱۳۷ «استفتا» نامہ یی کتابت شده دربارۀ شخصی کہ نا سزا گفتہ است و مفتی بادلایل و براهین فقهی مطالبی بہ فارسی و عربی (حدیث و آیات قرآنی) نوشتہ وا ورامرتد مبتدع و عنید شمرده است . در صفحۀ ۱۳۸ چند شعر آمده است بہ فارسی و پنجابی .

تحفة العراقين

۸۹۰
۵٤

[ادب ، فارسی ، منظوم ، مثنوی]

۱- اندازه : — بیرونی : ۲۲ × ۱٦ × ۱/۵ س م . — درونی : ۱٦ س ۱٤/۵ × ۸ س م .

۲- اوراق : ۹۸ ورق . ۱۹٦ صفحہ .

۳- **کاغذ** : زرد رنگ تیرهٔ هندی ، ساییده شده ، اندکی کرم خورده ، آب رسیده .

۴- **خط** : نستعلیق متوسط ، خوانا و پخته ، عنوانها همه شنگرف روشن ، حواشی و یادداشت ها شکسته و تحریر خفی . قرن ۱۱ و ۱۲ ه‍ ق .

۵- **کاتب** : نام کاتب «**محمد قلی**» بوده و در تاریخ «**۱۰۶۹ ه‍ ق**» کتابت شده است : « . . . . تمام شد به وقت نماز پیشین روز دو شنبه . . . . چهاردهم جمادی الثانی سنهٔ ۱۰۶۹ **هجری جلوس** ۱ عالم گیر غازی اورنگ زیب . . . . »

۶- **مؤلف** : یا (شاعر) : «**افضل الدین بدیل بن علی حسان العجم خاقانی شروانی متوفی ۵۹۵ ه‍ ق**» و تاریخ تألیف میان سالهای «**۵۵۱—۵۵۲ ه‍ ق**» پس از باز گشت خاقانی از نخستین سفر حج است (رک : تاریخ ادبیات در ایران ، دکتر ذبیح‌الله صفا ، ج ۲ ، ص ۷۷۹) .

۷- **آغاز** : دو ورق را مخصوصاً به هم چسبانده اند و در نتیجه نیمی بیشتر از دیباچه که به زبان عربی منثور است ، خوانده نشد و از اول صفحهٔ ۲ اینگونه آغاز می شود : «و زبدة النواظر و آخر دعواتهم ان الحمد لله رب‌العالمین . . . . . المقالت الاولی و هی المسمی بعرایس الفکر و مجالس الذکر ،

مـایم نظار گان غـمـنـاک زین حقهٔ سبز و مهرهٔ خاک
کین حقه و مهره تا بجایند سر کیسهٔ عمر می گشایند»

۸- **انجام** : ناقص است و گویا چند ورق پیش از آخرین ورق نسخه ، مفقود شده باشد . این نسخه با این ابیات پایان می یابد :

شر در ره شرع معتبر نیست بو شرز . . . . . (کرم خورده)

بگرفت جهان ، جهانی ابتر فاضل شکی . . . .
هر کس که فضول پرور است او بوالخیر مگر که بوشر است او

پس از این ابیات چهار بیت دیگر هست که خواندن آنها مشکل است .

۹- **چگونگی** : موضوع مثنوی تحفة العراقین جریان سفری است که خاقانی به مکۀ معظمه نموده است و در سرودن این مثنوی از کلیۀ آگاهی های اسلامی خود استفاده کرده است و بسیاری از شهر ها و بیابانها و مردم آنها را وصف کرده است ، مانند بغداد ، بطحا ، همدان ، بادیه ، مشعرالحرام و زمزم و عمره و صفا و مروه و کعبه و مدینه و روضة النبی (ص) . وزن تحفة العراقین «مفعول مفاعلن فعولن» از مزاحفات بحر هزج است . حواشی سود مندی به قلم تحریر و شکسته دارد . این نسخه را کاتب برای «**میان صاحب حافظ دود جیو**» کتابت کرده است .

تحفۀ رسولیه

۸۹۰/۱۴۶

[دین ، فارسی ، منظوم ، مثنوی]

۱- **اندازه** : — بیرونی : ۵/۲۳×۵/۱۵×۱ سم . — درونی : ۱۱ و ۱۲ و ۱۳ و ۱۴ س ۱۷ و ۱۸×۹ و ۱۰ سم .

۲- **اوراق** : ۴۲ ورق . ۸۴ صفحه .

۳- **کاغذ** : ضخیم زرد رنگ هندی ، اندکی آب دیده ، جلد مقوایی ملون نو و عطف پارچه‌یی سرخ .

۴- خط : نستعلیق ، ناپخته ، سخت خوانا ، عنوانها و سر فصلها شنگرف ، قرن ۱۳ ه ق .

۵- کاتب : صریح و واضح ، نام خود را کتابت نکرده ، گویا **«پیر اعظم شاه»** بوده است : «تمت تمام شد نسخهٔ معتبر تحفهٔ رسولیه من تصنیف شاه غلام محی الدین روز شنبه به وقت صبح در موضع کولیار در خانهٔ ماموںصاحب پیر اعظم شاه برای نفس خود هر که دیگر دعوی کند در شرع شریعت دروغ و کاذب خواهد شد .

نوشته بماند سیه بر سفید نویسنده را نیست فردا امید» .

تاریخ کتابت ندارد .

۶- مؤلف : یا (شاعر) : «**غلام ملک محی الدین**» نام داشته که اهل «قصور» بوده ، تاریخ تألیف «**۱۲۱۲ ه ق**» و نام مثنوی «**تحفهٔ رسولیه**» است :

«گشت به نیکی چو سر انجام او
تحفه رسولیه شده نام او» (ص ۸۳)

«گشت پدید این گهر آبدار
در سن یک الف دو صد سه چار

ناظم این سلک جواهر یقین
هست غلام ملک محی الدین

مولد او مسکن او در قصور
عمره‌الله الی نفخ صور» (ص ۸۴)

۷- آغاز : «رب یسر ولا تعسر و تمم بالخیر ، بسم‌الله‌الرحمن‌الرحیم ،

هست دلیل ره دارالنعیم
بسم الله الرحمن الرحیم

تاج سر سبع مثانی است این
سر نهان گنج معانی است این
رهبر ضالان و عصای عما
سایه اش افتاد به بال هما
مطلع دیوان ثناء خدا
مدخل ایوان عطاء خدا» .

۸- انجام :

«تحفهٔ آینه شدش دل پذیر
زآنکه در آن دید رخش جای گیر
چون که رخ خویش نبیند در آن
زود قبولش کند او در دمان
رو نکند هیچ کس روی خویش
می شود از تحفه چنین رتبه پیش
گشت پدید این گهر آبدار
در سن یک الف دو صد سه چار
ناظم این سلک جواهر یقین
هست غلام سلک محی الدین
بنده به در گاه به جد و سعید
او صله الله علی ما طلب (کذا)
مولد او مسکن او در قصور
عمره الله الی نفخ صور»

۹- چگونگی : این نسخه که «تحفهٔ رسولیه» نام دارد مثنوی خوش وزنی است از مزاحفات بحر سریع و بروزن مخزن‌الاسرار نظامی و مطلع الانوار

امیر خسرو دهلوی .

پیر بود مخزن اسرار او پیر بود مطلع انوار او (ص ۸۱)

موضوع آن شجاعت ، اخلاق ، رفتار ، کردار ، گفتار حضرت محمد (ص) و خلفای راشدین (رض) است . بعض داستانهای واقعی دینی را نیز به لباس شعر در آورده و نتیجهٔ اخلاق و دینی از آنها گرفته است . در حدود ۱۲۰۰ بیت دارد .

تحفهٔ نصایح

۲۹۰ / ۳۷

[دین ، فقه ، فارسی ، منظوم]

۱- اندازه : — ۲۵/۵ × ۱۹ × ۱ س م . — درونی : ۱۷ س ۱۸ × ۱۱ س م .

۲- اوراق : ۴۹ ورق . ۹۸ صفحه .

۳- کاغذ : ضخیم قهوه یی رنگ هندی ، اندکی کرم خورده ، اندکی وصالی شده ، جلد مقوایی ملون با عطف و گوشهٔ سرخ .

۴- خط : نستعلیق متوسط ، خوانا ، پخته ، عنوانها و نشانه ها و سر فصلها شنگرف روشن ، قرن ۱۲ ه‍ ق .

۵- کاتب : نام کاتب و تاریخ کتابت ندارد اما آن را برای «**میان درگاهی ولد میان عنایت الله**» کتابت کرده اند : «تم تمام شد تحفهٔ نصایح به روز چهار شنبه به پاس خاطر میان درگاهی ولد میان عنایت الله تحریر یافت ».

۶- **مؤلف** : یا (شاعر) : «**یوسف گدا**» ، تاریخ تألیف (سرودن) «**۷۹۵ هـ ق**» ، نام تألیف «**تحفهٔ نصایح**» :

«گوید همی **یوسف گدا** در وعظ سخنی چند را
از هر خلقی خوش لقا بوالفتح آن نورالبصر
تحفه نصایح نام این کردم زحق دارم رجاء
کاندر نظر پاکان شود مقبول شیرین چون شکر
ابیات گفتم جملگی نهصد بدان هشتاد و یک
ابواب و چهل و پنج اندر حسابی هم حصر
هفتصد نود پنجی دگر هجرت محمد مصطفی
شهر ربیع الآخرین وقت هم روز قمر

۷- **آغاز** : «بسم الله الرحمن الرحیم ،

حمدی بگویم بیعدد مر خالق جن و بشر
کرده معلق آسمان هم اختران شمس و قمر
عظمی بداده عرش را پرد زپایش طایری
چون برق سال چار صد آنکه رسد پایه دگر»

۸- **انجام** :

«گر طالبی از صدق دل خواهد خدا باید که او
چون شیر بنده آدمی دانند چون سنگ و مدر
گر راه خواهی سوی حق در جان پیوندی بسی
باید درون خویش را خالی کنی از کس دگر»

۹- **چگونگی** : موضوع این نسخه دین و ایمان وظایف و فرایض و پند و اندرز و عرفان و تصوف است . تعداد اشعار ۹۸۱ که بروزن بحر رجز «مستفعلن ٤ بار» سروده شده است .

نام مؤلف (شاعر) را «**راجو قتال**» نیز نوشته اند . این نسخه شامل ٤٨ باب است در صورتی که در بیتی آمده است که ٤٥ باب دارد .

ابیات گفتم جملگی نهصد بدان هشتاد و یک
ابواب او چهل و پنج اندر حسابی هم حصر

در آغاز و انجام و درمیان سطرها و بر کنارهٔ صفحات یادداشتها وتوضیحاتی به فارسی دارد . سهوالقلم کاتب در آن دیده می شود .

تحفه یا مدقق یا شرح صرف میر ٤٩٠/٦٢

[زبان شناسی ، فارسی ، منثور]

۱- اندازه : — بیرونی : ٢٤×١٥/٥×١ س م . — درونی : ٢٣ س ١٦/٥×١٠/٥ س م .

۲- اوراق : ٣٣ ورق . ٦٥ صفحه .

۳- کاغذ : نازک زرد روشن هندی ، اندکی کرم خورده ، آب رسیده ، وصالی شده . جلد پارچه‌ی کهنه .

٤- خط : تحریر ، خوانا ، پخته . قرن ١٣ هـ ق .

٥- کاتب : «**غلام حسین**» نام داشته و تاریخ کتابت «**سنهٔ ١٢٧٦ هـ ق**» بوده است : از دست خط فقیر حقیر . . . . . غلام حسین . . . . در حجرهٔ چکی شریف به اتمام رسید فقط سنهٔ ١٢٧٦» .

۶- مؤلف : «نور محمد شه فیروز بن شه فتح الله لاهوری» در صفحه ٤ آمده : «فیقول العبد الحقیر النحیف الراجی الی رحمة الله . . . . فقیر نور محمد شه فیروز بن شه فتح الله لاهوری . . . . . اردت مستعیناً بالله . . . . . . أن اشرح «صرف میر» شرحاً . . . . و سمیته «تحفة» اذهی تحفة تبقی ببقاء الایام والدهور . . . . .» ، تاریخ تألیف ندارد، اما مؤلف آن را به «اورنگ زیب پادشاه ۱۰۶۹—۱۱۱۸ ه ق» تقدیم کرده است . نام مؤلف در نسخهٔ دیگر «نور محمد شیخ فیروز بن شیخ فتح الله لاهوری» آمده است (رک : تحفه ۲۳۰/۴۹۰).

۷- آغاز : تانیمه دو سطر را از آغاز موش خورده و ساییده شده و به این عبارت آغاز می شود : « . . . . والسقام و لیس فی الحقیقة لغیره الابانة والادغام و نصلی علی الموعود بالبعث فی المقام . . . . اطاعوه فی العقود و القیام فیقول العبد الحقیر النحیف الراجی الی رحمة الله . . . . » .

۸- انجام : «یعنی لازم مطلق ثلاثی مجرد باشد یا غیر ثلاثی بنا نمی یابد برای مجهول مگر آنکه موصول باشد بحرف جر و خصص الثلاثی بالمثال لانه الاصل و ترک بالمقائسة واننی بالمثالین استعار بان التعدیة یجری فی الفعل والاسم جمیعاً الحمد لله و المنه علی توفیقه بتوفیق الاتمام فی وقت زوال ششم ماه رمضان المبارک تمت شد بالخیر از دست فقیر حقیر پر تقصیر غلامحسین اصلح الله تعالی فی الدارین در حجرهٔ چکی شریف به اتمام رسید فقط سنهٔ ۱۲۷۶ ه ق» .

۹- چگونگی : موضوع این نسخه صرف زبان عربی به فارسی و یا شرح «صرف میر» است . مقدمهٔ آن به زبان عربی است . در آغاز آن یک ورق الصاق

شده که چند جملهٔ عربی با خط ثلث زیبای چلی و خفی دارد و جدول زرین را در برگرفته است و در حقیقت یک مرقع دو رویه است. اصل این نسخه مشهور به «مدقق» است. چنانکه در صفحه ۳ نوشته: «المشهور بالمدقق» ولیکن مؤلف صریحاً در صفحهٔ ٤ مقدمه آن را به «تحفه» نام گذاری کرده است: «و سمیته تحفة».

۴۹۰
۲۳۰

تحفه یا شرح صرف میر

[زبانشناسی، فارسی و عربی، منثور]

۱- اندازه : —بیرونی: ۲۵/۵×۱۷/۵×۲ س‌م. —درونی: ۱۷ س ۱۸×۱۱ س م.

۲- اوراق : ۵۲ ورق. ۱۰۲ صفحه.

۳- کاغذ : نازک زرد تیره رنگ سیالکوتی، آب دیده، جلد تیاجی سرخ رنگ ضربی منقش و پوشیده شده در غلاف کرباس سفید.

٤- خط : نستعلیق خوش، خوانا، روشن، پخته عنوانها و نشانه‌ها و خطوط رسم شده بالای جملات و کلمات مهم شنگرف روشن، قرن ۱۳ ه‍ ق.

۵- کاتب : «محمد زمان» و تاریخ کتابت «۱۲۶۹ ه‍ ق»: «تمت تمام شد الحمدلله بتوفیقه علی الاتمام بیدالحقیر پر تقصیر میان محمد زمان غریب و ناتوان و شکسته جان و هذه الکتاب شرح صرف میر، تمته فی یوم الجمعة بتاریخ عشرون ماه محرم الحرام در قریهٔ بیائیان نزد

چک عمر تحریر یافت سنۀ ۱۲۶۹ ،

کرد تمت نسخۀ شرح صرف میر
در بیبانی مسجد جنت نظیر
هست مسکین کاتب محمد زمان
عاقبت بخشد خدا او را ایمان

مالک این کتاب محمد زمان است» .

کاتب زیر جملات بالا را مهر کرده است که مهرش اینگونه خوانده می شود : «محمد زمان غلام شاه جیلان ۱۲۶۱» و در آخر چنین آورده است : «لا اله الا الله محمداً رسول الله صلی الله علیه و سلم» .

۶- **مؤلف** : یا (شارح) : «**نور محمد بن شیخ فیروز بن شیخ فتح الله لاهوری**» ، تاریخ شرح (تألیف) در عهد «**محمد اورنگ زیب**» بوده و نام آن «**تحفه**» یا «**شرح صرف میر**» است : «اما بعد فیقول فقیر نور محمد بن شیخ فیروز بن شیخ فتح الله لاهوری ...... لما کان التصریف ...... المسمی بصرف میر (میر سید شریف جرجانی) ...... محتویا علی دقائق الاسرار العربیة ...... اردت مستعینا بالله و انه المعین ان اشرح له شرحاًینحل انعقاده و ینکشف به الفاظه ...... و سمیته تحفة اذهی تحفة تبقی ببقاء الایام و الدهور ...... و جعلته وسیلة للوصول الی حضرت ...... ابوالمظفر محی الدین محمد اورنگ زیب بهادر پادشاه عالمگیر» . (رک : تحفه ۶۲/۴۹۰) .

۷- **آغاز** : «رب یسر و تمم بالخیر بسم الله الرحمن الرحیم نحمدک یا من بیده الصحة و السقام و لیس فی الحقیقة تغیره الابانه و الادغام و نصلی

على الموعود بالبعث فى المقام و نثنى على احباء طاعوه فى القعود و القيام اما بعد فيقول العبد الحقير النحيف اللهيف الراجى الى رحمة الله اللطيف تراب الاقدام اهل العلم و التأليف فقير نور محمد بن شيخ فيروز بن شيخ فتح الله لاهورى اسلمهم الله حالا و مآلاً لما كان التصريف» . (رک : ٦ - مؤلف) .

۸- انجام : «در آن وقت آنچه مصروف می شود مجرور است و بس على ما ذكر فى المعزى فلهذا مص ره (مصنف رحمة الله عليه) طريقة تعديه كه عام بود بمجرد و مزيد بعد از بيان افعال كلها ذكر نمود يعنى لازم مطلق ثلاثى مجرد باشد يا غير ثلاثى بناء نمی یابد برای مجهول مگر آنکه موصول باشد بحرف جر وخصص الثلاثى بالثانى لانه الاصل و ترک الباق بالمقايسه و اتى بالمثالين اشعارا بان التعدية يجرى فى الفعل و الاسم جميعاً» .

۹- چگونگی : موضوع این نسخه صرف در زبان عربی است که اصل آن به عربی بوده ، شارح آن را کلمه به کلمه تحت عنوانهای : «اگر پرسند» و «جواب» و «قوله» به فارسی روان تفسیر و شرح کرده است . در آغاز آن مقدمه یی دارد به زبان عربی (ص ۳ - ٤) در وصف شرح و توضیح دربارهٔ آن و تقدیم آن به اورنگ زیب پادشاه (۱۰٦۹ - ۱۱۱۸ ه‍ ق) . سهوالقلم کاتب کمتر دارد . متن شرح از نیمهٔ صفحهٔ ٤ شروع می شود . مؤلف شرح خود را «تحفه» نامیده اما کاتب آن را به نام «شرح صرف میر» کتابت کرده است . (رک : تحفه : ٦٢/٤٩٠) .

۲۹۰
۷۸

ترجمة الصلوة

[دین ، نماز ، فارسی ، منثور]

۱- اندازه : — بیرونی : ۲۴/۵×۱۶/۵ س م . — درونی : ۱۵ س ۱۸/۵×۹ س م .

۲- اوراق : ۱۱ ورق . ۲۲ صفحه .

۳- کاغذ : نازک زرد تیره رنگ هندی ، وصالی شده ، آب رسیده ، جلد مقوایی ملون نو .

۴- خط : نستعلیق خوش متوسط (فارسی) ، و ثلث خوش (عربی) خوانا ، پخته ، عنوانها و نشانه ها شنگرف ، بالای جملات عربی و الفاظ مهم خط سرخ کشیده شده و آنهارا معرب (مشکول) ساخته ، قرن ۱۲ ه ق .

۵- کاتب : از قرار معلوم «**میان سلیمان ولد محمد عاقل**» ساکن قصبهٔ جهنگ میال بوده ، و تاریخ کتابت «**۱۱۸۵ ه ق**» است : «تمام شد ...... کتاب ترجمة الصلوة فی علم الفقه به وقت ظهر روز سه شنبه سیوم شهر ربیع الاول سنهٔ ۱۱۸۵ هجری مالکه میان سلیمان ولد میان محمد عاقل ساکن قصبهٔ جهنگ میال» .

۶- مؤلف : «**ابوالرضا محمد**» نام داشته ، تاریخ تألیف ندارد ، نام تألیف «**ترجمة الصلوة**» است : «می گوید بندهٔ ضعیف ابوالرضا محمد...... به تصنیف رسالهٔ ترجمة الصلوة حاجت افتاد» .

۷- آغاز : «رب یسر و لاتعسر و تمم بالخیر و الظفر ، بسم الله‌الرحمن‌الرحیم ، الحمد لله رب العالمین و الصلوة و السلام علی رسوله محمد و علی آله و اصحابه اجمعین بعده می گوید بندهٔ ضعیف ابوالرضا محمد که چون سلف صالح را اتفاق است بر آنکه کتاب الٰهی و حدیث رسالت پناهی دال بر آنست که گفتار و کردار عبادت بنور مگر صفتی و تعظیم (؟) ناچار به تصنیف رسالهٔ ترجمة الصلوة حاجت افتاد» .

۸- انجام : «اللهم عافنا من کل بلاء الدنیا و عذاب الآخرة ای بار خدایا نگاهدار مارا از هر بلای دنیا و عذاب الآخرة برحمتک یا ارحم الراحمین مهربانی خود ای مهربان تر از همه مهربانان وصلی الله علی محمد و عدد ما ذکره الذاکرون و عدد ما غفل عن ذکره الغافلون . تمت تمام بعون الله تعالی و حسن توفیقه کتاب ترجمة الصلوة فی علم الفقه ...... » . (رک : شماره ۵ - کاتب) .

۹- چگونگی : این نسخه نماز را به فارسی روان و ساده بیان می دارد و ترجمهٔ کلمه به کلمهٔ آن مقبولیت عام یافته است . ضمناً این موضوع را می رساند که مردم دوست داشته اند نماز را به فارسی بفهمند و بخوانند . و این مسأله امروز هم مورد توجه فقهای فارسی زبان است . عنوان هر مطلب با «بدانکه» و «ترجمه» شروع می شود و خیلی کوتاه و موجز معانی الفاظ عربی نماز را در قالب الفاظ فارسی بیان می دارد .

۲۹۰
۱۸۰

ترجمهٔ قصیدهٔ برده به فارسی

[دین ، عربی و فارسی ، منثور و منظوم]

۱- اندازه : — بیرونی : ۱۵ × ۱۱ س م . — درونی : ۷ س ۱۱ × ۵ س م .

۲- اوراق : ۲۳ ورق . ٤٦ صفحه .

۳- کاغذ : نازک زرد تیره رنگ هندی ، کرم خورده ، وصالی شده ، آب رسیده ، جلد کاغذی .

٤- خط : ثلث خوش (متن) و نستعلیق آمیخة با شکسته (حواشی و ترجمهٔ فارسی میان سطرها) ، خوانا ، پخته ، قرن ۱۱ و ۱۲ ه ق .

٥- کاتب : و تاریخ کتابت دارد اما در اثر وصالی و کرم خوردگی خوانده نشد .

٦- مؤلف : (رک : **شرح قصیدهٔ برده المسمی بالکوکب الدریه فی مدح خیرالبریة** ، ۲۹۰/۷) ، مترجم و شاعر اشعار فارسی و تاریخ ترجمه معلوم نشد .

۷- آغاز : بسم الله الرحمن الرحیم :

امن تذکر جیران بذی سلم
مزجت دمعاً جری من مقلة بدم

این زیاد صحبت یار است اندر ذی سلم
آن چشم آمیخته با خون روان گشته بهم

ام هبت الریح من تلقاء کاظمة
او اومض البرق فی الظلماء من اضم

یا مگر از کاضمه بادی وزید ازکوی دوست
یا مگر در نیم شب برق درخشید از اضم

۸- انجام : کامل است اما سه بیت و ترجمهٔ آنها به علت وصالی شدن به سختی خوانده شده این بیت از پیش از آن سه بیت نقل می شود :

و الطف بعبدک فی الدارین ان
صبراً متی تدعه الاهوال ینهزم
لطف کن بابندهٔ خود این جهان و آن جهان
زانکه صبرش نزد سختیها شود زو منهزم

۹- چگونگی : این نسخه ترجمهٔ اشعار عربی قصیدهٔ برده را به شعر فارسی باهمان قافیه و حرف روی در بردارد . ضمناً حواشی و شرح لغات هم به فارسی آمده است . ترجمهٔ بعضی اشعار فارسی میان سطرها و برخی در حواشی کتابت شده است . موضوع قصیدهٔ برده ، مدح و نعت حضرت محمد (ص) است و بدین جهت مورد توجه همهٔ مسلمانان بوده و نسخه های خطی و فارسی آن فراوان است . (رک : قصیدهٔ برده ۲۹۰/۷) .

این نسخه در حدود ۱۵۵ بیت عربی و ۱۵۵ بیت شرح فارسی دارد .

۲۹۰
۲۸۲

ترجمهٔ کنز الدقایق

[دین ، فقه ، فارسی ، منثور]

۱- اندازه : — بیرونی : ۲۶×۱۸×۴/۵ س م . — درونی : ۱۷ س ۱۸×۸/۵ س م .

۲- اوراق : ۲۸۰ ورق . ۵۵۹ صفحه .

۳- کاغذ : نازک سفید تیره رنگ سیالکوتی ، آب رسیده ، وصالی شده ، جلد مقوایی خاکی رنگ باعطف کرباسی سفید رنگ در غلاف پارچهٔ پی رنگا رنگ مخطط .

٤- خط : نستعلیق جلی (متن) و نستعلیق خفی و ثلث (یادداشتها و توضیحات) ، روشن ، خوانا ، پخته ، عنوانها و نشانه ها و سرفصلها شنگرف ، قرن ۱۲ هـ ق .

۵- کاتب : و تاریخ کتابت معلوم نشد ، چون حد اقل از آخر یک ورق افتاده است .

٦- مؤلف : (مترجم) : «**نصرالله بن احمد بن حماد الأزدی المعروف بالکرمانی**» ، تاریخ ترجمه معلوم نشد . نام آن «**ترجمهٔ کنزالدقایق**» : و بعد یقول العبد الضعیف الخیق الحقیر الهیق التصیق الراجی......... نصرالله بن احمد (محمد) بن حماد الازدی المعروف بالکرمانی قد اشار من اشارته حکم طاعته غنم الی ان اکتبه ترجمة الکنز الدقایق و ان کنت مستغرقا بالعوایق علی وجه یکون حاویة بتصریح الاخلاق المرقوم فی المختصر المنظوم .... ان اغلب مسائل و اکثر احکامه واقعة علی اختیار المشایخ» .

۷- آغاز : «بسم الله الرحمن الرحیم ، الحمد لله الذی اوضح مناهج الشریعة و الاسلام و اورد مشاهد التکلیف علی......... الانعام قادة الی الجنة و الفقهاء سادة بین اهل السند و مصاحبتهم زیادة بالمنة و الصلوة علی رسوله الذی بلغ قدر مناط الثرایا باحاد نبیه و اخباره و علی آله و اصحابه» .

۸- انجام : «پس سهام او از تصحیح بیفکن و ترکه میان مادر و عم میته قسمت کن بسه سهم ، دو سهم مادر رابده و یک سهم عم رابده زیرا که

اصل مسئله از شش است شوهر را نصف آن سه سهم رسد و مادر را ثلث از دو سهم و عم را باقی یک سهم پس چون سهام شوهر طرح کردی . بتخارج سه سهم ماند پس سهم مادر را و یک سهم عمه را بود و الحمد لله الذی وفقنی علی ترجمة هذا الکتاب و صلی الله تعالی علی خیر خلقه» .

۹- **چگونگی :** موضوع این نسخه «فقه حنفی» است و شامل کلیهٔ مسائل فقهی می گردد زیرا ترجمهٔ «**کنز الدقایق**» تألیف ابوالبرکات عبدالله نسفی است از عربی به زبان فارسی روان و دوراز تکلفات و تصنعات . تقسیمات آن بر بنیاد «کتاب» و «باب» و «فصل» و «مسئله» است . «کتاب الطهارة» در آغاز و «کتاب الفرایض» در آخر است . فهرست مطالب در آغاز کتابت شده اما فقط از «باب الصوم المریض» به بعد را شامل می گردد قبل از آن مفقود است (شاید ۲ ورق) : (رک : کنز الدقایق ۱۶۶/۲۹۰) .

درمیان سطرها و در کنارهٔ صفحات یادداشتها و توضیحات فشرده و فراوان است به طوری که اگر آنها را جداگانه استنساخ کنند یک نسخهٔ دویست صفحه یی خواهد شد . بعضی از یادداشتهای جداگانه کتابت شده و در تضاعیف نسخه قرار گرفته شده اند . چند یادداشت طبی و تعویذ به زبان فارسی و عربی در صفحات آغاز و انجام هست .

«در بیان جامه پوشیدن» ۶ بیت آمده است به مطلع :

«شنبه جامه را تو مپوش زینهار
اگر پوشی تو خواهی گشت بیمار»

و به مقطع :

«بروز جمعه صاحب مال گردی
شوی شادار برین احوال گردی»

تعليقات على مبحث‌الجزء من شرح الهداية ۱۱۰/۹۸

[فلسفه ، عربی ، منثور]

۱- اندازه : —بیرونی : ۳۴ × ۲۱ س . —درونی : ۲۵و۳۵ س ۳۱ × ۱۶ س‌م .

۲- اوراق : ۱۳ ورق . ۲۶ صفحه .

۳- کاغذ : نازک سفید رنگ کشمیری ، آب رسیده ، جلد مقوایی ملون و نو .

۴- خط : شکسته و تحریر ، خوانا ، پخته ، روی کلمات و جملات مهم خط سیاه کشیده شده . قرن ۱۳ ه ق .

۵- کاتب : و تاریخ کتابت ندارد .

۶- مؤلف : درهیچ کجای نسخه نام مؤلف نیامده ، بجز روی یکی از اوراق در آغاز کتاب اینگونه نوشته : «**تعلیقات و حاشیه علی الصدرا مولینا ارتضا علی خان**». لفظ «**ارتضا**» به طور ایهام در مقدمهٔ نسخه نیز آمده است . در تذکرهٔ علمای هند اینگونه آمده : «قاضی ارتضا علی خان گوپا موی ابن مصطفی علی خان در سال یازده صد و نود و هشت هجری متولد شده» وپس از تحصیلات و مطالعات و تصنیفات «در سال دوازده صد و پنجاه و یک هجری وفات فرموده است» (رک : تذکرهٔ علمای هند ، ص ۲۱) . نام تألیف «**تعلیقات علی مبحث الجزء من شرح الهدایة الکامل صدر الافاضل من العبد الحقیر**» . «شرح الهدایة الکامل» را از «صدر الافاضل یعنی ملا صدرای شیرازی متوفی ۱۰۵۰ ه ق» شمرده اند .

۷- آغاز : «بسم الله الرحمن الرحیم ، الحمدلله الذی احکم حکمته الشرایع برسله الحکماء واتقن علی النوامیس العلماء الاتقیاء والصلوٰة علی خیرالبریة افضل الانبیاء محمد المصطفی احمدن المجتبی سیدالاصفیاء و علی آله و اصحابه البررة المبشرین بالجنان والارتضاء اما بعد فهٰذه تعلیقات علی مبحث الجزء من شرح الهدایة الکامل صدرالافاضل من العبد الحقیر» .

۸- انجام : «قوله مایقال الخ هذا ازاحته مما اورده المتأخر علی ارشمیدس والحاصل ان فرعیة النسبة للتجانس والاتفاق مخصوصة بالنسبة العددیة دون الصمته والله اعلم هذا آخر ما تیسرلی بفضل ربی الی‌الآن و ارجوان یوفقنی للاتمام و علیه التکلان» . معلوم می شود پس از این شرح مبحث الجزء ، بربقیهٔ اجزاء شرح الهدایة نیز می خواسته است تعلیقات بنویسد .

۹- چگونگی : مبحث این نسخه ، شرح و توضیح است دربارهٔ «مبحث جزء» که خود جزو حکمت است و ضمناً از هندسه و ریاضیات و فلسفهٔ ماوراء الطبیعه نیز صحبت می کند . حواشی و یادداشتی هایی به قلم کاتب متن دارد . به نظرمی رسد که این نسخهٔ اصلی خط مؤلف باشد .

تعویذ هزار داستان

۴۹۰ / ۱۱۷

[ستاره شناسی ، فارسی ، منثور]

۱- اندازه : — بیرونی : ۲٤/۵ × ۱۶ س‌م . — درونی : ۱۲ س ۱۸ × ۱۱ س‌م .

۲- اوراق : ۲۸ ورق . ۵۶ صفحه .

۳- کاغذ : ضخیم زرد رنگ هندی ، ساییده شده ، آب رسیده ، جلد کاغذی نو .

٤- خط : نستعلیق و نسخ متوسط ، خوانا ، پخته ، عنوانها و نشانه ها و جدول ها شنگرف تیره رنگ . اشکال و تعویذ ها به قلم سرخ و سیاه . قرن ۱۲ هـ ق .

۵- کاتب : و تاریخ کتابت ندارد ، اما مالک آن «**محمد حسین**» است که امضایش در «ماه اکتبر سنهٔ ۱۸۷۸ **میلادی**» در صفحهٔ اول آمده . ضمناً نامهای دیگر از قبیل : «**عبد المجید**» و «**قاضی سعد الدین**» هم دیده می شود .

٦- مؤلف : و تاریخ تألیف معلوم نشد ، نام تألیف در صفحهٔ ۲ «**تعویذ هزار داستان**» آمده است ، اما در صفحهٔ ۵٦ نوشته اند : «**دربیان رمل تصنیف لقمان حکیم**» و بقیه اش پاره و مفقود شده است . چون در همهٔ کتاب از «تعویذ» سخن می گوید ، ما هم آن را «تعویذ هزار داستان» نامیدیم . لفظ «تعویذ» در همه جای کتاب به صورت «تعویز» آمده که درست نیست .

۷- آغاز : «رب یسر و تمم بالخیر ، بسم الله الرحمن الرحیم ، تعویذ هزار داستان ، اول دانستن روز بیماران که کدام روز بیمار شده است و چند روز زحمت خواهد کشید و چند روز مخاطره دارد مشتمل بر چهارده فصل است» .

۸- انجام : ناقص است و تا «باب در بیان اخلاص زن و مرد» موجود و بقیه مفقود است ، و اینگونه پایان می یابد : «بستم زبان و جان،

و بستم هوش و گوش ، و بستم عقل و بستم فهم و بستم شنوایی و بینایی و بستم خوردن و شهوت و بستم هفت اندام . . . . » .

۹- **چگونگی :** در این نسخه ، انواع تعویذات همراه اشکال و صورتهای مختلف به دست داده شده است . در آغاز گفته شده چهارده فصل است . و لیکن بیشتر از چهار فصل موجود نیست . فارسی آن اگرچه دلچسب نیست اما بزرگترین دلیل تعویذ نویسی به زبان فارسی است در سر زمین هند و پاکستان . در این نسخه شگفتیهایی از تعویذ نویسی دیده می شود ، مثلاً گوید : «اگر خون گربهٔ سیاه را زن عقیمه بخورد بار گیرد» . دیگر اینکه هر کس به تعویذ نویس مراجع کند بیمار است و باید روزی که بیمار شده معلوم شود تا معالجه گردد .

تفسیر حسینی یا مواهب علیه

۲۹۰
۱٤۷

[دین ، تفسیر ، فارسی ، منثور و منظوم]

۱- **اندازه :** — بیرونی : ۲۳/۵ × ۱٤ سم . — درونی : ۱۷ س ۱۸/۵ × ۸/۵ سم .

۲- **اوراق :** ۷٦ ورق . ۱۵۲ صفحه .

۳- **کاغذ :** نازک سفید تیره رنگ هندی ، آب رسیده ، ساییده شده ، جلد مقوایی ملون و نو با عطف پارچه‌یی .

٤- **خط :** تحریر متوسط ، خوانا ، پخته ، آیات قرآن و جدول شنگرف خوش رنگ . قرن ۱۲ ه ق .

۵- **کاتب** : و تاریخ کتابت ندارد چون از آغاز و انجام ناقص است .

۶- **مؤلف** : و تاریخ و نام تألیف در این نسخه نیامده است . شاید «**تفسیر حسینی**» یا «**مواهب علیه**» باشد که مؤلف آن **ملا حسین واعظی کاشفی** است (رک : مواهب علیه ۹۵/۲۹۰) .

۷- **آغاز** : ناقص است و اینگونه آغاز می شود : «. . . . کرد به واسطهٔ سکون و ثبات در مکان خود برای مقاومت ولن نعجزه و عاجز نمی سازیم ویرا هرباً از روی گریختن به اطراف آفاق با حوالی کوه قاف و انا لما سمعنا الهدی و به درستی که ما آن هنگام که شنودیم و آن را که سبب هدایت عالمیان است آمنا به گرویدیم به وی یا به آن کسی که از وی شنیدیم . . . .» .

۸- **انجام** : ناقص است و بدین عبارت پایان می یابد : «ابرهه از این حال متألم گشته لشکری جمع کرد با فیلان قوی پیکر مست به قصد حرم محترم مکه متوجه شد و پیل محمود را که به عظمت جثه بمثابه بر کوه پاره بود پیش انداخت .

به هیکل قوی راست چون کوه قاف
چو شیر عرین چابک اندر مصاف

۹- **چگونگی** : این نسخهٔ ۷۶ ورق تفسیر قرآن است چنان و به نظر می رسد که از اصل تفسیر حسینی (ملا حسین واعظ کاشفی) باشد که به «مواهب علیه» هم معروف است . از آیهٔ یازده سورهٔ «الجن» آغاز و به اول سورهٔ «الفیل» پایان می یابد .

تقریب التهذیب فی اسماء الرجال

۹۵۰/۱۲۳

[تاریخ ، عربی ، منثور]

۱- اندازه : — بیرونی : ۵/۲۸×۵/۱۶ × ۵/۲ سم . — درونی : ۲۰ س ۲۱ × ۱۱ سم .

۲- اوراق : ۲۲۹ ورق . ۴۵۸ صفحه .

۳- کاغذ : براق نازک سفید رنگ خانبالغ ، جلد مقوایی مندرس .

۴- خط : تحریر متوسط ، خوانا ، پخته ، همه اسماء اعلام و کنیه ها شنگرف روشن ، قرن ۱۳ ه ق .

۵- کاتب : «**سبحان بخش**» بوده ، تاریخ کتابت «**۱۲۶۴ ه ق**» در صفحهٔ ۴۵۷ : «قد فرغت من تحریر هذا الکتاب المستطاب فی عشرین من الشهر المبارک رمضان سنهٔ ۱۲۶۴ الاربع و ستین و مأتین بعد الا لف من هجرة النبی صلی الله علیه وسلم لکاتبه سبحان بخش عفی الله ذنوبه و تجاوز عنه» .

۶- مؤلف : و تاریخ تألیف معلوم نشد . نام تألیف را در صفحهٔ ۵ سطر ۹ «**تقریب التهذیب**» و در صفحهٔ ۴۵۷ «**کتاب التقریب فی اسماء الرجال**» می خوانیم . اصل کتاب بر اساس «**تهذیب تهذیب الکمال فی اسماء الرجال**» که گویا تألیف دیگری از مؤلف است قرار دارد . مؤلف به «التهذیب» ابی الحجاج المری توجه داشته است و از علاء الدین مغلطای هم استفاده برده (صفحهٔ ۲) .

۷- آغاز : «رب یسر و تمم بالخیر ، بسم الله الرحمن الرحیم الحمد لله الذی رفع بعض خلقه علی بعض درجات و میز بین الخبیث والطیب

بالدلائل البینات و تفرد بالملک فالیه منتهی الطلبات والرغبات واشهد ان لا اله الا الله وحده لا شریک له ذوالاسماء الحسنی» .

۸- انجام : «امرءة ربعی ابن خراش عن اخت حذیفة عن فاطمة بنت الیمانی و اسم امرءة ربعی لا احضر خالته ابراهیم بن میسرة عن امرءة صدق هی میمونة بنت کروم من صغار الصحابة و اما الخالة فلم اقف علی اسمها امرءة قدمت البصرة فنزلت قصر بنی خلف عن اختها کأنها ام عطیة و الله اعلم هذا آخر کتاب **التقریب فی اسماء الرجال** جعلنا الله من المقربین و الحمد لله اولاً و آخراً و باطناً و ظاهراً وصلی الله علی خیر خلقه محمد و آله و اصحابه وسلم» .

۹- چگونگی : این نسخه از لحاظ تراجم رجال اسلام و صحابه و تابعین و علماء و رواة و محدثان و مورخان و مفسران بسیار ارجمند است . تقریباً پنج هزار اسماء اعلام با اندکی از احوال و آثار و سنوات ولادت و فوتشان در آن گرد آمده است . خیلی فشرده نوشته شده ، علامات و رموزی در طبقه بندی رجال به کار برده شده ، براساس حروف تهجی از (الف - ی) تألیف گشته است . نسخه‌ی است بی عیب و بی نقص و در خور طبع و نشر ، نقط سخت خوانا است .

تکمیل الایمان و تقویة الایقان

۲۹۰/۴۶

[دین ، فارسی ، منثور]

۱- اندازه : — بیرونی : ۲۰/۵ × ۱۲/۵ × ۱/۵ س‌م . — درونی : ۱۵ س ۱۵ × ۸/۵ س‌م .

۲- اوراق : ۹۳ ورق . ۱۸۵ صفحه .

۳- **کاغذ** : سفید نازک تیره رنگ کشمیری ، وصالی شده ، آب رسیده ، جلد مقوایی کهنه و عطف تیاج .

٤- **خط** : ثلث خوش ، پخته ، عنوانها و نشانه ها شنگرف . جدول آبی و شنگرف . بالای الفاظی که در آغاز جمله ها هستند خط کشیده شده است . قرن ۱۰ و ۱۱ ه‍ ق .

۵- **کاتب** : نام خود را در صفحهٔ ۱۸۵ اینگونه آورده است : «می گوید ضعیف نحیف راجی الی رحمة الله اللطیف **میان محمد بن حضرت شیخ مسعود قادر** ین . . . . کتاب تکمیل الایمان . . . . تمام گردد» . تاریخ کتابت ندارد ، اما مهر کاتب دارد که «**محمد بن شیخ مسعود**» خوانده می شود .

٦- **مؤلف** : «**عبدالحق بن سیف الدین الترک الدهلوی البخاری**» و نام تألیف «**تکمیل الایمان و تقویة الایقان**» است و در آغاز صفحهٔ ۲ چنین آمده :

«اما بعد می گوید فقیر اضعف عباد الله . . . . عبدالحق بن سیف الدین الترک الدهلوی البخاری که این رساله‌یی است مسمی به تکمیل الایمان و تقویة الایقان در بیان عقاید الاسلام» . تاریخ تألیف ندارد . شیخ عبدالحق بن سیف الدین دهلوی در تاریخ ۹۵۸ ه‍ ق ولادت یافته و در ۱۰۵۲ ه‍ ق وفات کرده است (رک : فهرست مخطوطات شیرانی . دکتر بشیر حسین ، ج ۲ ، ص ۲۷۸) .

۷- **آغاز** : «بسم الله الرحمن الرحیم ، الحمد لله رب العالمین والصلوة والسلام علی سید المرسلین و امام المتقین و خاتم النبیین محمد و آله و اصحابه

و اتباعه اجمعین اما بعد می گوید فقیر . . . . عبد الحق بن سیف الدین الترک الدهلوی البخاری که این رساله . . . . بر طریق سنیهٔ اهل سنت و جماعت . . . . نوشتم» .

۸- انجام : «وراست گودانستن منجمان و کاهنان را در خبر غیب کفر است و نا امیدی از رحمت خدایتعالیٰ کفر است و ایمن بودن از مکروی کفر است و سلامت ایمان درمیان بیم و امید است . تمت هذه الرسالة بتکمیل الایمان من مصنفات قدوة العلماء الراسخین و زبدة الفضلاء المحدثین شیخ الشیوخ الزمان شیخ عبد الحق الدهلوی اسکنه الله تعالیٰ اعلی الجنان تم تم تمام شد . می گوید ضعیف نحیف . . . میان محمد که چند اجزاء اوسط و آخر بطریق اتمام کردن کتاب تکمیل الایمان مرقوم ساخته که تمام گردد بمنه و کرمه و الله غفور رحیم» .

۹- چگونگی : نسخه‌یی است خوش خط با فارسی روان و ساده دربارهٔ مسائل دینی اهل سنت و جماعت تا کنون چندین بار چاپ شده ، به زبان اردو ترجمه گشته ، نسخ خطی آن هم فراوان است . حواشی و یادداشتهایی به خط تحریر دارد . در متن و حواشی اشعار فارسی دارد . دو ورق از اول و آخر آن که نوشتهٔ متن را نداشته بریده اند و لیکن گو یا نام مالک یا مهر و یا یادداشتی دربارهٔ نسخه داشته است .

التلویح الی کشف حقایق التنقیح

۲۹۰ / ۲۴۹

[دین ، اصول فقه ، عربی ، منثور]

۱- اندازه : —بیرونی : ۲۸ × ۱۸ × ۴/۵ سم . — درونی : ۲۱ و ۳۱ و ۳۲ س ۲۱ × ۱۱ سم .

۲- اوراق : ۲۳۹ ورق . ۴۷۸ صفحه .

۳- کاغذ : ضخیم زرد تیره رنگ هندی و سفید رنگ سمرقندی ، کرم خورده ، وصالی شده ، آب دیده ، جلد مقوایی زرد گون با عطف چرمی و گوشهٔ پارچه‌یی سرخ گون و یک لب بر گردان .

۴- خط : نستعلیق و ثلث و تحریر ، کتابت خط آن آنگونه است که الفاظ و کلمات نقطه ندارند و یا اگر دارند اندک است ، خوانا ، پخته ، روشن ، ولیکن بعلت نداشتن نقطه اندکی خواندن را دشوار می نماید ، عنوانها و نشانه ها شنگرف روشن ، قرن ۸ و ۹ هـ ق .

۵- کاتب : نام کاتب و تاریخ کتابت ندارد .

۶- مؤلف : یا (شارح) : «**سعد الدین تفتا زانی متوفی ۷۹۲ هـ ق**» ، نام تألیف (شرح) : «**التلویح الی کشف حقایق التنقیح**» . تاریخ شرح «۷۵۸ هـ ق» می باشد . در ص ۴۷۷ اینگونه آمده است : «و قد اتفق صبیحه یوم الاثنین فی التاسع و العشرین من ذی القعدة سنة ثمان و خمسین و سبعمائة» . «التنقیح» را ، صدر الشریعة عبید الله بن مسعود المحبوبی البخاری متوفی ۷۴۷ هـ ق شرح کرده و آن را «التوضیح» نامیده است . (رک : حاشیة التلویح علی التوضیح ۱۷۴/۲۹۰) .

۷- آغاز : «بسم الله الرحمن الرحیم ، الحمد لله الذین احکم بکتابه اصول الشریعة الغراء و رفع بخطابه فروع الحنیفة السمحة البیضاء حتی اضحت کلمته الباقیة راسخة الاساس شامخة البناء کشجرة طیبة اصلها ثابت و فرعها فی السماء اوقد من مشکوة السنة لا قتباس انوار ها سراجاً و هاجاً» .

۸- انجام : «و قد اتفق صبيحه يوم الاثنين فى التاسع والعشرين من ذى القعدة سنة ثمان و خمسين و سبعمائة فراغ بنان البيان و اسنان الاقلام عن نظم ما جمعت من الفرائد و رقم ما سمعت من . . . . و ضبط ماركبت له مطايا الفكر فى ظمأ الهواجر و اقتحمت له موارد . . . . اللئالى . . . . فالحمد لله على نعمه العظام و منحه الجسام والصلوة على نبيه محمد عليه السلام و على آله و اصحابه البررة الكرام والشكر له على آلائه المتناسقة و نعمائه المتلاحقة و ثنايا التحيات و . . . . التسليمات الطيبات منا و منه على نبيه المكى المدنى الهشامى القرشى اليثربى الابطحى» .

۹- چگونگی : موضوع این نسخه «اصول فقه اسلام» است و آن شامل مباحث : کتاب ، سنت ، اجماع ، و قیاس است . کتاب یعنی قرآن کریم ، سنت و اجماع و قیاس یعنی اعمال پیامبران و معصومان و مردمان مسلمان است و تعقل و تفکر و تحقیق و تدقیق در این مسائل را اصول فقه می نامند . تقسیمات آن بر بنیاد «رکن» و «تقسیم» و «کتاب» و «فصل» و «باب» است . شارح کلمهٔ «قوله» را می آورد و سپس جملهٔ مؤلف را نقل می کند و به شرح آن می پردازد و این روش از آغاز تا انجام کتاب ادامه دارد . حواشی و یادداشتهایی فشرده و ارزنده در لا بلای سطر ها و کنارهٔ صفحات کتابت شده است . بعضی از آنها به زبان عربی و برخی به زبان فارسی می باشد . در تضاعیف صفحات اوراق دیده می شود کوچکتر از صفحات متن که محشی به علت جانداشتن آنها را نوشته و الصاق کرده است . ۳۸ صفحه از آغاز نسخه افتاده که با خط تازه تر کتابت و صحاف کرده اند . رسم الخط کلی این نسخه به طوری است که کاتب از گذاردن نقطه روی کلمات بخل ورزیده است و

گویی خط کوفی است و یا نسخهٔ بدون نقطه است . باوجود اینها تقریباً به آسانی و سهولت خوانده می شود . اگرچه تاریخ کتابت ندارد اما احتمال می رود که از قرن ۸ یا ۹ باشد و نسخه یی است ارزنده و شایان ناز .

توقیعات کسرویه

۹۵۰ و ۸۹۰ / ۲۳۸

[ادب و تاریخ ، فارسی ، منثور]

۱- **اندازه** : — بیرونی : ۲۰ × ۱۱/۵ س‌م . — درونی : ۱۱ س ۱۳ × ۶/۵ س‌م.

۲- **اوراق** : ٤۸ ورق . ۹۶ صفحه .

۳- **کاغذ** : ضخیم زرد و سفید رنگ سیالکوتی ، بدون جلد .

٤- **خط** : نستعلیق خوش ، روشن ، پخته ، خوانا ، عنوانها و نشانه‌ها شنگرف ، قرن ۱۳ هـ ق .

۵- **کاتب** : نام کاتب ندارد ، اما تاریخ کتابت «**۱۹۱۶ بکرمی**» تقریباً مطابق با «**۱۲۷۹ هـ ق**» است : «مرقوم بتاریخ ماه مبارکهٔ جیته سنهٔ ۱۹۱۶» .

٦- **مؤلف** : و نام و تاریخ تألیف در این نسخه نیامده است چون از آغاز ناقص و در پایان هم ذکر نشده اما از مطالب چنان ادراک می گردد که «**توقیعات کسرویه**» نام دارد و آن تألیف «**محمد ملقب بجلال‌الدین طباطبائی زواری**» است که برای «**شاهزاده مراد بخش**» از زبان

عربی به زبان فارسی در آورده است و اصل آن به زبان پهلوی بوده است .

۷- **آغاز** : ناقص است و بدین عبارت شروع می شود : «باحوال همگنان در خواه می دارند **توقیع کسروی** علت قلت صیانت ظاهری آنان این است که ملک زادگان را تجربه و آزمایش خصایص زمان و زمانیان جز بکثرت ارخای عنان همگنان در صحبت مردم مختلف از بیگانه و آشنا و نادان و دانا حاصل نمی شود».

۸- **انجام** : ناقص است و اینگونه پایان می یابد : «لا محاله درینحالت مقتضای وقت حال خیرباد سرور تحصین (کذا) است نه راه سرو رفتن این مقام جای رود و سرود پدرود نمودن است نه درود بسر مشرب عذب بربط درود نمودن چه دیماه شیب هنگام گرمی هنگامه وداع لوازم صناع و آداب است نه موسم تسبیح لذات وقت طلوع . . . . (افتادگی دارد) . . . . سپیدی پری روز ارتفاع نیایش گری آن درگاه است و نه گاه استماع خنیاگری سحرگاه» .

۹- **چگونگی** : موضوع این نسخه توقیعات و دستورهای کسری (شاید خسرو انوشیروان و یا خسرو پرویز) است به موبدان و دستوران و بزرگان قوم دربارهٔ هرکاری از امور مملکتی و سپاهی و آداب و رسوم مردم که شامل سؤال و جواب است . عنوانها «توقیع» و «توقیع کسروی» و «مرفوع» و «مرفوع وزرا» یا «مرفوع وزیران» است . مثلاً : «**توقیع کسروی** همانا ندانسته اند که شرف تازه و مجد جدید از جهت سلاطین عظام بمنزلهٔ عظیم نژاد و کرم اصل و قدم است . **مرفوع وزرا** فلان تاجر در خانهٔ خود ابواب

فسق و فجور گشوده چندانکه امثال این امور ناپسندیده را از همسایگان خویش پوشیده می دارد» .

یادداشتها و حواشی و معانی لغات درمیان سطرها و لا بلای صفحات دارد . اما افسوس که از اوایل واواسط و اواخر ناقص است باوجود این نسخه‌یی است عزیز . البته درسال ۱۸۹۲ میلادی در چاپخانهٔ منشی نول کشور تحت عنوان «توقیعات کسرویه» طبع شده است .

۴۹۰/۱۹۶

جامع التعلیلات

[زبان شناسی ، ۳ رساله در صرف عربی ، فارسی ، منثور]

۱- اندازه : — بیرونی : ۲۵×۱۵/۵ سم . — درونی : ۱۵ و ۲۰ و ۲۱ س ۱۸ و ۱۹×۹ و ۱۰ سم .

۲- اوراق : ۳٤ ورق . ۶۸ صفحه .

۳- کاغذ : ضخیم و نازک زرد تیره رنگ هندی ، اندکی وصالی شده ، جلد کاغذی .

٤- خط : نستعلیق و ثلث ، روشن ، پخته ، خوانا ، بعضی از نشانه ها شنگرف ، روی برخی از جملات و کلمات خط سیاه کشیده شده ، قرن ۱۲ و ۱۳ ه‍ ق .

۵- کاتب : و تاریخ کتابت ندارد . فقط در صفحهٔ ۶ این جمله آمده است : «تم تمام این کتاب بردین است کسی که دعوی کند...... (جمله نا تمام مانده)...... » .

۶- مؤلف : و تاریخ تألیف دراین نسخه معلوم نشد . نام تألیف ، در صفحهٔ اول و سوم نوشته شده ، «**جامع تعلیلات**» یا «**جامع التعلیات**» . اما در نسخ دیگر نام مؤلف «**میر سید شریف جرجانی**» آمده است (رک : جامع التعلیلات ۵۲/۴۹۰) .

۷- آغاز : **رسالهٔ اول ، صرف** ، (ص ۱) : ناقص است و اینگونه آغاز می شود : «و تمنی هم آمده است ، فائده ، همزه چون اثقل حروف است......از میان ایشان قریش تخفیفش بسیار کنند...... و آنانکه تخفیف کنند یکی از سه طریق کنند» .

۸- انجام : **ایضاً** (ص ۶) : «ضربیان دو زن زننده تر صیغهٔ تثنیهٔ مؤنث اسم تفضیل ضربیان همه زنان زننده تر صیغهٔ جمع مؤنث اسم تفضیل ضربی زنک زننده تر صیغهٔ تصغیر مؤنث اسم تفضیل» .

— آغاز : **رسالهٔ دوم ، صرف** ، (ص ۶) : «بسم الله الرحمن الرحیم ، بدان ایدک الله تعالی فی الدارین که کلمات لغة عرب برسه قسم است . اسم است و فعل است و حرف است . اسم چون رجل و فرس ، و فعل چون ضرب و دحرج ، و حرف چون من و الی و تصریف در لغت گردانیدن چیز است از حالی بحالی» .

— انجام : **ایضاً** (ص ۳) : «بدان که الف فاعل و سین استفعال گاه باشد که فعل لازم را متعدی گردانند چون سار زید و سایرته و خرج زید واستخرجته والله اعلم بالصواب والیه المرجع والمآب تمت تمام شد» .

— آغاز : **رسالهٔ سوم ، صرف** ، (۳۸) : «بسم الله الرحمن‌الرحیم ، الحمد لله رب العالمین والعاقبة للمتقین والصلوة والسلام علی رسوله

محمد و آله اجمعین بدان اسعدک الله تعالی فی‌الدارین جمله اسماء و افعال بر چهار نوع‌اند صحیح و مهموز و معتل و مضاعف اما صحیح آن بودک هیچ حرف اصلی او حرف علة و همزه نباشد و عین او و لام او یک جنس نباشد چون قتل و ضرب».

— انجام : **ایضاً** (ص ٦٥) : «در تفعل و تفاعل چون فا کلمه افتد یا تا یا ظا یا صاد یا ضاد یا دال یا ذال و زا و یاسین و یاشین روا بود که اول را ساکن کنند و در دوم ادغام کنند و الف وصل در اول در آرند چنان اطهر و اثاقل واثبت و اظرف و اظاهر واصعد و اصاعد و اضرع و اضاعف و ادثر و ادارک و اذکر اذلع و ازمل و ازادر و اسرع و اسارع و اشجع و اشارک تمت تمام شد».

۹- **چگونگی :** موضوع این رسائل همه در علم صرف زبان عربی است به زبان فارسی مخصوصاً بحث دربارهٔ حروف عله و کلماتی که حرف عله دارند. از صفحة ٦٦ تا ٦٨ نیز آغاز رسائلی با «بسم الله الرحمن الرحیم» و جملاتی چند در صرف نهاده شده که گویا کاتب به عنوان تمرین آنها را نوشته است. چند عبارت در حواشی دیده می شود. در صفحهٔ شش این دو بیت آمده :

«هر که خواند دعا طمع دارم
زانکه من بندهٔ گنه کارم
قلم گوید که من شاه جهانم
قلم کش را به دولت می رسانم»

نسخه‌های اینگونه رسائل صرف و یا نحو عربی به زبان فارسی در

سر تا سر سرزمین پاک فراوان است و این بدان جهت است که طالب علمان و یاد گیرند گان زبان عربی ، صرف و نحو و زبان عربی را از طریق زبان فارسی بهتر فرا می گرفته‌اند چنان که در ایران هم معمول بوده است .

۲۹۰/۷۳

جامع عباسی

[دین ، فقه ، فارسی ، منثور]

۱- اندازه : بیرونی : ۱۹/۵ × ۱٤ × ۲ سم . — درونی : ۱۳ س ۱٤ × ۸/۵ سم .

۲- اوراق : ۱٤۳ ورق . ۲۸٦ صفحه .

۳- کاغذ : نازک زرد تیره رنگ کشمیری ، اندکی وصالی شده ، اند کی موش خورده ، جلد سیاه مقوایی باعطف تیماجی .

٤- خط : نستعلیق خوش ، خوانا ، پخته ، عنوانها و نشانه‌ها و خط های رسم شده بر بالای الفاظ مهم شنگرف روشن ، قرن ۱۱ و ۱۲ ه ق .

۵- کاتب : «شاه خاکی» معروف به «قاضی معزالدین سیالکوتی» نام داشته و تاریخ کتابت «۱۱۸۰ ه ق» بوده : «روز دو شنبه وقت عصر به اتمام رسید این نسخه به تاریخ بیست و هفتم شهر صفر در سنهٔ ۱۱۸۰ هجری نوشتهٔ فقیر حقیر پر تقصیر شاه خاکی المعروف قاضی معزالدین سیالکوتی» .

۶- مؤلف : «بهاء الدین محمد عاملی» بوده که در زمان «شاه عباس بزرگ» می زیسته و کتابش را «جامع عباسی» نام نهاده است : «بندهٔ دعا گو بهاء الدین محمد عاملی کتابی ترتیب داد که مشتمل باشد بر مسائل ضروری وضو و غسل و تیمم و نماز و زکوة و روزه و حج و جهاد . . . . و این کتاب را جامع عباسی موسوم ساخت» . مؤلف به نام «شیخ بهایی» معروف است .

۷- آغاز : «رب یسر و تمم بالخیر بسم الله الرحمن الرحیم الحمد لله رب العالمین والصلوة علی اشرف الاولین والآخرین محمد سید المرسلین و علی بن ابی طالب امیر المؤمنین . . . . و بعد چون توجه خاطر ملکوت ناظر اشرف اقدس کلب آستان علی بن ابی طالب علیه السلام شاه عباس الحسنی الموسوی الصفوی بهادر خان . . . . به ارشاد مسائل دینی . . . . مصروف و معطوف است . . . . این بندهٔ دعا گو بهاء الدین محمد عاملی کتابی ترتیب داد» .

۸- انجام : «واگر فوت او بعد از حرام و داخل شدن حرم باشد و از باق افعالی چیزی به فعل نیاورده باشد آنچه به فعل آورده کافی است و احتیاج نایب گرفتن دیگر نیست تا اینجا مصنف (ره) نوشته والله اعلم بالصواب و روز دو شنبه وقت عصر به اتمام رسید این نسخه به تاریخ بیست و هفتم شهر صفر در سنهٔ ۱۱۸۰ هجری نوشتهٔ فقیر حقیر پر تقصیر شاه خاکی المعروف قاضی معزالدین سیالکوتی

بپوش گربه خطایی رسی و طعنه مزن

که هیچ نفس بشر خالی از خطا نبود»

۹- چگونگی : موضوع کتاب جامع عباسی مباحث فقه امامیه اثنی عشریه (۱۲ امام) یا شیعیان است ، و مشتمل بر بیست باب است . نماز

و طهارت و وضو و غسل و تیمم و زکوة و حج و وقف و تصدیق و زیارت کعبه و رسول و ائمه و بیع و شرط و نکاح و طلاق و اجاره و شکار و ذبح حیوانات و چیزهای دیگر . از این کتاب نسخ خطی و چاپی فراوان دردست است . البته این نسخه کامل نیست و گویا منتخبی از جامع عباسی باشد .

جوانا مرگ یا قصهٔ بدیع الجمال و شاهزادهٔ مصری

۸۹۰
۲۸۸

[ادب ، فارسی ، منثور]

۱- اندازه : — بیرونی : ۵/۱۵/۵×۱۲ س م — درونی : ۷ و ۹ و ۱۰ و ۱۲ س ۱۰ و ۱۱×۸/۵ س م .

۲- اوراق : ۴۰ ورق . ۸۰ صفحه .

۳- کاغذ : ضخیم سفید رنگ هندی ، جلد مقوایی خاکی رنگ کهنه ، باعطف کرباسی سفید رنگ .

۴- خط : نستعلیق ، خوانا ، پخته ، روشن ، جملات عربی معرب (مشکول) ، قرن ۱۳ ه ق .

۵- کاتب : کاتب نام خود را نیاورده است ، اما نام کسانی که نسخه را برای آنها کتابت کرده است آمده : «**نعمت الله و برکت الله**» ، تاریخ کتابت «**۱۲۶۱ ه ق**» : «تم تمام شد این **نسخهٔ جوانا مرگ** برای خاطر نعمت الله و برکت الله که هر دو برادر اند ،

سنهٔ ۱۲۶۱ هجری تحریر یافت» . (رک : قصهٔ دختر فغفور چین ۸۹۰/۵۷) .

۶- مؤلف : «**مولانا عبدالغفور سقیم**» ، نام و تاریخ تألیف معلوم نشد : «بعده مصنف کتاب مولانای عبدالغفور سقیم نقل از راویان که فغفور نام پادشاه دختری داشت بغایت حسن و جمال» ، اما کاتب در آخر نام تألیف را «**جوانا مرگ**» آورده است (رک : ۵ کاتب) .

۷- آغاز : «بسم الله الرحمن الرحیم ، الحمد لله رب العالمین والعاقبة للمتقین الصلوة والسلام علی رسوله محمد و آله و اصحابه اجمعین بعده مصنف کتاب مولانای عبدالغفور سقیم نقل از راویان که فغفور نام بادشاه دختر داشت بغایت حسن و جمال چنانچه عالمیان اکناف بدیع الجمال را نشسته می دارند و اشکال انهان را تصویر کردند».

۸- انجام : «واسپ و شتران سروپا فرستادند و همین نوع سرفراز ساختند و نکاح کردند و مهر او به نیم مصرو نیم ملک پدر بستند چنانچه اوشان را خداوند تعالی خورم و شادان شناخت و سزا وار رحمت الله شدند و آخرالامر از دارالفنا بدارالبقا رفت و اقامت بستند قالوا انالله و انا الیه راجعون لااله الاالله محمد الرسول الله».

۹- چگونگی : موضوع این نسخه قصهٔ دختری است از چین و شاهزاده‌یی از مصر که مجلس مناظره یی تشکیل می دهند و به سؤال و جواب می پردازند تا اینکه شاهزادهٔ مصری همهٔ سؤالهای دختر را پاسخ می دهد ، و با یک دیگر ازدواج می کنند . البته قبل از این شاهزادهٔ مصری ، «**صد هزار جوان در عشق دختر ضایع شده بودند**». نام دختر «بدیع الجمال» بوده است اما نام شاهزادهٔ مصری برده نشده

است (رک : قصۀ دختر فغفور چین ۸۹۰/۵۷) . فارسی آن مخصوص سرزمین پاک است . از احادیث و آیات قرآن استفاده کرده است . سهوالقلم کاتب ندارد . در صفحات آغاز و انجام یادداشتهایی دارد ، از جمله اشعاری مشهور از «مولوی» و «حافظ».

جوانا مرگ یا قصۀ بدیع الجمال و شاهزادۀ مصری

۸۹۰/۲۸۹

[ادب ، فارسی ، منثور]

۱- اندازه : — بیرونی : ۱۶×۱۳ س م . — درونی : ۹ س ۵/۱۱×۵/۹ س م .

۲- اوراق : ۱۸ ورق . ۳۶ صفحه .

۳- کاغذ : نازک خاکی رنگ ، اوراق شده ، آب رسیده ، بدون جلد .

۴- خط : نستعلیق ، خوانا ، روشن ، پخته ، قرن ۱۲ ه ق .

۵- کاتب : و تاریخ کتابت معلوم نشد چون از آغاز و انجام ناقص است .

۶- مؤلف : در این نسخه نام مؤلف به علت نقص نیامده است . (رک : جوانا مرگ ۸۹۰/۲۸۸) .

۷- آغاز : ناقص است در حدود یک ورق افتادگی دارد و اینگونه شروع می گردد : «فردای قیامت دست او را در دامن نباشد و باخود نکند سخن برین مقرر گشت چون خبر بمشرق و بمغرب رسید هر

کدام بادشاه زاده غره طبیعت خود را از کریبان ولایت خود بمثل هلال در شهر چین لامع گشت».

۸- انجام : تقریباً پنج ورق (۱۰ صفحه) افتادگی دارد و چنین پایان می یابد : «باز دختر گفت : آن چیست که روز (و) شب روان است ؟ شاهزاده گفت که : آب است . باز دختر گفت که : در حوض موی نگنجد و آبش بخورند جمله جهان ، جانوران و شتران ، گاوان ، آدمیان ؟ شاهزاده گفت که : پستان مادر است . باز دختر گفت : آن چیست که ناوکان دو سر دارد ، هر دو سوراخ سربدر دارد ، هر که بگشاید».

۹- چگونگی : این نسخه احادیث و آیات قرآنی ندارد . فارسی آن منسجم و روان و ساده است . اما افسوس که یک ورق از اول ولا اقل پنج ورق از آخر افتاده است . (رک : جوانا مرگ ۲۸۸/۸۹۰) .

چهل باب و چهار صد حدیث

۲۹۰ / ۸۴

[دین ، حدیث ، فارسی و عربی ، منثور]

۱- اندازه : — بیرونی : ۲۵×۱۷×۱ س م . — درونی : ۱۷ س ۱۰×۱۷/۵ س م .

۲- اوراق : ۴۸ ورق . ۹۶ صفحه .

۳- کاغذ : ضخیم زرد تیره رنگ هندی ، اندکی کرم خورده ، وصالی شده ، جلد مقوایی ملون و نو.

٤- خط : نستعلیق متوسط آمیخته با تحریر متوسط ، خوانا ، نا پخته ، فصلها و باب ها شنگرف ، بالای الفاظ و جملات عربی خط سرخ کشیده شده ، قرن ۱۲ و ۱۳ هـ ق .

۵- کاتب : «**نعمت الله ابن شیرو**» معروف به «**کودل**» ، تاریخ کتابت فقط «۲۵ ذیقعد» آمده : «کتبه فقیر حقیر نعمت الله ابن شیرو عرف کودل ...... به وقت چاشت روز پنجشنبه ماه ذیقعد بالتاریخ ۲۵ بیست و پنج» .

٦- مؤلف : و تاریخ و نام تألیف ناشناخته . اما در آغاز آمده است : «**این کتاب چهل باب و چهار صد حدیث**» است .

۷- آغاز : «بسم الله الرحمن الرحیم ، حق تعالی قبول کند و برکت این الفاظ نبوی اخبار مصطفی گناهان نویسنده را و خواننده را خدای تعالی بیاموزد انه رؤف بالعباد و ترتیب **این کتاب بر چهل باب است و در هر بابی ده حدیث اند**» .

۸- انجام : «رسول صلی الله علیه وسلم گشاده و خندان بودی و نه ترش روی گرفتی و چون ددی را تواضع کردی و بی ذلت یعنی خوار کنندهٔ نفس جوانمرد بودی بی اسرف (؟) بی احاجات (؟) آواز آزاده کردن تنگ دل نبودی و مهربان بود برهمه مسلمانان و هرگز پیش به طمع دراز نکردی و علیه افضل و اکمل التحیات و سلم تسلیماً کثیراً کثیراً برحمتک یا ارحم الراحمین وسلم علی آله الاخیار و المهاجرین و الانصار تمت تمام شد کتبه فقیر حقیر نعمت الله ابن شیرو عرف کودل غفرالله له ولوالدیه به وقت چاشت روز پنجشنبه ماه ذیقعد بالتاریخ ۲۵ بیست و پنج ، مالک هذه النسخة محمد سلیم

ابن محمد زاهد ابن جان محمد ، فمن ادعی سواه فقد بطل دعواه تم تم یا کبیکج (!) » .

۹- **چگونگی** : موضوع این رساله که در چهل باب و چهار صد حدیث است شامل فقه اسلامی و اخلاق و تربیت مذهبی است . حواشی آن به قلم نستعلیق خوش و ثلث ، بهتر از متن است . یک مهر در صفحهٔ ۹٦ دارد که اینگونه خوانده می شود : «محمد سلیم بن محمد زاهد خادم بجان احمد و بدون (؟)» و این نامها با نام مالک کتاب مطابقت دارد .

٢٩٠/١١٦

چهل حدیث جامی

[دین ، فارسی و عربی ، منظوم]

۱- **اندازه** : — بیرونی : ٢٤×١٥/٥ س م . — درونی : ١٥ س ١٧/٥×۹ س م .

۲- **اوراق** : ٤ ورق . ٨ صفحه .

۳- **کاغذ** : ضخیم زرد تیره رنگ تازهٔ هندی یا (پاکستانی) ، جلد کاغذی .

٤- **خط** : نستعلیق خفی و جلی متوسط ، خوانا ، پخته . قرن ١٣ ه ق .

٥- **کاتب** : و تاریخ کتابت ندارد .

٦- **مؤلف** : یا (شاعر) : «جامی» یا «**مولانا نور الدین عبدالرحمن جامی ٨١٧ - ٨٩٨ ه ق**» : و تاریخ تألیف معلوم نشد . نام تألیف «**چهل حدیث جامی**» یا «اربعین حدیث جامی» یا «اربعین‌های سالکان جامی»

آمده است : «**چهل حدیث اربعین حدیثاً**» (رک : فهرست کتب خطی موزهٔ بریتانیا ، ج ۱ ، ص ۱۷ ، ج ۲ ، ص ۸۲۸) .

۷- آغاز : «بسم الله الرحمن الرحیم ، الایؤمن احد کم حتی یحب لاخیه ما یحب لنفسه .

هر کسی را لقب مکن مؤمن
گر چه از سعی جان و دل کاهد
تا نخواهد برادر خود را
آنچه از بهر خویشتن خواهد

۸- انجام : « ۴۰ - لایشبع المؤمن دون جاره :

هر که در خطهٔ مسلمانی
باشد از نقد دین گرانمایه
کی پسندد که خود بخفتد سیر
بنشیند گرسنه همسایه
اربعین های سالکا جامی
هست بهر وصول صدر قبول
نبود از فضل حق عجیب و غریب
که بدین اربعین رسی به وصول

تمت ترجمة هذه الاحادیث الاربعین من هو خیر ناصر و معین» .

۹- چگونگی : چهل حدیث و شرح ها و ترجمه های متعدد آن به زبان فارسی فراوان است و آنها به نثر و به نظم برای تعلیمات دینی و اخلاق همگان نوشته و شرح و کتابت می گشت . چنانکه جامی این نسخهٔ چهل حدیث را به نظم در آورده است . تعداد ابیات ۸۲ ، وزن

«فاعلاتن مفاعلن فعلن» از مزاحفات بحر مضارع است. در حواشی آن هم اشعار و یادداشتهایی به خط نستعلیق خوش دیده می شود:

«به هر جایی که باشی با خدا باش
ز خود از جملهٔ عالم جدا باش»

(رک: چهل حدیث: ۱۰۶/۲۹۰، چهل باب و چهار صد حدیث: ۸۴/۲۹۰، اربعین حدیث ۲۰۵/۲۹۰).

۸۹۰/۲۴۲

حاتم نامه

[ادب، فارسی، منثور]

۱- اندازه : — بیرونی: ۲۵ × ۱۸ × ۲ س‌م. — درونی: ۱۵ س ۱۷ × ۱۱/۵ س‌م.

۲- اوراق : ۱۰۳ ورق. ۲۰۶ صفحه.

۳- کاغذ : ضخیم زرد روشن رنگ هندی، کرم خورده، وصالی شده، جلد مقوایی با عطف و گوشهٔ کرباس کبود رنگ.

۴- خط : نستعلیق آمیخته با شکسته، خوانا، روشن، بعضی از عنوانها و خطوط بالای کلمات شنگرف، قرن ۱۳ ه ق.

۵- کاتب : «میان نادر علی»، تاریخ کتابت «۱۸۷۰»: «تمام شد نسخهٔ حاتم نامه روز سه شنبه بوقت زوال بیستم ماه محرم الحرام سنهٔ ۱۸۷۰ بید خامنویس میان نادر علی خاکپای بزرگان خدا پرست:

الٰهی هر آنکس که این خط نوشت
عفو کن گنه اش عطا کن بهشت

خدایا تو آمرز سه بنده را
مصنف نویسنده خواننده را
خداوندا بده تو توفیقم
راه بنما سوی تحقیقم
تکیه ندارم بغیر خدا
وسیله ندارم بجز مصطفی

متأسفانه کاتب نوع تاریخ «۱۸۷۰» را ننوشته است، مثلاً میلادی یا بکرمی، اما به احتمال قوی «۱۸۷۰ بکرمی» می شود که با «۱۲۳۰ هـ ق» مطابقت دارد.

۶- مؤلف : نام مؤلف و تاریخ تألیف در این نسخه نیامده است. روی جلد و در صفحهٔ آخر نام تألیف «**حاتم نامه**» کتابت شده است: «تمام شد نسخهٔ حاتم نامه».

۷- آغاز : «هوالغنی رب یسر ولاتعسر و تمم بالخیر سپاس بیقیاس و پروردگاریرا که جل شانه و هزاران نعت مرآن سرور کائنات محمد مصطفی صلی الله علیه وسلم راویان اخبار و ناقلان آثار اسمار چنین روایت می کنند. در بیان تولد حاتم بن طی و بن کهلان و بن سلین بن بخت بن نصرت بن هود آورده اند که هود دردیهی بود در ایام جاهلیت صاحب قوت در زمین پدرش دهقانی می کرد».

۸- انجام : «چنانچه حاتم خود را در سرانجام این هفت شرط حسن بانو دوازده سال و نه ماه و هفت روز در رنج های تمام و مشقت کلام کشیده بمطلب شاهزاده پرداخت الحال هیچ کسی یک ساعت برای مطلب دیگری محنت هائی نمی کشد توفیق رفیق از حق سبحانه تعالی

که حاتم را عطا شدند مگر به بندگان مرحمت فرمایند که این چنین کارهایی بهر خدا سرانجام نمایند».

۹- **چگونگی :** موضوع این نسخه شرح اخلاق و رفتار و کردار و جوانمردی و بزرگواری و سخاوت مندی و مبارزات و جنگها و آشتیهای حاتم طایی است که به زبان فارسی نوشته شده است. نویسنده یا مترجم نام خود را نیاورده است. فارسی آن روان و ساده است و لیکن در انسجام کلام و استخدام الفاظ و جمع تراکیب اندکی مسامحه شده است. تقسیمات معین و معلوم ندارد، داستانی است که آغاز می شود و خواننده را به دنبال می کشد تا پایان یابد. اما «هفت سؤال» به ترتیب اول تا هفتم در متن کتاب آمده است که تقریباً همهٔ کتاب را شامل می گردد. در صفات آغاز و انجام نسخه یادداشتها و اشعاری به زبان فارسی دارد. از جمله:
«غلام محمد ولد میان باقر بتاریخ سنهٔ ۱۲۹۶ پیدا هوا».

«وفات میان نادر علی (گویا کاتب این نسخه) ۱۵ شوال روز جمعرات سنهٔ ۱۳۲۸ ﻫ ......».

«ای دلا در دام حرص مبتلا گشته چنان
یاد تو اصلاً نمانده روز محشر بی گمان»

حاشیة التلویح علی التوضیح

۲۹۰ / ۱۷٤

[دین، اصول فقه، عربی، منثور]

۱- **اندازه :** — بیرونی : ۲۲/۵ × ۱۵/۵ × ۱/۵ س‌م. — درونی : ۲۱ س × ۱۵/۵ × ۹ س‌م.

۲- اوراق : ۱۱۶ ورق . ۲۳۱ صفحه

۳- کاغذ : نازک قهوه‌ئی رنگ هندی ، کرم خورده ، وصالی شده ، جلد کاغذی .

٤- خط : نستعلیق ، روشن ، خوانا ، پخته ، قرن ۱۰ و ۱۱ ه‍ ق .

۵- کاتب : نام کاتب نیامده اما تاریخ کتابت در صفحهٔ ۲۳۰ «۱۰۷۱ ه‍ ق» . آمده است (رک : ۸- انجام) .

٦- مؤلف : حاشیه نویس یا شارح این نسخه «**شیخ الاسلام هروی**» که نام کامل او «**ملا سیف الدین احمد بن ملا قطب الدین یحیٰی**» است . نام اصلی کتاب «التلويح فی كشف حقايق التنقيح» تألیف علامه سعدالدین مسعود بن عمر التفتازانی الشافعی متوفی ۷۹۲ ه‍ ق است که آن هم شرح کتاب «التلويح على التوضيح» تألیف صدر الشريعة علامه عبيد الله بن مسعود المحبوبی الحنفی متوفی ۷٤۷ ه‍ ق است . نام این شرح در این نسخه «**حاشية التلويح على التوضيح**» نام دارد . تاریخ شرح (حاشیه) معلوم نشد . (رک : فهرست کتب خانهٔ آصفیه ج ۱ ص ٤۱ ، فهرست عربی کتب خانهٔ ریاست رامپور ، ج ۱ ، ص ۲٦۸ - ۲٦۹) .

۷- آغاز : «بسم الله الرحمن الرحيم ، الحمد لله رب العالمين والصلوة على خير خلقه محمد و آله اجمعين احكم بكتابه اصول الشريعة هذه العبارة الوثيقة تحتمل وجوها انيقة احد ها ان يكون الكلام من قبيل الاستعارة بالكناية بان يعتبر تشبيه الشريعة . . . . بسحرة ذات اصول و فروع» .

۸- انجام : «بکثر مخالفة الاصل اعنی جعل الخ فیه ان هذا الجعل بحسب .... لنکتة هی الاشارة الی اعتبار التملیک فی الکفارة ، و یصیرعف الخ هذا علی تقدیر ان تعطف علی البدل والایجوز عطفه علی‌الطعام اعنی مبدل منه تأمل . تم تم تم تمت حاشیة الشریفة للشیخ الاجل الاعظم العالم العامل السهید الکامل احمد التفتازانی المشهور بشیخ الاسلام الهروی نور الله تعالی مرقده یوم الاثنین الثالث عشر من ربیع الاولی سنهٔ ۱۰۷۱ ه‍ ق» .

۹- چگونگی : براین نسخه حواشی و یادداشتهای فراوان است . در صفحات اول و دوم آن این جملات خوانده شد : «در قبضهٔ فقیر سعد الدین لاهوری ، المالک شرعاً سنهٔ ۱۲۴۵ با نشانهٔ مهر «فقیر محمد حیات لاهوری ۱۲۳۶» . «حاشیهٔ شیخ الاسلام امانت سیادت و نقابت سید مظفر» . در صفحهٔ ۲۳۱ اینگونه یادداشت شده : «به روز دو شنبه به تاریخ بیست و دویم ماه محرم جلد کرده شد وغرهٔ محرم به روز دو شنبه است سنهٔ ۱۲۴۰ هجری» ، اما این نسخه اکنون جلد ندارد . موضوع این نسخه مباحث اصول فقه اسلام است و لیکن از همه مطالب دینی اسلام و ادبیات و تاریخ مذهب و صرف و نحو صحبت کرده است .

حاشیة علی شرح‌الشمسیة یا حاشیهٔ قطبی ۱۶۰/۱۹۸

[منطق ، عربی ، منثور]

۱- اندازه : —بیرونی : ۱۹ × ۱۲ سم . — درونی : ۱۷ و ۱۹ و ۲۰ س ۱۲ و ۱۴ × ۷ و ۸ سم .

۲- **اوراق** : ۹۸ ورق . ۱۹۶ صفحه .

۳- **کاغذ** : زرد نازک سفید رنگ سمرقندی (متن) و هندی (کنارەها) ، کرم خورده ، وصالی شده ، آب دیده ، جلد کاغذی .

٤- **خط** : نستعلیق و شکسته ، خوانا ، پخته ، عنوانها و نشانه ها شنگرف قرن ۹ و ۱۰ ھ ق .

۵- **کاتب** : و تاریخ کتابت ندارد .

٦- **مؤلف** : نام مؤلف اصلی این نسخه «**نجم الدین عمر بن علی القزوینی**» معروف به «**کاتبی طوسی**» متوفی ٦٧٥ ھ ق . شارح یا حاشیه نگار «**قطب الدین محمود بن محمد الرازی**» متوفی ٧٦٦ ھ ق . نام تألیف اصلی «**رسالة الشمسیة**» و نام شرح آن «**حاشیهٔ قطبی**» یا «**میر قطبی**» یا «**حاشیة علی شرح الشمسیة المعروف بالرسالة القطبیه**» است . (رک : تفصیلی فهرست **مخطوطات** عربیه ، کتابخانهٔ عمومی پنجاب ، لاهور ، ص ۵۱) . تاریخ تألیف معلوم نشد .

۷- **آغاز** : ناقص است و کرم خورده و به این عبارت آغاز می گردد : «فقد اسعد لکتابت الی الانسان و رفعنا نسبة ثبوت الکتابة الیه بالایجاب او رفعنا نسبة ثبوت الکتابة عنه و هوالسلب فلا بد منها من ان یدرک . . . . الانسان ثم مفهوم الکتابت ثم نسبة ثبوت الکتابت الی الانسان» .

۸- **انجام** : «العلم او خبر . . . . او اعراضها الذاتیة واما محمولاتها هی الاعراض . . . لموضوع العلم فلا بد وان یکون خارجة من موضوعاتها . . . . ان یکون خبر . . . . لان الا جزاء یثبت

الثبوت للشیٔ ولکن هذا آخرما اوردنا اتراده فی هذا الاوراق والحمد واهب الوجود و مفیض الارزاق والصلوة علی افضل البشر محمد وعلی آله اجمعین تمت» .

۹- **چگونگی**: موضوع این نسخه منطق است و در سر زمین پاک و هند به «قطبی» یا «حاشیهٔ قطبی» شهرت دارد و نسخه های خطی و چاپی آن فراوان است . این نسخه کرم خوردگی فراوان دارد . متن اصلی باقی مانده و اطراف آن را با کاغذی دیگر وصالی کرده اند . و از صفحهٔ ۱۵۷ تا ۱۹۵ مفقود شده که دوباره کتابت کرده اند . تقسیمات آن براساس «**قال**» و «**اقول**» نهاده شده است ، یعنی نخست جملهٔ اصل را بالفظ «قال» می آورد و سپس مطالب شرح را با لفظ «اقول» ادامه می دهد . در کناره های صفحات بعضی مطالب توضیح داده شده‌اند . قدمت این نسخه احتمال می رود از قرن نهم باشد .

۲۹۰
۲۵۸

حاشیهٔ شرح التجرید

[دین ، کلام ، عربی ، منثور]

۱- **اندازه** : —بیرونی : ۲۳ × ۱۵ × ۲/۲ سم . —درونی : ۱۹ س (از ص ۱ تا ۶) ۱۵ × ۸ سم ، ۱۵ س (از ص ۸ تا ۳۰۷) ۱۳ × ۶/۵ سم .

۲- **اوراق** : ۱۵۵ ورق . ۳۱۰ صفحه .

۳- **کاغذ** : نازک سفید زرد رنگ سمرقندی ؛ کرم خورده ، آب دیده ، وصالی شده ، جلد مقوایی و تیماجی پوسیده با غلاف کرباسی سفید رنگ .

۴- **خط** : نستعلیق آمیخته با تحریر ، خوانا ، روشن ، پخته ، عنوانها و نشانه‌ها و سر فصلها شنگرف ، قرن ۱۰ و ۱۱ ه‍ ق .

۵- **کاتب** : از ص ۲ تا ۶ به خط «ابوالحسن الحسنی فی شهور سنهٔ ۱۰۸۷ ه‍ ق» است . از ص ۸ تا ۳۰۸ به خط «**ابراهیم علی الخطیب**» در سال «**۱۰۵۰ ه‍ ق**» کتابت شده است : «تم الکتاب بعون الله و حسن توفیقه بیدالفقیر الکسیر ابراهیم علی الخطیب ببلدة اسلام آباد صانها الله عن الفین والفساد

یلوح الخط فی القرطاس دهراً و کاتبه رمیم فی التراب

و قد و قع الفراغ من انتساخه فی ظهیرة الیوم الاحداثنی و عشرین من ربیع الآخر سنة خمسین علی الالف من الهجرة المصطفویة علی صاحبها افضل الصلوة و اکمل التحیات والحمد لله اولاً و آخراً و باطناً و ظاهراً و استغفرالله لی و لسائر المؤمنین والمؤمنات والمسلمین والمسلمات» .

۶- **مؤلف** : کتاب «**تجرید**» در علم کلام تألیف علامه **نصیرالدین ابو جعفر محمد الطوسی** است و «شرح التجرید» تألیف علاءالدین علی القوشجی متوفی ۸۷۹ ه‍ ق ، اما این نسخه ، حاشیه‌یی است بر «شرح‌التجرید» که در زمان «**ابوالفتح سلطان خلیل بیک بهادر خان** بن السلطان ابی نصر حسن بیک بهادر خان» صورت گرفته است . مقدمهٔ این حاشیه در سال ۱۰۸۷ ه‍ ق به قلم ابوالحسن الحسینی کتابت شده است در صورتی که اصل حاشیه در سال ۱۰۵۰ ه‍ ق به قلم ابراهیم علی الخطیب استنساخ گشته است ، باوجود اینها معلوم نشد که محشی (حاشیه نگار) که بوده و در چه زمانی می زیسته است .

۷- آغاز :

(مقدمه ص ۲) : «بسم الله الرحمن الرحیم ، یا من وفقنا بتجرید الکلام فی تقریر عقاید الاسلام و ایدنا بتشحیذالافهام بتحریر مقاصد الکلام» .

۸- انجام :

(ایضاً ص ٦) : «فان وقع من خدام حضرته‌العلیة موقع‌القبول والرضا فهو غایةالنغتة و نهایة المنی والله المستعان و علیه التکلان مضیعه ابوالحسن الحسینی فی شهور سنهٔ ۱۰۸۷» .

— آغاز :

متن حاشیه (ص ۸) : «بسم الله الرحمن الرحیم ، الحمد لله رب العالمین والصلوة والسلام علی محمد وآله اجمعین قوله فی الحاشیة قیل لم یرد به معه معینا الخ اقول مراده بالزیادة فی الجملةالزیادة بوجه ما و ذلک لیس معنی ثالثا کماظنه بل هو جار فی المعنیین الحاصلین بالاضافة اذ الزیاده بوجه ما» .

— انجام :

ایضاً (ص ۳۰۷) : «ومما لا قابل بل اسکن ردالافلاک الکلیة علی ما منعه الجمهور من غیر نقض فی عدم الاجرام الی بلیة بانی یتعلق نفس بمجموع الافلاک بحرکتها الحرکة الشرقیة و اخری بمجموع فلک الثوابت و ماتحته بحرکتها الحرکة الغربیة واخری بمجموع الجوزهر و المائل بالحرکة الشرقیة و السلام» (رک : ۵-کاتب) .

۹- چگونگی : موضوع کتاب «التجرید» و «شرح التجرید» و «حاشیة علی شرح التجرید» ، «علم کلام» است و آن مباحثی است در

پیرامون مسائل اعتقادی از طریق نقل و مناقشاتی است در اطراف کلام الله مجید و احادیث و دین و فرق اسلامی از راه دلائل، که از قرن اول هجری میان مسلمانان رواج پیدا کرد و کتب سهم دربارهٔ آن نگاشتند. این علم میدان وسیعی دارد چنانکه برهمین «تجرید» دهها شرح و حاشیه و حاشیه بر حاشیه نوشته شده است. در این نسخه که خود حاشیه بر شرح تجرید است حواشی و یادداشتهای فراوان درمیان سطرها و در کنارهٔ صفحات است. و تقسیمات آن بر اساس جمله یا جمله‌هایی است که پس از «قوله» می آید و آن‌هارا شرح می دهد. در آغاز و انجام آن مطالبی در صرف و نحو عربی به زبان فارسی دارد. در صفحهٔ ۷ آثار چند سهر و چندامضاو یادداشت هست که متأسفانه بعضی از آنها را عمداً محو کرده اند. آنهایی که خوانده می شود اینگونه است: «در اکبر آباد فی شهور سنهٔ ۱۰۸۰ . . . . . روپیه خریده شد». «غلام محمد احد ۱۱۲٤». «. . . . ۱۰۸۱». «غلام محمد بن حافظ خیرالدین سلم ربه الی یوم الدین». در صفحهٔ ۱ یادداشتی کتابت شده است: «خطبة حاشیه، مبحث‌الوجود الذهنی».

حاشية عبدالحكيم علی حاشية شرح مطالع ۱۶۰/۱۶۹

[منطق، عربی، منثور]

۱- اندازه : — بیرونی : ۲۳ × ۱۵ × ۱/۵ سم . — درونی : ۱۷ س ۱۵/۵ × ۸ سم .

۲- اوراق : ۱۲۷ ورق . ۲۵٤ صفحه .

۳- کاغذ : نازک زرد تیره رنگ هندی ، کرم خورده ، جلد کاغذی .

۴- خط : نسخ خوش ، روشن ، خوانا ، عنوانها و نشانه‌ها به شنگرف روشن ، قرن ۱۱ و ۱۲ ه‍ ق .

۵- کاتب : و تاریخ کتابت ندارد .

۶- مؤلف : «**میر سید شریف جرجانی متوفی سال ۸۱۶ ه‍ ق**» حاشیه‌یی بر شرح مطالع تصنیف «**علامه قطب الدین رازی متوفی سال ۷۷٤ ه‍ ق**» نوشته است . «**مولوی عبدالحکیم ابن شیخ شمس الدین متوفی ۱۰٦۷ ه‍ ق**» حاشیه‌یی بر حاشیه شرح مطالع میر سید شریف نوشته است و این نسخه همان حاشیهٔ مولوی عبدالحکیم بر حاشیهٔ شرح مطالع است که در زمان شاه جهان تصنیف شده است . نام حاشیه نویس و شارح در صفحهٔ اول و دوم نسخه آمده : «فهذه تعلیقات انیقة لطیفة منوطة علی الحواشی الدقیقة و مربوطة بالفوائد الشریفة للسید السند و المولی الکامل المعتمد الشریف الحسیب والفاضل النجیب التی علقها علی شرح المطالع . . . . بالتأیید الرحمانی المظفر شهاب الدین شاه جهان صاحب القران الثانی» (ص ۱) .

«قال فرید الدهر نادر العصر التمسک بالحبل المتین مولوی عبدالحکیم ابن الشیخ شمس الدین شریف زمانه اسکنه الله بحبوحة جنانه الفیاض الوهاب بیانا للمراد . . . . » . (ص ۲ نسخه ، و نیز رک : تذکرهٔ علمای هند ص ۱۱۰—۱۱۱ ، فهرست کتب خانهٔ آصفیه ج ۲ ، ص ۵۱۷—۵۱۸) .

۷- آغاز : «بسم الله الرحمن الرحیم ، یا من لا یحوم حول سرادقاته ذات الانظار و لا تهتدی الی منار بیداء الوهیت الافکار احرق جناح

العقول سبحات جلاله و حیر افهام الفحول الخوض فی صفات جماله» .

۸- انجام : «قوله من حیث انها مترتبة الجار والمجرور ههنا متعلق بالتصور فیؤل المعنی الی التصدیق بترتبها علیه بخلاف قوله تصور هذا العلم من حیث انه موجود فانه یتعلق بالعلم علی انه ظرف مستقرای تصور العلم کائنا من حیث انه موجود ای مصدق وجوده و معلوم فیؤل الی تصور العلم بعد التصدیق بوجوده» .

۹- چگونگی : این نسخه خوب و پاک و بدون سهوالقلم کاتب است . تقسیمات معین ندارد . همواره پس از لفظ «قوله» شرح می آید . اصل موضوع آن در منطق است اما دربارهٔ ادبیات عرب و اشتقاق لغات و استعارات و کنایات هم بحث می کند . در صفحهٔ اول آن دو مهر دارد که به سختی اینگونه خوانده می شوند . «فقیر محمد خیال لاری» و «ملا محمد اکرام الدین . . . .» . ضمناً این جملات هم آمده است : «المالک شرعاً سنهٔ ۱۲۴۶ ، در ملک فقیر سعد الدین لاهوری» و «حاشیه مولانا عبدالحکیم علی شرح المطلع و علی حاشیة السید قدس سره» .

الحصن الحصین من کلام سیدالمرسلین

۲۹۰ / ۱۸۸

[دین ، حدیث ، عربی ، منثور]

۱- اندازه : — بیرونی : ۱۹/۵ × ۱۱/۵ × ۴ سم . — درونی : ۷ س ۱۳ × ۶/۵ سم .

۲- اوراق : ۲۸۸ ورق . ۵۷۶ صفحه .

۳- کاغذ : نازک خاکی رنگ کشمیری ، کرم خورده ، وصالی شده ، آب رسیده ، جلد تیماجی سرخ گون ، اندکی پوسیده .

٤- خط : نسخ خوش (متن) و نستعلیق و شکسته (میان سطرها و حواشی) ، پخته و خوانا ، عنوانها و نشانه ها شنگرف ، معرب (مشکول) ، جدول ها نیلی و زرافشان و سیاه و سرخ زمینهٔ متن حنایی ، کناره ها خاکی رنگ . قرن ۱۰ و ۱۱ ھ ق .

۵- کاتب : نام کاتب و تاریخ کتابت صریح و واضح معلوم نشد . در کنار جدول صفحهٔ ۵۷٦ به قلم الحاق اینگونه نوشته است : «ذی الحجهٔ سنهٔ ۸۰۰ ھ ق» ، و کاتب دربارهٔ خود در همین صفحه چنین آورده است : «تمت بعونه و کرمه

من نوشتم صرف کردم روزگار
من نمانم این بماند یادگار
کاتبش هست بندهٔ مرزا
خاک پای تو یا رسول خدا»

٦- مؤلف : نام مؤلف «**ابوالخیر محمد بن محمد بن محمد الجزری الشافعی متوفی ۸۳۳ ھ ق**» ، نام تألیف : «**الحصن الحصین من کلام سید المرسلین**» ، تاریخ تألیف : «۷۹۱ ھ ق» است : قال الفقیر الضعیف...... ابوالخیر محمد ابن محمد بن محمد بن محمد الجزری الشافعی......فرغت من تصنیف هذا الحصن الحصین من کلام سید المرسلین یوم الاحد بعد الظهر الثانی والعشرین من ذالحجة الحرام سنة احدی و تسعین و سبعمائة بمدرستی التی انشأتها برأس عقبة الکتان داخل دمشق المحروسة (ص ۲ و ۳ و ۵۷۳ نسخه) .

۷- آغاز : «هذا الکتاب ......(کرم خورده)......بسم الله الرحمن الرحیم ، لااله الا الله عدة......اللهم صل علی سید الخلق محمد و آله و صحبه وسلم قال الفقیر الضعیف المسکین المنقطع الی الله الشیخ خاتمة حفاظ الاسلام امام ......تعالی الرجی من کرمه ان انجیه من القوم الظالمین شمس‌الملة والحق والدین ابوالخیر محمد بن محمد بن محمد بن محمد الجزری الشافعی لطف الله تعالیٰ......» .

۸- انجام : «فجعلت هذا حصنی و توکلت علی الله و هو حسبی و نعم الوکیل و قدا اجزت لاولادی ابالفتح محمد ا و ابابکر احمد و اباالقاسم علیا و ابا الخیر محمداً و فاطمة و عائشة و سلمی و خدیجة رضی الله تع عنه روایة عنی مع جمیع ما یجوز لی روایة و کذالک اجزت اهل عصری والحمد لله وحده اولاً و آخراً والصلوة علی محمد و آله و صحبه و سلامه اللهم اغفرلمؤلفه و لکاتبه و لمن قرأفیه و لمن دعا لهم بالخیر ولسائرالمسلمین برحمتک یا رب تمت بعونه و کرمه» (رک : ۵ - کاتب) .

۹- چگونگی : موضوع این نسخه علم حدیث است مخصوصاً احادیثی که از حضرت محمد (ص) روایت شده است و اکثر ائمهٔ حدیث آنها را در کتابهای خود آورده‌اند . مؤلف برای هر کتاب و هر محدثی یک رمز برگزیده است و سپس حدیث را نقل کرده . مثلاً برای «صحیح البخاری خ ، و مسلم م ، و سنن ابی داود د والترمذی ت......الخ» . حواشی و یاد داشتهایی به فارسی و عربی دارد که نسبت به متن تازه هستند . تقسیمات آن بر اساس موضوعی است که از طرف مؤلف برگزیده شده . مثلاً : «آداب الدعا ، کیفیة الاستغفار ، فضل الفاتحة ، فضل الصلوة والسلام ،

ابواب اللباس والزینة ، خطبة النکاح» که احادیث هر موضوعی زیر موضوع مربوط به خودش باسند روایت جمع شده است . نسخ خطی و چاپی فراوان دارد . در صفحهٔ اول آمده که : «مالک فقیر سعد الدین لاهوری ساکن لاهور» .

حل الموجز مسمی به اقسرائی

٦۱۰ / ۲۹۳

[طب ، عربی ، منثور]

۱- اندازه : — بیرونی : ۲۷×۱۸×٤/٥ س‌م. — درونی : ۲۳ س ٥/۲۰×۹ س‌م .

۲- اوراق : ۳۰۲ ورق . ٦۰٤ صفحه .

۳- کاغذ : نازک سفید سمرقندی ، آب رسیده ، کرم خورده ، وصالی شده (پیوند کار) ، جلد مقوایی و پارچه‌یی سفید رنگ .

٤- خط : نستعلیق و شکسته ، خوانا ، روشن ، پخته ، عنوانها و سر فصلها و نشانه ها شنگرف ، قرن ۱۳ ه‍ ق .

٥- کاتب : نام کاتب نیامده ، تاریخ کتابت «۱۲٥۲ ه‍ ق» است : «قد وقع الفراغ من تسوید هذا الشرح المسمی باقسرائی فی شهرالمبارک جمادی الثانی فی سنة الف و مائتین و خمسین واثنتین من الهجری بعون الملک المنان» .

٦- مؤلف : یا (شارح) : در این نسخه «**جمال الدین شمس القریحة**» آمده است . تاریخ تألیف معلوم نشد و نام تألیف «**حل الموجز المسمی به**

اقسرایی» است . نام شارح (مؤلف) و تألیف در فهرست کتب عربی کتب خانهٔ ریاست رامپور اینگونه آمده است : «اقسرایی المسمی به حل الموجز تصنیف شیخ جمال الدین محمد بن محمد الرازی الاقسرائی المتوفی فی حدود سنة ۷۷۰ ھ ق . ص ۴۶۸» . (رک : ۸ - انجام) .

۷- آغاز : «بسم الله الرحمن الرحیم ، الحمد لله رب العالمین والصلوة علی افضل انبیائه محمد و آله اجمعین و بعد قال الطب علم شریف بشرف موضوعه و وثاقة دلائله و شدة الحاجة الیه وفی الاشتغال به من الثواب الجزیل مالایوصف لتضمنه اظهار آثار رحمت‌الله تعالی علی عباده والتوسل به الی ازاحته نفوسهم عن الاسقام» .

۸- انجام : «وصفته دواء جالینوس یؤخذ من رماد السرطان النهریة المحرقة علی نار حطب الکرم فی قدر خزف جدید او قدر حدید جزء و من الجنطیانا نصف جزء و من الکندر عشر جزء ویسحق ناعما یسقی فی الماء قدر ملعقة و یتدرج الی اربع ملاحق والمراد بالملعقة عندالاطباء فی الادویة مثقال واحد و فی‌العسل والسکر اربع مثاقیل والله اعلم بتحقیق الحال والیه المرجع والمآل . قال الشارح الفاضل العلامة البحرالزخر النحریر الفاخر السطود الاشم البحر الخضم شافعی الزمان . . . . جمال الدین شمس القریحة . . . . . فلک العلوم الذی لم یفته دقیقة . . . . . من شرح موجز القانون و قد وقع الشروع فیه واتمامه فی احوال یقربها الذهن کلیلاً والقلب علیلاً والمرجو من الناظر فیه اصلاح ماوقع من الخطاء احسانا والیه لعل یجازیه روحا و ریحانا والحمد لله تعالی والمنة قد وقع الفراغ من تسوید هذا الشرح المسمی باقسرائی فی شهر

المبارک جمادی الثانی فی سنة الف و مائتین و خمسین واثنین من الهجری بعون الملک المنان» .

۹- چگونگی : موضوع این نسخه «علم طب» است . اصل کتاب «قانون» شیخ الرئیس ابو علی بن سینا است که «ابن النفیس» ، ابوالحسن علاء الدین علی بن ابی الحزم القرشی متوفی ٦۸۷ ﻫ ق آن را خلاصه کرده و «موجز القانون» نام نهاده است . شارح این نسخه ، کتاب اخیر را شرح کرده و «حل الموجز» نامیده که بعداً به «اقسرایی» یا «حل الموجزالمسمی بآقسرائی» معروف شده است . تقسیمات آن بربنیاد «قال» و «اقول» قرار دارد یعنی جملهٔ اصل را تحت عنوان «قال» نقل می کند و شرح آن را ذیل «اقول» می آورد . یادداشتها و توضیحات بسیار در کنارهٔ صفحات و لابلای سطرها دارد و اغلب آنها به زبان فارسی است . مآخذ یادداشتها و توضیحات را خلاصه وار به دست می دهد . از اواسط آن اوراقی افتاده که به قلم تازه کتابت شده است . روی هم رفته نسخه‌یی است مرغوب و مطلوب در علم طب قدیم در شناخت انواع بیماریها و مداواها و دارو های گیاهی وغیر گیاهی .

حلاوت الاسلام

۲۹۰ / ۲۳۷

[دین ، فارسی ، منثور]

۱- اندازه : — بیرونی : ۲۲ × ۱۵ × ۲/۵ س‌م . — درونی : ۱۵ س ۱٦/۵ × ۹ س‌م .

۲- اوراق : ۹۹ ورق . ۱۹۸ صفحه .

۳- کاغذ : ضخیم زرد تیره رنگ هندی ، آب رسیده ، وصالی شده ، جلد مقوایی با عطف و گوشهٔ پارچه یی مندرس .

٤- خط : نستعلیق ، روشن ، پخته ، خوانا ، عنوانها و نشانه ها و سر فصلها شنگرف روشن ، بالای کلمات و جملات مهم خط شنگرف کشیده شده است ، قرن ۱۱ ھ ق .

۵- کاتب : «**میان مراد بخش**» که برای «**میان نصیر**» کتابت کرده است ، تاریخ کتابت ندارد : «تمت تمام شد کتاب نسخهٔ حلاوت الاسلام برای پاسخاطر میان نصیر بید خط فقیر حقیر میان مراد بخش بروز پنجشنبه بتاریخ نوزدهم ماه شعبان تحریر یافت .

ناید از من بجز گنه کاری
تو بلطف خویش غفاری

نوشته بماند سیه بر سفید
نویسنده را نیست فردا امید

٦- مؤلف : و تاریخ تألیف معلوم نشد ، اما نام تألیف «**حلاوت الاسلام**» است . در ص ۳ اینگونه آمده است : «این کتاب معظم و مکرم روشن کنندهٔ ایمان مؤمنین العرب والعجم ثمرةالایمان در بیان حلاوة الاسلام در ذکر فرایض و واجبات و سنن و مندوبات مشتمل بر شصت و یک باب کرده شد» .

۷- آغاز : «رب یسر و تمم بالخیر ، بسم الله الرحمن الرحیم ، الحمد لله الذی امرنا بالعلم والعدل والاحسان و نهینا عن الجهل والغفلة والعصیان والصلوة والسلام علی سید المرسلین و افضل النبیین و امام المتقین و رسول رب العلمین و خاتم النبیین صدر صدور سرور

بدرانور و ساق حوض کوثر و شفیع روز محشر احمد مجتبیٰ محمد مصطفیٰ صلی الله علیه و آله وسلم و اصحابه و ازواجه واحبائه و اتباعه و ذریاته و خلفاء الراشدین و اهل بیته اجمعین بدان اسعدك الله تعالی» .

۸- انجام : «چون فاطمه رضی الله عنها از دارالفناء بدارالبقاء رحلت کرد بعد از آن امیر المؤمنین همانطور کرد و بعد از چند روز بخواب دید و پرسید که یا فاطمه حال چیست ؟ گفت نیک از نیکوام اما مرا موقوف انداز مقامی که از آن سبب مرا بدان رفتن نمیگذارند و موقوف از سبب این مانده است که روزی من از زن همسایه سوزن بعاریت ستده بودم تا چادر خود بدوزم آن سوزن از سبب فراموشی باز بخصم ندادم و در خانه بر فلان طاق داشته ام آن سوزن بخصم خود بده تا من بمقام خود برسم چون صبح شد آن سوزن را بخصم خود برساند تمام شد کتاب حلاوة الاسلام» .

۹- چگونگی : موضوع این نسخه احکام عملی فقه اسلام است از قبیل نماز و روزه و تیمم و وضو و غسل و واجبات و مستحبات و امثال اینها که به زبان فارسی نگاشته شده است . تقسیمات آن بر ٦۱ باب است . ذیل هر «باب» به «سؤال» و «جواب» می پردازد . منابع روایت را به دست می دهد . از اشعار فارسی استفاده می کند . یادداشتها و حواشی فراوان درمیان سطرها و کناره های صفحات دارد . در صفحهٔ اول مطالبی به شعر پنجابی و نثر فارسی راجع به خلفای راشدین و صحابه دارد که تحت عنوان «اسمهای عشرة المبشرین» آمده است .

در صفحهٔ دوم دعایی کتابت شده که می توان آن را «شش قفل» نامید زیرا «قفل اول» تا «قفل ششم» را در بردارد و آیه هایی از قرآن مجید است .

در صفحهٔ ۱۹۷ یادداشتهایی مربوط به روز های سعد و نحس سال است به زبان فارسی .

روی هم رفته نسخه یی است ارزنده به نثر فارسی شبیه سبک خراسانی که شاید در نوع خود یکتا باشد .

الحواشي الأزهرية فی حل الفاظ المقدمة الجزرية

۴۹۰ / ۱۵۲

[زبان شناسی ، تجوید ، عربی ، منثور]

۱- اندازه : — بیرونی : ۲۴×۱۸ س م . — درونی : ۱۱ و ۱۲ و ۱۳ و ۱۴ و ۱۵ و ۱۶ س ۱۶/۵×۱۰ س م .

۲- اوراق : ۴۵ ورق . ۹۰ صفحه .

۳- کاغذ : نازک زرد تیره رنگ هندی ، کرم خورده ، وصالی شده ، آب دیده ، جلد کاغذی .

۴- خط : نسخ، خوانا ، پخته ، عنوانها و نشانه‌ها شنگرف ، بالای کلمات و جملات مهم خط سرخ و سیاه کشیده شده است . قرن ۱۲ ه‍ ق .

۵- کاتب : و تاریخ کتابت ذکر نشده فقط نوشته : «تمت تمام شد کار من نظام شد شیطان غلام شد لا اله محمد رسول الله» (ص ۹۰) .

۶- **مؤلف** : «**محمد بن الجزری الشافعی** متوفی ۸۳۳ ﻫ ق» ، شارح : «**خالد بن عبدالله الازهری**» نام اصلی تألیف «**المقدمة الجزرية**» ، نام شرح «**الحواشی الازهریة فی حل الفاظ المقدمة الجزرية**» : تاریخ شرح «۸۶۷ ﻫ ق» (رک : فهرست کتب عربی کتب خانهٔ ریاست رامپور ، جلد اول ص ۴۷ - ۴۸ ، این نسخه - ۷ - آغاز . شرح الازهری فی حل الفاظ المقدمة الجزری ۱۹۵/۴۹۰) .

۷- **آغاز** : «بسم الله الرحمن الرحیم ، یقول الفقیر الی غفور ربه الغنی خالد بن عبدالله الازهری الحمد لله الذی انزل علی عبده الکتب و وعد من تلاه و عمل به جزیل الثواب ...... اما بعد فان ...... کلام الله الکبیر المتعال و اهم ما یبتدأ به تجوید حروفه و تحسین الفاظه و معرفة و قوفه ...... مما یحتاج الیه ...... ارجوزة شیخ الاسلام ...... ابی الخیر محمد بن محمد الجزری ...... فانها مع صغر حجمها و حسن اختصارها حوت مالم تحوه الکتاب الکبارو ...... جمعت حواشی ...... و ألخصها ...... و سمیتها الحواشی الازهریة فی حل الفاظ المقدمة الجزرية التی تلقیتها عن شیخی عبدالله الازهری و هو تلقاها عن ناظمها محمد بن الجزری» (ص ۲ - ۴) .

۸- **انجام** : «و قوله تقدمه ای تحفة و هدیة و ختمها بالحمد و الصلوة لتکون میمونة للافتتاح و الاختتام و الحمد لله الذی هدینا لهذا و ماکنا لنهدی لولا ان هدینا الله اعلم تمت تمام شد ......» .

۹- **چگونگی** : موضوع این نسخه در تجوید (نیکو قرائت کردن) قرآن کریم است . نسخ عربی و شرحهای فارسی آن در دست است . هما نگونه که در مقدمهٔ این نسخه آمده تجوید یعنی نیکو خواندن الفاظ و حروف و جملات قرآن از لحاظ وقف و قطع و وصل و تنیم و ادغام و

چگونگی احکام نون ساکن و تنوین و امثال اینها کہ همهٔ این مطالب بہ اضافهٔ خیلی مطالب دیگر دربارهٔ قرائت قرآن در این نسخہ آمده است . در صفحهٔ اول و آخر و در صفحات دیگر ، یادداشت ها و حواشی سودمند دیده می شود .

حواشی المتعلقة علی خطبةالکتاب قطبی $\frac{۸۹۰}{۹۰}$

[ادب ، عربی ، منثور]

۱- اندازه : — بیرونی : ۲۱ × ۱۵/۵ س م . — درونی : ۱۱ س ۱۶ × ۱۰ س م .

۲- اوراق : ۱۱ ورق . ۲۲ صفحہ .

۳- کاغذ : سفید کشمیری ، کرم خورده ، جلد مقوایی سلون و نو .

٤- خط : شکستهٔ متوسط خفی ، خوانا ، پختہ ، بالای مطالب مهم خط سیاه رسم شده . قرن ۱۳ .

۵- کاتب : «اسماعیل» است ، تاریخ کتابت ندارد :

«هست کاتب رسالہ اسماعیل
راجی رحمت الی رب الجلیل» (ص ۲۱)

۶- مؤلف : یا شارح : «سید شریف» است کہ همان میر سید شریف جرجانی می باشد کہ این حواشی را بر خطبة الکتاب قطبی نوشتہ است : «تمت الحواشی المتعلقة علی خطبة الکتاب المسمی بالقطبی

للسید الشریف غفرالله و لجمیع المؤمنین و المؤمنات». تاریخ تألیف یا شرح ندارد .

۷- آغاز : «بسم الله الرحمن الرحیم ، افتتح کتابه بالاستعارات الدالة علی ان احسن الکلام فی صدر الکتاب حمد المبدع فتحی الانعام تبنیها علی ان صدور الحمد عنه فی صدر المقالة و مفتح الرسالة» .

۸- انجام : «غایة المقصود و نهایة المأمول و قدم المفعول فی قوله و الله أسأل أن یوفقنی للصدق و الصواب للتخصیص و ینجی عن الخطل ای الخطا و الاضطراب انه ولی التوفیق و بیده ازمة التحقیق جمع الزمام و الحمد لله اولاً و آخراً و ظاهراً و باطناً و الحمد لله رب العالمین و صلی الله علی خیر خلقه محمد و آله و اصحابه اجمعین تمت الحواشی المتعلقة علی خطبة الکتاب المسمی بالقطبی للسید الشریف غفرالله له و لجمیع المؤمنین و المؤمنات .

هست کاتب این رساله اسماعیل
راجی رحمت الی رب الجلیل»

۹- چگونگی : موضوع این رساله که حواشی میر سید شریف جرجانی بر «خطبة الکتاب قطبی» می باشد شرح بسیار سود مندی است که شامل صرف و نحو و معانی و بیان و لغت و اشتقاق می گردد .

حيرة الفقهاء و حجت الفضلاء

۲۹۰/۳۸

[دين ، فقه ، فارسى ، منثور]

۱- اندازه : — بيرونى : ۲۵ × ۱۷ × ۱/۵ س م . — درونى : ۱۷ س ۱۷/۵ × ۱۰ س م .

۲- اوراق : ۱۲۶ ورق . ۲۵۲ صفحه .

۳- كاغذ : قهوه يى رنگ هندى ، اندكى كرم خورده ، وصالى شده .

٤- خط : نستعليق متوسط ، خوانا ، جملات عربى معرب (مشكول) ، بالاى كلمات و اسماى اعلام خط شنگرف كشيده شده است .

۵- كاتب : و تاريخ كتابت معلوم نشد چون از آخر ناقص و چند ورق افتاده است .

٦- مؤلف : ناشناخته و ليكن در زمان **سلطان نصرالله الغازى نو روز بيك** (ص ۹ و ۱۱) تأليف شده است . تاريخ تأليف «**۶۹۵ ه ق**» ، نام تأليف «**حيرة الفقهاء و حجت الفضلاء**» . در صفحهٔ ۷ چنين آمده است : «بعد از تاريخ هجرت مصطفى ششصد و نود و پنج خواست كه دين محمدى را ...... كه مهجور شده بود ...... نصرتى دهد ...... خسرو زمين و زمان صاحب قران اميرالمؤمنين برهان رسول رب العالمين غياث الاسلام و المسلمين نصرالله الغازى نو روز بيك ...... را از نسل ترك بيرون آورده از جملهٔ خلايق برگزيده و هدايت داده و عنايت كرده و كار دين محمدى را به وقت نزول عيسى عليه السلام به وى حوالت كرده تا تمامت مغول و

تاجیک ...... بدین درگاه جهان پناه آورند ...... و این کتاب را از **حیرة الفقهاء و حجت الفضلاء** نام نهاده آمد».

۷- **آغاز** : «ذکر فی هند الباب (؟) مسائل حوض ، مسائل غسل ، مسائل مسح موزه ...... مسائل تیمم ، مسائل آبدست و نماز ......».

۸- **انجام** : ناقص است و بدین عبارت ختم می شود . «مردی از جمله توانگران خود را درمیان درویشان افکند تابا ایشان در بهشت رود فرشته دست وی بگیرد و گوید توقف کن که هنوز وقت در آمدن تونیست . آن توانگر را از میان درویشان بیرون آرد آنگاه سعید رضی الله ......».

۹- **چگونگی** : موضوع نسخه مسائل فقه و اصول و فروع دین اسلام است . فارسی آن روان و ساده است . نسخ خطی دیگر از آن در دست است (رک : فهرست مخطوطات شیرانی ، تألیف دکتر بشیر حسین ، ج ۲ ص ۲۸۱) . بعضی یادداشت های توضیحی در کناره های صفحات دارد .

۲۹۰/۳۴

خزانة المفتین

[دین ، فقه ، عربی ، منثور]

۱- **اندازه** : — بیرونی : ۳۱×۱۸×۳/۵ سم . — درونی : ۲۶ س ۲۲×۹/۵ سم .

۲- **اوراق** : ٤۸٤ ورق . ۸٦۸ صفحه .

۳- **کاغذ** : نازک سفید رنگ خانبالغ ، آب رسیده ، اندکی وصالی شده .

٤- خط : ثلث خوش ، عنوانها و نشانه ها شنگرف ، بالای برخی از کلمات و حروف ، خط شنگرف کشیده شده ، قرن ۹ و ۱۰ ه ق .

٥- کاتب : و تاریخ کتابت معلوم نشد .

٦- مؤلف : «شیخ حسین بن محمد السمعانی الحنفی» ، تاریخ تألیف «۳۷۰ ه ق» : (رک : فهرست کتب عربی ریاست رامپور ، ج ۱ ، ص ۱۹۰) .

٧- آغاز : «ربه نستعین ، رب یسر و تمم . بسم‌الله...... الحمد لله الشاکرین و نؤمن ایمان الموقنین ونقر بوحدانیة افراد الصادقین .... و بعد فان العلوم کثیرة والاعمار قصیرة فالاولی فی صرف الهمة الی الأهم والاقبال الی النفع الاعم و هو عم الاحکام المبین للحال والحرام......» .

٨- انجام : «فلوأن المشتری ادعی علیه الشراء بعد ایام و اقام البینة علی ذلک صحت دعواه و بطل الوقف فان وهب المشتری الدار الواقف اوباعها منه جازو یکون له وانما یحتال هذه الحیلة دفعاً للظلم لوجه من ظالم رجل فی یدیه نصف فادعی رجل انه وقفها و کانت له و اقام البینة بوقف جمیع الدار تقبل تم تم تم تم» .

٩- چگونگی : موضوع این نسخه فقه حنفی اسلام است . که پس از مقدمه از مبحث «طهارة» آغاز می شود و مبحث «وقف» پایان آن است . در صفحهٔ اول و صفحات آخر آن یادداشتهایی به زبان عربی دارد . مهرو امضای مالک کتاب نیز ثبت شده . «دوازدهم شعبان المبارک این کتاب مستطاب خزانة المفتین معرف محمد یوسف صحاف به بیع در آمد مالکه خاتمه محمد حال ۱۲۰۸» . وبهای آن را با حساب سیاق نوشته است که به عدد «۳۵» می شود .

۲۹۰
۱۷۳

خلاصة الکیدانی

[دین، فقه، عربی و فارسی، منثور]

۱- اندازه : — بیرونی : ۵/۲۱×۵/۱۲ سم. — درونی : ۹ و ۱۰ س ۱۹ و ۱٤×٦ سم.

۲- اوراق : ۱۲ ورق. ۲٤ صفحه.

۳- کاغذ : نازک و زرد تیره رنگ هندی، وصالی شده، کرم خورده، جلد کاغذی.

٤- خط : نستعلیق جلی (متن) و خفی (حواشی)، خوانا، روشن، پخته عنوانها و نشانه‌ها به شنگرف. قرن ۱۱ و ۱۲ ه ق.

۵- کاتب : و تاریخ کتابت ندارد.

٦- مؤلف : «**ملا لطف الله النسفی**» معروف به «**فاضل الکیدانی**» تاریخ تألیف معلوم نشد، نام تألیف را «**خلاصة الکیدانی**» یا «**خلاصة الصلواة**» نوشته اند: (رک: فهرست کتب عربی کتب خانهٔ ریاست رامپور، ص ۱۹۱).

۷- آغاز : «بسم الله الرحمن الرحیم، رب یسر و تمم بالخیر، الحمد لله رب العالمین والعاقبة للمتقین والصلوة علی رسوله محمد و آله اجمعین اعلم بان‌العبد مبتلی بین ان یطع الله تعالی فثاب و بین العصبة فیعاقب والابتلاء یتعلق بالمشروع و غیر المشروع فعلا و ترکا».

۸- انجام : «وهی . . . . خمسة علی العموم التكلم بكلام الناس مطلقا حقیقة او حكما والقهقهة والضحک والعمل الكثیر بلا اصلاح والاكل والشرب و ترک الفرض من الفرائض بلا عذر و لوطوی . . . . بدون اختیاره او تعمد الحدث قد تمت الرسالة الموسومة بخلاصة الكیدانی بتوفیق الله الملک العزیز الشریف العلام ذوالفضل والاحسان» .

۹- چگونگی : موضوع این نسخه احکام فقه اسلام است مخصوصاً دربارهٔ وظایف عملی و عبادات . تقسیمات آن بر یک مقدمه و هشت باب است :

الباب الاول فی بیان الفرائض .

الباب الثانی فی الواجبات .

الباب الثالث فی السنن .

الباب الرابع فی المستحبات .

الباب الخامس فی المباحات .

الباب السادس فی المحرمات .

الباب السابع فی المکروهات .

الباب الثامن فی المفسدات .

بر خلاصهٔ کیدانی شرح هاو ترجمه های گونا گون نوشته اند . نیمی از این نسخه درمیان سطرها و حواشی به زبان فارسی ترجمه شده است .

۲۹۰
۲۷۳

درالعجائب

[دین ، عرفان و تصوف ، فارسی ، منثور]

۱- **اندازه** : — بیرونی : ۲۳/۵ × ۱۶ × ۱/۵ س م . — درونی : ۱۵ س ۱۷ × ۸/۵ س م .

۲- **اوراق** : ۹۶ ورق . ۱۹۲ صفحه .

۳- **کاغذ** : کاغذ نازک تیره رنگ کشمیری ، اندکی وصالی شده ، جلد مقوایی سفید رنگ با عطف و گوشهٔ چرمین پوسیده و اندکی موش خورده .

٤- **خط** : نستعلیق (فارسی) ، و ثلث معرب (عربی) ، پخته ، روشن ، خوانا ، عنوانها و نشانه ها شنگرف ، قرن ۱۳ ه ق .

۵- **کاتب** : نام کاتب این نسخه «محمود» بوده ، نام کاتب نسخهٔی که این کاتب از روی آن استنساخ کرده است «**عیسی امید**» ، تاریخ کتابت ندارد : «تمام شد نسخهٔ متبرکهٔ «درالعجائب» بدستخط فقیر حقیر عیسی امید ، از خوانندگان و مطالعه نمایندگان این کتاب چنان هست که کاتب را بدعای نمیر یاد فرمایند ، نقل دستخط خاص مبارک حضرت پیر دستگیر محکم دین در راه مستقیم بندگی حضرت سید شاه محمد مقیم نور الله مرقده آنکه این کتاب درالعجائب مسوده خاک درویشان فقیر محمد مقیم محکم دین این نسخهٔ عجیبه فقیر حقیر رحمت الله الودود بنده محمود برای پاسخاطر خود ترقیم کنانید حق تعالی بفضل و کرم خویش همت عمل دهد» .

٦- **مؤلف** : آنگونه که از مقدمه بر می آید «**حضرت شاه محکم دین**» تقریر کرده ، «**شیخ فرید بازید**» نقل نموده ، «**حضرت شاه میر**» از نظر

گذرانیده ، و «**محبوب سبحانی**» مطابق نقل تسوید کرده است .
نام تألیف «درالعجائب» ، تاریخ تألیف ندارد : «این نکات چندیست
که قطب الاقطاب............حضرت شاه محکم دین قدس سره
بدست خط خاص الخاص خود مسوده فرموده بودند و شیخ
فرید بازید نقل از اصل برداشته از نظر مبارک هادی گم گشتگان
..........حضرت شاه میر سلم الله گذرانیده بفرمودۀ آن حضرت
این فدوی محبوب سبحانی مطابق نقل تسوید نمود» .

۷- **آغاز** : «بسم‌الله‌الرحمن‌الرحیم ، بعد از تمجید (تحمید) خدای کریم رب رحیم
اکرم‌الاکرمین و پس از نعمت حضرت رسول‌الله صلی‌الله علیه و آله
وسلم و علی آله الطیبین الطاهرین و منقبت چهار یار با عز و وقار
و کلهم اصحاب کبار رضوان الله تعالی علیهم اجمعین که زبان
هیچ یک را تاب و صافی آن عالیمقامان نیست» .

۸- **انجام** : «ابراهیم (ادهم) گفت : من نخواستم که ترا گناه باشد بزرگان
چنین بوده اند که با دشمنان خود چنین گفت و گوی کرده اند .
عایشۀ صدیقه رضی الله عنها روایت کند که رسول صلی الله علیه
و آله و اصحابه وسلم فرمود که خلق بد ایمان را چنان تباه کند
که سرکه ، عسل را والله اعلم بالصواب» .

۹- **چگونگی** : موضوع این نسخه حکایات اخلاق و دینی و عرفانی و لطایف مرید
و مراد و یا پیر و مرشد است . تقسیمات آن بر اساس مطالبی است
که دنبال هم می آیند و عنوانهای آنها : «حکایت» و «روایت» و
«گفته شد» و «آورده اند» و «مرویست» و «گویند» و امثال
اینها می باشد . نثر فارسی آن گوناگون و خوب است زیرا از کتب
مختلف با اندکی تغییر نقل شده است . از آیات قرآنی و احادیث نبوی و

اخبار تاریخی و عرفانی استفاده کرده است. جملات عربی معرب (مشکول) است. سهوالقلم کاتب اندک است. در صفحهٔ اول «محمد عیسی» و «میرزا» آمده است. در آخر یک سند الصاق شده که دربارهٔ معاملهٔ «یک دهنهٔ چاه» است به امضای «قادر و عیسی در «شاهدره» در تاریخ ۳۰ جولای سنهٔ ۱۹۵۰ میلادی».

درة الفريدة فی التجوید

۴۹۰ / ۲۱۹

[زبان شناسی، فارسی، منثور]

۱- اندازه : — بیرونی : ۲۰×۱۲×۲/۵ س م. — درونی : ۱۳ س ۱۲×۶ س م.

۲- اوراق : ۱۶۴ ورق. ۳۲۸ صفحه.

۳- کاغذ : نازک حنایی رنگ دهلی، کرم خورده، وصالی شده، جلد تیاجی ضربی نقش دار کهنه پوشیده شده با کرباس کبود.

۴- خط : ثلث، روشن، خوانا، پخته، عنوانها و نشانه‌ها شنگرف خوش رنگ، روی کلمات و جملات مهم، جایی خط سرخ و جایی خط سیاه کشیده شده. قرن ۱۱ ه‍ ق.

۵- کاتب : و تاریخ کتابت معلوم نشد، چون اوراق چند از آخر افتاده و دوباره به طور ناقص و درهم کتابت کرده اند اما نام کاتب و تاریخ کتابت را نیاورده اند. در صفحهٔ ۳ اینگونه آمده است: «.... نویسانیده شد در ماه شوال سنهٔ **۱۰۹۸** هجری مقدسه و سنهٔ **۳۱ جلوس عالم گیر پادشاه**».

۶- **مؤلف** : «حافظ کلان» ، نام تألیف «**درة الفریدة فی التجوید**» است ، اما تاریخ تألیف ندارد : «افقر عباد الله الملک الدیان المقروء بحافظ کلان بعز عرض می رساند که آنچه اهم مهمات است اهل ایمان را دانستن قرآن است» . حافظ کلان را از علمای قرن دهم نوشته اند .

۷- **آغاز** : «بسم الله الرحمن الرحیم ، بعد از حمد حضرت حق جل و علا و درود مخصوص به منطوق و ما ینطق عن الهوی علیه الصلوة والسلام افقر عبادالله الملک الدیان المقروء بحافظ کلان بعز عرض می رساند که آنچه اهم مهما تست اهل ایمانرا دانستن قرآنست چون نماز که ستون دین است بی قرآن که حبل المتین است روا نیست» .

۸- **انجام** : «فرموده اند الغیبة فاکهة القراء یعنی غیبت میوهٔ قاریان است بشربن حارث رحمة الله گفته که هلک القراء فی هاتین الخصلتین الغیبة والعجب والسمعة والریاء اللهم احفظنا من هاتین الخصلتین و من السیآت انک مجیب الدعوات و رافع الدرجات و دافع البلیات بفضلک و صلی الله علی خیر خلقه محمد و آله اجمعین» .

۹- **چگونگی** : موضوع این نسخه «**علم تجوید**» یا هنر نیکو خواندن قرآن مجید است به زبان فارسی . تقسیمات آن براساس ۳۰ جزو قرآن است و ضمناً نام هر سوره را من نویسد و بعد روش قرائت را در آن سوره از لحاظ اظهار و اخفاء و تنوین و وقف و ادغام و اعلال بیان می دارد . در این کتاب مباحث مخارج حروف دارد . در صفحات ۱ و ۲ و ۳ و ۳۲۸ یادداشتهایی و نشان مهرهایی دارد . نشان مهر ها سخت خوانده می شود . امضای ناخوانایی

هم وجود دارد که روزی کتاب را وقف کرده و این جملات را نوشته است: «. . . . . سعادتمند ارجمند هرکس استعداد مطالعهٔ این کتاب داشته باشد و تواند درک نمود این کتاب تعلق به او دارد . . .» .

۲۹۰/۲۳۵ درود مستغاث در نظم پنجابی

[دین ، فرائض ، عربی و پنجابی ، منثور و منظوم]

۱- اندازه : — بیرونی : ۱۷/۵ × ۱۱ س م . — درونی : ۱۰ و ۱۲ س ۱۱/۵ × ۶/۵ س‌م .

۲- اوراق : ۲۵ ورق . ۵۰ صفحه .

۳- کاغذ : ضخیم سفید رنگ کشمیری (طرح سمرقندی) ، اندکی پاره شده ، جلد مقوایی ملون با عطف پارچه‌یی کبود رنگ .

٤- خط : نسخ خوش (عربی) و نستعلیق خوش (پنجابی) ، روشن ، خوانا ، جدولهای دو خطی و چهار خطی شنگرف و نیلی و زرافشان ، ۳ لوح و یک سر جزو (ص ۱ و ۲ و ۳) منقش و زرافشان و ملون . قرن ۱٤ ه ق .

۵- کاتب : «محمد نور حسین بن غلام حسین» و تاریخ کتابت «۱۳٤۰ ه ق» : «تمام شد درود مستغاث شریف منظوم در نظم پنجابی بتاریخ المبارک ۲۹ ماه جمادی‌الثانی سنهٔ ۱۳٤۰ هجری المعلی راقم‌الآثم خادم المسلمین خاکسار محمد نور حسین ابن المرحوم حسین صاحب غفرالله له ساکن دهراه ضلع شاه پور پنجاب» . در داخل لوح صفحهٔ اول

اینگونه آمده است : «راقم الحروف احقر العباد خادم الفقرا محمد نور حسین غفرله

یلوح الخط فی القرطاس دهرا و کاتبه رمیم فی الترابی» .

۶- مؤلف : یا (شاعر) : نام گویندهٔ «**درود مستغاث**» معلوم نشد ، نام شاعر (ناظم) اشعار پنجابی درود مستغاث «**غلام محمد شاه پسر محمد شاه**» است که هر دو از «**گروٹ**» هستند و نسبت به شهر «**بخارا**» دارند. نام تألیف «**درود مستغاث در نظم پنجابی**» است ، تاریخ تألیف معلوم نشد . در ص ۹٤ اینگونه آمده است :

«غلام محمد شاه غریبی چانتان شهر گروٹ قریبی
باپ محمد شاه سوا را عرف سادات تی نسب بخارا
اوستادگروٹی کهیڑ یصاحب هرتی فضل ستاری دا» .

۷- آغاز : «بسم الله الرحیم ، درود مستغاث ، الحمد لله الذی زین النبیین بحبیبه المصطفی و من علی المؤمنین بنبیه المجتبی الصلوة والسلام علی رسوله محمد خیر الوری المسیربه من فوق العرش الی تحت الثری الحمد لله علی مامضی والحمدلله علی مابقی

حمدالله نون بی شماران هر نعمت تی لیل نهاران
جو گذری تی باق رهسی حمد الهی دایم کهسی
ازل ابد وچه الهی ورد خلائق سارید!» .

۸- انجام :

«ویسن سبهی غم کشالی شرم اوسی دلداری دا
هر دم منگان ربدی یاری وقت اجل دی قبر الدهاری

حشر قیامت اوکھی دیلی — کرتون یارب فضل سوبلی
برکت کلمی پاک نبیدی — دوزخ گھت نه‌ساری دا» .

۹- چگونگی : موضوع این نسخه دعا و ورد و مناجات به درگاه قاضی الحاجات است که اصل دعا به نام «درود مستغاث» معروف است و به شعر پنجابی در آمده اما بطور کلی برای فارسی زبان و اردو زبان مفهوم است ، مثلاً :

«یا رب رحمت کرین تماسان — مؤمن مسلم خاصان عامان
تیری رحمت یا رب سائبان — باجھ حساب شماری دا» .

درود مستغاث یا مجموعهٔ دعا

۲۹۰/۲۰۱

[دین ، فرایض ، عربی و فارسی ، منثور]

۱- اندازه : — بیرونی : ۱۵ × ۱۱ س م . — درونی : ٦ و ۷ س ۱۰ و ۱۳ × ۵/۵ س‌م .

۲- اوراق : ۲۵ ورق . ۵۰ صفحه .

۳- کاغذ : نازک زرد تیره رنگ هندی ، کرم خورده ، آب دیده ، جلد کاغذی .

٤- خط : نسخ (متن) و نستعلیق و شکسته (حواشی) ، روشن ، خوانا ، پخته ، قرن ۱۱ ه ق .

۵- کاتب : و تاریخ کتابت ندارد .

۶- مؤلف : و تاریخ تألیف معلوم نشد . نام تألیف به «**درود مستغاث**» شهرت دارد (رک : درود مستغاث ۲۹۰/۲۳۵) .

۷- آغاز : «بسم الله الرحمن الرحیم ، الحمد لله علی ما مضی والحمد لله علی مابقی والصلوة والسلام علی محمد خیر الوری مدحتک یا رسول الله صلی الله تعالی علی النبی الامی انت خیار الله المستغاث الی حضرت الله تعالی» .

۸- انجام : ناقص است ، و به این عبارت پایان می یابد :
«اللهم صلی علی محمد سید المسعودین ، اللهم صلی علی محمد سید المخلوقین ، اللهم صلی علی محمد سید النبی التهامی ، اللهم صلی علی محمد سید الحجازی......» .

۹- چگونگی : این نسخه شامل سه «**ورد**» یا «**دعا**» است که اولی را «درود مستغاث» می خوانند بدان جهت که لفظ «المستغاث» در آن تکرار می شود ، نام آن دو دیگر معلوم نشد . اما از اینکه واژهٔ «درود» برای هر دعای به کار برده می شود قابل تأمل است ، مانند : «درود مستغاث ، درود اکبر ، درود شریف ، درود معظمه ، درود کیمیاء السعادت» .

دستور الطالبین المصلین

۲۹۰/۲۴۴

[دین ، فقه ، فارسی ، منثور]

۱- اندازه : — بیرونی : ۲۱ × ۱۵ سم . — درونی : ۱۴ س ۱۶ × ۸/۵ سم .

۲- اوراق : ۶۸ ورق . ۱۳۶ صفحه .

۳- **کاغذ** : نازک حنایی رنگ دهلی ، کرم خورده ، وصالی شده ، جلد کاغذی .

٤- **خط** : نستعلیق ، روشن ، خوانا ، پخته ، بالای کلمات و جملات عربی (متن) خط افقی سیاه کشیده شده ، قرن ۱۱ ه ق .

۵- **کاتب** : و تاریخ کتابت ندارد .

٦- **مؤلف** : «**سعد الدین بن شریف مدرس**» ، نام تألیف «**دستور الطالبین المصلین**» یا «**دستور المصلین**» که شرح «**خلاصهٔ کیدانی**» در فقه است ، تاریخ تألیف (شرح) معلوم نشد : «اما بعد می گوید : متعلم ضعیف...... سعدالدین بن شریف مدرس مسجد جامع جدید شهر بوز لا رال کماهو معمور (بناکردهٔ سلطان شریف سرور)...... هر گاه که دیدم کتاب فقه کیدانی کتابی است موجز و مختصر......این کتاب را......بر سبیل ترجمه شرح دادم...... و این مجموعه را «دستورالطالبین المصلین» نام نهادم» .

۷- **آغاز** : «بسم الله الرحمن الرحیم ، حمدی که ابکار افکار بلغاء کبار در بلوغ غایت اوعاجز آید و ثنائی که او هام و افهام فصحاء هر دیار در کنه نهایت آن قاصر نماید مرهادی را که بکمال عنایت علم هدایت بر افراشت و بکرم و احسان لسان انسان را مترجم ضمائر و مفسر آن سرائر داشت» .

۸- **انجام** : «عورت غلیظه آنست که بدان بول و غائط بیرون می آید و آنچه غیر این دو را هست از زیر ناف تا زیر زانو عورت خفیفه است تم الکتاب و استخراج هذه والاحکام و من المحیط و الفتاوی الخانیة و الفتاوی الکبیری والهدایة و حاشیتها والمتفق

والمیزان الاصول واللباب ، تمام شد کتاب و بیرون آورده شد مسایل و احکام این کتاب از کتاب محیط و فتاوی خانیه و فتوی کبیری و هدایه و حاشیهای هدایه والمتفق و میزان اصول و لباب و هذا الکتاب المسمی دستور المصلین فی شرح خلاصة الکیدانی والحمدلله المعین بلا مشیر و هو المیسر لکل عسیر والصلوة علی رسوله المختص بهذا الفضل الجسیم والخلق العظیم و علی آله و اصحابه الأمین الی صراط المستقیم برحمتک یا ارحم الراحمین تمت تمام شد» .

۹- **چگونگی :** خلاصهٔ کیدانی کتابی است به زبان عربی در فقه تألیف علامه لطف الله نسفی معروف به «فاضل کیدانی» حواشی و شروح و ذیل های متعدد به فارسی و عربی بر آن نگاشته اند . این شرح هم به فارسی روان و در سر زمین پاک و هند انجام یافته است . شارح نخست جملهٔ عربی را آورده و سپس به شرح و ترجمهٔ آن پرداخته است . گویی خود شارح و یا کس دیگر چند بار آن را باز خوانده و تصحیحات و اضافاتی در لا بلای سطور و کنارهٔ صفحات افزوده است . در صفحهٔ اول چند امضاء و دستخط هست که می رساند این نسخه دست به دست گشته است . این جمله را نقل می کنم : «شرح خلاصهٔ کیدانی بقیمت ۱۰ آنه» (در حدود ۳ ریال) . در صفحهٔ ۱۲۶ جدولی رسم شده است که «مسئلة البیر» نام دارد و مطالب فقهی را در آن خلاصه کرده است . از صفحهٔ ۱۲۸ تا ۱۳۶ بخشی از یک کتاب فقه کتابت شده است که اینگونه آغاز می گردد : «بسم الله الرحمن الرحیم ، فصل چهارم در آداب قرابت در نماز و بیان جهر و مخافت در تهذیب آورده که اتفاق امت است

بر آنک قرآنرا بر هر یک از هفت قراءت قرآن خواندن جایز است خواه در نماز و خواه در غیر نماز» . و چنین ختم می گردد : «در نماز و غیر نماز افضل آنست که تسبیح او سبحان ربی الاعلی باشد چرا که سجدهٔ صلوة افضل است از سجدهٔ تلاوت» . خط و کتابت این بخش اخیر کهنه تر از اصل نسخه است که گویا از نسخه یی کامل جدا افتاده و با نسخهٔ «دستور الطالبین المصلین» یک جا صحافی شده است .

دستور العمل هانسوی

۴۹۰
۲۵

[زبان شناسی ، دستور زبان ، فارسی ، منثور]

۱- اندازه : — بیرونی : ۲۷×۱۶/۵ سم . — درونی : ۱۵ تا ۲۰ س ۲۰×۱۱ سم .

۲- اوراق : ۳۵ ورق . ۶۹ صفحه .

۳- کاغذ : ضخیم زرد رنگ تیرهٔ هندی ، آب رسیده ، وصالی شده ، اندکی کرم خورده ، جلد مقوایی تازه .

٤- خط : تحریر آمیخته باشکسته ، خوانا ، پخته ، قرن ١٤ ﻫ ق .

۵- کاتب : «سید محمد شاه» و تاریخ کتابت «۱۹۱۱ میلادی» به خط کاتب در پایان صفحهٔ ۶۹ آمده : «این نسخه تمت و ملک سید محمد شاه ساکن مرید که هرکه دعوی کند دروغ باشد» .

۶- مؤلف : «عبدالواسع هانسوی» در صفحهٔ دوم آورد : «فقیر سراپا تقصیر عبدالواسع هانسوی به استدعای بعضی دوستان..... از کتب لغت مثل فرهنگ جهانگیری و رشیدی......انتخاب نموده» .

تاریخ تألیف ذکر نشده . نام تألیف به «**دستور العمل هانسوی**» شهرت دارد : هذه النسخة مسمی عبدالواسع تمام شد وقت پیشین روز چهار شنبه ۱۹۱۱ ، این نسخه تمت و ملک سید محمد شاه ساکن مرید که هر که دعوی کند دروغی باشد» .

۷- **آغاز** : «بسم الله الرحمن الرحیم ، رب اغفر وارحم و انت خیرالراحمین وصل علی نبیک و رسولک محمد و آله و اصحابه اجمعین ، اما بعد این رساله چند ورق است معدود و مشتمل بر قواعد و ضوابط کلیهٔ لغت فرس که فقیر سراپا تقصیر عبدالواسع هانسوی به استدعای بعضی دوستان واثق الاخلاص و مخلصان صادق الاختصاص از کتب لغت مثل فرهنگ جهانگیری رشیدی و فرهنگ سروری و مدار الافاضل و مؤید الفضلا و کتب معانی مثل بحرالدقایق و نزهة الصنایع و عمان الجواهر و خزائن المعانی وغیره مثل شروح ثقات بعضی متأخرین انتخاب نموده......» .

۸- **انجام** :

«نظم شد پی تفریح طبع دوستان
نسخهٔ دلکش تر از صد بوستان
جامهٔ صد گونهٔ فیض ازل
نسخهٔ مقبول **دستور العمل**
نی غلط گفتم مضامین بلند
کردم اند قید لفظ پوچ چند
منشأ فخر خودش انگاشتم
خود غلط بود آنچه پنداشتم
این عمل کامروز شایان من است
روز محشر آفت جان من است

من به خواب افتاده ماندم وقت رفت
وقت فرصت ای دریغ از دست رفت
«خالص» ای مست سخن هوشیار شو
خواب غفلت تا به کی بیدار شو» .

۹- **چگونگی** : این نسخه که از حواشی سودمند به خط شکسته برخوردار است در وجه تسمیه و اشتقاق الفاظ و صنایع ادبی و دستور در زبان فارسی بحث می کند . از اشعار شاعران شواهد آورده ، قواعد گوناگون بر حسب تجربهٔ مؤلف به دست داده شده است . نثر آن روان و ساده و پخته است .

۲۹۰/۳

دستور النکاح

[دین ، فقه ، فارسی ، منثور]

۱- **اندازه** : — بیرونی : ۲۱ × ۱۲ س‌م . — درونی : ۱۵ س ۱۴ × ۷ س‌م .

۲- **اوراق** : ۹ ورق . ۱۸ صفحه .

۳- **کاغذ** : نازک خاکی رنگ هندی ، کرم خورده ، وصالی شده ، جلد کاغذی سفید رنگ .

۴- **خط** : تحریر و شکستهٔ خوش ، پخته ، خوانا ، روشن ، قرن ۱۱ هـ ق .

۵- **کاتب** : و تاریخ کتابت ندارد . در صفحهٔ ۱۸ اینگونه آمده است :
«تمت تمت تمت ،
بدوم الخط فی القرطاس دهراً
و کاتبه رمیم فی التراب» .

۶- مؤلف : «رزق الله بن كمال الدين» ، نام تأليف «دستور النكاح» ، تاريخ تأليف معلوم نشد : در صفحهٔ ۳ اینگونه آمده است : «اما بعد می گوید احقر عباد الله المعین بندهٔ مسکین رزق الله بن کمال الدین که بعضی اعزهٔ نکاح خوان استدعاء رسالهٔ محتویه بر دستور نکاح خوانی نمودند ...... بموجب مضمون اعجاز مشحون کریمه «واما السائل فلا تنهر» صرف عنان خامه نحو تحریر نکاح خواندن کرد و ویرا بدستور النکاح مسمی گردانید» .

۷- آغاز : دستور النكاح بسم الله الرحمن الرحيم ، الحمد لله الذى جعل النكاح سنة سنية للانام و فصلا قاطعا مميزا بين الحلال و الحرام و تمتعا فى الليالى والايام و حصنا حصينا عن التفاحش والآثام والصلوة والسلام على سيدنا محمد المبعوث لتبليغ الاحكام» .

۸- انجام : «اما اولی آنست که باید دید که عاقدان موسرند یا معسرند اگر موسرند آنچه مذکور شد بگیرد یعنی یک دینار از بکر و نصف دینار از کامله و اگر معسرند آنچه وسع امکان ایشان است بگیر و فتوی برین است والله الموفق و المعین» .

۹- چگونگی : موضوع این نسخه که به زبان فارسی روان تألیف شده است دربارهٔ نکاح (ازدواج یا زنا شویی) از نظر فقه اسلام است و طرز خواندن خطبهٔ نکاح یا عقدادر بردارد . تقسیمات معینی ندارد ، از کتاب‌های مختلف فقهی که نام آنها در متن رساله آمده است استفاده شده . از مطالعهٔ آن بر می آید که رسائل دیگر هم به نظم و نثر به نام دستور نکاح تألیف و سروده شده است . فارسی آن به سبک فارسی سر زمین پاک و هند است .

دفتر اول ابوالفضل یا مکاتبات علامی

۸۹۰/۲۷۹

[ادب ، فارسی ، منظوم و منثور]

۱- اندازه : — بیرونی : ۲۵×۱۵/۵×۱ س‌م . — درونی : ۱۹ س ۵/۲۰×۹/۵ س‌م .

۲- اوراق : ۵۱ ورق . ۱۰۲ صفحه .

۳- کاغذ : ضخیم سفید زرد تیره رنگ سیالکوتی ، آب دیده ، جلد مقوایی با عطف کرباسی خاکی رنگ .

٤- خط : نستعلیق خوش و شکسته ، خوانا ، روشن ، پخته ، عنوانها و نشانه‌ها و جدول های دو خطی شنگرف تیره رنگ ، قرن ۱۳ ه‌ق .

۵- کاتب : «الف الدین» ، تاریخ کتابت «۱۲۶۸ ه‌ق» : «تمت تمام شد دفتر اول ابوالفضل بتاریخ ۱۱ جمادی الثانی سنهٔ ۱۲۶۸ در موضع برکی بدهال عملهٔ بر کهنه و انکلی روز یک شنبه وقت چاشت دستخط فقیر حقیر الف الدین سکنهٔ تهلیان بخدمت مخدومی فیض لزومی تحریر یافت ، بیت :

الٓهی بیامرز سه بنده را مصنف نویسنده خواننده را» .

٦- مؤلف : در این نسخه نام مؤلف یا گرد آورنده «عبدالصمد الفضل محمد» آمده است و در نسخه های دیگر «عبدالصمد محمد افضل» است (رک : مکاتبات علامی ۲۵۲/۸۹۰) .

۷- آغاز : «رب یسر و تمم بالخیر ، بسم الله الرحمن الرحیم ، گوناگون نیایش مرداوریرا سزد که وجود بشر را از کارخانهٔ قیامت کسوت

حیات پوشانیده و تیره درونان کوی ضلالت را چراغ هدایت بر راه افروخت قطعه :

نامش بزبان گفتنم از بیخردیست
وصفش بدهان گفتنم از بیخردیست
فی الجمله چنان نیست که دانم گفتن
انصاف چنان گفتنم از بیخردیست»

۸- انجام : «مستحسن آنکه بقائد الطاف الهی و سابق مکارم شاهنشاهی محمد امید باینصوب صواب ببندند و بزودترین وقتی باستلذاذ فائض النور مستعد گردند و در آمدن و آوردن در باب استعداد اهتمام نمایند و بسعادت منش فتاح شیرازی در باب سر انجام راه حکم اشرف صادر شده بجلوهٔ ظهور خواهد رسید» .

۹- چگونگی : موضوع این نسخه (یا این دفتر) از مکاتبات علامی ، مکاتبات و دستورها و فرمان‌های اکبر پادشاه «۹۶۳-۱۰۱۴ ه ق» است که به پادشاهان ایران و توران و امرای بزرگ و وزیران نوشته شده است (رک : مکاتبات علامی ۲۵۲/۸۹۰) . حواشی و توضیحاتی درمیان سطرها و کنارهٔ صفحات دارد . بر رویهٔ درونی جلد و بر صفحات آغاز و انجام ، اسناد و یادداشتهایی در مورد خرید و فروش زمین و قرض کردن پول به زبان پنجابی و فارسی کتابت شده است . برای نمونه یکی از آن اسناد آورده می شود :

«چون زمین موازی پنج کهان و هفت کنال از موضع پیلو تعلقه تپه کلیانه بمقابلهٔ مبلغ دوازده روپیه و هشت آنه مشخصه سالتام مقرر کرده حواله کرم بخش و شمس الدین مزارعان نموده شد لازم که زمین مذکور آباد ساخته معامله بقرار تفصیل ذیل در سرکار

رسانید در نیاب اغماض ساخته تأکید شناسند ، فصل ربیع سی ۱۲ ، فصل خریف حه ۱۲» .

در صفحهٔ ۱۰۲ دو رقعهٔ کوتاه کتابت شده است . یکی از جهانگیر پادشاه به همایون و دیگر از همایون به جهانگیر . آغاز رقعهٔ جهانگیر :

«بابا من بهادر من سلامت ، دیروز صاحب نه لکه سوار بودم امروز برکات شخصی محتاج» . آغاز رقعهٔ همایون :

«برخوردارا بوقت تاختن بلکهی جنگل ستارهٔ روز منگل سخت در دنکل نشسته بود» .

در صفحهٔ ۱۰۰ و ۱۰۱ چند «رقعهٔ معما» از «**امیر خسرو**» آمده است : «در معما چنانچه از حضرت امیر خسرو ، رقعهٔ معما : امروز برادر من مهمان آمده شاید که در باغ ایشان خفته اند باید که سر اوشان بریده بفرستید که برادر خوردن ضرور در کار است . معما : پلی کوش رسیده گندمش ده نخود آمده ماش فرستادیم . معما : سگ بچه فرستادیم لازم که در او ویرانه انداخته بفرستید» . بعضی اشعار پنجابی نیز در آخر نسخه دیده می شود .

دقایق الحقایق

۸۹۰ / ۲۷۱

[ادب ، عرفان و تصوف ، فارسی ، منثور و منظوم]

۱- اندازه : — بیرونی : ۲۵ × ۱۷ × ۵/۵ س م . — درونی : ۱۴ س ۱۷/۵ × ۱۰ س م .

۲- اوراق : ۲۵٤ ورق . ۵۰۷ صفحه .

۳- کاغذ : ضخیم سفید تیره رنگ سیالکوتی ، جلد تیماجی سرخ گون ضربی و منقش .

٤- خط : نستعلیق خوش ، روشن ، خوانا ، پخته ، عنوان‌ها و نشانه‌ها و سرفصل‌ها شنگرف ، جدول‌های میان سطرها و اشعار ، یک خطی سرخ ، جدول‌های کناره های صفحات سه خطی نیلگون و سرخ . قرن ۱۳ هـ ق .

۵- کاتب : «تاج الدین ولد غلام حسن» ، تاریخ کتابت «۱۳۰٤ هـ ق» : «تمت تمام شد ، کارمن نظام شد از مدت دراز آرزوی مولوی صاحب احمد الدین بود که مطالعهٔ کتاب دقایق الحقایق کنند لیکن بسبب عدم دستیاب بی بهره ماندند الحمد لله و المنت لله که کتاب مستطاب مذکوره از تصنیف عالم ربانی جناب مولانا ابالفضل احمد رومی صاحب دستیاب شده و مقصود دلی حاصل شده شکر این احسان هرگز زبان قاصر بجانیارد الحمد لله که باتمام رسید برای پاسخاطر مولوی صاحب مولوی احمد الدین واعظ سکنهٔ پادشاهانی بیده الخط احقرالعباد مسکین تاج الدین ولد غلام حسن سکنهٔ دنیجند بتاریخ ۱۷ ماه رجب ۱۳۰٤» .

٦- مؤلف : «احمد رومی» یا «مولانا ابالفضل احمد رومی» ، نام تألیف «دقایق الحقایق» ، تاریخ تألیف معلوم نشد : «ای صادقان راه و مشتاقان الله ازین ضعیف پرگناه احمد رومی از جملهٔ بندگان خداوندگار مولانا جلال (کذا) ...... کلمهٔ چند از برای نجات آخرت را التماس فرمودند ...... از قوت جاذبهٔ آن عزیزان رساله در حقایق

ساخته شد و رساله دقایق الحقایق نام نهاده شد و هشتاد فصل درج کرده شد» .

۷- آغاز : «و به نستعین ، رب یسر و لاتعسر و تمم بالخیر ، بسم الله الرحمن الرحیم ، الحمد لله رب العالمین و العاقبة للمتقین و صلی الله تعالی علی سیدنا محمد و آله اجمعین و التکلان فی جمیع الامور علی خالق السموات و الارضین هذه الرسالة من کلام احمد رومی اضعف العبد من عباد الرحمن سلطان المحققین خازن اسرار رب العالمین» .

۸- انجام : ناقص است ، چهار فصل افتادگی دارد و اینگونه شروع می گردد : «قال النبی علیه الصلوة و السلام من کظم غیظ و هو یقدر علی انفاده ملأ الله تعالی آمنا و ایماناً و این خصلت در مردم خدا شناس باشد و قدر تواضع آن است که خود را کمترین مخلوقات داند و کمال مرد کار کم زدن است چنانکه خداوندگار مولانا میفرماید ، بیت :

ایدل اگر کم استی کارت کمال گیرد
بازت شکار گردد صیدت حلال گیرد

۹- چگونگی : موضوع این نسخه «عرفان و تصوف» است که مأخوذ از فکر و کلام مولانا جلال الدین محمد بلخی رومی است و تقریباً برداشتی است از مثنوی مولوی . متن آن آمیخته است به نظم و نثر که بعضی از اشعار را برگزیده و برخی را خود مؤلف سروده است . در مقدمه گفته است «هشتاد فصل» دارد اما در آخرتا «فصل هفتاد و ششم» کتابت شده است ضمناً فصل هشتم و فصل چهل و یکم و چند صفحه هم نیمه تمام گذاشته شده است . گویا کاتب وقت نکرده است آنها را کتابت کند و یا به علتی دیگر کار خود را

ناتمام گذاشته است . مؤلف در همه جای نسخه ، جلال الدین محمد مولوی بلخی صاحب مثنوی را «**خداوند گار**» می گوید از آیات قرآنی و احادیث نبوی و اخبار دینی و حکایات تاریخی و عرفانی بسیار استفاده می کند . در صفحهٔ ۱ نشان یک مهر است که اینگونه خوانده می شود : «احمد را فیض دین رونق یافت ۱۳۰٤» .

ڈهائی ورقه

۲۹۰ / ۲۳٤

[دین ، فقه ، پنجابی و فارسی ، منظوم و منثور]

۱- اندازه : — بیرونی : ۱۶/۵ × ۱۰/۵ س م . — درونی : ۱۲ × ۷ س م .

۲- اوراق : ۲۱ ورق . ٤۲ صفحه .

۳- کاغذ : نازک سفید سیالکوتی ، جلد منقش با عطف و گوشهٔ پارچهٔ سرخ .

٤- خط : نستعلیق خوش ، پخته ، روشن ، خوانا ، عنوانها و نشانه ها و سرفصل ها شنگرف ، جدول دو خطی شنگرف ، صفحهٔ اول یک لوح لاجوردی و قهوه‌یی و منقش ، صفحهٔ دوم یک سرلوح و در آغاز بعضی سرفصل‌ها منقش و ملون است . زیر برخی از جملات و کلمات خط سیاه افقی کشیده شده است . قرن ۱۳ ه ق .

۵- کاتب : نام کاتب ندارد ، تاریخ کتابت «**۱۲۹۷ ه ق**» کاتب این نسخه را برای کسی نوشته است ، اما جایی که نام آن کس را نوشته

بریده‌اند و جایش خالی است : «تمام شد ، تمام شد ،

هر که خواند دعا طمع دارم

ز انکه بندهٔ گنهکارم

برای خواندن ...... (بریده شده) ...... نوشته شده الله آنرا از این علم بهره ور گرداناد بمنه و کرمه ٢٤ ماه ربیع الاولی سنهٔ ۱۲۹۷ هجری» .

۶- مؤلف : یا (شاعر) : نام مؤلف نیامده ، نام تألیف «**ڈهائی ورقه**» ، تاریخ تألیف ، شاید «**۱۲۹۷ ه ق**» باشد : «ڈهائی ورقه بیست و دویم شهر ربیع الاول سنهٔ ۱۲۹۷ هجری تحریر یافت» (ص ۳۳) . همچنین نام این تألیف «**هدائی ورقه میراث**» و «**ڈهائی ورقه**» که در سال ۱۳۰۵ کتابت شده نیز آمده است . در آنجا مؤلف «**میان محمد عباس**» و کاتب «محمد حسین حاجی محمد نظر» است . (رک : هدایی ورقه میراث ۲۳۱/۲۹۰) .

۷- آغاز : «بسم الله الرحمن الرحیم ،

اصحاب فرایض بجه تون جی مین کران بیان

چار مرد اٹھ عورتان حکم کیتا رحمان

پیو دادا دادی ماؤںجه ترائی قسم اخوات

روجین اتی هورکهلڑبهائی دهی پوتری سمجهو بات» .

۸- انجام :

«دو جاجد یا جده فاسده کلی نانا نانی ماء

تریا اولاد بهراوان مادری کل دیهان پتر آء

چوتھا کھلڑ بھراؤ پئو دا تری و جھین پھوپھیان آء
تری وجھین بجہ ما ہی ماسیان چاری فرق آء

دھائی ورقہ بیست و دویم شہر ربیع الاول سنۂ ۱۲۹۷ ھجری تحریر یافت».

۹- **چگونگی :** موضوع این نسخہ ، مبحث «ارث» است از نظر فقہ اسلام بہ شعر پنجابی (رک : ھدائی ورقہ میراث ۲۹۰/۲۳۱).

از صفحۂ ۳٤ تا ٤۱ مطالبی بہ فارسی کتابت شدہ در موضوع طھارت و نماز و وضو و شستن دست و پا و خلقت آدم کہ روی ھم رفتہ مربوط بہ احکام عملی فقہ اسلام است . با عبارت «سؤال چہ حکمت بود کہ خدا تعالی مردم را در وضو شستن روی و ھر دو دست و دھن و بینی و دو پای و مسح سر فرمود ؟» آغاز می شود و با عبارت : «حتی یری جمع کثیر و یقع العلم بخیرھم سواء کان ھلال الفطر او لاضحی» . در داخل لوح صفحۂ اول اینگونہ کتابت شدہ است : «فلذکر مثل حظالانثیین ڈھائی ورقہ اللہ بس ما بقی ھوس» .

۸۹۰/۱٦۳ دیوان راجاء

[ادب ، فارسی ، منظوم]

۱- **اندازہ :** —بیرونی : ۲۵×۱۵ س‌م . —درونی : ۱۸ و ۱۹ س ۲۰ و ۲۱×۱۲ و ۱۳ س‌م .

۲- **اوراق :** ۲۰ ورق . ٤۰ صفحہ .

۳- **کاغذ** : ضخیم زرد روشن رنگ هندی ، آب رسیده ، جلد کاغذی .

٤- **خط** : نستعلیق ، ناپخته ، سخت خوانا ، قرن ۱۳ ﻫ ق .

۵- **کاتب** : و تاریخ کتابت ندارد . این عبارت در صفحه ۳۸ آمده : «تمت تمام شد نسخهٔ دیوان راجا به تاریخ ماه شوال دویم روز فطر روز شنبه در موضع پهراه وقت نماز ضوها (کذا) در مسجد امالی تمام شد» .

٦- **مؤلف** : یا (شاعر) : «**راجا**» نام داشته و نام خود را در مقطع بعضی از اشعار آورده :

«تویا دو عین اندر زمین غافل بدی از کار دین
سوزند ترا **راجا** از این آنکه بگو احوال خود»

اما تاریخ ولادت و وفات او را نیافتم . نام «**دیوان راجاء**» را از لابلای اشعار بر گزیدم .

۷- **آغاز** : «بسم الله الرحمن الرحیم ،

همیشه در این دار محنت بود
که دنیا کجا جای راحت بود
زهی مرد دنیا که آرزو شکست
به دوزخ رود آنکه آرزوش بست
نگهدار دل را تو از هر بلید
که فردا ببینی عذابی شدید»

۸- **انجام** :

«با مرادی من که آید یا بگردم زیر خاک
یا ببینم روی جانان یا بگردم من هلاک

پند گویم گر هوای خویش دریا کی بود
خوش بود در عین گرهہ مرجان بود»

۹- **چگونگی** : اگرچہ اشعار این دیوان مختصر ، سست و پراز سکتہ و سهوالقلم کاتب است اما بالاخره شاعری در سر زمین پاک آن را سروده است . اشعار نامرتب و نامنظم است گویی خط مؤلف است . همۂ اشعار جنبۂ عرفانی و دینی دارد . در حدود ۸۵۰ بیت دارد .

دیوان عشق

۸۹۰
۸۷

[ادب ، فارسی ، منظوم]

۱- **اندازه** : —بیرونی : ۲۵×۱۶/۵ سم . — درونی : ۱۵ و ۱٦ و ۱۷ س ۱۷ و ۱۸×۱۱ سم .

۲- **اوراق** : ورق ۱٦ . ۳۲ صفحہ .

۳- **کاغذ** : نازک زرد روشن رنگ کشمیری ، کرم خورده ، وصالی شده ، جلد مقوایی مندرس .

٤- **خط** : شکستہ ، سخت خوانا ، پختہ ، قرن ۱۳ ھ ق .

۵- **کاتب** : نام خود را ذکر نکرده اما تاریخ کتابت «۱۲۱۳ ھ ق» است : «تمام شد نسخہ انتخابات غزلیات دیوان عشق بہ تاریخ بیست چهارم شهر ربیع‌الثانی سنہ ۱۲۱۳ هجری در تهام (مقام) لکهنؤ» .

۶- **مؤلف** : یا (شاعر) : نام شاعر صریح واضح در این نسخه نیامده، اما از تخلص او در مقطع غزلیات لفظ «عشق» استخراج می گردد و نیز کاتب گفته است : «**انتخاب غزلیات دیوان عشق**» نه «عشقی» ، پس «عشق» نام شاعری است که این نسخه «انتخاب غزلیات» اوست. تاریخ تألیف را نیافتم. در تذکرهٔ نتایج الافکار «میرزا زین الدین عشق» که اصلش از جام بوده آمده که در اوایل ۱۳۰۰ هـ ق وفات کرده است، اما بعید به نظر می رسد که شاعر این نسخه باشد.

۸- **آغاز** : انتخاب غزلیات دیوان عشق، بسم‌الله الرحمن الرحیم،

نکویی با بدان کردی بدم گفتی دعا کردم
جفا کردی وفا کردم غلط کردی بجا کردم
چه محنت ها کشیدم در غمت دامان بکش از من
کشیدی دامن دل چون به سوی خود رها کردم
خطت را از خطا مشک خطا و چین اگر گفتم
مشو چین بر جبین از من غلط گفتم خطا کردم».

۸- **انجام** :

هر لعل که از لعل تو در رنگ نبوده است
در خاک نشاندند که جز سنگ نبوده است
با مدعیان بالعل .... گشادی
گر بود که باخویشتنم جنگ نبوده است

تمام شد نسخهٔ انتخاب غزلیات دیوان عشق تاریخ بیست و چهارم شهر ربیع‌الثانی سنهٔ ۱۲۱۳ هجری در تهام (مقام) لکهنؤ.

۹- **چگونگی** : غزلیات منتخب این نسخه مرتب نیست یعنی به صورت حروف تهجی در نیامده است . کاتب را سهوالقلم فراوان است . خیلی از الفاظ و حروف را کرم خورده است . در حدود پانصد بیت از غزل وقطعه و رباعی در این نسخه هست ، اما غزل از انواع دیگر شعر بیشتر دارد .

دیوان علیشیر نوایی

۸۹۰/۴

[ادب ، ترکی ، منظوم]

۱- **اندازه** : —بیرونی : ۵/۲۳×۱۴×۵ س م . — درونی : ۱۵ س ۱۷×۹ س م .

۲- **اوراق** : ۴۵۴ ورق . ۹۰۸ صفحه .

۳- **کاغذ** : سفید زرد گون سپاهانی ، کرم خورده ، جلد گالینگور لاجوردی ، با عطف و گوشهٔ تیماجی قهوه‌یی رنگ .

۴- **خط** : نستعلیق آمیخته با شکسته ، پخته ، خوانا ، بعضی از عنوانها و نشانه‌ها و سر فصلها شنگرف ، قرن ۱۲ ﻫ ق .

۵- **کاتب** : نام کاتب معلوم نشد ، تاریخ کتابت در صفحهٔ ۸۸۸ به قلم تازه تر «سنهٔ ۱۲۳۳» آمده است .

۶- **مؤلف** : یا (شاعر) : «امیر علیشیر نوایی» (۸۴۴-۹۰۶ ﻫ ق) است که از ادیبان و امرای هنر دوست و شعر دوست و هنرپرور و ادب پرور بوده است و تخلص «نوایی» داشته که در مقطع هر غزلی

آمده است :

«ای نوایی کرمهیا تا بیا سانک اسباب عیش
غم لیمه شه قل لوغی بو عیش او جون اسباب ایرور»

۷- آغاز : دیباچهٔ این دیوان در آغاز در ۲۳ صفحه است که با این عبارت شروع می گردد : « بسم الله الرحمن الرحیم ، فصاحت دیوانی نینک غزل سیرالاری طبع فخریندین شوریده حال عاشق لارخرمن جانیغه اوتپی لغودیک بر آتشین لعل نظم سلکی غه تار تار آلمغا یلار» .

وبه این ابیات پایان می یابد :

«یتی کنند بخوک یتی سپهر | که هری ایچره چورایلد که مهر
تنی بهرام شاه چرخ سپریر | که اسیر ایلا دی سپهراتیر
چرخ ... عشوه سیاز طنازی | با ریغه بردی بوصفت بازی
نجه کون چونکه سر بلندایتی | مرگ دا مرغه پای بندایتی» .

اصل متن دیوان از ص ۲٤ چنین شروع می شود :

«بسم‌الله الرحمن الرحیم

اشرقت من عکس شمس‌الکأس انوارالهدا
یارعکسین میدا کوردیت جام دین چقتی صدا
غیر نقشید کو نکل حاجید ابوسه زنگ غم
یو قتور ای ساقی می وحدت مثل لیک غمزدا»

۸- انجام : دیوان در صفحهٔ ۸۸۸ پایان می پذیرد ، زیرا صفحات آن جا بجا شده است و با این ابیات ختم می گردد :

«دلی نی عشوه سیغه اعتمادی
نی اینک وعدهٔ و صلیغه بنیاد

وصالی کو زیو موب آجقونچه آخر
فراق کوز آجیب یو مغونچه برناد
کونکل قویپانک انکاکیم باقی ایر ماس
اینا نماس بوسه‌لارایلای قسم یاد
بقاسز دورجهان رعنا سی واللّه
جهان رعناهی یوقکیم ساهـوالله
سنهٔ ۱۲۳۳» .

۹- چگونگی: این نسخه شامل غزلیات ترکی امیر علیشیر نوایی است که به ترتیب حروف الفبایی تنظیم شده است . دیباچه اش به ترکی در ۲۳ صفحه و اشعاری به فارسی در صفحهٔ اول کتابت شده است . در صفحهٔ ۹۰۶ یک مرقع خوش خط سیاه قلم کتابت شده است به امضای «فقیر حقیر ملا محمد قاسم آخون بنگر قور غانی» .

در صفحهٔ ۹۰۸ یک تعویذ و چند شعر ترکی کتابت شده است . یادداشتها و توضیحاتی در کنارهٔ صفحات دارد . بعض صفحات در صحاف جا بجا شده است که مطالعه کننده آنهارا در می یابد» .

ذات‌الرشد فی الخلاف بین اهل العد ۲۹۰/۲۰۴

[دین ، عربی ، منظوم]

۱- اندازه : — بیرونی : ۲۲×۱۵ سم . — درونی : ۱۵ س ۱۵×۸ سم .

۲- اوراق : ۸ ورق . ۱٤ صفحه .

۳- **کاغذ** : نازک زرد تیره رنگ هندی ، کرم خورده ، جلد کاغذی .

۴- **خط** : ثلث ، روشن ، خوانا ، پخته ، معرب (مشکول) ، قرن ۱۰ و ۱۱ ه‍ ق .

۵- **کاتب** : در انجام نسخه نام کاتب و تاریخ کتابت ندارد ، اما در بالای صفحهٔ ۱۴ به خط شنگرف نوشته شده : «**کاتب محمد**» .

۶- **مؤلف** : و تاریخ تألیف معلوم نشد ، اما نام تألیف : «**ذات الرشد فی الخلاف بین اهل العد**» نام دارد (ص ۱ ، ۲ ، ۱۴ نسخه) .

۷- **آغاز** : «بسم الله الرحمن الرحیم و به نستعین ،

الحمد لله حمدا یوجب الدررا
یفوق فی الفجرعقدا ینظم الدررا
ثم الصلوة علی المبعوث من مضر
محمد و علی ....
و بعد هذا قصید قد قصدت به
نظم الخلاف لعد الآی مشتهرا
خلف الحجاز و شام والعراق ولم
اذکر لهاشد ...... نقله شهرا»

۸- **انجام** :

«وعد بیانها فرت فوائده
الفاظها یتتضمن الدر والدررا
فاحمد وصل علی الهادی و عترته
و صحبه ما اضاء الصبح او سفرا

تمت ذات الرشد فی الخلاف بین اهل العد . اللهم یا رب افعل بی و بهم عاجلا و آجلا فی الدین والدنیا والآخرة ما انت له اهل ولا تفعل بنا یا مولانا مانحن له اهل انک غفور رحیم و جواد کریم رؤف رحیم ، اللهم اغفرلی ولوالدی......وارحمها...... صغیراً» .

۹- **چگونگی :** این نسخه شامل منظومه یا قصیده یی است در یکصد و هشتاد بیت راجع به شمارش آیات و سور قرآن کریم . در این قصیده بیان شده که آیات کوفی و مدنی چند عدد است و هر کدام را از یک دیگر جدا کرده و اختلاف آنها را در نزد اهل شام و بصره و حجاز و کوفه بیان داشته است . در صفحهٔ اول یادداشتهایی هست از جمله : «قابضه فقیر سعد الدین لاهوری ، الجزء الاول منظومة در عدد آیات کلام الله المسمی بذات الرشد ،

امروز جهان از تو منور گشته
اقبال و ظفر همدم و یاور گشته
آن چیز که شبها به دعا خواستمی
صد شکر که امروز میسر گشته

در صفحهٔ ١٤ نیز یادداشتهایی هست دربارهٔ «معوذتین» قرآن کریم . ضمناً جملهٔ «مالکه **عبدالرحمن لاهوری**» کتابت شده است .

۲۹۰/۲۲۳

ذریعة السعادت

[دین ، فرایض (شرح کبریت احمر) ، فارسی ، منثور]

۱- اندازه : — بیرونی : ۲۱/۵ × ۱٤/۵ × ۱/۵ سم . — درونی : ۱٤ س ۱۵/۵ × ۹/۵ سم .

۲- اوراق : ۵۲ ورق . ۱۰۳ صفحه .

۳- کاغذ : ضخیم سفید رنگ سیالکوتی ، جلد مقوایی سفید رنگ باعطف و گوشهٔ پارچه‌یی ملون .

٤- خط : نستعلیق خوش ، خوانا ، روشن ، پخته ، عنوانها و نشانه ها شنگرف روشن ، بالای جملات و کلمات مهم خط سرخ کشیده شده است ، قرن ۱۳ ﻫ ق .

۵- کاتب : «میان محمد زمان» و تاریخ کتابت «۱۳۰۹ ﻫ ق» : «تمت تمام شرح درود کبریت الاحمر یوم الثانی یعنی روز دوشنبه بوقت زوال در ماه ذالحج دستخط میان محمد زمان غریب و ناتوان سنهٔ ۱۳۰۹» .

٦ - مؤلف : یا (شارح) : «سعید عاصی» ، نام اصلی تألیف «کبریت احمر» از حضرت غوث اعظم شیخ عبدالقادر جیلانی و نام شرح «ذریعة السعادت» ، تاریخ تألیف مبهم است ، اگرچه شارح در صفحهٔ ۲ آورده است که تاریخ تألیف (شرح) هم از نام تألیف یعنی «ذریعة السعادت» بر می آید و لیکن معقول نمی نماید : «اما بعد میگوید بندهٔ حقیر کثیر التقصیر...... درگاه جیلانی سعید عاصی غریق بحر معاصی... که چون درود سعادت ورود قدسی

سرود کہ مسمی بکبریت احمر و تریاق اکبراز......درگاہ سبحانی عبدالقادر جیلانی ...... بہ درجۂ اعجاز بر آمدہ......بہ ترجمۂ عبارات قدسی نمودہ......و نام نیک فرجام و تاریخ سعادت انجام این رسالہ **ذریعة السعادت** نمودہ شد» (ص ۲-٤) .

۷- **آغاز** : «وبہ نستعین رب یسر ولا تعسر و تمم بالخیر بسم اللہ الرحمن الرحیم ، و لا حول و لا قوة الا باللہالعلی‌العظیم حامدالمن خلق اللوح والقلم بل کل مافی العلم من نور مظهره الاتم و سر خلیلہ الاعظم الذی بوجوده کل موجود قدانتظم و مصلیا علی شفیع الامم و علی آلہ الا فخم و صحبہ الا کرم اما بعد می گوید بندۂ حقیر کثیرالتقصیر مغلوب و مقهور نفس شریر کمترین ساکن کشمیر مطیع شهوات نفسانی محکوم شیطانی معترف و مولع مزخرفات فانی سگ درگانی سعید عاصی غریق بحر معاصی» (رک : ۵-کاتب) .

۸- **انجام** : «زیرانکہ بہ درستی حق سبحانہ بفضل و کرم خود دعائی قبول کند این دو صلوة را و آن کریم تراست از آنکہ ترک کند و بگذارد دو چیزی کہ درمیان دو صلوة است و گفت ابوسلیمان و کل الاعمال فیها المقبول والمردود الاالصلوة علی النبی صلعم فانها مقبولة غیر مردودة ربنا تقبل منا انک انت السمیع العلیم و صلی اللہ علی آلہ واصحابہ و تمام المسلمین اجمعین برحمتک یا ارحم الراحمین» .

۹- **چگونگی** : موضوع این نسخہ فرایض و وظایف دینی است . سهوالقلم کاتب اندک دارد . فارسی آن روان و برای همہ کس قابل فهم است . اصل آن دعایی است بہ عربی و ناچار جملات و الفاظ آن آمیختہ

است به عربی . شارح نخست جملات دعا را می آورد و سپس به ترجمه و شرح لغوی و معنوی آن می پردازد . احترام به این دعا یعنی «کبریت احمر» در نزد اهل سنت و جماعت بسیار است باوجود این در زبان عربی آن را درک نمی کرده و ناچار به زبان فارسی ترجمه و شرح کرده اند . هنگام شرح از مآخذ خوب استفاده کرده و اشعار فارسی را شاهد آورده است . بنظر می رسد که این نسخه با این خصوصیات منحصر باشد .

راحت القلوب

۲۹۰/۲۷۸

[دین ، فرائض ، فارسی ، منثور]

۱- اندازه : —بیرونی : ۲۱ × ۱۵/۵ × ۲/۱ سم . —درونی : ۱۳ س ۱۵/۵ × ۹ سم .

۲- اوراق : ۵٦ ورق . ۱۱۱ صفحه .

۳- کاغذ : ضخیم حنایی رنگ براق کشمیری ، اندکی کرم خورده ، آب دیده ، وصالی شده ، جلد تمام تیماجی سرخ گون .

٤- خط : نستعلیق و ثلث ، خوانا ، خوش ، پخته ، روشن ، بالای برخی از جملات خط افقی سیاه کشیده شده ، کلمات و جملات عربی معرب (مشکول) ، قرن ۱۲ هـ ق .

۵- کاتب : و تاریخ کتابت ندارد ، چون از آخر ناقص است .

٦- مؤلف : «**مبارک فیض الله سنامی**» ، نام تألیف «**راحت القلوب**» ، تاریخ تألیف معلوم نشد : میگوید بندهٔ ضعیف **مبارک فیض الله سنامی**

که هیچ کاری بهتر از . . . ایمان نیست زیراک حیات ابدی و دولت سرمدی متعلق بدان است . . . (کرم خورده) . . . . ای برادر دل بدنیای فانی مبند و باق را فراموش چند . . . از میان کتب حدیث و تفاسیر التقاط کرده شد و بیست باب درین اوراق نبشته آمد و نام این کتاب راحة القلوب نهاده است تا هر که خواند و بدان کوشد ایمان او سلامت ماند» .

۷- آغاز : «بسم الله الرحمن الرحیم ، الحمد لله رب العالمین وطوبی للفائزین والصلوة والسلام علی رسوله محمد و آله اجمعین می گوید بندهٔ ضعیف . . . .» . (رک : ٦ - مؤلف) .

۸- انجام : ناقص است و بدین عبارت ختم می گردد : «آلـهی صبر جمیل بده و پدر و فرزندان اورا و حلهاء بهشت دست کرده استاده اند حاله بمن بحل و فتح کن چون حد تمام زدند آنگاه ندا آمد از آسمان که احسنت احسنت ای عمر خطاب بعد از مردن او (ابو شحمه فرزند عمر) چون او را بشستند و بروی نماز گزاردند و درگورستان بقیع دفن کردند چون شب شد امیر المؤمنین عمر ویرا بخواب دید که در بهشت می خرامد و تاج بر سر نهاده و حلهاء بهشت پوشیده» .

۹- چگونگی : موضوع این نسخه دربارهٔ اعتقادات و اعمال و اقوال مسلمانان است بر بنیاد احادیث و تفاسیر قرآن کریم و فقه، و بر ۲۰ «باب» یا «فصل» است چون جای باب یا فصل خالی گذاشته شده است . در حدود یک باب و نیم از آخر افتاده است . تقسیمات آن اینگونه است : «دربیان قیامت ، در خوف قیامت ، در صفت دوزخ ، در صفت بهشت ، در حق مادر و پدر ، در خوردن ربوا ، در نماز گذاردن

(کذا) و زکوة دادن ، در منع کردن از خمر و مناهی، در فضیلتهاء نماز ، در فضیلت قرآن خواندن ، دربیان فضیلت ماه رمضان در حق زن و شوهر ، در منع کردن از دروغ ، در منع کردن از غیبت ، در منع کردن از عجب ، دربیان فضیلت خلق نیکو ، . . . . . . در خشم فرو خوردن ، . . . . در حکایتها ، در قصهٔ ابو شحمه ، در عورت نوحه کردن» .

سبک فارسی آن خراسانی و جملات و الفاظ ساده و روان و دور از هر نوع تصنع و تسجیع است . در صفحهٔ آخر نام چند کتاب بقلم تازه کتابت شده است : «جنگ نامه تصنیف شاه چراغ ، مناجات شاه ابرار ، اسپ نامه ، فال نامه» .

۸۹۰ / ۱۰۰

رستم نامه

[ادب ، فارسی ، منثور و منظوم]

۱- اندازه : — بیرونی : ۲٤/۵ × ۱٦/۵ × ۱/۵ س م . — درونی : ۱۵ و ۲۳ س ۱۷ یا ۱۸ × ۱۱ س م .

۲- اوراق : ٦۳ ورق . ۱۲۸ صفحه .

۳- کاغذ : ضخیم خاکستری رنگ روشن هندی ، جلد مقوایی ، سیاه و نو .

٤- خط : نستعلیق متوسط ، پخته ، خوانا ، عنوانها و نشانه‌ها شنگرف ، قرن ۱۳ ه‍ ق .

۵- کاتب : و تاریخ کتابت ناشناخته ماند .

۶- مؤلف : و تاریخ و نام تألیف معلوم نشد . اما از مطالعۀ متن نسخه چنین برمی آید که «**داستان رستم**» باشد و ما آن را «**رستم نامه**» نامیدیم .

۷- آغاز : ناقص است و به این عبارت آغاز می شود : «به جانب فریدون انداختند از آواز سنگ بیدار شد و همان افسون خواند ، سنگ از غلطیدن بند شده ماند یک . . . . . پیش بیامد برادران فریدون تعجب شده از سرکوه فریاد برآوردند و دویدند و ظاهر کردند که ما نمی دانیم که این سنگ از مکان خود چه طور جدا شده هزار حیف که فریدون ضایع می شد خدا نگاه داشت » .

۸- انجام : ناقص است و به این عبارت پایان می یابد : «مادر برزو فریاد بر آورد که ای رستم این جوان پسر سهراب است نبیرۀ تست سر او را مبر که مثل کشتن سهراب بداغ خواهی شد ، این را بگزار ، ابیات :

نخواهش به کشتن بدین گونه خوار
بترس از جهاندار پروردگار
که گاهی نبیره کشی گاه پور
بهانه تراکین ایران و تور
تراخود به دیده درون شرم نیست
جهان را به نزدیک آزرم نیست

رستم گفت : دروغ می گویی . شهر و گفت : من انگشتری سهراب نشانی دارم . . . . » .

۹- چگونگی : این نسخه که تقریباً نیمی از آن را اشعار شاهنامه در بر گرفته است ، نثری دارد در حد یک نثر عامیانۀ روزگار مؤلف یا نویسنده

که نقالان و قصه خوانان به آن قصه می گفته و نقل می کرده اند ، نویسنده ، قصهٔ فریدون و افراسیاب و کیکاوس و سیاوش و رستم و سهراب و منیژه و بیژن و رستم و اسفندیار و رستم و دیو سفید و هفت خوان و همانند آنها را خوب پرورانده است به طوری که خواننده علاقه‌مند را جذب می کند خاصه اینکه آنهارا با اشعار شیرین و دل انگیز و برگزیدهٔ شاهنامهٔ فردوسی آمیخته است .

۸۹۰/۲۸

رقعات جامی

[ادب ، فارسی ، منثور و منظوم]

۱- اندازه : — بیرونی : ۱۶ × ۹ × ۱/۵ س م . — درونی : ۱۳ س ۱۱/۵ × ۵/۵ س م .

۲- اوراق : ۱۳۰ ورق . ۲۶۰ صفحه .

۳- کاغذ : نازک سفید رنگ سپاهانی ، کرم خورده ، آب رسیده ، جلد مقوایی تازه .

٤- خط : نستعلیق خوش ، خوانا ، تا صفحهٔ ٦۳ عنوانها و نشانه ها شنگرف . از صفحهٔ ٦٤ تا آخر فقط نشانه‌ها شنگرف است . جدول مطلا (زرین) ولاجوردی . قرن ۱۱ و ۱۲ .

۵- کاتب : ناشناخته ، اما تاریخ کتابت «۱۱٤۹ ه ق» . در صفحهٔ ۲۵۸ اینگونه آمده است : «تمام شد این نسخهٔ شریفهٔ متبرکه بتاریخ بیست و هفتم شهر شوال سنهٔ هزار و یکصد و چهل و نه سنهٔ ۱۱٤۹» .

٦- مؤلف : «مولانا نورالدین عبدالرحمن جامی ۸۱۷—۸۹۸ ه ق» و تاریخ تألیف در اواخر عمر مؤلف صورت گرفته است . نام تألیف صریح

و واضح نیامده است اما از متن نسخه اینگونه در می یابیم که «رقعات جامی» یا «مکتوبات جامی» است .

۷- آغاز : ناقص است ، چهار رقعه (شاید ۳ برگ) افتاده باشد ، و به این جمله آغاز می شود : «و قصه جز غصهٔ بی التفاتی وی بر خاطر نگذشت نه هرگز به نامه فراموشان کم نام را نام می برند و نه به رشحه خامهٔ خام طمعان بی سرانجام را پیغام می فرستد . . .» .

۸- انجام :

«اسرار وجود خام ناپخته بماند
آن گوهر بس غریب ناسفته بماند
هر کس به دلیل عقل چیزی گفتند
آن نکته که اصل بود ناگفته بماند

تمام شد این نسخهٔ شریفهٔ معتبر که به تاریخ بیست و هفتم شهر شوال سنهٔ هزار و یکصد و چهل و نه ۱۱۴۹» .

۹- چگونگی : جامی نامه هایی را که به دوستان و بزرگان قوم می نوشته رقعات نامیده و آن‌ها را مجموعه‌یی ساخته است. بعداً در پاکستان و هند و ایران به نام انشای جامی و رقعات جامی چاپ شده است . فارسی آن روان و آمیخته باشعر فارسی و عربی و احادیث و آیات قرآنی است . این رقعات ارزش تاریخی فراوان دارد . پادشاهان ، حاکمان ، عاملان ، وزیران ، عارفان و شاعران در این رقعات نام برده شده‌اند . نسخه های خطی و چاپی از لحاظ تعداد رقعات باهم فرق دارند مگر اینکه از روی یک دیگر تقلید کرده باشند . گاهی نام آن را به «دیوان الرسائل» یا «رسالة الانشاء» بدل کرده اند (رک : رقعات جامی ۸۹۰/۱۵۹) .

۸۹۰
۱۵۹

رقعات جامی

[ادب ، فارسی ، منثور و منظوم]

۱- اندازه : — بیرونی : ۲۱/۵ × ۱٤ س م . — درونی : ۱٦ س ۳٦ × ۹/۵ س م .

۲- اوراق : ۱٦ ورق . ۳۲ صفحه .

۳- کاغذ : نازک زرد تیره رنگ هندی ، جلد کاغذی .

٤- خط : نستعلیق خفی ، خوانا ، پخته ، قرن ۱۳ ھ ق .

۵- کاتب : و تاریخ کتابت معلوم نشد چون از آغاز و انجام ناقص است .

٦- مؤلف : و تاریخ و نام تألیف صریح و دقیق معلوم نشد اما از لابلای رقعات و مکتوبات ، اینگونه استنباط شد که شاید رقعات یا مکتوبات یا انشای جامی باشد . مثلاً در صفحهٔ ۲۳ آورده : «**کتبه الفقیر فلان عبدالرحمن جامی**» و نیز از نفحات الانس یاد می کند :

«مجموعهٔ مسمی به نفحات الانس من حضرات القدس از مقامات و حالات درویشان و معارف مقالات ایشان جمع کرده شده بود» .

۷- آغاز : ناقص است و به این عبارت آغاز می گردد : «فراموشان را فرایا وارد باشد که تیر برهدف اجابت کارگر آید و کار بر آید جانان به دعا از ما فراموش مکن همه عزیزان علی الخصوص حضرت مخدومی مدالله تعالی ظلاله تعالی در کنف صحت و سلامت و فراغت‌اند و منتظر قدوم شریف می باشند» .

۸- انجام : ناقص است و اینگونه پایان می یابد : «می باید که بعد صوری را از میان بردارد ازیاران و دوستداران کنار گرفتن منجس (؟) مشمار و بیا و بیا ز دلداران کناره مکن دیگر التماس آنکه چون در آن مواضع مبارک و مجامع متبرک که موطی اقدام انبیاء و مواطن اعلام اولیاء است دست نیازی به دعا بردارد فراموشان را» .

۹- چگونگی : موضوع این نسخه نامه ها و رقعات یا مکتوباتی است که از بزرگان به بزرگان و از بزرگان به کوچکان و از دانشمندان به شاگردان نوشته شده و انشای منشیانه دارد . اشعار عربی و فارسی و لطایف و مطایبات خوب دارد (رک : رقعات جامی ۲۸/۸۹۰) .

رقعات فاروقی

۸۹۰/۶۹

[ادب ، فارسی ، منثور]

۱- اندازه : —بیرونی : ۲۰×۱۵/۵ سم . — درونی : ۷ و ۱۰ و ۱۱ و ۱۳ س ۱۴ و ۱۵ و ۱۶×۱۰ و ۱۱ سم .

۲- اوراق : ۲۳ ورق . ۴۶ صفحه .

۳- کاغذ : نازک سفید تیره رنگ و نیلگون روشن کشمیری ، اندکی وصالی شده ، جلد مقوایی ملون و نو .

۴- خط : ثلث و شکسته و تحریر ، خوانا عنوانها و نشانه ها و بعضی از جدولها شنگرف روشن ، برخی از جدولها زرد و سیاه و سرخ و سبز اما ابتدایی و غیر هنری . قرن ۱۳ ه ق .

۵- **کاتب** : نام کاتب در این نسخه ذکر نشده است اما در نسخهٔ «**قلیل البضاعت**» که کاملاً خط و جدول و نشانه ها شبیه این نسخهٔ رقعات است «حکومت رای ولد منشی تیکچند» آمده است (رک : قلیل البضاعت ، شماره ۷۱/۸۹۰) .

۶- **مؤلف** : «**آخوند محمد صاحب فاروقی**» است . تاریخ تألیف معلوم نشد ، اما نام آن از اسم مؤلف و مطالعهٔ نسخه اخذ گردید . (رک : قلیل البضاعت ، شماره ۷۱/۸۹۰) .

۷- **آغاز** : «یافتح ، رقعهٔ اول تاکه گل آفتاب رونق بخش چمنستان گشتی بهشت ریاض عشرت و کامرانی آن یار جانی دوست دوجهانی با قطار انتظار افصال ربانی سر سبز جاودانی باد» .

۸- **انجام** : «به خدمت سیادت و شرافت پناه سید فلان که نیازمند را با سلسلهٔ عالی او رابطهٔ نیازمندی از قدیم الایام منوط و مربوط است این معنی را برهنه کرده به معرفت او از میر معظم الا رخصت پوسی گیراینده (؟) روانهٔ این طرف فرمایند که زهی منت بی شمار خواهند فرمود زیاده چه» .

۹- **چگونگی** : این نسخه ۲۵ رقعه (نامه) در بردارد . نوشته‌های آن شیرین و جالب و شامل زندگی روزمره و مکاتبات معمولی مرد مان است . یک مهر در صفحهٔ اول هست که نام کاتب «حکومت رای» خوانده شد . و در صفحهٔ ٤٦ یاد داشتی طبی برای معالجهٔ خارش نوشته آمده است .

۶۱۰
۲۲

ریاض الأدویه

[طب ، فارسی ، منثور]

۱- اندازه : — بیرونی : ۲۵/۵ × ۱۵/۵ × ۲/۵ س م . — درونی : ۱۵ س ۱۹/۵ × ۱۰ س .

۲- اوراق : ۸۷ ورق . ۱۷٤ صفحه .

۳- کاغذ : ضخیم زرد رنگ هندی ، اندکی کرم خورده ، آب رسیده ، جلد مقوایی نو با عطف و گوشهٔ سرخ گون .

٤- خط : تحریر آمیخته با شکسته ، پخته و خوانا ، عنوانها سرخ یا شنگرف .

۵- کاتب : و تاریخ کتابت ندارد .

۶- مؤلف : «**مولانا حکیم یوسف بن محمد**» مشهور به «**یوسفی**» است و در صفحهٔ دوم نام خود را آورده است :

«چو یوسفی ز دل و جان دعا می گوید
عجب مدار که روح الامین کند آمین»

تاریخ تألیف «**۹٤۶ ه ق**» بوده آنگونه که خود گوید :

«به نهصد و چهل و شش گشت این رساله تمام
به یمن معدلت شاه عاطفت آیین
سکندر رایت و دارا نشان همایون شاه
که کان دانش وفضل است و منبع تمکین»

نام تألیف «**ریاض الأدویه**» : «این نسخه‌یی است ... بعبارات جلیه و مسمی به ریاض الادویة» .

۷- آغاز : «بسم‌الله الرحمن الرحیم ، الحمد لله الذی خلق لکل داء و دواء وجعل حبیبه لعلل القلوب شفاء ، صلی‌الله علیه وسلم و علی آله الأطهارو اصحابه الاخبار وسلم تسلیماً کثیراً کثیراً و بعده بر ضمایر صافیه محجوب نماند که این نسخه ای است مجلی بعبارات جایه مسمی بریاض‌الأدویه» .

۸- انجام : «وبه وقت حبس ساختن دست و پای به آب سرد بشویند و شربت مصری ولعابین کافی است مجرب فقط

طبیبی که اول حذاقت نمود
یقین دان که او اسقلیناس بود
به دستیاری کلکم شد این رساله تمام
که آفتی نرسد ز انقلاب ایامش
سنه جزبه را سلامت قدم
تودانی دگر گفتمت والسلام

تمام شد» .

۹- چگونگی : این نسخه را چندین ورق نانوشته اند و گویا به دست چند کاتب کتابت شده زیرا خط آن دونا گون است . فارسی آن روان و ساده است . مؤلف آنرابه همایونشاه در سال ۹٤٦ تقدیم کرده و طبیب مخصوص بابر و همایون بوده است . اسامی داروها و بیماری‌ها به صورت حروف تهجی است و بعد از آن هر بیماری و داروی آن را خیلی مختصر وصف کرده است . به علت استفاده بسیار از ریاض‌الأدویه نسخه های خطی و چاپی آن فراوان است و احتمالاً تحریفات و اشتباهات و سهوالقلم های کم و زیاد دارد .

۴۹۰
۱۵۴

زبدة التجوید

[زبان شناسی ، فارسی ، منثور]

۱- اندازه : — بیرونی : ۲۲ × ۱۶ س م . — درونی : ۱۵ س ۵/۱۴ × ۵/۸ س م .

۲- اوراق : ۳۹ ورق . ۷۸ صفحه .

۳- کاغذ : زرد نازک تیره رنگ هندی ، کرم خورده ، وصالی شده ، جلد کاغذی .

۴- خط : نستعلیق و نسخ ، پخته و خوانا ، عنوانها و سر فصلها و نشانه ها شنگرف . قرن ۱۱ ه ق .

۵- کاتب : معلوم نشد ، تاریخ کتابت در صفحهٔ ۴۶ «**اول رمضان ۱۰۸۱ ه ق**» آمده است .

۶- مؤلف : و تاریخ تألیف معلوم نشد ، گویا همان تاریخ کتابت ، تاریخ تألیف نیز باشد ، نام تألیف «**زبدة التجوید**» است . علاوه بر نسخهٔ زبدة التجوید ، چهار رسالهٔ دیگر ضمیمهٔ آن است که همهٔ آنها دربارهٔ تجوید و قاریان قرآن کریم است . در صفحهٔ ۳ اینگونه آمده : «و این مختصر را زبدةالتجوید نام نهاده شد» . رسالات دیگر بدون نام هستند و مؤلف و تاریخ تألیف ندارند .

۷- آغاز : «بسم‌الله الرحمن الرحیم ، الحمدلله رب العالمین والصلوة علی خیر خلقه محمد و آله الطاهرین بدان که این مختصری است در تجوید قراءة قرآن بر ای کسی که او را شوق و ذوق باشد در

خواندن قرآن و چاره نباشد قاری را از دانستن و شناختن این چند کلمه که یاد کرده شود» .

۸- انجام : «و مانند الحمد لله و مانند این در آیت اگر گویی «الحمد» او را بشناسند با آنک چون الف ساقط شود از اول اسم که او دور باشد آن اسم نکره گردد چنانک الف ولام را از «الحمد» ساقط کنی «حمد» بماند و حمد نکره باشد تمام شد این نسخه در اول رمضان سنهٔ ۱۰۸۱» .

۹- **چگونگی** : موضوع نسخه ها چگونه که از نام آن معلوم می شود ، تجوید (علم نیکوخواندن و تلفظ کردن) قرآن کریم است و بر ده باب است بدین شرح :

باب اول در عدد حروف معجم و بیان مخارج آن .

باب دوم در احکام نون ساکنه و کیفیت استعمال آن .

باب سیوم در انواع اظهار و ادغام و اخفاء .

باب چهارم در احکام مد .

باب پنجم در ماهیت وقف و اقسام المشهورة و بیان احکامها و فیه فصول .

باب ششم در بعضی از رسم خط و کیفیت وقف و اصل ایشان در مصاحف .

باب هفتم در احکام را آن .

باب هشتم در احکام بسم‌الله تعالی .

باب نهم در بعضی از الفاظی که در زواید افعال باشد .

باب دهم در بعضی از الفاظی که در اوایل اسما باشد .

چهار رسالهٔ دیگر هم دربارهٔ تجوید است . رسالهٔ اول در ۱۳ صفحه (۷ ورق) رسالهٔ دوم در ۶ صفحه (۳ ورق) رسالهٔ سوم هم در ۶ صفحه (۳ ورق) ، رسالهٔ چهارم در دو صفحه و نیم (۱ ورق) . همه این رسایل به فارسی است و شواهد آنها به عربی و رسم‌الخط آنها متنوع . در آغاز و انجام نسخه یادداشتهایی در زمینهٔ علم تجوید دیده می شود که به خط تازه است و نشانهٔ یک مهر نیز در صفحهٔ اول هست که «محمد تاج الدین شاه عبدالرحمن ۱۱۱۹» خوانده می شود .

زبدة الرمل

۵۲۰ / ۳۶

[ستاره شناسی ، فارسی ، منثور و منظوم]

۱- **اندازه** : — بیرونی : ۲۸ × ۱۷ × ۱/۵ س م . — درونی : ۱۵ س ۲۱ × ۱۰ س .

۲- **اوراق** : ۸۲ ورق . ۱۶۲ صفحه .

۳- **کاغذ** : سفید رنگ هندی ، اندکی کرم خورده ، جلد مقوایی تازه .

۴- **خط** : نستعلیق خوش ، عنوانها و سرفصلها و اشکال و علامات و نشانه ها و اعداد شنگرف قرن ۱۳ ه ق .

۵- **کاتب** : و تاریخ کتابت نوشته نشده است .

۶- مؤلف : نام مؤلف در این نسخه معلوم نشد . تاریخ تألیف در صفحهٔ ٤ و نام تألیف در صفحهٔ ٥ اینگونه آمده است :

«بود از حضرت رسول امین
نهصد و شش نه کم نه بیش از این
جمله را جمع کردم از اول
بنوشتم مفصل و مجمل
نسخه این را تمام کردم من
زبدة الرمل نام بردم من»

در بعضی نسخ نام مؤلف «معین نظام» و تاریخ تألیف «۷۰۶ هـ ق» آمده است (رک : مجموعه ۲٤۳/۵۲۰) .

۷- آغاز : رب یسر و تمم بالخیر - بسم الله الرحمن الرحیم ،

شکر جبار کردگار جهان
خالق و خلق راحم و رحمان
از پی یار خویش پیوند است
آنکه بی شبه و مثل و مانند است
هر که را عقل راهبر باشد
کار او سربسر چو زر باشد

۸- انجام :

«دارم اکثر ز دوستان امید
که به ما باد نامشان جاوید
گر تو گه گه بخیر یاد کنی
به دعایم دمی تو شاد کنی

که نداند شناخت در گردا
هیچ کس نیست حکم غیر خدا
باد از مادر و پدر سهتر
همه اصحاب و آل و یکدیگر

تمت ، تمام شد» .

۹- **چگونگی** : موضوع این نسخه یاددادن علم رمل است که به نظم و نثر نگاشته آمده . گفتار ها به صورت پرسش و پاسخ است . سهو القلم کاتب در آن فراوان است . (رک : زبدة الرمل : ۲۹۶/۵۲۰) .

زبدة الرمل

۵۲۰
۲۹۶

[ستاره شناسی ، فارسی ، منظوم و منثور]

۱- **اندازه** : — بیرونی : ۲۳×۱۵×۱/۵ س م . — درونی : ۱۴ و ۱۵ و ۱۶ س ۵/۲۰×۵/۱۰ و ۱۸×۱۰ س م .

۲- **اوراق** : ۵۵ ورق . ۱۱۰ صفحه .

۳- **کاغذ** : ضخیم قهوه‌یی رنگ هندی ، جلد مقوایی زردگون با عطف و گوشهٔ پارچه یی مندرس .

٤- **خط** : نستعلیق ، خوانا ، روشن ، عنوانها و نشانه‌ها و سرفصلها شنگرف تیره رنگ ، جدولها و خانه های اعداد و اشکال رمل سیاه و شنگرف ، قرن ۱۳ ه ق .

۵- **کاتب** : و تاریخ کتابت ندارد .

۶- **مؤلف** : و نام و تاریخ تألیف در این نسخه معلوم نشد . اما از مطالعه و تصفح آن اینگونه معلوم می گردد که «**زبدة الرمل**» باشد (رک : زبدة الرمل ۳۶/۵۳۰) .

ضمناً در نسخه های دیگر نام مؤلف را «**معین نظام**» و «تاریخ تألیف «۷۰۶ ه ق» آمده است» . (رک : مجموعه ۲٤۳/۵۲۰) .

۷- **آغاز** : مثل اینکه افتادگی دارد و اینگونه آغاز می گردد : «در تعریف شکل لحیان و صاحب او گوید :

بعد ازین نظم دلپذیر کنم
وصف اشکال بی نظیر کنم

بدهم شرح صورت اشکال
باز گویم به پیش تو احوال

چون خبرهای خیر و شر ز خدا است
علم شاهان دانش حکما است

فرد - زوج شکل لحیان است
دانش بر حکیم آسان است»

۸- **انجام** :

«هر که را عقل با نظام بود
اینقدر مرد را تمام بود

دارم اکنون ز دوستان امید
که بماناد نامشان جاوید

گر تو گاهی بخیر یاد کنی
بدعائی دمی تو شاد کنی

گربداند شناخت هر دوسرای
هیچکس حکم غیب جزبخدای
خدایا هر آنکس که این را نوشت
عفو کن گناهش عطا کن بهشت»

۹- **چگونگی** : موضوع این نسخه «علم رمل» است . تقسیمات آن بر حسب موضوعی است که در ذیل آن می آید ، مثلاً : «درمیان قبض الخارج ، در بیان جماعت ، در بیان کذب و صدق اشکال ، در بیان استخراج و حکم مطلق ، در استخراج خبایا ، سؤال از خوف و ترس دشمن ، در محکمهٔ قاضی و از عدد دشمنان پرسد» ، بحث راجع به چنین مطالبی زیر این عنوانات آمده است .

در حدود ۱۴۵۰ بیت دارد . وزن آن از مزاحفات بحر خفیف «فاعلاتن مفاعلن فعلن» است . از صفحهٔ ۹۶ تا ۱۱۰ توضیحات اشکال و اعداد و خانه های رمل به نثر فارسی کتابت شده است . این نسخه ۱۲ جدول یا خانه های رمل دارد و اصطلاحات و الفاظ رمل در کنار آنها توضیح و شرح شده است . (رک : زبدة الرمل ۳۶/۵۲۰) .

سبع سنابل

۲۹۰
۱۳۵

[دین ، عرفان و تصوف ، فارسی ، منثور و منظوم]

۱- **اندازه** : — بیرونی : ۲۹/۵×۲۰/۵×۱/۵ سم . — درونی : ۱۹ س ۲۲×۱۳ سم .

۲- اوراق : ۱۲۰ ورق . ۲٤۰ صفحه .

۳- کاغذ : سفید نازک هندی ، اندکی کرم خورده ، ساییده شده ، بدون جلد .

٤- خط : شکستهٔ متوسط ، خوانا ، پخته ، عنوانها و نشانه‌ها شنگرف ، جملات و الفاظ عربی معرب (مشکول) . بالای کلمات و اسماء اعلام خط شنگرف کشیده شده . قرن ۱۳ و ۱٤ ه‍ ق .

۵- کاتب : و تاریخ کتابت معلوم نشد .

٦- مؤلف : «**سید عبدالواحد چشتی**» ، نام تألیف «**رسالهٔ سبع سنابل**» ، تاریخ تألیف معلوم نشد . در صفحهٔ ۲٤ اینگونه آمده : «بعونه تعالی رسالهٔ سبع سنابل من تصنیف سید عبدالواحد چشتی قدس الله سره حسب فرمایش مجمع اخلاق حمیده منبع اوصاف پسندیده رفیق درویشان شفیق دلریشان عمیم الاحسان دستگیر درماندگان قدوهٔ اصحاب شرافت و قدردانی زبدهٔ ارباب ریاست» . در اینجا یک ورق افتاده است .

۷- آغاز : ناقص و در حدود ۷ ورق (۱٤ صفحه) از سنبلهٔ اول افتاده است و اینگونه آغاز می شود : « . . . . تصدق کرد گلیمی سبز پوشیده پیش رسول علیه الصلوة والسلام رفت . رسول عم (علیه السلام) فرمود پیشتر آی او پیشتر آمد همچنین چند بار می فرمود او پیشتر می آمد تا زانوی صدیق بازانوی سید عالم برابر شد آنگاه فرمود یا ابابکر لیس بینی و بینک فرق الانی بعثت» .

۸- انجام : «فائده آن است که چون صدق معاملات ایشان با مولی تعالی مطالعه کنیم و بر ریاضیات و مجاهدات دیده ور گردم و درجات و مقالات ایشان معلوم کنم بر محرومی و بی نصیبی خود اطلاعی

یابم در خود پسندی و خود شناسی نشتابم و ما توفیقی الا بالله و صلی الله علی خیر خلقه محمد و آله اجمعین آمین رب العالمین فقط» .
(رک : ٦ - مؤلف) .

۹- **چگونگی** : موضوع رسالهٔ سبع سنابل ، عرفان و تصوف و توحید و شرح حال پیران طریقت و سخنان آنان و پیر و مرشد و سالک و مرید و مراد و حقیقت و معرفت و طریق الی الله است . آیات قرآنی و احادیث نبوی و اشعار فارسی فراوان دارد . انشای فارسی آن به سبک کتب عرفانی گیرا و شیوا و آمیخته با جملات قصار و عبارات تربیتی و اخلاقی و دینی و عرفانی است . تقسیمات آن بر هفت سنبله است و هر سنبله به فصول بخش شده . از صفحهٔ ۲۰۸ تا آخر نسخه ، «بیان سیر المشایخ» است که بر ۱۷ سیر بخش شده و شرح حال و حالات و سخنان هفده شیخ را بیان می دارد . سیر اول حضرت علی (ع) و سیر هفدهم خواجه قطب الدین بختیار کاکی (رح) است .

۸۹۰/۷٦

سراج الطالبین

[ادب ، فارسی ، منثور]

۱- **اندازه** : ــ بیرونی : ۲۳/۵ × ۱۵ سم . ــ درونی : ۱۵ س ۱۸ × ۱۰ سم .

۲- **اوراق** : ۱۹ ورق . ۳۸ صفحه .

۳- **کاغذ** : ضخیم زرد تیره رنگ هندی ، آب رسیده ، جلد مقوای ملون نو .

۴- خط : نستعلیق متوسط ، نا پخته ، سخت خوانا ، عنوانها و نشانه‌ها شنگرف و کبود ، روی کلمات مبهم خط شنگرف تیره رنگ رسم شده . قرن ۱۳ ه‍ ق .

۵- کاتب : «**جمال الدین بن نظام الدین**» نام داشته ، و تاریخ کتابت را ننوشته : «تمام شد کاتب این کتاب جمال الدین ابن نظام الدین ساکن موضع موکل غفر الله له ولوالدیه اجمعین پا سخاطر میا سنگھ بن هیرا سنگھ» .

۶- مؤلف : «**شیخ احمد بن شیخ محمد قریشی عباسی**» نام داشته و «ساکن قصبهٔ قصور» بوده . نام تألیف «**سراج الطالبین**» ، تاریخ تألیف ندارد . «می گوید . . . . . شیخ احمد بن شیخ محمد قریشی عباسی ساکن قصبهٔ قصور . . . . . این چند خطوط برای مطالعهٔ شاگردان مکتب جمع کرده مسمی سراج الطالبین نموده شد» .

۷- آغاز : «رب یسر و تمم بالخیر ، بسم الله الرحمن الرحیم ، بعد از حمد وافره و ثناء متکاثره رب العالمین و درود نامحدود بر سید المرسلین احمد مصطفی وآله اجمعین بعده می گوید بندهٔ پرتقصیر خاک پای عبدالله الصمد فقیر شیخ احمد بن شیخ محمد قریشی عباسی ساکن قصبهٔ قصور غفرالله برای فیض پیرای بلغاء روزگار این چند خطوط برای مطالعهٔ شاگردان مکتب جمع کرده مسمی سراج الطالبین نموده شد تا خوانندگان را از این کتاب نفع حاصل شود» .

۸- انجام : «قبالهٔ شرعی در رهاء کردن زن باعث تحریر آنکه من که حاکم ابن فتح محمد قوم بانندهام دختر شامارا که زن من است به ثلاث طلاق رهاء کردم و برنفس خود حرام ساختم و این چند کلمه به

طریق سند نوشته داده‌ام تا نکته ثابتی الحال سند باشد واگر باز دعوا برپاء کنم و دعوی نزاع برانگیزم در شرع شریف کاذب باشم تحریر به تاریخ فلان والله اعلم بالصواب الراقم جمال الدین تم تمام شد کاتب این کتاب جمال الدین بن نظام الدین ساکن موضع موکل غفرالله له ولوالدیه اجمعین پاسخاطر میا سنگه بن هیرا سنگه» .

۹- **چگونگی :** این نسخه یک انشای فارسی است که در آن برای هرگونه مکاتبه‌ی و سندی نمونه‌ی موجود است و علاوه بر نوع زبان فارسی ، انواع رسوم و آداب را نیز در بردارد . مثلاً برای فروش کنیزک و غلام و طلاق زن ، نمونه هایی از اسناد در آن وجود دارد . از نامه های دوستانه آغاز می شود و به سند نویسی شرعی پایان می یابد .

سلم العلوم

۱۶۰ / ۱۶۸

[منطق ، عربی ، منثور]

۱- **اندازه :** — بیرونی : ۲۱ × ۱۲/۵ س م . — درونی : ۱۹ س ۱۴ × ۶/۵ س م .

۲- **اوراق :** ۳۰ ورق . ۶۰ صفحه .

۳- **کاغذ :** نازک سفید تیره رنگ هندی ، کرم خورده ، وصالی شده ، جلد کاغذی .

۴- **خط :** ثلث ، خوانا ، روشن ، پخته ، عنوانها و نشانه‌ها شنگرف . قرن ۱۲ و ۱۳ ه‍ ق .

۵- کاتب : این نسخه را دو کاتب بوده است . کاتب اول معلوم نشد چون از صفحهٔ ۴۵ تا صفحهٔ ۶۰ افتاده ، سپس کاتب دوم آن را کتابت و امضاء کرده است بدین شرح : «تمت **سلم العلوم** بید اقر عباد الله حماية الله المعروف به **صوفی عبد الله المهاجر** فی مکة المشرفة فی تاریخ ۱۳ من ربیع الثانی **سنهٔ ۱۲۸۸** ه ق» .

۶- مؤلف : در این نسخه نام مؤلف نیامده ، و لیکن نام او در تذکرهٔ علمای هند (ص ۱۷۵—۱۷۶) اینگونه آمده : «**قاضی محب الله بهاری ابن عبدالشکور**» به موضع کڑا متعلقهٔ محب علی پور مضاف بهار در قبیلهٔ ملک . . . . سال **۱۱۱۹ هجری** وفات یافته (= رفته سوی ارم محب الله) ، سلم العلوم و افادات در منطق و مسلم الثبوت در اصول فقه مع منهیهٔ آن و الجواهر الفرد در بیان جزء لا یتجزی و رسالهٔ مغالطه عامة الورود از تصانیف اوست» . تاریخ تألیف معلوم نشد . (نیز رک : فهرست کتب عربی کتب خانهٔ ریاست رامپور ، ج ۱ ، ص ۴۵۱) . در صفحهٔ ۲ از این نسخه نام تألیف آمده است : «اما فهذه رسالة فی صناعة المیزان سمیتها سلم العلوم اللهم اجعله بین المتون کالشمس و النجوم» .

۷- آغاز : «بسم الله الرحمن الرحیم ، سبحانه ما اعظم شأنه لا یحد و لا یتصور لا ینتج ولا یتغیر تعالی عن الجنس والجهات جعل الکلیات والجزئیات، الایمان به نعم التصدیق و الاعتصام به حبذا التوفیق» .

۸- انجام : «و المغالطة ان قابل الحکیم فسوفسطائی و ان قابل الجدلی فمشاغبی هذا و المؤلف من الراجح و المرجوح مرجوح فتدبر خاتمة اجزاء العلوم هی المسایل و المبادی من الوسایل» . (رک : — ۵ کاتب) .

۹- **چگونگی :** موضوع این نسخه «**منطق**» است و دارای حواشی به قلم شکسته و تحریر است . ۱۶ صفحه از آخرآن افتاده بوده که به قلم تازه تر و خط ثلث کتابت شده است . شرح های بسیار بر آن نوشته اند که معروف ترین آنها «**شرح ملا حسن**» و «**شرح قاضی مبارک**» است .

۲۹۰
۱۸۷

سواطع الالهام

[دین ، تفسیر ، عربی ، منثور]

۱- **اندازه** : — بیرونی : ۲۰ × ۱۲ س‌م . — دورنی : ۱۵ س ۱۴/۵ × ۷/۵ س م .

۲- **اوراق** : ۳۰ ورق . ۵۹ صفحه .

۳- **کاغذ** : نازک سفید رنگ دهلوی ، کرم خورده ، وصالی شده ، جلد کاغذی .

٤- **خط** : ثلث ، خوانا ، روشن ، پخته ، عنوانها و نشانه‌ها شنگرف ، قرن ۱۱ و ۱۲ ه‍ ق .

۵- **کاتب** : و تاریخ کتابت ندارد .

٦- **مؤلف** : نام مؤلف و تاریخ و نام تألیف در اثربی نقطه بودن حروف و کلمات سخت خوانده می شود . در کتب تذکره و فهارس دربارۂ «**سواطع الالهام**» و «**تفسیر بی نقطه**» از «**ابی الفضل الهندی**» متخلص به «**فیضی**» یا «**فیاضی**» بسیار نام برده اند . در کشف الظنون ج ۲ ص ٤۷۹ ذیل حرف سین (س) اینگونه آمده است :

«سواطع الالهام فی التفسیر تألیف الفاضل أبی الفیض الهندی المتخلص بفیضی و هو کتاب متفرد بین التفاسیر لانه فسر الآیات بکلمات حروفها مهملة کلها من اول القرآن الکریم الی آخره و لما تم و جد میر صدر الدین المعماق سورة الاخلاص الخ تاریخاً له و هو سنة ۱۰۰۲ اثنتین وألف وله فی تاریخه :

صد شکر که تفسیر من از علم بعین
بنمود جمال بختمش (کذا) شده زین
در دو شنبه عاشر ربیع الثانی
از سال عرب شمار الف و اثنین»

در صفحهٔ ۹ این نسخه، جملهٔ : «**محرر سر سواطع السداد = ۹۵٤ ﻫ ق**» تاریخ ولادت مؤلف است و در سال ۱۰۰٤ **ﻫ ق** در گذشته است (رک : تاریخ نظم و نثر در ایران و در زبان فارسی ، سعید نفیسی ، ج ۱ ، ص ۳٦۲) .

۷- آغاز : «الله لا اله الا هو لا اعلم ما هو و ما ادرکه کما هواحامد المحامد و محامد الاحامد لله مصعد الوامع العلم و ملهم سواطع الالهام مرصص اساس الکلم و مؤسس محکم الکلام مرسل الکلام سهما سهما اصالح الحصص و اکمل السهام و محدر السور کلاماً کلاماً صالح للمصالح والمهام ملوح معالم الدوک و ملمح مدارک الاعلام» .

۸- انجام : «اللهم احرس کلمه عماعمل لصوص اللدوا ورد امره موارد موارد مسامع اهل الود واعصم سطوره مماهرطه هؤلاء الاعداء الحساد وحوله دروه اداروه سلک الکساد واعد محرره معصوما مودودا حامدا مهللا ولک الحمد دهوراً احمد اصاعدا کاملاً مکملاً» .

۹- **چگونگی :** موضوع سواطع الالهام آنگونه که در تذکره ها و فهرست های کتب خطی و چاپی آمده است . تفسیر قرآن کریم است و صفحات آن از چهار صد متجاوز است . اما این نسخه فقط ۵۸ صفحه دارد . تقسیمات آن بر اساس «**ساطعه**» و جمع آن «**سواطع**» آمده است . همهٔ این نسخه شامل یک مقدمه در شرح احوال مؤلف و ممدوح و ۱۳۰ ساطعه است . از صفحهٔ ۳۷ تا ۳۸ تعداد سوره ها و آیه ها و کلمات و جزوها و دیگر مطالب قرآن کریم را تحت یک ساطعه آورده است . چنان به نظرمی رسد که تحریر این نسخه از زمان مؤلف باشد . تفسیر کامل **سواطع الالهام** در یک مجلد قطور در چاپخانهٔ منشی نول کشور طبع شده است .

شافیه

۴۹۰ / ۵۶

[زبان شناسی ، صرف ، عربی ، منثور]

۱- **اندازه :** — بیرونی : ۲۲ × ۱۳/۵ × ۱ س م . — درونی : ۷ س ۱۴ × ۷ س م .

۲- **اوراق :** ۸۰ ورق . ۱۶۰ صفحه .

۳- **کاغذ :** نازک سفید سپاهانی . اندکی کرم خورده . جلد مقوایی نو و ملون .

۴- **خط :** نستعلیق خوش ، پخته ، خوانا ، عنوانها و کلمات مهم شنگرف خوش رنگ . قرن ۱۲ ه‍ ق .

۵- **کاتب :** «**محمد تقی خان**» نام داشته است . در صفحهٔ ۱۵۹ آورده :

«کاتب الحروف محمد نقی خان ولد حافظ غلام احمد خان . . . .
از شاگردان خلیفه فیضعلی بیک خوشنویس» ، تاریخ کتابت ندارد .

۶- مؤلف : «علامه جمال الدین ابو عمر و عثمان بن عمر المعروف بابن الحاجب النحوی المالکی متوفی سنهٔ ٦٤٦ ه ق» . تاریخ تألیف معلوم نشد . نام تألیف معروف به «**شافیه**» است (رک : کافیه ۰ ۲۵ / ۴۹۰) .

۷- آغاز : «بسم الله الرحمن الرحیم الحمد لله وسلام علی عباده الذین اصطفی و بعد فقط سألنی من لا یسعنی مخالفته ان الحق بمقدمتی فی الاعراب مقدمة فی التصریف علی نحوها و مقدمة فی الخط فاجبته سایلاً متضرعاً ان ینفع بهما والله الموفق» .

۸- انجام : «واما الحروف فلم یکتب منها بالیاء غیر بلی و علی والی و حتی . تمت تمام شد هذه النسخة مسمی **شافیة** در علم صرف بخط خام کاتب الحروف محمد نقی خان ولد حافظ غلام احمد خان گنهگار شرمسار خواهندهٔ مغفرت کردگار و از شاگردان خوشنویس خلیفه فیض علی بیگ مرحوم غفر الله له ولوالدیه .

قاریا بر من مکن رنج و عتاب
گر خطایی رفته باشد در کتاب

آن خطای رفته را تصحیح ده
از کرم والله اعلم بالصواب

هر که خواند دعا طمع دارم
زانکه من بندهٔ گنهکارم

نوشته بماند سیه بر سفید
نویسنده را نیست فردا امید

۹- چگونگی : نسخهٔ خطی و چاپی و شروح فراوان آن شهرت همگانی دارد . این نسخه علاوه بر متن و خط خوش ، نیمی از آن حواشی مفید و فشرده دارد . موضوع آن صرف در زبان عربی است .

۸۹۰/۴۱

شرح اسکندر نامه

[ادب ، فارسی ، منظوم و منثور]

۱- اندازه : — بیرونی : ۵/۳۲ × ۵/۱۶ × ۵/۳ س‌م . — درونی : ۲۷ ، ۲۸ ، ۲۹ س ۲۵ × ۱۱ س م .

۲- اوراق : ۲۲٤ ورق . ٤٤۸ صفحه .

۳- کاغذ : نازک زرد تیره رنگ هندی ، اندکی کرم خورده ، وصالی شده ، آب رسیده ، جلد مقوای نیلگون تازه .

٤- خط : تحریر و شکسته ، خوانا و ناپخته ، عنوانها و سر فصلها با خط درشت ، بالای اشعار خط کشیده شده است . قرن ۱۳ ه ق .

۵- کاتب : «عبد الحسن ابن محمد سید شاه» و تاریخ کتابت «۱۲۷٤ ه ق» است . در صفحهٔ ٤٤۸ آورد : «اختتام یافت نسخهٔ میمونهٔ شرح اسکندر نامه از دست خط احقر العباد . . . . عبدالحسن ابن محمد سید شاه ابن محمد سلیم ابن عبدالصمد غفر الله در روز مبارک جمعه در وقت چاشت در مسجد عالیجاه چمک در سلخ ماه متبرک شوال سنهٔ ۱۲۷٤» .

٦- مؤلف : یا (شارح) و تاریخ تألیف معلوم نشد . گویا کاتب ، مؤلف (شارح)

نیز باشد و بنا بر این تاریخ کتابت هم تاریخ تألیف است . نام تألیف «شرح اسکندر نامه» است .

۷- آغاز : «یا مستعان و بک نستعین ، رب یسر و تمم بالخیر ، بسم الله الرحمن الرحیم ، الحمد لله رب العالمین . . . . وصحبه الطاهرین .

خدایا جهان پادشاهی تراست
زما خدمت آید خدایی تراست

لفظ خدای بالضم که نام متبرک ذات باریتعالی است از کلمهٔ خود و کلمهٔ آی یعنی شخصی که خود آمده است پس از آن کثرت استعمال واوش حذف شده . . . .» .

۸- انجام :

زمان تا زمان از سپهر بلند
به فتح دگر باش فیروز مند
جهان پیش خورد جوانیت باد
فزون از همه زندگانیت باد

پیش خورد چیزی که قبل از گستردن دسترخوان طریق چاشنی بخورند .

بیا ساقی از خم دهقان پیر
به من ده یکی سا . . . .
از آن می که جان را بدو هوش باد
مرا شربت و شاه را نوش باد

مراد از نوش آب حیات است . اختتام یافت این نسخه میمونهٔ

شرح اسکندر نامه از دستخط . . . . . عبد الحسن ابن محمد سید شاه . . . . . در سنهٔ ۱۲۷٤ . . . . . .

نماند به عصیان کسی در گرو   که دارد چنین سیدی پیشرو

و عمر این مسکین . . . . . به هفده سال رسیده است» .

۹- **چگونگی:** موضوع این نسخه ، شرح «اسکندر نامه» یا «اقبال نامهٔ» حکیم نظامی گنجوی است . فارسی آن روان و ساده و لیکن معانی و مفاهیم و شرح اشعار گاهی دوراز ذهن و تصور و خیال است و حقیقت ندارد . کاتب یا شارح نسخه مثل اینکه ۱۷ ساله بوده است . اسکندر نامهٔ نظامی را در شبه قاره هند و پاکستان چندین شرح کرده اند که نسخ چاپی و خطی آن فراوان است و از قرار تحقیق کتاب درسی همهٔ مدارس قدیم بوده است و در بسیاری از مکتب خانه ها ، بویژه مکتب خانه های روستاییان خوانده می شده است .

شرح اسکندر نامه (جلد دوم)

۸۹۰/۵۰

[ادب ، فارسی ، منظوم و منثور]

۱- **اندازه** : — بیرونی : ۳٤/۵ × ۲۳/۵ × ۲/۵ سم . — درونی : ۲۵ و ۲٦ س ۲۳/۵ × ۱٤/۵ سم .

۲- **اوراق** : ۱۳۵ ورق . ۲۷۰ صفحه .

۳- **کاغذ** : ضخیم زرد رنگ روشن هندی ، وصالی شده ، آب دیده ، اندکی کرم خورده ، جلد مقوایی ملون تازه .

٤- خط : تحریر و شکسته ، نا پخته ، خوانا ، بالای اشعار نخست خط سیاه کشیده و بعد بالای آن خط شنگرف رسم کرده اند .

٥- کاتب : «**غلام محمد ولد میان غلام محی الدین**» نام داشته و تاریخ کتابت «**سنهٔ ۱۲۸۲ هجری**» بوده است : «به تاریخ چهاردهم ماه ربیع الثانی........ سنهٔ ۱۲۸۲ هجری از دستخط غلام محمد ولد میان غلام محی الدین سنکنهٔ ٹیری شاهان علاقه سنگ جانی تحصیل و ضلع پندی........اشهب قلم خوشخرام از جولان رقم به مکان ختم آرام گیر گردید........» .

٦- مؤلف : یا (شارح) را نام «**محمد رضا**» بوده که نخست پدرش «**مولانا محمد اکرم ملتانی**» نسخهٔ این شرح را نا تمام به او وا گذارده و او به کمک شرحهای دیگر اسکندر نامه که در اختیار داشته آن را تکمیل کرده است . در صفحهٔ ۲۶۸ اینگونه آورده است : «بدان که محمد رضا فرموده که مولانا محمد اکرم ملتانی قادری غفرالله له ولوالدیه که پدر بزرگوار من است چون در اثنای تصنیف این شرح بقرب سبحانه و تعالی پیوسته است ارشاد وصیت به تمامیت به این حقیر عنایت فرمودند که اکنون به توفیق او تعالی.......... بتمامیت رسیدی» . تاریخ شرح ندارد . گویا همان تاریخ کتابت تاریخ شرح نیز باشد (؟) .

٧- آغاز : این شرح در دو جلد بوده است که متأسفانه مجلد دیگر آن را ما نیافتیم . جلد اول که شامل اشعار مشکل و پر معنی می باشد در دسترس نیست ، واگر روزی به دست آید ، کاملترین شرح اسکندر نامه نظامی موجود خواهد گشت .

این جلد از بر تخت نشستن اسکندر شاه پارس سخن می گوید :

«بسم‌الله‌الرحمن‌الرحیم رفتن سکندر شاه پارس باتیای آن ملک کردن (؟)

بگو ای سخن کیمیای توچیست ؟ عیار ترا کیمیا ساز کیست ؟

چون سخن جو هر موزون و شعر پخته که بدان غرایب را بیان کرده شود چیزی است نادر و مرغوب دلهاست» .

۸- انجام : انجام این شرح نیز با دیگر شرح ها فرق دارد وابیاتی چند زیادت دارد . در صفحهٔ ۲۶۷ و ۲۶۸ اینگونه آمده است :

«جهان پیش خورد جوانیت باد فزون از همه زندگانیت باد

پیش خورد به یای پارسی طعامی اندک که بر سبیل چاشنی پیش از وقت خورند کذا فی الرشیدی و مستشهده هذا البیت.........

بد انکه در نسخهٔ محمد رضا سوای ساقی نامه این قدر ابیات است که در قلم آمده و به بعضی سه بیت زائده یافته شده و آن این است :

خجسته همیشه چو سرو جوان بماناد در بزم شاه جهان»

و بعد از نقل این ابیات و ابیاتی دیگر شرحی مستوفی دربارهٔ شرح اسکندرنامه داده است و بالاخره چنین پایان می یابد : «......و این راقم را امید از اهل انصاف دور از اعتاف چنان است که در پی ترنیف آن نشوند و به حسن قبول نظر فرمایند». و این نیز یکی از یادداشت‌های کاتب :

«این شرح سکندر نامه از مال غلام محمد ولد غلام محی الدین ساکن ثیری شاهان اگر که این کتاب را دعوی کند در شرع شریف احمدی کاذب و دروغ بار گردد .

تم تم تم تمام شد کارمن کارمن نظام شد».

۹- چگونگی : این نسخه از لحاظ زبان فارسی برصغیر هند و پاکستان ولغت و دستور و صناعات ادبی (صنایع بدیعی و معنوی) ارزنده است. فارسی آن تا اندازه یی به مذاق خوش نمی آید اما این هدف را در بردارد که در سر زمین پاک و هند چنین شروحی بزرگ از اسکندر نامهٔ نظامی شده است. متأسفانه این نسخه جلد دوم است. هرگاه جلد اول به دست آید دورهٔ اکمل و احسن شرح اسکندر نامهٔ نظامی در دست خواهد بود. ضمناً «اسکندر نامه» را در برصغیر هند و پاک «سکندر نامه» می گویند و شرح معروف اسکندر نامه که طبع شده به «شرح سکندر نامهٔ بحری» و «شرح اسکندر نامهٔ بری» معروف است وروی صفحهٔ اول آن کلیشه کرده اند.

٤۹۰/۱۹۵ شرح الازهری فی حل الفاظ المقدمة الجزری

[زبان شناسی ، تجوید ، عربی ، منثور]

۱- اندازه : — بیرونی : ۱۶ × ۱۱/۵ × ۱ سم. — درونی : ۱۱ س ۱۲ و ۱۳ × ۸ سم.

۲- اوراق : ۵۸ ورق. ۱۱۶ صفحه.

۳- کاغذ : ضخیم و نازک ، زرد تیره رنگ هندی ، آب دیده ، ساییده شده ، جلد مقوایی باعطف و گوشهٔ پارچه‌ی.

٤- خط : ثلث ، خوانا ، روشن ، عنوان‌ها و نشانه‌ها شنگرف ، بعض کلمات معرب (مشکول) ، قرن ۱۲ و ۱۳ ﻫ ق.

۵- کاتب : و تاریخ کتابت ندارد ، چون از آغاز ناقص است.

۶- **مؤلف** : «**خالد بن عبدالله الازهری**» ، نام تألیف «**شرح الازهری فی حل الفاظ المقدمة الجزری**» (رک : الحواشی الازهریة فی حل الفاظ المقدمة الجزریة ۱۵۲ / ۴۹۰) .

۷- **آغاز** : «رب یسر و تمم بالخیر ، بسم الله الرحمن الرحیم ، یقول الفقیر الی عفو ربه الغنی خالد بن عبدالله الازهری الحمد لله الذی انزل علی عبده الکتاب و وعد من تلاه و عمل به جزیل الثواب ، احمده حمدا ینتهی الی رضاه ، و یبلغ الحامد مایتمناه ، واشهدان لااله الا الله وحده لاشریک له الحنان المنان» .

۸- **انجام** : ناقص است وبه این عبارت پایان می یابد :

«ش ابیاتها قاف و ترای فی العدد من تیقن التجوید یظفر بالرشد التقضی الانتها شیئاً فشیئاً والنظم جمع الاشیاء علی هیئة متناسبة و قوله تقدم الی تحفة و هدیة و ختمها بالحمد والصلوة لتکون میمونة الافتتاح والاحتکام والحمد لله ......» .

۹- **چگونگی** : موضوع ایں نسخه علم تجوید قرآن کریم است (رک : الحواشی الازهریة فی حل الفاظ المقدمة الجزریة ۱۵۲/۴۹۰) . ۱۶ صفحه در آغاز این نسخه کتابت شده که از لحاظ خط و کتابت با دیگر بخش های آن فرق دارد و موضوع آن نیز علم تجوید است و ۴ صفحهٔ آن فارسی است . یادداشتهایی هم در بعضی از قسمت‌های نسخه دیده می شود که به قلمی دیگر است . میان صفحهٔ ۱۸ و ۱۹ ورق یا اوراق افتاده است .

۲۹۰
۱۱۵

شرح القاضی

[دین ، فقه ، فارسی و عربی ، منثور]

۱- اندازه : — بیرونی : ۲۱/۵×۱۵×۴/۵ سم . — درونی : ۱۷ و ۱۸ و ۱۹ و ۲۰ و ۲۲ و ۲۴ س ۱۷ یا ۱۸×۱۰/۵ سم .

۲- اوراق : ۳۶۷ ورق . ۷۳۴ صفحه .

۳- کاغذ : ضخیم و نازک سفید رنگ هندی ، آب رسیده ، جلد کاغذی نو .

۴- خط : تحریر و شکستهٔ خفی (فارسی) و نسخ (عربی) روی عنوانها و سر فصلها و جملات عربی خط سیاه افقی کشیده شده و بعضی از آنها به شنگرف است .

۵- کاتب : و تاریخ کتابت معلوم نشد . در صفحات ۲۳۳ و ۲۵۵ و ۲۶۵ نشان مهر «محمد شاه» دارد . در صفحهٔ اول با خط تازه یعنی در سال ۱۳۹۰ هـ ق کتابت شده : «کاتب این کتاب محمد شاه مدرس مدرسهٔ بهون تحصیل چکوال ضلع جهلم است» .

۶- مؤلف : یا (شارح) : و تاریخ و نام تألیف در هیچ کجای این نسخه نیامده است . اما در صفحهٔ اول به خطی تازه اینگونه آمده : «این کتاب مشتمل بر شرح کتاب فقه حنفی است گمان غالب که این **شرح القاضی** است» .

۷- آغاز : ناقص است و اینگونه شروع می شود : «و همچنین است در شرح اولاً حملها و روالبود بیع اگر فروشد بایع کنیزی را براینکه از بیع مستثنی می کند حمل او را و یستخدم البایع شهراً

و روانبود بیع براینکه خدمت بکناند بایع کنیزک فروخته را یک ماهی» .

۸- انجام : ناقص است و اینگونه ختم می شود : «والکل بالام و تمام جدات محجوبه شوند به مادر وللزوج النصف و مرشوهر را نیمه مال است اگر ولدنیست یا والدین مرآن اسفل نبود و مع الولد او ولداً لابن وان اسفل الربع یا ولد یا ولدین و پایین‌تر مذکر بود یا مؤنث چارم حصه بود و اگر زنی فوت......» .

۹- چگونگی : موضوع این نسخه فقه فرقهٔ حنفی است که شامل مباحث گوناگون بیع و شرط و نکاح و طلاق و اجاره و سهم و عتق و خلع و ارث و قضاوت و امثال اینهاست و هر مبحث در ذیل «باب» یا «فصل» می آید . نخست جملهٔ عربی اصل متن را می آورد و سپس به معنی و شرح آن می پردازد . فارسی آن اگرچه در جمله بندی از زبان عربی پیروی می کند اما روان و ساده و آسان است و از لغات مطرود و مغلق دور . شاید این شرح تاکنون چاپ نشده باشد .

۲۹۰
۳۳

شرح الوقایة الروایة

[دین ، فقه ، عربی ، منثور]

۱- اندازه : — بیرونی : ۳۱/۵×۱۹×۳ سم . — درونی : ۲۱ س ۱۹×۱۰ سم .

۲- اوراق : ۱۰۶ ورق . ۲۱۲ صفحه .

۳- کاغذ : ضخیم زرد تیره رنگ هندی ، کرم خورده ، وصالی شده ، جلد مقوایی با عطف تیماجی مندرس .

۴- خط : نستعلیق متوسط ، خوانا و پخته ، عنوانها و نشانه ها و بعضی از حروف و کلمات شنگرف ، قرن ۱۱ و ۱۲ ه‍ ق .

۵- کاتب : و تاریخ کتابت معلوم نشد .

۶- مؤلف : «**محمود بن صدرالشریعة**» و شارح «**عبید الله بن مسعود بن تاج الشریعة** متوفی ۷۴۵ ه‍ ق» . تاریخ تألیف «**۷۴۳ ه‍ ق**» . (رک : فهرست کتب عربی کتب خانهٔ ریاست رامپور ، ص ۲۱۲-۲۱۳) .

۷- آغاز : «بسم الله......الحمد لله رب‌العالمین والصلوة......وبعد فیقول ......عبیدالله بن مسعود بن تاج الشریعه سعد جده وانجح جده هذا حل المواضع المغلقة من وقایة الروایة فی مسائل الهدایة التی الفها جدی واستاذی مولانا الاعظم استاذ علماء العالم برهان الشریعة و الحق والدین محمود بن صدر الشریعة جزاه الله عنی و عن جمیع المسلمین خیرالجزاء» .

۸- انجام : از مبحث «باب الوقف» ناقص است ، و به این عبارت خاتمه می یابد : «م فان استوت مالیة النقود فعلی ما قدربه من ای نوع ش ای یقع البیع علی عشرة دراهم من ای نوع کان ای یعطی المشتری ای نوع شاء......و ان اختلف فعلی الاروج و فسد ان استوی رواجهاش ای فی صورة اختلاف......»

۹- چگونگی : این نسخه دارای حواشی کامل و جامع به قلم تحریر و شکسته به نام و امضاهای : مصابیح ، چاپی ، وجیه ، عصام الدین ،

محمد خازن است . موضوع آن فقه فرقهٔ حنفی است . تا کنون چندین بار در هند و پاکستان و دیگر کشور ها چاپ شده است . شرح های متعدد دیگر نیز از آن موجود است .

شرح بعضی ابیات بوستان

۸۹۰/۴۲

[ادب ، فارسی ، منثور و منظوم]

۱- اندازه : — بیرونی : ۲۵×۱۴/۵×۱ س‌م . — درونی : ۱۹ یا ۲۰ س ۲۰×۹ س‌م .

۲- اوراق : ۵۸ ورق . ۱۱۶ صفحه .

۳- کاغذ : زرد تیره رنگ هندی ، اندکی آب رسیده ، وصالی شده ، جلد مقوایی نیلگون تازه .

۴- خط : تحریر آمیخته با شکسته ، خوانا ، پخته ، بالای اشعار خط کشیده شده ، قرن ۱۳ ه‍ ق .

۵- کاتب : «**محمد اسمعیل**» نام داشته و تاریخ کتابت «**۱۲۲۲ ه‍ ق**» بوده است : در صفحهٔ ۹۲ به نام و تاریخ کتابت و در صفحهٔ ۱۱۲ فقط به نام خود اشارت کرده است : «تمت هذا الکتاب جهانگیری شرح بوستان بعون الملک الوهاب من ید......محمد اسمعیل...... به تاریخ ۳ شعبان المعظم ۱۲۲۲» .

۶- مؤلف : یا (شارح) : «**عبدالرسول ابن الملت والدین ابن عبدالله القریشی**» و تاریخ تألیف «**۱۰۷۳ ه‍ ق**» است : «اما بعد فیقول الراجی...... عبدالرسول ابن الملت والدین ابن عبدالله ابن طاهر ابن حسن

القریشی...... که حل لغات و معانی بعضی ابیات رابقات کتاب بوستان را......اکنون که سنهٔ ۱۰۷۳ است توفیق الهی رفیق گشته......بر حسب اشارت برادر بزرگ اخوت پناه **شیخ عبدالله** و بعضی یاران کمر سعی بربستم و در املا شدم» .

۷- **آغاز** : «بسم الله الرحمن الرحیم ، حمد بی حد مر خالقی را که به قطرات مطرات و انزلنا من المعصرات ماءً ثجاجاً لنخرج به حباً و نباتاً بوستان جهان را نضارة داده و ثنای بی منتهای مرقادری را که به آب سحاب من انزلنا من السماء ماءً مبارکاً فأنبتنا به جنات گلستان عالم را طراوت بخشیده» .

۸- **انجام** : در صفحهٔ ۹۳ آورده : «یعنی پیوسته بغایت نزهت و آب روان و فرش‌های و جامهای قیمتی مرتفع بود کذا فی تفسیر زاهدی تمت هذا الکتاب جهانگیری شرح بوستان بعون الملک الوهاب من ید احقر العباد الله تعالی الراجی الی رحمة الله تعالی محمد اسمعیل غفرالله له ولوالدیه و حسن الیهما والیه بتاریخ ۳ شهر شعبان المعظم ۱۲۲۲» . در صفحهٔ ۱۱۲ آورده : «حاصل کلام آنکه از سخن‌های خاطر پریشان شده درون دلم چنانچه دروازهٔ خانه ریشناک است دو معنی دارد یکی در گشاده را دیگر از بس آمد و رفت ریش شده مانده است تمام شد شرح ابیات بعضی نسخهٔ بوستان لید احقر العباد الله تعالی محمد اسمعیل تغمد الله لغفرانه و اسکنه بحبوحة جنانه فی شهر رجب المرجب ،

الهی هر آن کس که این خط نوشت
عفو کن گناهش عطا کن بهشت» .

۹- **چگونگی:** موضوع این نسخه شرح بعضی ابیات مشکل بوستان شیخ سعدی است. اما از اینکه کاتب آن را «جهانگیری شرح بوستان» نامیده محل تأمل است. فارسی آن روان و ساده است. این شرح در متن نسخه بردو بخش است: بخش اول از صفحهٔ ۱ تا ۹۲ و بخش دوم از صفحهٔ ۱۰۰ تا ۱۱۲. مابین این دو بخش یک مثنوی کوتاه است در ۱۱۱ بیت که «اختیارات سعد و نحس ایام» را باز گو می کند و اینگونه آغاز می شود:

«اختیارات سعد و نحس ایام و شهور از قول علی مرتضی کرم الله وجهه و عبدالله ابن عباس رضی الله عنهما که ایشان فرموده اند و حکم براین نوع کرده اند، بسم الله الرحمن الرحیم،

شنو خواجه نجیب الدین زبانی
که پیشت می کنم شانی بیانی
زحال اختیار جمله ایام
که روشن می شود در پیشت احکام
روایت کرده اند از خواجه عالم
محمد برگزیده آل آدم
علی شیر خدا و عبدِ الله
ز سعد و نحس روز جملگی ماه

واینگونه انجام می شود:

به ماه ذوالحجه شد این ختم نامه
مبارک باد این بر خاص و عامه

تمامیت یافت نسخهٔ معیار ایام سعد و نحس تصنیف حضرت علی کرم الله وجهه و عبدالله بن عباس رضی الله عنهما که روایت از حضرت خواجه عالم سرور کاینات و مفخر موجودات حضرت محمد مصطفی صلی الله علیه وسلم کرده‌اند . به دستخط احقر العباد فقیر اسمعیل به تاریخ بیست و هفتم شهر شعبان» .

اشعار این مثنوی روان و شیرین است ، اما صحت انتساب آن به حضرت علی (ع) و عبدالله بن عباس (رض) محل تأمل است .

شرح بوستان یا شرح عبدالواسع هانسوی ۸۹۰/۲۰۸

[ادب ، فارسی ، منظوم و منثور]

۱- اندازه : — بیرونی : ۲۴×۱۵/۵×۲ سم . — درونی : ۱۵ س ۱۵×۹ س م .

۲- اوراق : ۱۱۱ ورق . ۲۲۱ صفحه .

۳- کاغذ : نازک زرد روشن رنگ هندی ، جلد تیاجی سرخ گون شیرازه دار .

۴- خط : نستعلیق ، روشن ، خوانا ، پخته ، عنوانها و نشانه ها شنگرف ، بالای کلمات و جملات مهم خط سرخ کشیده شده . قرن ۱۳ ه ق .

۵- کاتب : **«میان محمد زمان»** ، و تاریخ کتابت **«سنهٔ ۱۲۷۰ ه ق»** : «تمت تمام شد شرح بوستان من تصنیف شیخ عبدالواسع رحمت الله علیه غفرالله له و لکل مسلمین و مسلمات روز پنجشنبه بوقت چاشت در مسجد شریف موضع بیانی در حجرهٔ خویش تحریر یافت و کاتب

الحروف میان محمد زمان سکنهٔ موضع مستاله پهکرالان عالیشان :

نوشته شده شرحهٔ بوستان
مسمی که او هست محمد زمان

سنهٔ ۱۲۷۰» (ص ۲۲۱ نسخه) .

۶- **مؤلف** : یا (شارح) : «**عبدالواسع هانسوی**» ، نام تألیف «**شرح بوستان**» و تاریخ تألیف معلوم نشد . در صفحهٔ ۲ این جملهٔ آمده است : «و الله اعلم بحقیقة الحال شرح عبدالواسع هانسوی رحمة الله علیه» و در صفحهٔ ۲۲۱ جملهٔ دیگر : «تمام شد شرح بوستان من تصنیف شیخ عبدالواسع رحمة الله علیه» .

۷- **آغاز** : «رب یسر و تمم بالخیر بسم الله الرحمن الرحیم ،

بنام جهاندار جان آفرین
حکیمی سخن بر زبان آفرین

باید دانست که مشهور در السنهٔ خلایق و عامهٔ نسخ همین بیت است لیکن نسخهٔ کهنهٔ مصححه که صحتش از تصفح آن از مواضع متعدده به وضوح پیوسته و تاریخ منقول عنه آن بهفصد و اند می کشید این بیت چنان بنظر آمده ، بیت :

بنام خدایی که جان آفرید
بحکمت سخن بر زبان آفرید»

۸- **انجام** :

«نه یوسف که چندین بلادید بند
چو حکمش روان بود قدرش بلند

گنه عفو کرد آل یعقوب را
که معنی بود صورت خوب را

یعنی گفت یوسف لاتثریب هیچ سرزنش نیست علیکم الیوم برشما امروز یغفرالله لکم بیامرزد خدای عز و جل برای شما و هو ارحم الراحمین او بخشاینده‌ترین بخشنده است ، بیت ، بضاعات مزجات شان رد نکرد . مزجات به معنی اندک و بی اعتبار ، بیت :

بضاعت نیاوردم الا امید
خدایا ز عفوم مکن نا امید

تمت تمام شد شرح بوستان ......» (رک : ۵ - کاتب) .

۹- چگونگی : موضوع این نسخه شرح بوستان سعدی است . شارح کوشیده که ابیات مشکل را شرح کند . نثر آن خوب و روان است . تقسیمات آن بر حسب حکایات و ابیات متن بوستان است یعنی ذیل هر حکایت و ابیات آن شرح آمده ، احادیث و آیات قرآنی که به مناسبتی در بوستان امده مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفته است . سهو القلم کاتب اندک است . بوستان را شروح فراوان است خاصه در سرزمین پاک و هند و متنی بوده است درسی که اکنون هم بدان قدر و مقام است که بود و در مکتب خانه‌ها و مساجد تدریس می شود .

شرح بوستان یا شرح عبدالواسع هانسوی ۸۹۰/۲۱۱

[ادب ، فارسی ، منظوم و منثور]

۱- اندازه : — بیرونی : ۲۵/۵×۱۸×۱/۷۰ س م . — درونی : ۱۸ س ۱۸/۵×۱۱/۵ س م .

۲- اوراق : ۷۲ ورق . ۱۴۲ صفحه .

۳- کاغذ : نازک زرد روشن رنگ سیالکوت ، آب دیده ، اندکی کرم خورده ، وصالی شده ، جلد مقوایی سفید رنگ ، با عطف پارچهٔ ی سرخ کهنه .

٤- خط : نستعلیق ، روشن ، خوانا ، پخته ، عنوانها و نشانه ها شنگرف ، بالای جملات و عبارات مهم خط شنگرف کشیده شده ، قرن ۱۳ ه ق .

۵- کاتب : نام کاتب و تاریخ کتابت ندارد ، اما محل کتابت اینگونه ذکر شده : «تمت تمام شد شرح بوستان من تصنیف شیخ عبدالواسع رحمة الله غفرالله له و لکل مسلمین و مسلمات به روز یک شنبه به وقت پیشین در مسجد شریف موضع کنیال تحریر یافت و کاتب الحروف ناعاقبت بالخیر یا الٰهی نویسنده را ایمان سلامت و ازین جهان با ایمان و عزت برداری ..... » .

٦- مؤلف : یا (شارح) : «**شیخ عبدالواسع هانسوی**» (رک : شرح بوستان ۲۰۸/ ۲۹۰) .

۷- آغاز : «رب یسر و تمم بالخیر ، بسم الله الرحمن الرحیم ،

بنام جهاندار جان آفرین
حکیمی سخن بر زبان آفرین

باید دانست که مشهور در السنهٔ خلایق و عامهٔ نسخ همین بیت است لیکن نسخهٔ کهنهٔ مصححه که صحتش از تصفح آن از مواضع متعدده بوضوح پیوسته و تاریخ تحریر منقول عنه بهفصد و اند میکشید

این بیت چنان بنظر آمد ، بیت :

بنام خدائی که جان آفرید
بحکمت سخن بر زبان آفرید

والله اعلم بحقیقة الحال شرح عبدالواسع هانسوی......» .

۸- انجام :

«نه یوسف که چندین بلا دید بند
چو حکمش روان بود قدرش بلند
گنه عفو کرد آل یعقوب را
که معنی بود صورت خوب را

یعنی گفت یوسف علیه السلام لاتثریب هیچ سرزنش نیست علیکم الیوم بر شما امروز یغفرالله لکم بیامرزد خدای و جل برای شما و هو ارحم الراحمین او بخشاینده ترین بخشنده است ، مصرعه :

بضاعات مزجات شان رو نکرد ،

مزجات بمعنی اندک و بی اعتبار ،

بضاعت نیاوردم الا امید
خدایا ز عفو [ت] مکن نا امید

تمت تمام شد ......» (رک : ۵ - کاتب) .

۹- چگونگی : موضوع این نسخه نیز شرح بوستان سعدی است . شارح نکات لغوی و دستوری و تاریخی را اشارت فرموده است . سهو القلم کاتب دارد . چند یادداشت کوچک در حواشی آمده است از جمله این

شعر سعدی در آخر کتاب :

در این دنیا کسی بی غم نباشد
اگر باشد بنی آدم نباشد

(رک : شرح بوستان ۸۹۰/۲۰۸) .

۸۹۰
۲٦۸

شرح تلخيص المفتاح

[ادب ، بلاغت ، عربی ، منثور]

۱- اندازه : ـــ بیرونی : ۵/۲۹ × ۲۰ × ۵/۳ س م . ـــ درونی : ۲۱ س ۵/۱۸ × ۵/۹ س م .

۲- اوراق : ۲٦۳ ورق . ۵۲۵ صفحه .

۳- کاغذ : نازک زرد روشن رنگ براق کشمیری ، وصالی شده (پیوندکار) ، جلد تیماجی سرخ گون و جدول دار و منقش .

٤- خط : نستعلیق خوش ، روشن ، خوانا ، پخته ، عنوانها و سر فصلها و نشانه‌ها و جملات و الفاظ مهم شنگرف روشن ، قرن ۱۱ و ۱۲ ه ق .

۵- کاتب : «لطف‌الله بن شیخ اسمعیل» ، تاریخ کتابت «۱۱۱۹ ه ق» ، شاید در تاریخ کتابت دست برده باشند و در اصل «۱۲۱۹ ه ق» بوده باشد (؟) : «قد فرغ هذاالكتاب الموسوم بشرح التلخيص والمشتهر المطول بعون الله تعالى و حسن توفيقه فى حين العصر و يوم الخمس

ثمانية عشر شهر الشوال ختم‌الله نبيل الآمال فى الجليل لطف‌الله بن شيخ اسماعيل اللهم ارحمهما سنهٔ ۱۱۱۹ ،

يلوح الخط فى قرطاس دهراً وكاتبه رميم فى التراب»

۶- **مؤلف** : نام اصلی این نسخه ، «مفتاح العلوم» تألیف سراج الدین ابو یعقوب یوسف ابن ابی بکر محمد بن علی السکاکی (المتوفی ۶۲۶ ھ ق) . مفتاح العلوم را ، قاضی القضاة جلال‌الدین محمد بن عبدالرحمن ابن عمر القزوینی الشافعی المعروف به «**خطیب دمشق**» (۶۶۶-۷۳۹ ھ ق) تلخیص کرده و آن را «**تلخیص المفتاح**» نام نهاده است .

سعدالدین مسعود بن عمر التفتازانی (متوفی ۷۹۲ ھ ق) آنراشرح کرده و «**شرح تلخیص المفتاح**» نام گذاشته است .

اما این نسخه «شرح تلخیص المفتاح» نام دارد که مؤلف (شارح) آن شناخته نشد . شاید «**شرح مفتاح العلوم**» از میر سید شریف جرجانی متوفی ۸۱۶ ھ ق باشد ؟ . مؤلف (شارح) اهل جرجانیهٔ خوارزم بوده که آنجا شرح خود را در ۷۴۱ ھ ق آغاز کرده و در ۷۴۸ ھ ق در هرات آنرا تکمیل نموده وبه «ابوالحسین محمد کرت» که حاکم هرات بوده تقدیم کرده است : «اما كان يخالج قلبى ان اشرح كتاب «تلخيص المفتاح» المنسوب الى الامام العلامه عمدة الاسلام قدوة الانام افضل المتأخرين اكمل المتبحرين جلال‌الملة والدين محمد بن عبدالرحمن القزوينى الخطيب بجامع دمشق (ص ۱۱) ...... حتى انخت بمحروسة هراة حماه الله تعالى عن الآفات...... فشاهدت ان قد سطعت انوارالعلم والهداية..... و هوالسلطان‌الغازى‌المجاهد فى سبيل الله معزالحق والدنيا

والدین...... ابوالحسین محمد کرت......» (ص ۱۳ و ۱٤ نسخه، رک : ۸ - انجام) .

۷- آغاز : «رب یسر و تمم بالخیر ، بسم‌الله الرحمن الرحیم ، الحمدلله الذی الهمنا حقائق المعانی و دقائق البیان و خصصنا ببدایع الایادی وروایع‌الاحسان اتقن بحکمته نظام العالم علی وفق ما اقتضته الحال و اورد برأفته فرق الانام فی طرق الانعام و الافضال والصلوة علی نبیه محمد خیر من نبع من ضیضئ الکرم والسماحه» .

۸- انجام : «لکن الله جلت حکمته قد و فقنا للا تمام و رزقنا الفوز بهذا المرام و تهیأ الفراغ من نقله الی البیاض فی یوم الاربعاء الحادی عشر من صفر سنة ثمان و اربعین و سبعمائة فی محروسة هراة صانها الله تعالی عن الآفات و کان الافتتاح فی یوم الاثنین الثانی من رمضان الواقع فی سنة اثنین و اربعین و سبعمائة بجرجانیة خوارزم حماه الله تعالی عن البلیات فالحمد لله علی التوفیق و منه الهدایة الی سواء الطریق والصلوة علی نبیه محمد خیر البریة و اصحابه ذوی النفوس الزکیه والله اعلم بالصواب و الیه المرجع و المآب تم تم تم » .

۹- چگونگی : موضوع این نسخه «**بلاغت**» است و آن علمی است که از معانی و بیان بحث می کند و معانی و بیان هر دو از فنونی هستند که بیاری آنها کیفیت مطابقهٔ کلام با مقتضای حال و مقام شناخته می شود . موضوع آن الفاظی است که رسانندهٔ مقصود متکلم باشد و فایدهٔ آن آگهی بر اسرار بلاغت است در نظم و نثر فارسی و عربی . مباحث اساسی این دو فن (علم) بدین شرح است :

۱- اسناد خبری (خبر ، مسند ، مسند الیه) ،

۲- قصر ، ۳- انشا ، ٤- وصل و فصل ، ٥- ایجاز و اطناب و مساوات .

تقسیمات موضوعات این نسخه بر اساس جملات اصل «تلخیص المفتاح» است که آنها به شنگرف کتابت کرده شده و به دنبال آنها شرح و تفسیر شارح می آید و تقریباً همان تقسیمات تلخیص را در بردارد که از «باب» و «فصل» و «جزء» تشکیل شده است. حواشی و یادداشتهای فراوان درمیان سطرها و کناره های صفحات دارد که بعضی از آن‌ها به زبان فارسی است. بعضی از یادداشتها را «میان نور محمد» یا «مولوی نور محمد» امضاء کرده است. همهٔ مآخذ یادداشتها بطور خلاصه آمده است، مانند «تاج» و «چلپی» و «عبدالحکیم» و «صحاح» و «الرضی» و «شرح بدیع‌الاصفهانی» و امثال اینها و این می رساند که این نسخه بسیار دست بدست گشته است. در آغاز نسخه، ٦ صفحه جداگانه دربارهٔ فن معانی کتابت شده که نا تمام مانده است. همین ٦ صفحه هم سود مند است و از استعاره و تشبیه گفت و گو می کند و بقدر دو برابر حواشی متن، حواشی و یادداشت و بین‌السطور دارد. همچنین در صفحهٔ ٥٢٤ چند یادداشت دربارهٔ مفهوم «لااله الاالله» دارد. به نظر می رسد که این نسخه که بدون سهوالقلم کاتب است و رسم الخط خوب دارد نادر یا کم نظیر باشد.

شرح حصن‌الحصین من کلام سیدالمرسلین ۲۹۰/۱۵۸

[دین ، عربی به شرح فارسی ، منثور]

۱- اندازه : — بیرونی : ۲۱×۱۳×۲/۵ س‌م . — درونی : ۱۹ و ۲۵ س ۱۵ یا ۱۶×۸ س م .

۲- اوراق : ۱۲۱ ورق . ۲۴۲ صفحه .

۳- کاغذ : نازک سفید تیره رنگ هندی و کشمیری ، وصالی شده ، آب رسیده ، کرم خورده ، جلد کاغذی .

۴- خط : نستعلیق و نسخ ، پخته ، خوانا ، خوش ، نشانه ها و عنوانها شنگرف . روی جملات و کلمات عربی خط سرخ کشیده شده . قرن ۱۰ و ۱۱ هـ ق .

۵- کاتب : و تاریخ کتابت معلوم نشد چون از آغاز و انجام ناقص است .

۶- مؤلف : یا (شارح) : و تاریخ تألیف معلوم نشد ، اما از مطالعه و مقایسهٔ آن با «حصن الحصین» معلوم شد که «شرح حصن‌الحصین من کلام سیدالمرسلین» است . (رک : **حصن‌الحصین** من کلام سید المرسلین ۱۸۸/۲۹۰ و ۷—آغاز) .

۷- آغاز : یک یا دو ورق افتاده و اینگونه شروع می شود : «وصلاح این است . . . . مرا دشمنی که ممکن نبود . . . . . جز خدای تعالی رفع کند فهرب منه مخفیاً و تحصنت بهذه الحصن‌الحصین فرأیت سید المرسلین صلی الله علیه وسلم وانا جالس علی یساره و کأنه صلی الله علیه وسلم یقول ماترید ؟ »

۸- انجام : کاتب آن را در نیمهٔ صفحهٔ ۲٤۱ نا تمام گذارده و اینگونه پایان می یابد : «و عن عمر رضی الله عنه ان الدعاء موقوف بین السماء والارض لا یصعد منه شیٔ حتی یصلی علی نبیک ت بروایت ابی فرق الاسوی عن سعید بن المسیب به درستی که دعا موقوف است که درمیان آسمان و زمین بالا نمی رود از آن دعا چیزی تا آنکه درود نگویی بر پیغمبر خود» .

۹- چگونگی : مؤلف در این نسخه ، همهٔ احادیث دعایی را گرد آورده است . نخست حدیث را به عربی آورده و سپس آن را مشروح به فارسی روان ترجمه کرده است . سبک فارسی آن خراسانی است . شارح کوشیده ترجمه و شرحش به فارسی دری باشد .

وی در صفحهٔ ۱ و ۲ و ۳ اسامی کتابهای حدیث و مؤلفان آنهارا آورده و برای هر مؤلف و کتابی علامتی به رمز از حروف بر گزیده است و این رمز را در آغاز هر حدیثی که از کتاب و مؤلفش می آورد به شنگرف نوشته است . ٤۵ رمز در این نسخه به صورت یک حرف یا دو حرف و بیشتر انتخاب شده . متن احادیث را پس از جمع آوری ، تقسیم بندی کرده است . مثلاً : احادیث نماز، احادیث وصیت ، احادیث بیع ، احادیث روزه و امثال اینها . البته همهٔ احادیث مخصوص فرقهٔ اهل سنت و جماعت است .

شرح دیوان حافظ

۸۹۰ / ۲۹۸

[ادب ، فارسی ، منظوم و منثور]

۱- اندازه : — بیرونی : ۲٦/۵ × ۱۸/۵ × ٦ س م . — درونی : ۱۳ س ۱۷ × ۱۱/۵ س م .

۲- اوراق : ۳۷٤ ورق . ۷٤۸ صفحه .

۳- کاغذ : ضخیم زرد تیره رنگ هندی ، آب رسیده ، وصالی‌شده ، جلد مقوایی خاکی رنگ باعطف پارچه‌یی سرخ گون .

٤- خط : نستعلیق آمیخته با شکسته ، خوانا ، پخته ، روشن ، عنوانها و نشانه ها و سر فصلها شنگرف ، بالای بعضی از سطر ها خط سیاه و سرخ کشیده شده است .

۵- کاتب : و تاریخ کتابت ندارد چون ناقص است .

٦- مؤلف : یا (شارح) : و نام و تاریخ تألیف شناخته نشد ، نام تألیف را «شرح دیوان حافظ» می توان گفت .

۷- آغاز : از مقدمهٔ شارح ۲ صفحه (یک ورق) افتاده است و اینگونه آغاز می گردد : «ابیات ،

نظمی که بود تصرف آمیز
باشد همه را بخود دل آویز

و چون فقیر بحسب ارادهٔ صمیمی کتب این فن را بسیار مطالعه اهل این را دید (کذا) که اسب همت را در میدان افراط حقیقت دوانیده اند و بعضی درتنگنای تفریط مجازی عاجز مانده و کتابی که در وی ملاحظه ترین نموده باشد و نسخه که چاشنی مجاز و حقیقة بر سبیل بدل داشته باشد بنظر دوربین نرسید مگر دیوان بواجه حافظ که مشحون بلطایف صود (کذا) و الفاظ و مقرون بظرایف حقایق و معانی است که بحکم خیر الامور اوسطها میانه رویرا

اختیار نمود و فرس همت را درمیدان توسط دوانیده که الحق هر غزل بل هر بیت رند سالکان را پیرایهٔ جمعیت تواند بود» .

۸- انجام : ناقص و تا حرف دال ، آنهم نه بطور مرتب و منظم ، ادامه دارد و اینگونه پایان می یابد : «غزل دیگر : مهر مرا از دل بیرون کرد که کرد یار ، یعنی شخصی که اولاً محبت در حق من میکرد و الآن از دل دور کرد معشوق بود یا آنکه بر مراد من نرفت از دل من محبت او بر طرف شد ، بیت :

بر من خسته دل دگر کرد که کرد یار کرد . یا آنکه دل من که بوجه دیگر شده باعث برین نا مهربانی معشوق بود و لا یخفی که این غزل نصیب مسمط ای چادر چار واقع شده است و این غزل از بهترین غزلیات خواجه است و صنعت پاره تعذر دارد .

غزل دیگر : مطرب عشق عجب سازو نوایی دارد . مطرب عشق مراد از مرشد یا سالک یا اضافهٔ بیانه باشد» .

۹- چگونگی : موضوع این نسخه شرح دیوان حافظ از آغاز تا بخشی از غزلیات حرف دال است . تقسیمات آن بر بنیاد غزلهای دیوان است یعنی از غزل «الا یا ایها الساق ادر کأسا و ناولها» شروع می شود و ادامه می یابد تا به بخشی از غزلهای حرف دال ، که مرتب و منظم نیست ، می رسد . شارح در شرح خود ، هیچ گونه مآخذی به دست نمی دهد و هرچه می گوید از محفوظات و یا پرورندهٔ ذهن خود می گوید . فارسی آن مخصوص سر زمین پاک است . سهوالقلم کاتب فراوان دارد . بعضی از جملات و عبارات نا تمام

است . از آیات قرآنی و احادیث نبوی و اشعار شاعران مشهور استفاده شده است . نکات دستوری و فنون ادبی هر غزل را بقدر امکان شرح می دهد . این شرح چنان به نظر می رسد دو مجلد باشد که فعلاً فقط مجلد اول در دسترس است و مجلد دیگر در کجا است خدا می داند ؟ .

شرح شرح الهداية الابهرية

١١٠ / ٤٩

[فلسفه ، عربی ، منثور]

١- اندازه : — بیرونی : ٥/٣٢×١٧×٥/٢ س‌م . — درونی : ٢٧ س ٥/٢٥×١٢ س‌م .

٢- اوراق : ٣٨ ورق . ٧٦ صفحه . (١٠ ورق از آغاز و ٥٠ ورق از آخر کاملاً سفید و بدون نوشته است وما اوراق را که نوشته بود به حساب آوردیم چنانکه در همهٔ نسخ دیگر هم معمول داشته ایم) .

٣- کاغذ : ضخیم سفید رنگ هندی ، اندکی کرم خورده ، آب دیده ، جلد مقوایی سبز تازه .

٤- خط : نستعلیق خوش آمیخته با تحریر و شکسته ، خوانا ، پخته ، عنوانها و الفاظ مهم سرخ گون .

٥- کاتب : ناشناخته ، اما تاریخ کتابت «١٢٥٧ ه‍ ق» ، در صفحهٔ ٧٦ اینگونه آمده است : «تمت تمام شد ، کار من نظام شد . کتاب

فخر سماک شرح شرح حکمیه عرف میبدی به تاریخ بستم ماه محرم ۱۲۵۷ هجری» .

۶- مؤلف : یا (شارح) : را نام «**محمد بن الحسین المدعو به فخرالدین الحسینی**» بوده ، نام تألیف «**شرح شرح الهدایة الابهریة**» است . در صفحهٔ ۲ آورده : «فیقول افقر خلق الله الغنی محمد بن الحسین المدعو بفخرالدین الحسینی ان شرح الهدایة الابهریة للفاضل الاوحدی القاضی کمال الدین حسین المیبدی......قد بلغ فی الاشتهار کالشمس رابعة النهار ...... فانی رسمت علیه تذکرة للاصحاب و تبصرة سایلاً من الله الهدایة مستفیداً عن الذال فی البدایة والنهایة انه الموفق للصدق والصواب» ، تاریخ تألیف معلوم نشد .

۷- آغاز : «بسم الله الرحمن الرحیم ، الحمد لله العلیم الحکیم والصلوة علی محمد المنعوت بالخلق العظیم المبعوث لاقامة الدین القویم واله المتحلی بالاخلاق المرضیة و اصحابه المتجلی عن الادناس البشریة فیقول افقر خلق الله......» .

۸- انجام : «او قد قیل هذا الدلیل کما یدل علی عدم مجرد الصورة من الهیولی یدل علی عدم بمجرد الهیولی عن الصورة و یرد علیه بان لدلالته علی الثانی مسلم بجواز ...... القوله المجردة لیست منهایته ولا غیر منهایته بعدم کونها اذا وضع وبالا وضع له یجوز ان لا یکن شیئاً منهما فتدبر والله اعلم بالصواب . تمت تمام شد... (رک : ۵ کاتب) .

۹- چگونگی : این نسخه که شرح شرح الهدایة الابهریة است اصل آن تألیف کمال الدین حسین میبدی می باشد ، گویا هنوز چاپ نشده است و شارح گفته است : بدان جهت در توضیحات شرح

میبدی کوشیدم که متعلمان آن را بفهمند . از مطالعهٔ مقدمه اش بر شرح الهدایه معلوم می شود که آن شرح را دوباره شرح کرده است زیرا همیشه دوستان و شاگردانش ، شرح آن شرح را از او می خواسته اند . در پایان نسخه ، نام آن از طرف کاتب «کتاب فخر سماک شرح شرح حکمیه عرف میبدی آمده است» .

شرح صرف زنجانی

۴۹۰/۱۱

[زبان شناسی ، صرف ، فارسی]

۱- **اندازه** : — بیرونی : ۲۱/۵ × ۱۳/۵ × ۱/۲ س‌م . — درونی : ۱۵ س ۱۵ × ۷/۵ س‌م .

۲- **اوراق** : ۹۰ ورق . ۱۸۰ صفحه .

۳- **کاغذ** : نازک زرد تیره رنگ کشمیری ، کرم خورده ، وصالی شده ، جلد کاغذی سفید رنگ .

۴- **خط** : نستعلیق و ثلث خوش ، روشن ، خوانا ، عنوانها و بعضی از نشانه‌ها شنگرف وبالای بعضی از جملات عربی خط سرخ کشیده شده ، قرن ۱۱ ه ق .

۵- **کاتب** : نام کاتب «**جمال**» و تاریخ کتابت «۱۱۰۷ ه ق» است : «تمت تمام شد کتاب شرح زنجانی فی التاریخ پانزد هم شهر ذی قعد سنهٔ ۱۱۰۷ کاتب فقیر حقیر جمال برای برخورداری عبدالحکیم نوشته شد بفضل ایزد سبحان هر که این شرح را مطالعه نماید و بهرهٔ

انکشاف حاصل کند باید که مصنف و کاتب را از دعای خیر فراموش نگرداند. الٰهی قاری این نسخه را بزودی فائز المطلب گردان آمین یا منان انک انت المعطی والرحمان والحمد لله علی الاتمام والصلوة والسلام علی سید الانام.

الٰهی بیامرز سه بنده را
مصنف نویسنده خواننده را».

٦- مؤلف : (شارح) : «**محمد قاسم بن یوسف الحسینی**»، نام تألیف «**ترجمهٔ صرف زنجانی**» یا شرح صرف زنجانی، تاریخ تألیف معلوم نشد. اما اصل تألیف «صرف زنجانی» منسوب به «عبدالوهاب بن ابراهیم الزنجانی» است: «اما بعد این رساله است در ترجمهٔ صرف مشهور بزنجانی که منصوب است بامام فاضل . . . . عبدالوهاب بن ابراهیم الزنجانی . . . . که تسوید نمود بندهٔ محتاج بعنایت خداوند اعنی محمد قاسم بن یوسف الحسینی غفر ذنوبه و ستر عیوبه».

٧- آغاز : «بسم الله الرحمن الرحیم، بک یا ذالجلال والاکرام افتتاح الکلام والاتمام حمداً لمن صرف قلوبنا . . . . . بشکر نعمائه وانطق لساننا ببیان جذیل آلائه وصلوة علی من کلمته عن استعانة الحلات و شفاعته فی محو ارقام الضلالات کافیة و متابعة اولاده و اصحابه فی حصول الکلمات وافیة».

٨- انجام : «و در شرح هاوی مذکور است مراد بنوع حالتی است که برآن حالت باشد وقت صدور فعل از روی فعله بکسر فا از برای نوع وقتی می آید از ثلاثی مجرد که دروی تا نباشد اما از غیر ثلاثی مجرد که در وی تا باشد چون مرة می آید بی تفاوت و

آنجا فاروق مرتبه است تمت تمام شد کتاب شرح زنجانی فی التاریخ ذی قعد سنهٔ ۱۱۰۷» .

۹- **چگونگی :** موضوع این نسخه که به زبان فارسی می باشد ، صرف زبان عربی است . تقسیمات آن بر حسب جملاتی است که شارح از متن عربی می آورد و کلمه به کلمه ترجمه می کند و شرح می دهد . فارسی آن محکم و منسجم است . این نسخه در سال ۱۲۶۷ ه ق در اختیار حافظ سعدالدین بوده است . نشان سه مهر در صفحهٔ ۱۷۹ دارد که خوانا نیست . در صفحهٔ اول نیز این یادداشت خوانده شد : «در ملک فقیر سعدالدین ولد میانصاحب پیر بخش ساکن لاهور» . متأسفانه ۱۲ صفحه (۶ ورق) از صفحهٔ ۵۰ افتادگی دارد و در صفحهٔ ۱۶۶ هم مطلب ناقص است .

شرح فارسی مختصر وقایه

۲۹۰ / ۱۷۰

[دین ، فقه ، فارسی ، منثور]

۱- **اندازه :** —بیرونی : ۲۱ × ۱۶ × ٤ س‌م . —درونی : ۱۷ س ۱۶ × ۹ س‌م .

۲- **اوراق :** ۳۲۵ ورق . ٦٤٩ صفحه .

۳- **کاغذ :** ضخیم قهوه یی رنگ هندی ، آب دیده ، وصالی شده ، جلد مقوایی ملون و نو با عطف پارچه یی سرخ .

٤- **خط :** نستعلیق و ثلث ، روشن ، خوانا ، پخته ، نشانه‌ها و عنوانها و خط های رسم شده بربالای جملات و الفاظ شنگرف . قرن ۱۱ و ۱۲ ه ق .

۵- کاتب : و تاریخ کتابت شناخته نشد .

٦- مؤلف : یا (شارح) : «**محمد صلاح بن بدرالدین محمد الجرجانی**»، تاریخ شرح «**۹۳۷ ه ق**» ، نام شرح معلوم نشد ، و لیکن به نام «**شرح فارسی مختصر وقایه**» خوانده شده است (رک : تاریخ نظم و نثر در ایران و در زبان فارسی ، ج ۱ ، ص ٤۰۷) . در صفحهٔ ٦٤۸ نسخه اینگونه آمده است : «وقال مؤلفة (شارحه) الفقیر الحقیر ......محمد صلاح ابن بدرالدین محمد الجرجانی قدتم......فی حادی عشر صفر ختم بالخیر والظفر سنهٔ سبع و ثلثین و تسعمائة من هجره النبویة» .

۷- آغاز : «بسم الله الرحمن الرحیم و بک نعتصم یا کریم الحمد لله رب العالمین والصلوة والسلام علی سیدنا محمد و سایرالنبیین صلوة دائمة مستمرة الی یوم الدین محصلة لرضاء رب‌العالمین اما بعد چونکه در حدیث صحیح وارد شده که یک مرد فقیه بر شیطان اشد است از هزار عابدی که...... فاضل تر است از هزار نماز جنازه و هزار حج نافله و هزار عبادت مریض و هزار ختم قرآن . صحابه رضوان الله علیهم اجمعین گفتند یا رسول الله از ختم هزار قرآن چون فاضل تراست ؟» .

۸- انجام : «و کاتب و جمیع علماء و صلحا و جمیع برایا رابه فاتحه و اخلاص و دعا......یاد کند......اول در حق او اجابت کرده مؤمنان را نیز......فرموده ورحمة العمیم و قال مؤلفه الحقیر...... محمد صلاح ابن بدرالدین محمد الجرجانی قدتم .....فی حادی عشر شهر صفر ختم بالخیر والظفر سنهٔ سبع و ثلثین و تسعمائة من هجرة النبویة علیه و علی آله و اصحابه الصلوة والسلام......ق

بلد مفاخرة هراة صیانة عن الآفات والبلیات برحمتک یا قاضی الحاجات.....وسلم تسلیماً کثیراً الی یوم الدین-تمت تمام شد» .

۹- **چگونگی** : موضوع این نسخه ، فقه اسلام و مخصوص فرقهٔ حنفیان است . اصل کتاب «وقایة الروایة فی مسائل الهدایة» نام دارد تألیف امام برهان الشریعه محمود بن صدرالشریعهٔ اول عبیدالله محبوبی حنفی . شرح فارسی را ، شارح به نام ابوالغازی عبیدالله بهادر خان (۹٤۰-۹٤٦ ه ق) نوشته است (ص ۳) . تقسیمات آن بر اساس «کتاب» و «فصل» است . فارسی آن روان و ساده است . هر جملهٔ عربی به خط ثلث کتابت و به خط نستعلیق به فارسی ترجمه و شرح شده است . در آغاز و انجام آن یادداشتهایی هست از جمله «**دعای چهل کاف**» .

شرح علوی یا شرح اسکندر نامه

۸۹۰/۲۱٤

[ادب ، فارسی ، منظوم و منثور]

۱- **اندازه** : — بیرونی : ۲۸/۵ × ۱۹ × ۱/۵ سم . — درونی : ۱۹ س ۲۰ × ۱۱ سم (متن) ۳ س ۲۱ × ۳ سم (حاشیه) .

۲- **اوراق** : ۵۵ ورق . ۱۰۹ صفحه .

۳- **کاغذ** : ضخیم سفید سیالکوتی ، اندکی آب رسیده ، جلد مقوایی با عطف پارچه یی نارنجی رنگ .

٤- **خط** : نستعلیق و شکسته ، نا پخته ، سخت خوانا ، بالای بعضی از جملات خط سیاه افقی کشیده شده ، قرن ۱۳ ه ق .

۵- کاتب : «**محمد حسن ولد گلحسن ولد حافظ محمد زمان**» ، تاریخ کتابت «**۱۲۹۱ ه ق**» : «تمت تمام شد بعون الله قدری شرح سکندر نامه مسمی به علوی از دست فقیر محمد حسن ولد گلحسن ولد حافظ محمد زمان ساکن موضع نتلی سنهٔ ۱۲۹۱ در ۲۰ ماه رجب بروز چهار شنبه بوقت ظهر در مدرسهٔ مولوی صاحب سراج الدین دام فیضه ساکن دائره مغربی» .

۶- مؤلف : یا (شارح) : «**علی محمد بن فتح محمد جراح سانکرئی**» . نام شرح (تألیف) : «**شرح علوی**» یا «شرح اسکندر نامه یا شرف نامه» ، تاریخ شرح ندارد : «اما بعد می گوید علی محمد بن فتح محمد جراح سانکرئی عفی عنهما که چون در این دیار شروح کتاب والا نصاب شرف نامه معروف بسکندر نامه تصنیف سید الاولیاء ملک الشعراء حکیم گرامی ابو محمد یوسف خواجه نظامی بن مؤید گنجوی طاب الله ثریها . . . . ناموجود بودند . . . . درخواست که شرحی تألیف نماید که طلاب را به کار آید و بشرح موصوف پرداخت و **بشرح علوی** مسمی ساخت» .

۷- آغاز : «رب یسر ولا تعسر و تمم بالخیر ، بسم الله الرحمن الرحیم ، الحمد لله رب العلمین والصلوة والسلام علی الانبیاء والمرسلین خصوصاً علی افضلهم محمد و علی آل محمد و اصحاب محمد اجمعین آمین اما بعد می گوید علی محمد بن فتح محمد جراح . . .» (رک : ۶ — مؤلف) .

۸- انجام : «و مخفی نماند که در محاورهٔ فرس اطلاق طبایع اربعهٔ عناصر بسیار آمده ، سعدی ، بیت :

چار طبع و مخالف و سرکش
چند روزی بوند با هم خوش

و بر حرارت و برودت و رطوبت و یبوست هرگز نیامده

علی ما یخفی علی المتتبع فقط ، تمت تمام شد بعون الله . . . . . .»
(رک : ۵ — کاتب) .

۹- **چگونگی :** موضوع این نسخه ، «قدری شرح سکندر نامه» است و فقط شامل ۲۸ بیت از آغاز آن می گردد که مبسوط و مشروح تفسیر شده است و این ۲۸ بیت یکصد و نه صفحه را در بر گرفته است . ای کاش همهٔ اسکندر نامه را اینگونه تفسیر کرده بود . کلیهٔ نکات ادبی ، دستوری ، لغوی ، فلسفی ، تاریخی ، نجومی را دقیقاً و علماً با شواهد شعری و مآخذ صحیح شرح و توضیح کرده است . به نظر می رسد که این **«شرح علوی»** تا کنون طبع نشده باشد . شارح در مقدمه می گوید که شروح متعدد بر شرف نامه یا سکندر نامه وجود دارد اما من از «کتب ثقات ضوابط چیده و توجیهات جیده از حواشی موجوده برگزیده شرحی تألیف نمودم که طلاب را بکار آید» .

۲۹۰/۲۱۸ شرح فرایض سراجی

[دین ، فقه ، فارسی و عربی ، منثور]

۱- **اندازه :** — بیرونی : ۲۸ × ۱۸ × ۱/۲ س‌م . — درونی : ۲۱ و ۲۳ س ۲۲ × ۱٤ س‌م .

۲- **اوراق :** ۶۲ ورق . ۱۲۲ صفحه .

۳- **کاغذ** : نازک زرد تیره رنگ هندی ، جلد مقوایی زرد رنگ مندرس با عطف کرباسی سفید رنگ .

٤- **خط** : شکسته آمیخته با نستعلیق تحریری ، جملات عربی نسخ ، روشن ، پخته ، اندکی ناخوانا ، قرن ۱۳ ه ق .

۵- **کاتب** : چنان به نظر می رسد که کاتب و تاریخ کتابت همان مؤلف و تاریخ تألیف باشده (رک : ٦ — مؤلف) .

٦- **مؤلف** : یا (شارح) : «**محمد امین بن عبدالله المؤمن آبادی**»، تاریخ تألیف «۱۲۳۰ ه ق»، نام تألیف درست نیامده ، اما از مقدمه چنان معلوم می شود که «**شرح فرایض سراجی**» است : «بعضی طلبا ازین بنده التماس میکردند که همان اسلوب که از حضرت پیر شنیده شده به زبان فارسی برمتن فرائض سراجی که بهترین مصنفات و مشهور ترین مؤلفات است درین فن شرح نوشته شود (ص ۲) . . . . فارغ شد از تحریر تألیف انا المحتاج الی رحمة الله الملک الهادی محمد امین بن عبدالله المؤمن آبادی غفر الله له ولاسلافه و تجاوز عن هفواته و اسرافه در احد عشر شهر ربیع الآخر سنهٔ ۱۲۳۰ هجری .

شد بتوفیق خدای لا ینام

این کتابت روز آدینه تمام» .

۷- **آغاز** : «بسم الله الرحمن الرحیم ، بعد از ادای حمد و ثنای حضرت حی خالق چون که عالم را بنور سراج علم و حکمت منور داشت و سهام علماء انام را از میراث انبیاء مقدر ساخت خلت حکمت بالغه و تمت قدرة الکاملة و پس از اظهار درود خجسته درود آن حبیب واجب الترحیب و بر طبق فحوای کنت نبیا قبل از تکمیل خلقت آدم لوای نبوت بر افراخت و بر وفق اقتضای کریمه

وما ارسلناک الا رحمة للعلمین سایهٔ رحمت بر سر عالم و عالمیان انداخت صلی الله علیه و آله وسلم صلوة کاملة دائمة عرض می دارد گوشه نشین عجزو نامرادی محمد امین بن عبید الله المؤمن آبادی» .

۸- انجام : «و باقی آنکه بیست و پنج دینار است مر پسر پسر راست پس پسر پسر را چهل دینار رسید و دهم او را که پسر پدر پدر اوست برادر آن پسر غریق است ، بیست دینار شصت دینار برین دو تمام شد این آخر فواید است که سلک تحریر کشیدیم و نهایهٔ فواید است در سمط تقریر در آوردیم التماس از مستفیدان آن است که مؤلف را به دعای خیر یاد آورند اگر بر سهو و نقصان مطلع شوند بقلم عفو آنرا اصلاح نمایند ، فارغ شد از تحریر تألیف . . . . .» (رک : ٦ — مؤلف) .

۹- چگونگی : موضوع این نسخه احکام فقه و فرایض دینی مسلمانان است . اصل نسخه «فرایض سراجی» نام داشته به زبان عربی که شارح «محمد امین مؤمن آبادی» آن را به زبان فارسی شرح و تفسیر کرده است و علت را فرموده است که چون طلبا التماس کردند یعنی زبان عربی نمی فهمیدند به زبان فارسی شرح کرده شد . روش شرح هم چنین است که نخست جملهٔ عربی «متن فرایض سراجی» را می آورد و سپس به شرح لغوی و صرفی و نحوی و فقهی آن می پردازد و از کتب فقهی و فرهنگهای لغت هم استفاده کرده و مآخذ را به دست داده است . نثر فارسی آن روان و ساده است .

شرح قصیدهٔ برده المسمی بالکوکب الدریة فی مدح خیرالبریة

۸۹۰ و ۲۹۰ / ۷

[دین و ادب ، فارسی و عربی ، منثور و منظوم]

۱- اندازه : — بیرونی : ۱۵/۵ × ۱۱/۵ × ۱ س م . — درونی : ۱۳ س ۱۲ × ۶/۵ س‌م .

۲- اوراق : ۸۶ ورق . ۱۷۲ صفحه .

۳- کاغذ : ضخیم زرد تیره رنگ هندی ، کرم خورده ، جلد مقوایی زرد گون ، کاغذی .

۴- خط : تحریر ، پخته ، خوانا ، عنوانها و نشانه ها شنگرف ، قرن ۱۲ ﻫ ق .

۵- کاتب : و تاریخ کتابت ندارد .

۶- مؤلف : یا (شارح) : سرایندهٔ قصیده «**شیخ شرف‌الدین ابو عبدالله محمد بن سعید الأوص ثم البوصیری** المتوفی سنهٔ ۶۹۴ ﻫ ق» . نام شارح معلوم نشد ، نام تألیف یا شرح : «**شرح قصیدهٔ برده المسمی بالکوکب الدریة فی مدح خیر البریة**» : (رک : فهرست کتب عربی کتب خانهٔ ریاست رامپور ، ج ۱ ، ص ۶۰۸ - ۶۰۹) .

۷- آغاز : «بسم الله الرحمن الرحیم

من تذکر جیران بذی سلم
مزجت دمعاً جری من مقلة بدم

آیا از یاد کردن همسایگانی که ساکن اند در موضعی آن را ذی سلم علم است آمیختن اشکی را که روان شد» .

۸- انجام : «الریح بجنبش آوردن و متمایل و مضطرب ساختن ، العذبات جمع عذبة یعنی شاخ البان درخت سرو الاطرب شادی و نشاط آوردن . الحداء سرود گفتن از جهت نشاط شتران در وقت سیر ، تمت تمام شد ، کار من نظام شد» .

۹- چگونگی : موضوع این نسخه وصف و نعت حضرت محمد (ص) و اعمال و اقوال آن بزرگوار است . نثر فارسی آن روان و ساده و پسندیده است . شاید این شرح به کتابت شارح باشد ، اصل و شرح قصیدهٔ برده به عربی و فارسی و اردو و پنجابی و انگلیسی و آلمانی و ترکی و دیگر زبانها نیز موجود است . (رک : قصیدهٔ برده ۸۹۰/۲۶٤ یا ۲۹۰/۲٦۹) .

«دعای مغنی» از خواجه اویس قرنی به زبان عربی در آخر این نسخه (ص ۱٦۲ - ۱۷۲) آمده است .

شرح قصیدهٔ برده

۸۹۰ و ۲۹۰ / ۲٦۳

[دین و ادب ، عربی و فارسی و پنجابی ، منظوم]

۱- اندازه : — بیرونی : ۲٤×۱۵ س م . — درونی : ۲۰ س ۱۷/۵×۸ س م .

۲- اوراق : ۱۸ ورق . ۳٦ صفحه .

۳- کاغذ : نازک زرد تیره رنگ دهلی (هندی) ، آب رسیده ، وصالی شده ، اوراق شده ، جلد مقوایی پوشیده با پارچهٔ مخطط ملون .

٤- خط : نسخ خوش (متن عربی دعا) و نستعلیق خوش (ترجمهٔ فارسی و پنجابی) ، خوانا ، روشن ، پخته ، معرب (مشکول) ، متن عربی دعا

و ترجمهٔ فارسی به قلم سیاه ، ترجمهٔ پنجابی به قلم شنگرف ، قرن ۱۲ و ۱۳ ه ق .

۵- کاتب : نام کاتب متن قصیده «یار محمد علی» ، تاریخ کتابت «۱۲۳۱ ه ق» : «تمت تمام شد قصیدهٔ مبارک ازید خام نویس یار محمد علی برای پاسخاطر بهار علی درویش در مقام کچوال ٤ ماه ذیقعده روز پنجشنبه وقت چاشت سنهٔ ۱۲۳۱» . نام کاتب شرح و ترجمهٔ فارسی : «محمد علی ابن شیر علی» ، تاریخ کتابت «۱۲٤۲ ه ق» : تمت تمام شد شرح فارسی قصیدهٔ بردهٔ مبارک من یدخام نویس فقیر محمد علی ابن شیر علی سنهٔ ۱۲٤۲ در مسجد موضع دهک دهلی ۲ ماه ذیقعده الجامید :

من نوشتم آنچه دیدم در کتاب
عاقبت والله اعلم بالصواب

٦- مؤلف : نام مؤلف یا (شاعر) «شیخ شرف الدین بوصیری متوفی ٦۹٤ ه ق» ، اما شاعر پنجابی و فارسی معلوم نشد (رک : مجموعه ، قصیدهٔ برده ۲٦۹/۲۹۰ ، شرح قصیدهٔ برده ۸۹۰/۷) .

۷- آغاز : «بسم الله الرحمن الرحیم ، بنام خدای مهربان بخشاینده .

امن تذکر جیران بذی سلم
مزجت دمعاً جری من مقلة بدم

جان چت آون میری تائین ساتهی ذی سلم دی
نین میری رت هنجون روون ماری درد الم دی

ای زیاد صحبت یاران
اشک چشم آمیخته با خون روان»

۸- انجام : (سه بیت آخر قصیده ترجمه نشده است) .

«مـا رنحت عذبات البـان ريح صبا
و اطرب العيس حادی العين بالنغم

نت درود بنی دی اوتی جب لک شاخان و اوُ هلایی
یا جان جان هادی خوش شتران متهی بو سنائی

تا بجنباند صبا اندر چمن شاخ درخت
تا برانند اشتران رانند گانش بانغم

ثم الرضی عن ابی بکر و عن عمر
و عن عثمان و عن علی ذی الکرم

و والدی و مـا خلقت من خلف
و المسلمین من العـربان و العجم

و الآل و الصحب ثم التابعین لهم
لقد سألتک یا ذالجود و الکرم

و صلی الله تعالی علی خیر خلقه نبیناً محمد و آله و اصحابه اجمعین برحمتک یا ارحم الراحمین لا اله الا الله محمد رسول الله» .

۹- چگونگی : موضوع قصیدهٔ برده وصف و نعت و مدح حضرت محمد (ص) پیامبر اسلام و بیان فرائض است . این نسخه شامل متن و ترجمهٔ آن به فارسی و پنجابی است . ابیات قصیدهٔ عربی ۱۶۶ ، ابیات ترجمهٔ فارسی ۱۶٤ ، ابیات پنجابی تقریباً ۱۶۰ ، زیرا چند جا ترجمهٔ پنجابی و دوجا ترجمهٔ فارسی را نیاورده است . در کنارهٔ صفحات ، برگزیده‌یی از «درود مستغاث» و ترجمهٔ فارسی آن به خط نسخ و نستعلیق خوش کتابت شده است . در صفحهٔ اول چند بیت پنجابی به وزنهای مختلف در اندرز و مسائل دینی کتابت شده است . قصیدهٔ برده و ترجمه هایش بار ها طبع شده است .

۲۹۰
۱۵۷

شرح قصیدهٔ غوثیه

[دین ، عربی به شرح فارسی ، منثور و منظوم]

۱- اندازه : — بیرونی : ۱۹ × ۱۲ سم . — درونی : ۱۱ س ۱۴/۵ × ۸ سم .

۲- اوراق : ۴۴ ورق . ۸۸ صفحه .

۳- کاغذ : سفید تیره رنگ هندی ، اندکی آب رسیده ، جلد کاغذی .

۴- خط : نستعلیق و تحریر و ثلث ، خوانا ، پخته ، جدول شنگرف ، قرن ۱۳ ه ق .

۵- کاتب : و تاریخ کتابت معلوم نشد چون از آغاز و انجام ناقص است .

۶- مؤلف : یا (شاعر) : و شارح و تاریخ شرح معلوم نشد .

۷- آغاز : ناقص است و بدین عبارت شروع می شود : «اعتزال یک گوشه شده را گویند که از اهل سنت و جماعت گوشه شده اند یعنی چون دیدار الله تعالی ببینند چنان در لذت مستغرق شوند که جمله نعمتهای بهشت را فراموش کنند . . . .

و ما أن فعل أصلح ذوافتراض   علی الهادی المقدس ذی تعال»

۸- انجام :

«یسلی القلب کالبشری بروح   و یحیی الروح کالماء الزلال

مراد از یسلی اینجای بی غم بودن و گردانیدن بشری مژده دادن را گویند . . . . پس دل او بی غم می گردد هم چنانکه

شخصی را مژده داده شود به راحت دل او بی غم می گردد و نیز این نظم من زنده می کند روح مسلمانان سنی را» .

۹- **چگونگی** : در این نسخه ٤٤ بیت شعر عربی به فارسی روان شرح و تفسیر شده است . در صفحهٔ اول نوشته شده : «شرح قصیدهٔ غوثیه» . اول الفاظ دوم معنی و سوم مفهوم هر شعر را به تفصیل دینی و عرفانی بیان می دارد . (رک : مجموعه ۲۹۲/۲۹۰) .

شرح مائة عامل

۴۹۰
۲۳۶

[زبان شناسی ، نحو ، فارسی و عربی ، منظوم و منثور]

۱- **اندازه** : — بیرونی : ۱۹/۵ × ۱۲ سم . — درونی : ۱۰ س ۱۲/۵ × ٦/۵ سم .

۲- **اوراق** : ۳۳ ورق . ٦٦ صفحه .

۳- **کاغذ** : نازک زرد روشن رنگ سیالکوتی ، جلد مقوایی زرد رنگ با عطف و گوشهٔ تیاجی سرخ رنگ .

٤- **خط** : ثلث خوش (متن) و نستعلیق خوش ، (مقدمه و حواشی) ، روشن ، خوانا ، عنوانها و نشانه‌ها شنگرف روشن ، قرن ۱۳ ه‍ ق .

۵- **کاتب** : «میان محمد زمان» ، تاریخ کتابت «۱۲۷۱ ه‍ ق» : «تمت تمام شد شرح مائة عامل بروز پنجشنبه از دستخط میان محمد زمان سنهٔ ۱۲۷۱ .

درین مشهد ز گویایی مزن دم   سخن را ختم کن والله اعلم

یلوح الخط فی قرطاس دهراً و کاتبه رمیم فی التراب» .

۶- مؤلف : یا (ناظم) : «**عبدالقاهر بن عبدالرحمن الجرجانی متوفی ۴۸۱ هـ ق**» . تاریخ نظم معلوم نشد ، نام نظم «**مائة عامل**» به زبان فارسی و این نسخه «**شرح مائة عامل**» به زبان عربی است که شارح نام خود و تاریخ شرح را ذکر نکرده است . در صفحهٔ ۳ اینگونه آمده است :

عامل اندر نحو صد باشد چنین فرموده است
شیخ عبدالقاهر جرجانی پیری هدا

و در صفحهٔ ۹ چنین :

«و اعلم ان العوامل فی النحو علی ما الفه الشیخ الامام افضل علماء الانام عبد القاهر بن عبد الرحمن الجرجانی . . . . مائة عامل و هن علی ضربین لفظیة و معنویة» .

۷- آغاز : نظم (ص ۲) : «رب یسر و لا تعسر و تمم بالخیر ، بسم الله الرحمن الرحیم ،

بعد تحمید خداوند درود مصطفی
نعت آل پاک پیغمبر رسول مجتبی

هست مدح خسروی غازی معین الدین حسین
حامی دین آفتاب معدلت ظل خدا

۸- انجام : نظم (ص ۸) :

«ان را در پنج جا مفتوح خوان بعد علم و بعد ظن و درمیان
بعد لولا بعد او تحقیق دان تا نیفتی پنج جا در شک آن

تمت بیت منظومه» .

— آغاز : شرح (ص۹) : «رب یسر و تمم بالخیر ، بسم الله الرحمن الرحیم ، الحمد لله علی نعمائه الشاملة و آلائه الکاملة و الصلوة علی سید الانبیاء محمد المصطفی و آله المجتبی و اعلم ان العوامل فی النحو علی ما الفه الشیخ الامام افضل علماء الانام عبد القاهر ابن عبدالرحمن الجرجانی . . . . مائة عامل» .

— انجام : شرح (ص ٦٦) : «و ثانیهما العامل فی الفعل المضارع و هوصمة وقوع الفعل المضارع موقع الاسم مثل زید یعلم فیعلم مرفوع بصحة وقوعه موقع الاسم اذایصح ان یقال فی موقع یعلم عالم فعامله معنوی و عند اکثر الکوفیین ان عامل الفعل المضارع مجردة عن العامل الناصب و الجازم و هو مختارین و الله اعلم با لصواب» .

۹- چگونگی : این نسخه متن نظم «**صد عامل**» را در ٣٤ بیت در بر دارد که به زبان فارسی سروده شده است . شرح عربی آن پس از نظم فارسی آمده است و همهٔ موضوع این نسخه از موضوعات علم نحو عربی است . صد عامل برای شاهزاده معین الدین حسین سروده شده است . چون مورد اقبال همگانی برای تدریس و تعلیم و تعلم زبان عربی قرار گرفته نسخه های خطی و چاپی آن فراوان است (رک : مجموعه ۲۰۷/٤٩٠) .

تقسیمات آن بر ۱۳ نوع است :

النوع الاول حروف جاره .

النوع الثانی حروف مشبهة بالفعل .

النوع الثالث ماولا المشبهتان بلیس .

النوع الرابع حروف ناصبهٔ اسم .

النوع الخامس حروف ناصبهٔ فعل .

النوع السادس حروف جازمهٔ فعل مضارع .

النوع السابع اسماء جازمهٔ فعل مضارع .

النوع الثامن اسماء ناصبهٔ اسم نکره .

النوع التاسع اسماء الافعال .

النوع العاشر الافعال الناقصة .

النوع الحادی عشر افعال المدح والذم .

النوع الثانی عشر افعال المقاربة .

النوع الثالث عشر افعال القلوب .

حواشی و یادداشتهای میان سطر ها و کنارهٔ صفحات به زبان فارسی است .

۲۹۰ / ۱۵۰

شرح مختصر الوقایه

[دین ، فقه ، عربی و فارسی ، منثور]

۱- اندازه : — بیرونی : ۲۹ × ۱۶/۵ × ۱/۵ س م . — درونی : ۲۶ س ۱۹ × ۸/۵ س م .

۲- اوراق : ۷۲ ورق . ۱٤٤ صفحه .

۳- کاغذ : نازک و ضخیم زرد روشن رنگ هندی ، وصالی شده ، جلد مقوایی کرباس گرفته کهنه .

٤- خط : ثلث خفی ، عنوانها و کلمات سهم شنگرف روشن ، نا پخته ، سخت خوانا ، قرن ۱۱ و ۱۲ ه‍ ق .

۵- کاتب : «**محمد حسین آخوند زاد**» بوده ، تاریخ کتابت ندارد :
«تمت هذه نسخه در یوم پنی شم با (پنجشنبه) از دست خط فقیر حقیر پر تقصیر خادم العلماء والطلباء محمد حسین اخون زاد» .

٦- مؤلف : «**امام الشریعة الثانی عبیدالله بن مسعود الحنفی متوفی ۷٤۵ ه‍ ق**» ، (رک : فهرست کتب عربی ریاست رامپور ، ج ۱) . نام شارح معلوم نشد . نام اصلی تألیف «**مختصر الوقایة**» و این نسخه «**شرح مختصر الوقایه**» است . سال تألیف و شرح معلوم نشد .

۷- آغاز : «بسم الله الرحمن الرحیم ، الحمد ای جمیع الافعال الحامدت والاقوال الحامدت اذ اصد ر من الملائکة او من الثقلین فی کل زمان فی مقابلة النصحة او مختص لله تعالی» .

۸- انجام : «فلم یصح العطف علی احد هما علی الیقین و انما الخط لا حد هما غیر معین فصارة عطف الثالث علیه فصارکانه قال احدهما حرف هذا کالمعطوف علیه و هو مأخوذ من صدرالکلام لا فی المذکورین بالیقین» .

۹- چگونگی : مختصر الوقایه و شروح متعدد آن به صورت خطی و چاپی فراوان است . موضوع آن فقه حنفی است ، اما این نسخه اگرچه خوش خط نیست اما گویا از شرحهایی است از وقایه که تاکنون چاپ نشده است ، و عجیب اینکه گاهی موضوع را به زبان فارسی و گاهی به عربی شرح می دهد (ص ٤ و ۱۳۹) .

۸۹۰
۲۴۰

شرح مخزن الاسرار

[ادب ، فارسی ، منظوم و منثور]

۱- اندازه : —بیرونی : ۲۶×۱۸/۵×۴/۵ س م . — درونی : ۱۶ س ۱۶×۱۰ س م .

۲- اوراق : ۲۲۰ ورق . ۴۴۰ صفحه .

۳- کاغذ : ضخیم زرد تیره و حنایی رنگ هندی ، اندکی آب دیده ، جلد مقوایی زرد گون با عطف و گوشهٔ پارچه یی سیاه و غلاف کرباسی سبز گون .

۴- خط : نستعلیق ، خوانا ، روشن ، عنوانها و سر فصلها و نشانه ها شنگرف ، قرن ۱۲ ه ق .

۵- کاتب : «فیض بخش» که برای «میان نادر علی» کتابت کرده است ، تاریخ کتابت ندارد : «دستخط فقیر مسکین خاک پای بزرگان فقیر فیض بخش متوطن صمنال بزرگان در مسجد کنیال برای پا سخاطر میان نادر علی تحریر یافت الٰهی با سلامت ایمان از جهان برداری ......خویش» .

۶- مؤلف : یا (شارح) : و تاریخ تألیف (شرح) ندارد . از مطالعهٔ آن چنان فهمیده شد که «شرح مخزن الاسرار» است و مخزن الاسرار از جملهٔ مثنویهای پنج گانه و به قولی هفتگانه (خمسه یا سبعهٔ) حکیم نظامی گنجوی است (رک : اسکندر نامه ۲۱۰/۸۹۰) .

۷- آغاز : ناقص است . در حدود ۴ ورق (۸ صفحه) افتادگی دارد و دنباله

شرح این بیت است :

«لعل طراز کمر آفتاب حله گر خاک و حلی بند آب

پس کمر آفتاب وسط او یعنی جسم او مراد است و این معنی تصور است که آفتاب را کمر تصور می کند و لعل و جواهر برای زینت در کمر ترکیب......صنایع آفتابیست و خاصیت لعل ساختن نهنده دروی است و ... (محو شده) ...... جنت انواع نباتات و اولاد و اثمار از ارض میته و حله در وضع ...... و کلاه و پیراهن و آن بجز دو جامه نگویند و این در صحاح است» .

۸- انجام : ناقص است ، تقریباً ۶ تا ۸ ورق (۱۲ تا ۱۶ صفحه) افتادگی دارد و به شرح و تفسیر این بیت پایان می پذیرد :

«در چمن باغ چو گلبن شکفت
بلبل با باز در آمد بگفت
کز همه مرغان بتو خاموش ساز
گوئی چرا پردهٔ آخر بباز

باغ مجموع بستان است و چمن در باغ موضع مخصوص که آنجا انواع گلها بشکفد چنانچه گوید :

در باغ چمن باغ گلی نیست تقاضا
آری بدل خصم بگیرند خمازا

و گلبن یک نهال گل یعنی هر گلبن شکفت» .

۹- چگونگی : موضوع این نسخه ، شرح مخزن الاسرار حکیم نظامی گنجوی است و این شرح در حدود شش برابر متن است . متأسفانه از آغاز و

انجام ناقص است و نام شارح هم معلوم نشد. تقسیمات آن بر اساس «بیت» است که به شنگرف نوشته شده. لغات و نکات دستوری و اشارات ادبی و شواهد شعری به عربی و فارسی در آن دیده می شود. در نثر فارسی آن تعقیدات لفظی و تنافر معنوی وجود دارد. باوجود اینها کاملترین شرحی است از مخزن الاسرار و این می رساند که نیاز مردم سر زمین پاک و هند به متون اصیل ادبی فارسی بسیار بوده است چنانکه تقریباً بر همهٔ متون قدیم فارسی شرح نوشته اند، مانند: شرح اسکندر نامه، شرح بوستان، شرح گلستان، شرح یوسف و زلیخا، شرح مثنوی، شرح تحفة الاحرار، و شرح های دیگر».

در صفحات آغاز و انجام، بعضی یادداشتها دربارهٔ دعا و تعویذ و دارو و مداوا دارد. در صفحهٔ آخر فهرست ۳٤ کتاب مجموعهٔ خطی که در سال ۱۹۱۷ میلادی در ملکیت نادر علی لاهاری بوده آمده است. مثلاً: گلستان، شرح گلستان، شرح بوستان، تحفةالاحرار، شرح تحفة الاحرار، مخزن الاسرار، شرح مخزن الاسرار (نسخهٔ حاضر)، حاتم نامه، در مجالس، خلیفه انشاء، خادمی انشاء، نجات‌المؤمنین، تحفةالاحبا».

در رویهٔ داخلی جلد، اشعاری از مخزن الاسرار کتابت شده است:

بسم‌الله الرحمن الرحیم هست صلای سر خوان کریم

۴۹۰
۲۶۲

شرح مراح الارواح

[زبان شناسی ، صرف ، عربی ، منثور]

۱- اندازه : —بیرونی : ۲۳/۵×۱۵/۵×۳ سم . — درونی : ۱۶ س ۱۶×۹/۵ سم .

۲- اوراق : ۱۵۶ ورق . ۳۱۲ صفحه .

۳- کاغذ : نازک سفید زرد گون سیالکوتی ، آب رسیده ، جلد مقوای سفید رنگ با عطف و گوشهٔ تیماجی قهوه‌یی در غلاف کرباسی سفید .

۴- خط : ثلث خوش ، روشن ، خوانا ، پخته ، عنوانها و نشانه ها شنگرف ، بالای جملات و کلمات مورد شرح دو خط افقی سیاه و سرخ کشیده شده ، قرن ۱۳ ه‍ ق .

۵- کاتب : «**میان محمد زمان**» ، تاریخ کتابت «**۱۲۷۰ ه‍ ق**» «تمت تمام شد شرح مراح الا رواح از دستخط میان محمد زمان سکنهٔ موضع مستاله در مسجد شریف موضع بیبانی در حجرهٔ خویش براه خواندن خود تحریر یافت الله تعالی سلامتی ایمان بخشد سنهٔ ۱۲۷۰» .

۶- مؤلف : نام مؤلف «**احمد ابن علی ابن مسعود**» ، نام شارح «**المهدی الحنفی**» ، نام تألیف «**مراح الارواح**» ، و نام شرح «**شرح المراح**» یا «**شرح لمراح الارواح**» یا «**شرح مراح الارواح مسمی عبدالرحمانی**» ، تاریخ تألیف و شرح معلوم نشد : (رک : ۷- آغاز) .

۷- آغاز : «بسم الله الرحمن الرحیم ، شرح مراح الارواح مسمی عبدالرحمانی ، الحمد لله العزیز الودود ، والصلوة علی نبیه و علی آله الشریف المسعود و اصحابه المعروفین بالصدق والعدل والحیاء والجود اما بعد فیقول المهدی الحنفی هذا شرح لمراح الارواح وایضاح لمعلقاته غایة الا یضاح و سمیته بشرح المراح لیکون منظر النظر الاشباح» .

۸- انجام : والآلة مطوی بکسر المیم المجهول طوی یطوی و حکم لام هذه الاشیاء کحکم الناقص و حکم عینهن کحکم طوی ورمی التی لم یجتمع الاعلالان یکون حکمها ایضاً کحکم طوی للمتابعة نحو طاویان یعنی ان طاویان و ان لم یجتمع اعلا لان فیه لو اعلت الواو فیها لکن الواو فیه لم یعل تبعا لطوی لان الواحد ان یکون اصلا ومقدما و التثنیة یکون فرعاً و متأخراً عنه» .

۹- چگونگی : موضوع نسخهٔ «مراح الاراوح» در علم صرف زبان عرب است که از لحاظ ارزش واهمیت ، نسخ خطی و چاپی آن در دست است اما این شرح که گویا در قرن یازدهم انجام یافته نسخهٔ آن نادر است . تقسیمات آن بر اساس جملات متن (اصل) است و گاهی با «اعلم» و «ثم اعلم» و «اعلم انه» مبحثی را آغاز می کند تقریباً همهٔ مباحث صرف را از قبیل : اسم و فعل و حرف و صحیح و مضاعف و مهموز و مثال و اجوف و ناقص و لفیف (جر و رفع) و اوزان را در بردارد . گاهی کلمات و جملاتی در کنارهٔ صفحات به فارسی ترجمه شده است . در صفحهٔ ۳۱۲ این مهر خوانده شد : «میان محمد زمان غلام شاه جیلان ۱۲۶۱» .

در صفحهٔ یک ، ۱۰ بیت شعر آمده است که گویا از «دیوان

شمس تبریزی» باشد ، بدین مطلع :

ملک دنیا را بقایی نیست انتم غافلون
جهد میکن تا نمانی در صف لا یعلمون

و به این مقطع :

شمس تبریزی ز فکر آن کسی آگاه شد
سر فدا می کرده لو البرحتی تنفقون»

(رک : مراح الارواح ۱۷۲/۴۹۰) .

شرح نصاب صبیان

۸۹۰
۱۹

[ادب ، فارسی ، منثور و منظوم]

۱- اندازه : — بیرونی : ۲۸ × ۱۷ × ۱/۵ سم . — درونی : ۲۱ س ۲۰ × ۱۰ سم .

۲- اوراق : ۷۶ ورق . ۱۵۱ صفحه .

۳- کاغذ : نازک زرد تیره رنگ هندی ، کرم خورده ، وصالی شده ، جلد کاغذی .

۴- خط : تحریر آمیخته با شکسته ، خوانا ، پخته ، بدون جدول و تهذیب . عنوانها و نشانه‌ها سرخ ، بالای اشعار و الفاظ عربی خط سرخ کمرنگ کشیده شده است . قرن ۱۳ هجری .

۵- **کاتب** : «**عبد الحکیم امن آبادی**» نام داشته . در پایان صفحهٔ ۱۵۱ آمده است که : «تمام شد شرح نصاب صبیان دست فقیر عبدالحکیم امن آبادی برای اسوة الاصدقاء و سلالة الاخلاء میان سعد الدین ابن میان پیر بخش متوطن دارالسلطنت لاهور در مسجد کمانگران» . تاریخ کتابت ندارد . اما گویا در سال ۱۹۰۴ بکرمی کتابت شده است (ر ک : شرح یوسف و زلیخا ۸۹۰/۱۸) .

۶- **مؤلف** : «**ابو نصر فراهی**» شاعر قرن ششم و هفتم هجری ، و شارح «**نظام الدین کمال بن جمال بن حسام الهروی**» بوده که خود را در صفحهٔ دوم اینگونه معرفی می کند : «این ضعیف نحیف بی بضاعت نظام الدین کمال بن جمال بن حسام الهروی را و جد صحیح اسفل این ضعیف که مذکور است و معروف به «ابی حسام» که مشغول شوم به نوشتن شرح این کتاب» .

تاریخ تألیف نصاب صبیان قرن ۷ هـ ق ، اما تاریخ این شرح فارسی در صفحهٔ آخر قرن هشتم آمده : «**سنهٔ تسعین وسبعمائة = ۷۹۰ هـ ق**»

۷- **آغاز** : رب یسر و تمم بالخیر ، بسم الله الرحمن الرحیم ، سپاس بی‌قیاس مر قادری را که اساس حیاة الناس بر علم و معرفت نهاده است وصلوة بر پیغمبر او که خاتم رسل و انبیاء است بعده بدانکه نصاب الصبیان نسخه بی بس پسندیده و پر فایده بود و بعضی مواضع **آن** چنان مشکل بود که هر کس را به او راه نبود ......»

۸- **انجام** : یخول فیها الخلاء المقصور بفتحتین الرطب من حشیش العلیقه بالعین المهملة وبالقاف فعیلة بمعنی المفعول من العلوق من باب علم یعنی ...... (کرم خورده)..... و علیقه توبره است و هر که از برای کاری فرستند . والله الاعلم وقع الفراغ من تصنیف هذا

النسخة الموسومة بالنسخة الثالث من ربیع الآخر سنۂ تسعین و سبعمائة من تألیفات المولی الاعظم سلطان المدرسین مولانا نظام الحق والدین ابن المرحوم المغفور مولانای کمال الملة والدین مولانای المغفور المرحوم مولانای جلال الملة والدین المعروف بابن حسام رحمة الله تعالی علیهم اجمعین تمت تمام شد شرح نصاب صبیان تمام شد شرح نصاب صبیان دست فقیر عبدالحکیم امن آبادی الخ...... .»

۹- **چگونگی** : این نسخه گویا برای تدریس نوشته شده است و شارح خود مدرس بوده است . موضوع نصاب صبیان ، تعلیم لغت و صنایع ادبی واشتقاق و اوزان وقوافی اشعار به نو آموزان بوده است .

شرح یوسف و زلیخا

۸۹۰/۱۸

[ادب ، فارسی ، منثور و منظوم]

۱- **اندازه** : — بیرونی : ۲۶ × ۱۷/۵ × ۳ س م . — درونی : ۲۱ س ۲۰ × ۱۰ س م .

۲- **اوراق** : ۱۱۸ ورق . ۲۳۶ صفحه .

۳- **کاغذ** : نازک زرد تیره رنگ هندی ، کرم خورده ، وصالی شده ، جلد کاغذی .

٤- **خط** : نستعلیق آمیخته با شکسته ، خوانا ، پخته ، روشن ، بالای اشعار و بعضی الفاظ خط افقی سرخ و سیاه کشیده شده ، قرن ۱۳ ھ ق .

۵- کاتب : «**مولوی امن آبادی**» ، تاریخ کتابت «**۱۹۰٤ بکرمی**» مطابق با «**۱۲۶۷ هـ ق**» : «تمت تمام شد نسخهٔ شرح (یوسف و) زلیخا بمنه و کرمه از دست . . . . فقیر حقیر مولوی امن‌آبادی جهت برخودار فطانت شعار کیاست دثار سعدالدین ولد پیر بخش سکنهٔ محلهٔ کمانگران روز احد در ماه جمادی الثانی **سمت** ۱۹۰٤» .

کاتب این نسخه «شرح نصاب‌الصبیان» را هم کتابت کرده است (رک : شرح نصاب الصبیان ۱۹ / ۸۹۰) .

۶- مؤلف : یا (شاعر) : «**مولانا نورالدین عبدالرحمن جامی ۸۱۷—۸۹۸ هـ ق**» ، نام مثنوی «**یوسف و زلیخا**» ، تاریخ سرودن «**۸۸۸ هـ ق**» ، شارح ، «**محمد بن غلام محمد**» ، نام این تألیف (شرح) : «**شرح یوسف و زلیخا**» ، تاریخ شرح معلوم نشد و شارح ، یوسف و زلیخا را ، «**محبت نامه**» نامیده است : «میگوید احقر عباد الله العلام الصمد محمد بن غلام محمد . . . . که بسا اوقات در دل این فقیر خیال شرح نمودن «محبت نامه» مولانا عبدالرحمن الجامی . . . . . میگذشت . . . . و اندکی از تحریرات سر آمد ترین متبحران . . . . **مولانا محمد اکرم ملتانی** رحمة الله تعالی . . . . جمع نموده در تألیف شرح سعی بلیغ مصروف ساخته» .

۷- آغاز : «الحمد لله رب العلمین و . . . (کرم خورده) . . . و محمد و آله و اصحابه اجمعین میگوید احقر عباد الله العلام‌الصمد محمد بن غلام محمد تجاوز الله سبحانه عن ذنوبه و بصره بعیوبه و رزقه حبه و حب من احبه وفقه لما رضی به واحبه واجعل عاقبته علی الخیر و الصواب بحرمته النبی و الآل و الاصحاب که بسا اوقات در دل این فقیر خیال شرح نمودن محبت نامه مولانا عبدالرحمن الجامی قدس الله سره العزیز السامی میگذشت» .

۸- انجام :

«مبارک برشه و ارکان دولت غضنفر نسبتان و شیر صولت

ش لفظ باد در مصراع اول ملحوظ است ای کتاب من بر سلطان حسین و ارکان دولتش مبارک . . . . (کرم خورده) . . . کناد بمنه و کمال کرمه و بحرمته النبی صلی الله علیه وسلم و بحرمته ...... (کرم خورده) ...... من الطریقة الچشتیه رضی الله تعالی عنهم اجمعین آمین آمین بحق لا اله الا الله محمد رسول الله تمت تمام» .

۹- چگونگی : موضوع این نسخه شرح و تفسیر و توضیح اشعار برگزیده' مشکل یوسف و زلیخای جامی است که شارح آن را «محبت نامه» خوانده است . تقسیمات آن بر اساس ابیات و مصراعهای متن اصلی است که آنها را می آورد و لفظ به لفظ شرح می دهد . مآخذ شرح را می آورد . سهوالقلم کاتب در آن دیده می شود . از شرح های دیگر یوسف و زلیخا مانند «**عبدالواسع**» و «**محمد رضا**» استفاده کرده است . فارسی آن روان و دور از تعقیدات لفظی و تنافر معنوی است اما مخصوص شبه قارهٔ هند و پاکستان است . متأسفانه وصال (پیوند کار) و صحاف بعضی از مطالب و یادداشتها را محو کرده اند . (رک : یوسف و زلیخا ۱۴۵/۸۹۰) .

شریفی

۲۹۰/۱۹۲

[دین ، ارث در فقه اسلام ، عربی ، منثور]

۱- اندازه : — بیرونی : ۲۴×۱۸×۲ سم . — درونی : ۱۷ و ۱۸ س ۱۵ یا ۱۶ و ۱۷ و ۱۸×۱۰/۵ سم .

۲- اوراق : ۱۱۹ ورق . ۲۳۸ صفحه .

۳- کاغذ : ضخیم و نازک زرد تیره رنگ هندی ، آب رسیده ، کرم خورده ، ساییده شده ، وصالی شده ، جلد کاغذی .

۴- خط : ثلث (متن) و شکسته و تحریر (حواشی) ، خوانا ، پخته ، عنوانها و خط های رسم شده بالای عنوانها و جملات و کلمات مهم به شنگرف و سیاه ، قرن ۹ و ۱۰ ه ق .

۵- کاتب : و تاریخ کتابت ندارد .

۶- مؤلف : و تاریخ تألیف معلوم نشد ، اما نام آن را ، مالک نسخه ، «**شریفی**» نوشته است .

۷- آغاز : ناقص و در اثر آب دیدگی و پوسیدگی تا صفحهٔ ۴ قسمت بالای صفحات ناخوانا و سخت خوانا است ، این عبارت از صفحهٔ ۸ به عنوان نمونه آورده می شود : «وقال ابو یوسف کفن المرأة علی زوجها مطلقا خلافا لمحمد (ره) فان الزوجیة قد انقطعت بالموت ، قال الصدرالشهید و قاضیخان الفتوی علی قول ابی یوسف (ره) و ان لم یکن من لم یجب علیه نفقةً اوکان هو ایضاً فقیراً فکفنه علی بیت المال اعلم ان الا بتداء بالکفن لیس مطلقا کما یشعربه عبارة الکتاب بل کل حق للغیر تعلق بعین من الترکة فانه مقدم تکفینه کالدین المتعلق بالمرهون» .

۸- انجام : «ثم یحکم بموت الاصغر فیقسم ترکة کذالک فقد بقی من ترکة کل منهما ثلثون و هوما ورث کل منها من صحبه فللأم من ذلک الباق السدس وهو خمسة و لابنة کل منها نصفه و هو خمسة عشرو الباق للمولی لان کلا منهما لایرث من صاحبه . . . فقد

اجتمع لام کل منهما عشرون وابنته ستون .... عشرة . تم الکتاب بعون الملک الوهاب والحمد لله رب العلمین والصلوة والسلام علی نبینا محمد و آله واصحبه اجمعین لااله الا الله محمد رسول الله یا الله یا الله یا محمد» .

۹- **چگونگی :** موضوع این نسخه مباحث مختلف «**ارث**» است از نظر فقه اسلام . تقسیمات آن براساس «**باب**» و «**فصل**» است : «**باب الحجب**» ، «باب مخارج» ، «باب العول» ، «باب الرد» ، «باب ذوی الارحام و ذوالرحم» . حواشی و یادداشتهای فشرده در کنارههای صفحات ولا بلای سطرها به فارسی و عربی دارد . جداول ارث و تقسیمات دقیق با حروف و اعداد دارد . در آغاز آن مقاله‌یی به عربی دربارهٔ «نذر» و «ذبح» دارد . این نسخه در ملکیت «**سید احمد**» بوده است : «العبد مالکه فقیر سید احمد ، این کتاب مسمی بالشریفی رحمه در ملک فقیر سید احمد است علمه الله مما ینفعه فی الدارین بحرمة سید الثقلین آمین یارب العالمین» .

شمایل النبی و دوازده امام

۲۹۰ / ۵۳

[دین ، عربی و فارسی ، منثور]

۱- **اندازه :** — بیرونی : ۱۹ × ۱۲/۵ × ۰/۷ س م . — درونی : ۱۲ س ۱۳ × ۶/۵ س م .

۲- **اوراق :** ۲۳ ورق . ۴۶ صفحه .

۳- **کاغذ** : نازک زرد تیره رنگ هندی ، آب رسیده ، اندکی کرم خورده ، وصالی شده ، جلد تیماجی سیاه تازه .

٤- **خط** : ثلث خوش (عربی) و تحریر و شکستهٔ خوش (فارسی) . پخته ، معرب ، متن عربی ثلث سیاه ، زیر نویس فارسی تحریر و شکستهٔ شنگرف . **قرن** ۱۱ و ۱۲ ھ ق .

۵- **کاتب** : و تاریخ کتابت معلوم نشد .

٦- **مؤلف** : و تاریخ تألیف نیز معلوم نشد ، اما در آغاز صفحهٔ ٤ آمده : «روی **الشیخ الصدوق محمد بن بابویه القمی** رضی الله عنه فی عیون الاخبار الرضا علیه السلام» ، نام آن «**شمایل النبی و دوازده امام** است : (رک : ۷— آغاز) .

۷- **آغاز** : «هذه **شمائل النبی** علیه السلام و دوازده امام به انجام شرح آن و ایضاً شمائل حضرت علی است کرم الله وجهه» . پس از فهرست اینگونه آمده : «شمایل دوازده امام تمام به انجام شرح ، بسم الله الرحمن الرحیم روی الشیخ الصدوق . . . . اما بعد فهذه شمایل اهل بیت خیرالبشر انتخبتها من کتب الا حادیث والسیر» .

۸- **انجام** : ناقص است و بدین عبارت پایان می یابد : «رایحته اطیب من رایحته المسک (متن) بوی آن حضرت خوشتر بود از بوی مشک (زیر نویس) .

۹- **چگونگی** : نسخه‌یی است جالب با فارسی روان و ساده ، کتابهایی که مورد استفادهٔ مؤلف بوده در آغاز مقدمه و نام اختصاری آنها نیز در شنگرف ذکر شده است . شمایل ۱۲ امام شیعیان و حضرت فاطمة الزهراء (ع) هم آمده و منظور از شمایل آن است که رنگ

چهره و چشم و موی و لباس و دست و سر و پای آنان را دقیقاً با بهترین عبارت بیان می دارد .

در صفحهٔ اول چند یادداشت دارد از جمله گوید : «حلیهٔ آن حضرت است بمعه دوازده امام وایضاً حلیهٔ آن حضرت است در ورق ۵۹ همین کتاب» و لیکن متأسفانه اصل این نسخه بیش از ۲۲ ورق نیست . وبقیهٔ اوراق مفقود شده است و همچنین یادداشت دیگر : «ایضاً چند اوراق نقل از بدیع الجمال فی اسماءالرجال در ذکر اولاد آن حضرت علیه السلام در آخر همین کتاب ملحق نموده شد» که همهٔ آنها مفقود است . دیگر جدول و یادداشتی است دربارهٔ تسخیر جن و دفع آسیب او .

شمس العارفین

۲۹۰ / ۱۳۶

[دین ، عرفان و تصوف ، فارسی ، منثور]

۱- اندازه : — بیرونی : ۲۵/۵ × ۱۵/۵ س م . — درونی : ۱۵ و ۱۶ و ۱۷ س ۲۱ × ۱۲ س م .

۲- اوراق : ۴۲ ورق . ۸۴ صفحه .

۳- کاغذ : ضخیم سفید تیره رنگ هندی ، ساییده شده ، اندکی آب رسیده ، جلد مقوایی با عطف پارچه‌یی نو و ملون .

۴- خط : شکسته و تحریر متوسط ، سخت خوانا ، پخته ، بالات کلمات و عبارات مهم خط کشیده . قرن ۱۳ ه‍ ق .

۵- کاتب : «**مهدی شاه**» ، تاریخ کتابت ندارد : «تمام شد نسخهٔ شمس العارفین دست خط خام نویس مهدی شاه» (ص ۸۴) .

۶- مؤلف : «**سلطان باهو**» ، تاریخ تألیف معلوم نشد ، نام تألیف «**شمس العارفین**» است ، آنگونه که در مقدمه و در صفحهٔ ۸۴ نسخه آمده ، سلطان باهو ، آن را تألیف کرده است و «مهدی شاه» کتابت : «شروع می کنم بعون الله تعالی رساله که انتخاب کرده شد . . . . . . من تصنیفات سلطان العارفین شیخنا سلطان باهو علیه الرحمة در علم تصوف و الوصول الی الله الملک المنان از طریقهٔ قادریه . . . . به نام شمس العارفین» .

سلطان باهو (۱۰۴۹—۱۱۰۲ ه ق) از عارفان مشهور سر زمین پاک و هند است و دارای تألیفات متعدد (۴۴ تألیف) به زبان فارسی و پنجابی (رک : اردو انسائیکلوپدیا ، چاپ فیروز سنز ، پاکستان ، ص ۲۶۵) .

۷- آغاز : «بسم الله الرحمن الرحیم ، الحمد لله الذی نور قلوب العارفین بالهدایة والعرفان و شرح صدور . . . . . والصلوة والسلام علی رسوله محمد النبی آخرالزمان و علی آله و اصحابه . . . . صاحب المغفرة والرضوان شروع می کنم بعون الله تعالی رساله که انتخاب کرده شد در باب کلید توحید و قرب دیدار . . . .» .

۸- انجام : «حدیث الفقر فخری و الفقرمنی الدنیا حرام علی اهل العقبی والعقبی حرام علی اهل الدنیا والعقبی حرام علی طالب المولی من کان له المولی فله الکل تمام شد نسخهٔ شمس العارفین دستخط خام نویس مهدی شاه به غریب خانه نشسته نوشته شد» .

پس از عبارت بالا ، هفت سطر دربارهٔ نسبنامهٔ «سلطان باهو» آمده است .

۹- **چگونگی :** این نسخه مشحون است از کلمات عارفان و حرکات و سکنات آنان و اعمال و گفتار شان دربارهٔ توحید و عرفان و تصوف و شیخ و مرید و مراد و سالک و طریق حقیقت و معرفت اشکال گوناگون دعایی و تسخیرات نیز در صفحات ۳۶ تا ٤۰ دیده می شود .

تقسیمات آن بر هفت باب است :

باب اول در فضایل خواندن این کتاب . . . . . .

باب دویم درمیان شروع ذکر و فکر . . . .

باب سیوم در مراقبه و مکاشفه . . . .

باب چهارم درمیان فنافی الشیخ و فنافی الرسول و فنافی الله . . . .

باب پنجم در مشرف و ملازم شدن مجلس . . . . . .

باب ششم در ترتیب خواندن دعوت بر اهل قبور . . . . .

باب هفتم در متفرقات . . . .

همهٔ کتاب بر اساس عقاید **فرقهٔ قادریه** بنا نهاده شده است .

۴۹۰
۱۸۲

صرف

[رسالهٔ - ، زبان شناسی ، عربی ، منثور]

۱- اندازه : —بیرونی : ۲۵×۱۵/۵ س م . — درونی : ۱۴ س ۱۸/۵×۹ س م .

۲- اوراق : ۱۳ ورق . ۲۵ صفحه .

۳- کاغذ : ضخیم زرد تیره رنگ کشمیری ، جلد کاغذی .

۴- خط : نستعلیق ، ناپخته ، سخت خوانا ، قرن ۱۳ ه ق .

۵- کاتب : و تاریخ کتابت ندارد .

۶- مؤلف : و تاریخ تألیف معلوم نشد ، و نام تألیف به خط تازه ، روی جلد «**الرسالة فی الصرف**» آمده است و از مجموع مطالب کتاب هم اینگونه فهمیده می شود که «صرف زبان عربی» است .

۷- آغاز : «و به نستعین ، رب یسر و تمم بالخیر ، بسم‌الله الرحمن الرحیم ، الحمدلله رب العالمین والعاقبة للمتقین والصلوة والسلام علی رسوله محمد و آله و اصحابه اجمعین اعلم ان التصریف فی اللغة التغیر و فی الصناعة تحویل الاصل الواحد الی امثلة مختلفة لمعان مقصودة» .

۸- انجام : «هذا تنبیه المراة المرة من الثلاثی المجرد یکون علی فعلة بالفتح تقول ضربة وقمت قومة والمرة مما زاد علی الثلاثی بزیادةالهاء کالاعطاءة والانطلاقة الامافیه تاءالتانیث فالوصف بالواحد کقولک رحمة رحمة واحدة و دحرجة دحرجة واحدة والفعلة

بالکسر للنوع من الفعل تقول حسن الطعمة والجلسة تمت تمام شد» .

۹- **چگونگی** : موضوع این رساله صرف افعال و اسماء زبان عرب است . یادداشتها و حواشی فشرده دارد . در صفحهٔ ۲۵ رساله‌یی در موضوع عرض و جوهر آغاز کرده که فقط پنج سطر کتابت شده است . قطعه یادداشتی میان صفحهٔ ۱٤ و ۱۵ جدا از صفحات دیگر الصاق شده که اشعاری چند از «صد عامل نحو» روی آن به فارسی کتابت شده است . از جمله این سه بیت :

بعد تحمید خداوند ودود مصطفی
نعت آل پاک پیغمبر رسول مجتبی
هست مدح خسرو غازی معین‌الدین حسین
حامی دین آفتاب معدلت ظل خدا
عامل اندر نحو صد باشد چنین فرموده اند
شیخ عبدالقاهر جرجانی پیر هدا

این اشعار سر آغاز قصیده یی است که تحت عنوان «نظم عوامل» یا «مائة عامل» معروف است . (رک : شمعه ۱۸٤/٤۹۰) .

٤۹۰/۱۸۳

صرف

[رسالهٔ ـ ، زبان شناسی ، فارسی ، منثور]

۱- **اندازه** : — بیرونی : ۲۳/۵ × ۱۵/۵ س م . — درونی : ۱۲ و ۱۳ و ۱۵ س ۱٦ و ۱۷ × ۸/۵ و ۹ س م .

۲- **اوراق** : ۲۰ ورق . ۴۰ صفحه .

۳- **کاغذ** : نازک زرد تیره رنگ هندی ، جلد کاغذی .

۴- **خط** : نستعلیق آمیخته با شکسته ، خوانا ، عنوانها و نشانه ها شنگرف . قرن ۱۳ ه ق .

۵- **کاتب** : و تاریخ کتابت شناخته نشد . چون از آخر ناقص است .

۶- **مؤلف** : و تاریخ تألیف معلوم نشد ، اما نام تألیف از مطالب کتاب اینگونه بر می آید که «**صرف زبان عربی**» است به زبان فارسی .

۷- **آغاز** : «رب یسر و تمم بالخیر ، بسم الله الرحمن الرحیم ، بدان اسعدک الله تعالی فی الدارین که کلمات لغت عرب بر سه قسم است : اسم است و فعل است و حرف است . اسم چون رجل و فرس و فعل چون ضرب و دحرج و حرف چون من والی» .

۸- **انجام** : «و امر متکلم با نون تاکید ثقیله چون لاضربن باید که البته بزنم من یک مرد یا یک زن در زمان آینده صیغهٔ واحد متکلم معلوم امر متکلم با نون تأکید ثقیله لتضربن باید که البته بزنیم ما دو مردان یا دو زنان در زمان آینده صیغهٔ متکلم مع الغیر معلوم امر متکلم مؤکده با نون تأکید ثقیله» .

۹- **چگونگی** : موضوع این نسخه آنگونه که از مطالب آن برمی‌آید مباحثی در صرف افعال و اسماء و حروف زبان عربی به زبان فارسی است . حواشی و یادداشتها یی درمیان سطر ها و کناره‌های صفحات دارد . تقسیم بندی آن براساس «صرف صغیر و صرف کبیر» و «فصل» است . اشعاری به فارسی در صفحات ۲۴ و ۲۵ و ۲۶ و

۲۷ کتابت شده است از جمله :

«خموش بودن نکو باشد و لیکن
نه چندانی که گویندی که گنگی
ترا شاید که در صف بزرگان
زدانش های خود چیزی بسنجی
که تا معلوم گردد عاقلان را
که تا شاخ گلی یا چوب سنگی»

در صفحهٔ ٤٠ دو دعای «مرغی و بعد از فرض» در حاشیه دیده می شود .

۴۹۰
۲۱

صرف بهایی

[زبان شناسی ، فارسی و عربی ، منثور]

۱- اندازه : —بیرونی : ۲۲×۱٤ س م . — درونی : ۱۱ س ۱٤×۷/۵ س م .

۲- اوراق : ۲۱ ورق . ٤۲ صفحه .

۳- کاغذ : زرد تیره رنگ هندی ، اندکی کرم خورده ، وصالی شده ، جلد تازهٔ مقوایی باعطف پارچه‌یی .

٤- خط : نستعلیق متوسط ، خوانا ، ناپخته ، عنوانها و اعراب‌ها و جدول‌ها شنگرف ، قرن ۱۲ و ۱۳ ه ق .

۵- کاتب : تاریخ کتابت ندارد .

۶- **مؤلف** : و تاریخ تألیف نا شناخته و لیکن در آخر گوید : «**صرف بهایی**» تحریر یافت» .

۷- **آغاز** : «بسم الله الرحمن الرحیم ، رب یسر و تمم بالخیر ولا تعسر بدان اسعدک الله تعالی فی الدارین که کلمات لغت عرب بر سه قسم است اسم است و فعل است و حرف است» .

۸- **انجام** : «اسم تفصیل بدان که اسم تفصیل از غیر ثلاثی مجرد نیامده است . تمت نسخه صرف بهایی تحریر یافت .»

۹- **چگونگی** : موضوع این نسخه «**صرف**» است در زبان عرب که از اسم و فعل و حرف و مشتقات آنها گفت و گو می کند . در صفحهٔ اول این نسخه جدولی هست که در آن چند نام آمده است : «محمد الدین ، شاهدین . عبدالغفور ، محمد حیات ......» که گویا در مواقع معین مالک نسخه بوده اند ، و در صفحهٔ آخر نیز نام چندین نفر آمده است . از جمله نوشته : «این نسخه حق و ملک فقیر احقر العباد حفیظ الله ابن میان عبدالغفور ابن محمد حیات غفرالله له ولوالدیه هر که این ...... (ناخوانا) ... کند دروغی و کاذب باشد » . در صفحهٔ ٤۱ اشعاری متوسط دربارهٔ خواص ایام هفته دارد :

چه خوش روز است حقا روز شنبه
برای صید رفتن سوی صحراء

نیز حواشی مفید و سود مند دارد .

۴۹۰
۱۶۲

صرف زرادی

[زبان شناشی ، فارسی و عربی ، منثور]

۱- اندازه : — بیرونی : ۲۵/۵×۱۵/۵ س م . — درونی : ۱۳ و ۱۵ س ۱۶ و ۱۸×۱۰ س م.

۲- اوراق : ۱۵ ورق . ۳۰ صفحه .

۳- کاغذ : زرد ضخیم تیره رنگ هندی ، وصالی شده ، جلد کاغذی .

۴- خط : نستعلیق و شکسته ، ناپخته ، سخت خوانا ، قرن ۱۳ ه ق .

۵- کاتب : و تاریخ کتابت ندارد .

۶- مؤلف : و تاریخ آن صریح و واضح معلوم نشد . اما در صفحهٔ اول و در پایان صفحهٔ آخر نوشته است : «**الجزءالاول من زرادی فی علم الصرف علی صیغة مبالغه**» .

۷- آغاز : «بسم‌الله الرحمن الرحیم ، رب یسر و تمم بالخیر ، الحمدلله رب العالمین و العاقبة للمتقین والصلوة علی محمد رسوله و آله و اصحابه اجمعین بدان اسعدک الله تعالی فی الدارین که جملهٔ اسماء و افعال برچهار نوع است : صحیح و مهموز ومعتل و مضاعف» .

۸- انجام : «در باب تفاعل و تفعل چون بجاء فاء کلمه هاء افتد یاثاء افتد روا بود که تاء ساکن کنند و در دوم ادغام کنند و بعده همزهٔ وصل در اول در آورند چنانچه اطهر و اثاقل والله اعلم بالصواب و اللهم اغفر لمصنفها و لکاتبها ولقاریها المسمی باسم زرادی» .

۹- چگونگی: اصل این نسخه گویا در چند جزء است که این مقدار جزء اول آن است. موضوع این جزء ادغام و اخفاء و اعلال و تخفیف و تبدیل حروف عله است در اسم و فعل زبان عرب به زبان عربی و فارسی.

صفت ایمان و نماز و فرایض

۲۹۰/۸۰

[دین، فارسی، منثور]

۱- اندازه: — بیرونی: ۲۵×۱۵/۵×۱/۵ س م. — درونی: ۱۳ س ۱۷×۹/۵ س م.

۲- اوراق: ۳۹ ورق. ۷۸ صفحه.

۳- کاغذ: ضخیم زرد تیره رنگ هندی، وصالی شده، آب رسیده، جلد مقوایی ملون و نو.

٤- خط: نستعلیق متوسط، خوانا، ناپخته، عنوانها و نشانه‌ها شنگرف، جملات عربی و معرب (مشکول). قرن ۱۲ و ۱۳ ه ق.

۵- کاتب: و تاریخ کتابت ندارد.

۶- مؤلف: و تاریخ تألیف ذکر نشده، و نام تألیف هم صریح و واضح و موجز نیامده است و فقط نوشته شده: «این کتاب است معظم و مکرم **در بیان صفت ایمان و احکام نماز و فرایض** و واجبات و سنت و مندوبات و دعا و تسبیح».

۷- آغاز : «رب یسر و تمم بالخیر ، بسم الله الرحمن الرحیم ، الحمد لله رب العالمین و العاقبة للمتقین والصلوة والسلام علی رسوله محمد و آله اجمعین بدان اسعدک الله تعالی فی الدارین که این کتابی است معظم و مکرم در بیان صفت ایمان و احکام نماز فرایض و واجبات و سنت و مندوبات و دعا و تسبیح بر طریق ایجاز و اقتصار ثابت شده است والله التوفیق بالاتمام» .

۸- انجام : «سؤال اگر ترا پرسند جمله پنج وقت نماز و نماز جمعه را بانگ نماز است نماز جنازه را چرا نیست ؟ جواب بگو وقت معین نیست فاما علماء شریعت چنین فرموده اند که چون بندهٔ مؤمن در دنیا تولد شود در گوش راست او بانگ نماز می گویند و در گوش چپ او اقامت ، چون بنده . . . . . بمیرد همون بانگ نماز و تکبیر او را بسنده باشد . والله التوفیق بالا تمام ، تمام شد» .

۹- چگونگی : این نسخه اگرچه کاتب و مؤلف ندارد اما نسخه‌یی است خوب با فارسی روان و ساده که بزرگ ترین دلیل است براینکه مردمان مسلمان سر زمین پاک و هند ، احکام و سنن دینی اسلام را به زبان فارسی می نوشته و فرامی‌گرفته اند ، آن هم به زبان فارسی که سبک و روش خود شان بوده و بدان سخن می‌گفته اند . تقسیمات این رساله براساس «سؤال و جواب» و «اگر ترا پرسند» و «بگو» گذارده شده است .

صلوات مسعودی (ج ۱ و ۲ و ۳) ۲۹۰/۲۸٤

[دین ، فقه ، فارسی ، منثور]

۱- اندازه : — بیرونی : ۳۰×۲۱×٤/۵ س م . — درونی : ۲۵ س ۲۲×۱۲/۵ و ۲٤×۱۵ س م .

۲- اوراق : ۳۵٤ ورق . ۷۰۸ صفحه .

۳- کاغذ : ضخیم و نازک خاکی رنگ و حنایی رنگ هندی ، آب دیده ، اندکی پاره و اوراق و ساییده شده ، وصالی شده (پیوند کار) ، بدون جلد .

٤- خط : نستعلیق خوش ، آمیخته با شکسته ، بعضی جملات عربی ثلث خوش ، یادداشتها نستعلیق خفی ، عنوانها و نشانه ها و خطوط رسم شده بر بالای جملات و الفاظ شنگرف ، قرن ۱۱ ھ ق .

۵- کاتب : نام کاتب ندارد ، تاریخ کتابت جلد اول در صفحهٔ ۲۷۱ «۱۰۸۲ ھ ق» آمده است . کاتبان چند تن بوده اند اما نام هیچ کدام ذکر نشده است : «تمت تمام شد ، کار من نظام شد بحرمت النبی و آله الامجاد برحمتک یا ارحم الراحمین ، تمام شد دفتر اول صلوات مسعودی روز یکشنبه بتاریخ دهم شهر صفر سنهٔ ۱۰۸۲ ،

قاریا بر من مکن قهر و عتاب
گر خطای رفته باشد در کتاب
آن خطای رفته را تصحیح کن
از کرم والله اعلم بالصواب

تمام شد بوقت نماز ظهر تحریر یافت» .

۶- **مؤلف** : نام مؤلف در این نسخه نیامده است . او «**مسعود بن محمد یوسف سمرقندی**» شیخ فقیه زاهد عالم قرن ششم هجری بوده است . نام تألیف «**صلواة مسعودی**» ، تاریخ تألیف معلوم نشد (رک : فهرست تفصیلی مخطوطات فارسی کتاب خانهٔ عمومی پنجاب (لاهور) ، تألیف منظور احسن عباسی ، ص ۷۲ — ۷۵) .

۷- **آغاز** :

جلد اول (ص ۱) : ناقص است و اینگونه شروع می شود (مبحث توحید) : «بدست راست بود ، قوله تعالی : و اما من اوتی کتابه بیمینه و کافران بدست چپ بود قوله تعالی : و اما من اوتی کتابه بشماله و بعضی را سینه شکافته بدست چپ دهند و ایشان بطرف پشت بیرون آرند و نامه در دست چپ ایشان دهند قوله تعالی و اما من اوتی کتابه» .

۸- **انجام** :

ایضاً (ص ۲۷۱) : «مختار خواجه امام زاهد فخر (رح) آنست که بیست دلو برکشند تا پاک شود اما در شرح از محمد (رح) روایت آمده است که کل آب چاه را برکشند نه از آن روی که پلید شده است از برای آنکه تا پاک پاک کننده شود . والله اعلم بالصواب و الیه المرجع و المآب» .

— **آغاز** :

جلد دوم ، (ص ۲۷٤) : «رب یسر و تمم بالخیر ، بسم الله الرحمن الرحیم ، الحمد لله الذی وعد الجنة للمطیعین بکرمه و منه و فتح الباب التوبة علی المذنبین بفضله و رحمته والصلوة علی خیر البریة محمد و آله و اصحابه المهاجرین و نصرته وسلم تسلیماً کثیراً باب

اول در بیان مسح موزه و در بیان چیزهایی که بروی مسح روانبود» .

— انجام :

ایضاً (ص ٥٢٢) : «یقول محمد (رح) نماز تباه شود که تمامت شفع اول را اعتبار دارد تا شروعش را در شفع ثانی درست آید و بقول ابوحنیفه و ابو یوسف (رح) نیت کند و یک سجده آرد و تعده و سهو از عهده بیرون آید والله اعلم بالصواب و الیه المرجع و المآب و صلی الله علی خیر خلقه و محمد (و) آله الطیبین الطاهرین و علی المهاجرین و الانصار و التابعین الابرار و علی الاولیاء و الاخیار و علی جمیع الانبیاء والمرسلین اللهم ارزقنا شفاعتهم یوم لا ینفع مال و لابنون تم کتاب الصلوات اینست ابی الشیخ الامام الاجل المتقین تم» .

— آغاز :

جلد سوم (ص ٥٢٤) : «رب یسر و تمم بالخیر ، بسم الله الرحمن الرحیم باید دانستن که زکوة دادن فریضه است هم بنص قرآن و هم بحدیث رسول علیه الصلوة والسلام ، اما نص آنست قوله تعالی اقیموا الصلوة و آتوا الزکوة امر کردن خدای تعالی بدادن زکوة دلیل است که زکوة فریضه است» .

— انجام :

ایضاً (ص ۷۰۷) : «فاما بخاریان و بعضی از مردمان ترکستان چون طراز و بلا ساغون قرائت......(محو شده)......و بروایت ابی‌بکر عباس و حفص دیگر هم دو شاگردان عاصم اند و عاصم شاگرد ابو عبدالرحمن . . . . (محو شده). . . . امیر المؤمنین علی بن ابی طالب

بوده است و نیز شاگرد عبدالله بن مسعود بوده است رضی الله عنهم و از پیغمبر صلی الله علیه وسلم تلقق (کذا) یاد گرفته‌اند و الله اعلم بالصواب و الیه المرجع و الیه المآب تمت تمام شد» .

۹- **چگونگی :** موضوع این نسخه «**فقه حنفی**» است که در سه مجلد تألیف شده است و چون تبویب و تدوین آن خوب و به زبان فارسی روان و ساده و دور از تکلفات و تصنعات و تسجیعات بوده و مفهوم همگان بوده به سرعت استنساخ شده و تکثیر یافته است بدین جهت نسخ خطی و چاپی آن در دسترس است .

تقسیمات آن بر بنیاد «کتاب» و «باب» و «فصل» و «مسئله» و «سؤال و جواب» و «اگر ترا پرسند» می باشد .

جلد اول شامل توحید ، نعت حضرت محمد ، نماز ، مناقب امام اعظم ابو حنیفه (رح) ، امانت ، استنجا ، واجبات ، مستحبات ، حیض ، و در حدود چهل و اندی باب و فصل است . حواشی و یادداشتهای در کنارهٔ صفحات و میان سطرها دارد .

جلد دوم شامل مسح ، وضو ، تیمم ، ستر عورة ، استحسان ، رکوع و سجود ، طهارت ، افعال نماز ، سجده های گوناگون ، غسل های گوناگون و سایر مسایل مستحب و واجب و فرایض است . در صفحهٔ ۲۷۲ فهرستی از مطالب جلد دوم گرد آمده است به قلم تازه . توضیحات و یادداشتهای بسیار دارد . رسم الخط آن فارسی است ، سهو القلم کاتب اندک است و در حدود چهل و اندی باب است . در صفحهٔ ۵۲۲ فهرست اسامی صحابه را که در این نسخه ذکر شده کتابت کرده‌اند اول آنها ابوبکر صدیق و آخر آنها ابو امامة الباتلی .

جلد سوم شامل کتاب فرایض ، کتاب متفرقات ، کتاب عاریه ، کتاب ودیعه ، کتاب السیر و الجهاد و سایر ابواب و فصول و مسائل است . باب الزکوة در آغاز و «باب الاکراه» در آخر است .

از ص ٦٥٥ تا ۷۰۸ پارگی‌ها و افتادگی‌هایی در اوراق دارد . حواشی و یادداشتهای مستند با ذکر مآخذ در کنارهٔ صفحات دیده می شود اما برخی از آنها در اثر وصالی محو شده اند .

بطور کلی این نسخه در خط و در رسم الخط ارزنده و در نثر فارسی شاهکار است .

٦١۰/۲۳۳

طب اکبر

[طب ، فارسی ، منثور]

۱- اندازه : — بیرونی : ۲۲/۵ × ۱۳ × ۱۰ س م . — درونی : ۲۲ س × ۱۸ × ۹ س م .

۲- اوراق : ۵۷۹ ورق . ۱۱۵۸ صفحه .

۳- کاغذ : ضخیم سفید رنگ سیالکوت ، کرم خورده ، وصالی شده ، آب دیده ، بدون جلد .

٤- خط : نستعلیق ، پخته ، خوانا ، روشن ، عنوانها و نشانه ها و خطوط رسم شده بالای کلمات و جملات مهم شنگرف ، جدول یک خطی نیلی رنگ . قرن ۱۲ ﻫ ق .

۵- کاتب : «**محمد فاضل انصاری**» ، تاریخ کتابت ندارد . در ص ۱۱۵۷ اینگونه آمده است : «تمت تمام شد کتاب طب اکبر تصنیف محمد اکبر ارزانی ازید فقیر حقیر محمد فاضل انصاری غفرالله له ولوالدیه و لمن توالد له آمین و رب العالمین» .

۶- مؤلف : «**میر محمد اکبر**» معروف به «**محمد شاه ارزانی بن میر حاجی محمد مقیم متوفی بعد از ۱۱۳۰ ه ق**» معاصر عالمگیر پادشاه (رک : فهرست تفصیلی مخطوطات فارسی کتابخانهٔ عمومی پنجاب (لاهور) ، تألیف منظور احسن عباسی ، ص ۳۰۳ - ۳۱۰) . نام تألیف «**طب اکبر**» ، اما تاریخ تألیف درست معلوم نشد .

۷- آغاز : ناقص و ۱۶ صفحه (۸ ورق) افتادگی دارد و اینگونه آغاز می شود : «بهر اسهال حب ایارج تناول نمایند و پس از تنقیه قوة دهند معده را بتلطیف تدبیر و جوارشات گرم و اگر سودا در معده جمع آید علامتش حرقت معده است و کثرة اشتها و بقی سوداوی خفت یافتن علاج نضج ماده است . بطیخ افتیمون و مانند آن پس از نضج تنقیه معده نمایند بمنقیات سودا» .

۸- انجام : «در مقدمهٔ امراض سر دلایل آنکه هر مرضی که باوجع بود نخستین آنکین وجع کند در اعلال ملتحمه نشان آنکه میل ماده بکدام جهت است در صداع ...... میان آنکه قطع رگها پس گوش مانع تناسل است در شقیقه فایدهٔ بعضی لغات و فواید که درین کتاب در هر محلی واقع در یک محل حل آن نموده در این خاتمه اشعار بر آن گردید تا هر دو از مرکب و مصطلحه و فواید ضروریه درین مختصر ثبت یافت آنرا بخواهند ازین خاتمه موضع او دریابند و این درویش را بخیر یاد کنند» . (رک : ۵ - کاتب) .

۹- **چگونگی :** موضوع این نسخه «**طب قدیم**» است که در اوایل قرن یازدهم تألیف شده است . مؤلف ، حکیم یا پزشک زمان خود بوده است . تألیفات دیگری هم به نام «طب النبی» ، «قرابادین قادری» ، «مفرح القلوب» و «میزان الطب» دارد . تقسیمات کتاب «طب اکبر» بر اساس اعضای انسان است یعنی از «سر» تا «ناخن» را تحت عنوان ۲۷ باب و فصول متعدد شرح می دهد و پس از هر بحث یک «فایده» دارد که حاوی اصطلاحات و لغات و الفاظ پزشکی به زبان فارسی و هندی است مؤلف برای تألیف خود تقریباً همهٔ مؤلفات طب را از آغاز طب اسلامی و هند ، تا زمان خود را در اختیار داشته است بدین جهت کتابش مقبول و مطلوب افتاده است . نسخ خطی و چاپی این کتاب به علت اقبال مردم به آن فراوان است ، این نسخه در اثر کثرت استعمال چندین بار مرمت و وصالی شده است باوجود اینها کرم هم به جانش افتاده است و آنرا به وضع اسف آوری در آورده است . یادداشتها و حواشی ارزنده در شرح لغات و اصطلاحات و دارو ها و گیاه ها در کناره های صفحات دارد و روی هم رفته نسخه‌یی است مغتنم وبا ارزش .

$\frac{890}{14}$

طوطی نامه

[ادب ، فارسی ، منثور و منظوم]

۱- **اندازه :** — بیرونی : ۲۶ × ۱۶ × ۱ س م . — درونی : ۱۹ س ۲۲ × ۱۱ س م .

۲- **اوراق :** ۳۶ ورق . ۷۲ صفحه .

۳- کاغذ : ضخیم زرد تیره رنگ هندی یا کشمیری ، جلد مقوای زرد گون با عطف و گوشهٔ تیاجی .

٤- خط : نستعلیق آمیخته با تحریر ، پخته ، خوش ، خوانا ، قرن ۱۲ و ۱۳ ه‍ ق .

۵- کاتب : و تاریخ کتابت ندارد .

٦- مؤلف : «**ضیاء نخشبی**» ، نام تألیف «**طوطی نامه**» ، تاریخ تألیف معلوم نشد . نام مؤلف در متن و در اشعار متن آمده است : «گویندهٔ این افسانه یعنی ضیا نخشبی غفرالله ولوالدیه ...... چنین گوید :

خدایا اهل دل را ذوق دل ده
ضیای نخشبی را شوق دل ده»

(رک : طوطی نامه یا چهل طوطی ۸۹۰/۱۰۲) .

۷- آغاز : «بسم الله الرحمن الرحیم ، مناجات به حضرت رازق النقارث فی غیثه (کذا) که رازق و حوش و طیور نعیم عمیم اوست و خلایق ظلمت و نور حکمت حکیم جسیم او تعالی و تقدس عن الصفات المسلمین و تنزه عن البساط المشرقین :

خدایا اهل دل را ذوق دل ده
ضیای نخشبی را شوق دل ده
گلم از آب رحمت تازه گردان
نصیبم در جهان سوزی دگر کن

۸- انجام : ناقص است ، اینگونه ادامه می یابد : «سلیمان گفت من بطلب تواسپ فرستادم که بعد صورت آدمی صورت اسپ است تو بگفتهٔ

او نیامدی و سگ که از جمیع مخلوقات پلید است بگفته تو آمدی ازین دانم که تو نادانی و در تو چندان ستانتی نیست خارپشتک گفت بگفتهٔ اسپ از آن نیامدم که میان ما و او عداوتی نیست» .

۹- چگونگی : موضوع این نسخه حکایتهایی است شیرین که در اثر گذشت زمان میان مردم از زبان طوطی یا طوطی هایی همگانی شده است . اصل نسخه در حدود ۵۲ حکایت کوتاه و بلند دارد که آمیخته به شعر و نثر فارسی است و اشعار آن را خود مؤلف یعنی ضیاء نخشبی سروده است . نثر و شعر فارسی آن جاذب و شیواست . میان صفحهٔ ۳۸ و ۳۹ افتادگی دارد . توضیحات لغوی درمیان سطرها و در کنارهٔ صفحات دارد . گاهی سهوالقلم در آن دیده می شود . جای عنوانها خالی است . نشان یک مهر دارد که سخت خوانا است و این جمله را در صفحهٔ اول می خوانیم «برادر عزیز القدر سعادت و اقبال نشان اخوی ارجمندی ام سعد نجیم صاحب زاده وفق الله تعالی» .

۸۹۰/۱۰۲

طوطی نامه

[ادب ، فارسی ، منثور و منظوم]

۱- اندازه : — بیرونی : ۲۸/۵ × ۲۱ × ۲/۵ سم . — درونی : ۱۵ و ۱۶ و ۱۷ س ۱۶ یا ۱۷ یا ۱۸ × ۱۱ سم .

۲- اوراق : ۱۳۷ ورق . ۲۷٤ صفحه .

۳- کاغذ : ضخیم زرد رنگ هندی ، وصالی شده ، آب رسیده ، جلد مقوایی ملون و نو با عطف و گوشهٔ پارچه‌یی .

۴- خط : نستعلیق متوسط ، خوانا ، پخته ، قرن ۱۰ یا ۱۱ ه‍ ق .

۵- کاتب : و تاریخ کتابت معلوم نشد .

۶- مؤلف : در جای جای این نسخه نام مؤلف «نخشبی» و «ضیاء نخشبی» ضمن اشعار آمده است . نام مؤلف را «خواجه ضیاء الدین نخشبی بدایونی متوفی ۷۵۱ هجری قمری ذکر کرده‌اند . او تألیفات دیگر هم دارد : سلک و سلوک ، عشرهٔ مبشره ، کلیات و جزئیات ، اتمام طوطی نامه را «۷۳۰ ه‍ ق» نوشته اند (رک : تذکرهٔ علمای هند، ص ۹۷) .

۷- آغاز : ناقص است، به این عبارت آغاز می شود : «در آمد و برآن تخت نشست و گفت : ای عورة تو کیستی و در قعر چاه این تخت برای چه نصب کرده و این دیکدان چیست و این پیر فرتوت که باشد ؟ صاحب تخت آغاز کرد که دختر ملک جنام قریب هشتاد سال است که این آدمی دل به عشق ما داده و جوانی در کار ما تصرف کرده در ابن مدت یک لمحه وصال روی من ندید اتصال شربت از من نچشید» .

۸- انجام : ناقص است ، وبه این عبارت پایان می پذیرد :

«پس درویش بار دوم بر راهی رفت و از غایت ولوله و حال آشفتگی احوال خود باز نمود . رای گفت : خاطر جمع دار...... که این سر را بالای کتف کرده می گردم . هیچ نگفت که مرا در کار می آید مضایقه نخواهم نمود......واگرنه در بند مدافعت مماطلت باشد بامن بگو تا من تدبیر کنم......درویش همچنان کرد رای رایان را رشته در گردن کرده پیش رای بهلشان برد.......» .

۹- **چگونگی** : طوطی نامه را «چهل طوطی» نیز گفته‌اند بدان سبب که چهل قصه دارد نه چهل طوطی . این نسخه بیش از شصت قصه دارد آمیخته با اشعار خوب و نثر دلپذیر . تقریباً همهٔ اشعار از «ضیاء نخشبی» است . اصل قصه از داستانهای قدیم ادبیات سنسکریت است و بسیار جالب و شیرین . طوطی نامه یا چهل طوطی را تاکنون به صورتهای خلاصه و کامل طبع و نشر کرده‌اند . این نسخه باوجود اینکه ناقص است ، کاملترین نسخه‌ها است . قدمت کتابت آن شاید به قرن دهم برسد . (رک : طوطی نامه ۸۹۰/۱٤) .

۸۹۰
۱٤٤

طوطی نامه

[ادب ، فارسی ، منثور و منظوم]

۱- **اندازه** : — بیرونی : ۲۳ × ۱۵/۵ × ۲ س‌م . — درونی : ۱۷ س ۱۷ × ۱۰ س‌م .

۲- **اوراق** : ۱٤۲ ورق . ۲۸٤ صفحه .

۳- **کاغذ** : نازک زرد تیره رنگ هندی ، آب دیده ، ساییده شده ، جلد مقوایی سلون نو با عطف پارچه‌یی سرخ .

٤- **خط** : نستعلیق خوب ، پخته ، خوانا ، عنوانها و نشانه‌ها و جدولهای داخل صفحات شنگرف ، جدول اطراف صفحه‌ها شنگرف و نیلگون ، قرن ۱۱ ه‍ ق .

۵- **کاتب** : و تاریخ کتابت شناخته نشد .

۶- مؤلف : «ضیاء الدین نخشبی متوفی ۷۵۱ هق» ، تاریخ تألیف «۷۳۰ هق»، نام تألیف «طوطی نامه» است : (رک : تاریخ نظم و نثر در ایران و در زبان فارسی ، سعید نفیسی ، ج ۱ ، ص ۱۸۵) .

۷- آغاز : ناقص است و بدین عبارت آغاز می گردد : «و حکایت کشتن طاؤس رای درمیان آورد و گفت آنکه دی روز می گفتی آن همه باز گوی که من از فرد ترددی در باطن داشتم آن حکایت در دل من متمکن نشده است زن برهمن هم از گفتن اول بار پشیمان شده بود».

۸- انجام : ناقص و بدین عبارت پایان می یابد : «اکنون هیچ به از این نیست که قصد خانهٔ کعبه کنم و محرم سعادت ابدی حج شوم زن را وصیت کرد که در غیبت چنان باشی که نیکان باشند بی مصلحت از خانه بیرون نیایی» .

۹- چگونگی : این نسخهٔ طوطی نامه ، سهوالقلم کاتب کمتر دارد اما افسوس که ناقص است . اشعاری که تخلص نخشبی دارند در جدول شنگرف قرار داده شده و از نثر جدا گشته اند . گویند متن طوطی نامه را محمد غدیری پس از ضیاء نخشبی تهذیب کرده است . (رک : ایضاً ، سعید نفیسی ص ۱۸۵ و طوطی نامه ۱۴/۸۹۰) .

عجایب القصص

۲۹۰ / ۱۵

[دین ، فارسی ، منثور و منظوم]

۱- اندازه : بیرونی : ۲۹/۵ × ۱۰ × ۴ سم . درونی : ۱۴ س ۲۳ × ۱۵ سم .

۲- اوراق : ۳۲۶ ورق . ۶۵۲ صفحه .

۳- کاغذ : ضخیم زرد تیره رنگ کشمیری ، کرم خورده ، وصالی شده ، جلد کاغذی زردگون .

٤- خط : نستعلیق خوش ، روشن ، خوانا ، پخته ، عنوانها و سرفصلها و نشانه ها و خطوط رسم شده بر بالای بعضی از کلمات و جملات شنگرف ، جدول سه خطی نیلگون و شنگرف ، قرن ۱۳ ھ ق .

۵- کاتب : و تاریخ کتابت معلوم نشد ، اما در «۱۲۷۵ ھ ق» در ملکیت «**سعدالدین لاهوری**» بوده است .

۶- مؤلف : «**عبدالواحد بن محمد المفتی**» ، نام تألیف «**عجایب‌القصص**» ، تاریخ تألیف معلوم نشد : «اما بعد معروض میدارد اضعف عباد‌الله القوی عبدالواحد بن محمد المفتی . . . بالتماس بعضی اخوان الصفا و خلان الوفا . . . . قصه‌های بعضی انبیاء علیهم السلام و ذکر و نسب عمر هر کدام که منتخب است از بعضی تفاسیر ،

هست این نسخه پیش اهل ضمیر
هم قصص هم حدیث و هم تفسیر
مأخذ آن همه حدیث نص است
نام او ز آن عجایب القصص است

۷- آغاز : «بسم الله الرحمن الرحیم ، الحمد لله الذی بعث النبیین مبشرین و منذرین وارسل الرسل الی الاسلام و الدین هادین الی دار السلام و اعین و منادین لیس لبدائعه و عجائبه خلقه ولا لرضائعه و غرائبه نهایة والصلوة والسلام علی خیر خلقه محمد بن الانام و علی آله العظام و اصحابه الکرام الی یوم القیام جمیع اجناس ببعد و بلند

اساس بیحد و قیاس نیاز درگاه مبدعی که بدایع او را غایتی نه
مخترعی که عجایب و غرایب او را نهایتی نه،

خدائی که هر دو جهان آفرید
بقدرت نگهداشت عرش مجید».

۸- انجام : «در حجرهٔ عایشه رضی الله تعالی عنها و عمر آن حضرت بقول
صحیح شصت وسه سال بود والحمدلله علی الاتمام والصلوات
والسلام علی خیر خلقه محمد سید الانام علی آله العظام و اصحابه
الکرام الی یوم القیام،

خدایا به آن چشم پیغمبران
که آمد سرو سرور همگنان
بآل و (به) اصحاب و احباب او
بساتباع و اتباع اتباع او
برحمت نظر کن سوی واحدی
که یابد مرادات هر دو جهان

تمت تمت».

۹- چگونگی : در این نسخه آثار و احوال و اقوال و اعمال پیامبران و معجزات
شگفت‌آور ایشان آمده است. از احادیث نبوی و آیات قرآن
کریم و اشعار گوناگون استفاده شده است. در حدود ۳۱
تألیف که نام آنها در مقدمه آمده در اختیار مؤلف بوده است،
تقسیمات آن بربنیاد «باب» و «فصل» نهاده شده است و جمعاً
«۲۰ باب» و «٦٤ فصل» دارد. باب اول در آفرینش نور و
باب بیستم در بیان احوال و آثار حضرت محمد (ص). درکنارهٔ

صفحات یادداشتها و توضیحاتی دارد . در صفحهٔ اول نشان سهر «سعد الدین لاهوری» خوانده می شود . «یا کبیکج مالکه بالشراء سعدالدین لاهوری سنة الف و مائتین و خمسة و سبعین ۱۲۷۵ هجریة» . از قرار تحقیق «**یا کبیکج**» راکه جملهٔی است دعاٰی بدان جهت در آغاز و انجام نسخه‌های خطی و چاپی می نویسندکه از «**کرم کتاب**» جلو گیری به عمل آورند .

العشرة الکاملة والهدایة الشاملة

$\frac{۵۰۰}{۹٤}$

[علم خالص ، عربی ، منثور]

۱- **اندازه** : —بیرونی : ۲۷/۵×۱۷/۵ سم . — درونی : ۱۲ س ۱۸/۵× ۹/۵ و ۸/۵ سم .

۲- **اوراق** : ۱۳ ورق . ۲٦ صفحه .

۳- **کاغذ** : نازک زرد تیره رنگ کشمیری ، اندکی آب رسیده ، جلد مقوایی ملون و نو .

٤- **خط** : نستعلیق متوسط و خفی ، خوانا ، پخته ، عنوانها و نشانه‌ها شنگرف ، قرن ۱۳ ه‍ ق .

۵- **کاتب** : در صفحهٔ ۲٦ اینگونه از خود یاد می کند :

«لکاتبه ،

یا الٰهی بخش کاتب را به جملهٔ مؤمنین
از طفیل **نور احمد** صاحب دین متین

در صفحهٔ یکم مالک نسخه «نور احمد ابن حافظ علم الدین احمد» است و با کاتب ارتباط دارد. تاریخ کتابت در پایان صفحهٔ ۲۶ اینگونه آمده: «**تمام شد سنهٔ ۱۲۵۹ هجری**».

۶- **مؤلف** : «**عماد الدین العثمانی اللبکنی**» نام داشته: «فیقول العبد الضعیف .... عماد الدین العثمانی اللبکنی ان هذه الرسالة رتبتها علی عشرة فصول فی تحقیق العلم واقسامها و بیان آثار ها و سمیتها بالعشرة الکاملة والهدایة الشاملة .... ثم، جعلته هدیة للامیر الکبیر .... غلامحسین خان ...». پس نام تألیف "**العشرة الکاملة والهدایة الشاملة**» که به «غلامحسین خان» امیر زمان خودش تقدیم کرده است و تاریخ تألیف هم احتمال دارد همان تاریخ کتابت «**۱۲۵۹ هجری**» باشد.

۷- **آغاز** : «رب یسر ولا تعسرو تمم بالخیر، بسم الله الرحمن الرحیم، الحمد لله الذی حضرفی علمه کل موجود و معدوم و حصل لکل بقدرته نصیب مقسوم الی اجل معلوم والصلوة والسلام علی سرة المکتوم و نبیه المعصوم مبدأ انکشاف الاسرار الخفیة و منتهی ادراک الافکار الانسیة فاتحة کتاب الحدوث والامکان و خاتمة رسالة التصدیق والایمان».

۸- **انجام** : «ولیکن هذا آخر الرسالة والحمد لله علی ذلک ..... فانی ما أتیت بطاعته واطاعته و عمل خیر سوی الذنب والطغیان کتبت کلمات وانی رقمت ما معلم الکل علمنی و اوصانی، عطاء من الله حق .... هلمو معشر الخلان انتم لعلموا هذه الرسالة .... فانها تبقی وانی لشارب کأس الفناء و کل شیٔ فان تمام شد سنهٔ ۱۲۵۹ هجری».

۹- چگونگی : این رساله ، کوچک و موجز است اما نسخه‌یی است شامل و کامل . موضوع آن بیان علم و معلوم و غرض های آن است . یادداشتها و شروح فراوان در حواشی دارد به قلم شکسته خفی و به زبان عربی .

عمادالاسلام یا عمدة الاسلام

۲۹۰ / ٦٦

[دین ، فقه ، فارسی ، منثور]

۱- اندازه : — بیرونی : ۲۵ × ۱٦/۵ × ۲۰/۱ سم . — درونی : ۱٦ یا ۱۸ یا ۲۰ س ۱۸ یا ۱۹ × ۱۰ یا ۱۱ سم .

۲- اوراق : ٦٤ ورق . ۱۲۷ صفحه .

۳- کاغذ : کاغذ ضخیم سفید تیره رنگ کشمیری ، آب رسیده ، وصالی شده ، جلد مقوایی ملون تازه .

٤- خط : ثلث خوش ، پخته ، خوانا ، قرن ۱۰ و ۱۱ هـ ق . عنوانها و نشانه‌ها شنگرف روشن ، روی الفاظ و کلمات مهم خط سرخ رسم شده .

۵- کاتب : «کمال الدین بن طاهر» نام داشته و در تاریخ «۱۰۳٤ هـ ق» کتابت شده است در صفحهٔ ۱۲٦ اینگونه آمده : «وقد وقع الفراغ من تحریر هذه النسخة الشریفة المسمی بعمدة الاسلام بید الفقیر الحقیر الراجی الی رحمة الله العلام کمال الدین بن طاهر الساکن عادلپور فی یوم الجمعة وقت الظهر ۲۲ من شهر ربیع الآخر سنهٔ ۱۰۳٤».

۶- **مؤلف** : نام خود را صریح و واضح در صفحهٔ ۱۲٤ «ابو طاهر بن کمال» نوشته ، بدین گونه : «می گوید مؤلف این کتاب مولانا صدر امام متقی متدین سالک ناسک زین الملة والدین مزین الاسلام والمسلمین ابو طاهر بن کمال الساکن فی خطة قبة الاسلام عرصهٔ ملتان حرسها الله تعالی عن الآفات والحادثات» ، تاریخ تألیف را نشناختم ، اما نام تألیف در صفحهٔ ۱۲٤ «**عمادهٔ دین**» آمده و دیگران آن را «**عماد الاسلام**» و «**عمدة الاسلام**» **گفته‌اند** و ما «**عماد الاسلام**» نقل کردیم و بنا بر این «مولانا عبد العزیز» که برخی او را مؤلف شمرده اند درست نیست (رک : عمدة الاسلام ۲۰۷ و ۲۹۰) .

۷- **آغاز** : یک ورق از آغاز افتاده که با خط و کاغذ جدید الحاق کرده اند و اینگونه آغاز می شود : «الجزء الاول ، عمدة الاسلام ، بسم الله . . . . الحمد لله رب العالمین والعاقبة للمتقین الصلوة والسلام علی رسوله محمد و آله و اصحابه اجمعین بدان اسعدک الله تعالی فی الدارین که کشف الاسرار آورده است اول چیزی که بر بنده واجب است پیش از جمله فریضها و پس از بلوغ شناختن خدایتعالی است عز و جل» .

۸- **انجام** : «اما از تفاسیر تفسیر زاهدی و تفسیر عتابی و تفسیر وجیز و تفسیر منیر اما از کتاب احادیث صحائف و شرعة الاسلام و ریاحین و حقایق و عوارف المعارف و غیر آن و نوادر ترمذی و مشارق الانوار اللهم ارزقنا رضوانک والجنة و نعوذبک من النار فأجرنا من النار یا مجیر واغفرلنا ولوالدینا ولاستاذینا ولمعلمینا ولمؤذنینا ولجیراننا ولاخواننا ولجمیع المؤمنین و المؤمنات والمسلمین والمسلمات الاحیاء منهم و الاموات برحمتک یا ارحم

الراحمین و قد وقع الفراغ من تحریر هذه النسخة الشریعة المسمی بعمدة الاسلام بید . . . کمال الدین بن طاهر . . . سنهٔ ۱۰۳٤» .

۹- **چگونگی** : موضوع این رساله **فقه** اسلام است و تقسیمات آن بر بنیاد «فصل» و یا «مسأله» است و برای هر موضوعی مرجع داده و همهٔ مراجع را در آخر کتاب نام برده است . احادیث و آیات قرآن فراوان به کار گرفته . فارسی آن روان و ساده است . و از لحاظ املایی میان «ک» و «گ» ، «ب» و «پ» ، «ج» و «چ» فرق نباشد مگر در خواندن ، و روی هم رفته نسخه‌یی بسیار خوب است .

عمدة الاسلام

۲۹۰/۲۰۷

[دین ، فقه ، عربی و فارسی ، منثور]

۱- **اندازه** : — بیرونی : ۲٤/۵ × ۱٦ × ۳/۵ سم . — درونی : ۱۵ × ۱٦/۵ × ۹ سم .

۲- **اوراق** : ۱٦۳ ورق . ۳۲۵ صفحه .

۳- **کاغذ** : ضخیم زرد تیره رنگ هندی ، جلد مقوایی با عطف و اطراف تیاجی سرخ .

٤- **خط** : نستعلیق ، روشن ، خوانا ، معرب (مشکول) ، عنوانها و نشانه‌ها و نام کتابها و کلمات مهم به شنگرف خوش رنگ ، قرن ۱۲ هـ ق .

۵- **کاتب** : «**نور محمد ولد میان عبدالرسول**» بوده که تاریخ کتابت را ننوشته است : «تمت تمام شد دست خط فقیر حقیر پر تقصیر گنه‌کار

نور محمد ولد میان عبد الرسول برای عقد نکاح خود نوشته ام،
هر که خواند دعا طمع دارم زآنک من بندهٔ گنه کارم

۶- **مؤلف** : «**ابی طاهر بن کمال**» نام داشته و نام تألیف «**عمدة الاسلام**» یا «**عماد الاسلام**» است، اما تاریخ تألیف معلوم نشد (رک: عماد الاسلام یا عمدة الاسلام ۶۶/۲۹۰).

۷- **آغاز** : «رب یسر و تمم بالخیر الحمد لله رب العالمین والعاقبة للمتقین والصلوة والسلام علی رسوله محمد و آله و اصحابه اجمعین بدان اسعدک الله که در کشف الاسرار آورده است اول چیزی که بر بنده واجب است پیش از جمله فریضها پس از بلوغ شناختن خدای تعالی است عز و جل و ایمان آوردن بدو، و شناختن خدایتعالی را آن است که بدانی که او بیچون و بی چگونه است در عقیدهٔ نجاح نیز همچنین مذکور است».

۸- **انجام** : «این صفحه که صحیفهٔ عمدهٔ دین مشتمل بر پنج مقدمه که بنای اسلام است ملتقط از هفتاد و چند کتاب از صحیح احوال و فروع به وجه اختصار جمع کردم و **عمدة الاسلام** نام نهادم تا مبتدیان را حظی و افرو نصیبی فاخر از ابواب عبادت حاصل آید و منتهی را ملحظ و تذکره از واقعات بود والله اعلم بالصواب».

۹- **چگونگی** : موضوع این نسخه **احکام و فرایض فقه** اسلام است به فارسی روان با شواهدی از احادیث و آیات قرآنی. مآخذ را ذکر می کند. مثلاً می گوید: «در کشف الاسرار» در «صلوات مسعودی» در «عمده» . . . . آورده است. ضمناً تقسیمات آن بر بنیاد «کتاب» و «مسأله» و «فصل» است، مانند: «کتاب الطهارة»، «فصل در آداب نماز» و «مسألهٔ افطار کردن». کتابی دیگر به همین نام

«عمدة الاسلام» هست اما کوچکتر است . موضوع آن نیز مانند این کتاب است . این نسخه را در صفحات آغاز و انجام مطالبی است ، یکی دربارهٔ «هاء ساکن در قرآن» (ص ۱) ، دوم دربارهٔ یک درخت در بهشت (ص ۲) ، سوم مطلبی کوتاه دربارهٔ بهشت و دوزخ (ص ۳) ، چهارم راجع به «نون ساکن و تنوین» (ص ۱ ۳۲-۳۲۲) ، پنجم «اسناد دعای گنج العرش» باشرحی در آغاز به فارسی و اصل دعا (ص ۳۲۲—۳۲۵) . حواشی و یادداشتهایی در کناره‌های صفحات نسخه به زبان فارسی دیده می شود که ارزش کتاب را بیشتر می کند .

فاتح الدعاء فی شرح سامع الدعاء

۲۹۰ / ۱۱۹

[دین ، فرایض ، عربی و فارسی ، منظوم و منثور]

۱- اندازه : — بیرونی : ۲۵ × ۱۵/۵ × ۱ سم . — درونی : ۱۵ و ۱۶ و ۱۷ س ۱۷ و ۱۹ و ۲۰ × ۹ سم .

۲- اوراق : ٤٤ ورق . ۸۸ صفحه .

۳- کاغذ : ضخیم زرد روشن رنگ کشمیری ، و نازک سفید رنگ سمرقندی ، آب رسیده ، جلد کاغذی نو .

٤- خط : ثلث زیبا (عربی) و خط نستعلیق متوسط (فارسی و عربی) ، خوانا ، پخته ، عنوانها و جملات عربی شنگرف خوش رنگ ، بالای اسماء اعلام و الفاظ مهم دو خط سیاه و سرخ کشیده شده ، قرن ۱۳ ه‍ ق .

۵- **کاتب** : نام خود را ننوشته ، اما تاریخ کتابت «**۱۲۸۱ ه ق**» است : «تمام شد شرح دعاء سامعه به تاریخ ۲۶ شهر رمضان سنهٔ ۱۲۸۱ ه ق» .

۶- **مؤلف** : در صفحهٔ اول اینگونه آمده : «**دعای سامعه ساختهٔ حضرت علی کرم الله وجهه**» و در صفحهٔ ۹ نوشته : «**شرح دعاء سامعه**» . شارح «**محمد عبدالشکور**» نام داشته . در صفحهٔ ۱۲ چنین می‌خوانیم : «اما بعد می گوید........فقیر محمد عبدالشکور........که قبل از این حسب استدعای بعضی دوستان و یاران رساله یی متضمن شرح اذان و اقامت و صلوة به لغت فرس تحریر نموده......از آن دوستان سایر اعزا از راه شفقت تکلیف به این قلیل البضاعت نموده که اگر شرح سامع الدعاء که منسوب به امیر المؤمنین کرم الله تعالی وجهه است و بسا مردمان به قراءت فارسی آن مشغول اند و از فهم معانی آن محروم به زبان فارسی کرده شود هر یک از مبتدین و متوسطین از معانی آن بهره‌مند خواهد شد و در قراءت آن لذت خواهند یافت......و این رساله را به **فاتح الدعا فی شرح سامع الدعا** موسوم نموده شد» .

۷- **آغاز** : در آغاز ، هشت صفحه متن «دعای سامعه» به خط ثلث آمده ، و اینگونه شروع می شود :

«بسم الله الرحمن الرحیم ،

اللهم یا سامع الدعاء و یا فاطر السماء

و یا دایم البقاء و یا واسع العطاء

لذی الفاقة العدیم»

و در صفحهٔ ۸ اینگونه ختم می گردد :

«الی الملجهی البهی　　الی الملجاء الوطی

الی المشرب الزوی　　الی المطعم الشهی

با عطائه الکریم»

و اما «فاتح الدعا فی شرح سامع الدعا» از صفحهٔ ۱۰ آغاز می شود : «رب یسر و تمم بالخیر ، بسم الله الرحمن الرحیم ، حمد و ثنا و ستایش مرآن خالق ارض و سموات راست که مکون جمیع مکونات اوست قوله تعالی الحمد لله فاطر السموات والارض و تنزیه و تقدیس مرآن خالق موت و حیات راست که امانت جمیع ذوی النفوس و اهلاک و افنای جمیع اشیاء منتظر اوست» .

۸- انجام : «احفظ علینا الایمان حتی ندخل فی قصورالجنان واحفظنا من جمیع البلیات والآفات والامراض والاسقام بحرمة خیرالانام سید المرسلین و خاتم النبیین صلی الله علیه وسلم و علی آله الکرام و صحبه العظام و علی من تبعه الی یوم القیام آمین یا رب العالمین اللهم ارحم من یقول آمین یا رب العالمین . تم تم تم

غرض نقشی است کزما یاد ماند
که هستی را نمی بینم بقایی
مگر صاحبدلی روزی ز رحمت
کند در حق این کاتب دعایی»

(رک : ۵- کاتب) .

۹- چگونگی : نسخهٔ شرح فارسی و متن دعای سامعه مورد پسند همهٔ مسلمانان است . بدان جهت در آغاز و پایان و حواشی آن ، یادداشتها

و اشعار و معانی لغات به فارسی و عربی کتابت شده است . شارح از لغت نامه های مشهور و معروف بهره‌مند گشته و نام هر یکی رابه مناسبت ذکر کرده است . فارسی آن سهل و ممتنع است . نخست هر مخمس دعا را معنی کرده و سپس مفهوم کلی و جامع رابه دست داده است . متن دعا ۲۹ مخمس دارد . در صفحهٔ اول «**مناجات غوث الثقلین**» آمده که اینگونه شروع می گردد :

«شهنشاها قسم بر ذات عالی
که ملک او زهم جنس است خالی»

و چنین ختم می شود :

«بحق عالمان شرح انور — بحق مقبلان دین سرور
تقبلنی ولا ترد سؤالی — بحق عادلان عدل گستر
اغثنی مرشد او امدد بحالی» .

این مناجات از نوع اشعار «مسدس» نامیده می شود . جمعاً ۱٤ مسدس دارد . گویا سرایندهٔ این «مناجات» محی الدین بوده باشد : «خدا را با محی الدین مدد کن»

در صفحهٔ ٦۲ و ۸۷ دو مقالهٔ کوتاه به خط نستعلیق خفی کتابت شده که از «رباعی» اعداد سخن می گوید و برای بازیگران اعداد شیرین است . حواشی دیگر و اشعار عربی و فارسی فراوان بر این نسخه نگاشته اند .

در کناره‌های صفحات دیگر ، دوبیتی ها ، رباعی ها ، سخنان کوتاه و تعویذات گونا گون به خط خوب کتابت شده است .

۵۲۰ / ۶۸

فالنامهٔ هفت کواکب

[ستاره شناسی ، فارسی ، منثور]

۱- اندازه : — بیرونی : ۲۲/۵×۱۴ س . — درونی : ۱۳ س ۹×۷ س م .

۲- اوراق : ۹ ورق . ۱۷ صفحه .

۳- کاغذ : نازک سفید تیره رنگ هندی ، ساییده شده ، جلد مقوایی ملون نو .

۴- خط : تحریر شکسته ، سخت خوانا ، پخته ، جملات عربی به قلم ثلث . قرن ۱۳ ه ق .

۵- کاتب : نام کاتب به سختی خوانده می شود : «تمام شد فال نامه هذا به قلم عاصی......بجلدی تمام در دو گهنته (دو ساعت) تحریر شد» . تاریخ کتابت ندارد .

۶- مؤلف : و تاریخ و تألیف شناخته نشد .

۷- آغاز : «بسم الله الرحمن الرحیم بعد از حمد رب‌العالمین و نعت سید المرسلین صلی الله علیه و آله وسلم واضح باد که این فالنامه بر هفت کواکب است احوال کل بیماری معلوم خواهد شد از این فالنامه بیرون آید و ظاهر گردد» .

۸- انجام : شب جمعه اگر کسی بیمار شود سرفه و درد دل بود و به خوردن گوشت گاومیش یا میش بس یابد که سندهی واجوین و علیله و بلیله بخورد و این تعویذ نوشته با خود دارد نیکو شود بفضله تعالی تعویذ این است : بسم الله الرحمن الرحیم ربنا آتنا فی الدنیا

حسنة و فی‌الآخرة حسنة و قنا عذاب النار تمام شد تمام شد فالنامهٔ هذا به قلم عاصی......بجلدی در دو گهنته تحریر شد» .

۹- چگونگی : موضوع نسخه فال گرفتن بربنیاد ستارگان هفت گانه یا هفت کواکب «عطارد ، مریخ ، زحل ، زهره ، مشتری ، شمس» ، و دعاها آیات قرآنی است و بیشتر برای بهبود امراض نوشته آمده است . از اینگونه نسخه های خطی فارسی در سر زمین پاک فراوان است ضمناً اسامی کوکب ها را به هندی نیز گفته و برای هر بیماری یک تعویذ که معمولاً آیه یی از قرآن کریم است تجویز کرده است .

فتاوی برهنه

۲۹۰
۴۳

[دین ، فقه ، فارسی ، عربی ، منثور]

۱- اندازه : — بیرونی : ۲۷×۱۸/۵×۴/۵ س‌م . — درونی : ۱۲ ، ۱۳ ، ۱۴ و ۱۵ س ۱۸×۱۱ س م .

۲- اوراق : ۳۹۷ ورق . ۷۹۴ صفحه .

۳- کاغذ : نازک زرد رنگ تیرهٔ هندی ، اندکی کرم خورده ، آب رسیده ، جلد مقوایی ملون و اندکی موش خورده .

۴- خط : نستعلیق خوش ، احادیث و آیات قرآنی ثلث ، معرب (مشکول) ، خوانا ، پخته ، سر فصل‌ها و عنوانها شنگرف ، جدول سیاه و سرخ . بالای بعضی از کلمات خط سرخ کشیده شده ، حواشی به خط تحریر و شکستهٔ قرن ۱۱ و ۱۲ ه‍ ق .

۵- کاتب : «**میان غلام محمد بن محمد کامل**» و تاریخ کتابت اندکی مبهم است : «تمام شد نسخهٔ فتاوی برهنه به دست خط فقیر حقیر خادم الشرع اضعف عبادالله الصمد محکم‌الدین والد میان غلام محمد ابن محمد کامل ساکن موضع و تکه عملهٔ بر کنه حافظاً بالله تعالی بغفرانه در روز دوشنبه سادس شهر ربیع‌الثانی به وقت عصر سنة ۱۱ **من الهجرة المقدسة**» که شاید «۱۱۰۰» باشد .

۶- مؤلف : و تاریخ تألیف معلوم نشد فقط در صفحهٔ ۶ مؤلف از خود به نام «این فقیر حقیر» یاد کرده است . این مؤلف نام کتاب را از خوابی که دیده است اقتباس کرده : «این کتاب که او را برهنه نامید مجموعهٔ فقیر است خوشحال شدم و بیدار گشتم» ، و بعداً به «**فتاوی برهنه**» **مشهور گشته است** .

۷- آغاز : پس از فهرست که در پنج صفحه و ۲۶ باب است اینگونه آغاز می شود : «حمد مر خدای جهان را که یکتاست باوصاف کمال و مبراست از سمات نقص و زوال و صلوة بر رسول او محمد که مبین حلال است و حرام .... اما بعد این کتابی است در مذهب شریف اعظم صوفی ابو حنیفهٔ کوفی ....» .

۸- انجام : «مناقب الحسین علی الامام الملقب به حسام‌الدین الغناق الفقیه....... دخل بغداد و درس بها بمشهد ابی حنیفه ثم توجه الدمشق فی سنة عشر و سبعمائة . تمام شد نسخهٔ فتاوی برهنه به دست خط فقیر حقیر خادم الشرع اضعف عباد الله الصمد **محکم‌الدین والد میان غلام محمد بن محمد** کامل ساکن موضع و تکه عملهٔ برکنه حافظاً بالله تعالی بغفرانه در روز دوشنبه سادس شهر ربیع‌الثانی بوقت عصر سنهٔ ۱۱ من‌الهجرة المقدسة المبارکة صلی‌الله علی حبیبه

محمد و آله وسلم . تم تم تمام شد ، کار من من نظام شد .

صرف کردم من نوشتم روزگاری این کلام
باتوجه چار یارو یا نبی الله تمام
نوشته بماند سیه برسفید نویسنده را نیست فردا امید» .

۹- **چگونگی :** موضوع این نسخه فقه حنفی به فارسی است . آیات قرآنی و احادیث نبوی را آورده وبه فارسی ترجمه کرده است . حواشی بسیار دارد به عربی و فارسی به امضاهای مختلف و مراجع گوناگون . مؤلف کتابی دیگر نیز شبیه این نسخه دارد به نام «**شمائل**» . فتاوی برهنه چندین بار چاپ شده ولیکن این نسخه که در کتابخانهٔ گنج بخش مرکز تحقیقات فارسی ایران و پاکستان است ، گویا از زمان مؤلف باشد . سبک فارسی به قرن دهم و یازدهم هجری قمری می ماند .

فرهنگ جهانگیری

۰۳۰ / ۹۲

[مراجع ، فارسی ، منثور و منظوم]

۱- **اندازه** : —بیرونی : ۲۴ × ۱۷/۵ × ۲/۵ س م . — درونی : ۱۵ س ۱۷/۵ × ۹/۵ س م .

۲- **اوراق** : ۱۷۸ ورق . ۳۵۸ صفحه .

۳- **کاغذ** : نازک زرد تیره رنگ کشمیری ، آب رسیده ، ساییده شده ، جلد مقوایی ملون و نو .

٤- خط : نستعلیق متوسط آمیخته باشکسته ، خوانا ، پخته ، عنوانها و سر فصلها و کنایات واستعارات شنگرف خوش رنگ ، قرن ۱۱ و ۱۲ هـ ق .

٥- کاتب : یا کاتبان و تاریخ کتابت شناخته نشد ، اما در صفحهٔ اول یادداشتی هست که امضای «**الراقمه فقیر سعدالدین**» دارد ، که خط متن با آن مطابقت ندارد .

٦- مؤلف : «**جمال‌الدین حسین انجوالملقب به عضدالدوله**» است : «نگارندهٔ این کتاب.........ابن فخرالدین حسن جمال‌الدین حسین‌انجوالملقب به عضدالدوله چنین گوید .... که در شهر ذی‌القعد **سنهٔ ۱۰۰۵ هجری** وقتی که رایت ...... **جلال‌الدین محمد اکبر پادشاه غازی** ...... در شهر سری نگر دارالملک کشمیر نزول اجلال داشت ...... سخن تحقیق لغات و مصطلحات پارسی....... مذکور ساخت ، این کتاب را به اسم و لقب همیون مزین گردانیده به **فرهنگ جهانگیری** موسوم ساختم . پس جست و جوی تاریخ آن نمودم ...... این دو بیت را به قید نظم آوردم ، قطعه :

مرتب گشت این فرهنگ نامی به اسم شاه جم جاه جهانگیر
چو جستم سال تاریخش خرد گفت **زهی فرهنگ نورالدین جهانگیر**

(ص ۳ و ٤ و ٥) «۱۰۱۷ هـ ق» .

٧- آغاز : این نسخه فقط شامل دیباچه و خاتمهٔ فرهنگ جهانگیری است و اینگونه شروع می شود . «رب یسر و تمم بالخیر ، بسم‌الله الرحمن الرحیم ، به نام ایزد بخشندهٔ بخشایشگر و بک نستعین یا اله العالمین ،

آنکه بر لوح زبانها حرف اول نام اوست
آن همی گوید اله این ایزد و آن تنگری

فرد :

دیباچهٔ فرهنگ خود از حمد تو سازم
تا هر ورق گیرد از آن قیمت دیباج

حمد بی حد و ستایش بی قیاس مرصانعی را سزاوار است که کاخ دماغ صدر نشینان محفل سخندانی را به نقوش خیالات رنگا رنگ رشک ارژنگ مانی ساخت» .

۸- **انجام** : ناقص است ، تا «جلوهٔ الف از در ها» ادامه دارد و در صفحهٔ ۳۵۸ به این عبارت می رسیم : «جلوهٔ فا فیثاغورس ، نام حکیمی بوده فیلسوف با اول مفتوح زیرک و دانا باشد و آن را به تازی حکیم گویند و این لفظ ......» .

۹- **چگونگی** : فرهنگ جهانگیری تقریباً ۹۶۵۰ لغت فارسی دارد که همهٔ آنها با شواهد شعری همراه است . اصل کتاب بر ۲۴ باب ویک خاتمه است . که باب را حرف دوم و فصل را حرف اول کلمات قرار داده است . در این نسخه فقط دیباچه و خاتمه آمده است که دیباچه از صفحهٔ یک تا ٦٤ و خاتمه از صفحهٔ ٦٥ تا ۳۵۸ ادامه دارد . دیباچه یک مقدمه و ۱۲ آیین دارد در مباحث دستوری و لغوی و اشتقاق و املا و ضمیر و حروف ...... و تاریخ تدوین فرهنگ . خاتمه «پنج در» دارد که به «جلوه» های گوناگون تقسیم شده است و مشتمل است برکنایات و اصطلاحات و استعارات . این نسخه اگرچه ناقص است اما چنان به نظر می رسد که از روزگار مؤلف و یا نزدیک به آن باشد . (رک : فرهنگ جهانگیری ۱۰٤/۰۳۰) .

۰۳۰
۱۰۴

فرهنگ جهانگیری

[مراجع ، فارسی ، منظوم و منثور]

۱- اندازه : — بیرونی : ۲۵×۱۹/۵×۷ س م . — درونی : ۲۱ س ۲۱×۱/۵ س م .

۲- اوراق : ۴۲۴ ورق . ۸۴۸ صفحه .

۳- کاغذ : نازک سفید رنگ خان بالغ ، کرم خورده ، وصالی شده ؛ هر ورق در کاغذ مومی و باسبک تازه صحاف شده ، جلد مقوای سبز و نو .

۴- خط : نستعلیق خفی خوش ، خوانا ، پخته ، عنوانها و نشانه ها و لغات شنگرف روشن . جدول نیلگون تیره و سرخ روشن . قرن ۱۱ ه ق .

۵- کاتب : و تاریخ کتابت ندارد .

۶- مؤلف : «**جمال‌الدین حسین انجو**» ، نام تألیف «**فرهنگ جهانگیری**» ، آغاز تألیف **۱۰۰۵** ه ق . اتمام **تألیف ۱۰۱۷** ه ق . (رک : فرهنگ جهانگیری ۹۲/۰۳۰) .

۷- آغاز : ناقص است و یک ورق (صفحهٔ اول) افتاده و اینگونه شروع می گردد :

« . . . . . لقبی کز انبیا اعلم بود
احمد نامی که سرور عالم بود

زآن سایه به او نبود همراه که بود
محرم جایی که سایهٔ نامحرم بود

و برآن و اصحاب او باد . اما بعد نگارندهٔ این کتاب و گذارندهٔ این ابواب ابن فخر الدین جمال الدین حسین انجو چنین گوید که از عنفوان شباب مرا رغبت و میل تمام به خواندن و مطالعهٔ اشعار قدما بود و در صحبت یاران و دوستان بیشتر اوقات صرف مذاکرهٔ دواوین استادان می گذشت» (ص ۳) .

۸- **انجام** : ناقص است ، تا باب الیاء فصل خاء و لغت «خیری» ادامه دارد و اینگونه پایان می یابد : «خیری : با اول مکسور ویاء معروف سه معنی دارد : اول گلی است زرد رنگ که میان آن سیاه باشد و آن را خیری و همیشه بهار . . . . مولوی معنوی گفته :

به سوی باغ حقایق دمی گذار می کن
مسافران عدم بین به دیدهٔ بینا

ببین به سوسن و ریحان و خیری و خطمی
ببین به یاسمن زرد و لالهٔ حمرا

امیر خسرو راست :

دوتا گشته ز غم سرو روانش
بدل گشته به چیزی ارغوانش

دوم ایوان باشد ، حکیم انوری راست : من . . . . . . » .

۹- **چگونگی** : (رک : فرهنگ جهانگیری ۹۲/۳۰.) ، اما این نسخه را که از آغاز یک ورق (یک صفحه) افتاده می بینیم ، یک نفر آن یک صفحه را از طرف خود نوشته و فرهنگ جهانگیری را به نام «عبداللطیف ابن عبدالله کبیر صاحب «**لطائف اللغات**» و «**لطائف المعنوی من حقائق المثنوی**» کرده و صریح و واضح اسم آن را به «فرهنگ لغات غریبهٔ غریبه و الفاظ عجیبهٔ عجیبهٔ مثنوی مولوی معنوی»

تغییر داده است و شگفت‌آور اینکه «فرهنگ میر جمال الدین انجو» یعنی همین فرهنگ جهانگیری که از صفحهٔ بعد آغاز می شود یکی از مآخذ او بوده است . این مقدمهٔ یک صفحیِ او دوازده سطر دارد و اینگونه آغاز می شود :

«بسم الله الرحمن الرحیم ، این فرهنگی است مشتمل بر حل لغات غریبهٔ غریبه و الفاظ عجیبهٔ عجیبهٔ مثنوی مولوی معنوی به یمن تأیید لطف خبیر که فرهنگ بخش هر صغیر و کبیر است اقل العباد عبداللطیف ابن عبدالله کبیر به نیروی وسیع اجتهاد از کتب معتبرهٔ عربیه و فارسیه مثل قاموس . . . . و فرهنگ میر جمال الدین انجو که مسمی است به فرهنگ جهانگیری . . . . . »
اصولاً همهٔ این دوازده سطر مبتدا است و خبر ندارد ، گویا کاتب غیر از کاتب متن بوده و یا شخص دیگری این مقدمه را به نام «عبداللطیف ابن عبدالله کبیر» نوشته و افزوده باشد . شگفت‌اینجا است که در صفحهٔ مقابل ، بعد از دو سطر ، نام جمال الدین حسین انجو صریح و واضح می گوید که : «من فرهنگ جهانگیری هستم !»
اما نقص دیگر این نسخه ، فقدان ۲۲ ورق (۲٤ صفحه) از اوایل آن است که شامل مقداری از باب اول و دیباچه می گردد و از پایان هم مقداری از باب ۲٤ (باب الیا) و همهٔ خاتمه که شامل پنج در و شامل اصطلاحات و استعارات می گردد مفقود است . خوشبختانه در مجلدی جداگانه مقدمه و دیباچه و خاتمه در ۳۵۸ صفحه در کتابخانهٔ گنج بخش مرکز تحقیقات فارسی ایران و پاکستان موجود است . (رک : فرهنگ جهانگیری ۹۲/۳۰ .) .

۲۹۰
۵۸

فن اصول حدیث

[دین ، حدیث ، فارسی ، منثور]

۱- اندازه : — بیرونی : ۲۳/۵×۱۶/۵ س م . — درونی : ۱۹ س ۱۸ × ۱۰ س م .

۲- اوراق : ۱۷ ورق . ۳۳ صفحه .

۳- کاغذ : نازک زرد روشن رنگ هندی ، جلد مقوایی ملون نو .

٤- خط : نستعلیق متوسط ، پخته ، خوانا ، عنوانها با قلم درشت کتابت شده ، قرن ۱۲ و ۱۳ ه ق .

۵- کاتب : «**نور احمد**» نام داشته : «رسالهٔ اصول الحدیث ...... از دست فقیر نور احمد عفی عنه» ، تاریخ کتابت ندارد .

٦- مؤلف : «**مولانا حافظ شاه عبدالعزیز محدث فاروق دهلوی**» بوده و لیکن از نام خود در صفحهٔ ۲ به «هیچمدان» تعبیر کرده است . تاریخ تألیف معلوم نشد ، نام تألیف «**فن اصول حدیث**» است .

۷- آغاز : «بسم الله الرحمن الرحیم ، الحمد لله و کفی و سلام علی عباده الذین اصطفی خصوصاً علی سیدنا و مولانا محمدن المجتبی و آله بدر الدجی و صحبه نجوم الهدی اما بعد این رساله ای است ...... در فواید متعلقهٔ حدیث که باعث بر تحریر آن شوق و خواهش برادر عالی ...... سید قمر الدین حسینی است ...... از این هیچمدان» . (رک : ۹ - چگونگی) .

۸- انجام : «آنچه در این رساله مذکور شد بطریق انموذج کفایت می کند و تفاصیل این مطالب را دفتر ها می باید و بفضله تعالی اکثر ضروریات این علم در هر نواحی و هر دیار یافته می شود ملکهٔ تمیز بین الصحیح و السقیم و استقامت ذهن و سلامت طبع ...... نعمتی است عظیم ......

چه خوش گفت دانا که دانش بسی است
ولیکن پراکند با هر کسی است

تم شد رسالهٔ اصول الحدیث برای مطالعهٔ خاطر عاطر برادر بجان برابر بلکه قرة العین قاضی محمد فضل الدین رزقه الله علماً نافعاً از دست فقیر نور احمد عفی عنه» .

۹- چگونگی : موضوع این رساله شرح فواید و یاد گرفتن و درست به کاربردن و درست را از نا درست تشخیص دادن «حدیث» است . فارسی آن روان و ساده و مخصوص شبه قاره است . یادداشتی در صفحهٔ اول دارد که خلاصهٔ آن این است : «این رساله یی است عجیب و عجاله یی است غریب در فن اصول حدیث و معرفت تحدیث ...... تألیف خاتم المحدثین فخر المتکلمین حجة الاسلام ...... مولانا حافظ شاه عبدالعزیز فاروق دهلوی......» . حواشی آن به فارسی و عربی به قلم شکسته و نستعلیق خفی سودمند است .

۴۹۰/۱۳۲

فوائد الضیائیه یا شرح جامی برکافیهٔ ابن حاجب یا شرح ملا جامی

[زبان شناسی ، نحو ، عربی ، منثور]

۱- اندازه : — بیرونی : ۲۴ × ۱۶ × ۴/۵ س م . — درونی : ۱۵ س ۱۶ × ۸/۵ س م .

۲- اوراق : ۲۱۴ ورق . ۴۲۸ صفحه .

۳- کاغذ : ضخیم زرد تیره رنگ کشمیری ، کرم خورده ، جلد مقوایی کهنه با عطف چرمی پوسیده .

۴- خط : نستعلیق متوسط (متن) و خفی (حواشی) ، عنوانها و نشانه ها شنگرف ، بالای کلمات و عبارات مهم خط سرخ کشیده شده .

۵- کاتب : «**شرف دین ولد میان امام بخش**» نام داشته ، تاریخ کتابت ندارد . «دست خط شرف دین ولد میان امام بخش ساکن موضع کاموکی تحریر یافت» .

۶- مؤلف : یا (شارح) : «**مولانا نور الدین عبدالرحمن الجامی**» ، تاریخ تألیف (شرح) «۸۹۷ ھ ق» ، نام تألیف (شرح) «**فوائد الضیائیة**» برای پسرش «**ضیاء الدین یوسف**» . این کتاب به «**شرح جامی**» و «شرح ملا جامی» و یا «شرح ملا» در سر زمین پاک معروف است . (رک : تاریخ نظم و نثر در ایران و در زبان فارسی : سعید نفیسی ، ج ۱ ، ص ۲۸۸) .

۷- آغاز : «یافته (یافتاح) رب یسر و لاتعسر و تمم بالخیر ، بسم الله الرحمن الرحیم الحمد لولیه و الصلوة علی نبیه و علی آله و اصحابه المتأدبین بآدابه اما فهذه فوائد وافیة بحل مشکلات الکافیة للعلامة المشتهر فی المشارق و المغارب الشیخ الشیخ ابن الحاجب تغمدالله بغفرانه و اسکنه بحبوحة جنانه نظمتها فی سلک التقریر و سمط التحریر للولد العزیز ضیاء الدین یوسف حفظ الله سبحانه عن موجبات التلهف و التأسف و سمیتها بالفوائد الضیائیة» .

۸- انجام : «وصل علی من کلمة شفاعة فی محو ارقام الضلالات کافیة و عن مضرة اسقام الجبالات شافیة و علی آله و اصحابه و علی من تبعهم من زمرة احبابه قد استراح من کد الانتهاض لنقل هذا الشرح من السواد الی البیاض العبد الفقیر عبدالرحمن الجامی وفق الله سبحانه فی وظایف عبودیة للاعتراض عن مطالب الاعواض و الاغراض» .

۹- چگونگی : شرح جامی یا فوائد الضیائیه از روز تألیف تاکنون همواره مورد استفادهٔ طالبان علم نحو عربی بوده است و گاهی آن را به شرح ابن حاجب و شرح کافیه و شرح ملا جامی می نامند . این نسخه حواشی بسیار به عربی و گاهی به فارسی دارد . لغات مشکل را درمیان سطر ها و عبارات به فارسی برگردانده اند . در صفحهٔ آخر نشان یک مهر هست که «سر محمد اکرم» خوانده شد و گویا مالک نسخه بوده است .

۴۹۰/۱۳۷

فوائد الضیائیه یا شرح جامی

[زبان شناسی ، نحو ، عربی ، منثور]

۱- اندازه : — بیرونی : ۲۶/۵×۱۸×۱/۵ س م . — درونی : ۱۷ س ۱۷×۹/۵ س م .

۲- اوراق : ۱۷۱ ورق . ۳۴۲ صفحه .

۳- کاغذ : نازک سفید تیره رنگ هندی ، اندکی وصالی شده ، جلد مقوایی باپوشش پارچهٔ سبز گون و عطف سرخ .

۴- خط : نسخ متوسط ، خوانا ، پخته ، از صفحهٔ ۱ تا صفحهٔ ۴۸ و از صفحهٔ ۲۵۳ تا ۲۷۸ عبارات و کلمات مهم شنگرف و بالای آنها خط سرخ ، در بقیهٔ صفحات بالای عبارات و کلمات مهم خط سیاه کشیده شده ، قرن ۱۳ ه ق .

۵- کاتب : «**حافظ سید مبارک علی**» ، تاریخ کتابت «**۱۲۷۰ ه ق**» است : «المنة لله تعالی که به تاریخ چهارم ذی الحجة سنهٔ ۱۲۷۰ **هجری** مقدسه مطابق بست و نهم ماه اگست سنهٔ ۱۸۵۴ عیسوی به وقت پاسی از روز باقی مانده از دست معاصی پر معاصی حافظ سید مبارک علی عفی عنه کتاب هذا که مسمی به «شرح ملا» است زیور اختتام و انجام پوشیده در نظر صاحب نظران جلوه گری نمود» پس از عبارت بالا ، یادداشتی از استاد کاتب آمده که گوید برای تشویق او جزء اول و مبحث فعل را برای او کتابت کرده است و به این دو بیت دعایی خاتمه می یابد :

نوشته بماند سیه بر سفید

نویسنده را نیست فردا امید

الهی بیامرز این هر سه را
مصنف نویسنده خواننده را

۶- **مؤلف** : (رک : **فوائد الضیائیه** ، ۴۹۰/۱۳۲) .

۷- **آغاز** : (رک : فوائد الضیائیه ، ۴۹۰/۱۳۲) .

۸- **انجام** : «قد استراح من کدالانتهاض النقل هذا الشرح من السواد الی البیاض العبد الفقیر عبدالرحمن الجامی وفقه الله سبحانه فی وظائف عبودیته للاعراض من مطالبه الاعراض و الاعراض ضحوة السبت الحادی عشر من زمان المنتظم فی سلک شهور سنة سبع و تسعین و ثمان مایة» .

الهی هر آن کس که این خط نوشت
عفو کن گناهان عطا کن بهشت

۹- **چگونگی** : این نسخه را متن و کتابت اصح و اکمل است و منقح و منزه . (رک : **فوائد الضیائیه** ۴۹۰/۱۳۲) در صفحهٔ آخر یادداشتی هست که «سلطان محمود» نسخه را ، به بهای ۱۲ روپیه از «محمد یار» خریده است .

۶۱۰/۳۵

قرابادین شفایی

[طب ، فارسی ، منثور]

۱- **اندازه** : — بیرونی : ۱/۵×۱۵/۵×۲۹/۵ س . — درونی : ۲۵ س ۱۰×۲۳ س م .

۲- اوراق : ۷۷ ورق . ۱۷۳ صفحه .

۳- کاغذ : ضخیم زرد تیره رنگ هندی ، آب رسیده ، اندکی کرم خورده ، جلد مقوایی .

٤- خط : تحریر نا پخته ، خوانا ، عنوانها و سرفصلها و نام دارو ها شنگرف ، قرن ۱۲ یا ۱۳ ه ق .

۵- کاتب : «**سکندر شاه ولد میان رحیم شاه نوشاهی**» ، تاریخ کتابت معلوم نشد ، در صفحهٔ ۱۷۳ آورده است : «تمام شد به وقت پیشین به دست خط فقیر حقیر احقر العباد سکندر شاه ولد میان رحیم شاه نوشاهی قصبهٔ بهیمکی پاس خاطر خود نوشته شده است نسخهٔ شفائیت» .

٦- مؤلف : «**محمد مظفر بن الحسینی الشفایی**» ، در صفحهٔ ۲ اینگونه آورده است : «بعد می گوید فقیر حقیر محمد مظفر بن الحسینی الشفایی در مدت پدید خدا در معالجت امراض در آن گزیری نبود ......» و تاریخ تألیف را نیافتم ، اما وفات مؤلف را **۹۶۳ ه ق** نوشته‌اند .

۷- آغاز : «رب یسر ...... بسم الله ...... الحمد لله العلی الحکیم و الصلوات علی من اوتی الحکمة ...... اما بعد می گوید فقیر حقیر محمد ظفر بن الحسینی الشفایی ...... بعضی از مرکبات مناسبه در هر باب...... منتخب نموده ......» .

۸- انجام : «بعون الله تعالی من تسوید هذه النسخة المبارک بین الجمهور الاطباء المسمی بالقرا بادین بوقت سه پهر (بعد از ظهر) تحریر یافت باذن الله تعالی اگر چندی از سهو خطا شده باشد ذمهٔ برادر عزیز القدر محمد فضل علی است تمت تمام شد به وقت پیشین ......

پاس خاطر خود نوشت این کتاب

ای خدایا رحم کن با هر صواب

مسلمان را رحم کن با دیندار
دور کن از غلبهٔ مسلم را کفار»

۹- **چگونگی :** موضوع این نسخه شناختن دارو های گیاهی و طرز طبابت به سبک روزگاران گذشته است همه دارو ها به صورت حروف الفبایی آورده شده ، اول اسم دارو و سپس صفت آن را می گوید . فارسی آن روان و ساده است . نسخ خطی و چاپی فراوان دارد .

٦١٠ / ٤٨

قرابادین قادری

[طب ، فارسی ، منثور]

۱- **اندازه :** — بیرونی : ۲۸/۵ × ۱۸/۵ × ۵/۵ س م . — درونی : ۲۱ س ۲۲ × ۱۱ س م .

۲- **اوراق :** ۳۲٦ ورق . ٦٤٦ صفحه .

۳- **کاغذ :** ضخیم زرد رنگ هندی ، آب رسیده ، جلد سفید مقوایی تازه با عطف تیماجی . اما از آغاز جلد منقش زیبا داشته که اکنون ندارد .

٤- **خط :** نستعلیق خوش آمیخته با شکسته ، سر فصلها و عنوانها و الفاظ مهم شنگرف . خوانا ، پخته . قرن ۱۱ و ۱۲ ه‍ ق .

۵- **کاتب :** و تاریخ کتابت ندارد ، شاید نسخهٔ دستخط مؤلف باشد .

٦- **مؤلف :** «**حکیم میر اکبر ارزانی**» ، تاریخ کتابت «**۱۱۲٦ ه‍ ق**» ، در صفحهٔ ۲ و ۳ اینگونه آمده است . «به لحاظ این معنی درویش محبت کیش معروف هیچ مدانی میر اکبر عرف ارزانی . . . .

در این زمان که سنهٔ یک هزار و یک صد و بیست و شش است از ملهم غیب بدان مأمور شده که قرابادین بنویسد . . . . . و در آنکه این فقیر مرید . . . . حضرت سید عبدالقادر جیلانی است . . . . . این نسخه را به قرابادین قادری موسوم ساخته» .

۷- **آغاز** : یا الله ، یا فتاح ، رب یسر و تمم بالخیر ، بسم الله الرحمن الرحیم ، ثنایی که شایان جناب مستطاب حضرت الٓهی تعالی است بجز وی سبحانه نیاید . پس السنهٔ بندگان چنین ذاتی را بغیر لا احصی ثناء علیک چه ستاید سبحان الله الحکیم» .

۸- **انجام** : « از تشرب بادزهر معدنی در مدت یک هفته اثر نفع به ظهور رسید و در یک اربعین زوال تمام گرفت من نیز به عمل آوردم و در شبانروزی قریب یک درم می خوردم به تفاریق فی الواقع اثر کلی پدید آمده و مرض زایل شد باذن الله تبارک و تعالی و این درویش نیز در اکثر علل بتشرب وی امر کرده و نافع یافته و در علل مزمنه بعد تنقیهٔ کامله اثر کلی دارد ملاحظه نموده و هم به امراض سرد نفع دارد و هم به علل حار تمت بعون الله تعالی» .

۹- **چگونگی** : موضوع این نسخه «طب» است و بر اساس حروف تهجی بنا گشته و ذیل اعضای بدن داروهای آن و معالجات آن عضو ذکر شده است و مجموعاً بر ۲۲ باب است . فارسی آن روان و شیرین است الفاظ طبی و اصطلاحات علمی پزشکی فراوان دارد . بعضی نکات طبی را در حاشیه می یابیم .

۶۱۰
۱۷۱

قرابا دین قادری

[طب ، فارسی ، منثور]

۱- اندازه : — بیرونی : ۲۹/۵×۱۹×۱ س م . — درونی : ۲۱ س ۲۲/۵×۱۰/۵ س م .

۲- اوراق : ۹۵ ورق . ۱۹۰ صفحه .

۳- کاغذ : نازک زرد روشن رنگ کشمیری ، اندکی آب رسیده ، بدون صحاف و بدون جلد .

۴- خط : نستعلیق ، روشن ، خوانا ، پخته ، عنوانها و سر فصلها و نام داروها و بیماری ها به قلم شنگرف روشن ، قرن ۱۲ ه ق .

۵- کاتب : و تاریخ کتابت ندارد ، چون از آغاز و انجام ناقص است .

۶- مؤلف : (رک : **قرابا دین قادری** ۴۸/۶۱۰) .

۷- آغاز : ناقص و یک ورق افتاده است و بدین عبارت آغاز می گردد : «وما توفیقی الا بالله نخستین از آن مؤلفات تلخیص طب النبی است که شیخ جلال الدین سیوطی رحمة الله توفیق اقوال اطبایه احادیث شریف داده جمع نموده دوم طب الاکبر است سیم مفرح القلوب چهارم میزان الطب پنجم تعاریف الامراض ششم مجربات اکبری و درین زمان که سنهٔ هجری یک هزار و یک صد و بیست و شش است از ملهم غیب بدان مأمور شده که قرابا دینی نویسد» .

۸- انجام : ناقص است تا کلمهٔ «جوارش» از باب دوازدهم ادامه دارد و اینگونه ختم می شود : «چه این عمل مصلح و مقوی تلطیف اوست و مستعمل در کمونی زیرهٔ سیاه است که آن را کرمانی گویند و در بریان کردن احتیاط کنند و همین که لایق کوفتن شود و جفاف شدید و روی راه نیافته باشد که بکوبند و داخل ترکیب نمایند چه سداب شدید الیبس بسیار گرم و حار می باشد و بدانند که اجزاء کمونی گاه باشد که بر سبیل سفوف استعمال کنند بی امتزاج به عسل لیکن سنوق و یرا در ماء الشعیر یا درغذاء دیگر که موافق الحال باشد آمیخته به کار برند» .

۹- چگونگی : این نسخه باوجود اینکه ناقص است سهو القلم کاتب ندارد زیرا معلوم است که کاتب آن طبیب بوده . تقسیمات قرابا دین بر اساس «باب» است و هر باب را به عضوی از اعضای بدن اختصاص داده و سپس داروها و معالجات آن را به ترتیب حروف تهجی مرتب ساخته است . اصطلاحات طبی و نامهای دارویی فراوان دارد . فارسی آن روان و جاذب است . از آغاز آن فقط یک ورق افتاده و از آخر تا کلمهٔ «جوارش» از باب دوازدهم ادامه دارد . دربارهٔ نسخه نوشتن گفت و گو و راهنمایی می کند . (رک : قرابا دین قادری ۴۸/۱۰، ۶) . در حواشی آن یادداشتهایی کتابت شده است بدون امضاء .

۲۹۰
۷۲

قصص الانبیاء

[دین ، روایات ، فارسی ، منثور]

۱- اندازه : — بیرونی : ۲۵/۵×۱۷×۳ س م . — درونی : ۱۷ یا ۱۹ یا ۲۰ س ۱۷/۵ یا ۱۸/۵×۱۱ س م .

۲- اوراق : ۲۰۶ ورق . ۴۱۲ صفحه .

۳- کاغذ : ضخیم زرد روشن رنگ کشمیری ، آب رسیده ، وصالی شده ، جلد مقوایی ملون با عطف و گوشهٔ پارچه‌یی نو .

۴- خط : نستعلیق متوسط آمیخته با شکسته ، پخته ، خوانا ، عنوانها و نشانه‌ها و کلمات مهم شنگرف ، و بالای بسیاری از جملات عربی خط سرخ کشیده شده است . و در بعضی جای ها عنوانها خالی است . قرن ۱۰ و ۱۱ ھ ق .

۵- کاتب : از آخر ناقص است و کاتب و تاریخ کتابت نا شناخته .

۶- مؤلف : صریح و واضح معلوم نشد اما در صفحهٔ ۳ و ۴ اینگونه آورده است : «اما بعد چنین می گوید **خواجهٔ فقیه امام ابو اسحاق و ابراهیم بن اسمعیل بن فیروز بن شیبان سنکویه** رضوان الله و غفرانه علیه بفضله که هیچ در جیی ...... از درجهٔ علم ..... محمود تر نیست ....» . شاید امام ابو اسحاق ابراهیم بن اسمعیل بن فیروز بن شیبان سنکویه مؤلف باشد . تاریخ تألیف هم ندارد ، اما از سبک فارسی آن می توان به قرن ۵ تا ۷ ھ ق نسبتش داد . نام تألیف نیز صریح و واضح ذکر نشده است . در صفحهٔ ۸

چنین آمده : «هرکه خواهد تا این کرامت او را حاصل آید و **قصص الانبیاء** علیهم السلام شروع کند» و نیز در صفحهٔ ۹ آورده : «پس من جمع می کنم این کتاب را از اول آفرینش عالم و آسمانها و زمینها و عرش و کرسی و باد و ابر و آفرینش ابلیس لعین و جملگی قصص انبیاء علیهم السلام . . . . خاصه از استاذ خواجه خضر رحمة الله علیه آنچه ازو شنیدم . . . . به پارسی ترتیب دهم». بنا بر این «قصص الانبیاء» نام کتاب است . (رک : قصص الانبیاء ۱٤۰/۲۹۰) .

۷- **آغاز** : «رب یسر و تمم بالخیر ، بسم الله الرحمن الرحیم ، الحمد الله الذی توحد بالملکوت و تعزز بالجبروت و هوالذی لا یفوت الواحد اما الواحد الموجود ولا تدرک الابصار و هو یدرک الابصار و هو اللطیف الخبیر» .

۸- **انجام** : از صفحهٔ ۳۵۱ تا صفحهٔ ٤۱۲ که آخر این نسخه است ، قسمت پایین اوراق را موش خورده و یک سوم هر ورق غیر قابل استفاده است و عبارت صفحهٔ ٤۱۲ اینگونه پایان می یابد : «سال نهم از هجرت رسول صلعم جعفر طیار را سوی نجاشی فرستادند با جماعتی یاران کافران مکه هدیها و عمرو عاص را فرستادند پیش نجاشی و مکتوب نوشتند که شخصی پیدا شده و دعوی پیغامبری می کند و خدایان را دشنام دهد و پدران ما را دوزخی می گوید . . . . ما اقرار نموده بعضی یاران او به جانب شهان آمده اند . . . .» .

۹- **چگونگی** : باوجود اینکه سهو القلم کاتب در آن فراوان است اما نسخهیی است ارزنده و خوب . موضوع آن تاریخ و داستانهای پیغمبران از

آغاز آفرینش جهان است تا حضرت محمد (ص) و زندگی و شرح حال او تا رحلت او . و تقسیم بندی کتاب عموماً بر بنیاد «قصه» است چنانکه گوید : «قصهٔ آفرینش باد» ، و لیکن در خیلی از جای ها ، جای عنوانها خالی است و نا نوشته .

۲۹۰/۱۳۰

قصص الانبیاء

[دین ، روایات ، فارسی ، منثور]

۱- اندازه : — بیرونی : ۲۷/۵ × ۱۸/۵ × ٤ سم . — دورنی : ۱۳ و ۱۵ و ۱۷ س ۱۸ و ۱٦ × ۱۰ سم .

۲- اوراق : ۲٤۳ ورق . ٤۸٦ صفحه .

۳- کاغذ : ضخیم زرد رنگ و سفید رنگ هندی و کشمیری ، آب رسیده ، جلد مقوایی با عطف پارچه‌یی ملون و نو .

٤- خط : نستعلیق و ثلث متوسط ، پخته ، خوانا ، عبارات و جملات عربی معرب (مشکول) ، قرن ۱۱ و ۱۲ ھ ق .

۵- کاتب : و تاریخ کتابت شناخته نشد .

٦- مؤلف : در صفحهٔ اول «**محمد بن اسماعیل بن ابراهیم البخاری**» آمده : «روایت می کند محمد بن اسماعیل بن ابراهیم البخاری رحمهم الله تعالی به اوستاذی که او روایت کرده» . تاریخ تألیف و نام آن را در این نسخه نیافتم ، اما از مطالعه آن معلوم می شود که آیاتی از قرآن کریم می آورد و سپس به شرح و تفسیر آنها می پردازد .

این آیات بیشتر از **قصص قرآن** است که می نمایاند کتاب **قصص قرآن** و یا **قصص انبیاء** است همانگونه که شهرت دارد و مشروح و مبسوط شده است . (رک : قصص‌الانبیاء ۲۹۰/۷۲) .

۷- **آغاز** : «رب یسر ، بسم الله الرحمن الرحیم ، روایت می کند محمد بن اسماعیل بن ابراهیم البخاری رحمهم الله تعالی به اوستاذی که او روایت‌کرده از امام جعفر بن صادق و از پدر خود محمد بن علی و او از پدر و جد خود علی بن حسین بن علی بن ابی طالب رضی الله عنهم اجمعین که گفت روزی پیش رسول صلی الله علیه وآله نشسته بودم که جابر بن عبدالله انصاری رضی الله عنه در آمد و گفت».

۸- **انجام** : چنان به نظر می رسد که ناقص باشد و اینگونه پایان می یابد : «خبر به ملک رسانید بر تخت بنشست و اندرون خانه آمد در آن خانه خضر و الیاس را دیدند که در پای ایشان افتاد و عذر خواست و به پیغمبری ایشان مقرر آمد و خدای تعالی را عبادت کرد ایشان را به اعزاز و اکرام به قصر فرود آورد همه قوم مسلمان گشت والله اعلم بالصواب» .

۹- **چگونگی** : تقسیمات این نسخه بر اساس قصه‌های پیامبران است ، چنانکه گوید : «قصهٔ حضرت لوط ، قصهٔ حضرت موسی و حکایت فرعون ، قصهٔ ذوالقرنین . برای هر قصه به استناد از آیات قرآن کریم به شرح و تفسیر و توضیح می پردازد . نثر آن شیرین و گیر است و به سبک و شیوه قرن پنجم و ششم هجری است . در صفحهٔ اول نسخه ، فهرست حکایات و نام و شمارهٔ جزوهای قرآن به دست داده شده و در حواشی شمارهٔ جزو و آیه و نام قصه به خطی تازه تر کتابت شده است تقریباً نسخه‌یی بدون غلط و با سهوالقلم کمتر اما افتادگی دارد . (رک : قصص الانبیاء ۲۹۰/۷۲) .

۲۹۰ / ٦۱

قصهٔ تمیم انصاری

[دین ، روایات ، فارسی ، منثور]

۱- اندازه : — بیرونی : ۲۵×۵/۱۵/۵×۵/ . سم . — درونی : ۱۷ س ۲۰×۱۰ سم .

۲- اوراق : ۱۱ ورق . ۲۲ صفحه .

۳- کاغذ : ضخیم زرد تیره رنگ هندی ، ساییده شده ، آب رسیده ، اندکی وصالی شده ، جلد مقوایی نو و ملون .

٤- خط : نستعلیق خوش ، خوانا ، عنوان ها و اعلام به قلم شنگرف روشن ، قرن ۱۱ و ۱۲ ه‍ ق .

۵- کاتب : و تاریخ کتابت ندارد .

٦- مؤلف : و تاریخ تألیف معلوم نشد ، نام تألیف از متن نسخه **«قصهٔ تمیم انصاری»** می نماید .

۷- آغاز : «رب یسر ولاتعسر بسم الله الرحمن الرحیم و تمم بالخیر نوشته بماند سیه بر سفید . چنین آورده‌اند که در عهد خالفت (؟) امیرالمؤمنین عمر خطاب رضی الله تعالی عنه که با یاران در مسجد مدینه نشسته بود که عورتی از سر تا قدم پوشیده در جامه کرده آمد و به فصیح زبان گفت ای یاران میان شما عمر خطاب رضی الله عنه کیست ؟» .

۸- انجام : «بعد از شنیدن حکایت عجب حیران بماندند امیرالمؤمنین فرمود که از سر تا پای تن تمیم انصاری بشویند و مویهای و ناخن‌های

که زیاده شده اند فرود آوردند و جامهای نیکو پوشیده و عیال و اطفال بشناخت و از خانه و فرزندان وزن تمیم انصاری داند والله اعلم بالصواب» .

۹- **چگونگی:** موضوع این نسخه داستان زن و فرزندان تمیم انصاری و گفت و گوی صحابهٔ پیامبر اسلام (ص) است . نتیجهٔ دینی و اخلاق دارد . فارسی آن روان و شیرین است و خواندنی . یادداشتی در صفحهٔ اول دارد در بارهٔ یک مسألهٔ فقهی از حنفیان . تقسیمات آن بر اساس اعلام کتاب است ، مانند «تمیم انصاری» و «محمد علیه السلام» و «سلیمان علیه السلام» که به شنگرف کتابت شده اند .

۸۹۰/۵۷

قصهٔ دختر فغفور چین

[ادب ، فارسی ، منثور]

۱- **اندازه :** — بیرونی : ۲۳ × ۱۴/۵ × ۰/۷ س‌م . — درونی : ۱۰ و ۱۱ س ۱۶ × ۹ س‌م .

۲- **اوراق :** ۲۱ ورق . ۴۲ صفحه .

۳- **کاغذ :** نازک زرد تیره رنگ کشمیری ، وصالی شده ، آب رسیده ، جلد مقوایی نو ملون .

۴- **خط :** تحریر و نستعلیق متوسط ، خوانا ، پخته ، عنوانها و نشانه ها و خطوط روی کلمات شنگرف روشن . قرن ۱۳ ه‍ ق .

۵- **کاتب** : «**غلام محمد حافظ**» بوده و تاریخ کتابت «**سنهٔ ۱۲۳۸**» : «از دست خط فقیر حقیر......غلام محمد حافظ تمام شد......در سنهٔ ۱۲۳۸ ه ق» .

۶- **مؤلف** : نام مؤلف «**مولانا عبدالغفور**» بوده ، تاریخ تألیف معلوم نشد . «بعده مصنف این رساله مولاناء عبدالغفور رحمة الله علیه نقل می کند از راویان **فغفور** چین» .

۷- **آغاز** : «رب یسر ، و تمم بالخیر ، بسم الله الرحمن الرحیم ، الحمد لله رب‌العالمین والعاقبة للمتقین والصلوة والسلام علی رسوله محمد و آله اجمعین بعده مصنف این رساله مولاناء عبدالغفور رحمة الله علیه نقل می کند از راویان که فغفور چین پادشاه دختری داشت بغایت حسن و صاحب جمال» (رک : جوانا مرگ ۸۹۰/۲۸۸ ، ۸۹۰/۲۸۹) .

۸- **انجام** : «به همین نوع مردم را سرفراز ساختند و نکاح او به نیم ملک مصرونیم ملک روم مهر بستند چنانچه او شان را خدای تعالی خرم گردانید به همین نوع مسلمانان را شاد و خرم گرداناد بحرمت النبی وآله الامجاد صلی الله علیه وسلم خاص الله تعالی علیه وسلم به اتمام قصه رسید از شاهزاده و دختر پادشاه تمام شد......قصهٔ جوان موئی از دست خط فقیر حقیر کمتر کمترین غلامان غلام محمد حافظ......در قصبهٔ سر کدهن برای پاس خاطر درویش سیلانی حافظ تمام نوشته داده شد سنهٔ ۱۲۳۸» .

۹- **چگونگی** : این نسخه در سر زمین پاک و هند نگاشته آمده و فارسی آن به سبک هندی می ماند . موضوع آن اگرچه تقریباً افسانه است اما مقصد و مرام دینی دارد و در لا بلای قصه از احادیث نبوی

و آیات قرآنی استفاده می کند و نتیجهٔ دینی و اخلاق از آن گرفته می شود . حواشی سودمند به خط و قلم دیگری دارد . در صفحهٔ اول یادداشتی در ۱٤ سطر به نام «**راحت القریب**» نوشته آمده که گویی نوعی «طلسم» یا «تعویذ» است .

قصهٔ موسویہ

۲۹۰
۲۷۲

[دین ، فارسی ، منثور و منظوم]

۱- **اندازه** : — بیرونی : ۲۵ × ۱٦ × ۵/۱ س م . — درونی : ۲٦ س ۲۲ × ۱۳ س م .

۲- **اوراق** : ۱۱۲ ورق . ۲۲۳ صفحه .

۳- **کاغذ** : نازک زرد لاهوری (یا سیالکوتی) ، جلد پارچہ‌یی سبز .

٤- **خط** : نستعلیق خوش ، خوانا ، پخته ، روشن ، عنوانها و سر فصلها بقلم جلی ، قرن ۱۳ ھ ق .

۵- **کاتب** : «**فتح محمد**» ، تاریخ کتابت «**۱۳۱۲ ھ ق**» : «قد تمت بعون الله تعالی و حسن توفیقه «**قصهٔ موسویہ**» علیه الصلوة والسلام بید احقر عبادالصمد راجی الی رحمة الله الاحد فتح محمد عفی عنه بروز یکشنبه بوقت ظهر بتاریخ ۲٦ رمضان المبارک سنهٔ ۱۳۱۲ هجری مطابق ۲٤ مارچ سنهٔ ۱۸۹۵ع بمقام روسه ضلع لاهور تهانه راوند فقط» .

٦- **مؤلف** : «**معین المسکین**» یا «**مسکین**» ، نام تألیف «**قصهٔ موسویہ**» یا «**قصهٔ** کلیم الرحمن موسی بن عمران» ، تاریخ تألیف معلوم

نشد : «بعده همیگوید بندهٔ ضعیف مسکین المستعین بعون القوی المتین معین المسکین......مدت چهل سال تقریباً با مر خطیر تذکیر اقدام نموده......**از قصهٔ پرحصهٔ حضرت کلیم الرحمن موسی بن عمران** صلواةالتعالی و سلامه علیه در کتابخانه مدت سی و پنج سال استنباط نموده بود......باشارهٔ شریفهٔ مخادیم در معرض قبول بیرون خرامیدن گرفت» .

۷- **آغاز** : «به نستعین رب یسر و تمم بالخیر بسم الله الرحمن الرحیم ربنا آتنا من لدنک رحمة و هیئ لنا من امرنا رشداً و به نستعین الحمد لله نحمده و نستعینه و نؤمن به و نتوکل علیه و نعوذ بالله من شرور انفسنا و من سیآت اعمالنا و نشهد أن لااله الاالله وحده لا شریک له و نشهد أن محمد عبده و رسوله و صلی الله تعالی علیه و علی جمیع الانبیاء والمرسلین» .

۸- **انجام** :

ازین مشتی خیال کاروان زن

عنان بستان علم بر آسمان زن

قال المؤلف قد و فقنی الله تعالی باتمام هذه القصة الشریفة الموسویه علیه الصلوة والسلام واختمها بعون الله تعالی اوصلنی ببرکته دعایة الی الدرجات العلیا و انا الآن اسأل الله سبحان و تعالی التوفیق لی و لمن نظر فی کتابی هذا لما یحب و یرضی من قول و عمل و اعتقاد فی عاقبة و کفایة و زمانی الدنیا و الآخرة برحمته والعافیة و عنایة الکافیة و انا العبد الفقیر المحتاج الی الله الغنی سبحانه و تعالی معین المسکین ختم له بالخیر والسعادة والایمان والایقان بالشهادة والحمد لله قدتمت» (رک : ه- کاتب) .

۹- **چگونگی :** موضوع این نسخه شرح حال حضرت موسی کلیم الله (ع) است به زبان فارسی که از ولادت و ظهور و پیامبری و رفتار و کردار و اخلاق و ایثار او سخن می گوید . همهٔ اخبار و احادیث و حکایت ها و لطیفه ها و روایت ها و منقولات که دربارهٔ او شده است در این کتاب گرد آمده است . تقسیمات آن بر اساس موضوعاتی است که نویسنده «عنوان» کرده است . مانند «آمدن موسی با اهل خویش از مدین بجانب مصر و بتکلم حضرت حق تعالی فائز گشتن و رفتن وی بجانب فرعون الی آخر قصه» ، «کیفیت عصاء حضرت موسی علیه الصلوة والسلام» ، برای عصای موسی «بیست معجز» آورده و آنها را مشروحاً ذکر کرده است . ضمناً ۲۰ و ۱۰ مورد دیگر را دربارهٔ خاصیت عصای موسی آورده است که جمعاً «پنجاه مورد» می شود . «ای درویش» را بعنوان آغاز هر مطلب و روایت و حکایت می آورد . از انواع شعر فارسی مانند : رباعی ، مثنوی ، فرد ، غزل و قطعه استفاده نموده است . نثر فارسی آن روان و منسجم و استوار است . لطایف و ظرایف هم دارد . سهوالقلم کاتب ندارد . نسخه یی است پر مطلب و سود مند و خواندنی .

۸۹۰/۷۱

قلیل البضاعت

[ادب ، فارسی ، منثور]

۱- **اندازه :** — بیرونی : ۲۰ × ۱۶ × ۱ س م . — درونی : ۱۲ و ۱۳ س ۱۶ و ۱۷ × ۱۰ و ۱۱ و ۱۲ س م .

۲- **اوراق :** ٤٤ ورق . ۸۸ صفحه .

۳- **کاغذ** : نازک سفید تیره رنگ کشمیری ، اندکی کرم خورده ، جلد مقوایی ملون و نو با عطف پارچه‌یی .

٤- **خط** : شکسته ، سخت خوانا ، ناپخته ، عنوانها و نشانه ها زرد و سرخ ، جدول ها سرخ و سیاه و نا پخته .

٥- **کاتب** : «**حکومت رای ولد منشی تیکچند**» است و گویا تاریخ کتابت هم «۱۲۸۰ هـ ق» می باشد : «دستخط نوشتهٔ حکومت رای ولد منشی تیکچند سکنهٔ شهر سیوستان ناستان نقل شهر بلدهٔ تتانگر تحریر یافت» .

٦- **مؤلف** : «**آخوند محمد صاحب فاروق**» نام داشته ، شاید تاریخ تألیف «۱۲۸۰ هـ ق» باشد و نام آن «قلیل البضاعت» است : «این کتاب مستطاب **قلیل البضاعت** تصنیف آخوند محمد صاحب فاروق تحریر یافت . . . . تاریخ ۲۵ ماه صفر ۱۲۸۰» .

۷- **آغاز** : «کتاب هذا قلیل البضاعت ، الٰهی عاقبت بخیرباد جهان جهانیان نیایش و عالم عالم ستایش سزاوار صانعی که پیکر انسانی از کتم عدم به منصهٔ ظهور آورده به خلعت فاخره حیات بخشیده که کاخ هستی او به چهار دیوار اربعهٔ عناصر بنا نهاده معمار قدرت اوست» .

۸- **انجام** : «از ظهور این معنی گوناگون مسرت شایانی به حصول انجامید که مؤمن به یمن مفاد ظهور این مأمور عظمی مبارک و خجسته گرداند . مدارج ترقیات روز افزون باد ، این کتاب مستطاب قلیل البضاعت تصنیف آخوند محمد صاحب فاروق تحریر یافت ، واقعهٔ تاریخ ۲۵ ماه صفر سنهٔ ۱۲۸۰ دستخط نوشتهٔ حکومت رای منشی تیکچند ناستان سکنهٔ شهر سیوستان نقل شهر بلدهٔ تتانگر تحریر یافت» .

۹- **چگونگی :** موضوع این نسخه روش داستان سرایی و حکایت گویی و انشاء نویسی است . کتابت آن در لا بلای صفحات به صورت عمودی ، افقی ، چپ و راست و مورب است . فارسی آن نا پخته و سخت پسند است . از صفحهٔ ۷۱ تا ۸۷ یادداشت هایی دارد که شامل : رقعه ، لطیفه ، فالنامه ، چند نسخهٔ دعا برای درمان بیماری ها می باشد . یک مرثیه هم به زبان پنجابی تحت عنوان «مرثیهٔ امام حسن[ع] و حسین[ع]» دارد .

کافیه

٤۹۰ / ۲٥۰

[زبان شناسی ، نحو ، عربی با حواشی فارسی ، منثور]

۱- **اندازه :** — بیرونی : ۲۹/٥ × ۱۸/٥ × ۱/۲ س م . — درونی : ۷ س ۱۸ × ۱۰ س م .

۲- **اوراق :** ۸۲ ورق . ۱٦٤ صفحه .

۳- **کاغذ :** ضخیم زرد روشن رنگ هندی ، آب رسیده ، ساییده شده ، وصالی شده ، جلد مقوای سفید رنگ با عطف پارچه یی ملون .

٤- **خط :** نستعلیق خوش و جلی (متن) ، و خفی (حواشی) ، روشن ، خوانا ، پخته ، عنوانها و سر فصلها و نشانه‌ها شنگرف روشن ، قرن ۱۰ و ۱۱ هـ ق .

٥- **کاتب :** نام کاتب «ابراهیم» و تاریخ کتابت «۱۰۷۸ هـ ق» است که برای «میر محمد یحیی» تسوید شده است : «تم بجهة اقبال آثار سعادت اطوار جوان بخت میر محمد یحیی تسوید نموده شد تحریر فی التاریخ

غرهٔ رجب سنهٔ ۱۰۷۸» . در صفحهٔ آخر این بیت به خط تازه تر آمده :

کافیه با خط کافی شد تمام
دان ز ابراهیم این رقم کلام

۶- مؤلف : «**ابن حاجب متوفی ۶۴۶ هـ ق**» نام تألیف «**الکافیة فی النحو**» تاریخ تألیف ندارد (رک : شافیه ۵۶/۴۹۰) .

۷- آغاز : «بسم الله الرحمن الرحیم ، الکلمة لفظ وضع لمعنی مفرد وهی اسم و فعل و حرف لا نها اما ان تدل علی معنی فی نفسها اولا والثانی الحرف و الاول اما ان یقترن باحد الازمنة الثلاثة» .

۸- انجام : «هل ترین و ترون ترین و اغرون و اغرن و اغرن والمخففة تحذف للساکنة و فی الوقف فیرد ما حذف و المفتوح ما قبلها لقب الفا» . (رک : ۵ — کاتب) .

۹- چگونگی : موضوع این نسخه نحو زبان عرب است که از آغاز تألیف تاکنون شرحها و حواشی بسیار بر آن نگاشته اند و از رسائل معتبر و مستند نحو به شمار می رود حواشی و یادداشت های این نسخه به زبان فارسی است . از صفحهٔ ۱ تا ۵ مطالبی به نظم و نثر دربارهٔ صرف و نحو عربی به خط تازه تر کتابت شده است از جمله . . ۱ عامل شیخ عبد القاهر جرجانی :

عامل اندر نحو صد باشد چنین فرموده اند
شیخ عبد القاهر جرجانی پیر هدا

که شامل ۳۰ بیت و ۱۴ نوع عامل است . در صفحهٔ آخر نیز اشعاری و یادداشت هایی هست از جمله تاریخ وفات «ارشد بی‌بی» نامی «در سنهٔ ۱۳۰۳» .

کبیری یا شرح منیة المصلی و غنیة المبتدی

۲۹۰ / ۱۷۷

[دین ، فقه ، عربی ، منثور]

۱- اندازه : — بیرونی : ۲۲/۵×۱۶×۳/۵ س م . — درونی : ۱۵ س ۱۵/۵×۱۰ س م .

۲- اوراق : ۲۳۳ ورق . ٤٦٦ صفحه .

۳- کاغذ : نازک زرد تیره رنگ هندی ، آب رسیده ، اندکی وصالی شده ، جلد مقوایی ملون نو با عطف پارچه یی سرخ .

٤- خط : نسخ ، نا پخته ، سخت خوانا ، عنوانها و نشانه ها شنگرف . بالای جملات و کلمات مهم خط سیاه سرخ کشیده شده ، قرن ۱۲ ﻫ ق .

۵- کاتب : و تاریخ کتابت ندارد ، چون از آغاز و آخر ناقص است .

۶- مؤلف : یا (شارح) در این نسخه معلوم نشد چون ناقص است و لیکن روی جلد به خط تازه نوشته شده : «**کبیری شرح منیة المصلی**» . در تفصیلی فهرست مخطوطات عربیهٔ کتابخانهٔ عمومی پنجاب (لاهور) تألیف منظور احسن عباسی (ص ۲۰) اینگونه آمده : «کبیری یا غنیة المتملی (شرح منیة المصلی) . . . . تألیف (شرح) **ابراهیم بن محمد بن ابراهیم الحلبی الحنفی** المتوفی ۹۵۶ ﻫ ق» . این شارح شرح دیگری هم دارد به نام **صغیری** یا شرح منیة المصلی که در فهرست مذکور آمده است (ص ۲۱ — ۲۳) .

۷- آغاز : ناقص است یک ورق افتاده و اینگونه شروع می شود : «اسم فاعل من اقتبس ای اخذ القبس و هو شعلة نار تؤخذ منا معظمها

شبه العظیم و طالبه بالمقتبسین من ذلک النور فی تحصیلها متعلق برغبة والضمیر للمسائل . . . . جواب لما ای انتقیت ما کثر وقوعه للمصلین وما لا بدلهم منه» .

۸- انجام : ناقص است و به این عبارت ختم می شود : «و ان کان دون ذلک لا یسجد و هذا اقرب و فی الملتقط تأخیر سجدة التلاوة یجوز و ان طالت المدة ولا اثم علیه و ذکر الطحاوی مطلقا ان تأخیر ها مکروه فیه الحجة مستحب للتالی و السامع اذالم یمکنه السجودان . . . .».

۹- چگونگی : موضوع این نسخه دربارهٔ احکام عملی فقه اسلام است مانند نماز و وضو و تیمم و سجده کردن و به رکوع رفتن و دیگر فرائض . حواشی گوناگون دارد . تقسیمات آن بر اساس «فصل» است . هر جمله را از متن اصلی «منیة المصلی» می آورد و سپس به شرح و تفسیر آن می پردازد . هنگام شرح از صرف و نحو و علوم بلاغت و صنایع بدیعی و اشتقاق و لغت نیز گفت و گو می کند . شارح علاوه بر این شرح کبیری ، شرح دیگری هم بر منیة المصلی دارد به نام شرح صغیری (رک : ٦ — مؤلف) .

۲۹۰/۲۹۷

کشف الاسرار وعدة الابرار

[دین ، تفسیر ، فارسی ، منثور و منظوم]

۱- اندازه : — بیرونی : ۳٦/٥×۲٤/٥×۸/٥ س م . — درونی : ۲۹ س ۳۰/٥×۱۸ س م .

۲- اوراق : ٤۹۱ ورق . ۹۸۲ صفحه .

۳- **کاغذ** : ضخیم سفید رنگ خان بالغ (سمرقندی)، آب دیده، کرم خورده، وصالی شده (پیوندکار)، جلد مقوای گالینگور (تازه صحافی شده).

۴- **خط** : نسخ خوش، پخته، خوانا، روشن، معرب (مشکول)، آیات قرآن و عنوانها و نشانه‌ها و خطوط رسم شده بالای بعضی از الفاظ و آیات و جملات شنگرف و زرین و گاهی سیاه، جدول ها دو خطی و سه خطی زرافشان و زرین در اوایل، و از آن ببعد سیاه و سرخ و گاهی نیلگون. قرن ۶ و ۷ ه ق.

۵- **کاتب** : و تاریخ کتابت ندارد، چون آغاز و انجام ندارد.

۶- **مؤلف** : مؤلف و نام و تاریخ تألیف در این نسخه ذکر نشده است، اما از مطالعه و تصفح آن معلوم می شود که «**کشف الاسرار وعدة الابرار**» از تفاسیر بزرگ قرآن کریم است به زبان فارسی. مؤلف (مفسر) «**رشید الدین ابو الفضل احمد بن محمد بن احمد بن مهر یزد میبدی یزدی**»، تاریخ تألیف **۵۲۰ ه ق**. این تفسیر برداشتی است از تفسیر **خواجه عبدالله انصاری هروی** (رک: تاریخ نظم و نثر در ایران و در زبان فارسی سعید نفیسی، ج ۲ ص ۷۲۸ — ۷۲۹).

۷- **آغاز** : ناقص است و از بخشی از تفسیر «النوبة الثالثه» «سورة البقره» اینگونه آغاز می گردد: «و امکرنی و عزته الدنیا حتی جهد حقی و انکر ربوبیتی و عبدونی و زعم انه لا یعرفنی و انی اقسم بعزتی لولا العذر و الحجة اللذان و صنعت بینی و بین خلقی لبطشت به بطشه جبار بغضب لغضبة السموات و الارض و الجبال و البحار و ان امرت السماء حصبته و ان امرت الارض الثلعته (کذا) .... مثلهم مثل الذی استوقدنارا الایة این مثل کسی است که بدایتی نیکو دارد حالی بسندیده وقتی آرمید تن بر خدمت داشته و دل

با صحبت برداخته جنددرین روشنائی رفته و عمری بسر آورده ناگاه دست قدر از کمین گاه غیب در آید».

۸- انجام : ناقص است اینگونه پایان می یابد : «هیچکس الله را جفت نگفت مگر ترسایان و فرزند سه طایفه گفتند قومی از جهودان که «عزیر ابن الله» گفتند و قومی از کفرهٔ عرب که فریشتگان را دختران گفتند و ترسایان عیسی گفتند و نیز ماذر او را جفت گفتند و فرق انباز گویان فراوان اند گفتند و فی الخبر ما احد اصبر علی اذی یسمعه من الله یدعون له الوالد».

۹- چگونگی : موضوع این نسخه تفسیر دینی و عرفانی و ادبی قرآن مجید است. اصل آن به خواجه عبد الله انصاری هروی منسوب است و لیکن رشید الدین ابو الفضل احمد بن مهریزد میبدی یزدی آن را مکمل و مرتب و مدون نموده است تا آنجا که یکی از عظیم ترین تفسیرهای قرآن کریم به زبان فارسی به شمار می رود که در اوایل قرن ششم (۵۲۰ ه ق) تألیف گشته است. تقسیمات این تفسیر بدین شرح است :

النوبة الاولی که آیات قرآن کریم را لفظ به لفظ به زبان فارسی روان ترجمه می کند.

النوبة الثانیة که همان آیات را بر بنیاد اعتقادات و احادیث و اخبار و اقوال و روایات و تاریخ و لغت و صرف و نحو و تجوید و قرائت و دیگر علوم قرآنی به زبان فارسی تفسیر می کند و تا حد اکمل شرح و توضیح می دهد منابع و مآخذ خود را بیان می کند.

النوبة الثالثة نیز همان آیات را بر اساس فکر و طریقت عارفان و صوفیان و ادیبان و شاعران بسط می دهد و تفسیر می کند. در این

نوبت زبان فارسی به حد اعلای قدرت‌نمایی و هنروری می رسد . اشعار دل انگیز عرفانی (قطعه ، رباعی ، دوبیتی ، مثنوی های کوتاه) را در بردارد . «پیر طریقت» که اشاره به خواجه عبد الله انصاری و دیگر عارفان است همواره مورد توجه مفسر این بخش است .
این نسخه به احتمال قوی در قرن ششم یا هفتم کتابت شده است چون رسم الخط و کاغذ و مرکب این ادعارا تأیید می کند . مثلاً :

ی=که ، ذ=د ، ج=چ ، ب=پ ، ک=گ «در این نسخه معمول است» .

متأسفانه نواقصی در این نسخه وجود دارد :

١- سورة الفاتحه و ۲۰ آیة از آغاز سورة البقرة افتاده است .

٢- صفحات ۹۰ و ۱۰۰ و ۱۵ و ۱٦ باید بعد از صفحهٔ ۹۸۲ در آید زیرا مربوط به «سورة النساء» هستند .

٣- از آخر آیهٔ ۲٤٤ تا آغاز آیهٔ ۲٥٦ (سورة البقرة) میان صفحات ۳۸٦ و ۳۸۷ افتاده است .

٤- از صفحهٔ ۸۰۳ تا ۸۱۸ باید قبل از صفحهٔ ۷۸۷ قرار گیرد (۱٦ صفحه) .

٥- این نسخه شامل سوره های (البقرة ، ص ۱ — ٤٥٤ ، آل عمران ص ٤٥٥ — ٦٨٣ ، النساء ٦٨٣ — ۸۸٥ ، ۷۱ آیه از المائده ص ۸۸٥ — ۹۸۲) است که روی هم رفته تقریباً تا آخر جزو ششم را در بردارد .

روش کتابت و بعضی مختصات آن بدین ترتیب است :

۱- همهٔ آیه های قرآن کریم به شنگرف روشن است .

۲- همه جا دو کلمهٔ «پیر طریقت» به قلم درشت یا شنگرف و یا سیاه است .

۳- الفاظ «النوبة الاولی ، النوبة الثانیة ، النوبة الثالثة» به رنگ طلای سفید یا سیم و یا نقره کتابت شده ، و بسیار زیبا است .

٤- همیشه اشعار فارسی و عربی در جدولی زیبا جای داده شده اند .

۵- همهٔ آیات قرآن کریم وحتی در بسیاری از جای ها ، کلمات فارسی نیز معرب است .

٦- کاتب در کتابت ، امانت به کار برده است . و سهو القلم اندک دارد ، بعضی جای ها فراموش شده های خود را خط زده و یا در جدولی زیبا در حاشیه کتابت کرده است که بعضی از آنها در اثر صحاف بریده شده اند .

۷- برخی یادداشت ها و توضیحات دینی و لغوی و عرفانی و ادبی در کنارهٔ صفحات دیده می شود .

۸- این نسخه دو بار وصالی و صحاف شده است و هر بار الفاظی و جملاتی نابود شده و یا به قلم تازه تر نگاشته آمده است که سهو القلم کاتب در آن دیده می شود زیرا چنان می نماید که از روی افتادگی های پوسیده ، آنها را نقل کرده باشد . روی هم رفته نسخه‌یی است بسیار مهم و ارزنده زیرا این قسمت باقی مانده مهمترین قسمت های این تفسیر عظیم است .

۲۹۰
۱۶۶

کنز الدقایق

[دین ، فقه ، عربی ، منثور]

۱- اندازه : —بیرونی : ۲۵/۵×۱۶×۲/۵ س م . — درونی : ۱۱ س ۱۵×۸/۵ س م .

۲- اوراق : ۱۵۹ ورق . ۳۱۸ صفحه .

۳- کاغذ : ضخیم و نازک زرد روشن رنگ کشمیری ، آب رسیده ، جلد مقوایی ملون نو با عطف پارچه یی سرخ .

٤- خط : نستعلیق متوسط ، روشن ، خوانا ، فهرست مطالب به خط ثلث ، عنوانها و سر فصلها شنگرف ، قرن ۱۲ ه ق .

۵- کاتب : فهرست مطالب را «**چراغدین بن شیخ احمد**» برای «**میان نعمان**» نوشته : «تمام شد فهرست کتاب کنز از دست خط فقیر حقیر چراغدین بن شیخ احمد ساکن موضع باکریانواله به پاس خاطر فیض مقاطر میان نعمان ساکن موضع بوریانوالی» (ص ٦) . متن نسخه را «**رکن الدین**» هم برای «**نعمان**» کتابت کرده : «تمت تمام شد نسخهٔ متبرکهٔ کنز الدقایق به دست فقیر رکن الدین ،

به پاس خاطر نعمان حقایق نوشته رکن دین کنز دقایق
چو شد خامه در اینجایی رسیده به شکر ایزدی هم آرمیده»

تاریخ کتابت معلوم نشد .

٦- مؤلف : «**ابو البرکات عبدالله ابن احمد بن محمود النسفی**» معروف به «**حافظ الدین النسفی**» متوفی ۷۱۰ ه ق . تاریخ تألیف معلوم نشد . نام

تألیف «**کنز الدقایق**» : «قال العبد الضعیف............ابو البرکات عبدالله بن احمد بن محمودن النسفی غفرالله له ولوالدیه............ لما رأیت الهمم مائلة الی المختصرات والطباع عن المطولات ان الخص الوافی بذکر ما عم وقوعه......... مع مابی من العوائق و سمیته بکنز الدقائق» (رک : فهرست کتب عربی کتب خانهٔ ریاست رامپور ، ج ۱ ، ص ۲۴۴ - ۲۴۴) . در صفحهٔ ۸ نسخه نیز نام مؤلف باالقاب فراوان آمده است (رک : ۷ ـ آغاز) .

۷- **آغاز** : «بسم‌الله الرحمن الرحیم ، رب یسر ولا تعسر و تمم بالخیر ، الحمد لله الذی اعزالعلم فی‌الاعصار و اعلی حزبه والانصار والصلوة علی رسوله المختص بهذا الفضل العظیم و علی آله الذین افازوا منه بحظ جسیم قال مولانا الحبرالنحریر محرز قصبات السبق فی التقریر والتحریر علم الهدی علامة الوری مالک ازمة الفتیا مظهر کلمة الله العلیا کشاف الحقایق مبین الدقایق سلطان علماء المشرق والصین......ابوالبرکات عبدالله بن احمد بن محمود النسفی متع‌الله المقتبسین بدوام بقائه ...... » .

۸- **انجام** : «فاضرب سهام کل وارث من التصحیح فی الترکة ثم اقسم المبلغ علی التصحیح و من صالح من‌الورثة علی...... فاجعل کان لم یکن ما بقی علی سهام من بقی والحمد لله الذی یتم الصلحات والله اعلم تمت تمام شد ....» (رک : ۵ ـ کاتب) .

۹- **چگونگی** : موضوع کنزالدقایق فقه حنفی است . که از احکام و فرایض و واجبات و مستحبات و ازدواج و طلاق و ارث و مسجد و نماز و روزه و جهاد و مشتقات آنها بحث می کند . تقسیمات آن براساس «کتاب» و «باب» و «فصل» بدون شماره است . «کتاب‌الطهارة»

در اول و «کتاب‌الفرائض» در آخر قرار دارد و هر کتاب به «باب» و هرباب به «فصل» تقسیم می گردد ، و جمعاً ۱۵۱ موضوع دارد . حواشی و یادداشتهایی دارد که بعضی از آنها به زبان فارسی است . نسخ خطی و چاپی فراوان از کنز الدقایق و شروح متعدد از آن در دست است (رک : کنزالدقایق ۲۶۶/۲۹۰)

کنز الدقایق

۸۹۰ و ۲۹۰
۲۶۶

[دین ، فقه ، عربی ، منثور]

۱- اندازه : بیرونی : ۳۵×۲۳×۳/۲ س‌م . — درونی : ۱۱ س ۲۱/۵×۱۲/۵ (متن) ، ۱۸×۲۹/۵ (متن و حاشیه) س‌م .

۲- اوراق : ۱۶۷ ورق . ۳۳٤ صفحه .

۳- کاغذ : ضخیم و نازک حنایی رنگ دهلی ، آب دیده ، ساییده شده ، وصالی شده ، جلد تیماجی ضربی سرخ گون و منقش ، گوشه و عطف پوسیده .

٤- خط : ثلث خوش جلی (متن) ، و تحریر و شکستهٔ خفی (شرح میان سطرها و حواشی) ، روشن ، پخته ، خوانا ، عنوانها و نشانه ها و سر فصلها شنگرف خوش رنگ ، جدول کنارهٔ متن سه خطی سیاه و سرخ و جدول کنارهٔ حواشی یک خطی سیاه ، قرن ۱۱ و ۱۲ ه ق .

۵- کاتب : و تاریخ کتابت ندارد .

٦- مؤلف : (رک : کنز الدقایق ۱٦٦/۲۹۰)

۷- آغاز : «رب یسر ولا تعسر و تمم بالخیر بسم الله الرحمن الرحیم ، الحمدلله الذی اعزالعلم فی‌الاعصار واعلی حزبه فی الامصار و الانصار والصلوة علی رسوله المختص بهذالفضل العظیم و علی آله الذین فازوا منه بحظ جسیم» .

۸- انجام : «و ان اردت قسمة الترکة بین‌الورثة او الغرماء فاضرب سهام کل وارث من‌التصحیح فی کل الترکة ثم اقسم المبلغ علی التصحیح و من صالح من الورثة علی شیء فاجعل کان لم یکن و اقسم علی سهام مابقی علی سهام من بقی تمة الصحیفة المیمونة المسمات بکنزالدقایق یوم الجمعة وقت‌الظهر قبل الصلوة المکتوبة بیدالفقیر الحقیر الراجی برحمة الله تعالی جل شأنه المدعوبالله دتا غفرالله له ولوالدیه و احسن الیهما والیه آمین ثم آمین یا رب العالمین لااله‌الاالله محمد رسول الله» .

۹- چگونگی : تقسیمات این نسخه هم بر اساس «کتاب» و «فصل» و «باب» و جمع آنها «۲۵٤ قسمت» است . در اول «کتاب الطهارة» و در آخر «کتاب الفرائض» است (رک : کنز الدقایق ۱۶۶/۲۹۰) . درمیان سطرها و در کنارهٔ صفحات مابین دو جدول متن و حاشیه ، یادداشتها و توضیحات فراوان به فارسی و عربی آمده است بطوری که اگر آنها را استخراج کنیم شاید دو مجلد گردد . علت آن هم این است که «کنزالدقایق» بسیار فشرده و خلاصه تألیف شده و به قول مؤلف «تلخیص» یا «اختصار» ی است از فقه حنفی و از کلیهٔ مباحث فقه اسلامی . این حواشی و یادداشتها به اشکال مربع و لوزی و مثلث و مربع مستطیل ، مقابل و یا مخالف یک دیگر کتابت شده اند و چهره های زیبایی به صفحات کتاب بخشیده اند .

از صفحهٔ اول تا سیزدهم چند مقاله یا رساله کتابت شده وضمناً فهرست «کنز الد قایق» را چهار صفحه در بر گرفته است . از جمله این مقالات :

«**حرمة المصاهرة والرضاع**» نوشتهٔ شیر محمد قریشی یا مولوی آخوند شیر محمد نبوی که کاملاً به فارسی و عربی شرح شده است . متن و شرح این مقاله ، خود کتابی است شیرین و خواندنی و مستند آمیخته با شعر و نثر فارسی و عربی که گاهی نیز از پنجابی شواهدی آورده است (ص ۳ - ۵) .

«**پنج درویش**» مقالهٔ دیگر است به زبان فارسی بدین شرح : «در جهان پنج درویش است : یکی کشف القبور ، .... دویم کشف‌القلوب...... ، سیوم درویش اوتاد ، ...... چهارم درویش قطب .... پنجم درویش غوث .... و این درویشان هر یک برای جهان و مردمانش ، وظایفی بر عهده دارند (ص ۷) . مقالهٔ دیگر دربارهٔ حدیث است . اقسام حدیث بر چهار است : غریب و آحاد و مشهور و متواتر و شرحی مبسوط دربارهٔ حدیث و بعضی مسائل فقهی نگاشته آمده است (ص ۸) .

مقالهٔ دیگر دربارهٔ «مناظرهٔ ترساو ابو حنیفه» در مجلس هارون الرشید که بسیار شیرین و خواندنی است به زبان فارسی و آن مسئلهٔ اثبات ذات واجب‌الوجود را در بردارد (ص ۱۳) .

در صفحهٔ ۱٤ اثر یک مهر وجود دارد که اینگونه خوانده می شود : «محمد حسن لطف الٰهی ۱۲۷۸» .

مقالهٔ دیگر در صفحهٔ ۳۰ کتابت شده تحت عنوان «ذکر نماز تسبیح» که به زبان فارسی و عربی است .

از صفحهٔ ۳۳۱ تا ۳۳۳ یک رساله کتابت شده است که «**اختلاج نامه**» یا «**جنبش نامه**» نام دارد . متن این رساله یک بار به نثر و بار دیگر به نظم کتابت شده است . متأسفانه کاتب و شاعر و مؤلف‌آن را نیافتم . نثر آن دو صفحه و نظم آن ۱۷٦ بیت است . **رسالهٔ نثر** «**جنبش نامه**» اینگونه آغاز می گردد :

«بسم‌الله الرحمن الرحیم ، باب دانستن عضوهای جنبیدن : «بدانکه امیر المؤمنین عمر بن الخطاب (رض) سعد و قاص را بجانب عجم فرستاده بود عجم را گرفت و ملک را هلاک کرد و این کتاب بدست مردی بود که نام یفقی و از مدینه بود و این کتاب در مدینه آورده با خود میداشت در وقت هارون رشید فرمود که این کتاب را اختلاج نامه خوانده‌اند و باخود داشتند و از خود جدا نه کردند و عظیم عزیز میداشت» .

و اینگونه ختم می شود : «و اگر تهیگاه از جانب راست بجهد از فرزند شاد شود اگر تهیگاه از جانب چپ بجهد روزی زیاده شود والله اعلم بالصواب تمت تمام **جنبش نامه** بفضل و کرم او تعالی شأنه» .

آغاز رسالهٔ نظم «**جنبش نامه**» چنین است : «بسم‌الله الرحمن الرحیم ،

گفته حکماء قول ذوالقرنین — آنکه او یافت کار حکمت وزین
هست در اصطلاح حکم تمام — زانکه از معجزات هست کلام
چونکه عضوی بجست از اعضاء — بر تو در حال میشود پیدا
خبرت می دهند زخیر و ز شر — تا شوی آگه از وجود بشر
گرچه احکام جستن اعضا است — علم شاهان و دانش حکما است

خسروانش عزیز داشته اند و ز خرد نقش او گماشته اند
نثر بود این بنظمش آوردم دادمش شرح و در دلش کردم»

و انجام چنین :

«ناخن دست راست تو چون جست
اثر فتنه و خصومت هست
ناخن دست چپ چو جست دمی
گردد ایمن ز هر بلا و غمی
ناخن پای راست چون بجهد
خبر از شور جنگ و فتنه دهد
ناخن پای چپ چو هست تمام
خورمی باشد سعادت نام

تمام شد الحمدلله» .

کیمیای سعادت

۸۹۰
———
۱۲۶

[ادب ، دین ، فارسی ، منثور]

۱- **اندازه** : — بیرونی : ۲۷ × ۲۰ × ۳/۵ س م . — درونی : ۱۷ س ۲۰ × ۱۲ س م .

۲- **اوراق** : ۲۹۶ ورق . ۵۹۲ صفحه .

۳- **کاغذ** : نازک زرد و سفید رنگ هندی ، ساییده شده ، اندکی کرم خورده ، وصالی شده ، جلد کاغذی .

۴- **خط** : نستعلیق متوسط ، پخته ، خوانا ، عنوانها و نشانه ها و سر فصلها شنگرف . روی جملات عربی و الفاظ مهم خط سرخ کشیده شده . قرن ۱۱ و ۱۲ ه‍ ق .

۵- **کاتب** : و تاریخ کتابت ندارد .

۶- **مؤلف** : «**حجة الاسلام امام ابو حامد محمد بن محمد بن محمد بن احمد غزالی طوسی ۴۵۰ — ۵۰۵ ه‍ ق**» ، تاریخ تألیف و نام مؤلف در این نسخه نیامده ، نام تألیف «**کیمیای سعادت**» است . در صفحهٔ ۴ اینگونه آمده است : «این کتاب شرح اخلاط این **کیمیا** است که به حقیقت چه **سعادت** ابدی است ، و این کتاب را بدین معنی **کیمیای سعادت** نام کردیم» .

۷- **آغاز** : «سهل یا الٰهی کل صعب بحرمة سیدالابرار ، رب یسر و تمم بالخیر و به نستعین ، بسم الله الرحمن الرحیم ، شکر و سپاس فراوان به عدد ستارهای آسمان و قطرهای باران و برگ درختان و ریگ بیابان و ذره های زمین و آسمان مرآن خدای را که یگانگی صفت اوست و جلال و کبریایی و عظمت و مجد و بهاوی خاصیت اوست» .

۸- **انجام** : متأسفانه این نسخه ناقص است و تا آخر «رکن سوم — مهلکات» را در بر دارد و اینگونه ختم می شود : «غرور ارباب اموال را بسیار است و هیچ صنف از این رسته نیند مگر آنکه علم حاصل کند چنانکه در این کتاب گفته‌ایم تا آفت طاعت به ریا و غرور نفس و مکر شیطان بشناسد آنگاه دوستی خدای تعالی بروغالب شود و دوستی دنیا از پیش برخاسته شود الا به عذر ضرورت و مرگ در پیش خود نهاده باشد تا جزبه استعداد آن مشغول نبود این آسان شود بر هرکه ایزد سبحانه و تعالی بر او آسان کند و توفیق» .

۹- **چگونگی :** موضوع کیمیای سعادت : فقه ، حدیث ، عرفان ، اخلاق ، ادب ، و سایر موضوعات علمی و عملی زندگی و دین است نه فقط برای مسلمانان بل برای همهٔ جهان بشریت . این نسخهٔ کیمیای سعادت باوجود اینکه ناقص است ، کتابت آن خوب و سهوالقلم کاتب در آن کم است . همهٔ کتاب (نسخه) کیمیای سعادت بر چهار عنوان و چهار رکن بخش شده . هر رکن دارای ده اصل و جمعاً چهل اصل است :

«این است ارکان و فهرست اصول کیمیای سعادت به تمامت و ما اندرین کتاب جمله این چهار عنوان و چهارکن بر چهل اصل شرح کنیم» . در تمدن و تاریخ اسلام ، شاهکاری از احیاء علوم الدین به عربی و کیمیای سعادت به فارسی اندک است و شاید نیست .

گلستان

۸۹۰/۱۰۳

[ادب ، فارسی ، منثور و منظوم]

۱- **اندازه :** — بیرونی : ۲۹/۵×۱۹/۵×۲ س م . — درونی : ۱۳ س ۱۸×۱۰ س م .

۲- **اوراق :** ۱۱٤ ورق . ۲۲۸ صفحه .

۳- **کاغذ :** ضخیم زرد رنگ هندی ، اندکی کرم خورده ، وصالی شده ، جلد مقوایی تازه ملون ونو با عطف و گوشهٔ پارچه‌یی .

٤- **خط :** نستعلیق خوش متوسط (متن) و خفی (حاشیه) و ثلث (جملات

عربی) ، خوانا ، پخته ، عنوانها و نشانه ها شنگرف خوش رنگ ، اشعار و احادیث و آیات قرآن معرب (مشکول) ، قرن ۱۳ ه‍ ق .

۵- کاتب : «**فضل احمد**» که برای «**سید احمد**» کتابت کرده ، تاریخ کتابت «**۱۲۷٤ ه‍ ق**» : «تمام شد . . . . . گلستان . . . . . شیخ سعدی شیرازی قدس سره به دست خط احقر العباد فضل احمد . . . . . برای پاس خاطر . . . . سید احمد . . . فی التاریخ اثنی و عشرون از ماه و شهر محرم بود و فی سنهٔ ۱۲۷٤ هجری مقدس» .

۶- مؤلف : «**شیخ مصلح الدین ابو محمد عبدالله بن مشرف بن مصلح بن مشرف سعدی شیرازی** متوفی ۶۹۱ ه‍ ق» ، تاریخ تألیف «**۶۵۶ ه‍ ق**» ، در صفحهٔ ۲۰ فرماید :

«در آن مدت که مارا وقت خوش بود
ز هجرت ششصد و پنجاه و شش بود»

نام تألیف «**گلستان**» است ، در صفحهٔ ۱٤ فرماید :

«گفتم برای نزهت ناظران و فسحت حاضران کتاب گلستان تصنیف توانم کرد که باد خزان روزگار را براوراق او دست تطاول نباشد . . . . .

به چه کار آیدت ز گل طبقی
از گلستان من ببر ورقی
گل همین پنج روز شش باشد
وین گلستان همیشه خوش باشد» .

۷- آغاز : «رب یسر و تمم بالخیر ، بسم الله الرحمن الرحیم ، منت خدای را عزوجل که طاعتش موجب قربت است و به شکر اندرش مزید نعمت . . . . . . » .

۸- انجام :

«ما نصیحت به جای خود کردیم
روزگاری در این به سر بردیم
که نیاید به گوش رغبت کس
بر رسولان پیام باشد و بس

یا ناظراً فیه سل بالله ارحم علی المصنف و استغفر . . . . . . لکاتبه . . . . و اطلب الاحسانا ، تمت تمام شد هذه النسخة المیمونة مسمی به کتاب گلستان من تصنیف حضرت شیخ سعدی شیرازی قدس سره به دست خط احقرالعباد فضل احمد غفرالله له ولوالدیه و احسن الیهما والیه برای پاس خاطر قرة عین سید احمد طال‌الله‌عمره و تضاعف احسن علمه و عمله آمین یارب العالمین فی التاریخ اثنی و عشرون از شهر محرم بود فی سنهٔ ۱۲۷۴ هجری مقدس» .

۹- چگونگی : این نسخه حواشی فراوان و سودمند و معانی لغات و اشعار و عبارات عربی و شواهد شعر به خط نستعلیق خفی دارد میان سطرها و در حاشیه ها . در صفحات اول و پایان آن یادداشت و اشعار گوناگون دارد به فارسی و عربی از جمله مناجات امام اعظم کوفی و برخی نام داروها . نسخهٔ ارزنده‌یی است .

گلستان

۸۹۰ / ۶۵

[ادب ، فارسی ، منثور و منظوم]

۱- اندازه : — بیرونی : ۲۲/۵ × ۱۶ × ۱/۵ س م . — درونی : ۱۶ س ۱۹ × ۱۰ س م .

۲- اوراق : ۸۲ ورق . ۱٦٤ صفحه .

۳- کاغذ : سفید تیره رنگ هندی ، کرم خورده ، آب رسیده ، وصالی شده ، جلد نیلگون مقوایی نو .

٤- خط : نستعلیق متوسط ، خوانا ، پخته ، عنوانها و نشانه ها شنگرف روشن . قرن ۱۲ ھ ق .

۵- کاتب : و تاریخ کتابت ندارد .

٦- مؤلف : شیخ اجل سعدی شیرازی (رک : گلستان ۱۰۳/۸۹۰) .

۷- آغاز : «یافتاح ، رب یسر و تمم بالخیر ، بسم الله الرحمن الرحیم . منت خدای راعز و جل که طاعتش موجب قربت است . . . .» .

۸- انجام : «تاطبع ملول ایشان از دولت قبول محروم نماند الحمد لله رب العالمین والعاقبة للمتقین والصلوة علی رسوله محمد و آله و اصحابه اجمعین

ما نصحیت به جای خود کردیم
روزگاری در این بسر بردیم
گر نیاید به گوش رغبت کس
بر رسولان بلاغ باشد و بس

تمام شد» .

۹- چگونگی : این نسخه چنان می نماید که از روی نسخهٔ کهن نوشته آمده است اما دقت کتابت در آن نشده است . (رک : گلستان ۱۰۳/۸۹۰ ، ۱۱۱/۸۹۰) .

۸۹۰
———
۱۱۱

گلستان

[ادب ، فارسی ، منثور و منظوم]

۱- اندازه : — بیرونی : ۱۶ × ۱۱ × ٤ س م . — درونی : ۱۱ س ۱۲ × ۷ س م .

۲- اوراق : ۱۷۷ ورق . ۳۵٤ صفحه .

۳- کاغذ : نازک زرد تیره رنگ براق کشمیری ، آب رسیده ، وصالی شده ، اندکی کرم خورده ، جلد مقوایی کهنه .

٤- خط : نستعلیق متوسط ، ناپخته ، خوانا ، عنوانها و نشانه ها و سر فصلها شنگرف روشن ، قرن ۱۲ ﻫ ق .

۵- کاتب : و تاریخ کتابت معلوم نشد (رک : ۹ — چگونگی ، همین نسخه) .

۶- مؤلف : «**شیخ اجل سعدی شیرازی**» (رک : گلستان ۱۰۳/۸۹۰) .

۷- آغاز : «رب یسر ، وتمم بالخیر ، بسم الله الرحمن الرحیم ، منت مرخدای را عزوجل که طاعتش موجب قربت است و به شکر اندرش مزید نعمت . . . . . » .

۸- انجام : « . . . . . . برحمتک یا ارحم الراحمین

ما نصیحت به جای خود کردیم
روزگاری در این به سر بردیم
گر نیاید به گوش رغبت کس
بر رسولان بلاغ باشد و بس

تم تم تام شد کتاب **گلستان** تحریر یافت» .

۹- **چگونگی :** این نسخهٔ گلستان در هشت باب کامل است . بعضی عبارات و الفاظ مشکل فارسی و عربی آن معرب است . سهوالقلم کاتب در آن دیده می شود . این نسخه را آقای **میجر شاه پال قریشی** به کتابخانهٔ گنج بخش مرکز تحقیقات فارسی ایران و پاکستان اهدا کرده است و آن را جد اعلای او به نام «فقیر محمد قریشی ابن غلام محمد قریشی ابن نور محمد قریشی» کتابت کرده است . با اهدای این نسخه به کتابخانهٔ مرکز تحقیقات فارسی ایران و پاکستان (کتابخانهٔ گنج بخش) هم نام آن خاندان جاویدان گشته وهم نسخهٔ خطی از گزند اهرمن روزگار محفوظ مانده است .

۸۹۰ / ۲۱۶

گلستان

[ادب ، فارسی ، منثور و منظوم]

۱- **اندازه :** — بیرونی : ۲۴ × ۱۵/۵ × ۲ سم . — درونی : ۱۷ × ۱۸ س ۱۰/۵ سم .

۲- **اوراق :** ۷۳ ورق . ۱۴۶ صفحه .

۳- **کاغذ :** ضخیم زرد روشن رنگ هندی ، کرم خورده ، جلد مقوایی پوسیده باعطف پارچهٔ سیاه .

۴- **خط :** نستعلیق متوسط ، خوانا ، پخته ، روشن ، عنوانها و نشانه ها شنگرف ، بالای کلمات و الفاظ مهم خط سرخ کشیده شده ، قرن ۱۲ ه ق .

۵- **کاتب** : «**اسماعیل**» ، تاریخ کتابت ندارد : «تم تمام شد این کتاب گلستان دست خط فقیر اسماعیل ساکن موضوع بساندورایم از پرگنه دانگلی درین نوشتن سهوی و خطای شده باشد بذیل کرم بپوشند» .

۶- **مؤلف** : «**شیخ اجل سعدی شیرازی**» (رک : گلستان ۱۰۳/۸۹۰) .

۷- **آغاز** : «رب یسر ولا تعسر و تمم بالخیر بسم الله الرحمن الرحیم ، منت مرخدای را عزو جل که طاعتش موجب قربت است و بشکر اندرش مزید نعمت هر نفسی که فرو می رود ممد حیات است و چون برمی آید مفرح ذات پس در هر نفسی دو نعمت موجود است و بر هر نعمتی شکری واجب».

۸- **انجام** : «دو کس مردند و تحسر بردند یکی آنکه داشت و نخورد و دیگر آنکه دانست و نکرد ، قطعه :

کس نبیند بخیل فاضل را
که نه در عیب گفتنش کوشد
در کریمی دو صد گنه دارد
کرمش عیبها فرو پوشد
ما نصیحت بجاه خود کردیم
روزگاری درین بسر بردیم
گرنیاید بگوش رغبت کس
بر رسولان پیام باشد و بس

تم تمام شد این کتاب **گلستان**......» (رک : ۵-کاتب) .

۹- **چگونگی** : این نسخهٔ گلستان مثل اینکه برای تدریس کتابت شده است . سهوالقلم کاتب در آن دیده می شود . حواشی و یادداشتهایی

دارد ، از جمله : «این کتاب گلستان جنت نشان خلد آشیان مبلغ یک روپیه ۱۳ بز از قاضی اسماعیل گرفته ایم برای شهادت نوشته شد ، دستخط فقیر حیات بخش از زبان الٰہی بخش قلمی نموده شد» . نام بسیاری از «باباها» در صفحهٔ ۱٤٤ و ۱٤٥ آمده است : «کوم بابا تمیل ، بابا تمی ، بابا لهه ور ، بابا عمر ، بابا دین ، بابا حیات ، بابا جوهر ، بابا مهر گلوبی ، بابا مهر فیض بخش» .

در صفحهٔ ۱٤٦ اشعاری به اردو کتابت شده است . در همین صفحهٔ یک تقاضا نامه برای درخواست «قلمدان» و «چغه» و «انگشتری» کتابت شده :

«......وقت آمدن یک عدد چغه و یک عدد قلمدان و دوسه عدد انگشتری همراه آرند» .

گلستان

۸۹۰ / ۲٤٦

[ادب ، فارسی ، منثور و منظوم]

۱- **اندازه** : — بیرونی : ۲۶/۵ × ۱۸ × ۲/۵ سم . — درونی : ۱۳ س ۱۵/۵ × ۸/۵ سم .

۲- **اوراق** : ۱۲٤ ورق . ۲٤٦ صفحه .

۳- **کاغذ** : نازک زرد روشن رنگ سیالکوتی ، جلد مقوایی زرد گون باعطف و گوشهٔ پارچه یی و چرمی سرخ و سیاه .

۴- **خط** : نستعلیق خوش ، روشن ، خوانا ، پخته ، عنوانها و نشانه ها و سرفصلها شنگرف روشن ، بالای کلمات و جملات مهم خط افقی سرخ کشیده شده ، قرن ۱۳ ه‍ ق .

۵- **کاتب** : «**میان محمد زمان**» و تاریخ کتابت «**۱۲۷۳ ه‍ ق**» : «تمت تمام شد کتاب گلستان در شهر سفر (صفر) بتاریخ بیستم از دستخط فقیر حقیر میان محمد زمان غریب و ناتوان برای پاسخاطر خود نوشته شد سنهٔ ۱۲۷۳

یلوح الخط فی قرطاس دهراً
و کاتبه الرمیم فی التراب
الٰهی هر آنکس که این خط نوشت
عفو کن گناهش عطا کن بهشت»

۶- **مؤلف** : «**شیخ اجل سعدی شیرازی**» (رک : ۸۹۰/۱۰۳ ، ۸۹۰/۱۱۱) .

۷- **آغاز** : «رب یسر ولا تعسرو تمم بالخیر ، منت مر خدا یرا عز و جل که طاعتش موجب قربت است و بشکراندرش مزید نعمت و هر نفس که فرو میرود ممد حیات است و چون برمی‌آید مفرح ذات پس در هر نفسی دو نعمت موجود است و بر هر نعمتی شکری واجب ، بیت ،

از دست و زبان که برآید
کز عهدهٔ شکرش بدر آید

۸- **انجام** : «مثنوی :

ما نصیحت بجای خود کردیم
روزگاری درین بسر بردیم

گر نیاید بگوش رغبت کس
بر رسولان بلاغ باشد و بس

شعر :

لو ان لی یوم التلاق
عندالرؤف لقلت یا مولا انا
انا المسیٔ وانت مولی محسن
هاقد اسأت و اطلب الاحسانا

بیت :
شکر که این نامه بعنوان رسید
پیشتر از عمر بپایان رسید»

۹- **چگونگی** : این نسخه با خط خوش و کلمات و الفاظ معرب (مشکول) همراه است . الفاظ و کلمات مشکل و در بعضی جای‌ها جملات عربی را به فارسی درمیان سطرها ترجمه کرده است (رک : گلستان ۱۰۳/۸۹۰) .

۸۹۰/۶۳

لب لباب معنوی

[ادب ، فارسی ، منثور و منظوم]

۱- **اندازه** : — بیرونی : ۲۲×۱۵×۴/۵ سم . — دورنی : ۱۷ س ۲۱×۷ سم .

۲- **اوراق** : ۲۶۴ ورق . ۵۲۸ صفحه .

۳- **کاغذ** : نازک زرد تیره رنگ کشمیری ، کرم خورده ، وصالی شده ، جلد مقوایی باعطف و گوشهٔ پارچه .

۴- خط : نستعلیق خوش خفی ، پخته ، خوانا ، عنوانها و نشانه ها شنگرف قرن ۱۰ و ۱۱ ه ق .

۵- کاتب : نام خود را نیاورده اما تاریخ کتابت در پایان صفحه ۵۲۸ «۱۰۶۹ ه ق» آمده :

«فی التاریخ ۲۸ شهر جمادی الاول سنة ۱۰۶۹ روز سه شنبه وقت نماز چاشت تحریر یافت» .

۶- مؤلف : «**حسین بن علی الواعظ البیهقی المدعو بالکاشفی**» بوده است وبه همین ترتیب نام خود را در صفحهٔ ۷ آورده ، تاریخ تألیف «**۸۸۵ ه ق**» است . که در این دو بیت در صفحه ۵۲۷ آمده :

روز شنبه آخر ماه صیام
گشت این نوباوهٔ غیبی تمام

سال هجرت هشتصد و هشتاد و پنج
مرتفع گشت این کلام نور گنج»

نام تألیف را نیز در این بیت ذکر کرده است :

نام او **لب لباب معنوی** است
انتخاب انتخاب مثنوی است

۷- آغاز : چند برگ از آغاز آن افتاده و بعداً با خط و قلم دیگر کتابت کرده و الحاق نموده‌اند . پس از فهرست و یادداشت آغاز نسخه ، به این عبارت آغاز می شود :

«بسلسال الوصال روحه و زاد فی غرف شرف القرب فتوحه اتفاق افتاده بود و نکته یی چند از حقایق دقایق ام الکتاب مناسب

وقت و زمان از مکمن غیب به عالم ظهور بسبب امداد و بیان جلوه یافته».

۸- انجام : پس از اینکه مؤلف «**لب لباب معنوی**» را پایان می دهد، ابیاتی از خود برهان وزن مثنوی سروده و افزوده است که بدین ابیات خاتمه می یابد :

«کاین نهال چند سبز از مثنوی
که فرو کشتم به باغ معنوی

تا قیامت تازه و پر نور دار
دست دزدان را زمیوه‌ش دور دار

پوست چینان را از این لب لباب
دیده ها بر دوز تا روز حساب

عشق بازان را از این ماء معین
فیض ده آمین رب العالمین

و بعد تاریخ کتابت آمده است :

«تمت تمام شد فی التاریخ ۲۸ شهر جمادی الاُول سنهٔ ۱۰۶۹ روز سه شنبه وقت نماز چاشت تحریر یافت.

هر که خواند دعا طمع دارم
ز آنکه من بندهٔ گنه کارم».

۹- چگونگی : موضوع این نسخه، برگزیده‌ئی از مثنوی معنوی جلال الدین محمد بلخی رومی (متوفی ۶۷۲ ه‍ ق) که بدین ترتیب تقسیم شده است :

«لا جرم جهت انفجار میاه این معانی سه عین متعین ساخت که

عین اول جامع اطوار شریعت باشد و عین دویم مخزن اسرار طریقت و عین سیوم مطلع انوار حقیقت و به ازاء اجزاء زلال نوال هر عینی را چند نهر که مشتمل بر رشحات مطهر و مظهر تفاصیل جمل آن باشد مقرر کرد» .

حواشی مفید به قلم شکسته و نستعلیق و تازه تر از متن دارد .

لغات الادویه

۶۱۰
۲۳

[طب ، فارسی ، منثور]

۱- اندازه : — بیرونی : ۲۹ × ۱۵/۵ × ۷/. س‌م . — درونی : ۲۰ س ۲۲ × ۱۱ س‌م .

۲- اوراق : ۲۷ ورق . ۵٤ صفحه .

۳- کاغذ : ضخیم زرد تیره رنگ هندی ، اندکی کرم خورده ، آب رسیده .

٤- خط : تحریر ، ناپخته و ناخوانا . عنوانها شنگرف و بالای کلمات مهم خط شنگرف کشیده شده است .

۵- کاتب : «میان سکندر شاه بن میان رحیم شاه» نام داشته و در پایان صفحهٔ ۵۳ اینگونه آورده : «تمت تمام شد به دستخط فقیر میان سکندر شاه بن میان رحیم شاه قصبهٔ بهمیکی» . و تاریخ کتابت ناشناخته است .

٦- مؤلف : و تاریخ تألیف معلوم نشد و نام تألیف «لغات‌الادویه» است .

۷- آغاز : «بسم الله الرحمن الرحیم ، رب یسر و تمم بالخیر اجاص الوبخار طب امرملین ص عسل یا عناب ش یازده دانه الوچه مشهو بهمین یعنی آرد اکلیل الملک کنیده» .

۸- انجام : «ص عسل و دارچینی ل بزرالیخ یاتفاح فارسی است . تمت تمام شد بدستخط فقیر میان سکندر شاه بن میان رحیم شاه قصبهٔ بهمیکی» .

۹- چگونگی : نام گیاهان دارویی و داروها در این کتاب به ترتیب حروف الفبا است و بربابهای گوناگون تقسیم کرده شده است ، مانند :

باب الالف ، باب الباء ، باب التاء......» در این کتاب حروف مقطعه به شنجرف کتابت شده است . چنان به نظر رسید که حروف مقطعه نمایندهٔ مآخذی است که مؤلف در اختیار داشته است و هیچ ضابطه یی در این باره به دست داده نشده است .

لیلی و مجنون نظامی

۸۹۰/۸۶

[ادب ، فارسی ، منظوم «مثنوی»]

۱- اندازه : — بیرونی : ۳۰/۵×۱۹/۵×۱ سم . — درونی : ۲۲ س (هر سطر ٤ مصراع یادو بیت) ۲۶×۱۳ سم .

۲- اوراق : ۵۳ ورق . ۱۰۶ صفحه .

۳- کاغذ : نازک براق سفید رنگ سپاهانی ، آب رسیده ، وصالی شده ، کرم خورده ، جلد مقوایی ملون و نو باعطف و گوشهٔ پارچیی .

۴- **خط** : نستعلیق متوسط ، پخته ، خوانا ، جدول اطراف صفحه زرین و نیلگون و سرخ ، جدول میان سطرها و عنوانها و نشانه ها شنگرف تیره رنگ . قرن ۱۲ ه ق .

۵- **کاتب** : و تاریخ کتابت ندارد . اما کاتب این نسخه و هفت پیکر (رک : هفت پیکر ۸۵/۹۰) یکی بوده است زیرا خط این هر دو مثنوی یکی است .

۶- **مؤلف** : یا (شاعر) : (رک : **اسکندر نامهٔ نظامی گنجوی**) ، تاریخ این مثنوی یا تألیف در سال «**۵۸۴ ه ق**» و به نام شروانشاه اخستان بن منو چهر است . در صفحهٔ ۱۱ گوید :

«کاراسته شد به بهترین حال
در سلخ رجب به ثی و فی دال
تاریخ عیان که داشت با خود
هشتاد دو چهار بود و پانصد».

۷- **آغاز** : «بسم الله الرحمن الرحیم .

ای نام تو بهترین سر آغاز
بی نام تو نامه کی کنم باز
ای کار گشای هر چه هستند
نام تو کلید هر چه بستند
ای هست کن اساس هستی
کوته ز درت دراز دستی
ای هیچ خطی نگشته ز اول
بی حجت نام تو مسجل» .

۸- انجام :

«حرز توبه وقت شاد کامی
بس باشد همت نظامی
یا رب زجمال آن جهاندار
آسیب گزیده را نگهدار
بادا همه اولیاش منصور
اعداش همیشه باد مقهور
بردستش جام خسروانی
پر باد ز آب زندگانی
یک قطره به من دهد جامش
کاین نامه نگاشتم نامش
این نامه که نامدار وی باد
بر دولت وی خجسته پی باد» .

۹- چگونگی : موضوع مثنوی لیلی و مجنون داستان دو دلداده از قبیله بنی عامر است . نام اصلی مجنون ، قیس بن ملوح بن مزاحم بوده که لیلی دختر سعد را دوست می داشته و سرگذشت آنان از داستانهای قدیم عرب است . وزن این مثنوی از مزاحفات بحر هزج است . در حدود ۴٦۰۰ بیت دارد . کاتب خیلی از جاها را خالی گذاشته که گویا بعداً نقاشی کند و لیکن فرصت نکرده و یا فوت کرده است . سهوالقلم کاتب دارد ، اما نسخه یی است مغتنم .

۸۹۰
۹

مثنوی مولوی (دفتر اول)

[ادب ، عرفان و اخلاق ، فارسی، منظوم]

۱- اندازه : — بیرونی : ۲۲/۵ × ۱۳ × ۱/۵ سم . — درونی : ۱۵ س ۱۶/۵ × ۷ سم .

۲- اوراق : ۱۶۰ ورق . ۳۲۰ صفحه .

۳- کاغذ : نازک زرد تیره رنگ هندی ، کرم خورده ، وصالی شده ، آب رسیده .

۴- خط : نستعلیق خوش ، پخته ، خوانا ، حواشی با خط تحریر و ثلث و شکسته ، جدول سرخ و زرد و سیاه و لوح ساده زر افشان . عنوانها و نشانه‌ها شنگرف . قرن ۱۱ یا ۱۲ ه‍ ق .

۵- کاتب : و تاریخ کتابت ناشناخته .

۶- مؤلف : یا (شاعر) : «**جلال الدین محمد بن بهاء الدین محمد**» معروف به «**مولوی**» متوفی ۶۷۲ هجری قمری و مدفن او به قونیه زیارتگاه پیروان اوست . تاریخ تألیف درمیانهٔ سالهای ۶٤۰ یا ۶۷۲ هجری قمری ، نام تألیف : «**مثنوی مولوی**» یا «**مثنوی معنوی**» که در سر زمین پاک و هند به «**مثنوی شریف**» شهرت دارد .

۷- آغاز : پس از حواشی و «بسم الله الرحمن الرحیم» :

«بشنواز نی چون حکایت می کند   وز جدائیها شکایت می کند
کز نیستان تا مرا ببریده‌اند   از نفیرم مرد و زن نالیده اند

۸- انجام :

تا خدایش باز صاف و خوش کند آنکه تیره کرد هم صافش کند
صبر آرد آرزورا بی شتاب صبر کن والله اعلم بالصواب».

۹- چگونگی : در این نسخه حواشی بسیار سودمندی به امضای «لطا» هست که آیات قرآن و احادیث نبوی با خط تحریری و نسخ کتابت و شرح کرده شده است . الفاظ عرفانی جدا گانه شرح داده شده است. تعداد اشعار این دفتر در حدود ۴۵۰۰ بیت است .

۸۹۰/۲۶

مثنوی مولوی

[ادب ، عرفان و اخلاق ، فارسی ، منظوم]

۱- اندازه : — بیرونی : ۵/۳۵×۵/۲۶×۵/۵ سم . — درونی : ۲۱ س ۵/۲۶×۱۷ سم . هر سطر چهار مصراع یا دو بیت دارد .

۲- اوراق : ۳۵۳ ورق . ۷۰۶ صفحه .

۳- کاغذ : ضخیم زرد تیره رنگ هندی ، آب رسیده ، وصالی شده ، اندکی کرم خورده ، جلد گالنگور نو با عطف و گوشهٔ چرمی سیاه .

۴- خط : نستعلیق متوسط ، خوانا ، پخته ، عنوانها و چند جدول شنگرف . قرن ۱۳ ه‍ ق .

۵- کاتب : نا شناخته ، فقط تاریخ کتابت در پایان هر دفتر مثنوی (ص ۲۱۹ و ۳۵۱ و ۳۵۵) «۱۲۶۰ ه‍ ق» تصریح شده است .

۶- مؤلف : یا (شاعر) «**جلال الدین محمد بلخی رومی**» (رک : مثنوی مولوی ۹/۸۹۰) .

۷- آغاز :

«بشنو از نی چون حکایت می کند وز جدائیها شکایت می کند
کز نیستان تا مرا ببریده اند از نفیرم مرد و زن نالیده اند».

۸- انجام : ناقص است یعنی در حدود پنجاه بیت افتاده دارد و اینگونه ختم می شود :

وقت رحلت آمد و جستن زجو کل شیءٌ هالک الا وجهه
باق این گفته آید بی زبان در دل آن کس که دارد زنده جان

۹- چگونگی : این نسخه حواشی و شروح مفید و سودمند دارد به امضای «میر نور الله» و «رضا» . تعداد اشعار این نسخه در حدود ۲۷ هزار است .

مثنوی مولوی (دفتر اول و دوم)

۸۹۰ / ۲۱۷

[ادب ، عرفان و اخلاق ، فارسی ، منظوم]

۱- اندازه : — بیرونی : ۲۲/۵ × ۱۵ × ۳/۵ سم . — درونی : ۱۹ س ۱۵ × ۷/۵ سم .

۲- اوراق : ۲۳۷ ورق . ۴۷۲ صفحه .

۳- کاغذ : نازک زرد تیره رنگ دهلی ، آب دیده ، وصالی شده ، جلد تیماجی ضربی نقش دار زردگون و مندرس .

۴- خط : نستعلیق متوسط خفی (متن) و شکستهٔ خفی (حواشی)، سخت خوانا، عنوانها و نشانه‌ها شنگرف روشن، قرن ۱۱ و ۱۲ ه‍ ق.

۵- کاتب : و تاریخ کتابت ندارد. فقط نوشته است: «تمت تمام».

۶- مؤلف : یا (شاعر): «**مولانا جلال الدین محمد بلخی رومی**» (رک: مثنوی مولوی ۹/۸۹۰).

۷- آغاز : «بسم الله الرحمن الرحیم،

بشنو از نی چون حکایت می کند
از جدائیها شکایت میکند
کز نیستان تا مرا ببریده اند
از نفیرم مرد و زن نالیده اند
سینه خواهم شرحه شرحه از فراق
تا بگویم شرح درد اشتیاق
هر کسی کو دور ماند از اصل خویش
باز جوید روزگار وصل خویش

۸- انجام :

«ابر می بارید چون مشک اشکها
حاجیان آنجا گشاده مشکها
یک عجایب در بیابان وا نمود
ابر چون مشکی دهان را بر گشود
یک جماعه دان عجایب کار ها
می بریدند از میان زنار ها

قوم دیگر را یقین در ازدیاد
وین عجب والله اعلم بالرشاد

قوم دیگر نا پذیرا ترس و خام
ناقصان سرمدی تم الکلام».

۹- **چگونگی :** متأسفانه این نسخه فقط دو دفتر مثنوی را در بر دارد . از ص ۱ تا ۳۸ و از ص ۱۶۵ تا ۱۸٤ افتادگی داشته که به قلم تازه تر کتابت شده و افزوده گشته است . یادداشتها و حواشی لغوی و عرفانی در کنارهٔ صفحات دارد . در صفحهٔ ۲ و ۳ مطالبی دربارهٔ خدیجة الکبری و گورستان مکه «جنت مالان» و گورستان «بقیع» و کوه‌های اطراف مکه و یک «حدیث نبوی به زبان سریانی» و رسم الخط فارسی و شرح نثر و شعر فارسی کتابت شده است . در حدود ۸۷۰۰ بیت دارد .

مثنوی نل و دمن

۸۹۰/۲۷

[ادب ، فارسی ، منظوم]

۱- **اندازه** : —بیرونی : ۲۲/۵×۱٤×۱/۵ س . — درونی : ۱۵ س ۱۶/۵ ×۹ سم .

۲- **اوراق** : ۱۳۸ ورق . ۲۷۶ صفحه

۳- **کاغذ** : نازک زرد تیره رنگ هندی ، اندکی کرم خورده ، کمی وصالی شده ، جلد مقوایی تازه .

٤- **خط** : نستعلیق خوش ، خوانا ، عنوانها و سر فصلها و جدول ها شنگرف و نستعلیق ، قرن ۱۲ ه‍ ق .

۵- کاتب : و تاریخ کتابت ناشناخته .

۶- مؤلف : «ابوالفضل فیضی متوفی ۱۰۰۴ هـ ق» . تاریخ تألیف در سال ۳۹ جلوس اکبر شاه و در «۱۰۰۳ هـ ق» . در صفحهٔ ۲۷۴ آورده :

«سی و نهم از جلوس شاهی
تاریخ مجدد الهی
چون سال عرب شمار کردم
الف و سه الف نگار کردم»

۷- آغاز :

«ای در تک و بوی تو ز آغاز
عنقای نظر بلند پرواز
فکر تو به دل خیال بگداخت
اوج تو ز مرغ بال بگداخت» .

۸- انجام : ناقص است وبه این دو شعر پایان این نسخه است :

«امروز ز دودمان ایام
زد نوبت من سپهر بر بام
سلطان سخن که شد امانم
اورنگ نهاد بر زبانم» .

۹- چگونگی : مضوع این نسخه داستان عشق نل و دمن است که از داستانهای سر زمین پاک و هند است . تا کنون چندین بار چاپ شده است . نسخه های خطی فراوان دارد . وزن آن از مزاحفات بحر هزج مسدس است و شعرآن محکم و فارسی و الفاظ و ترکیبات آن خوب است . در آغاز یک سرلوح سا دهٔ زرین و لاجوردی دارد . در صفحهٔ اول دعای از یکی از صحابه (رض) به فارسی دارد .

مجرب الشفاء

[طب ، فارسی ، منثور]

۱- اندازه : — بیرونی : ۲۷×۱۹ س‌م . — درونی : ۱۷ س ۲۲×۱۲/۵ س‌م .

۲- اوراق : ۴۰ ورق . ۸۰ صفحه .

۳- کاغذ : نازک زرد لاهوری (پاکستانی) ، جلد کاغذی زردگون .

۴- خط : نستعلیق ، خوانا روشن ، پخته ، عنوانها و نشانه ها شنگرف ، قرن ۱۳ ه ق .

۵- کاتب : و تاریخ کتابت ندارد .

۶- مؤلف : «**احمد بن محمود ملتانی**» ، نام تألیف «**مجرب الشفاء**» ، تاریخ تألیف ندارد : «اما بدانکه این ترکیب طب تصنیف ضعیف نحیف **احمد بن محمود** ملتانی ساکن گجرات (است) نام این طب را **مجرب الشفاء** نهاده شد» .

۷- آغاز : «بسم الله الرحمن الرحیم ، حمد بیحد و ثنای بیعدد مرخالقی را که داروی دفع دردها را بیافرید و درود بی نهایت بروح سرور انبیا و برکت اصفیا محمد رسول الله صلی الله علیه و آله وسلم اما بدانکه این ترکیب طب تصنیف ضعیف احمد بن ملتانی ساکن گجرات و این ضعیف میخواست که در این طب که لفظهای عربی و فارسی بیان کند» .

۸- انجام : «دیگر بیخ کتانی مفید در گرفتن ماه برکند در گوش بندد و اگر روز نوبت مقدار سه چهار درم سیاه دانه آرد کرده با شهد بلیسد علت دفع شود دیگر اگر در جامهٔ سیاه پر یوم و گوگل خوردنی بپیچد و بروغن ماد گاو چرب کند و بیفروزد و دود آن بگیرد و در چشم کشد تپ سوما کنه برود».

۹- چگونگی : موضوع این نسخه علم طب است که بیشتر براساس فکرو نظر اطبای شبه قاره قرار دارد زیرا اصطلاحات و ترکیبات و نام‌های دارویی و گیاهی و بیماری سر زمین پاک و هند فراوان دارد. تقسیمات آن بر بنیاد «باب» نهاده شده است و جمعاً «۴۰ باب» دارد. مثلاً : «باب اول شناختن زحمت از بول و نبض ... باب نوزد هم دفع اسهال شکم ..... باب چهل در منافع متفرقات». اما این باب اخیر را با «باب سی و نهم» در هم آمیخته و مطالب را جابجا نقل کرده است. پس از هر باب، تحت «نوع» و «دیگر» و «نوع دیگر» مطلب را شرح می دهد. فارسی آن مخصوص سر زمین پاک و هند است. سهوالقلم کاتب اندک دارد.

٦١٠/١٢٥

مجربات اکبری

[طب ، فارسی ، منثور]

۱- اندازه : — بیرونی : ۲۶×۱۵/۵×۲/۵ س م. — درونی : ۱۵ س ۱۹×۹ س‌م.

۲- اوراق : ۱۸۰ ورق. ۳۶۰ صفحه.

۳- **کاغذ** : ضخیم زرد تیره رنگ هندی ، آب رسیده ، وصالی شده ، ساییده شده ، جلد کاغذی تازه .

۴- **خط** : نستعلیق متوسط ، ناپخته ، سخت خوانا ، عنوانها و سر فصلها و نشانه ها شنگرف روشن ، قرن ۱۲ هـ ق .

۵- **کاتب** : «**مراد بخش**» بوده ، تاریخ کتابت ندارد : در صفحهٔ ۳۶۰ آمده : «به دست خط فقیر حقیر مراد بخش تمت تمام شد » .

۶- **مؤلف** : «**محمد اکبر ابن حاجی میر محمد مقیم**» نام دارد ، تاریخ تألیف معلوم نشد ، نام تألیف «**مجربات اکبری**» نام دارد . در صفحهٔ یک اینگونه آمده : «اما بعد احقر العباد محمد اکبر ابن حاجی میر محمد مقیم معروض می دارد که ترکیبی چند که از اهل تجربه اصغاء می شد بر قطعات قرطاس می نگاشت» و در صفحهٔ ۳۶۰ نوشته : «قد وقع الفراغ من تسوید هذه الاوراق فی الطب المسمی به مجربات اکبری» .

۷- **آغاز** : «رب یسر و تمم بالخیر الحمدلله الذی هدانا الی الصراط المستقیم والصلوة علی رسوله محمد الذی وصف بأنک لعلی خلق عظیم و علی آله واصحابه الذین خصوا باللطیف العمیم اما بعد احقر العباد محمد اکبر ابن حاجی میر محمد مقیم معروض می دارد» .

۸- **انجام** : «تدبیر سلحه که رنگ نگیر زهرهٔ ماکیان به روغن بیدانجیر بمالند تمم قد وقع الفراغ من تسوید هذه الاوراق فی الطب المسمی بمجربات اکبری والحمد لله علی الا تمام والصلوة علی رسوله خیرالانام وآله العظام و اصحابه الاکرام والسلام علی من اتبع الاسلام بدست خط فقیر حقیر مراد بخش تمت تمام شد» .

۹- چگونگی : این نسخه در ۳۱ باب است و هر باب بر فصول تقسیم شده است . معالجات و مداوات در این نسخه براساس مشاهدات و معاینات نوشته آمده است . اگرچه فارسی آن دلنشین نیست ، اما اصطلاحات طبی و نام های گیاه ها و داروهای طبیعی و روش معالجه کردن بیماری را فرایاد می دهد . متأسفانه فهرست مطالب ندارد . از لا بلای اوراق معلوم می شود علاوه بر «باب» و «فصل» ، الفاظ «فایده» و «دیگر» نیز تقسیم بندی مطالب را نشان می دهد . حواشی و یادداشت هایی هم دربارهٔ داروها و نام آنها دارد . نسخ چاپی و خطی آن در دست رس هست .

۲۹۰
۲۱۲

مجموع سلطانی

[دین ، فقه ، فارسی ، منثور]

۱- اندازه : —بیرونی : ۲۱ × ۱۶ × ۲ س‌م . — درونی : ۱۳ س ۱۵ × ۷/۵ س‌م .

۲- اوراق : ۱۲۹ ورق . ۲۵۸ صفحه .

۳- کاغذ : نازک زرد تیره رنگ هندی ، آب دیده ، ساییده شده ، اندکی وصالی شده ، جلد مقوایی پارچه پوشیدهٔ کهنه .

۴- خط : نستعلیق ، روشن ، خوانا ، پخته ، عنوانها و نشانه‌ها شنگرف ، قرن ۱۱ و ۱۲ ه‍ ق .

۵- کاتب : «**محمد مرتضی ولد محمد فرید**» و تاریخ کتابت سال «**۱۱۱۸ ه‍ ق**» ، در ص ۲۵۷ چنین آمده است : «**تمت هذا الکتاب المعظمة مسمی** مجموع سلطانی در روز پنج شنبه بتاریخ دهم شهر جمادی الثانی سنهٔ

۱۱۱۸ مطابق سنهٔ جلوس ...... (کرم خورده) بید محمد مرتضی ولد محمد فرید ، هر که خواند دعا طمع دارم ، تم شد ، تم شد تم شد کار من نظام شد» .

۶- مؤلف : و تاریخ تألیف معلوم نشد ، چون نصف ورق اول مفقود شده است . اما نام تألیف در ص ۲۵۷ «مجموع سلطانی» آمده است (رک : ۵- کاتب ، نیز مجموعهٔ سلطانی ۱۴۳/۲۹۰) .

۷- آغاز : «رب یسر و تمم بالخیر ، بسم الله الرحمن الرحیم ، الحمدلله رب العالمین والعاقبت للمتقین والصلوة والسلام علی رسوله محمد و آله واصحابه اجمعین بدانک این کتاب است در ...... فقه ......» . (نصف ورق اول پاره و مفقود شده) .

۸- انجام : «ذی ذمه را در نکاح آورد بمقدار از خمر معین یا بخوک معین کرد بعده هر دو یا یکی از ایشان مسلمان شد ، مهر مر منکوحهٔ مذکوره چه طلب آید ، همان خمر و خوک ، در صورتی که خمر غیر معین است و بخوک غیر معین مناکحه کردند حکم چیست ؟ قیمت خمر و مهر مثل در خوک کذافی الکافی والله اعلم بالصواب تمت هذا الکتاب المعظمة مسمی مجموع سلطانی» (رک : ۵ کاتب).

۹- چگونگی : موضوع این نسخه احکام و قوانین فقه اسلام است (رک ۲۵۵/ ۲۹۰) مثلاً : «باب الصوم ، باب الاعتکاف ، باب طلاق ، باب النکاح . بعضی از باب ها شماره دارند و برخی ندارند . حواشی و یادداشتها و اشعار سود مندی به فارسی در کنارهٔ صفحات و لا بلای سطر ها دارد . درکنارهٔ صفحهٔ ۱۸۶ «کعبه» را به صورت دو مربع مستطیل متحد المرکز رسم کرده و راهنمائی هائی نموده است . این نسخه گویا به نام «اورنگ زیب» نامیده شده است . (رک مجموعهٔ سلطانی ۱۴۳/۲۹۰) .

مجموعة السلطانی

[دین ، فقه ، فارسی ، منثور]

۱- اندازه : — بیرونی : ۲۲ × ۱٤/۵ × ۱/۵ سم . — درونی : ۱۵ س ۱۷ × ۹/۵ سم .

۲- اوراق : ۷۸ ورق . ۱۵٦ صفحه .

۳- کاغذ : نازک زرد تیره رنگ هندی ، ساییده شده ، وصالی شده ، جلد مقوایی ملون نو باعطف پارچه‌یی .

٤- خط : نستعلیق و تحریر متوسط ، خوانا و پخته ، عنوانها و باب ها و نشانه ها شنگرف ، قرن ۱۲ و ۱۳ ه‍ ق .

۵- کاتب : تاریخ کتابت معلوم نشد چون از آخر ناقص است .

٦- مؤلف : و تاریخ تألیف شناخته نشد ، اما از قرار معلوم در عهد **سلطان محمود غزنوی** تألیف شده و نام تألیف را «**مجموعة السلطانی**» نوشته است : «بدان که این کتاب است دربیان مسایل فقه عبادات ، نام این کتاب را «مجموعة السلطانی» نهاده است» . (رک : مجموع سلطانی ۲۹۰/۲۱۲) .

۷- آغاز : «بسم‌الله الرحمن الرحیم ، بدان که این کتاب است در بیان مسایل فقه عبادات نام این کتاب را مجموعة السلطانی نهاده است بعون الله الهادی که چون بندگی حضرت سلطان المشائخ اولیاء سلطان محمود عزنوی را مهمی پیش آمد هر عالمی که در ولایت او بود طلب کرد» .

۸- انجام : ناقص است و بدین عبارت پایان می یابد : «سؤال اگر منکوحهٔ مذکور پیش از وطی مطلق گشت او را چه مقدار مهر آید طلب؟ جواب نصفی از ده درم که مسمی زیادت شد نصفی از آن کذا فی الکبری سؤال اگر در حال انعقاد دعا عاقدین بدین» .

۹- چگونگی : موضوع این رساله احکام عملی فقه اسلام است (رک : مجموع سلطانی ۲۱۲/۲۹۰ ، مجموعهٔ سلطانی ۲۵۵/۲۹۰) .

مجموعهٔ سلطانی

۲۹۰/۲۵۵

[دین ، فقه ، فارسی ، منثور]

۱- اندازه : — بیرونی : ۲۳/۵×۱۵×۵/۱ س م . — درونی : ۱۳ و ۲۰ و ۲۵ س ۱۶/۵×۹ و ۱۸×۹/۵ س م .

۲- اوراق : ۹۸ ورق . ۱۹۶ صفحه .

۳- کاغذ : نازک و ضخیم زرد تیره رنگ سیالکوتی (هندی) ، آب دیده ، وصالی شده ، جلد کاغذی زرد گون .

۴- خط : نستعلیق ، خوانا ، روشن ، پخته ، عنوانها و سرفصلها و نشانه ها شنگرف ، قرن ۱۱ ه ق . (تعدادی از صفحات آن افتاده که با خط تازه کتابت کرده و افزوده اند) .

۵- کاتب : نام کاتب نیامده ، اما تاریخ کتابت «سنهٔ ۱۴۱۲» نوشته شده است که شاید سهوالقلم کاتب باشد : «تمت تمام شد نسخهٔ مجموعهٔ

سلطانی سنهٔ ۱۴۱۲» زیرا طرز کتابت، نسخه را تا قرن ۱۱ می رساند که «۱۱۰۰ ھ ق» می شود.

۶- **مؤلف** : نام مؤلف و تاریخ تألیف صریح و واضح ذکر نشده است. نام تألیف «**مجموعهٔ سلطانی**» که توسط عده یی از علما و مشایخ در عصر **سلطان محمود غزنوی** نگاشته شده است: «بدانکه این کتاب است در بیان مسایل فقه در عبادت و نام این کتاب مجموعهٔ سلطانی نهاده شد» (رک: ۷ - آغاز).

۷- **آغاز** : پس از فهرست که در دو صفحه به خط تازه کتابت شده اینگونه شروع می شود: «رب یسر و تمم بالخیر بسم الله الرحمن الرحیم، الحمد لله رب العالمین و العاقبة للمتقین و الصلوة و السلام علی رسوله محمد و آله اجمعین بدانکه این کتاب است در بیان مسائل فقه در عبادت و نام این کتاب مجموعهٔ سلطانی نهاده شد بعون الله الهادی که چون بندگی حضرت سلطان المشایخ محمود غزنوی مهم پیش آمد هر عالمی را که در ولایت وی بودند طلب فرمود که برابر ما، در مهم بیایند».

۸- **انجام** : «سؤال: ذمی ذمیه را در نکاح آورد بمقدار خمر معین یا بخوک معین بعده هر دو یا یکی از ایشان مسلمان شدند مهر منکوحهٔ مذکوره را چه طلب آید؟ جواب: همان خمر و خوک — سؤال: در صورتی که بخمر غیر معین مناکح کردند حکم چیست؟ جواب قیمت خمر و مهر مثل در خوک، کذا فی الکافی».

۹- **چگونگی** : موضوع این نسخه در احکام عملی فقه اسلامی است از جمله: عبادت خدا، نماز، روزه، ازدواج، طلاق، وضو، تیمم، غسل، ارث و بسیاری از مسائل و فرایض دیگر که به زبان فارسی

روان و به نثر قرن پنجم و ششم (سبک خراسانی) نگاشته شده است. تقسیمات آن بر اساس «باب» و «فصل» و کتاب» است، مانند: «باب الاحرام»، «فصل در بیان روزه». و «کتاب النکاح» تعداد ابواب ۲۵، فصول ۱۷ و کتاب ۲. ضمناً بطور کلی همهٔ کتاب تشکیل شده است از «سؤال» و «جواب»، ذیل هر سؤال و جواب مآخذ و منابع مطلب را ذکر می کند. حواشی و یادداشتهای فراوان به فارسی دارد. از ص ۱۹۳ تا ۱۹۶ مطالبی دربارهٔ حضرت فاطمه (ع) به زبان فارسی کتابت شده است که جنبهٔ اخلاق و دینی و اندرز برای زنان مسلمان دارد و بسیار سوز ناک و اندوه ناک است.

مجموعه

۵۲۰/۲۴۳

[ستاره شناسی، فارسی، ۱ - نهایة العقول و غایة الاصول، ۲ - زبدة الرمل، منثور و منظوم]

۱- اندازه : — بیرونی : ۲۴ × ۱۶ × ۲/۳ س م. — درونی : ۱۵ و ۱۶ س ۱۶ × ۹ س م.

۲- اوراق : ۸۸ ورق. ۱۷۶ صفحه.

۳- کاغذ : ضخیم زرد روشن رنگ، آب رسیده، جلد مقوایی سفید رنگ با عطف و گوشهٔ چرمی سرخ گون.

۴- خط : نستعلیق خوش، روشن، خوانا، عنوانها و نشانه ها شنگرف،

جدولهای اشکال و خانه های اعداد سیاه و سرخ ، اشکال رمل و خطوط رسم شده بالای اعداد شنگرف روشن ، قرن ۱۳ ه ق .

۵- کاتب : «**میان محمد زمان**» و تاریخ کتابت «**۱۲۷۱ ه ق**» در پایان هر رساله نام کاتب آمده . در صفحهٔ ۱۶۸ : «تمت تمام شد نسخهٔ زبدة الرمل از دست اضعف عبادالله میان محمد زمان سکنهٔ موضع مستاله بوقت روز چهار شنبه بیست و هفت (۲۷) ماه رمضان المبارک برای پاسخاطر خود نوشته شد و با تمام رسید سنهٔ ۱۲۷۱» .

۶- مؤلف : نام مؤلف **رسالهٔ اول** «**ناصر بن حیدر رمال شیرازی**» و نام رساله «**نهایة العقول و نهایة الاصول**» اما تاریخ تألیف ندارد ، و در صفحهٔ ۸۰ «**غایة الاصول**» آمده است : «اما بعد چنین گوید مؤلف این کتاب و مستخرج این الفاظ ناصر بن حیدر رمال شیرازی که با شارت سید السادات آل طه و یسین حسین بن العلی العلوی ادام الله سیادته این مختصر در قلم آوردم و نامش نهایة العقول و نهایة الاصول نهادم» .

نام مؤلف رسالهٔ دوم ، «**معین نظام**» و نام رساله (مثنوی) «**زبدة الرمل**» ، تاریخ تألیف «**۷۰۶ ه ق**» :

«بعد از هجرت رسول امین
هفصد و شش نه کم نه بیش ازین (ص ۸۳)
نسخه را چون تمام کردم من
زبدة الرمل نام کردم من (ص ۸۵)
شکر که این نامه از معین نظام
یافت سرچشمه مدعا اتمام (ص ۱۶۷)

(رک : زبدة الرمل ۲۹۶/۵۲۰) .

۷- آغاز :

رسالهٔ اول ، نهایة العقول و نهایة (غایة) الاصول (ص۲) :

«رب یسر و تمم بالخیر بسم الله الرحمن الرحیم ،

اصل این علم اربدانی ای حکیم
هست بسم الله الرحمن الرحیم

نقطه بسم الله آتش است ای پرهنر
نقطهٔ نون باددان ای با خبر

نقطهاء یا بدانی مرد پاک
زان یکی آب است و ثانی نقطه خاک

هر چهار این نقطه از عنصر رفیق
نام آن کردند استادان طریق

بدانکه عمل کردن این علم موقوف است بر پنج شرائط اگر آن شرائط کسی آنرا بجاء آرد حکم او خطائی نیفتد و اگر عکس کند عمل کردن این علم علم الغیب لیس شیئی (ص ۲ مقدمه) . «بسم الله الرحمن الرحم ، الحمد لله الذی لم یزل و لایزال و لایتغیر عن الحال الی الحال اید المبدعات بحکمة و قسم الارزاق بقدرته و بسط الارض برحمة» (ص ٤ متن) .

۸- انجام :

ایضاً : (ص ۸۰) «و در سیزدهم بر برآمدن امید و صحت نفس و حرکت یا اختیار و در چهاردهم که مطلوب میسر شود و باز از دست برود باختیار و در پانزدهم سفر کند و در آن راحت بیند و بکام دل باز آید و در شانزدهم که البته سفر کند و

عافیت عمر و همهٔ کارهاء بخیر و خوبی باشد و مراد بر آید انشاء الله تعالی تمت تمام شد نسخهٔ غایة الاصول ......» .

— آغاز :

رسالهٔ دوم ، مثنوی زبدة الرمل (ص ۸۱) : «رب یسر و تمم بالخیر بسم الله الرحمن الرحیم ،

هر کرا عقل راه بر باشد
کار او سر بسر چو زر باشد
نزند دم مگر براه خدا
نه نهد گام جز رضاء خدا
در همه کار راه حق جوید
هر چه گوید همه ز حق گوید
آن خدائی که او بقدرت خویش
کرد پیدا عقول دور اندیش» .

— انجام :

ایضاً (ص ۱٦۸) :

«دارم اکنون ز دوستان امید
که بماند نام شان چون خورشید
گر تو مرا بخیر یاد کنی
بدعاء تو مرا شاد کنی
کس نداند شناخت در دو سراء
هیچکس علم غیب بغیر خداء
باز از ما ، درود بر مهتر
هم بر اصحاب و آل او دیگر

تمت تمام شد نسخهٔ زبدة الرمل ......» .

۹- **چگونگی :** موضوع این نسخه علم رمل است از ص ۱ تا ۸۰ منثور و از ص ۸۱ تا ۱۶۸ منظوم است . تقسیمات نهایة العقول و غایة الاصول در دو مقاله علمی و عملی ، مقالت اول یازده فصل و مقالت دوم بیست و دو فصل است که راجع به اوقات و دعوات و سعد و نحس و بیوت دوازدگانه و وضع علم رمل و اشکال شانزده گانه و اشکال کواکب و طریقهٔ احکام اهل بربر و اهل مصر و اهل مغرب و احوال بیماران و غایبان و محبوسان و چهار پایان می باشد .

تقسیمات مثنوی زبدة الرمل مطابق موضوعات است که در پی یکدیگر سروده شده است ، از جمله :

صفت لحیان ، صفت قبض الداخل ، صفت قبض الخارج ، صفت جماعت ، صفت فرح و منسوبات ، صفت عقله و منسوبات و امثال اینها تا آخر آن . از صفحهٔ ۱۶۹ تا ۱۷۶ مطالبی کتابت شده که می توان آنها را شرح اصطلاحات رمل به شمار آورد ، مانند : «دانستن اشکالها ، لحیان سعد ناری معدنی در دوم خانه سه عدد دارد و رنگ خون ناری شرقی نیر است . قبض داخل سعد خاکی و کاف رنگ سفید جنوبی حرف کاف و ظ با یازده خانهٔ شکل ماده» .

یادداشتهای گونا گون دیگر راجع به رمل در بعضی از صفحات کتابت شده است .

۸۹۰
۴۰

مجموعه

[ادب ، فارسی ، ۱- دیوان غیاثی ، ۲- دیوان املاء ، منظوم]

۱- اندازه : —بیرونی : ۲۰ × ۱۳ × ۳ سم . —درونی : ۱۲ س ۱۳ × ۹ سم .

۲- اوراق : ۹۰ ورق . ۱۸۰ صفحه .

۳- کاغذ : ضخیم سفید رنگ سپاهانی ، اندکی موش خورده ، ساییده شده ، آب رسیده ، جلد تیماجی زردگون مندرس .

۴- خط : نستعلیق و تحریر ، خوانا ، پخته ، روشن ، قرن ۱۲ ھ ق .

۵- کاتب : نام کاتب و تاریخ کتابت صریح و واضح نیامده است ، اما این نام را در پایان دیوان املا (ص ۱۷۶) اینگونه کتابت کرده اند : «**اشمراد جبله نوی ک**»، تاریخ تألیف نیز تقریباً بدینگونه است : «**سنهٔ ۶۲ دل ۱**» :

«هرکه خواند دعا طمع دارم
زآنکه من بندهٔ گنه کارم

خط در ورق دهر بماند ، صد سال بیچاره نویسنده برخاک رود ، تمت تمام شد ، کارم نظام شد . شیطان غلام شد ، سنهٔ ۶۲ دل ۱ اشمراد جبله نوی ک» .

۶- مؤلف : یا (شاعر) : نام هر دو شاعر این دو دیوان در مقاطع غزلیات «**غیاثی**» و «**املا**» آمده است فقط . مثلاً :

گشته غیاثی ملول بهر خدا یا رسول
عذر ورا کن قبول راه صوابش نما

املا گلی رخسار که آمد بخیالم
شوریدهٔ آشفته بدل در بدرم کرد

۷- آغاز :

دیوان غیاثی (ص ٦) : «بسم الله الرحمن الرحیم ،
صمدا حمد تو گویم که تو فیاض عمیمی
تو خداوند معینی (و) شفا بخش سقیمی
تو جهاندار جهانی بری از کون و مکانی
همه اسرار تو دانی که شهی ملک قدیمی

۸- انجام :

ایضاً (ص ٢٤) :

«در سخن ای طوطی شکر شکن
میچکد از لعل لبت شهد ناب
از هوس روی تو جان مضطرب
در شرر شوق تو دلها کباب»

—آغاز :

دیوان املاء (ص ٢٦) : «بسم الله الرحمن الرحیم ،
الٰهی دور از رنگ حوادث کن دل مارا
ز برق بی نیازی شعله گردان حاصل مارا
غبار هستیم اندیشه‌ام را سرگران دارد
ز سیلاب محبت پرکن از جان منزل مارا»

—انجام :

ایضا (ص ١٧٦) :

ای آهوی حرم به بیابان هولناک
از خود رمیده بهر سیاهی گرفته ای
املا ز خوارو زار تعلق چوتند باد
بگذشته در سراغ پناهی گرفته ای»

٩- **چگونگی :** اشعار این مجموعه شامل : غزل ، قطعه ، مرثیه است . **دیوان غیاثی** در حدود ٢٢٥ بیت **و دیوان املا** در حدود ١٨٠٠ بیت دارد . از لحاظ اوزان و قواقی و صناعت ادبی و موضوعات و مضامین شعر ارزنده و محکم و استوارند . سهوالقلم کاتب در آنها هست . در صفحات آغاز و انجام چند نامه و شعر کتابت شده است . **این نسخه را آقای عبدالله رازی عضو سفارت شاهنشاهی ایران در اسلام آباد (پاکستان) به کتابخانهٔ گنج بخش مرکز تحقیقات فارسی ایران و پاکستان اهداء کرده است.**

٥١٠ و ٨٩٠
٢٥٩

مجموعه

[ادب ، ریاضی ، ١ - دفتر اول ابو الفضل یا مکاتبات علامی ،
٢ - بدیع الحساب «نظم و نثر» ، ٣- نا شناخته «اردو» ،
٤ - دستور الانشاء یا انشای فائق ، فارسی]

١- **اندازه :** — بیرونی : ٢٦/٥×١٨×٣ س م . — درونی : ١٢ و ١٨ و ٢٢ س ١٧×١١ و ١٨×١١ و ١٩×١١/٥ س م .

۲- اوراق : ۱۵۷ ورق . ۳۱۴ صفحه .

۳- کاغذ : نازک و زرد تیره رنگ سیالکوتی ، آب رسیده ، وصالی شده (پیوندکار) ، جلد مقوایی سفید رنگ با عطف و گوشهٔ پارچه‌یی سیاه .

۴- خط : نستعلیق و تحریر و شکستهٔ جلی و خفی ، خوانا ، روشن ، عنوانها و نشانه ها و سر فصلها و جدولهای اعداد و بعضی از اشکال شنگرف ، قرن ۱۲ و ۱۳ ه‍ ق .

۵- کاتب : برای هیچکدام از این رسائل نام کاتب معلوم نشد اما تاریخ کتابت «**دفتر اول ابو الفضل یا مکاتبات علامی**» اینگونه است : «تمام شد دفتر اول ابو الفضل بتاریخ ششم ماه ذالحجه سنهٔ **۱۲۷۹ ه‍ ق**» و تاریخ کتابت «دستور الانشاء» یا «انشای فائق» که از روی نسخهٔ چاپی کانپور کتابت کرده است و یا برای چاپ حاضر شده بوده «**۱۲۷۰ ه‍ ق**» است : «از عنایات الٰهی نسخهٔ دستور الانشاء که مسمی بانشای فائق است بتاریخ دوم شهر ذیقعد سنهٔ ۱۲۷۰ هجری بحسن سعی کارگزاران مطبعهٔ احمدی واقع شهر کانپور لالٹی محال کلان لاله جمنا داس مهاجن حلیهٔ انطباع در برکشید فقط تمام شد» .

۶- مؤلف :

نام مؤلف رسالهٔ اول ، «**عبد الصمد پسر افضل محمد**» و نام تألیف ، «**دفتر اول ابو الفضل**» **یا** «**مکاتبات علامی**» ، تاریخ تألیف «**۱۰۱۵ ه‍ ق**» (رک : مکاتبات علامی ۲۵۲/۸۹۰) .

نام مؤلف رسالهٔ دوم ، «**رجب علی بیگ ولد فاضل بیگ**» ، نام تألیف «**بدیع الحساب**» ، تاریخ تألیف «**۸۵۶ = بدیع حساب**» یا «**۱۱۱۴**

=**بدیع الحساب**» آنگونه که در صفحهٔ ۱۱۸ آمده است : «اما بعد . . . . رجب علی بیگ ولد فاضل بیگ عفا الله عنه . . . . کتابی پر از فائده های مخزونه خاطر خودم ترتیب دهم ملتقط از منتخب الحساب و لیلاوتی و دستور العمل . . . . و نظم نادری وغیره تألیف نمودم و نامش بدیع الحساب کردم و مادهٔ سال تألیفش بطرز نو بر آوردم ، قطعه :

چون بدیع حساب را ای یار
عدد آن کنی دو چند سه بار
سال تاریخ آن بطرز جدید
حاصلت آید ای خجسته شعار» .

نام مؤلف رسالهٔ **سوم** معلوم نشد ، از مطالعهٔ آن چنان معلوم می شود که آن نسخه یی است در **حساب به زبان اردو** . تاریخ تألیف ندارد .

نام مؤلف رسالهٔ چهارم ، «**محمد فائق**» و نام تألیف ، «**دستور الانشاء**» یا «**انشای فائق**» ، تاریخ بطور صریح و واضح نیامده اما احتمال می رود در سال «**۱۲۰۷ یا ۱۲۰۸ ﻫ ق**» تألیف شده باشد (رک : ۵ — کاتب) .

۷- آغاز :

رسالهٔ اول ، «**دفتر اول ابو الفضل**» **یا** «**مکاتبات علامی**» (ص ۲) : «رب یسر و تمم بالخیر ، بسم الله الرحمن الرحیم گوناگون نیایش می داوریرا که وجود بشر را از کارخانهٔ عنایت خود کسوت حیات پوشانیده و تیره درونان کوی ضلالت را چراغ هدایت براه

افروخت ، رباعی :

نامش بزبان گفتنم از بیخردیست
و صفش بدهان گفتنم از بیخردیست
فی الجمله چنانست که دانم گفتن
انصاف چنان از بیخردیست»

۸- انجام :

ایضاً (ص ١١٥) : «و سابق مکارم شاهنشاهی محمل امید باین صوب بربندد و بزود ترین وقتی باستلذاذ حضور فائض السرور مستسعد گردد و در آمدن و آوردن ارباب استعداد کوشش نماید و بسعادت منشی قتاهای شیرازی در باب سرانجام راه حکم اشرف صادر شده بجلوهٔ ظهور خواهد رسید» .

— آغاز :

رسالهٔ دوم ، بدیع الحساب (ص ١١٨) : رب یسر و تمم بالخیر ، بسم الله الرحمن الرحیم ، حمد بیحد و عدد ثنای لا تحصی ولاتعد احدی را سزاست که جوهر فرد همه صحاح اوست و مخرج مشترک همه کسور نیکو است و یعنی همه ازوست و فی الحقیقة اوست و درود بی حساب و صلوة لااحتساب احمدی را رواست که هر واحد را که باربعهٔ متناسبهٔ عناصر ترکیب یافته است» .

— انجام :

ایضاً (ص ٢٢٤) : «پس معلوم کردیم که چهل پان هستند صدها منت حبیبی را که بروز حساب همه خلائق متفرقه راجمع نموده اعمال هر فرد را در میزان خواهد سنجید هزاران شکر کریمی که

بشفاعت مستوفی دفتر یوم الدین حضرت خاتم المرسلین معاصی خواهد بخشید که این کتاب بدیع الحساب بانجام رسید

خدایا بحق محمد رسول
دعای گنهکار را کن قبول

کتاب مرا این چنین بخش زیب
که گردد به شاه و گدا دلفریب

هزاران درود و هزاران سلام
زما بر محمد علیه السلام

بر اولاد و بر آل و اصحاب او
بر اتباع و بر جمله احباب او

تمام شد بدیع الحساب» .

— آغاز : رسالهٔ سوم ، نا شناخته (رسالهٔ حساب به زبان اردو ، ص ۲۲۶) : «تنبیه اس کتاب مین اختصار کی لئی کئی علامتیں مقرر کین که سیکهنی والون کو مفید هون ، + جمع کی علامت ، — تفریق کی علامت ، × ضرب کی علامت ، ÷ تقسیم کی علامت ، = مساوات کی علامت ، : تناسب کی علامت : بسم الله الرحمن الرحیم ، حمد بیعدد واحد بیمثل کو سزد هی اور درود بی شمار رسولون پر تا ابد هی بعد اسکی حساب کا بیان هی» .

— انجام :

ایضاً (ص ۲۶۵) : «اور اس حساب مین جو تین چار مین سی صحیح نهین نکلتا اس لئی عدد ۲ زیاده کے ۶ منفی حاصل هوئی که خارج قسمت کے بعد ۲ پورا نکلا اور ۲ که زاید کیا تها لوگارثم کی علامت کے جگه کر لکها گیا اور عمل قسمت اس طور پر

۵۶۸۱۲۴۲ ۲/۳ جاری کیا گیا تمت» .
۵۸۹۳۷۲۷۱

پس از این مطلب ، ۸ صفحه (از ص ۲۶۶ تا ۲۷۳) جدول ۶ ستونی لگاریتم آمده است .

— آغاز :

رسالهٔ چهارم ، دستور الانشاء یا انشای فائق (ص ۲۷۷) :
«رب یسر و تمم بالخیر ، بسم الله الرحمن الرحیم ، سپاس بیقیاس قدیمی را که قلم قدر او رقوم هستی برجریدهٔ عالم نگاشته و نعت قدسی اساس کریمی را که نور نبوتش در وجود اول و در ظهور آخر علم هدایت برافراشته اما بعد چنین گوید خوشه چین خرمن ارباب حقایق خادم الطلبه **محمد فائق** که روزی در محل فیض منزل نواب والا جناب کریم الاخلاق عمیم الاشفاق نواب قاسم علی خان بهادر قیام جنگ دام اقباله بمقتضای آب و خورش وارد وقت بود».

— انجام :

ایضاً (ص ۳۱۲) : «عاقبت الامر اراضی پیموده حساب نمودند بر طبق بیعنامه بر آمد و شیخ نورالدین که دعوی باطل بی اسناد کرده بود کاذب و دروغی شد بنا بر آن این چند کلمه بطریق صورت حال نوشته شد هرکرا از حاضران و ناظران برینمعنی اطلاع و آگاهی باشد بمقتضای آیهٔ کریمه ولا تکتموا الشهادة و من یکتمها فانه اثم قلبه برین مختصر نامه گواهی و مهر و دستخط کرده دهد تا عند الله مأجوراً و عند الناس مشکوراً کرد فقط» . (رک : ۵ — کاتب) .

۹- **چگونگی :** موضوعات این مجموعه انشا و نامه نگاری و حساب و هندسه است .
رسالهٔ اول که «**دفتر اول ابو الفضل**» یا «**مکاتبات علامی**» نام دارد شامل مکاتبات و فرامین است که از «زبان حضرت شاهنشاهی (اکبر اعظم ۹۶۳ — ۱۰۱۴ ه‍ ق) بملوک ایران و توران و امرای عالیشان رقمزدهٔ کلک معانی سبحانی کرده‌اند» . (رک : مکاتبات علامی ۲۵۲/۸۹۰) . حواشی و تعلیقات و معانی لغات و اصطلاحات درمیان سطور و کنارهٔ صفحات دارد .

رسالهٔ دوم «**بدیع الحساب**» به زبان فارسی بسیار شیرین و شیوا است زیرا ریاضیات (حساب و هندسه) را به نثر و نظم آمیخته و بدین ترتیب تقسیم کرده است : «و این کتاب ترتیب یافته بر دو مقالات و هر مقاله بر هفت باب و هر باب بر چهار فصل» . یادداشت ها و توضیحات ریاضی و لغوی و منطقی درمیان سطرها و کناره های صفحات دارد . صدها جدول اعداد و اشکال شنگرف و سیاه رسم شده است . ضوابط اعداد و اشکال هندسی را با اصطلاحات و الفاظ فارسی و عربی بیان نموده است . در حساب از عدد ، جمع ، تفریق ، ضرب ، تقسیم ، کسر ، تناسب و مشتقات آنها بحث کرده است . در هندسه از نقطه گرفته تا دوایر و قوس ها و بیضی‌ها گفت و گو کرده ضمناً در هر مبحث از اشعاری که مطلب را بهتر بفهماند استفاده نموده است .

رسالهٔ سوم نا شناخته به زبان اردو ، که از مطالعهٔ آن چنان در یافتم که «**حساب چهار عمل اصلی**» و مشتقات آن است . اشکال مختلف و جداول سیاه و سرخ و **جدول لگاریتم** دارد . الفاظ فارسی و سنسکریت و هندی در متن این نسخه بسیار است و گاهی لفظی انگلیسی نیز در آن هست مانند : «فت = فوت» .

رسالهٔ چهارم ، انشای فارسی است به نام «**دستور الانشاء**» یا «انشای فائق» که طرز نامه نگاری و مکاتبه و انواع القاب و اقسام تحریرات و اسناد و قباله ها و دیگر مطالب را در بر دارد و بدین ترتیب تقسیم بندی شده است :

«فصل اول در تحریر القاب و آداب که خردان به بزرگان نویسند .
فصل دوم در تسطیر القاب و آداب که همسران بهمسران مینگارند .
فصل سیوم در تسوید القاب و آداب که بزرگان بخردان رقم می سازند .

فصل چهارم در ترقیم پروانه و شقه و تمسک و فارغخطی وغیره .
فصل پنجم در نوشتن بعضی خطوط ضروری و کاغذ شرعی» .
چنان نموده می شود که این نسخه را برای چاپ سنگی آماده کرده و یا از روی یک نسخهٔ چاپی در سال ۱۲۷۰ استنساخ نموده اند .
این نسخه مشحون است از القاب و آداب مکاتبت و الفاظ مخصوص پادشاهان و امیران و امیرزادگان و وزیران و قاضیان و سرداران و بزرگان و مشایخ متصوفه و عارفان و شاعران و عالمان و جماعت عامه . نثر فارسی آن مسجع و مصنوع اما شیرین و مطلوب است . مثلاً : «القاب و آداب اهلیه» (زن) بشوهر خود نویسد : «تسلی بخش خاطر حزین و تشفی نمای باطن غمگین سلمه الله تعالی تا از دولت وصال دور مانده و از بزم حضور مهجور افتاده آتش و نایرهٔ اشتیاق متاع صبر و شکیبائی سوخته» .
این مجموعه روی هم رفته نسخه یی است ارزنده و قابل تحقیق برای زبان فارسی و اردو و اصطلاحات ریاضی و ادبی و نامه نگاری .

۴۹۰
۵۲

مجموعه

[زبان شناسی ، ۱- شرح شرح شمسیه ، ۲- حل التركيب على الكافى ، ۳- جامع التعليلات ، عربی و فارسی ، منثور]

۱- اندازه : بیرونی : ۲۶×۱۹×۲/۵ سم . درونی : ۲۴ و ۲۵ و ۲۶ س ۱۹ و ۲۰×۱۱ و ۱۳ و ۱۴ سم .

۲- اوراق : ۸۸ ورق . ۱۷۶ صفحه .

۳- کاغذ : نازک زرد روشن هندی ، آب رسیده ، اندکی ساییده شده ، جلد تیاجی قهوه یی و مرمت شده .

۴- خط : تحریر ، شکسته ، نستعلیق متوسط ، خوانا ، پخته ، عنوانها و سر فصلها و نشانه ها شنگرف ، بالای جملات و الفاظ مهم خط سرخ رسم شده است .

۵- کاتب : در صفحهٔ ۱۷۵ «**حافظ غلام نبی ولد حافظ محمد**» آمده و تاریخ کتابت **۱۲۳۵ هـ ق**» است : «تمام شد جامع التعليلات من يوم الاربع فى شهر الشعبان سنهٔ ۱۲۳۵ فى مسجد پناه پى پى فى موضع الخشاب حق و ملک حافظ غلام نبی ولد حافظ محمد ساکن موضع توها عرف اوان » .

۶- مؤلف :

مؤلف یا شارح رسالهٔ اول «**شرح شرح الشمسية**» ، «**حميد قل احمد بن الشيخ ابى الحسن الشهيد**» نام داشته است . در پایان

صفحهٔ ۴ آمده است : « و انا العبد الفقیر الی الاحد الحمید قل احمد بن الشیخ ابی‌الحسن الشهید» . تاریخ تألیف ندارد .

مؤلف یا شارح رسالهٔ دوم « **الجزء الاول حل الترکیب علی الکافی**» و تاریخ تألیف آن شناخته نشد .

مؤلف رسالهٔ سوم ، «**الجزءالاول ، جامع‌التعلیلات**» میر سید شریف جرجانی در صرف عربی . تاریخ تألیف ندارد (رک : جامع‌التعلیلات ۱۹۶/ ۴۹) .

۷- **آغاز** :

رسالهٔ اول شرح شرح الشمسیة (ص ۴) : «رب یسر ولا تعسر و تمم بالخیر بسم‌الله الرحمن الرحیم ، ازین حلی تناط بنیاط‌اللسان واجمل لؤلؤ یولج فی آذان الاذهان **حمد** فرد ولا جنس له ولا نوع لا اصل له ولا فرع...... و بعد **فان** حواشی علامة الوری ...... علی شرح الشمسیة القطبی و حواشیة الشریفة تجری من الحواشی مجری العذب الفرات......» .

۸- **انجام** : رسالهٔ اول ، ایضا ، (ص ۲) «ثم الارادة ثم صرف القوة المنبعثة فی‌الاعضاء فبین کلامیه قدس سره نوع تدافع کمالایخفی و الذی ......» . آخر این رساله ناقص است .

—**آغاز** :

رسالهٔ دوم ، الجزءالاول حل الترکیب علی الکافیه ، (ص ۲۱) : «رب یسر......بسم الله ...... الحمد لله رب العالمین......الکلمة مبتداء واللام فیها تعریف الجنس ای لتعیین الماهیة لا ن الحد لبیان الماهیه لا لتصریف جمیع‌الافراد من حیث الافراد» .

—انجام : رسالهٔ دوم ، ایضاً ، (ص ۹۳) : «و هو مع اسمها و خبر ها مجرورة بعلی و هذا الجار مجرورة متعلق لقوله لیدل والجملة اعنی قوله لحق آخره الف الخ صلة او صفته لما والموصول او الموصوف مع صلة او صفة......» . آخر این رسال نیز ناقص است .

—آغاز :

«رسالهٔ سوم ، الجزءالاول ، جامع‌التعلیلات (ص ۹۵) : «رب یسر.........بسم‌الله.......باب فعل یفعل ضرب یضرب ضربا فهو ضارب ضاربان ضاربون.........مضروبات مضاریب ......» .

—انجام :

رسالهٔ سوم ، ایضاً ، (ص ۱۷۵) : «در باب افعلال......... باب افعوال.........باب افعیلال اغشوشب.........تم تم تمام شد . تمام شد ، جامع‌التعلیلات من یوم الاربع.........۱۲۳۵ ....عرف اوان» .

۹- **چگونگی :** این مجموعه را کاتبانی که متعدد بوده اند ، کتابت کرده و رسالهٔ اول و دوم را ناقص گذارده‌اند که گویا بعداً بنویسند زیرا چند صفحه در آخر هر رساله نانوشته مانده است .

در صفحهٔ یک و ۳ اشعار فارسی و عربی و آثار سه مُهر موجود است ، و سخت خوانده می شود : «عبدالله شدم غلام نبی ۱۲۴۰» .

یک جملهٔ فارسی اینگونه آمده : «هر مجلدی زیر دست غالب آمده»

در صفحهٔ ۹۴ غزلی از مولانا عبدالرحمن جامی (۸۱۷-۸۹۸ ه‍ق) آمده بدین مطلع :

بام برآ جلوه ده ماه تمام خویش را
مطلع آفتاب کن گوشهٔ بام خویش را

و هم در این صفحه غزلی از واقف آمده که در دیوان او نیست بدین مطلع :

کشتهٔ شمشیر ابرویت نه من صد همچو من
بستهٔ زنجیر گیسویت نه من صد همچو من

و نیز در صفحهٔ ۱۷۶ یادداشتها و اشعاری آمده و یک غزل کامل بدین مطلع :

شهید تیر آن ترکم که از ابرو کمان دارد
خدنگ از دست آن خوردم که از مژگان نشان دارد

موضوع این رساله ، کلیةً در صرف و نحو عربی است .

این نسخه و نسخهٔ (نا شناخته در علم فقه ۲۹۰/۵۱) **از طرف جناب آقای نذیر احمد رضوی دارندهٔ نشان ستارهٔ پاکستان به کتابخانهٔ گنج بخش مرکز تحقیقات فارسی ایران و پاکستان اهدا فرموده اند .**

٨٩٠
―
٢٨٥

مجموعه

[ادب ، ١- تحفهٔ نصایح «قصیدهٔ -» ،

٢- تحفة الاحرار «مثنوی» ، فارسی]

١- اندازه : —بیرونی : ٢٦ × ١٦/٥ × ١/٧ س‌م . —درونی : ١٠ و ١١ ١٢ س ١٩ و ٢٠ × ١١/٥ س م . (تحفهٔ نصایح) ١٨٠ س ٢٠ × ١٠ س‌م . (تحفةالاحرار) .

٢- اوراق : ١٠٤ ورق . ٢٠٨ صفحه .

٣- کاغذ : ضخیم زرد و حنایی رنگ سیالکوتی ، اندکی آب دیده ، ساییده شده ، بدون جلد .

٤- خط : نستعلیق و شکسته ، روشن ، خوانا ، عنوانها و سرفصلها و نشانه‌ها و جدولهای دو خطی میان و اطراف متن تحفةالاحرار به شنگرف ، قرن ١٣ ﻫ ق .

٥- کاتب : نام کاتب «**تحفهٔ نصایح**» صریح و واضح خوانده نمی شود. تاریخ کتابت «**١٢٦٢ ﻫ ق**» مطابق با «**١٩٠٣ بکرمی**» :

«این نسخهٔ متبرکهٔ تحفهٔ نصایح در تاریخ دوازدهم ماه ذوالحج سنهٔ ١٢٦٢ در شهر پشاور در مقام کهور کلپور از دست **سیدکراک** مرقوم شد تحریر نوزدهم (١٩) ماه منهکر سمت ١٩٠٣ برای تعلیم برخودار راحت جان محبوبعالم ..... که همراه خود است ،

در پشاور ختم این نسخه شده

عـیـد اضحی روز دو شنبه بده

چهار شنبه روز وقت چاشت بود

میله کنید بود هم در دوازده» .

نام کاتب «**تحفة الاحرار**» اینگونه است : . «**میان خدا بخش ولد میان نور حسن**» ، تاریخ کتابت «**۱۲۵۴ھ ق**» مطابق با «**۱۸۹۵ بکرمی**» : «تمت تمام شد بفضل باریتعالی عز اسمه و رسوله بدست خط میان خدا بخش ولد میان نور حسن بتاریخ سیوم ماه مرداد سنهٔ ۱۲۵۴ در مسجد باغبونه برای پاسخاطر سعادت اطوار خجسته بهار میان نور عالم و محبوب عالم در سمت ۱۸۹۵ ،

ای خدا بخشا خدا را یاد کن

چون سفر در پیش داری زاد کن

روز و شب در کار دنیا راغبی

از حرص شوریده دل آزاد کن

۶- مؤلف : یا (شاعر) : (رک : تحفة النصایح ۲۹۰/۳۷ ، تحفةالاحرار ۲۲۱/ ۸۹۰) .

۷- آغاز :

تحفةالنصایح (ص ٤) : «رب یسر و تمم بالخیر والظفر بسم الله الرحمن الرحیم ، در توحید باریتعالی ، عز اسمه .

حمدی بگویم بیعدد مرخالق جن و بشر

کرده معلق آسمان هم اختران شمس و قمر

عظمی بداده عرش را پرد ز پایش طایری

چون برق سالی چار صد آنگه رسد پایه دگر»

۸- انجام :

ایضاً (ص ۹۷) :

«دارم امیدی از خدا خواند اگر صاحبدلی
بکند ز دل مارا دعا یابم نجاتی در قبر
ابیات گفتم جملگی هفصد بدان هشتاد یک
ابواب او شد چهل و پنج اندر حساب و هم حصر
هفت صد نود پنجی دگر هجرت محمد مصطفی
عاشر ربیع‌الاخرین وقتی ضحی روز قمر»

—آغاز :

تحفة الاحرار (ص ۱۰۳) : «بسم الله الرحمن الرحیم ، حامدا لمن جعل جنان کل عارف مخزن اسرار کماله و لسان کل واصف مطلع انوار جماله ،

گنجینهٔ اسرار کمالش مائیم
آیینهٔ انوار جمالش مائیم
دور افکن استار جلالش مائیم
دستان زن اوتار نوالش مائیم» .

—انجام :

«بسکه مرید از قلمش مرتد است
ضد وی آنجا که نویسد صد است
چند بلب باج حکایت دهم
شکر بتاراج شکایت دهم

شکر کاین رشته بپایان رسید
بخیهٔ این خرقه بدامان رسید
مهر نه خاتمهٔ این کتاب
شد رقم این خاتمه تم الکتاب»

۹- **چگونگی:** این مجموعه دارای حواشی و توضیحات بسیار است درمیان سطرها و در گوشه و کنار صفحات. نویسندگان توضیحات و حواشی معلوم نشد (رک: تحفة‌الاحرار ۲۲۱/۸۹۰، تحفهٔ نصایح ۳۷/ ۲۹۰). در صفحهٔ ۱ مطالب و اشعار ارزنده یی دربارهٔ مسائل گونا گون کتابت شده است، مانند:

قدر یافت بحکم خدای دو جهان
رواج سکهٔ دولت بنام شاه زمان
سکه بر زر زد بتوفیق اله
خسرو گیتی ستان محمود شاه
سکه زد از فضل حق بر سیم و زر
پادشاه بحرو بر فرخ سیر
سکه بر سیم زد چو بدر منیر
شاه اورنگ زیب عالمگیر
هست سلطان بر سلاطین جهان
شاه شاهان نادر صاحبقران
سکه زد بر هفت کشور طبل زد بر مهر و ماه
ثانی سلطان سکندر شاه نادر پادشاه
حامی دین محمد سایهٔ فضل اله
سکه زد بر هفت کشور شاه عالم پادشاه

در صفحهٔ ۲ دعایی آمده است بخط شکسته. در صفحهٔ ۳ نیز چند مطلب فریضه و نماز و چند بیت شعر ادنی کتابت شده است: مانند این بیت از **صائب**:

می فزاید بر شتاب زندگی قد دوتا
در ته پل سرعت سیلاب افزون می شود

از ص ۹۷ تا ۱۰۲ مطالبی کتابت شده است که دربارهٔ دعا و تعویذ و ستاره شناسی و بروج دوازده گانه و منازل آنها و دوایر پنجگانهٔ متحد المرکز گفت و گو می کند. «هفت منزل که رسول صلعم فرقان مجید ساخته» مبحث تازه یی است به شعر و نثر در ص ۱۰۲.

در صفحهٔ ۱۰۱ اسامی پادشاهان مغول شبه قارهٔ هند و پاکستان آمده است: «تمرلنگ (کذا)، همایون، بابر، اکبر جلال الدین، جهانگیر پادشاه غازی، اورنگ زیب عالمگیر، بهادر شاه فرخ سیر، محمد شاه». در صفحهٔ ۲۰۶ چند مطلب فقهی و طبی کتابت شده است دربارهٔ «علاج باد فرنگ» و «الطهرالمتخلل». در صفحهٔ ۲۰۸ عباراتی دربارهٔ «ابجد» نگاشته شده است: «ابجد آغاز کرد، هوز در پیوست، خطی واقف گشت، کلمن سخن‌گو شد، سعفص زود آموخت، قرشت قریب در دل گرفت، ثخذ نگهداشت، ضظغ تمام کرد».

۸۹۰
―――
۳۲

مجموعه

[ادب ، ۱ - کریما ، ۲ - محمود نامه ، ۳ - مثنوی ، ٤ - مثنوی دیگر ، ۵ - نصاب پنجابی ، ٦ - نصاب اردو ، ۷ - صرف افعال فارسی و اردو و پنجابی ، منثور و منظوم]

۱- اندازه : — بیرونی : ۲۰/۵ × ۱٤ × ۷/. سم . — درونی : ۱۵ × ۱۸ × ۱۰ سم .

۲- اوراق : ۳٦ ورق . ۷۲ صفحه .

۳- کاغذ : ضخیم سفید رنگ هندی ، کرم خورده وصالی شده ، بدون جلد .

٤- خط : نستعلیق متوسط ، خوانا و پخته ، قرن ۱۳ هجری قمری .

۵- کاتب : «ملا امداد علی» و تاریخ کتابت «۱۲۵۷ ه ق» . در صفحهٔ ۷۲ اینگونه آمده : «تمت بالخیر و الظفر نسخهٔ مجموعه از دست ملا امداد علی تحریر ۳ ماه جمادی الثانی ۱۲۵۷» .

٦- مؤلف : یا گردآورندهٔ این مجموعه نیز گویا همان کاتب بوده است و تاریخ تألیف نیز همان تاریخ کتابت .

۷- آغاز : اول - کریما (ص ۱) : «بسم الله الرحمن الرحیم ،

کریما ببخشا برحال ما
که هستیم اسیر کمند هوا
نداریم غیر از تو فریاد رس
توی عاصیان را خطا بخش و بس» .

۸- انجام : ایضاً (ص ۱۴) :

ثباتی ندارد جهان ای پسر
به غفلت مبر عمر در وی به سر
منه دل بر این عمر نا پایدار
ز سعدی همین یک سخن گوش دار»

دوم - محمود نامه .

—آغاز : (ص ۱۵) :

«ای داغ بردل از غم خال تو لاله را
شرمنده ساخت آهوی چشمت غزاله را
از انفعال لعل لبت لاله‌زار حسن
دیگر به دست خویش نگیرد پیاله را»

—انجام : ایضاً (ص ۳۰) :

«پور هجران آهوی عیش مرا اربا فکند
شیر وصل او مرا غمخوار بودی کاشکی
یافته محمود نرگس بر در آن شاهوار
این گدا راهم برآن دربار بودی کاشکی»

تمت تمام شد» .

سوم - مثنوی .

—آغاز : (ص ۳۰) : «بسم الله الرحمن الرحیم ،

بیا ای دل از نو سخن ساز کن
دهان را به حمد خدا باز کن

بدیعی که از نیست هستی نمود
پرورد عالم به افضال جود» .

— انجام : ایضاً (ص ٤٢) :

«چو از دست ساق شوم شهرور
شود حاصلم عمر باری دگر
هم از عشق شیرین بسی دم زنم
غم هردو گیتی فراموش کنم» .

چهارم - **مثنوی دیگر** .

— **آغاز** : (ص ٤٢) :

«ناگهان روزی ز تقدیر خدا
کار ساز و صانع و ارض و سما
می گذشت عیسی کنار دجلهٔ
دید در صحرا فتاده کلهٔ» .

— **انجام** : (ص ٤٦) :

«در نماز و روزه بودی صبح و شام
در چهل روز اندکی خوردی طعام
مدتی چون راه یزدانی گرفت
بعد از آن بادین ایمانی گرفت» .

پنجم — **نصاب پنجابی** .

— **آغاز** : (ص ٤٦) : پس از «بسم الله . . . . . » .
«خالق آفریننده او پائناز رب پرورنده نیائناز . . . » .

— انجام : (ص ٥٤) :

«اشنان اشجار کهار سیر پنهان کجو جهر آشکار پد رو فدردیک کنون تمت تمام پتون» .

ششم — **نصاب اردو** .

— آغاز : (ص ٥٥) :

«خدادنی دوست یار خامه قلم دوات مس کارر کاتی» .

— انجام : (ص ٦٢) :

«هفتاد ستر هشتاد اسی نود نوی صد سو هزار هزار صد هزار لکه قدر ونکت کنون تمت تمام پنون» .

هفتم — **صرف افعال فارسی** .

— آغاز : (ص ٦٣) : پس از «بسم الله الرحیم» ،
«آمد آمده است می آید خواهد آمد آمده بود آمده باشد . . . » .

— انجام : (ص ٧٢) :

«یار باشد یار شده است یار می شود یار خواهد شد یار شده بود یار شده باشد . تمت بالخیر والظفر نسخهٔ مجموعه از دست ملا امداد علی تحریر ۳ ماه جمادی الثانی سنهٔ ١٢٥٧

هر که خواند دعا طمع دارم
زانکه من بندهٔ گنه کارم» .

چگونگی : موضوع این نسخه ادب و صرف و نحو و دستور زبان است . در این مجموعهٔ ٧٢ صفحه‌یی ، ٧ رسالهٔ فارسی سود مند وجود دارد .

در صفحهٔ آخرآن یک جدول اعداد دارد که همانند جدول ضرب است . گویا جنگی بوده است که برای تدریس از آن استفاده می شده چنانکه اشعار برگزیده و نصاب اردو و پنجابی و صرف افعال فارسی مؤید این موضوع است .

مجموعه

۸۹۰ / ۱۱۰

[ادب ، ۱ - ترجیع بند واحدی ، ۲ - زاد المسافرین ، ۳ - مرغوب القلوب ، فارسی ، منظوم]

۱- اندازه : — بیرونی : ۱۹ × ۱۳ س م . — درونی : ۱۷ س ۱۵ × ۸ س م .

۲- اوراق : ۵۵ ورق . ۱۱۰ صفحه .

۳- کاغذ : نازک زرد تیره رنگ هندی ، آب دیده ، ساییده شده ، جلد کاغذی .

۴- خط : نستعلیق متوسط ، خوانا ، پخته ، عنوانها و سر فصلها شنگرف روشن . قرن ۱۱ ه ق .

۵- کاتب : «خلیفه بدهو بن شیخ عبدالرحمن قندیل» و تاریخ کتابت «۱۱۰۹ ه ق» : «تمت بعون الملک الوهاب نسخه متبرکهٔ زاد المسافرین و مرغوب القلوب بیدالضعیف النحیف راجی رحمة الله اعنان خلیفه بدهو بن شیخ عبدالرحمن قندیل سکنهٔ قصبهٔ کهرام بتاریخ پنجم شهر جمادی الاول سنهٔ ۴۱ جلوس اورنگ گیری بمطابق سنهٔ ۱۱۰۹ هجری النبویة المقدسة» .

۶- مؤلف : یا (شاعر) :

اول — «**خواجه واحدی**» سرایندهٔ دو ترجیع بند واحدی ، تاریخ تألیف معلوم نشد .

دوم — سرایندهٔ «**زادالمسافرین**» ، «**فخرالسادات حسین الحسینی**» ، متوفی بعد از ۷۲۹ ھ ق و سال تألیف «**۷۲۹ ھ ق**» (رک : فهرست مخطوطات شیرانی ص ۱۳۹ ، ج دوم ، تألیف دکتر محمد بشیر حسین) .

در صفحهٔ ۹۸ نسخه آمده :

«زین گنج که رایگان گشادم
دارد به دعای خیر یادم
در هفتصد و بیست و نه ز هجرت
گشت آخر این کتاب تمت»

سوم — سرایندهٔ «**مرغوب القلوب**» معلوم نشد .

۷- آغاز :

ترجیع بند اول واحدی (ص ۲) : «ترجیع بند خواجه واحدی ، بسم الله الرحمن الرحیم ، رب حسن

ای عشق حقیقی از آنی
من کاس محبتی سقانی
ترسابچه از درم در آمد
بر دست شراب ارغوانی
اول قدحی به دست من داد
مانند شراب زندگانی»

۸- انجام :

ایضاً (ص ۱۱) :

«حقا که یکی است در جهان دوست
نیکو بنگر که هر چه هست اوست

قد کان ولم یکن له ثان
الآن بعینه کما کان » .

— آغاز :

ترجیع بند دوم واحدی (ص ۱۱) : «آغاز ترجیع بند ثانی حضرت خواجه واحدی ، بسم الله الرحمن الرحیم ،

هو فی کل صورة معنا
اننا صورة هو المعنا

دوست تا حسن خود هویدا کرد
جلوه‌یی در دو کون پیدا کرد » .

— انجام :

ایضاً (ص ۱۵) :

«واحدی تا برو‌بیستی لا
سر لا فهم کرد از الا

هو فی کل صورة معنا
اننا صورة هو المعنا

دیوان واحدی ، مالک این کتاب شیخ . . . . . جوهر هرکه دعوی کند در هر دو جهان باطل گردد» .

گویا این دو ترجیع بند از دیوان واحدی بوده که آنهارا از آن جدا کتابت کرده اند .

— آغاز :

زادالمسافرین (ص ۱۶) : «رب یسر و تمم بالخیر ، بسم الله الرحمن الرحیم ، آغاز توحید :

ای اول تو ورای اول
حیران ز تو انبیای مرسل
ای برتر از آن همه که گفتند
آنان که پدید یا نهفتند
آنجا که توئی چومن نیامد
کس محرم این سخن نیامد
ای نو زگمان خلق بس دور
حلوای تو از پرمگس دور »

— انجام :

ایضاً (ص ۶۸) :

«چون اهل خرد به هردیاری
زین تحفه برند یاد گاری
چون نور به هر طرف که تابد
یعنی که قبول هر که یابد
زین گنج که رایگان گشادم
دارد به دعای خیر یادم
در هفتصد و بست و نه زهجرت
گشت آخر این کتاب تمت»

تمت تمام شد — نادالمسافرین» .

— آغاز :

مرغوب‌القلوب (ص ۹۸) : «بسم الله الرحمن الرحیم ،

بگویم حمد رب العالمین را
عطاکو کرد برما عقل‌ودین را
درود مصطفی بعد از ثنایش
فرستم از دل و جان با صفایش
مقام چند از سالک بگویم
در آن‌گفتن زحق توفیق جویم».

— انجام :

ایضاً (ص ۱۰۷) :

مرید ان را همین قدر است کافی
مریضی راه دین را هست شافی
بسی سیپاره قرآن تابعم است
به هم صد چارده صورت تابصم است
شده اتمام این منظوم موزون
که مرغوب‌القلوب است نام اکنون

تمت تمام شد» . (رک : ۵ — کاتب) .

۹- چگونگی : این مجموعه یا (جنگ) شامل ترجیع بند و مثنوی عرفانی است . دو ترجیع بند دارد از واحدی که موضوع آن عرفان و تصوف و توحید است ، اما یکی از بند ها در ترجیع بند دوم بر وزن و موضوع دیگری است و در حدود ۱۶۸ بیت دارد .

مثنوی زادالمسافرین ، در عرفان و تصوف و معرفت طریقت و حقیقت مرید و مراد و سالک و پیر است با حکایات و تمثیلات شیرین

و شامل یک مقدمه و هفت مقالات و یک خاتمه :

مقالات اول در باب ریاضیات و مجاهدهٔ سالک .

مقالات دوم در شرف آدمی و غفلت .

مقالات سیوم دربیان سلوک طریق فی . . . . (؟)

مقالات چهارم در حقیقت سلوک طریق تصوف ایشان .

مقالات پنجم دربیان مراتب عشق .

مقالات ششم در معرفت دنیا او .

مقالات هفتم در بیان پیری و مرید .

لفظ «مقالات» را گویا بدان جهت به کار برده که حکایات و موضوعات مختلف را در ذیل آن با عنوانهای جداگانه بیان می دارد . این مثنوی در حدود ۱۳۸۰ بیت دارد .

مثنوی مرغوب القلوب عرفانی است در یک مقدمه و ده فصل که بر وزن «مفاعیلن مفاعیلن مفاعیل» سروده شده است ، و یک صد و چهل و چهار بیت دارد :

فصل اول در بیان توبه کردن .

فصل دوم در بیان صفات روح .

فصل سیوم در بیان وضو کردن .

فصل چهارم در بیان ترک دنیا .

فصل پنجم در تجرید و تفرید .

فصل ششم دربیان معرفت .

فصل هفتم در بیان عشق .

فصل هشتم در بیان معشوق .

فصل نهم در فنا و بقا .

فصل دهم در بیان سفر و اقامت .

در آخر این مجموعه اشعاری است در بارهٔ نجوم و حروف ابجد و ماه های سال و خلفای راشدین به قلم های مختلف که همهٔ آنها بسیار سود مند است . مثلاً :

یکان شمار ز ابجد حروف تا حطی
و لیکن از کلمهٔ ده ده است تا سعفص
ولیک از قرشت تا ضظغ بود صد صد
دلم ازحساب جمله شدتمام مستخلص

در صفحهٔ اول هم یادداشتهایی دارد ، و «الجزوه واحدی» نیز به چشم می خورد .

مجموعه

۸۹۰ و ۲۹۰
۲۲۹

[دین ، ادب ، ۱- فارسی و پنجابی نا شناخته ، مسائل فقه ، ۲- مثنوی نا شناخته «پنجابی» ، ۳- انشای هرکرن ، منثور و منظوم]

۱- اندازه : — بیرونی : ۲۲ × ۱۳/۵ × ۳ س م . — درونی : ۱۳ و ۱۵ س ۱۶ × ۸ س م .

۲- **اوراق** : ۱۵۱ ورق . ۳۰۲ صفحه .

۳- **کاغذ** : ضخیم زرد روشن رنگ سیالکوتی ، آب دیده ، ساییده شده ، اندکی وصالی شده ، جلد تیاجی با عطف و گوشهٔ پارچه‌یی سرخ و کبود کهنه با غلاف کرباسی کبود .

٤- **خط** : نستعلیق آمیخته با شکسته ، نا پخته ، سخت خوانا ، روشن ، عنوانها و نشانه‌ها شنگرف ، قرن ۱۲ هـ ق .

۵- **کاتب** : و تاریخ کتابت ندارد .

٦- **مؤلف** : و تاریخ و نام تألیف معلوم نشد .

۷- **آغاز** :

رسالهٔ اول ، ناقص و ٤ ورق (۸ صفحه) افتادگی دارد و اینگونه شروع می شود : «...... برو شستن به آب آن را مضر باشد بجامهٔ تر سه کرت پاک کردن پاک شود یا نی ؟ شود کذا فی القنیة سؤال اگر استره موزه که از کرپاس باشد آبی پلیدی و یا بول از درزهای آن درون موزه برسد و کرپاس مذکور بدان تر گردد اگر سه کرت آنرا به آب پر کند و هر کرتی بریزید موزهٔ مذکور بدین طریق پاک گردد یا نی ؟ گردد» .

۸- **انجام** :

ایضاً (ص ۲۵۰) : ناقص است و اینگونه ختم می شود : «سؤال آبی که در آن انگور ترکنند و آب مذکور شیرین گردد وضو ساختن بدان روا باشد یا نی ؟ جواب ، نی هوالاصح فی الجامع الصغیر روز چندی . سؤال آبی در آن خرما تر کند و آب آن

شیرین کند وضو ساختن از آن آب شاید یا نی ؟ جواب : نی ، هوالصحیح کذا فی المضمرات . سؤال : در آب اندک اگر استخوان مردار یا موی مردار افتد پلید گردد یا نی ؟ جواب ، نی ، مگر آنکه بر استخوان و سومت باشد . سؤال ......» .

— آغاز :

رسالهٔ دوم به شعر پنجابی (ص ۲۵۱) : «چل ای عبدالحکما تا چلاهے ،

تعدی بی بی در ساد جان کالی

سوناری عشق والی یاه کہتالی

ها لیکن اوسیدا حسن مشہور

کیتا هر شه اوسدی حسن رنجور»

— انجام :

ایضاً (ص ۲٦٤) :

«لکا ترتیب شادی دی بناون

کنیزان خوب اوس کیتے سوراون

کنیز اندی مین کیا تعریف اکہان

جدون هویا نا اوسے موجود لا کہان

سبھے پسته دهان و نارپستان

تے رخسار گلستان تے گلستان

— آغاز :

رسالهٔ سوم ، انشای فارسی و ناقص است ، اما از مطالب آن فهمیده می شود که «**انشای هر کرن**» می باشد . یک صفحه افتادگی دارد و اینگونه شروع می شود (ص ۲٦۹) : «در شرح

پروانجات ، باب چهارم در نوشتن عرایض ، باب پنجم در مکتوبات که ابنای روزگار بیکدیگر نویسند ، باب ششم در خط و قبالهٔ شرعی ، باب هفتم در نوشتن دستک و سرنامه وغیره» (رک : انشای هر کرن ۵۵/۸۹۰ ، ۲۲۶/۸۹۰ ، ۲۲۷/۸۹۰) .

— انجام :

ایضاً (ص ۲۹۶) : ناقص است و اینگونه ختم می شود : «بعد از رفع سلام محبت انجام ابنای ضمیر فیض پذیر آنکه مکتوب مرغوب بدایع اسلوب که مصحوب مولانا مطلوب باد آورده بودند بمطالعهٔ آن صرف شد و انواع شادمانی افزود طریقهٔ یکجهتی آنکه شیوهٔ عاطفت را منظور داشته تحریر بیان بفرمایند» .

۹- چگونگی : این نسخه مشتمل برسه رساله و چند یادداشت و دعا و آیه هایی از قرآن کریم است که به زبان فارسی و عربی و پنجابی است .

رسالهٔ اول ، مسائل فقهی را در بردارد که تحت عنوانهای «باب» و «فصل» و «سؤال» و «جواب» تدوین گشته است اما این تدوین ، ترتیب معین ندارد و به زبان فارسی می باشد .

رسالهٔ دوم به شعر پنجابی و داستانی است عشقی که می توان آنرا «مثنوی زلیخا» گفت زیرا نام زلیخا و مصر در اشعار آن آمده است و تقریباً ۲۳۰ بیت دارد . باوجود اینکه شعر پنجابی است با اندکی دقت برای هر فارسی زبان قابل فهم است ، مانند :

«تساده قد بنایا خوب حسنی
مبارک لب تیری محبوب حسنی»

رسالهٔ سوم به نثر فارسی و مضامین شعری ، انشای هر کرن است

(رک : انشای هر کرن ۵۵/۸۹۰) اما ناقص است . روی هم رفته این نسخه ، مجموعه یی ارزنده است که از لحاظ تنوع مطلب و تعداد زبانهای آن در نوع خود نمونه است خاصه آنکه رویه های بیرون و درون جلد هم مطالبی نوشته دارد به عربی و فارسی .

مجموعه

۲۹۰/۲۶۷

[دین ، فقه ، ۱- اصول الشاشی ، ۲- الحسامی العظامی فی الاصول ، عربی ، منثور]

۱- اندازه : — بیرونی : ۲۶/۵×۱۹×۲ س م . — درونی : ۱۷ س ۱۶/۵×۱۱/۵ س م . (اصول الشاشی) ۱۰ س ۱۶×۹/۵ س م (الحسامی العظامی فی الاصول) .

۲- اوراق : ۹٤ ورق . ۱۸۷ صفحه .

۳- کاغذ : نازک و ضخیم زرد تیره رنگ هندی ، آب رسیده ، وصالی شده (پیوند کار) ، جلد مقوایی سفید رنگ با غلاف پارچه یی سیاه و مخطط .

٤- خط : ثلث جلی (متن) ثلث و نستعلیق خفی (حاشیه) ، خوانا ، عنوانها و سرفصلها و نشانه ها شنگرف ، بالای بعضی از جملات و کلمات خط سرخ یا سیاه کشیده شده ، قرن ۱۳ ه ق .

۵- کاتب : «عبدالهادی» ، تاریخ کتابت اصول الشاشی «۱۲۷۰ ه ق» و الحسامی العظامی فی الاصول «۱۲۷۱ ه ق» :

(ص ۶۰) «تمام شد نسخهٔ شاشی از علم اصول بوقت ضحی بتاریخ و ماه محرم سنهٔ ۱۲۷۰ از دست خط احقر الانام عبدالهادی اللهم اغفر لکاتبه و لناظره فیه بحرمت النبی صلعم آمین ثم آمین ثم آمین :

نوشته بدفتر منور شود

نویسنده در خاک ابتر شود

نوشته بماند سیاه بر سفید

نویسنده را نیست فردا امید

یلوح الخط فی القرطاس دهراً

و کاتبه رمیم فی التراب»

(ص ۱۸۷) : «لا اله الا الله محمد رسول الله الف شکر الله تعالی قد تمت نسخة الحسامی العظامی فی الاصول من ید الحقیر الخاطی فقیر عبدالهادی فی التاریخ عشرین من شهر الذوالحج القربانی سنهٔ ۱۲۷۱» .

۶- مؤلف :

مؤلف رسالهٔ اول ، نظام الدین اسحاق بن ابراهیم الشافعی الشاشی السمرقندی الملقب بالقفال» متوفی ۳۲۵ ه‍ ق بمصر (رک : فهرست کتابخانهٔ عمومی پنجاب (لاهور) تألیف منظور احسن عباسی ص ۱۱۱) ، نام تألیف «**اصول الشاشی**» ، تاریخ تألیف معلوم نشد .

مؤلف رسالهٔ دوم ، «محمد بن محمد بن عمر حسام الدین الاخسیکتی ، ابو الوفا المعروف با **بن ابی المناقب** المتوفی ۶۴۴ ه‍ ق» (ایضاً ص ۱۰۵) ، نام تألیف «**حسامی العظامی**» یا «منتخب الحسامی» ، تاریخ تألیف معلوم نشد .

۷- آغاز :

رسالهٔ اول ، اصول الشاشی (ص ۲) : «بسم الله الرحمن الرحيم ، الحمد لله الذی اعلی منزلة المؤمنين بكريم خطابه و رفع درجة العالمين بمعانی كتابه و خص المستنبطين منهم بمزيد الاصابة و ثوابه و الصلوة علی النبی و اصحابه و السلام علی ابی ح (ابی حنيفه) و احبابه و بعد فان اصول الفقه اربعة كتاب الله تعالی و سنة رسول الله صلعم و اجماع الامة و القياس» .

۸- انجام :

ايضاً (ص ٦٠) : «فان قيل روی عن ابی ح (ابی حنيفه) انه قال لا خمس فی العنبر لان الاثر لم يرد به و هو التمسک بعدم الدليل قلنا انما ذکر ذلک فی بيان عذره فی انه لم يقل بالخمس فی العنبر و لهذا روی ان محمد سأله عن الخمس فی العنبر ، فقال مال العنبر لاخمس فيه قال لانه كالسمک ، قال فما بال السمک لاخمس فيه قال لانه كالماء و لاخمس فيه و الله تعالی اعلم بالصواب» .

— آغاز :

رسالهٔ دوم ، «حسامی العظامی فی علم الاصول» (ص ٦٢) :

«بسم الله الرحمن الرحيم ، اما بعد حمدآلله علی نواله و الصلواة علی رسوله محمد و آله فان اصول الشرع ثلثة الكتاب و السنة و اجماع الامة و الاصل الرابع القياس من هذه الاصول اما الكتاب فالقرآن المنزل علی الرسول المكتوب فی المصاحف المقول عنه نقلاً متواتراً بلا شبهة» .

— انجام :

ايضاً (ص ۱۸۷) : «و من و ما كلما يدخل فی هذا الباب و فی كل

معنی الشرط ایضاً من حیث أن الاسم الذی یتعقبها یوصف بفعل لامحالة لیتم الکلام و هی توجب الاحاطة علی سبیل الافراد ان یعتبر کل مسمی بانفراده کان لیس معه غیره والله اعلم بالصواب».

۹- چگونگی: موضوع این دو نسخه در «اصول فقه» اسلامی است. نخستین رساله اصول الشاشی «مباحث اصول فقه حنفی» و دو یمین رساله «حسامی العظامی فی علم الاصول «مباحث اصول فقه شافعی» را در بردارد. این دو رساله یا دو کتاب از بهترین نسخ اصول فقه اهل سنت و جماعت است که از روزگار تألیف تا کنون همواره مورد توجه بوده است و بدین جهت نسخ خطی چاپی و شروح و حواشی متعدد از آنها در دست است.

تقسیمات هر دو رساله (کتاب) بر اساس «باب» و «فصل» است. اول «باب» و سپس «فصل» می آید. حواشی و یادداشتهای فشرده در میان سطرها و کناره های صفحات دارد. منابع حواشی و یادداشتها خیلی خلاصه ذکر شده است، مثلاً «تلخیص» و «معدن» و «م».

در صفحهٔ اول نوشته است: الجزء الاول اصول شاشی سنهٔ ۱۲۷۰».
در صفحهٔ ۶۱ آمده است: «الجزء الاول من حسامی العظامی فی علم اصول المبارک من یدالفقیر عبدالهادی».

۲۹۰
۳۰

مجموعه

[دین ، اوراد و ادعیه ، عربی و اردو و فارسی ، منثور و منظوم]

۱- اندازه : — بیرونی : ۱۷×۱۴×۱/۵ س م . — درونی : ۷ س ۱۲/۵×۹ س م .

۲- اوراق : ۶۱ ورق . ۱۲۲ صفحه

۳- کاغذ : کاغذ سفید هندی ، کرم خورده ، جلد مقوایی مندرس .

۴- خط : نسخ (عربی) و خط نستعلیق (فارسی) خوانا و پخته ، بعضی از کلمات و جدولها شنگرف ، جملات عربی معرب (مشکول) . قرن ۱۳ هجری .

۵- کاتب : «سید احمد علی» و تاریخ کتابت «۱۳۱۷ ه‍ ق» است . در صفحهٔ ۱۱۸ چنین آمده است : «بتاریخ ۱۴ ماه ربیع الاول سنهٔ ۱۳۱۷ هجری نبوی نوشته شد . کاتب الحروف سید احمد علی ساکن بهاولپور متوطن حال موربی حبیب پور» .

۶- مؤلف : و تاریخ تألیف همان کاتب و تاریخ کتابت است .

۷- آغاز : «اسناد دعاء بزرگوار ، بسم الله الرحمن الرحیم ، انس بن مالک رضی الله عنه سی روایت کرتے هیں که فرمایا رسول الله صلی الله علیه وسلم نے که جو کوئی اس ترتیب سے اس دعاء کو ایک مرتبه پڑھیے» .

۸- انجام : «والله علیم بذات الصدور فقط این کتاب مجموعهٔ اوراد بپاس خاطر جناب سیهسته صاحب سیته ماسٹر دادا بهائی ساکن راجکوٹ بتاریخ

۱۴ ماه ربیع الاول سنة ۱۳۱۷ هجری نبوی نوشته شد ، کاتب الحروف سید احمد علی ساکن بهاولپور متوطن حال موربی حبیب پور بطور یادداشت نوشته کرد . فقط سهو و خطا معاف کنید . در خدمت ناظرین با تمکین التماس که اگر جایی خطا و سهو سرزده شده باشد و در نظر آید ، لباس عفو پوشانیده دعا در حق کمترین فرمایند» .

۹- چگونگی : موضوع این نسخه اوراد و دعا ها و آیات قرآنی و احادیث نبوی و حکمت آنها است به زبان عربی و تفسیر و ترجمهٔ آنها به زبان اردو . در آخر این نسخه ، چهار صفحه مناجات دارد به شعر اردو که به سیاه و شنگرف و خط نستعلیق نوشته آمده است ، و اینگونه آغاز می شود : «مناجات ، بسم الله الرحمن الرحیم .

الحمد تجهپر دمبدم راکهین تجهے ثابت قدم
کر دور میرا درد و غم حقا میری فریاد سن»

و اینگونه ختم می شود : «تمام هوی مناجات بفضل قاضی الحاجات به پاس خاطر جناب ماسٹر صاحب پوسٹ آفس دادا بهائی ساکن راجکوٹ به تاریخ ۲۰ ماه رمضان المبارک ۱۳۱۶ هجری کاتب الحروف خاکسار سراسر عجزو انکسار دیوان **عبد الرحمن بهاولپوری** زاد الله عمره و زین کتابته حال وارد بندر دهولا را علاقهٔ احمد آباد گجرات بطور یادداشت کی لباس تحریر پهنا کر هدیه کر دی گئی هی ، ناظرین با تمکین اگر اس نسخهٔ عجیبه مین کهین حرف خطای کا پالین تو معاف فرما کر صحت کو پنچاوین اور اس هیچمدان پر طعنه نمارین فقط .

(امضا) منشی عبدالرحمن بن غلام حسین بهاولپوری عفی عنه» .

مجموعه

۲۹۰
۲۹۱

[دین ، اورادوادعیه ، عربی و فارسی و پنجابی ، منثور و منظوم]

۱- **اندازه** : — بیرونی : ۲۰ × ۱۲ × ۲ سم . — درونی : ۱۰ تا ۱۵ س ۱٤ × ۷ و ۱۵/۵ × ۷/۵ سم .

۲- **اوراق** : ۱۰۲ ورق . ۲۰۳ صفحه .

۳- **کاغذ** : ضخیم زرد تیره رنگ هندی ، آب دیده ، موش خورده ، جلد مقوایی زرد گون باعطف و گوشهٔ تیماجی سرخ رنگ موش خورده .

٤- **خط** : ثلث و نستعلیق خوش ، روشن ، خوانا ، پخته ، معرب (مشکول) ، عنوانها و نشانه‌ها و سرفصلها و جدولهای دو خطی در بعضی از صفحه ها شنگرف ، قرن ۱۳ ه ق .

۵- **کاتب** : نام کاتب در صفحهٔ ۱۶٦ «**نورمحمد**» و تاریخ کتابت «**۱۲٤۱ ه ق**» : «پاسخاطر میان بهادر حجام ساکن بسندوری تحریر یافت در مسجد سهرال موافق سنهٔ ۱۲٤۱ و بخط فقیر نور محمد» . در صفحهٔ ۱۸٤ نیز اینگونه آمده است : «تمام شد این رسالهٔ سرتراشی برای پاسخاطر میان بهادر بسندوری قلمی نموده شد» .

٦- **مؤلف** : در این مجموعه ، ۱٦ رساله (آیات قرآن و دعا و تعویذ و درود و مقاله و شعر و حدیث و خبر و فرایض) آمده است و مؤلفان آنها صریح و واضح ذکر نگردیده است و اسامی همهٔ رسائل نیز کاملاً روشن نیست . مثلاً :

۱- دعای استغفار . ۲- دعای گنج العرش . ۳- دعای‌الصلوة . ٤- درود مستغاث . ۵- دعای نقل از حصن حصین . ٦- دعاهای

گونا گون . ۷ - مسبعات عشر . ۸ - چند دعا و اسناد عبدالله . ۹ - دعای حاجات . ۱۰ - قصیدهٔ کعبهٔ زبیر (بانت سعاد) . ۱۱ - قصیدهٔ برده . ۱۲ - درود تنجینا . ۱۳ - رسالهٔ فرایض . ۱٤ - مدح حضرت محمد . ۱۵ - مدح دوازده امام . ۱٦ - کرسی نامهٔ حضرت غوث الاعظم جیلانی و چند کرسی نامهٔ دیگر .

۷ و ۸- آغاز و انجام : ذکر آغاز و انجام این رسائل آنقدر سود مند به نظر نمی رسد زیرا صفحاتی چند را در برمی گیرند (رک : درود مستغاث ۲٦۹/۲۹۰) ، مسبعات عشر ۲۹۰/۲۷۰ ، قصیدهٔ برده ۲٦۹/۲۹۰ ، رک : ۹ - چگونگی) .

۹- چگونگی : موضوع این مجموعه ، اوراد و دعاها و فرایض و قرائت قرآن کریم و تعویذ و اشعار مذهبی و کلمات قصار بزرگان دین و سایر مسائل مورد احتیاج مسلمانان است که به زبان عربی کتابت شده است و اغلب شرح و ترجمهٔ آنها به زبان فارسی و پنجابی است . اغلب مآخذ این دعاها ذکر شده است . مثلاً : حصن الحصین ، قوت‌القلوب ، فتاوی فیروز شاهی ، فتاوی برهنه ، بستان المحققین، بستان المحبین ، احیاء العلوم . باوجود اینکه این مجموعه بیشتر از ۲۰۳ صفحه نیست و مقداری از آن را هم موش خورده است ، دایرة المعارف است کوچک و ارزشمند برای هر مسلمانی که به خط خوش ثلث و نستعلیق کتابت شده است . در صفحات آغاز و انجام آن یادداشتهایی به خط تازه کتابت شده است . که بعضی تعویذ و دعا و برخی نسخهٔ دوا برای بیمار است که اسامی دواهای گیاهی را نگاشته اند . توضیحات لغات و دستور دعا خواندن و تعویذ نوشتن و طلسم ساختن در کنارهٔ صفحات آمده است . و همهٔ اینها به زبان فارسی است .

۲۹۰
۱۲۹

مجموعه

[دین ، پنجابی و عربی ، منظوم و منثور]

۱- اندازه : — بیرونی : ۲۶/۵×۱۶/۵ سم . — درونی : ۱۵ و ۱۶ و ۱۷ س ۲۳×۱۱ سم .

۲- اوراق : ۵۹ ورق . ۱۱۸ صفحه .

۳- کاغذ : نازک زرد و سفید روشن رنگ هندی ، ساییده شده ، وصالی شده ، جلد کاغذی .

٤- خط : نسخ متوسط ، پخته ، خوانا ، عنوانها و نشانه ها شنگرف روشن . قرن ۱۳ ه‍ ق .

۵- کاتب : و تاریخ کتابت ندارد .

٦- مؤلف : و تاریخ و نام تألیف معلوم نشد . چنان معلوم گردید که آیات قرآن و احادیث به نثر و شعر پنجابی در آمده است . بدان جهت می توان آن را «**مجموعهٔ دینی**» نامید .

۷- آغاز : «رب یسر ولا تعسر و تمم بالخیر ، بسم الله الرحمن الرحیم ، الله خالق خلقت کیتی پهلون کبی تس احمد نور تستهین......پچهی هو یاه عالم پهاتو پهات ظرورست ز میناه هو یا محکم ست اسمان سواری» .

۸- انجام : ناقص است و اینگونه ختم می گردد .

«با حضرت مین مدت تلب تو ساڈی آهین

هن حلي نال ميسر هو يو كيتا كرم الهى
شاه على كهايا لڑنون ميرا نام على هي»

۹- **چگونگی** : در این مجموعه آیاتی از قرآن کریم و چند دعا و چند حدیث که هر یک آغاز و انجام جداگانه دارند به خط خوب کتابت شده و سپس به زبان پنجابی ترجمه گشته است . اشعار پنجابی از صفحهٔ ۱۰۶ به بعد کتابت شده است و همهٔ آنها مفاهیم دینی و دعایی دارند . دربارهٔ نماز و روزه و معاد و جهاد هم گفت و گوشده .

۲۹۰ / ۱۰۸

مجموعه

[دین ، ۱- تحفة الکلام ، ۲- روز قیامت ، ۳- راحت المؤمنین ، ۴- در بیان توبه دادن ، فارسی ، منثور]

۱- **اندازه** : — بیرونی : ۲۴×۱۵ سم . — درونی : ۲۰ و ۲۲ و ۲۵ س ۱۹ یا ۲۰ . ۱۱× یا ۱۲ سم .

۲- **اوراق** : ۳۱ ورق . ۶۲ صفحه .

۳- **کاغذ** : نازک زرد تیره رنگ هندی ، آب رسیده ، ساییده شده ، اندکی کرم خورده ، جلد مقوایی ملون و نو .

۴- **خط** : نستعلیق متوسط ، ناپخته ، خوانا ، عنوانها و نشانه‌ها شنگرف تیره رنگ ، روی کلمات وجملات مهم خط سرخ تیره رنگ کشیده شده .

۵- **کاتب** : کاتب و تاریخ کتابت معلوم نشد .

۶- **مؤلف** : نام مؤلف و تاریخ تألیف معلوم نشد اما نام تألیف «**تحفة الکلام**» است . در مقدمه آمده : «**این کتاب را تحفة الکلام نام نهاده شد**».

رسالهٔ روز قیامت بدون نام مؤلف و تاریخ و نام تألیف است .

مؤلف «**راحت المؤمنین**» ، «**عبدالله واعظ ملتانی و** تاریخ تألیف **۱۱۱۲ ھ ق**» است : «اما بعده می گوید : بندهٔ ضعیف نحیف خیر خواه خلق الله عبد الله واعظ ملتانی . . . . این کتاب راحت المؤمنین در سنهٔ یازده صد سال و دوازده سال مرقوم است» .

تألیف «**رساله در بیان توبه دادن**» را بہ **حضرت امام جعفر صادق (ع)** منسوب کرده اند . این رسالہ فارسی است و تاریخ تألیف ندارد .

۷- **آغاز** : **رسالهٔ اول تحفة الکلام** (ص ۱) : «بسم الله الرحمن الرحیم، الحمدلله رب العالمین والعاقبة للمتقین ولاعدوان الا علی الظلمین و صلی الله علی نبیہ محمد و آلہ اجمعین وسلم تسلیماً کثیراً کثیراً روایت چنین آورده‌اند از وهب بن جعفر رضی الله عنہ کہ او فرمود بسیار کتابهاء شریعت خواندم تا بدانم علامت آخر الزمان کی خواهد بود» .

۸- **انجام** : (**ایضاً** ، ص ۳۲) : «اما چون محمد صلعم است خود را اخلاص کرده بیارد در بهشت دریایی است کہ **آن را بحر الحیوت** نام است در آنجا غسل بکنند و بویی گندگی کہ باشد از ایشان دفع گردد و روی ها تابان شود چون ماه شب چهاردهم و بہ قلم قدرت در پیشانی ایشان نوشتہ آید کہ امتان محمد صلعم اند از دوزخ خدا تعالی بر ایشان کرم و لطف خود کرده است الٓهی شفاعت محمد رسول الله روزی گردان بمنہ و کمال کرمہ این نسخهٔ تحفة الکلام».

— **آغاز** : **رسالهٔ دوم ، روز قیامت** (ص ۳۳) : «حکایت کرده است محمد صلی الله تعالی وسلم قال معاذبن جبل (رض) عن النبی صلعم قال الله

تعالی یوم ینفخ فی الصور فتأتون افواجاً فقال علیه السلام یا معاذ یحشر امتی یوم القیمة علی عشرین صفاً» .

— انجام : ایضاً (ص ۳۷) : ناقص است اینگونه ختم می شود : «و اطیعوالله و اطیعوالرسول و حذروا فرمان بردارید خدا و رسول و حذر می‌کنند از مخالفت آن ، فان تولیتم فانما علی رسولنا البلاغ المبین پس اگر اعراض کنید از امر و نهی رسانیدن پیغام اظهار . . .» .

— آغاز : رسالهٔ سوم ، راحت المؤمنین (ص ۳۸) : بسم الله الرحمن الرحیم الحمد لله رب العلمین والعاقبة للمتقین والصلوة والسلام علی سیدنا محمد و آله اجمعین اما بعده می گوید بندهٔ ضعیف نحیف خیرخواه خلق الله عبد الله واعظ ملتانی» .

— انجام : ایضاً (ص ۵۱) : «در رسالهٔ امام شجری حدیث آمده است هرکسی روز عید فطر ماهجه یعنی سویان روز عید فطر افطار کند خدا تعالی بخشد مر او را با هر لقمه هزار بدی و هزار نیکی نویساند و کسی که خوراند مراو را دو چندان نیکی دهد تمت تمام شد یا الله» .

— آغاز : رسالهٔ چهارم ، در بیان توبه دادن (ص ۵۲) : «بسم الله الرحمن الرحیم الحمد لله رب العالمین والعاقبة للمتقین والصلوة والسلام علی رسوله محمد و آله و اصحابه اجمعین بدان اسعدك الله تعالی فی الدارین که این تصنیف شیخ المشائخ حضرت امام جعفر صادق رحمة الله است که رساله‌یی است در بیان توبه دادن و ذکر و عبادت و مقراض راندن و کلاه و خرقه و میان بستن و سجاده و علم و قندیل و زنبیل و خدمت و جاروب دادن و کچکول گردانیدن و تکبیر گفتن و خرقه پوشیدن است» .

— انجام : ایضاً (ص ٦٢) : ناقص است و اینگونه پایان می یابد : «دوم بزرگوار که خواجه حسن بصری به خواجه عبدالواحد بن زید است و از ایشان پنج خانواده شدند : اول زیدیان ، دوم عیاضیان ، سیوم ادهمیان ، چهارم هبیریان ، پنجم چشتیان . اول زیدیان که ایشان پنج تن بودند از انباء عبدالله بن عوف اند هر یکی حافظ کلام الله بودند علم و عمل بر کمال داشتند» .

٩- **چگونگی :** این نسخه که شامل چهار رساله است . رسالهٔ اول در ده باب است دربارهٔ آخر الزمان و علامات آن . فارسی این رساله شیرین و جملاتش منسجم است .

رسالهٔ دوم دربارهٔ روز قیامت و رستاخیز بیست گروه است مهدی است .

رسالهٔ سوم پرسش و پاسخ است از حضرت رسول اکرم (ص) دربارهٔ کردار و رفتار بندگان خدا و آفرینش و زندگی انسان .

رسالهٔ چهارم دربارهٔ تصوف و عرفان و آداب و رسوم عارفان است در هشت باب به طریق پرسش و پاسخ . این چهار رساله حواشی و یادداشتهایی هم دارند .

مجموعه

٢٩٠ / ١١٣

[دین ، ١- زادن پیامبر اسلام ، ٢- معراج نامه ، ٣- قصهٔ موسی ، ٤- فالنامه ، فارسی ، منثور]

١- **اندازه** : —بیرونی : ٥/٢٠×٥/١٤×٨/٠ سم . — درونی : ١٣ و ١٤ و ١٥ و ٥/١٥ و ١٦×٥/٩ یا ١٠ سم .

۲- اوراق : ۴۶ ورق . ۹۲ صفحه .

۳- کاغذ : ضخیم زرد تیره رنگ هندی و کشمیری ، جلد کاغذی زرد رنگ .

۴- خط : نستعلیق و نسخ خوب ، خوانا ، پخته ، عنوانها و نشانه‌ها و سر فصلها شنگرف تیره رنگ . جملات و الفاظ عربی معرب (مشکول) ، قرن ۱۱ و ۱۲ هـ ق .

۵- کاتب : «**دوست محمد بن محمد ماه بیک مغول برلاس قادری**» ، و تاریخ کتابت «**۱۱۳۵ هـ ق**» است . کاتب در پایان هر رساله ، نام خود و تاریخ کتابت را دقیقاً به این ترتیب آورده است : «رقیمهٔ فقیر دوست محمد بن محمد ماه بیک مغول برلاس قادری ساکن محلهٔ عیسی زیان به تاریخ دویم ذی حجهٔ سنهٔ ۱۱۳۵ هجری مبارک» .

کتابت همهٔ این رساله ها در ماه های ذی‌الحجه و ذی القعده سال ۱۱۳۵ هـ ق صورت گرفته است .

۶- مؤلف : و تاریخ تألیف معلوم نشد ، چنین به نظر می رسد که کاتب ، مؤلف هم باشد زیرا همیشه می گوید : «رقیمهٔ فقیر دوست محمد...» ضمناً در صفحهٔ ۳۱ و ۴۰ علت ترقیم این رساله ها را چنین می نویسد : «به جهت عصمت پناه مسماة جان بی بی حاجیانی زوجهٔ میان لعل خان بن قدوة السالکین بندگی میان اسحاق خلیل تحریر یافت» . برای نام رساله ها (رک : ۷- آغاز ، ۸ - انجام) .

۷- آغاز :

اول - رسالهٔ زادن پیامبر اسلام «ص» (ص ۲) :

«رب یسر ، بسم الله الرحمن الرحیم و تمم بالخیر ، در خبر است

که چون حضرت حق سبحانه تقدس و تعالی درخواست که حضرت محمد مصطفی صلی‌الله علیه وسلم حبیب خود و مطلوب و مقصود خود پیدا کند در بهشت درختی است که آن را شجرة النور گفتند ، مهتر جبرئیل را فرمان کرد که در بهشت برو» .

۸- انجام :

ایضاً (ص ۱۷) : «الغرض پیغمبر خدا کلند بر گرفت و گور بکافت و بی بی را به خدا سپرد و خود مجاوری و جاروب کشی گور می‌کرد شب و روز نشسته می بود هیچ کس به محمد مصطفی صلی‌الله علیه وسلم نان و آب نمی داد اکثر حال گرسنی می بود آخر حضرت تعالی به کمال درجه و رتبه رساند بمنه و کمال کرمه والله اعلم بالصواب» . (رک : آفرینش نامهٔ پیغامبر «ص» ۵/۲۹۰) .

— آغاز :

دوم ، معراج نامهٔ رسالت پناه «ص» : (ص ۱۷) :

رب یسر بسم الله الرحمن الرحیم و تمم بالخیر ، الحمدلله رب‌العالمین والعاقبة للمتقین والصلوة والسلام علی رسوله محمد و آله واصحابه اجمعین صفت **معراج سید کاینات** و خلاصهٔ موجودات و آن ماه روی والضحی و آن موی واللیل اذا سجی یعنی محمد مصطفی صلی الله علیه وسلم بیان کنم تا مؤمنان و مسلمانان را آشنایی پیدا شود» .

— انجام :

ایضاً (ص ۵۱) : «منافق مدان یار موافق را و منافق را منافق دان پس همهٔ اهل بیت و یاران و محبان و دوستان رسول را باید

دوست داشتن و دشمنان رسول را دشمن باید داشتن و هر که **معراج نامهٔ** رسول علیه السلام را شک آرد کافر مطلق گردد نعوذ بالله منها معراج نامه راست راست است والله عالم بالصواب. تم تم (۳٤ بار)،

الهی هرآن کس که این خط نوشت
رها کن ز دوزخ عطا کن بهشت»

— آغاز :

سوم ، قصهٔ مهتر موسی علیه السلام (ص ٥٤) **:**

«رب یسر و تمم بالخیر **قصهٔ مهتر موسی** علیه السلام. روزی پیغامبر خدا مهتر موسی علیه السلام خدای تعالی را یاد کرد و گفت یا رب از حضرت عزت جل جلاله جواب لبیک آمد موسی شرمنده شد باز از حضرت عزت جواب رسید».

— انجام :

ایضاً ، (ص ۷٥) **:** «مهتر موسی کلمهٔ توحید بگفت و از اینجاست که مرتبهٔ امت محمد رسول‌الله مصطفی صلی‌الله علیه وسلم درجات ایشان معلوم می شود که حق سبحانه و تعالی و تقدس عزو جل درجاتی که امت محمد مصطفی صلی‌الله علیه وسلم را داده است به هیچ پیغمبر نداده است والله اعلم بالصواب ، تمام شد **قصهٔ مهتر موسی** علیه السلام بعون ملک علام به تاریخ غرهٔ ذوالحج روز پنجشنبه سنهٔ ۱۱۳٥ یک هزار و یک صد و سی و پنجم هجری مقدس معلی مبارک».

— آغاز :

چهارم ، فال نامه (ص ۷٥) : رب یسر و تمم بالخیر بسم‌الله الرحمن الرحیم ، چون خواهی که **فال** مصحف بگشایی باید که

اول وضو سازی و دو رکعت نماز بگذاری و نیت فال به دل صدق بکنی ، اول شرط این است که باطهارت باشی و نیت تحقیق کنی » .

— انجام :

ایضاً (ص ۸۲) : «اگر ی آید یوم یبیض وجوه و تسود وجوه بدان ای خداوند فال آنچه کسی را تو بدهی باز به تو دهد و با کسی اشترا بی جنگ مکن پشیمان شود والله اعلم بالصواب تمام شد **فال نامه** بعون ملک غلام به تاریخ دویم شهر ذی حجه روز جمعه» .

۹- **چگونگی :** در صفحات آغاز و پایان این مجموعه یادداشتها و دعاهایی و اشعاری به فارسی و عربی است که همان کاتب «**دوست محمد**» کتابت کرده و برای «جان بی بی حاجیانی» امضاء نمود است . از جمله دعای عکاشه «اللهم یا کثیرالنواک......» و شعر ، مانند :

از این منزل چو آخر کوچ باید نهادن دل بر این منزل نشاید

این مجموعه ، نسخهٔ ارزنده‌یی است از لحاظ زبان فارسی و ترکیبات و الفاظ کهن ، ضمناً می رساند چگونه زبان فارسی روح و جان مردم سر زمین پاک و هند را تسخیر کرده بوده که همهٔ منویات قلبی و روحی و دعایی و تعویذ و عبارت و نماز .... خود را به زبان فارسی می نگاشته اند و اگر جمله یی به عربی بوده آن را به فارسی ترجمه می کرده اند . در این مجموعهٔ دینی و معنوی ، ساده ترین جملات فارسی به چشم می خورد . گفت و گوی خدای یگانه با پیامبرانش : محمد (ص) و موسی (ع) شیرین است . فالنامه از حرف «(الف)» تا «ی» فال شمارا با آیه هایی از قرآن و ترجمهٔ فارسی آنها می گوید .

۶۱۰ و ۲۹۰
۲۴۷

مجموعه

[دین ، طب ، ۱- درالمجالس ، ۲- رسالهٔ ناشناخته ،
۳- رسالهٔ نا شناخته ، فارسی و عربی]

۱- اندازه : —بیرونی : ۲۴ × ۱۵ × ۲/۵ س م . — درونی : ۱۸ س ۱۷/۵ × ۱۰ س‌م .

۲- اوراق : ۱۳۰ ورق . ۲۵۹ صفحه .

۳- کاغذ : ضخیم زرد روشن رنگ سیالکوتی ، آب رسیده ، کرم خورده ، جلد مقوایی باعطف و گوشهٔ پارچه یی ساییده شده و کرم خورده .

۴- خط : نستعلیق متوسط آمیخته با شکسته ، روشن ، خوانا ، عنوانها و نشانه‌ها و سر فصلها شنگرف . قرن ۱۲ و ۱۳ ه‍ ق .

۵- کاتب : «**نادر علی پسر ستار قلی**» و تاریخ کتابت سال «**۱۲۲۸ ه‍ ق**» : «تمام شد این نسخهٔ در مجالس از ید خامنویس نادر علی پسر ستار قلی در مسجد شریف کنیال بروز آدینه بوقت چاشت سنهٔ ۱۲۲۸ ه‍ ق» .

۶- مؤلف : مؤلف نسخهٔ اصلی این مجموعه «**سیف ظفر نو بهاری**» ، نام تألیف «**در المجالس**» ، تاریخ تألیف شناخته نشد ، «میگوید بندهٔ گنه‌کار ...... المستغفر الی‌الله الباری سیف ظفر نو بهاری که عمر...... در مجلس بزرگان دین و خداوندان یقین گذشت...... (کرم خورده) ...... و جواهر...... جمع آورد و درالمجالس نام نهاد» ، اما مؤلفان رسالات دیگر و نام رساله‌ها شناخته نشد و تاریخ تألیفشان نیز .

۷- آغاز :

درالمجالس (ص ۱) : ناقص ، وگویا یک ورق افتاده باشد و اینگونه شروع می شود : «رسولی که مقرب انبیاء زیر لوای اوست و مقرب اولیاء بهدایت ...... نامهٔ عذاب عامهٔ است را بوجود...... او است و در قرآن بسوی بندگان بشارت داد ...... »

۸- انجام :

ایضاً (ص ۲۲۵) :

ناقص است و افتادگی دارد ، تانیمهٔ صفحهٔ ۲۲۵ کتابت شده و گویا کاتب فرصت نکرده و یا حادثه یی برایش اتفاق افتاده که نتوانسته است بقیهٔ کتاب را کتابت کند و اینگونه پایان می یابد : «و چون سر از گور نقاب تراب گور بر گردیم از هوای قیامت زیر سایهٔ عرش جای ما کردی و چون نامه‌های کردار ما پران گشت فرمان فرمودی که نامه به دست راست ایشان دهید وبگویید تا نبشته بخوانند دیگر در پلهٔ نیکی و بدی کردار اندک مارا از بدی ترک آن» . در حاشیه کتابت شده است : «در پنجابی چیزی اوراک مانده اند» .

— آغاز :

رسالهٔ دوم فقه و حدیث ، نا شناخته (ص ۲۳۰) : «بالله التوفیق روایات علیحده و اهانت‌العلم و العالم والعلماء کفر و هوالمختار و به اخذ ، فتوی فقیه ابواللیث احل المشکلات قال علیه السلام من استخف استاده ابتلاه الله تعالی بثلث بلیات اولها یورث الفقر و الثانی نسی العلم والثالث یخرج من الدنیا بغیر الایمان» .

— انجام :

ایضاً (ص ۲۳٤) : «والمسبوق اذا دخل فی الصلوة الامام فی الرکعة واحدة و بقی ثلاث رکعات کیف قال ابو حنیفة رحم اذاسلم الامام المسبوق یصلی رکعة بفاتحة الکتاب والسورة ثم یقوم و یصلی رکعة اخری بفاتحة الکتاب والسورة و قعد و تشهد ثم یقوم یصلی رکعة کصلوة المغرب و علیه الفتوی من مختار الفتاوی» .

— آغاز :

رسالهٔ سوم ، طب ، ناشناخته (ص ۲۳۹) :

«رب یسر و تمم بالخیر ، بسم‌الله الرحمن الرحیم ، الحمدلله رب العالمین والعاقبة للمتقین والصلوة والسلام علی رسول خیر خلقه محمد و آله و اصحابه اجمعین ، اما بعده می گوید بندهٔ ضعیف نحیف‌الله چون حق تعالی خلقت را بیافرید بعد از چند مدت از زحمت بدن عاجز آمدند» .

— انجام :

ایضاً (ص ۲۵٤) : این رساله از آخر ناقص است و اینگونه پایان می یابد : «ترتیب کشتن هرتال زبانی میان ولی دو توله هرتال گرفته در آب سناتی کلان چهاپهر کهرل کرده قرص بسته و دو آثار خاکستر رهوک یا چیچهره یا که درخت پیل در آوند خاکستر انداخته و قرص مذکوره درمیان خاکستر بدارند و آتش دو پشتاره سرکین فل دهند وقتی که سرد شود بیرون آرند وقت حاجت بدهند هرکس را که مسن باشد بلونک بدهند و هرکس که ناقوه باشد به مسکه بدهند» .

۹- **چگونگی :** این نسخه شامل یک کتاب و دو رساله است . کتاب به نام **درالمجالس**» است که بر ۳۲ باب تقسیم شده است . موضوع آن دین و عرفان و تاریخ تصوف و احوال بزرگان و پیشوایان دینی و عرفانی است . باب اول در آفرینش آدم و صفات او ، باب سی و دوم در حکایت سلطان ابو سعید ابوالخیر که حق پیر و مرید چیست ؟ نثر فارسی آن روان و منسجم و دور از تصنع و تعقید است . اما اندکی سهوالقلم کاتب در آن دیده می شود .

رسالهٔ دوم به زبان عربی شامل احادیثی است که مفاهیم آنها نماز و روزه و اندرز و بشر دوستی است و از کتاب های مختلف مانند : «کنزالاخبار» و «مختارالفتاوی» و «المحیط» و «المسعودی» و «الکامل» و امثال اینها نقل شده است . نام این رساله معلوم نشد . تقسیمات معین و منظم ندارد .

رسالهٔ سوم به زبان فارسی شامل مطالبی است دربارهٔ معالجه و مداوای بیماران و شناختن دواها و گیاه ها و روشن ساختن نام داروها . تقسیمات آن بر اساس «فصل» است . سهوالقلم و سهل انگاری کاتب در آن فراوان است . نام این رساله معلوم نشد .

این نسخه را حواشی و یادداشتهایی است که در کنارهٔ صفحات کتابت شده است اما از اواسط صفحهٔ ۲۵۴ تا آخر صفحهٔ ۲۵۷ اشعاری کتابت شده است که شامل مرثیه ، نعت و غزل می گردد و از شاعرانی مانند : «**حسن**» و «**جامی**» و «**حافظ**» و «**ابوالرشید**» «نقل شده است . بعضی از حواشی «درالمجالس» به قلم «ابوالرشید» است . در ص ۲۵۴ اینگونه آمده است :

«حرره بیدل فقیر ناچیز ابوالرشید غفرالله......المدعو عوام غلام احمد غفرله» .

این قطعه که تحت عنوان «مولود تصنیف حسن علیه الرحمة» است نقل می شود (ص ۵ و ۶) .

نسیم طیبهٔ روی تو یا رسول الله
روانست سجده بسوی تو یا رسول الله

کمال حسن راست مظهر اصلی
جمال روی نکوی تو یا رسول الله

بود بمذهب ما حج اکبر یعنی
طواف کعبهٔ کوی تو یا رسول الله

زبان ماست تازه بذکر تو ای حبیب ازل
دل است زنده ببوی تو یا رسول الله

ز بند دام جهان چون حسن بود آزاد
اسیر حلقهٔ موی تو یا رسول الله

مفاهیم اشعار بیشتر دربارهٔ مولود حضرت رسول (ص) است .

۲۹۰ / ۱۳۸

مجموعه

[دین ، ۱ـ فقه کیلانی ، ۲ـ احکام فقه کرامی ، ۳ـ مرغوب القلوب ، منظوم «مثنوی»]

۱ـ اندازه : ــــ مربع : ۲۶ × ۱۸ × ۵/۱ سم . ــــ مسطور : ۱۲ س ۱۹ × ۱۰ سم .

۲ـ اوراق : ۲۵ ورق ، ۵۰ صفحه .

۳ـ کاغذ : زرد ضخیم تیره رنگ هندی ، جلد مقوایی مقوی با عطف پارچهٔ سرخ .

٤- **خط** : نستعلیق متوسط ، خوانا ، پخته ، عنوانها و سر فصلها شنگرف سرخ، قرن ١٣ هـ ق .

٥- **کاتب** : نام کاتب «**پیر مهدی شاه ولد پیر نور محمد**» ، تاریخ کتابت ندارد . در صفحات ٢٢ و ٨٦ و ٩٩ اینگونه آمده : «کاتب الحروف فقیر حقیر پیر مهدی شاه ولد پیر نور محمد هر که دیگر دعوی کند در شرح شریعت باطل خواهد شد» .

٦- **مؤلف** : یا (شاعر) :

دربارهٔ مؤلف یا (شاعر) **مثنوی اول** در صفحهٔ ٢٢ اینگونه آمده :
نظم کرد این را **سعیدی** اینچنین لا یضیع‌الله اجرالمحسنین
و نام مثنوی در عنوان صفحهٔ ٢ «**فقه کبلائی**» آمده : «آغاز فقه کبلائی» . تاریخ نظم آن معلوم نشد .

دربارهٔ مؤلف یا (شاعر) **مثنوی دوم** در صفحهٔ ٢٤ چنین آمده :

ظهری کرامی و طبع حزین
ابا دوستان می بگوید چنین
مرا نسبت **پرنیان** کرده اند
کرامی به تحقیق ز ان کرده اند

و نام مثنوی دقیقاً معلوم نشد ، اما از مفاهیم و مضامین آن «**مثنوی احکام فقه**» را استخراج کردیم :

در این فقه احکام آمد شمار
هزار است گر بر شماری شمار
در این بیست و پنج است ابواب دین
به هر باب صد نکتهٔ نغزبین

تاریخ مثنوی ۷۰۷ «**هفتصد و هفت هجری**» آمده اما مورد شک و تردید است :

چو در هفتصد و هفت این بی خطا
شد اتمام از هجرت مصطفی

دربارهٔ **مثنوی سوم** در صفحهٔ ۹۸ :

شده اتمام این منظومه موزون
که **مرغوب القلوب** است نام اکنون
تمام این مختصر منظومه شد خوب
که این تمثیل را خود داشت مرغوب

تاریخ نظم و شاعر آن دقیقاً شناخته نشد . حدس زدیم که لفظ «**مرغوب = ۱۲٤۸**» تاریخ نظم آن باشد .

۷- **آغاز** :

مثنوی فقه کبلایی (ص ۱) : «بسم‌الله الرحمن الرحیم

حمد بی حد مر خداوند احد
پی نبرده عقل بر کنهش بجد
خالق الاشیاء رب العالمین
آفرین عالمی از ما و طین

۸- **انجام** :

ایضاً (ص ۲۱ - ۲۲) :

گر چه ناگه فوت شد بی اختیار
این نماز خویش را فاسد شمار

هم حدث را قصد کردن در کتاب
مفسد است والله اعلم بالصواب
نظم کرد این را سعیدی این چنین
لا یضیع الله اجرالمحسنین

تم تمام شد این کتاب بعون الله تعالی دست خط فقیر حقیر مهدی شاه هر که دیگر دعوی کند در شرح شریعت دروغ است».

— آغاز :

مثنوی احکام فقه کرامی (ص ۲۲) ، «بسم‌الله الرحمن الرحیم ،
کریمی که آمرزگاری هموست
رحیمی که پروردگاری هموست
یقین رازق بندگان اوست بس
همه فانی و جاودان اوست بس

مصراع اول بیت دوم در اصل اینگونه بود : «یقین بندگان رازق و هست بس».

— انجام :

ایضاً (ص ۸۶) :
«هر آن کس که مارا دعایی کند
بیامرزد او را خدای صمد
چو در هفتصد و هفت این بی خطا
شد اتمام از هجرت مصطفی
به عون خداوند پروردگار
که او هست غفار و آمرزگار

الٓهی هر آن کس که این خط نوشت

عفو کن گناهش عطا کن بهشت

هرآن کس که خواند دعا طمع دارم

زآنکه من بندهٔ گنه کارم

الٓهی بیامرز استاد ما

و زین پس که یاران دلخواه ما

کاتب الحروف فقیر حقیر پیر مهدی شاه ولد پیر نور محمد هر که دیگر دعوی کند در شرح شریعت باطل خواهد شد» .

— آغاز :

مثنوی مرغوب القلوب (ص ۸۷) : «بسم الله الرحمن الرحیم ،

بگویم حمد رب العالمین را

عطا کو کرد بر ما عقل و دین را

درود مصطفی بعد از ثنایش

فرستم از دل و جان با صفایش

مقام چند سالک را بگویم

در آن گفتن ز حق توفیق جویم

فعل «جویم» در اصل «جوید» بود .

— انجام :

ایضاً (ص ۹۸ - ۹۹) :

«شده اتمام این منظومه موزون

که مرغوب القلوب است نام اکنون

تمام این مختصر منظومه شد خوب
که این تمثیل را خود داشت مرغوب
به سی سپاره قرآن چو نام است
همه صد و چهارده سوره تمام است
صد و سی و شش امر است مطلوب
که نام او نوشته گشته مرغوب
من نویسنده را خدای کریم
برهانی تو از عذاب الیم

تم تمام شد این کتاب و هر که دیگر دعوی کند در شرح شریعت دروغ و کاذب خواهد شد .

نوشته بماند سیه بر سفید
نویسنده را نیست فردا امید »

۹- **چگونگی :** این سه مثنوی از نظر فن شعر و اوزان و حروف قوافی عیوبی دارند اما از لحاظ معنی و موضوع خوبند . مثنوی فقه کبلایی در حدود ۱۰۰ بیت دارد و وزن آن بحر رمل مسدس محذوف یا مقصور است و موضوع آن احکام فقه مانند نماز و روزه و زکوة و حج و جهاد . مثنوی احکام فقه کرامی . ۷۲ بیت دارد و وزن آن بحر متقارب مثمن محذوف یا مقصور است و موضوع ان در ۲۵ باب است و در هر باب احکام فقه را باز می گوید ، مانند فرایض و واجبات و مستحبات . مثنوی مرغوب القلوب در حدود ۸۰ بیت دارد و وزن آن بحر هزج مسدس محذوف و مقصور است و موضوع آن عرفان و تصوف و توحید است ، مانند : حقیقت و معرفت و عشق

و فنا و بقا و محبت و صفا و سفر . از صفحهٔ ۹۹ تا پایان صفحهٔ ۱۰۱ دو غزل دیده می شود که موضوع عرفانی دارند . در صفحهٔ ۱۰۲ یک دعا کتابت شده برای طلب حاجات دینی و دنیاوی که بر مزار اولیاء الله می خوانند . رسم خواندن دعا را به طرزی جالب آورده است .

۲۹۰
۲۷۴

مجموعه

[دین ، عرفان و تصوف ، ۱ - زبدة الاوراد ،
۲- جواهر الاولیاء ، فارسی ، منثور]

۱- اندازه : — بیرونی : ۲۳/۵×۱۴×۵/۵ س م . — درونی : ۱۶ س ۱۸×۹/۵ س م .

۲- اوراق : ۳۲۸ ورق . ۶۵۶ صفحه .

۳- کاغذ : ضخیم خاکی رنگ سیالکوتی ، اندکی کرم خورده ، اندکی وصالی شده (پیوندکار) ، جلد مقوایی خاکی رنگ با عطف و گوشهٔ چرمی سرخ رنگ و موش خورده .

۴- خط : نستعلیق و ثلث و شکستهٔ خوش ، روشن ، خوانا ، پخته ، عنوانها و نشانه ها و سر فصلها و خطوط افقی رسم شده بر بالای بعضی از جملات شنگرف ، قرن ۱۳ ه‍ ق .

۵- کاتب : نام کاتب این مجموعه «محمدین» یا «محمد دین» است اما فقط در آخر جواهر الاولیاء نام خود را آورده است . تاریخ کتابت ندارد : «تمت کتاب جواهر الاولیاء برای پاسخاطر جناب فیضمآب واعظ

بینظیر مولوی صاحب مولو (مولا) احمد الدین ساکن بادشهانی ضلع جهلم از دست خط مسکین الدارین محمدین (محمد دین) از مقام ضلع گجرانواله تحریر یافت فقط» .

۶- **مؤلف** : نام مؤلف این مجموعه «**میر سید محمد باقر بخاری**» ، نام رساله یا تألیف اول «**زبدة الاوراد**» که برگزیده یی از اوراد شیخ شهاب الدین سهروردی است . و نام تألیف دوم «**جواهر الاولیاء**» است ، تاریخ تألیف ندارد : دربارهٔ تألیف زبدة الاوراد (ص ۸) : «رساله ایست در بیان نماز . . . . . از اوراد حضرت شیخ الشیوخ شیخ شهاب الدین سهروردی . . . . و نام آن زبدة الاوراد نهادم» . دربارهٔ تألیف جواهر الاولیاء (ص ۸۲ — ۸۳) : «فقیر سید باقر بن سید عثمان بخاری . . . . فایدهٔ چند از پدر خود و از کتابهاء معتبر و از اورادهاء مشایخان و بعضی در سیر عالم و بعضی در چهلهاء از بزرگان و اولیاء . . . . دیده و شنیده بودم جمع کردم از برای عوام خلق ، این فقیر بقدر خویش هر چه عربی بود بپارسی در قلم آوردیم تا عوام الناس و فرزندان ایشان درین رغبت نمایند . . . . و این مجموعه را جواهر الاولیاء نام کرده شد» .

۷- **آغاز** :

زبدة الاوراد (ص ۸) : «رب یسر بسم الله الرحمن الرحیم و تمم بالخیر ، الحمد لله رب العالمین الصلوة والسلام علی رسوله محمد وآله اجمعین بدانکه این رساله ایست در بیان نماز و روزه و فضایل دوازده ماه و نماز تهجد و شب آدینه و روز آدینه و نماز های هر روز هفته انتخاب نموده شد» .

۸- انجام :

ایضاً (ص ٦٣) : «فیأخذ التسبیح و التحلیل و التحمید و التکبیر و یفتح له من لؤلؤ بیضاء علیه اثنی و سبعون باباً من مسیره عام فیقعد علی سریر مکلل بالدرر . یدخل علیه من کل باب الف ملک لکل واحد مع طبق من نور علی کل طبق نور فیضعون بین یدیه هذا هدیة من ربک» .

— آغاز :

جواهر الاولیاء (ص ٦٤) : «رب یسر و تمم بالخیر ، بسم الله الرحمن الرحیم ، الحمد لله رب العالمین والصلوة والسلام علی رسوله محمد و آله الطیبین الطاهرین اجمعین بدانکه این فهرست نامهای مشایخانست که در کتاب جواهر الاولیاء تصنیف حضرت سیدان میران سید باقر بن سید عثمان بخاری قدس الله سره» .

پس از فهرست جواهر لاولیاء ، متن می آید (ص ۸۲) : «بسم الله الرحمن الرحیم ، الحمد لله الذی اعطی کل شیء خلقه ثم هدی والصلوة والسلام علی رسوله محمد و آله و اصحابه اجمعین اما بعد فیقول فقیر الحقیر اضعف عباد الله فقیر سید باقر بن سید عثمان بخاری غفر الله ذ نو بهما بلطفه و ستر عیوبها بکمال عفوه چون فقیر شنیدم از استاد کامل و عامل سلطان المشائخ و الاولیاء» . (رک : ٦ — مؤلف : جواهر الاولیاء) .

— انجام : «و فقیر سید باقر از پدر خود که مهبط انوار الله مظهر اسرار الله خلیفه رسول الله مجلسی حضرت محمد مصطفی صلی الله تعالی علیه و علی آله وسلم صاحب العلم و الحلم و الشجاع سید عثمان بن سید داود بخاری قدس الله تعالی سره شنیدم و پدر من از جد خود

سید شکر الله که عرف شیخ بهنو میگویند و او از پدر خود سید حاجی حمید نظام الدین بخاری شنید هر که بوقت صبح پیش از نماز صبح این الفاظ بگوید وقت مخدوم سید جلال جهانیان چاری کند و اینج مکن سانیان نعمت جاودانی یابد . انشاء الله تعالی» .

۹- **چگونگی:** موضوع این نسخه شرح حال و آثار و گفتار و کردار و اخلاق و دین و فلسفه و مقصد و منظور فرقه یی از فرق اسلامی است که در تضاعیف کتاب خویشتن را «بخاریان» می نامند . آنگونه که از مطالعهٔ متن ادراک می گردد فرقه یی از فرق شیعه هستند که از امام دهم شیعیان «امام علی نقی» جدا می گردند و به «جعفر ثانی» برادر امام یازدهم شیعیان «امام حسن عسکری» می گروند . همهٔ پیشوایان و مشایخ و اقطاب و اولیای این فرقه در این نسخه گرد آمده است و فهرست نامهای آنان که شجره نامه یا نسب نامه نیز هست از ص ٦٤ تا ٨٢ مشروحاً ذکر شده است . انواع حکایات و دعاها و اوراد را که ذکر آنها در مجالس و محافل آنان آمده است و یا می آید در این نسخه می خوانیم .

تقسیمات آن بریک فهرست و یک مقدمه و پنج جوهر است . در فهرست از نام حضرت محمد (ص) آغاز شده تا سید باقر بن سید عثمان بخاری دراج بخاریان ادامه دارد . پس از فهرست متن کتاب شروع می شود که شامل جواهر پنجگانه است و از احکام و اعمال و اخلاق و آثار و اقوال مشایخ و اقطاب فرقهٔ بخاریان و اوراد و ادعیه و اخبار آنان بحث می کند ، نام کتابهای بسیاری که از تألیفات پیشوایان این فرقه و یا دیگران هست در متن کتاب می آید : «جامع العلوم» و «شجرة العالم» تألیف سید جلال جهانیان ، «انوارالاولیاء» ، «مکتوباب شیخ فریدالدین احمد یحیی منیری» وغیره .

آنچه در این نسخه می خوانیم مستند و معتمد بر اسناد و شواهد است که دقیقاً به نام شخص و یا به نام کتاب و رساله نگاشته آمده است و گویی دایرة المعارف است از اسناد و مدارک **فرقهٔ بخاریان** دربارهٔ مذهبشان . فارسی آن روان است و جملات مستحکم و عبارات منسجم دارد . تعقیدات لفظی و معنوی ندارد . در آغاز و انجام آن بعضی اوراد و تعویذات با اشکال مختلف ذکر شده است .

۲۹۰/۲۰۳

مجموعه

[دین ، ۱ - فال ، ۲ - اصحاب صفه ، ۳ - فهرست کتاب نظم الدرر والمرجان فی تلخیص سیر سید الانس والجان ، ۴ - ناسخ و منسوخ ، ۵ - طریق ختم احزاب ، ۶ - مسائل فقه ، عربی و فارسی ، منثور و منظوم]

۱- **اندازه** : — بیرونی : ۲۰/۵×۱۵/۵ س م . — درونی : ۱۶ و ۱۷ و ۲۱ س ۱۵ و ۱۷×۱۰ و ۱۱ س م .

۲- **اوراق** : ۸ ورق . ۱۴ صفحه .

۳- **کاغذ** : نازک زرد تیره رنگ هندی ، کرم خورده ، وصالی شده ، آب دیده ، جلد کاغذی .

۴- **خط** : نستعلیق و ثلث و شکسته ، روشن ، خوانا ، پخته ، عنوانها و نشانه ها شنگرف ، قرن ۱۲ ه‍ ق .

۵- کاتب : در این نسخه ، چند موضوع کوچک به کتابت های مختلف وجود دارد . فقط یکی از آنها که دربارهٔ وضو است ، نام کاتب را در بردارد، و او «**شیخ احمد ولد حافظ محمد**» و تاریخ کتابت «**۱۱۱۰ ھ ق**» است : «وقد وقع الفراغ عن تسوید هذه النسخة المبارکة فی وقت الضحوة الکبری ثلث من ماه شهر شوال ختم الله بالخیر و الاقبال سنهٔ الف و مائة و عشرة من هجرة سید المرسلین . . . . بید عبدالضعیف . . . . شیخ احمد ولد حافظ محمد کاتب نبیرهٔ مخدوم عثمان غفر الله له . . . .

من نوشتم هر چه دیدم در کتاب
عاقبت والله اعلم بالصواب
هر که خواند دعا طمع دارم
ز آنکه من بندهٔ گنهکارم
من نوشتم صرف کردم روزگار
من نمانم این بماند یادگار».

۶- مؤلف : نام دو مؤلف از موضوعات مختلف در این نسخه معلوم است : یکی ظاهراً همان «**شیخ احمد ولد حافظ محمد**» است که کاتب هم بوده و دیگری «**ملاجمیل حارثی**» است که «**طریق ختم احزاب**» را در ۱۴ بیت بیان داشته است : «طریق ختم احزاب من تصنیف ملا جمیل حارثی غفرالله» . مؤلف یا گرد آورندهٔ «**فهرست نظم الدرر والمرجان فی تلخیص سیر سید الانس والجان**» معلوم نشد و تاریخ تألیف هم . اصل «کتاب نظم الدرر والمرجان فی تلخیص سیر سید الانس والجان» را «**اوحد الدین میرزا خان برکی جالندهری هندی**» تألیف کرده است . (رک : ایضاح المکنون فی الذیل علی کشف الظنون عن اسامی الکتب والفنون ، ج ۲ ، حرف ن) .

۷ و ۸- آغاز
و انجام : نا مرتب است (رک : ۹ - چگونگی) .

۹- چگونگی : در آغاز این نسخه گفتاری هست به عربی و فارسی در یک صفحه دربارهٔ «**فال گرفتن**» که از «قال علیه الصلوة . . . . شروع می شود و به «آنرا بر طرف کرد والله اعلم» پایان می یابد . پس از آن گفتاری دیگر هست دربارهٔ «**اصحاب صفه**» و «**زن و فرزندان حضرت محمد**» به عربی که از «روی اصحاب الصفه» آغاز می گردد و به «کانت هذه الانکحة یوم الجمعة» پایان می یابد . از ص ۳ «فهرست کتاب نظم الدرر والمرجان فی تلخیص سیر سید الانس والجان» آغاز می شود و تا ص ۱۳ «و ذکر ازواج مطهرات علیه الصلوة والسلام» ادامه دارد . در ضمن این فهرست یادداشت هایی هم هست به فارسی و عربی ، از جمله دربارهٔ آیات و سور قرآن کریم به اعتبار «**ناسخ و منسوخ**» و اقسام آنها و نیز اشعاری به عربی در ۱۱ بیت به مطلع :

الحمد لمن قدر خیراً و خبالاً
و الشکر لمن صورقبحاً و جمالاً

و مقطع :

یا رب سلم جمیعاً من نار جهنم
وارزق لهم الرؤیة فی العدل وصالا

در صفحهٔ ۱۳ اشعار «**ملاجمیل حارثی**» دربارهٔ «طریق ختم احزاب» آمده است به مطلع :

بخط مولوی یعقوب چرخی
که بود او ثانی معروف کرخی

و مقطع :

بر آید عاقبت دلشاد گردی

ز قید درد غم آزاد گردی

و نیز این بیت :

تا توانی نکنی در حق کسی تقصیر

بدمی یا درمی یا قلمی یا قدمی

و در صفحهٔ ۱۴ گفتاری دربارهٔ چند مسألهٔ فقهی و احکام نماز آمده که با جملهٔ «این مسأله آن است پدر این مرد ، کنیزک با دو دختر خریده بود . . . .» آغاز می شود و به عبارت «وضو سازد و نماز گذارد و اگر تنگ باشد به سهات تیمم روا باشد والله اعلم بالصواب» پایان می گیرد و در آخر نام کاتب آمده است (رک : ۵ — کاتب) . «این نسخه» ۱۴ صفحه یی اینگونه مطالب متنوعی به فارسی و عربی دارد که همه سودمند و شیرین و ارزنده است .

مجموعه

۲۹۰ / ٦

[دین ، ۱- فدیه به وقت خوف ، ۲- توکل نامه ، ۳- تعبیر نامهٔ خواب ، ٤- فال گرفتن از جهیدن اعضای انسانی ، ۵- نکاح نامه ، فارسی ، منثور]

۱- اندازه : — بیرونی : ۲۱×۱۳ س م . — درونی : ۱۵ س ۱۵×۷/۵ س م .

۲- اوراق : ۸ ورق . ۱۶ صفحه .

۳- کاغذ : زرد تیره رنگ هندی ، کرم خورده ، آب دیده ، جلد کاغذی .

۴- خط : نستعلیق خوش ، خوانا ، روشن ، پخته ، قرن ۱۱ هـ ق .

۵- کاتب : و تاریخ کتابت ندارد .

۶- مؤلف : و تاریخ تألیف معلوم نشد . در این مجموعه نام همهٔ رسائل بدین ترتیب آمده است : «**فدیه بوقت خوف ، توکل نامه ، تعبیر نامهٔ خواب ، فال گرفتن از جهیدن اعضای انسانی ، نکاح نامه**» .

۷- آغاز :

فدیه بوقت خوف (ص ۱) : منقولست از حیوة الحیوان چون کسی برخود از قتل یا عذاب یا از غیر آن بترسد» .

۸- انجام :

ایضاً (ص ۱) : «او را مکروهی که از آن میترسد نرسد و آن میش فدای آن باشد این مجربست فتح مبین» .

— آغاز :

توکل نامه (ص ۲) : «بسم الله الرحمن الرحیم ، الحمد لله رب العالمین و العاقبة للمتقین والصلوة علی رسوله محمد و آله اجمعین بدانکه روزی جبرئیل علیه السلام از حضرت عزت جل جلاله و عم نواله بر رسول صلی الله علیه وسلم تحفهٔ درود رسانید» .

— انجام :

ایضاً (ص ۵) : «چهار شنبه غسل بکند خوب است علت و فلاکت

هیچ نیست روز جمعه غسل کردن از بس نیک است در جمیع امورات تمام شد» .

— آغاز :

تعبیر نامهٔ خواب (ص ٦) : «بسم الله الرحمن الرحیم ، بدانکه تعبیر خواب شریف است و معجزهٔ مهتر یوسف علیه السلام حکیمان و ندیمان بر دوازده آخر کردند تا خواننده و شنونده را تعبیر خواب آسان گردد» .

— انجام :

ایضاً (ص ۱۰) : «خرگوش در خواب بیند در آن خانه دختر شود و برگ تنبول در خواب بیند با مراد گردد و ماهی در خواب بیند روزی او گشاده شود تمام شد» .

— آغاز :

فال گرفتن از جهیدن اعضای انسانی (جنبش نامه ، ص ۱۰) : «بسم الله الرحمن الرحیم ، یادداشت ، وقتی سکندر ذوالقرنین بادشاه منجمان روم و هندوستان را پیش خوانده طلب فرمود جمع شده این کتاب ساختند» .

— انجام :

ایضاً (ص ۱۳) : ناقص است و بدین جمله خاتمه می یابد «اگر میانهٔ لب بجهد با بزرگی ملاقات حاصل شود اگر پهلوی راس بجهد زیان ببیند» .

— آغاز :

نکاح نامه (ص ۱٤) : «نکاح نامه ، از برای تبرک اوقات و یمن

الساعات نخست کام و زبان را بنام سبحان باز کنیم و افتتاح سورهٔ فاتحه آغاز کنیم تا این تزویج مبارک و میمون آید».

— انجام :

ایضاً (ص ۱۵) : «یک دینار زر سرخ سلطانی نصفه معجل و نصفه غیر معجل بزنی حلالیت خواستی و قبول همه بگوید آری بزنی خواستمش و قبول کردمش حاضران بگویند الحمد لله».

۹- **چگونگی :** این مجموعه اگرچه ۱۶ صفحه (۸ ورق) بیشتر ندارد اما رسائل آن جاذب و شیرین و ارزنده است و هر کدام در نوع خودش کم نظیر. رسم الخط آنها خوب و فارسی آنها روان و ساده و دلچسب است. مثلاً : رسالهٔ تعبیر خواب به فارسی برگزیده یی است از اقوال گونا گون دربارهٔ رؤیاها و احلام یقظه. رسالهٔ نکاح نامه و جنبش نامه یا پریدن اعضای بدن مطالبی را گوشزد می کند که عقاید و افکار مردم روزگاران گذشته و حتی اکنون را در بردارد. رسالهٔ فدیه یا قربانی در وقت هراس و ترس باوجود اینکه چند سطر بیشتر نیست اما مطالب فشرده یی دربارهٔ قربان کردن دارد. رسالهٔ توکل نامه اعتقاد پاک یک مؤمن مسلمان را در تفسیر «توکلت علی الله» شرح می دهد و نام این رساله را در آخر آن» زکی نامه» کتابت کرده اند.

۲۹۰/۱۰۶

مجموعه

[دین ، فرایض ، خواب نامهٔ منظوم ، فارسی ؛ چهل حدیث ، منثور ، عربی]

۱- اندازه : — بیرونی : ۲۵ × ۱۶ سم . — درونی : ۱۵ س ۱۷ × ۹ سم .

۲- اوراق : ۱۶ ورق . ۳۲ صفحه .

۳- کاغذ : ضخیم زرد رنگ هندی ، آب رسیده ، وصالی شده ، جلد مقوایی ملون و نو .

۴- خط : نستعلیق متوسط (فالنامه) و ثلث (چهل حدیث) ، پخته ، خوانا ، عنوانها و نشانه ها شنگرف روشن ، بالای الفاظ و جملات عربی خط سرخ کشیده شده است .

۵- کاتب : و تاریخ کتابت هر دو رساله معلوم نشد .

۶- مؤلف : و تاریخ تألیف هر دو رساله شناخته نشد .

۷- آغاز :

رسالهٔ اول ، خواب نامه (ص ۱) : «بسم الله الرحمن الرحیم ، این رسالهٔ نظم در بیان تعبیر خوابها این است ، کتاب خواب نامه تعبیر خواب می گوید :

گر کسی بیند خدای خود به خواب
رست آن بیننده بی شک از عذاب
بهترین خوابها دیدار اوست
دشمنانش جمله می گردند دوست

دیدن فرشته در خواب :

گر فرشته ببینی شادمان
برکت و خیر است ای عاقل بدان

۸- انجام :

ایضاً (ص ۲۱) :

خواب تابستان زمستان ای پسر
جمله را نیکو تر آید زود تر
هر که بیند خواب را اندر خزان
خواب آمد در غمش دیری بدان

طریق خواب کردن :

خفتن بر راست عالم را سزاست
باز بر چپ مر حکیمان را رواست
خفتن دیو است خواب سر نگون
ور بگویم در عجب مانی کنون

تمت کتاب خواب نامه» .

— آغاز :

رسالهٔ دوم ، چهل حدیث (ص ۲۲) : «یا فتاح ، رب یسر و تمم بالخیر ، بسم الله الرحمن الرحیم ، الحمد لله رب العالمین و العاقبة للمتقین و الصلوة و السلام علی رسوله محمد و آله و اصحابه اجمعین قال رسول صلی الله علیه وسلم من قرء و حفظ اربعین حدیثاً من امتی سماه الله تعالی فی السماء ولیا و فی الارض فقیها و یحشر الله تعالی یوم القیمة مع الصالحین الذین لا خوف علیهم ولا هم یحزنون» .

— انجام :

ایضاً (ص ۳۱) : «و قال للکلب الحمد لله الذی خلقنی کلباً و لاخلقنی خنزیراً و لاخلقنی تارک الصلوة تم تمام شد ، کار من نظام شد ، کتاب چهل حدیث» . (رک : اربعین حدیث ۲۹۰/۲۰۵) .

۹- **چگونگی :** رسالهٔ خواب نامه ۳۰۳ بیت دارد که تقریباً هر بیت را یک عنوان با شنگرف نوشته اند و در حقیقت بیش از سیصد نوع خواب را تعبیر یا گزارش می کند ، متأسفانه مؤلف و کاتب آن را نیافتم ، اشعار اندکی سکته دارند که تا اندازه‌یی به سهو القلم کاتب مربوط می گردد نه شاعر .

رسالهٔ چهل حدیث به عربی است و موضوع آن مباحث فقه و اصول و فروع دین اسلام است بر اساس چهل حدیث که از حضرت رسول (ص) و صحابه (رض) نقل شده است . (رک : چهل باب و چهار صد حدیث (رسالهٔ فارسی و عربی منثور ۲۹۰/۸۴) .

در صفحهٔ ۳۲ چند یادداشت دربارهٔ مداوا و معالجهٔ بیماران و چند بیت شعر دارد و نام چند تن آمده است .

مجموعه

۲۹۰/۲۲۵

[دین ، فرایض ، رسائل چهار گانه دربارهٔ حضرت محمد (ص) و خلفای راشدین (رض) و قصیدهٔ برده ، فارسی و عربی ، منثور و منظوم]

۱- **اندازه :** —بیرونی : ۱۸/۵ × ۱۱/۵ × ۱ سم . — درونی : ۹ و ۱۱ و ۱۲ و ۱۴ و ۱۷ س ۱۲ و ۱۳ و ۱۴ × ۵ و ۶ سم .

۲- **اوراق** : ٦۰ ورق . ۱۲۰ صفحه .

۳- **کاغذ** : نازک زرد تیره رنگ و سفید دهلی ، آب رسیده ، وصالی شده ، جلد مقوایی باعطف و گوشهٔ پارچه‌یی .

٤- **خط** : نستعلیق و نسخ و شکستهٔ جلی و خفی ، روشن ، پخته ، خوانا ، بعضی از عنوانها و نشانه‌ها شنگرف و بالای برخی از کلمات و جملات مهم خط شنگرف و سیاه کشیده شده ، قرن ۱۰ و ۱۱ ھ ق .

۵- **کاتب** : و تاریخ کتابت ندارد .

٦- **مؤلف** : نام مؤلف و تاریخ و نام تألیف معلوم نشد ، فقط در جزء آخر این مجموعه کاتب نوشته است : «تم شد **قصیده برده** از دست .....» و نام خود را آورده ولیکن آن را محو کرده اند . (رک : قصیدهٔ برده ۷/۸۹۰ و ۲۹۰) .

۷- **آغاز** : **رسالهٔ اول ، ناشناخته** (ص ٤) : «رضی الله وث اشارت عثمان رضی الله عنه ور اشارت بحیدر رضی الله عنه و در خبراست که روزی مهتر جبرائیل عم در پیش حضرت رسالت پناه صلی الله علیه وسلم نشسته بودند ناگاه عمر رضی الله عنه در آمد و مهتر جبرائیل عم گفت یا محمد عمر می آید رسول علیه السلام گفت یا اخی عمر را می شناسی ؟ گفت بلی یا رسول الله عمر را بهتر در آسمان می شناسند» .

۸- **انجام** :

ایضاً (ص ٤۱) : «و گفت اللهم اهد قومی فانهم لا یعلمون پس ای برادر این کنیزک را با خود دربهشت نبرم ما هرگز در بهشت

نرویم زهی شهداء که چون به زهر مرگ رسید نیز چنین شریف بودند اما توکه دعوی مسلمانی کنی وبه چنین صفت نباشی تا حال چگونه باشد والله اعلم بالصواب ، تمام شد آنچه حاضر بود نوشته شد» .

— آغاز :

رسالهٔ دوم ، ناشناخته (ص ٤٢) : «رب یسر و تمم بالخیر الله اکبر الله اکبر لا اله الا الله والله اکبر الله اکبر ولله الحمد الله اکبر کبیراً ط والحمد لله حمداً کثیراً ط و سبحان الله بکرة واصیلا ط» .

— انجام :

ایضاً (ص ٤٤) :

«تو آن ماه که یک جزو تو آمد
شب قدر عظیم القدر ایشان
تو آن ماه که نازل گشت قرآن
علی الخیر الورا قرآن ز رحمان
تو آن ماه که ز آثار تو بارد
سحاب لطفها بر کل عصیان

ایها الناس اعلموا ان هذا آخر یوم من صیام رمضان عید و وعید للکافرین قد عظمه الله و شرفه الله و وجب علیکم صدقة الفطر من اول طلوع الفجرالی آخر صلوة العید عن رأس کل مسلم و مسلمة حروعبد صغیر و کبیر ذکرو اثی اثنن آمنا من بر وما سوا هذا علی التفضیل» .

— آغاز :

رسالهٔ سوم ، ناشناخته (ص ۴۸) : «رب یسر و تمم بالخیر الحمد لله رب العلمین والعاقبة للمتقین الصلوة والسلام علی رسوله محمد و آله واصحابه اجمعین قال النبی صلی الله علیه وسلم انا احب من الدنیا ثلثا الطیب والنساء قرة عین فی الصلوة فقال ابوبکر صدیق رضی الله عنه انا احب من الدنیا ثلثا النظر الیک و انفاق مالی لدیک والجهاد بین یدیک» .

— انجام :

ایضاً (ص ۸۶) ، «وقتی مهتر موسی علیه السلام مناجات کرد گفت ای بار خدایا خبر کن مارا بفاخر این عبادت فرمان رسید اوصیتک بامک ای موسی وصیت میکنم بتورا بخدمت مادر هیچ عبادة بعد فراغ نماز فرایض از خدمت مادر نیست والله اعلم بالصواب» .

— آغاز :

رسالهٔ چهارم قصیدهٔ برده (ص ۸۷) : «بسم الله الرحمن الرحیم ،

امن تذکر جیران بذی سلم
مذجت دمعاً جری من مقلة بدم
ام هبت الریح من تلقاء کاظمة
او او مض البرق فی الظلماء من اضم»

— انجام :

«والآل والصحب ثم التابعین لهم
اهل التقی والنقی والحلم والکرم

مارنحت عذبات البان ریح صباً
و اطرب العیس حاری العیس بالنغم

تم شد قصیدهٔ برده از دست . . . . .» .

۹- **چگونگی :** در این مجموعه چهار رساله است که موضوعات همهٔ آنها دربارهٔ دین اسلام و احوال و احادیث پیامبر اسلام و خلفای راشدین و دعای برده در وصف آن حضرت (ص) است . نیمی از این رسائل به زبان فارسی و نیمی به عربی است ، شرح و تفسیر و حواشی و یادداشت های آنها به زبان فارسی است .

رسالهٔ اول به زبان فارسی است و شرح حال و گفتار و کردار و رفتار خلفای راشدین (ابوبکر و عمر و عثمان و علی «رض») را در بردارد که بر پنج باب تقسیم می گردد باوجود اینها نام آن را نیافتم .

رسالهٔ دوم به زبان عربی با حواشی فارسی است که احادیث نبوی و صحابه مخصوصاً خلفای راشدین را به صورت «قال» و «سؤال و جواب» در بردارد ، حواشی و یادداشتهای آن برای توضیح متن ارزنده است .

رسالهٔ سوم که بیش از سه صفحه نیست مطالبی به شعر و نثر عربی و فارسی دربارهٔ ماه رمضان و فضیلت این ماه بر دیگر ماه ها در دین اسلام با حواشی فراوان دارد .

رسالهٔ چهارم شامل **قصیدهٔ برده** است به زبان عربی که در نعت حضرت محمد (ص) است و شهرتش در جهان اسلام بسیار است و تقریباً به همهٔ زبانهای زندهٔ دنیا ترجمه و تفسیر گشته است خاصه به زبان فارسی چندین بار به شعر و نثر .

علاوه براین چهار رساله در این مجموعه ، چندین گفتار دعایی و ادبی و تعویذ و نکاح در جای های خالی این رساله کتابت شده است وهم چند شعر فارسی بر رویهٔ درونی جلد ، مانند :

زنی کردم که آن زن مادرم بود
چوبر بستر نشستم خواهرم بود
سحر از خواب چون بیدار گشتم
نظر کردم که آن زن دخترم بود

این مجموعه با خطوط و سبک نگارش مخصوص وبه دو زبان عربی و فارسی تنوع مطلوبی در هنگام خواندن دارد .

۲۹۰ / ۲۰۰

مجموعه

[دین ، فرایض ، عربی ، منثور و منظوم]

۱- **اندازه** : — بیرونی : ۲۲×۱۴ سم . — درونی : ۸ و ۱۰ و ۱۱ س ۱۸ یا ۱۹ یا ۲۰×۱۱ سم .

۲- **اوراق** : ۹ ورق . ۱۷ صفحه .

۳- **کاغذ** : زرد تیره رنگ هندی ، آب دیده ، ساییده شده ، جلد کاغذی .

۴- **خط** : ثلث جلی ، خوانا ، روشن ، معرب (مشکول) ، قرن ۱۲ ه‍ ق .

۵- **کاتب** : و تاریخ کتابت ندارد ، و لیکن کاتب این دو بیت را در صفحه ۱۳ نوشته است :

«نوشتم من این از برای خدا ، نه از بهر دنیا نه بهر ریاء

خطایی رفت اگر ما را چو بسیار
تو عفو کن که ما را عجز هاست بسیار»

۶- مؤلف : و تاریخ و نام تألیف معلوم نشد ، مجموعهٔ دعاهایی است نقل شده از کتب مختلف . به خط تازه در صفحهٔ اول نوشته است : «**کتاب وظایف**» ، اما بهتر آن است که «**مجموعهٔ دعا**» یا «**مجموعهٔ اوراد**» نامیده شود .

۷- آغاز : «بسم الله الرحمن الرحیم ، لا اله الا الله سبحان الملک القدوس لا اله الا الله سبحان العزیز الجبار . . . .» .

۸- انجام :

«موسی کلیم الله لا ینام قم قم یا حبیبی کم تنام
عیسی روح الله لا ینام قم قم یا حبیبی کم تنام
محمد رسول الله لا ینام قم قم یا حبیبی کم تنام

تمت تمام شد ـ لا اله الا الله محمد رسول الله».

۹- چگونگی : موضوع این نسخه «ورد» و «دعا» است که مسلمانان در مواقع معین و غیر معین می خوانند . بعضی از این دعا ها همانند اشعار موزون و بعضی اصولاً موزون هستند و برای از بر کردن و تکرار کردن آسان . در این نسخه اصل دعا ها به زبان عربی ، و لیکن دستور خواندن به فارسی است ، مانند : «بار سیوم بخواند ، دعای دویم است» . از ص ۱۴ تا ۱۷ ، دعایی است که اصلاً شعر است و جملهٔ «قم قم یا حبیبی کم تنام» در مصرع‌های دوم تکرار می شود . در نسخه‌های دیگر «لا ینامو!» و «کم تنا موا» آمده است .

۲۹۰
۲۰۶

مجموعه

[دین ، فرایض ، عربی و فارسی ، منثور]

۱- اندازه : — بیرونی : ۱۶×۹×۲ س م . — درونی : ۱۱ س ۹/۵×۴ س م .

۲- اوراق : ۱۸۶ ورق . ۳۷۲ صفحه .

۳- کاغذ : نازک سفید رنگ سپاهانی ، آب دیده ، ساییده شده ، وصالی شده ، جلد مقوایی سبز گون کهنه باعطف پارچه‌یی خاکستری رنگ .

۴- خط : نسخ خوش و نستعلیق خوش و اندکی از حواشی و یادداشتها شکستهٔ خفی ، خوانا ، پخته ، روشن ، عنوانها و نشانه‌ها و کلمات و جملات مهم به شنگرف و زرین (زرافشان) ، قرن ۱۰ و ۱۱ ه ق .

۵- کاتب : در صفحهٔ ۱۳۹ عبارتی در حاشیه کتابت شده که سخت خوانا است بدین شرح : «بلغ تصحیحا و قبالک سبحة معرفاه علی حضر سحبا (؟) الاعظم وارث علوم المرکز **بهاء الله و الحق و الدین محمد العاملی** ادام الله اقباله فتح بحمد الله سبحانه فی ذلک . . . شعبان ۲۲ . . . . سنهٔ ۱۰۵۷ یا ۱۰۲۷ و کتب الفقیر محمد سارو . . . المدعو نتیجی الصیف (؟) عفی الله عنه» و هیچ مطلبی دیگر دربارهٔ کاتب و تاریخ این نسخه نیافتم .

احتمال دارد این نسخه به نظر و تصحیح شیخ بهاءالدین محمد بن حسین عاملی (۹۵۳—۱۰۳۱ ه ق) معروف به «شیخ بهائی» رسیده باشد .

۶- مؤلف : و تاریخ و نام تألیف معلوم نشد . و لیکن مراجع و منابع مطالب

و دعاها در آغاز هر مطلب و دعا ذکر شده است ، مانند : «**کشف الغمه**» ، «**مهج الدعوات**» ، «**الحصن الحصین**» یا نام ائمه و مشایخ ، مانند : «**ابی عبدالله جعفر بن محمد جعفر بن محمد الصادق (ع)**» ، «**سعید بن زید**» ، «**طاهر بن یونس**» ، **شیخ شرف الدین ابوالعباس بولی**» ، «**شیخ جمال‌الدین حلی**» و دیگران ، اما ما بهتر آن دا نستیم که نام این نسخه را «**مجموعهٔ دعا ها و اوراد**» نام گذاریم زیرا در آن انواع و اقسام دعا ها و اوراد به فارسی و عربی از منابع فقهی شیعه ذکر شده است .

۷- **آغاز** : در آغاز این نسخه ، مطلب و موضوعی معین نیامده که تا آخر ادامه یابد بلکه شامل مطالب و موضوعات مختلف است که تا ۲۶ صفحه ادامه دارد و سپس سورهٔ «یس» و سوره های دیگر و دعا ها و اوراد دیگر پیش می آید تا آخر .

۸- **انجام** : در پایان دعایی است که حضرت علی (ع) به حضرت امام حسن(ع) فرموده است و اینگونه ختم می گردد : «انت منقذ العزتی و منجی الهلکی و جلیس کل غریب و انیس کل وحید و مغیث کل مستغیث صل علی محمد و آل محمد و فرج عنی الساعة الساعة فلاصبرلی علی حلمک یا لااله الا انت لیس کمثلک شئ و انت علی کل شئ قدیر ولا حول ولا قوة الا بالله العلی العظیم» .

۹- **چگونگی** : این نسخه از لحاظ تنوع مندرجات دعایی و مطالب فریضه‌یی و احکام دینی مجموعه‌یی است ارزنده به خط خوش و کتابت های گوناگون . از ص ۲ تا ۶ اعمال شب نوزدهم و بیستم و بیست و یکم ماه رمضان است و دعاهایی در این باره به فارسی و عربی . از ص ۷ تا ۱۷ یادداشتهایی آمده که بیشتر آنها حرز و تعویذ و طلسم هستند و

این دو بیت نیز :

کدامی شهسوار است اینکه جولان کرده می آید
غبار آلوده چندین خانه ویران کرده می آید
کمان بر دوش و ترکش بر کمر خنجر به کف دارد
برای کشتن عشاق چه سامان کرده می آید

از ص ۱۵ مطلبی نیمه تمام دربارهٔ اعداد ابجدی حروف اسماءالحسنی واسم اعظم آغاز می شودکه تا پایان ص ۱۹ ادامه دارد ، در این صفحات مطالبی از مجمع البیان ابی علی طبرسی و از مولانا صدرالدین محمد تبریزی نقل شده است .

از ص ۲۰ یادداشتهایی دربارهٔ ختم سورهٔ فاتحة الکتاب و قاعدهٔ ختم یا ایها المزمل و طریق ختم یس تا ص ۲۵ ادامه دارد و از ص ۲ سورهٔ یس با سرلوح زرین و خط نسخ خوش آغاز می گردد با حواشی و یادداشتهای فارسی به خط ثلث خوش ، در صفحات بعد سورهٔ «النبأ» و سورهٔ «الواقعة» همراه با طریق ختم آنها به عربی و فارسی آمده است .

از ص ۶۳ «تعقیب» منسوب به «علی بن عبدالله» نقل شده و تا ص ۱۱۳ همراه با دعاها و دستور های مذهبی ادامه دارد .

از ص ۱۱۴ «دعاء الجوشن الصغیر» با مطالبی در حاشیه از «کفعمی» شروع می شود و تا آخر ص ۱۳۹ ادامه می یابد .

از ص ۱۴۰ «حرز امام محمد تقی ع» با حاشیهٔ فارسی و عربی شروع می شود و به ص ۱۵۲ ختم می گردد .

از ص ۱۵۳ «اسناد اوراد سبعه» با «رسالهیی از کلمات جبرئیل امین»

در حاشیه به عربی و فارسی کتابت شده به خط نستعلیق زیبا و در ص ۱۵۸ پایان می یابد .

ص ۱۵۸ «ورد روز جمعه» ، ص ۱۶۲ «ورد روز شنبه» ، ص ۱۶۵ «ورد روز یک شنبه» ، ص ۱۶۹ «ورد روز دو شنبه» ، ص ۱۷۳ ورد روز سه شنبه» ، ص ۱۷۷ «ورد روز چهار شنبه» ، ص ۱۸۱ «ورد روز پنج شنبه» با حواشی فارسی و عربی تا ص ۱۹۱ ادامه دارد .

از ص ۱۹۱ اسماء اصحاب کهف ، شرح دعای تاریخی هفت حصار به زبان فارسی و عربی تا ص ۲۱۱ با حواشی ارزنده پایان می یابد .

از ص ۲۱۲ «حرز احتجاب» آغاز می شود و به ص ۲۱۵ ختم می گردد .

از ص ۲۱۷ «شرح دعاء الجوشن الکبیر و هو مائة فصل کل فصل عشره اسماء الله تعالی» با عنوانهای زرین و خط نسخ و ثلث خوش و حواشی ارزنده آغاز می‌گردد ، و تا ص ۲٦٤ پایان می یابد و از آنجا «دعای سمات» را می خوانیم و به همین ترتیب دعاهای دیگر با شرح و حواشی فارسی تا ص ۳۰۷ .

از ص ۳۰۸ از کتاب «مهج الدعوات» دعاهایی از از ائمهٔ اطهار مخصوصاً حضرت علی (ع) نقل می گردد و تا پایان نسخه ادامه دارد .

این نسخه از لحاظ دعا و شرح و تفسیر کلمات مقدس و جملات

قصار فریضه‌یی و دینی گنجینه‌یی است گرانبها و عالی. خط و کتابت و مآخذ و منابع بسیار خوب است. همهٔ مطالب و مندرجات این نسخه به زبان فارسی و عربی بیان گشته است. دعاها و اوراد به عربی و دستور های خواندن و تفاسیر بر آنها به فارسی است.

۲۹۰/۲۹۵

مجموعه

[دین، فرایض، ۱- پند نامهٔ عطار، ۲- کریما، ۳- نام حق، ۴- کتاب پگری روتی، ۵- ذبح نامه، ۶- رسالهٔ ناشناخته، فارسی و پنجابی]

۱- **اندازه** : — بیرونی : ۲۰×۱۳/۵×۲ س م. — درونی : ۱۵ س ۱۷ × ۸/۵ و ۹ س ۱۵ × ۹ و ۱۴ س ۱۷ × ۱۰ و ۱۳ س ۱۴/۵ × ۶/۵ س م.

۲- **اوراق** : ۸۷ ورق. ۱۷۴ صفحه.

۳- **کاغذ** : نازک و ضخیم زرد گون و سفید رنگ هندی و کشمیری، آب رسیده، وصالی شده، جلد مقوایی با عطف و گوشه پارچه‌یی ملون و منقش مندرس.

۴- **خط** : نستعلیق خوش و شکسته و ثلث، خوانا، روشن، پخته، عنوانها و نشانه ها و سر فصلها شنگرف و زر افشان، جدولهای دو خطی و سه خطی سیاه و سرخ و زرد، نقاشی ساده، در صفحهٔ ۲ سر لوح و نقاشی ساده دارد. قرن ۱۲ و ۱۳ ه‍ ق.

۵- **کاتب** : نام کاتب و تاریخ کتابت پندنامهٔ عطار ذکر نشده اما برای «**چوهدری محمد**» کتابت شده است : «نسخهٔ پندنامه تصنیف حضرت شیخ عطار قدس الله سره العزیز بجهة خاطر عزیز ارجمند برخوردار سعادت نشان چوهدری محمد سرخرو تحریر نموده شد .

خدایا بهردو جهان سازیش سرخرو
نگویم دگر بیش زین گفت و گو»

نام کاتب رسالهٔ «**کریما**» یا «**کریمان**» ، «**فتح الدین ولد چودهری غلام علی**» ، تاریخ کتابت : «**۱۹۴۰ بکرمی**» مطابق با «**۱۳۰۳ ه‍ ق**» : «تمام شد نسخهٔ کتاب کریمان از تصنیف سعدی شیرازی برای پاس خاطر عزیز تر از جان جگر گوشه «میر زمان» فرزند ارجمند خود بوقت زوال در غریب خانهٔ خود تحریر یافت خام نویس فتح الدین ولد چوهدری غلام علی قوم پوار کوت بنکیال ساکن مزنه منکرال علاقهٔ کل تحصیل کهوهته ضلع راولپنڈی تحریر ۲۰ ما کاتک سمت ۱۹۴۰ (بکرمی) سنهٔ ۱۸۸۲ (عیسوی) .

نام کاتب رسالهٔ «**نامحق**» ، «**فتح الدین**» (محو شده) ، تاریخ کتابت «**۱۹۱۴ بکرمی**» تقریباً مطابق با «**۱۲۷۷ ه‍ ق**» : «تم تمام شد نسخهٔ کتاب نام حق بتاریخ ۲۰ ما هار سمت ۱۹۱۴ خام نویس فتح الدین . . . . . سکنهٔ نزنه منکرال علاقه . . . . (بعلت صحاف محو شده) .

هر چه دیدم نقل (نکل) کردم در کتاب
کاریا (قاریا) بر (من) مکن چندین عتاب
بپوش گر بخطاء رسی طعنه مزن
که هیچ نفس بشر خالی از خطا نبود»

نام کاتب رسالهٔ «جیکو پچهی = هر کس بپرسد» یا «پگری روتی» ، «**محمد عظیم**» معروف به «**سهام جلهاری واله**» :

«تمام شد کتاب پگری روتی نوشته برای محمد بخش دست خط فقیر حقیر مسکین محصل محمد عظیم عرف سهام جلهاری واله

هو خطا معاف دارد بپوش گرسی تیعنے مذن

کی هیچ نقش خالی بطائی نبود»

رسائل دیگر ، کاتب و تاریخ کتابت ندارند .

۶- مؤلف :

برای مؤلفان «**پند نامهٔ عطار**» ، «**کریما**» ، «**نام حق**» ، (رک : **پنج گنج** : پند نامهٔ عطار و نام حق و کریما ۱۷۸/۸۹۰) .

نام مؤلف «**پند نامهٔ ذبح نامه**» که به زبان پنجابی است ، «**میان خدایار**» است تاریخ تألیف «**سی ستالیه** ۱۱۴۷ ه ق» : (رک : ص ۱۶۲—۱۶۳ نسخه و ۸—انجام) .

۷- آغاز :

پند نامهٔ عطار (ص ۱) : «رب یسر و تمم بالخیر ، یا حضرت شیخ عبدالقادر جیلانی شیئا لله ، بسم الله الرحمن الرحیم ،

حمد بیحد مرخدای پاک را
آنکه ایمان داد مشت خاک را
آنکه در آدم دمیده روح را
داد از طوفان نجات نوح را
آنکه فرمان کرد قهرش باد را
تا سزاء داد قوم عاد را»

۸- انجام :

ایضاً (ص ۵۸) :

«هرکه دارد این نصیحت را بجای
در دو عالم رحمتش بخشد خدای
ختم کردم پند گفتن ای ولد
آفرین بر جان پاکت بیعدد
چون سخن اینجا رسید از حلم باب
ختم شد والله اعلم بالصواب

قد تم بتوفیقه سبحانه تعالی شأنه . . . والصلوة والسلام . . . علی سید الانبیاء محمد رسول الله . . . . . و علی سید نا سلطان الاولیاء . . . . ابو محمد سید محی الدین عبدالقادر الحسینی الحسینی الجیلانی صلی الله علی جده و علیه . . . » (رک : ه — کاتب) .

— آغاز :

کریما (ص ۵۹) : «رب یسر و تمم بالخیر ، بسم الله الرحمن الرحیم ،

کریما به بخشاه بر حال ماه
که هستم اسیری کمندی هواء
نداریم غیر از تو فریاد رس
توئی عاصیانرا خطا بخش بس
نگهدار مارا ز راه خطا
خطا در گذار صوابم نما»

— انجام :

ایضاً (ص ۸۶) :

«منه دل برین کاخ خرم هواء
که می بارد از آسمانش بلا
منه دل برین دهر نا پایدار
ز سعدی همین یک سخن یاد دار
هر چه دیدم نکل (نقل) کردم در کتاب
کاریا (قاریا) برمن مکن چندین عتاب
الٰهی به بخشی تو سه بنده را
مصنف ، نویسنده ، خواننده را
بپوش گر بخطا رسی طعنه مزن
که هیچ نفس بشر خالی از خطا نبود
زانکه من بندهٔ گنه کارم
که من مسکین دعاء طمع دارم»

— آغاز :

نام حق (ص ۸۷) : «کتاب نام حق ، رب یسر و الله و تمم بالخیر ،

ابتدا میکنم بنام خداء
کرد حرف آفریده هر دوسراء
نام حق بر زبان رانم
که بجانو (نو) دلش همی خوانم
ملک و صانع و قدیم و حکیم
خالق و رازق و رؤف الرحیم»

— انجام :

ایضاً (ص ۱۱۰) :

«ای برادر نماز چاشت گذار
رکعاتش بکن تو هشت و چهار
همچنان کن تهجد و اشراق
قصر یابی و حوز (حوض) و عدن و براق
کآن رسول الله خدای ما کرد است
سنت از برای ما کرد است
اوقات بر کمال این است
سخن خوب هی ملال این است
اندرین مختصر بیفزاید
این قدر بس بود که آراید
رحمت حق نثار خوانده
یاد گیرنده و نویسنده
نودو سه برفت ششصد سال
از وفات رسول تا امسال

— آغاز :

کتاب پگری روتی یا جیکو پچھی به زبان پنجابی (ص ۱۱۷) :

«بسم الله الرحمن الرحیم ، جیکو پچھی ، بسم الله دی معنی کبھری هین تون آ کھ ، جیے ئی من شروع کرنان هان مے اس کتابنون نال نامیے خداتعالی دی» .

— انجام :

ایضاً (ص ۱۳۳) :

«لا مر الله تعالی اتی تها نوثان کلمیں بتهجیدید یوچ پهر ہے شیطان کو کهے جائی سکہ نر رنے جسے تہن ، لاالہ الا الله محمد رسول الله تمام شد کتاب پگری روتے» .

— آغاز :

پند نامهٔ ذبح نامهٔ منظوم به زبان پنجابی (ص ۱۳۶) : «بسم الله الرحمن الرحیم ،

صفت ثناء خدائیو اکهان ده تی رات
او خالق رازق کلدا دیند انت برات»

— انجام :

ایضاً (ص ۱۶۳) : «باب در بیان ختم کتاب گوید (با حذف چند بیت) :

ایہ **ذبح نامه** جورکی کیتا لکھ تمام
ظاهر باطن منکیا حضرت دا اسلام
جان یاران سی ستالیہ آهے هجرت سال
واری محمد شاهدی کیتا ایہ خیال
جوریا وچ لاهوردی ویکہ نادر مسلی صاف
بهتیان عالمان و یکہ کی رکهیا کر معاف
ایہ خدا یار کیتا بهر خداء
بهرچی کوئی اسنون اسنون کری دعاء
اوس میان مرزا باپ هی عرفیدا قول یار
بخش الٰہی اوسنون تیرا اسم غفار

لکھنی پھرنی والیؤ تسین پھر کھو درود
برکت کلمین پاکدی مؤمنان ملی مقصود

لااله الا الله محمد رسول الله ، تمام شد پند نامهٔ ذبح نامه تصنیف حضرت میان خدایار سکونت در لاهور» .

— آغاز :

رسالهٔ ناشناخته منظوم به زبان پنجابی (ص ۱٦٤) : «بسم الله الرحمن الرحیم ،

صفت ثناء ربینون اکهان جس ده وچ زبان تکائی
چراغ دلیدا روشن کیتس تا هوهی روشنائی

— انجام :

ایضاً (ص ۱۷٤) : ناقص است و بدین بیت خاتمه می یابد :

سمیت اصحابان سرور هورین تده نون ویکهن آیی
یا هراء دریی تی بیتے اندر تده بولائیے»

۹- **چگونگی** : این مجموعه که دارای شش رسالهٔ منظوم و منثور به زبان فارسی و پنجابی است از موضوعاتی بحث می کند که دربارهٔ وظایف و مناجات و اوراد و ادعیه و مسائل فقهی هر مسلمان است . در سر زمین پاک اینگونه مجموعه ها را هم اکنون در مساجد و در مدارس و مکاتب قدیمی تدریس می کنند و طالب علمان را وادار می کنند که آنها را ازبر نمایند (حفظ کنند یا به خاطر بسپارند) و بدین جهت بر آنها یادداشتها و حواشی و توضیحات بسیار به زبانهای مختلف می نگارند و هر پدر و یا بزرگتر خانواده وظیفه دارد یا داشته است — اگر می تواند خود و به دست خود و اگر

نمی تواند به دست دیگران — برای فرزندانشان این مجموعه ها را کتابت کنند و در اختیارشان قرار دهند چنانکه از یادداشتهای اواخر این رسائل معلوم می گردد . رسم الخط این نسخه بر حسب زبانی که کاتبان می دانسته اند تغییر می کند و سهوالقلم فراوان دارد . درمیان سطرها و در کنارهٔ صفحات و در آغاز و انجام نسخه ، بعضی یادداشتها و توضیحات دارد . در اواسط این نسخه یک رسالهٔ دو برگی چاپی قرار داده اند (صحاف شده است) به نام **رسالهٔ بی نمازان** به زبان پنجابی منظوم که تفسیری است از چند آیهٔ قرآن کریم و حدیث و خبر .

تقسیمات همهٔ این رسائل بر حسب موضوعاتی است که در بردارند ، مثلاً : **«در بیان فعل شیطان ، در علامات متقی و پرهیزگار ، باب در بیان اقبال ، باب در بیان وفاکردن ، باب در بیان علامات حرام ، باب در بیان علامات حلال»** .

٢٩٠
٢٩٢

مجموعه

[١- فتاوی خلاصة الفقه یا خلاصة الفقه ، ٢- قصیدهٔ غوثیه ،
٣- قصیدهٔ اوسیه ، ٤- مقالهٔ روز قیامت ، ٥- مقالهٔ فقه ،
٦- قصیدهٔ فاطلبنی تجدنی ، فارسی و عربی ، منثور و منظوم]

١- **اندازه** : — بیرونی : ٢٥ × ١٦ × ٥ س‌م . — درونی : ١٥ س ١٧ × ٩ س‌م (خلاصة الفقه) و ٢٠ س ١٨/٥ × ٩ س‌م و ٢٥ س ٢٠ × ١٢ س‌م و ٢٢ س ١٩/٥ × ١٠/٥ س .

۲- **اوراق** : ۲۲۸ ورق . ٤٥٦ صفحه .

۳- **کاغذ** : نازک و ضخیم و زرد تیره رنگ سیالکوتی و کشمیری ، آب دیده وصالی شده (پیوند کار) ، جلد مقوایی زردگون باعطف و گوشهٔ پارچه‌یی ملون .

٤- **خط** : ثلث و نستعلیق و شکستهٔ خفی و جلی ، روشن ، خوانا ، پخته ، معرب (مشکول) ، عنوانها و نشانه ها و سرفصلها و خطوط رسم شده بربالای بعضی جملات و کلمات به شنگرف ، قرن ۱۲ و ۱۳ ه ق .

۵- **کاتب** : نام کاتب «**خلاصة الفقه**» چنان به نظر می رسد که «مالک» آن نیز باشد زیرا به همان خط متن نسخه اینگونه کتابت شده است : «این کتاب حق و ملک «**میان الله یار ولد میان بلند**» تمت تمام شد کار من نظام شد هذا الکتاب فتاوی خلاصة الفقه روز شنبه بوقت یک پاس آفتاب بر آمده ماه محرم آخر **سنهٔ ۱۲۱۸**» .
در رسائل دیگر نام کاتب نیامده اما تاریخ کتابت «**۱۲۲۰ ه ق**» است .

٦- **مؤلف** : **نام مؤلف** و تاریخ تألیف «خلاصة الفقه» یا «فتاوی خلاصة الفقه» در این نسخه ذکر نشده است . **چون از آغاز ناقص است** ، در فهارسی هم که در دسترس بود معلوم نشد . نام مؤلف یا (شاعر) «**قصیدهٔ غوثیه**» ، «**شیخ محی الدین عبدالقادر جیلی یا گیلی یا گیلانی**» است . تاریخ سرودن آن را نیافتم . (رک : **مجموعه** ، قصیدهٔ غوثیه ۲٦۹/۲۹۰) . نام مؤلف یا (شاعر) **قصیدهٔ اوسیه**» ، «**محمد اوسی**» است ، نام شارح آن به زبان فارسی و تاریخ سرودن و شرح آن ذکر نشده است .

نام مؤلف یا (شاعر) «**قصیدهٔ فاطلبنی تجدنی**» و شارح و تاریخ شرح آن به زبان فارسی ذکر نشده است .

مقاله یی در ۱۱ صفحه و مقاله یی دیگر در ۷ صفحه دربارهٔ فقه نقل شده اما نویسندهٔ آنها معلوم نشد .

۷- **آغاز :**

فتاوی خلاصة الفقه (ص ۱) : ناقص است و بدین عبارت آغاز می گردد :

«کردن هر دو دست بر روی بعد از دعا سنت است و فتوی برین قول است فی نسخهٔ افضل آنست که بردارد هر دو دست و بمقابلهٔ سینه فی‌الاوراد ملک المشائخ شیخ حسین مغز شمس بلخی رحمه الله و نظر بر دست کند و ابتدا بتسمیه کند» .

۸- **انجام :**

ایضاً (ص ۳۸۵) : «و هر که سه بار از دوزخ از حق تعالی پناه گیرد دوزخ گوید یا الٰهی این بنده را از من دورکن الٰهی ما را و جمیع مسلمانان را بیطاعت و عبادت خود ثابت قدم دار از بهشت محروم مگردان بحرمت النبی وآله الا مجاد کذا فی تنبیه الغافلین و راحت القلوب» . (رک : ۵ - کاتب) .

— **آغاز :**

قصیدهٔ غوثیه (ص ۳۸۶) : «بسم الله الرحمن الرحیم ، قصیدهٔ غوثیه این است ،

سقانی الحب کاسات الوصالی
فقلت لخمرتی نحوی تعالی»

— انجام :

ایضاً (ص ۳۸۷) :

«مریدی لا تخف فأ من وانی
عزوم قاتل عند القتال
انا الجیلی محی الدین اسمی
و اعلامی علی رأس الجبالی»

— آغاز :

قصیدهٔ اوسیه (ص ۳۸۸) : «رب یسر ولا تعسر و تمم بالخیر ، بسم الله الرحمن الرحیم ،

یقول العبد فی بدا الأمالی
لتوحید بنظم کاللآ لی

یعنی میگوید بنده که مصنف این قصیده است ، که نام او محمد اوسی است در آغاز بیان خویش» .

— انجام :

«ان الله یغفر کل یوم لمن یقرأ و یحفظ للآ مال

بدرستی حق به بخشد هر روز مر کسی را که بخواند و یاد گیرد این قصیده زیرا آنکه شخصی که نداند این مسائل را مستوجب لعنت و عذاب گردد و اگر بداند مستوجب ثواب و درجات گردد و آخر قصیده ذکر دعاء از آن کرد تا متابعت سلف رضوان الله علیهم گردد که ایشان در آخر کتاب ذکر دعاء میکردند اگرچه مصنفه را دعا نیاورده است ترغیب بدعاء کرد گویا که دعا ها آوردهم متابعت ایشان هم قبولیت امیدوار شد والله اعلم بالصواب .

تمت تمام بعون الله تعالی سنهٔ ۱۲۲۰ تاریخ ماه محرم بیست و یکم گذشته شد روز یکشنبه» .

— آغاز :

مقالهٔ اول ، ناشناخته ، دربارهٔ قیامت و اخبار آن (ص ۴۲۴) : «روایت از عبدالله بن مسعود در زمان مصطفی پیدا دود شده است دود معنی قحط است در مکه افتاده بود گوشت نماند برای سگان ازستخوان مردار گرسنگی آن چنان بود چشم سیاهی پیدا شد» .

— انجام :

ایضاً (ص ۴۳۴) : «و عیسی گوید محمد را طلبند دور تر نظر آمد نیزه سرور جمع شبه امتان در زیر نیزه شد جمله پیغمبر زیر نیزهٔ محمد آئید و گوئید یا محمد کمر بند و شفاعت کن تو حبیب خداست ترا سخن قبول است هر امت عاصی خلاصی کنائید جمله خلق عاجزی کند و سرور قبول کند و اذن خواست از خدای برای شفاعت ای بار یار اجازت خواستم بغیر اجازت مجال نیست فرمان آمد تو حبیب من است و آفرینش» .

— آغاز :

مقالهٔ دوم دربارهٔ فقه حنفی (ص ۴۳۵) : «بگو مذهب امام اعظم ابو حنیفهٔ کوفی رحمة الله علیه اگر ترا پرسند ابو حنیفهٔ کوفی مذهب از که داشت ؟ بگو صاحب مذهب را ، مذهب نیست (و) نباشد . اگر ترا پرسند حقیقت مذ (هب) به چند چیز شناختی بگو به ده چیز» .

— انجام :

ایضاً (ص ٤٤١) : «اگر ترا پرسند که حکم بدعت ها چیست ، بگو بدعتی که موجب کفر است......اختلاف آنست که سخن گوید در حق تعالی و پیغمبر و یا در حق صحابه و یا آنکه کاری کند که در آن رخصت کتاب خدایتعالی و احادیث متواتر و اجماع اهل سنت و جماعت نباشد هر که ازین توبه نکند کشتن او مباه (مباح) است اما بدعتی که موجب کفر نیست و آن بدعت سه است که.......» کاتب آن را نا تمام گذاشته است .

— آغاز :

قصيدهٔ «فاطلبنی تجدنی» (ص ٤٤٢) : «بسم الله الرحمن الرحيم ، شروع میکنم بنام خدا ، چنین خدا که رحمن و رحیم (است) :

أنا الموجود فاطلبنی تجدنی
فان تطلب سوائی لم تجدنی
منم موجود ای طالب کجائی
چرا در حضرت ما در نیائی
نخواهی غیر مارا هیچ گاهی
اگر شایستهٔ درگاه مائی »

— انجام :

ایضاً (ص ٤٤٦) :

«خلقت محمداً نوراً عظیماً
له بشرای فاطلبنی تجدنی
اگر خواند کسی این را چهل روز
شود از بخت خود در دهر فیروز

همیشه مقبل و منصور باشد
بلا از ذات پاکش دور باشد»

تم تمام شد تمت القصیدة . (رک : ۲۳۲/۲۹۰)

۹- **چگونگی :** از مطالعه و تصفح این نسخه چنین برمی‌آید که مجموعه‌یی است در «**فقه حنفی**» و مسائل اعتقادی و مطالب عملی وغیر عملی مذهبی مسلمانان . نسخهٔ فتاوی خلاصة الفقه از فقه بحث می کند . تقسیمات آن بر بنیاد «باب» و «فصل» و «مسئله» است و مجموعاً ۱۸ باب و ۷۶ فصل و در حدود یک هزار و اند مسئله و سؤال و جواب دارد . فارسی آن روان و محکم و جزیل و منسجم است . یادداشتها و توضیحات فشرده درمیان سطرها و در کنارهٔ صفحات دارد به زبان فارسی و عربی . همه مآخذ را به طور خلاصه در ذیل هر یادداشت و توضیح ضبط کرده است ، مانند :

«فتاوی حمادیه ، شرعة الاسلام ، تحفة الفقه ، مصابیح ، مطالب المؤمنین ، فتاوی برهنه ، کنزالعباد ، صلواة مسعودی ، خزانة المفتیین ، خزانة الروایات ، مشارق الانوار ، فتاوی صغیری ، جامع الرموز ، شرح کرخی» اما افسوس که «باب اول تا باب شانزدهم» از آغاز این نسخه افتاده است یعنی در حدود نیمی از آن (رک : مجموعه . ۲۲/۲۹۰) .

در صفحهٔ ۳۸۵ (آخر این نسخه) نشان یک مهر در سه جاهست که اینگونه خوانده می شود : (یا حبیب الله ، الله یار بلندی یافت» .

رسائل و قصاید و مقالات دیگر هم یادداشتهای بسیار و درهم درمیان سطرها و در اطراف و کنارهٔ صفحات دارند و همهٔ آنها

به زبان فارسی و نقل از کتب مهم حدیث و فقه و تفسیر است .

در صفحهٔ ۴۲۴ قطعه‌ی در ۹ بیت به زبان پنجابی تحت عنوان «**ذکر الد خان**» آمده است بدین مطلع :

هوسے دود اسمان تھی پیدا اپر زمین
یوم تاتی السما بدخان مبین

و مقطع :

جیؤ هوسے تینون رهسیا بجھے تاهین مول
حشر هوسی جد مردمان اتهس سیه سمول

در صفحهٔ ۴۴۶ یک مثنوی کوتاه در ۳۳ بیت در موضوع مناجات آمده است به زبان پنجابی که آغاز آن این است :

ستیان سغنان نظری آیا
الله مینون ایه فرمایا

در صفحهٔ ۴۴۷ «دعاء حفظ البحرین» کتابت شده که تا پایان صفحهٔ ۴۵۱ ادامه دارد . این دعاء به زبان عربی است و نیمی از آن درمیان سطرها به زبان فارسی ترجمه شده است و دستور خواندن دعا نیز به فارسی است .

در صفحهٔ ۴۵۲ فهرست کتابهای خطی آمده است که در ملک «میان محمد ولد میان الله یار ولد میان بلند ساکن موضع جدوال» بوده است ، مانند : «قصص الانبیاء ، تفسیر سورهٔ یوسف ، مشکات (اول و آخر) ، شرح و قایه ، بدیع المیزان ، جامع المعجزات ، دقایق الاخبار» که جمع آنها در حدود ۳۰ مجلد بوده است .

از صفحهٔ ۴۵۳ تا ۴۵۶ به قلم تازه ، فهرست این مجموعه آمده است که می رساند نیمی از «خلاصة الفقه» یا «فتاوی خلاصة الفقه» مفقود است .

۲۹۰
۲۰۹

مجموعه

[دین ، فرایض ، ۱- نجات المسلمین ، ۲- تحفهٔ نصایح ، فارسی ، منظوم «مثنوی»]

۱- اندازه : — بیرونی : ۲۵×۱۶×۲ س‌م . — درونی : ۱۶ س ۱۸× ۱۰/۵ س‌م .

۲- اوراق : ۸٤ ورق . ۱۶۶ صفحه .

۳- کاغذ : نازک سفید رنگ سیالکوتی ، جلد مقوایی کرباس سفید پوشیده .

٤- خط : نستعلیق خوش ، خوانا ، روشن ، پخته ، جدول‌ها و عنوانها و نشانه ها به شنگرف . قرن ۱۳ هـ ق .

۵- کاتب : «**محمد زمان**» و تاریخ کتابت «**۱۲۹۷ هـ ق**» در صفحهٔ ۱۰۷ چنین کتابت شده : «تمت تمام شد نسخهٔ نجات المسلمین بتوفیق رب العالمین» . در صفحهٔ ۱۶۷ اینگونه آمده است : «تمت الکتاب بعون الملک الوهاب «تحفهٔ نصائح» در ماه شعبان از دستخط عاجز محمد زمان سکنهٔ موضع مستاله به وقت ظهر روز پنج شنبه تحریر یافت عاقبت سلامتی ایمان سنهٔ ۱۲۹۷» .

٦- مؤلف : مؤلف (سرایندهٔ) مثنوی اول : «**عبدالنبی جامی جلال الدین**» است ، نام تألیف «**نجات المسلمین**» و تاریخ تألیف : «**۱۰۸۰ = راقمش عبدالنبی جامی جلال الدین بدان**» است که در زمان اورنگ زیب پادشاه عالم گیر سروده شده است . (ص ۳ و ٤) :

در حق مسلم چو از هر بیت او دیدم نجات
زان **نجات المسلمین** نامش نهادم در جهان

چون به دور شاه عالم گیر بشکفت این چمن
باد یا رب هر سحر نزهت گه شاه جهان
سال تاریخش خرد افزوده کام باز گفت
راقمش عبدالنبی جامی جلال الدین بدان

مؤلف (سرایندهٔ) قصیدهٔ رائیه : «**محمد یوسف گدا**» ، تاریخ سرودن «**۷۹۵ ﻫ ق**» بوده و نام آن «**تحفهٔ نصایح**» است که شاعر برای «**بوالفتح**» فرزندش گفته است :

گوید همین یوسف گدا در وعظ سخنی چند را
از بهر خلف خوش لقا بوالفتح آن نورالبصر
(ص ۱۱۰)

هفصد نود پنج دگر بود است هجرت مصطفی
عاشر ربیع آخرین وقت ضحی روز قمر
(ص ۱۶۷)

(رک : تحفهٔ نصایح ۳۷/۲۹۰) .

۷- **آغاز** :

نجات المسلمین : (ص ۲) : «حمد صانعی که اوهام مخلوقات و ادراک مصنوعات در دریافت قدرت کمال او قاصر است جل جلاله ، رب یسر و تمم بالخیر بسم الله الرحمن الرحیم ،

حمد حق گو بهر آغاز کتاب نکته دان
تا شود این نامه نامی و گرامی در جهان
مالک الملک آن خداوندی که دست قدرتش
هر چه خواهد می کند در عرصهٔ کون و مکان»

۸- انجام :

ایضاً (ص ۱۰۷) : «در ختم کتاب که مکحلهٔ دیدهٔ اولی الالباب است و سمع قبول را در شاهواری و طبع ملول را طلبهٔ عطاری و پروردهٔ جگر کمترین مخلوقات عبدالنبی...... که نسخهٔ میمونهٔ نجات المسلمین بصحت پذیرد .

شکر حق گویم که شد باغ مرادم میوه دار
وقف کردم میوهٔ این باغ بهر مؤمنان

شد تمام اندر زمان عدل عالم گیر شاه
آن که هست او از کمال دین شه دین پروران

بوالمظفر خسرو غازی شه اورنگ زیب
بانی شرع محمد ثانی صاحب قران

استخوان من فروریزند در خاک لحد
خاک را جان بخشد از یاد آوری در هر زمان

صد صلوة و صد تحیت صد درود و صد سلام
هدیهٔ ختمش نمودم بر شهی پیغمبران»

— آغاز :

تحفهٔ نصایح یا قصیدهٔ رائیه (ص ۱۰۹) : «رب یسر و تمم بالخیر بسم الله الرحمن الرحیم ،

حمدی بگویم بی عدد مر خالق جن و بشر
کرده معلق آسمان هم اختران شمس و قمر

عظمی بداده عرش را پرد ز پایش طایری
چون برق سالی چار صد آنگه رسد پایهٔ دگر

هم آفریده جنتی عرضی و طولش آن چنان
هفت طبق ارض و سما پیشش چوقبه بر سپر».

— انجام :

ایضاً (ص ۱۶۷) :

«گریک سخن زین جملگی یابد قبولی نزد حق
نازم چو شاهان در جنان گردم چو سبحان مفتخر
دارم امیدی از خدا خوانند چون صاحبدلان
بکنند زدل ما را دعا یابم نجاتی در قبر
ابیات گفتم جملگی هفصد بدان هفتاد و یک
ابواب چهل و پنج دان اندر حساب‌ای نامور
هفصد نود پنج دگر بود است هجرت مصطفی
عاشر ربیع آخرین وقت ضحی روز قمر

(رک : مجموعه ۲۲٤/۲۹۰)

۹- **چگونگی :** این نسخه شامل دو مثنوی است که موضوع هر دو دربارهٔ مذهب و شریعت اسلام ، احکام فقه و پند و اندرزاست که آنها را به لباس نظم تعلیم می دهد . مثنوی اول «نجات المسلمین» به بحر رمل مثمن محذوف یا مقصور است و تقریبا ۱۶۰۰ بیت دارد . تقسیمات آن بر اساس «باب» و «بیان» و «موضوع» است ، مانند : «دربیان اظهار کردن حقوق زن بر شوهر گوید» و «دربیان احتراز کردن از چند قسم زنان می آید» ، و «دربیان موجبات عافیت» .

مثنوی رائیه یا قصیدهٔ رائیه که حرف آخر مصرع دوم (یا حرف روی) همیشه «را» است «تحفهٔ نصایح» به بحر رجز مثمن کامل است و ۷۷۱ بیت و ۳ نعت و ٤۵ باب دارد :

«ابیات گفتم جملگی هفصد بدان هفتاد و یک
ابواب چهل و پنج دان اندر حساب‌ای نامور»

مانند : «در مدح شیخ العلمین قدوةالسالکین حضرت شیخ محمود پیر خود قدس الله سره‌العزیز» و «باب اول در سخن چند در وعظ و نصیحت فرزند خود گوید» و «باب چهل و پنجم در بیان مناجات خود و ختم کردن کتاب گوید» . روی هم رفته این مجموعه دوگانهٔ شعر از لحاظ خط و کتابت و موضوع خوب هستند اما از نظر فن شعر و زبان فارسی در درجهٔ دوم قرار دارند .

۲۹۰ / ۲۷۰

مجموعه

[دین ، فقه ، اوراد ، ۱- دقایق الاخبار ،
۲- لباب الاخبار ، ۳- مسبعات عشره ،
فارسی و عربی ، منثور]

۱- **اندازه** : — بیرونی : ۲۴/۵×۱۵/۵×۲ س م . — درونی : ۱۵ س ۱۸/۵×۹/۵ س م .

۲- **اوراق** : ۱۰۴ ورق . ۲۰۶ صفحه .

۳- **کاغذ** : ضخیم و نازک زرد تیره رنگ و حنایی هندی ، اندکی آب رسیده ، کرم خورده و ساییده شده ، بدون جلد .

۴- **خط** : ثلث خوش ، روشن ، پخته ، خوانا ، عنوانها و سر فصلها و نشانه ها شنگرف ، قرن ۱۲ ه‍ ق .

۵- **کاتب** : «محمد دین» ، تاریخ کتابت ندارد : «تم تمام شد نسخة المیمونة المسمات بلباب الاخبار از تصنیف عالم شریعت و حقیقت صاحب

طریقت و معدلت محمد بن محمود غفر الله له ولوالدیه و احسن الیهما و الیه از دست خط حقیر پر تقصیر خادم العلماء و الفقراء محمد دین متوطن هزار میان رهخباً (؟)» .

۶- **مؤلف** : نام مؤلف یا گردآورندۀ این مجموعه «**محمد بن محمود**» نام دارد که فقط در صفحۀ ۲۰۲ آمده است .

نام رسالۀ اول در ص ۱۶۸ «**دقایق الاخبار**» است : «تمام شد کتاب المسمی «دقایق الاخبار» وقت ضحا تمام شد در ماه آخر لحج» .

نام رسالۀ دوم در ص ۲۰۲ آمده است : «تم تمام شد نسخة المیمونة المسمات به «**لباب الاخبار**» از تصنیف عالم شریعت و حقیقت صاحب طریقت . . . . محمد بن محمود» . (رک : ۵ - کاتب) . نام رسالۀ سوم هم در ص ۲۰۲ «**مسبعات عشره**» آمده است : (رک : ۷ - آغاز) . هیچ کدام از این رسائل تاریخ تألیف ندارند .

۷- **آغاز** : **رسالۀ اول ، دقایق الاخبار** (ص ۲) : «بسم الله الرحمن الرحیم ، الحمد لله رب العالمین و العاقبة للمتقین والصلوة والسلام علی رسوله محمد و آله و اصحابه اجمعین قد جاء فی الخبر ان الله تعالی خلق الشجرة ولها اربعة اغصان فسما ها شجرة الیقین ثم خلق نور محمد صلم فی حجاب من درة بیضاء» .

۸- **انجام** :

ایضاً (ص ۱۶۸) : «وقال رسول الله صلی الله علیه وسلم ان اهل الجنة یأکلون و یشربون و یتفکهون ثم یطیر طعام سهم و شرابهم ریحاً کریح المسک و الکافور و نظیره فی الدنیا الولد فی بطن الام

لا یبول ولا یتغوط اللهم ارزقنا منه بحرمت النبی صلی الله علیه وسلم و آله الطیبین الطاهرین والحمد لله رب العالمین لا اله الا الله محمد الرسول الله تمت».

— آغاز :

رسالهٔ دوم ، لباب الاخبار (ص ۱۶۸) : «بسم الله الرحمن الرحیم ، قال علیه سلام من تمسک بسنتی عند فساد امتی فله اجرمأة شهید قال النبی صلی الله علیه وسلم لا بن مسعود رضی الله عنه یا ابن مسعود جلوسک ساعة فی حلقة العلم لا تمس قلما ولا تکتب حرفا خیر لک من اعتاق الف رقبة».

— انجام :

ایضاً (ص ۲۰۲) : «قال النبی صلی الله تعالی علیه وسلم حکایتا عن ربه اذا اصبت الی عبد من عبدی مصیبة فی نفسه او ماله او ولده فاستقبلها بصبر جمیل استحییت منه یوم القیمت ان یطهرله میزانا او ینشرله دیوانا والله اعلم بالصواب والیه المرجع و المآب» (رک : ۵ - کاتب).

— آغاز :

رسالهٔ سوم ، مسبعات عشره (ص ۲۰۲) : «بسم الله الرحمن الرحیم ، ترتیب خواندن مسبعات عشره بدین طریق است که اول یا عزیز یا چهار چهل و یکبار بخواند بعده فاتحة الکتاب هفت بار با بسم الله بخواند».

— انجام :

ایضاً (ص ۲۰۷) : «ترتیب سورهٔ یسن هفت مرتبه اول و آخر درود بخواند بر اول مبین یا هادی بیست و یکبار و بر دوم مبین

باالله بیست و یکبار و بر سویم مبین یا غفار بیست یکبار و بر چهارم مبین یا فتاح بیست یکبار و بر پنجم مبین یا جبار بیست یکبار و بر ششم مبین یا وهاب بیست و یکبار و بر هفت مبین یا صمد بیست و یکبار» .

۹- **چگونگی** : موضوعات این مجموعه بطور کلی اخبار و حکایات و احادیثی است منقول از حضرت رسول اکرم (ص) و خلفای راشدین و صحابه و تابعین (رض) . تقسیمات «دقایق الاخبار» بر اساس «باب» است و جمعاً «٤٥ باب» دارد : «باب الاول» ذکر نشده اما از مطالعهٔ متن نسخه درک می شود که موضوع باب اول ، نور و نور حضرت محمد (ص) و خلقت او و روح است . «باب الثانی فی تخلیق آدم» و الباب الخامس و الاربعون فی ذکر وجه الحور و فی الخبر عن النبی صلعم» . تقسیمات «لباب الاخبار» بر اساس «قال» است یعنی هر خبر و هر حدیث را با «قال» آغاز می کند . تقسیمات «مسبعات عشرة» بر اساس تعداد اوراد و دعاهایی است که در آن آمده است . این رسالهٔ اخیر به زبان فارسی و عربی است یعنی دعا ها و اوراد عربی و دستور خواندن آنها فارسی است .

مجموعه

۲۹۰ / ۲۲٤

[دین ، فقه ، ۱ - تحفهٔ نصایح ، ۲ - زکی نامه «فال نامه» ، فارسی ، منثور و منظوم]

۱- **اندازه** : — بیرونی : ۲۰/۵ × ۱٤/۵ × ۱/۲ س م . — درونی : ۱٤ س ۱۶/۵ × ۱۱ س م .

۲- اوراق : ۳۶ ورق . ۷۲ صفحه .

۳- کاغذ : نازک ضخیم زرد روشن رنگ هندی ، جلد مقوایی با عطف و گوشهٔ پارچه یی رنگا رنگ .

٤- خط : نستعلیق متوسط ، خوانا ، روشن ، عنوانها و نشانه ها شنگرف ، بالای مصراع اول هر موضوع خط سرخ کشیده شده است . قرن ۱۳ هـ ق .

۵- کاتب : «محمد بخش» ، تاریخ کتابت ندارد : «تمت الکتاب بعون الملک الوهاب تحفهٔ نصایحه بید خامنویس خاکپای بزرگان فقیر حقیر محمد بخش ساکن موضع سرکدهن حالا چند مدت درمیان سیدان گذران میکند در وقت چاشت روز دو شنبه تمام شد :

بپرس گر بخطایی رسی و طعنه مزن
که هیچ نفس بشر خالی از خطا نبود

هر که خواند دعا طمع دارم
زآنکه من بندهٔ گنهکارم

اما کاتب «زکی نامه» معلوم نشد .

٦- مؤلف : «یوسف گدا» (رک : مجموعه ۲۹۰/۲۰۹) . نام مؤلف و تاریخ «زکی نامه» یا «توکل نامه» معلوم نشد (رک : مجموعه ۲۹۰/٦) .

۷- آغاز : «تحفهٔ نصایحه=تحفهٔ نصایح» (ص ٤) : «رب یسر و تمم بالخیر ، بسم الله الرحمن الرحیم ،

حمدی بگویم بیعدد مر خالق جن و بشر
کرده معلق آسمان هم اختر و شمس و قمر

عظمی بداده عرش را پرد ز پایش طایری
چون برق سالی چار صد آنگه رسد پایهٔ دگر

۸- **انجام :**

ایضاً (ص ۶۷) :

ابیات گفتم جملگی هفصد بدان هفتاد و یک
ابواب چهل و پنج دان اندر حسابی نامور
هفتصد نود پنج دگر بودس هجرة مصطفی
عاشر ربیع آخرین وقت ضحی روز قمر

تمت الکتاب . . . .» (رک : ۵ - کاتب) .

— آغاز :

زکی نامه (ص ۶۷) : «بسم الله الرحمن الرحیم ، اسناد زکی نامه روزی حضرت سهتر جبرائیل عم (علیه السلام) از حضرت رب العالمین آمد و گفت یا رسول الله خداوند ترا سلام رسانیده و بعد از سلام درود فرستاد و فرموده که این **توکل نامه** بر پیغمبر عم (علیه السلام) برسان» .

— انجام :

ایضاً (ص ۷۲) : «روز جمعه نیک است تا آفتاب بر آید و آنگه نحس است تا نماز پیشین و هم شام ، روز شنبه نحس است تا نماز پیشین و آنگه سعد است تا آخر روز تمت تمام شد

طالب مطلوب غالبی عدد هر طالب مطلوب را جمعه کن حسابی
طرح کن نه نه نظر در باق هر یک فکن ،

هر دو گر زوج است گر فرد است غالب دان اقل ،
گر مخالف باشد اکثر غالب است ای مرد فن» .

۹- چگونگی : این مجموعه را حواشی و یادداشتهای فارسی فراوان است . «تحفهٔ نصایح» یا «تحفهٔ نصایحه» در چهل و پنج باب است دربارهٔ احکام فقهی و فرایض دینی عملی اسلام که به لباس شعر فارسی در آمده و آن را می توان یک «قصیدهٔ رائیهٔ فقهی» به شمار آورد .

«زکی نامه» رساله یی است در شش صفحه دربارهٔ سعد و نحس روزها به زبان فارسی که از ص ۶۷ تا ۷۲ کتابت شده است و شامل : «زکی نامه» ، «مابین نامه» ، «ریح نامه» و «احراق نامه» است و هر یک را شرح و تفسیر جداگانه به صورت شعر و نثر است . ضمناً فالنامه هایی منسوب به حضرت علی (ع) و فالنامه هایی دیگر هم در آغاز و آخر این مجموعه کتابت شده است . هر یک از این مطالب شامل جدولهایی از ستارگان و بروج دوازده گانهٔ نجومی و اعداد است . روی هم رفته نسخه یی است که دست به دست گشته و به قلم های مختلف مطالبی برآن افزوده شده است . گاهی سهوالقلم کاتب در آن دیده می شود .

۲۹۰
۲۲۰

مجموعه

[دین ، فقه ، ۱ - خلاصة الفقه ، ۲ - مسائل فقه برای زنان ، فارسی ، منثور]

۱- اندازه : — بیرونی : ۲۰/۵ × ۱۴/۵ × ۲/۵ س م . — درونی : ۱۵ س ۱۴/۵ × ۸/۵ س م .

۲- **اوراق** : ۱۶۱ ورق . ۳۲۲ صفحه .

۳- **کاغذ** : نازک زرد تیره رنگ سیالکوتی ، جلد مقوای سبز گون با عطف چرمی سبزگون کهنه و پوسیده .

٤- **خط** : نستعلیق متوسط ، نا پخته ، خوانا ، روشن ، عنوانها و نشانه ها شنگرف ، بالای کلمات و جملات مهم خط افقی شنگرف و سیاه کشیده شده است . قرن ۱۲ و ۱۳ ھ ق .

۵- **کاتب** : معلوم نشد ، اما تاریخ کتابت سال «**۱۱۲۵ ھ ق**» است ، تمت تمام شد کتابت خلاصة الفقه روز چهار شنبه به تاریخ ۹ شهر ربیع الاول سنۀ ۱۱۲۵» (ص ۲۳۸) .

٦- **مؤلف** : **رسالۀ اول** : «**عبد اللطیف**» ، نام تألیف «**خلاصة الفقه**» ، تاریخ تألیف شناخته نشد : «میگوید بندۀ خاکپاه عبداللطیف که مسئله چند از علوم دینی . . . . بر سبیل ایجاز انتخاب کرده شد و بر هژده باب قرار یافت و این مجموعه را خلاصة الفقه نام نهاد شد» مؤلف : **رسالۀ دوم** ، «**عبدالکریم بن مخدوم درویزه**» ، تاریخ تألیف ندارد . نام تألیف درست معلوم نیست ، اما از تعریف مؤلف و موضوع کتاب چنان فهمیده می شود که «**مسائل فقه برای زنان**» است : «بعد از این فقیر حقیر کثیر التقصیر خادم اهل سنت و جماعت عبدالکریم بن مخدوم درویزه که مسائل چند خالص از برای زنان جمع سازد تا فردا قیامت ایشان را از آتش......خلاص باشد» .

۷- **آغاز** :

خلاصة الفقه (ص ۲) : بسم الله الرحمن الرحیم ، الحمد لله رب العالمین والصلوة علی سیدنا و نبینا محمد صلی الله علیه وسلم

و آله اجمعین اما بعد حمد و ثناء مر حضرت بی نیازی واجب‌الوجود و درود بی منتهاء بر خاتم انبیا میگوید بندهٔ خاکپاء عبداللطیف که مسئله چند از علوم که دانستن آن بر همه مسلمانان از خواص و عوام فرض عین از کتب مسطور است بر سبیل ایجاز انتخاب کرده شد بر هژده باب قرار یافت و این مجموعه را خلاصة الفقه نام نهاده شد تا ذهن مبتدیان از درک آن مسائل ملال نپذیرد» :

۸- انجام :

ایضاً (ص ۲۳۸) : «و هر که سه بار اخلاص بخواند و بحق سبحانه و تعالی از دوزخ پناه جوید دوزخ گوید الٓهی این بنده را از شر من دور دار الٓهی ما را و جمیع مسلمانان را بر طاعت و عبادت ثابت قدم بدار و بخیرات مشغول گردان و از بهشت محروم مگردان بحرمت النبی و آله اجمعین نقل من راحت القلوب و ترغیب الصلوة والله اعلم بالصواب» .

— آغاز :

مسائل فقه برای زنان (ص ۲٤) : «رب یسر و تمم بالخیر ، بسم الله الرحمن الرحیم الحمد لله رب العالمین والعاقبة للمتقین والصلوة والسلام علی رسوله محمد و آله اجمعین بعد از این می خواهد فقیر کثیر التقصیر خادم اهل سنت و جماعت عبدالکریم بن مخدوم درویزه که مسائل چند خالص از برای زنان جمع سازد تا فردا قیامت ایشان را از آتش دوزخ بسبب عمل کردن باین مسائل خلاص باشد مسئله فرض برزنی که بداند ایمان جدا است و عمل جدا است» .

— انجام :

ایضاً (ص ۳۲) : ناقص و تقریباً دو ورق افتاده است و به این

عبارت پایان می یابد : «مسئله زن را گل خوردن مکروه است و گفته‌اند و بال هم چون و بال گوشت آدمی است قال النبی صلی الله علیه وسلم من اکلا الطین فکأ نما اکل اللحم آدمی مسئله زن را باید که سرا ونداب را بپوشد . . . . » .

۹- **چگونگی :** موضوع «**خلاصة الفقه**» احکام عملی **فقه** اسلام است و بر هژده «باب» تدوین شده است . هر باب شامل «فصل» ها و «مسئله» ها است ، مثلاً : «باب اول در بیان توحید باری تعالی ، باب چهارم در بیان ذکر نماز و نوافل» . سبک زبان فارسی این نسخه به سبک خراسانی می ماند . جملات کوتاه و روان و ساده است . احادیث و آیات قرآن و عبارات عربی ندارد و این موجب اعجاب است که کتاب فقه از احادیث کمتر استفاده می کند .

موضوع «**مسائل فقه برای زنان**» نیز احکام عملی **فقه** اسلام است که بابیان ساده به زبان فارسی تحت عنوان «مسئله» ها شرح داده شده است . شاید پانصد مسئلهٔ فقهی دربارهٔ زنان داشته باشد ، اما افسوس که از آخر ناقص است .

مثال : «علم فقه بر زنان دانستن فرض است اگر فرض نداند کافر گردد اگر فرض داند و طلب نکند گنهکار شود و اگر طلب کند و تمام کرد دولت در جهان یافت اگر تمام نکرد و تا بوقت مرگ هم خدای تعالی بخشنده است مر طالبان را» .

۲۹۰/۹۹

مجموعه

[دین ، فقه ، ۱- شرح خلاصهٔ کیدانی ، ۲- فقه اکبر ،
عربی ، منثور]

۱- **اندازه** : —بیرونی : ۲۵×۱۶×۵/۱ سم . — درونی : ۳ و ۹ س ۵/۸ و ۱۴×۷ و ۸ سم .

۲- **اوراق** : ۲۴ ورق . ۴۸ صفحه .

۳- **کاغذ** : ضخیم زرد تیره رنگ هندی ، اندکی کرم خورده ، وصالی شده ، جلد تیاجی قهوه یی ساییده شده .

۴- **خط** : نستعلیق درشت متوسط (متن) ، و خفی آمیخته باشکسته (حاشیه) ، پخته ، سخت خوانا ، قرن ۱۲ و ۱۳ ه‍ ق .

۵- **کاتب** : و تاریخ کتابت ناشناخته .

۶- **مؤلف** : یا (شارح) :

رسالهٔ اول «شرح خلاصهٔ کیدانی» (ص ۱ - ۲۲) در هیچ کجای نسخه نام مؤلف یا شارح نیامده است . **«خلاصهٔ کیدانی»** معروف به **«خلاصة الصلوة»** تألیف **«لطف‌الله نسفی»** معروف به **«فاضل الکیدانی»** است . شرح خلاصهٔ کیدانی ، این نسخه ، از **سعدالدین مسعود بن عمر تفتازانی** متوفی ۷۹۷ یا ۷۹۱ ه‍ ق» است . (رک : خلاصةالکیدانی ۱۷۳/۲۹۰) . **رسالهٔ دوم (فقه اکبر** ص ۲۵ - ۴۸) تألیف **«امام ابو حنیفه نعمان بن ثابت ۸۰-۱۵۰ ه‍ ق»** .

۷- **آغاز** : **رسالهٔ اول** (شرح خلاصهٔ کیدانی ص ۱) : «بسم‌الله الرحمن الرحیم ، الحمد لله رب العالمین والعاقبة للمتقین والصلوة والسلام علی رسوله محمد و آله اجمعین اعلم بان العبد مبتلی بین ان یطع الله تعالی فیثاب و بین ان یعصیه فیعاقب» .

۸- **انجام** :

ایضاً (ص ۲۲) : «والتوقف فی آیة الرحمة اوالعذاب للامام والمقتدی والمنفرد فی الفرائض والسجدة علی کورالعمامة والصاق البطن بالفخذ للرجال و کذلک بسطهم العضوی و نزعهم القمیص او القلنسوة او لبسهم کذلک بعمل قلیل و تطویل الامام للصلوة ......او تخفیفها بعجلته» .

— **آغاز** :

رسالهٔ دوم ، فقه اکبر (ص ۲۵) : بسم‌الله الرحمن الرحیم ، الحمد لله رب العالمین والصلوة علی نبیه و آله واصحابه اجمعین قال الشیخ الامام الاعظم الاجل الزاهد العالم ابوحنیفه نعمان بن ثابت ابن طاؤس بن هرمز بن الکسری اصل التوحید ما یصح الاعتقاد» .

— **انجام** :

ایضاً (ص ۴۸) : « و خروج الدجال ویأجوج ومأجوج و طلوع الشمس من مغربها و نزول عیسی بن مریم من...... و سائر علامات یوم القیمة علی ماوردت به الاخبار الصحیحة حق والله یهدی من یشاء الی صراط مستقیم من تعلق مشیة الازلیة فی‌الازل بهدائته» .

۹- **چگونگی**: مباحث این دو رساله دربارهٔ **فقه حنفی** است. رسالهٔ اول شرح خلاصهٔ کیدانی حواشی بسیار سخت خوانا دارد. در صفحهٔ اول یادداشتهایی دارد که نام هر دور رساله و بهای نسخه را به عبارت سیاق کتابت کرده اند: «یک روپیه». مالک نسخه نیز «اکبر علی» نوشته آمده است.

۲۹۰/۱۰

مجموعه

[دین، فقه، ۱- مختصر صلوة ماچینی، ۲- رساله در احکام دینی، فارسی، منثور]

۱- **اندازه**: —بیرونی: ۲۰/۵ × ۱۵ × ۷/. سم. —درونی: ۱۶ یا ۱۳ س ۱۷/۵ × ۱۰/۵ و ۱۶ × ۱۱/۵ سم.

۲- **اوراق**: ۵۹ ورق. ۱۱۸ صفحه.

۳- **کاغذ**: ضخیم زرد تیره رنگ هندی، کرم خورده، آب رسیده، وصالی شده.

۴- **خط**: نستعلیق متوسط و تحریر آمیخته با شکسته، پخته، خوانا، روشن. بعضی از عنوانها در صفحهٔ اول شنگرف قرن ۱۲ ه‍ ق.

۱- **مختصر صلوة ما چینی (ماچینی)**

۵- **کاتب**: ناشناخته و تاریخ کتابت «**۱۱۲۱ ه‍ ق**»، در صفحهٔ ۱۶۴ اینگونه آمده است: «تمت هذا الکتاب مختصر صلوة ما چینی به وقت چاشت روز دو شنبه به تاریخ ۱۲ جمادی الثانی سنهٔ ۱۱۲۱ ه‍ ق».

۶- **مؤلف**: در صفحهٔ یک نام مؤلف اینگونه آمده است: «می گوید بندهٔ ضعیف **فضل الله بن ایوب ابن الشیخ ابی الحسن المنتسب الی**

ماچین (ماچین) غفرالله له ولاسلافه ولاخلافه ......» ، تاریخ تألیف «۷۱۵ هـ ق» و در صفحهٔ ۲ با خط الحاقی اینگونه آمده : «فراغ از تألیف این پارسی بندهٔ ضعیف را غفرالله له ولابویه پنجم از ماه مبارک رمضان سنهٔ خمس عشرو سبعمائة» و «نام کردم این کتاب را **مختصر صلوة ما چینی**» (رک : مجموعه ۸۹/۲۹۰)

۷- **آغاز :** «بسم‌الله الرحمن الرحیم ، رب یسر و تمم بالخیر ، الحمدلله حق حمده والصلوة والسلام علی محمد خیر خلقه می گوید بندهٔ ضعیف فضل الله بن ایوب بن الشیخ ابی الحسن المنتسب الی ماچین غفرالله له ولاسلافه ولاخلافه که جمع کردم مسائل نماز که برآن اعتماد است» .

۸- **انجام :** «در فتاوی خانی گفته است و در فتاوی سراجی نیز آورده است که گلایه کردن کور راه مکروه نیست وهوالمختار والله اعلم بالصواب . تمت هذا الکتاب صلوة ماچینی به وقت چاشت روز دو شنبه به تاریخ ۱۲ جمادی‌الثانی سنهٔ ۱۱۲۱ هـ ق» .

۹- **چگونگی :** موضوع این رسالهٔ مختصر صلوة ماچینی در احکام نماز و فروع آن است . نثر آن فارسی روان و ساده به سبک خراسانی می ماند . هیچگونه تذهیبی ندارد .

۲- رساله در احکام دین

— **کاتب :**

«**بدر الدین**» بوده و در پایان صفحهٔ ۱۱۷ اینگونه آمده است : «نویسنده اقر الفقراء بدرالدین ساکن گونه محمله مراد عمله......» تاریخ کتابت ندارد .

— **مؤلف** : و تاریخ تألیف معلوم نشد . شاید کاتب مؤلف هم باشد .

— **آغاز** : «بسم‌الله الرحمن الرحیم ، نماز فرض از برای مهمات بدعت است نقل شرح نیر الاحکام است هر مسلم اگر کسی نظر کرد که اگر بیمار نیکو شود گوسفند قربانی کند اگر در ایام قربانی گوید درست باشد» .

— **انجام** : «من غایبی این از تو قبول کردم و این حکایت در فواید الفواید آورده است تمت تمام شد کارمن نظام شد بعون الله الهادی .

نوشته بماند سیه بر سفید
نویسنده را نیست فردا امید

الهی بیامرز خواننده را
تو جنت عطا کن نویسنده را

بیادگار نوشتم من این کتابت را
وگر نه این خط لایق کتابت نیست

نویسنده اقفر الفقراء بدرالدین ساکن گونه محله..........» .

— **چگونگی** : این نسخه در فواید احکام دین به فارسی روان و ساده است . در برصغیر هند و پاکستان تألیف شده است . به نثر سبک خراسانی شبیه است و جملات کوتاه و روان دارد . هیچ گونه تذهیب و تهذیبی ندارد . یادداشت های گوناگون در آغاز و اواخر این دو رساله دیده می شود . در صفحهٔ اول و صفحهٔ ۱۱۷ یک مهر دارد که «عمل پیر بخش» خوانده می شود .

مجموعه

۲۹۰
۸۹

[دین ، فقه ، ۱- مختصر صلوة ماجینی ، ۲- مسائل احکام شریعت ، ۳- مفتاح الخیرات ، فارسی ، منثور]

۱- اندازه : — بیرونی : ۲۷/۵ × ۱۶/۵ × ۱ س م . — درونی : ۱۶ یا ۱۷ یا ۲۱ س ۲۰ × ۱۰ س م .

۲- اوراق : ٤٤ ورق . ۸۸ صفحه .

۳- کاغذ : نازک زرد رنگ تیرهٔ کشمیری ، آب رسیده ، وصالی شده ، ساییده شده ، جلد مقوایی ملون تازه و نو .

٤- خط : ثلث و نستعلیق متوسط جلی و خفی ، خوانا ، پخته ، سرفصلها و نشانه ها شنگرف . قرن ۱۲ یا ۱۳ .

۵- کاتب : رسالهٔ اول «مختصر صلوة ما جینی» را «**حامد بن اسمعیل**» کتابت کرده است . در صفحهٔ ۷۱ آمده : «تم بعون الله الملک الجلیل کتبه فقیر حامد بن اسمعیل» . تاریخ کتابت ندارد .

۶- مؤلف :

رسالهٔ اول را «**فضل الله بن ایوب بن الشیخ ابی الحسن المنتسب الی ماجین**» در سنهٔ «**۷۱۵**» نوشته است : «می گوید بندهٔ ضعیف فضل الله بن ایوب بن الشیخ ابی الحسن المنتسب الی ماجین جمع کردم مسائل نماز ...... مسلمانان را و نام کردم این کتاب را **مختصر صلوة ماجینی** ...... پنجم از ماه مبارک رمضان سنهٔ خمس عشرو سبع مائة» (رک : مجموعه ۲۹۰/۱۰) .

رسالهٔ دوم را «**قطب الدین محمد بن غیاث الدین علی**» نوشته :
«این بندهٔ کمینه ...... قطب الدین محمد بن غیاث الدین علی ......
چند مسأله در بیان ایمان و اسلام و احکام و ارکان و در بیان فرایض
و واجبات شریعت ...... در قید تحریر آورد» (ص ٧٤) . تاریخ
تألیف معلوم نشد .

رسالهٔ سوم را «**اسماعیل بن لطف الله الباخرزی**» نوشته و آن را
«**مفتاح الخیرات**» نام نهاده است : «می گوید بندهٔ کمترین درگاه
...... اسماعیل بن لطیف الله الباخرزی ...... مسأله یی چند که
در اسلام بر تو فرض است ...... در این رساله که نام او مفتاح
الخیرات است جمع کرده شد» (ص ٨٠) . تاریخ تألیف معلوم نشد .

٧- آغاز :

رسالهٔ اول مختصر صلوة ما جینی (ص ٢) : «و به نستعین رب یسر
و تمم بالخیر ، بسم الله الرحمن الرحیم ، الحمد لله حق حمده و
الصلوة و السلام علی محمد خیر خلقه می گوید بندهٔ ضعیف **فضل الله**
ابن ایوب بن الشیخ ابی الحسن المنتسب الی ماجین غفرالله له
ولاسلافه که جمع کردم مسائل نماز را» .

٨- انجام :

ایضاً (ص ١٧) : «در فتاوی حجت گفته است و گلایه کردن کور
را باک نیست و علیه الفتوی در فتاوی حسامی گفته است و
در فتاوی سراجی نیز آورده است که گلایه کردن کور را مکروه
نیست هو المختار والله اعلم بالصواب تم بعون الله الملک الجلیل
کتبه فقیر حامد بن اسمعیل» .

این رساله حواشی و یادداشتهای فارسی و عربی در آغاز و در آخر

و در پایان دارد که همهٔ آنها توضیحات مسائل فقهی است و بسیار جالب .

— آغاز :

رسالهٔ دوم ، مسائل احکام شریعت ، (ص ٧٤) : «بسم الله الرحمن الرحیم ، الحمد لله رب العالمین و الصلوة و السلام علی رسوله محمد و آله اجمعین الطیبین الطاهرین ، بدانکه بندگی حق سبحانه و تعالی همچنانکه بر همه بندگان مکلف فرض عین است علم به بندگی نیز فرض عین است» .

— انجام :

ایضاً (ص ٨٠) : «اللهم من أحییته منا فأحیه علی الاسلام و من توفیته منا فتوفه علی الایمان برحمتک یا ارحم الراحمین و بعد از تکبیر چهارم سلام گوید ...... والله اعلم بالصواب ......» .

— آغاز :

رسالهٔ سوم ، مفتاح الخیرات ، (ص ٨٠) : «بسم الله الرحمن الرحیم الحمد لله رب العالمین و العاقبة للمتقین و الصلوة علی رسوله محمد و آله اجمعین ، بدان ای برادر دین و سالک راه یقین که می گوید بندهٔ کمترین درگاه واضعف عباد الله اسماعیل بن لطف الله الباخرزی» .

— انجام :

ایضاً (ص ٨٧) : «مسأله اگر عورتی بچه آورد واورا در نفاس عادت معروفه است هر گاه که پاک شود غسل کند تا چهل روز خواه بر عادت معروفهٔ خود پاک شود یا بر بیشتر و اگر به چهل روز رسید

و پاک شد هم غسل کند و نماز گزارد و مجموع چهل روز را از نفاس حساب کند و اگر به چهل روز و پاک نشد هم غسل کند نماز گزارد و همان عادت معروفه که داشت از نفاس باشد و بس باقی استحاضه بود والله اعلم بالصواب ......» .

۹- **چگونگی** : این مجموعهٔ سه گانهٔ رسائل ، همگی دربارهٔ فقه اسلام و مخصوصاً اهل سنت و جماعت است . فارسی آنها روان و ساده است . از لحاظ املای کلمات میان «ک» «گ» و «ج» «چ» فرق نباشد . گفتار های آنها بر اساس «مسأله» و «بیان» و «اگر پرسند» و امثال اینها قرار دارد . ارزش سبک نگارش خوب و یادداشتها و حواشی سودمند است .

۲۹۰/۲۶۹

مجموعه

[دین ، ۱- قصیدهٔ برده ، ۲- قصیدهٔ غوثیه ، ۳- اسماء الحسنی ٤- درود مستغاث ، فارسی و عربی ، منثور و منظوم]

۱- **اندازه** : — بیرونی : ۲۰ × ۱٤/۵ س م . — درونی : ۸ و ۱۲ س و ۱٤ و ۱۳ × ۷/۵ س م .

۲- **اوراق** : ۵۷ ورق . ۱۱٤ صفحه .

۳- **کاغذ** : نازک براق سفید تیره رنگ سپاهانی ، آب رسیده ، اندکی وصالی شده ، جلد مقوایی زرد گون با عطف و گوشهٔ تیاجی سرخ گون در غلاف پارچه یی سرخ و سیاه .

۴- خط : نسخ خوش (عربی) و نستعلیق خوش (فارسی) ، روشن ، خوانا ، پخته ، متن عربی سیاه و ترجمهٔ فارسی شنگرف ، **جدول** سه خطی سیاه و شنگرف ، قرن ۱۱ ه‍ ق .

۵- کاتب : «**سلطان محمود ولد محمد ابراهیم**» و تاریخ کتابت ندارد : «کاتبه المعتصم بذیل النبی الکریم سلطان محمود ولد محمد ابراهیم غفرالله تعالی ذنوبه و ستر عیوبه ولوالدیه و احسن الیهما و الیه» .

۶- مؤلف : یا شاعر قصیدهٔ برده «بوصیری» ، شاعر قصیدهٔ غوثیه «**محی الدین عبدالقادر جیلانی**» : (رک : ۸ - انجام) ، اما شاعر یا (مترجم) پارسی قصیده‌ها معلوم نشد . (رک : ۲۶۳/۸۹۰ ، **مجموعه** ۲۹۲/۲۹۰) .

۷- آغاز :

دعای اول ، قصیدهٔ برده (ص ۴) «رب یسر و تمم بالخیر ، بسم الله الرحمن الرحیم ،

امن تذکر جیران بذی سلم
مزجت دمعاً جری من مقلة بدم
ای زیاد صحبت یارانت اندر ذی سلم
اشک چشم آمیختی با خون روان گشته بهم
ام هبت الریح من تلقاء کاظمة
او اومض البرق فی الظلماء من اضم
یا مگر از کاظمه بادی وزید ازکوی دوست
یا مگر در نیمه شب برق درخشید از اضم

۸- انجام :

ایضاً (ص ۵۷) :

«مارنحت عذبات البان ریح صبا
و اطرب العیس حادی العیس بالنغم

تا بجنبد صبا اندر چمن شاخ درخت
تان برانند اشتران رانند گانش بانغم
و اغفر لقاریها و اغفر لسامعها
لقد سألتک یا ذ الجود و الکرم

— آغاز :

دعای دوم ، قصیدهٔ غوثیه (ص ۶۰) : «رب یسر و تمم بالخیر ،
بسم الله الرحمن الرحیم ،
سقانی الحب کأسات الوصال
فقلت لخمرتی نحوی تعالی
داد ساقی از پی حب خدا
کأسهاء وصل پی در پی بما
پس بگفتم کای شراب جانفزا
بی حجابانه بسوی من بیا»

— انجام :

ایضاً (ص ۶۷—۶۸) :
«انا الجیلی محی الدین اسمی
و اعلامی علی رأس الجبال
هستم از جیلان کنم احیای دین
ز آنکه محی الدین لقب دارم یقین
بر سر من سایهٔ یزدان بود
پای من بر تارک مردان بود
و عبدالقادر المشهور اسمی
و جدی صاحب العین الکمال

نام من مشهور عبدالقادر است
از ازل گشتم ز جام عشق مست
ز آنکه بر من هست لطف لایزال
هست جدم صاحب عین الکمال»

— آغاز :

دعای سوم ، اسماء الحسنی (ص ۷۲) : «رب یسر و تمم بالخیر ، بسم الله الرحمن الرحیم ، منجیک لا اله الا انت ، یا رب کل شیء وارثه و رازقه و راحمه ، یا رب یا اله الا لهة الرفیع جلاله یا اله».

— انجام :

ایضاً (ص ۸۳) :

«اللهم هذا الدعاء منی و منک الاجابة و هذا الجهد منی و علیک التکلان و لاحول ولاقوة الا بالله العلی و العظیم ، و صلی الله علی خیر خلقه محمد و آله اجمعین الطیبین الطاهرین برحمتک یا ارحم الراحمین» .

— آغاز :

دعای چهارم ، درود مستغات (ص ۸٤) : «رب یسر و تمم بالخیر ، بسم الله الرحمن الرحیم ، الحمد لله علی ما مضی و الحمد لله علی ما بقی و الصلوة و السلام علی رسوله محمد خیرالوری مد حتک یا رسول الله صلی الله علی النبی الامی انت خیار الله المستغاث الی حضرة الله» .

— انجام :

ایضاً (ص ۱۱۱) : «واسئلک ان تقضی لی حاجتی بحرمت سید المرسلین و آله اجمعین اللهم اغفرلی و لوالدی و لمن توالدا

و لجمیع المؤمنین و المؤمنات و المسلمین و المسلمات برحمتک یا ارحم الراحمین صلی الله تعالی علی حبیبه محمد و آله و اصحابه و بارک و سلم» .

۹- **چگونگی :** این نسخه که شامل چهار رسالهٔ دعا است در نزد اهل سنت و جماعت بسیار معروف و عزیز القدر است ، و خانه و کاشانه و جایی نیست که این دعا ها در آنجا ها بصورت کتاب یا رسالهٔ خطی و چاپی و یا صفحات ملون و منقش وجود نداشته باشد و حتی بسیاری از مردم مسلمان آنها را از بر می کنند و یا باخود می دارند . بنا بر این اینگونه دعا ها بزرگترین تسلی بخش روان و جان هر مسلمان است خاصه آنکه به زبان فارسی و اردو و پنجابی و دیگر زبانها ترجمه باشد چنانکه دعاهای‌این نسخه ها به شعر فارسی ترجمه شده است .

در این نسخه ، قصیدهٔ برده ۱۶۲ بیت و ترجمهٔ فارسی آن ۱۶۱ بیت ، قصیدهٔ غوثیه ۲۵ و ترجمهٔ فارسی آن ۵۰ بیت است . ۲ دعای دیگر ترجمهٔ فارسی ندارند . تقسیمات قصیدهٔ برده بدین شرح است :

«باب اول در تغزل و درد نفس و دوای او .

باب الثانی در ریاضت پیغمبر .

باب الثالث در تفضیل پیغمبر .

باب الرابع در معجزات که قبل از نبوت پیدا شدند .

باب الخامس در معجزات که وقت نبوت پیدا شدند .

باب السادس در فضیلت قرآن .

باب السابع فی المعراج .

باب الثامن فی الغزوات .

باب التاسع در عرض حاجت بر ممدوح» .

در صفحهٔ ۷۱ ، کرسی نامهٔ شیخ عبدالقادر جیلانی آمده است .

از صفحهٔ ۱۱۳ تا ۱۱۴ قصیده‌یی به خط تازه و به کتابت **«میان غلام نبی سنکه»** در مدح حضرت محمد (ص) به زبان پنجابی آمده است . در صفحهٔ ۱ - ۳ چند شعر فارسی و پنجابی و چند تعویذ کتابت شده است . «ترکیب مداد» یعنی تهیهٔ مرکب یا جوهر در صفحهٔ ۲ خواندنی است .

مجموعه

۲۹۰ / ۲۳۲

[دین ، ۱- گنج العرش ، ۲- قصیدهٔ فاطلبنی تجدنی ، فارسی و عربی ، منثور و منظوم]

۱- اندازه : — بیرونی : ۲۰/۵ × ۱۶ س م . — درونی : ۱۰ و ۱۴ س ۱۵ × ۱۲ یا ۱۴ × ۹ س م .

۲- اوراق : ۱۰ ورق . ۲۰ صفحه (علاوه بر این ۲۰ صفحه ، ۱۰ صفحهٔ دیگر دارد که دو سوم آن پاره و مفقود شده است و قابل استفاده نیست) .

۳- کاغذ : ضخیم سفید رنگ و نازک زرد تیره رنگ هندی ، آب رسیده وصالی شده ، جلد مقوایی زرد رنگ با عطف و گوشهٔ پارچهٔ سفید رنگ .

۴- خط : ثلث و نستعلیق خوش ، خوانا ، روشن ، نشانه ها شنگرف ، قرن ۱۱ ه ق .

۵- کاتب : ندارد ، اما تاریخ کتابت سال «**۱۰۹۹ هـ ق**» آمده است : «تمت بالخیر ۱۵ شهر جمید الثانی سنهٔ ۱۰۹۹» .

۶- **مؤلف** : یا (شاعر) : و تاریخ تألیف معلوم نشد . نام اولین رساله «**گنج العرش**» و اما نام دومین رساله که به شعر عربی و فارسی است شناخته نگردید و نام «**قصیدهٔ ناطلبنی تجدنی**» بر آن شایسته است .

۷- آغاز :

رسالهٔ اول ، گنج العرش (ص ۲) : «دعاء گنج العرش ، بسم الله الرحمن الرحیم ، لا اله الا الله سبحان الملک القدوس ، لا اله الا الله سبحان العزیز الجبار ، لا اله الا الله سبحان الرؤف الرحیم» .

۸- انجام :

ایضاً (ص ۱۲) : «لا اله الا الله محمد رسول الله و صلی علی خیر خلقه و نور عرشه افضل‌الانبیاء و المرسلین حبیبنا و شفیعنا محمد و علی آله و اصحابه اجمعین برحمتک یا ارحم الراحمین و یا اکرم الا کرمین و الحمد لله رب العلمین» .

— آغاز :

رسالهٔ دوم ، قصیدهٔ فاطلبنی تجدنی (ص ۱۳) : «بسم الله الرحمن الرحیم ،

أنا الموجود فاطلبنی تجدنی
فان تطلب سوائی لم تجدنی

منم موجود ای طالب کجائی
چرا در حضرت ما در نیائی

مجویی غیر ما را هیچ گاهی
اگر شایستهٔ درگاه مائی

مرا هرگز نخواهی یافتن تو
کنی با غیر من گر آشنائی

— انجام :

ایضاً (ص ۲۰) :

«انا الفرد المدبر فوق عرشی
بلا التکلیف فاطلبنی تجدنی

منم دانندهام تدبیر ها را
کنم عفو همه تقصیر ها را

منم بر عرش مستولی همیشه
بحکمت کردهام تقدیر ها را

اگر جویی مرا فی الحال یابی
بجو کآفت بود تأخیر ها را»

(رک : مجموعه ۲۹۲/۲۹۰) .

۹- چگونگی : موضوع این نسخه دعا و مناجات به درگاه قاضی الحاجات است . رسالهٔ اول یعنی «دعای گنج العرش» به خط تازه کتابت شده است اما رسالهٔ دوم «ناشناخته» ، مناجاتی است که هر بیت شعر عربی آن به ۳ یا ٤ بیت شعر فارسی درآمده است . مجموع ابیات عربی ٤۰ بیت و ابیات فارسی در حدود ۱۲۰ بیت است . خواص دعا و مناجات ، جداگانه برای هر بیت در حاشیه کتابت شده است . در رویهٔ درونی جلد هم شامل مطالبی است دربارهٔ «عرس» های

«عثمان بن عفان (رض)» و «شیخ جمن» و «شیخ شبلی» و نیز چند جمله دربارهٔ «درود کبریت احمر».

ده صفحهٔ آخری که به شعر پنجابی است دو سوم آنها پاره و مفقود شده است ظاهراً اینگونه مفهوم شد که «میان محمد بخش» مؤلف یا (شاعر) آن در سال ۱۲۹۵ ه‍ ق آن را سروده است و موضوع آن مطالب و مباحث دینی است. برای نمونه این بیت را می آوریم:

«تا پیر ماچهی عرض هو یا پاک محمد آگی
جن انسان حیوان پرنده کهی تساڈی لگی»

۲۹۰/۲۵۳

مجموعه

[دین، ۱- نورالمحمدیه، ۲- مختصر الطالبین، ۳- تعرف، ۴- شاه گنج، عربی، منثور]

۱- **اندازه** : — بیرونی : ۲۴ × ۱۷/۵ × ۱ س‌م. — درونی : ۲۰ و ۲۲ و ۳۱ س ۱۷ × ۱۱ و ۱۸ × ۱۲ و ۲۰ × ۱۲ س‌م.

۲- **اوراق** : ۳۶ ورق. ۷۲ صفحه.

۳- **کاغذ** : نازک و ضخیم زرد تیره رنگ دهلی (هندی)، ساییده شده، آب دیده، وصالی شده، جلد بافته شده از الیاف گیاهی و روی آن کرباس گرفته و همهٔ جلد در غلاف کرباسی سفید رنگ.

۴- **خط** : ثلث، خوانا، عنوانها و نشانه‌ها و سر فصلها شنگرف، خطوط افقی رسم شده بر بالای بعضی کلمات و جملات سیاه و سرخ، قرن ۱۰ و ۱۱ ه‍ ق.

۵- کاتب : و تاریخ کتابت ندارد .

٦- مؤلف :

نام مؤلف رسالهٔ اول «نور محمد ابن اسماعیل سواتی» ، نام تألیف «**نورالمحمدیه**» ، تاریخ تألیف ندارد : «فقال العبد الضعیف نور محمد ابن اسماعیل سواتی قد التمس الاصحاب منی ان یجمع لنا لکنز الدقایق . . . . فا لتقطت من الکتب المعتبرة دلائلا مختصرا و سمیتها بنور المحمدیه» (ص ۲) .

نام مؤلف رسالهٔ دوم معلوم نشد . اما نام تألیف «**مختصر الطالبین**» یا «**دیباجة المختصر**» : «تمام شد هذه الرسالة المختصر الطالبین یعنی دیباجة المختصر فی مسائل الفقه» ، تاریخ تألیف ندارد . (ص ۳٤) .

نام مؤلف **رسالهٔ سوم** معلوم نشد ، اما نام تألیف «**تعرق**» آمده : «تمام شد نسخ المیمونة تسمی تعرق» (ص ۳۸) .

نام مؤلف **رسالهٔ چهارم «سید شاه بن قدر خان نقشبندی»** و نام تألیف «**شاه گنج**» ، تاریخ تألیف ندارد : «قال العبد الضعیف الراجی . . . . . **سید شاه ابن قدر خان نقشبندی** رفع الله تعالی درجتها فی الدارین و موضع السکونت للمؤلف ساکن پیشاور فی محلة الکنج القدیم لما فرخت من تسوید وسیلة العابدین علی الخلاصة الکیدانی لمولانا تاج الدین زنجانی فشرعت فی شروح المختصر لمولانا عبد الله بن مسعود (ره) مثل نجدی و شرح الیاس والبرجندی و غیر ذلک . . . . و سمیت بشاه گنج لیتناول اسم المؤلف والسکنی» .

۷- آغاز :

رسالهٔ اول ، نور المحمدیه (ص ۲) : «رب یسر و تمم بالخیر ، بسم الله الرحمن الرحیم ، الحمد لله رب العالمین والصلوة علی خیرالامین و علی آله و اصحابه الباهرین و بعد فقال العبد الضعیف نور محمد ابن اسماعیل سواتی قد التمس الاصحاب منی ان یجمع لنا لکنز الدقائق دلائلاً نافعاً و لانقابها شفاء» .

۸- انجام : ایضاً (ص ۳-۳۱) : «فالاول بان یتم التصنیف والثانی بان لا یقبل فی قلوب العلماء والاختتام کنایة عن السؤال فی حال القاری بان لا یجعله ناقص سواء کان حقیقة او حکما فالاول ان لا یتم فی القراءة والثانی ان یقرأ ولا یفهم تمت تمام شد هذه النسخة المیمونة المسمی نور محمد دیباجه کنز الدقایق» .

— آغاز :

رسالهٔ دوم ، مختصر الطالبین (ص ۳۱) : «بسم الله الرحمن الرحیم ، الحمد لله الذی انار برأفته منارالاسلام هدایة الی طریق الرشاد و اضاء الحکمة معالم الاحکام وقایة لنظام المعاش و کفایة لنجات المعاد و جعل الفقه مصباحاً یهتدی به اصلاح العباد و فلاح العباد» .

— انجام :

ایضاً (ص ۳٤) : «ولی الهدایة ای الولی المالک من الولایة بالکسر فکل من امر علی احد فهو ولیه والغرض من الهدایة انه تعالی قادر علی ان یهدی بحفظ هذا المختصر الطالبین الی حفظ مسائل الفقه تمام شد هذه الرسالة المختصر یعنی دیباجة المختصر تمام شد» .

— آغاز : **رسالهٔ سوم ، تعرفی** (ص ۳۵) : «رب یسر و تمم بالخیر بسم الله الرحمن الرحیم ، قوله السؤال فی اللغة الطلب و فی الشریعة الکلام یطلب به الجواب فی اللغة الدفع و فی الشریعة هوالکلام الذی یدفع به السؤال» .

— انجام :

ایضاً (ص ۴۰) : «والذهنی تضاد للمعرفة فعلیک حجة الا ام علی الکلمة بالتفکر بای قسم یصح و بای وجه لا یصح تدبر و تأمل هذا خلاصة ما حررنا ناقلا من غایت تحقیق و باق الکلام فیه فاطلب هناک» .

— آغاز :

رسالهٔ چهارم ، شاه گنج (ص ۴۱) : «رب یسر و تمم بالخیر الحمد لله الذی نور قلوب المؤمنین بنور المعرفت والایمان و شرح صدور الصادقین بتوفیق الهدایة والایقان فتوج رؤس المتقین بتاج الکرامة فی الازمان و فتح کنوز رحمة بمفاتیح العلم والعمل فی الاذهان و فرق بین الحق والباطل با نزال الشریعة والفرقان» .

— انجام :

ایضاً (ص ۷۱) : «وقوله مسح علی ظاهرالحق انه مسح علی ظاهرالحق ممایلی الساق و یحمله علی هذا توفیقا بین الروایتین و قید صاحب المختصر باصابع الیدبناه علی روایة حسن عن الحیقة (کذا ، شاید ابی حنیفه) و قوله و قدر ثلاث اصابع لانها اکثر آلة المسح والا کثر عیب ، تمام شد» .

۹- **چگونگی** : موضوعات همهٔ این رسائل دربارهٔ **فقه و اصول فقه** است که شامل مباحث نماز و روزه و وظایف عملی و فرایض دینی مسلمانان است .

این رسائل در حقیقت حواشی و تعلیقاتی است بر کتابهای بزرگ فقه از قبیل : کنز الدقایق والوقایة والهدایة فی شرح الوقایة والتنقیح والتوضیح والتلویح . بر این رسائل نیز حواشی و یادداشتهای فشرده درمیان سطرها و در کنارهٔ صفحات به فارسی و عربی کتابت شده است . در صفحات آغاز و انجام این مجموعه به اندازهٔ یک کتاب مطالب فقهی و دینی به اشکال مختلف آمده است . بعضی از آنها به فارسی و برخی به عربی است و متأسفانه هیچ گونه امضایی و نامی از نویسندگان ندارد . این رسائل هنوز به صورت چاپی دیده نشده است ، حتی بر رویه های داخلی جلد هم مطالبی در مورد دعا و تعویذ به زبان فارسی دارد .

٢٩٠ / ٢٩

مجموعه

[رساله های میر زاهد و شرحهای آنها ، دین ، عربی ، منثور]

١- اندازه : — بیرونی : ٢٤ × ١٦ × ١/٥ س‌م . — درونی : ٣٠ و ٣٢ س ١٩ و ٢٠ × ١٠ و ١١ س‌م .

٢- اوراق : ٥٢ ورق . ١٠٣ صفحه .

٣- کاغذ : سفید تیره رنگ هندی ، کرم خورده ، آب رسیده ، وصالی شده . جلد مقوای کهنه .

٤- خط : تحریر آمیخته با شکسته و گونا گون ، پخته و خوانا ، قرن ١٢ و ١٣ هجری قمری . عنوانها و نشانه ها شنگرف ، بالای کلمات و حروف مهم خط شنگرف کشیده شده است .

۵- کاتب : چند تن است ، که نام آنها نوشته نیامده است . تاریخ کتابت در صفحهٔ ۴۵ ، سال «**۱۱۴۵ ه ق**» آمده است : «تمت هذه الکتاب فی وقت الظهر فی یوم الا ربعة فی تاریخ الغرة فی شهر الحادی الثانیة فی سنة مائة والف و خمسة و اربعون من هجرة النبی صلی‌الله علیه و علی آله واصحابه اجمعین» .

در صفحهٔ ۱۰۱ ، سال «**۱۱۸۷ ه ق**» آمده است : «قد تمت الحاشیة المتعلقه علی المیر زاهد ...... فی وقت‌العصر فی یوم‌الاثنین فی تاریخ سبعة عشرفی شهر الصفر سنة مائة والف و سبعة و ثمانون من هجرة النبی صلی الله علیه واصحابه وسلم» .

۶- مؤلف : اصل رساله ها را «**میر زاهد**» تألیف کرده است و شارحان آن : «**مولوی غلام یحیی بن نجم‌الدین البهاری ، مولوی حسن بن قاضی غلام ، مولوی کمال الدین ، مولوی حیدر علی ، مولوی احمد علی**» بوده اند و همهٔ این نام‌ها و نامهای دیگر با خط شنگرف نستعلیق در آغاز و اواسط و اواخر و حواشی رساله ها نوشته شده است . تاریخ تألیف (شرح) گویا همان تاریخ کتابت است : «**۱۱۴۵ ه ق و ۱۱۸۷ ه ق**» است .

۷ و ۸- آغاز

و انجام : رساله ها :

رسالهٔ اول ، یا «**سورة‌الجمعة**» : با«یسبح‌الله ما فی‌السموات والارض» آغاز می شود ، و به این جمله پایان می یابد : «......الذی کان علمه بحراً ورفائه فرداً و اسمه حقا استاذنا واستاذ الکل مولانا نظام الملة والدین............» .

رسالهٔ دوم ، پس از «بسم‌الله ......» آمده : «قوله كان المراد بالعلم المتجدداه انظر من كلام المحشى رح من الحاشية و حاشية الحاشية ان المراد من التعدية هى التعدية بالذات......» و به این جمله ختم می شود : «مرکز القلم و منبع العقليات شهيد الشهداء والمقتول فى سبيل الله حضرت مولوى قطب الدين الشهيد الانصارى السهالى غفرالله تعالى ولوالديه صلى الله على خير خلقه محمد و آله و اصحابه» .

رسالهٔ سوم ، پس از «بسم‌الله......» آمده : «اتفق الملل والنحل على انه تعالى عالم بنفسه و لساير الممكنات من الازل الى الابد و خلاف شرذمة قليلة .....» و به این جمله خاتمه می یابد : «و اما المذهب العاشر وهو مسلک العرفاء الکرام تمت الرسالة» .

رسالهٔ چهارم ، پس از «بسم‌الله ....» آمده : «الحمدلله والمنة و على رسوله و آله واصحابه الصلوة والتحية قوله كان المراد بالعلم المتجد داه اعلم ان القوم قد اجمعوا على ان المقسم الى التصور و التصديق هوالعلم الحصول لاغير» . و به این عبارت پایان می یابد : «ان الاكتناف والاقران بالعوارض فالمسمى واحد والاسم مختلف با ختلاف للعنوان هكذا قيل فى توضيحه لا يخفى عليک ان اختلاف .» ...... گویا شارح وقت نکرده آن را به پایان برد .

رسالهٔ پنجم ، پس از «بسم الله .....» آمده «قوله المراد بالعلم المتجدداه اقول و فيه نظر اما اولا فلان المرادبالتعدية اما التعدية الزمانيه فيلزم التخصيص مرتين» . و به این عبارت پایان می یابد : «قد تمت الحاشية المتعلقة على الميرزاهد الرسالة من تصنيف افضل المحققين والمدققين والمتأخرين مولوى احمد على

سندیلی فی وقت العصر فی یوم الاثنین فی تاریخ سبعة عشر فی
شهر الصفر سنة مائة والف و سبعة و ثمانون من هجرة النبی صلی الله
علیه و اصحابه وسلم .

کتبت الحرف فی القرطاس دهراً
وکاتبه رمیم فی التراب
نوشته بماند سیه بر سفید
نویسنده را نیست فردا امید
آن خطای رفته را تصحیح کن
از کرم ، والله اعلم بالصواب
قاریا برمن مکن چندین عتاب
گر خطایی رفته باشد در کتاب»

۹- **چگونگی :** موضوع این رساله ها ، دربارهٔ فقه اسلامی و شناخت ذات واجب الوجود است . علاوه بر شروحی که برآن نوشته اند ، حواشی مفیدی نیز دارد به امضای علمای متعدد . در صفحهٔ ۱۰۲ و ۱۰۳ حاشیه یی به قلم **مولوی غلام حسین الله آبادی** دارد . روی هم رفته رسایلی است دربارهٔ حقایق ذات الهی .

مجموعه

۴۹۰
۸۸

[زبان شناسی ، ده رسالهٔ صرف و نحو ، فارسی و عربی ، منثور]

۱- **اندازه :** —بیرونی : ۲۶ × ۱۷ × ٤ س‌م . — درونی : ۱۳ س ۱۸ × ۹ س‌م .

۲- **اوراق :** ۲۰۱ ورق . ٤۰۲ صفحه .

۳- **کاغذ** : ضخیم سفید رنگ کشمیری ، کرم خورده ، وصالی شده ، جلد مقوایی مندرس سرخ باعطف تیاجی -

٤- **خط** : ثلث جلی (عربی) و خط نستعلیق متوسط و شکسته (فارسی) ، بالای همهٔ الفاظ مهم خط سرخ روشن کشیده شده ، عنوانها و نشانه ها و اعداد شنگرف روشن ، قرن ۱۳ ﻫ ق .

۵- **کاتب** : «**محمد بن ابراهیم بن محمد هاشم**» نام داشته و تاریخ کتابت «۱۲٦۷ ﻫ ق» بوده است : «تمام شد مجموعهٔ عربی به تاریخ دوم ماه رجب سنهٔ ۱۲٦۷ از دست فقیر حقیر پر تقصیر محمد بن ابراهیم بن محمد هاشم از اولاد غفران پناه مخدوم نارنکه علیه الرحمة به وقت چاشت به روز اربعاء در مکان ماتلی در شهر غلام علی نظامانی اتمام یافت بیت :

هرکه خواند دعا طمع دارم
زانکه من بندهٔ گنه کارم»

٦- **مؤلف** : این مجموعهٔ نه‌گانهٔ صرف و نحو عربی در یک جلد آمده و کاتب هم یکی بوده اما مؤلفان چند تن هستند که بعضی از آنها نام خودرا ذکر کرده و برخی نه (رک : آغاز و انجام این رساله ها) .

رسالهٔ اول فارسی (ص ۱-۲٦) در مباحث صرف زبان عربی .

۷- **آغاز** : ناقص است و اینگونه شروع می شود : «و اما اجتماع سه حروف علت چنانچه «ییبت» یاء وویت واو قلیل است صرف مثال چون وعدیعد و عداًوعدة و میعاداً فهو واعد.......» .

۸- **انجام** : «چون بجای فا کلمهٔ طا افتد و باثاروا بود که واورا ساکن کنند و در دوم ادغام کنند والف وصل در اول او در آورند ، چنانچه اثاقل ، تمت تمام شد کار من نظام شد» .

رسالهٔ دوم فارسی (ص ۲۷ - ۸۳) الجزء الاول من کتاب صرف میر از «**میر سید محمد شریف**» (جرجانی) .

— **آغاز** : «رب یسر و تمم بالخیر ، بسم‌الله الرحمن الرحیم ، بدان ایدک الله تعالی فی‌الدارین که کلمات لغت عرب بر سه قسم است : اسم است و فعل است و حرف» .

— **انجام** : «فصل بدانکه فاعل و سین استفعل گاه باشد که فعل لازم را متعدی کنند چون سارزید و سائرته خرج زید واستخرجته ، تم» .

رسالهٔ سوم ، فارسی (ص۸۶-۱۱۴) الجزء الاول من کتاب المیزان .

— **آغاز** : «کل امر ذیبال لم یبدء فیه باسم الله فهو اقطع ، رب یسر و تمم بالخیر بسم‌الله الرحمن الرحیم ، الحمدلله رب العالمین والعاقبة للمتقین والصلوة والسلام علی رسوله محمد و آله و اصحابه اجمعین بدان اسعدک الله تعالی فی الدارین که جملهٔ افعال متصرفه بر سه گونه است : ماضی و مستقبل و حال» .

— **انجام** : و اسم التفضیل منه افعل والمؤنث منه فعلی والجمع منها افاعل و فعل» .

این رساله حواشی سود مندی در اشکال ماروماهی و گل و کوزه دارد که همه به فارسی است .

رسالهٔ چهارم ، فارسی (ص ۱۱۵-۱۲۶) الجزءالاول من الکتاب الاجناس .

— **آغاز** : «رب یسر و تمم بالخیر ، بسم‌الله الرحمن الرحیم . الحمدلله رب‌العالمین والعاقبة للمتقین والصلوة علی رسوله محمد و آله و

اصحابه اجمعین بدانک همهٔ افعال بر دو گونه است یکی ثلاثی و دوم رباعی اما ثلاثی آن باشد که در ماضی او سه حروف اصلی باشد» .

— **انجام** : «اقشعر و اقشعر و اقشعرر و النهی لا تقشعر ولا تقشعر ولاتقشعرر، تمت تمام شد» . حواشی این رساله به فارسی است .

رسالهٔ پنجم ، فارسی (ص ۱۲۷ - ۱۴۱) الجزءالاول من الکتاب العقد .

— **آغاز** : «بسم الله الرحمن الرحیم ، الحمدلله علی نعمه المتظاهرة والصلوةعلی رسوله محمد و آله الطاهرة بدان اسعدک الله تعالی فی الدارین که الف و واو و یا را حروف عله و مد ولین گویند و از حال به حال بسیار گردند زیرا که ایشان به منزلهٔ نفس باشند» .

— **انجام** : «و هذا عقد و یطرد ولا ینقص الا شاذ و نادر قوله تعالی اولئک الذین اشتراوالضلالة بالهدی و ماشبهها والله اعلم بالصواب تمت تمام شد کتاب العقد» .

رسالهٔ ششم ، فارسی (ص ۱۴۲ - ۱۸۲) الجزءالاول من کتاب قسم دوم در علم صرف است .

— **آغاز** : «بسم الله الرحمن الرحیم ، قسم دوم اسم است چون الاسم نام والاول نخستین و علامة اسم آن است که تنوین و الف و لام برو در آید : زید الرجل» .

— **انجام** : «فهذه مائة عامل لا یستغنی الصغیر والکبیر والرفیع والوضیع عن معرفتها و الاستعمال فی معمولاتها . تمت تمام شد» . حواشی این رساله فارسی و عربی است .

رسالهٔ هفتم ، عربی (ص ۱۸۳ - ۲۰۳) الجزءالاول کتاب شرح مائة فی علم النحو .

— **آغاز** : «رب یسر و تمم بالخیر بسم الله الرحمن الرحیم ، الحمدلله رب العالمین والعاقبة للمتقین والصلوة والسلام علی رسوله محمد و آله و اصحابه اجمعین ، اعلم ان العوامل فی النحو علی الفه الشیخ الامام الفاضل **عبدالقاهر ابن عبدالرحمن الجرجانی** سقی الله ثراه وجعل الجنة مثویه مائة عامل» .

— **انجام** : «و هو تعریة الاسم عن العوامل اللفظیة نحو زید منطلق و ثانیها العامل فی الفعل المضارع و هو وقوعه موقع الاسم نحو زید یضرب کما تقول زید ضارب . تمت تمام شد کارمن نظام شد» . حواشی و توضیحات این رساله به فارسی است .

رسالهٔ هشتم ، عربی (ص ۲۰۴ - ۲۴۹) الجزء الاول من کتاب **ضریری** .

— **آغاز** : رب یسر و تمم بالخیر ، بسم الله الرحمن الرحیم ، الحمدلله ذی الطول والانعام الذی اکرمنا بالفهم والافهام والذهن والالهام واصلی علی رسوله محمد و علی ملائکته الکرام ابداً فی الدهور و الاعوام والساعات والایام و ضیاءالظلام والسرمد والدوام قال الشیخ الامام الفقیه الادیب **ابوالحسن علی ابن محمد ابن ابراهیم الضریری القهندزی** اعلم ان کلام العرف کله تنقسم علی ثلثة اقسام اسم و فعل و حرف» .

— **انجام** : «لان هذه نون الجمع فلا تکون الا مفتوحاً و تلک النون التی فی السراحین والمساکین نون کانت فی الاصل ثانیة فلذلک لم

یلزمہا الفتح والله اعلم بالصواب . تمت تمام شد کارمن نظام شد» .
حواشی این رساله به عربی و فارسی است .

رسالهٔ نهم ، عربی (ص ۲۵۱ - ۲۸۸) الجزء الاول من کتاب **سجاوندی** .

— **آغاز** : رب یسر و تمم بالخیر ، بسم‌الله الرحمن الرحیم ، الحمدلله رب العالمین والعاقبة للمتقین والصلوة علی رسوله محمد و آله اجمعین . قال الشیخ الامام الزاهد العالم **مجد الدین محمد ابن احمد ابن طیفور علی السجاوندی** رحمةالله علیه اعلم ان الکلام کله علی ثلثة اضرب» .

— **انجام** : «و تقول فی الغرائض و قد شذت من‌النسبة کلمات لا یقاس علیها سعوی و اموی و خاوی و طاوی والقیاس معین و طسی .
تمت تمام شد کار من نظام شد» .

رسالهٔ دهم ، عربی (ص ۲۸۹ - ۴۰۰) الجزء الاول من کتاب هدایة النحوفی علم النحو .

— **آغاز** : «رب یسر و تمم بالخیر ، بسم‌الله الرحمن الرحیم ، الحمدلله رب العالمین والعاقبة للمتقین والصلوة والسلام علی رسوله محمد و آله و اصحابه اجمعین اما بعد فهذا مختصر مضبوط فی النحو جمعت فیه مہمات‌النحو علی ترتیب‌الکافیة مبوباً و مفصلاً بعبارة واضحة والامثلة فی جمیع مسائلها من غیر تعرض اللأدلة والعلل لئلا یشوش ذهن المبتدی عن فهم المسائل و سمیته الهدایة» .

— **انجام** : **و زیدت الالف قبل النون فی جمع‌المؤنث لکراهة اجتماع ثلث نونات نون‌الضمیر و نون التأکید و نون‌الخفیفة لاتدخل التثنیة املا و لا**

جمع المؤنث لانه لو حرکت النون لم یبق حینئذ خفیفة ولم یکن علی الاصل و ان بقیتها ساکنة لزم لالتقاء الساکنین علی غیر احده هو غیر احسن والله اعلم بالصواب

تمام شد مجموعه عربی........» (رک : ۵ - کاتب) .

۹- **چگونگی** : این مجموعهٔ ده گانهٔ صرف و نحو که بیشتر آن فارسی است برای مبتدیان زبان عربی کتابت شده است اما این مبتدیان به ناچار از طریق زبان فارسی صرف و نحو عربی فرا می گرفتند . یادداشتی در صفحهٔ ۴۰۲ به فارسی دارد دربارهٔ «امالهٔ کسره» و در تمام رسالات یادداشتهای جداگانه نوشته و منضم کرده اند که صورت های زیبای حاشیه نگاری را نشان می دهد . بیشتر این رسالات از **میر سید شریف جرجانی** است .

مجموعه

۴۹۰/۱۴۹

[زبان شناسی ، ۱- رسالهٔ صرف و نحو ، ۲- صرف وای ۳- دستور المبتدی ، ۴- مائة عامل ، عربی و فارسی]

۱- **اندازه** : —بیرونی : ۲۷ × ۱۷/۵ × ۱/۵ س‌م . — درونی : ۱۵ و ۱۶ و ۱۷ س ۱۷ و ۲۰ و ۲۱ × ۱۰ س‌م .

۲- **اوراق** : ۷۳ ورق . ۱۴۶ صفحه .

۳- **کاغذ** : نازک ضخیم زرد و سفید تیره رنگ هندی ، آب رسیده ، جلد مقوایی با عطف و گوشه پارچه یی سلون و نو .

۴- **خط** : نستعلیق و شکسته ، پخته ، سخت خوانا .

۵- کاتب : «مهدی شاه» بوده که در صفحهٔ ٦٤ و ١١٩ و ١٤٦ نام خود را آورده است . تاریخ کتابت ندارد . در صفحهٔ ١٤٦ اینگونه آمده : «تمت الکتاب المسمی شرح مائة عامل دستخط فقیر حقیر مهدی شاه ساکن موضع دعوله و هرکه دیگر دعوی کند در شرع شریعت دروغ و کاذب خواهد شد .

اگر گوید کسی قاری کجا رفت
شما گو آنکه رفته در زمانه
نوشته بماند سیه بر سفید
نویسنده را نیست فردا امید
من نوشتم هرچه دیدم در کتاب
ختم شد والله اعلم بالصواب
من نوشتم صرف کردم روزگار
من نمانم این بماند برقرار
خدایا هر آن کس‌که این خط نوشت
عفوکن گناهش عطا کن بهشت»

۶- مؤلف :

یا (شارح) رسالهٔ اول و نام و تاریخ شرح معلوم نشد .

مؤلف رسالهٔ دوم و تاریخ تألیف معلوم نشد ، اما نام آن در صفحهٔ ٦٤ اینگونه آمده : «تم تمام شد کتاب صرف وای» .

مؤلف رساله سوم «ابن نصیر صفی بن نصیر» است و نام تألیف «دستور المبتدی» که برای پسرش «شیخ ابوالمکارم اسماعیل» نوشته است . تاریخ تألیف ندارد .

مؤلف رسالهٔ چهارم «**عبدالقاهر بن عبدالرحمن الجرجانی**» و نام تألیف «**مائة عامل**» است ، تاریخ تألیف ندارد (رک : شرح مائة عامل ۲۳۶/ ۴۹۰)

۷- **آغاز** :

رسالهٔ اول (ص ۱) : بسم الله الرحمن الرحیم ، الحمد لله رب العالمین والصلوة والسلام علی خیر خلقه محمد وآله اجمعین الطیبین الطاهرین الکلمة مبتداءة واللام فیها تعریف الجنس ای تعیین الماهیة لان الحد لبیان الماهیة لا تعریف جمیع الافراد من حیث هوالافراد» .

۸- **انجام** :

ایضاً (ص ۳۲) : ناقص است وبه این عبارت ختم می شود : «فاعله او صفته لمفعول مقدر لا یجامع العلمیة علة مؤثر ثم حذف المفعول واقیم الصفة مقامه و الاصراف استثناء . . .»

— **آغاز** :

رسالهٔ دوم ، صرف وای (ص ۳۳) : «رب یسر ولا تعسر و تمم بالخیر بسم الله الرحمن الرحیم ، بدان اسعدک الله تعالی فی الدارین که کلمات لغت عرب بر سه قسم است . اسم است و فعل است و حرف است ، اسم چون رجل و فرس و فعل چون ضرب و خرج و حرف چون من والی» .

— **انجام** :

ایضاً (ص ٦٤) : «اسم تفضیل ضربیان دوزن زننده ترصیغهٔ تثنیهٔ مؤنث اسم تفضیل ضربیات به همه زن زننده ترصیغهٔ جمع مؤنث اسم تفضیل تم تمام شد کتاب صرف وای» .

— آغاز :

رسالهٔ سوم ، دستور المبتدی (ص ۶۵) : «رب یسر ولا تعسر و تمم بالخیر ، بسم الله الرحمن الرحیم ، الحمد لله الذی یصرف الا حوال و یخفف الاثقال و یکشف العلل و یصلح ولعمل والصلوة علی رسوله محمد الذی قواعد الدین وابنیةالاسلام و علی آله و اصحابه الذی بدئو اجهدهم فی استنباط قوانین الحلال و الحرام پس از حمد وصلوة می گوید بندهٔ ضعیف بن نصیر صفی بن نصیر . . . . هر گاهی که فرزندم عزیز الوجود شیخ ابوالمکارم اسماعیل . . . تصریف پنج گنج . . . . . . تمام کرد خواستم که کتاب دیگر فارسی در علم صرف تعلیم کنم هیچ کتابی لایق او نیافتم پس چند قوانین اعلال و تخفیف همزه و ادغام برای تعلیم او در این مختصر جمع کردم و نام وی دستور المبتدی نهادم . . . . .»

— انجام :

ایضاً (ص ۱۱۹) : بدان که قوانین هر جنس از اجناس مذکوره بسیار است اما در این مختصر زیاده از ین نوشته نشد . تم تمام شد کتاب دستور المبتدی دستخط فقیر حقیر مهدی شاه . . . . . . در موضع یا کوره بخدمت . . . . میان محمد احسن» .

— آغاز :

رسالهٔ چهارم ، مائة عامل (ص ۱۱۹) : «رب یسر ولا تعسر و تمم بالخیر بسم الله الرحمن الرحیم ، الحمد لله رب العالمین علی نعمائه الشاملة وآلائه الکاملة علی رسوله سید الانبیاء محمد المصطفی وآله المجتبی و اعلم ان العوامل فی النحو ما الفه الشیخ الامام افضل العلماء الانام عبدالقاهر ابن عبدالرحمن الجرجانی سقی الله ثراه و جعل الجنة مثواه مائة عامل بعضاً لفظیة و بعضاً معنویة» .

— انجام :

ایضا (ص ١٤٦) : «العامل فی الفعل المضارع موقع الاسم مثل زید زید یعلم فیعلم مرفوع لصحة وقوعه موقع‌الاسم او یصح ان یقال فی موضعه زید عالم فعامله معنوی عندالاکثر الکوفیین و عند غیر هم عامل الفعل المضارع تجرده عن احوال الناصب والجازم وهو مختار بن مالک تمت الکتاب المسمی شرح مائة عامل دستخط فقیر مهدی شاه» .

۹- چگونگی : این چهار رساله در یک مجلد وبه دست یک کاتب کتابت شده . دو رساله عربی و دو رساله فارسی است ، اما هر چهار تا صرف و نحو عربی یاد می دهند . این مسأله مورد توجه است که در سر زمین پاک با کمک زبان فارسی ، صرف و نحو و زبان عربی فرامی‌گرفته اند . این چهار رساله را برای تدریس کتابت کرده اند و جالب اینجاست که مؤلف دستور المبتدی ، کتابی فارسی که لایق فرزندش باشد نیافته است و آن وقت خودش به تألیف این رساله پرداخته است . نظیر این رسائل که پدر برای فرزند و یا استاد برای شاگرد می نگاشته و خودش آن را به او تعلیم می داده فراوان است . کتابت نیز همین صورت را داشته . چنانکه در آخر کتابها و رسائل می نوشته اند و می نویسند : «به پاس خاطر . . . برای نفس نفیس خود . . . . . .» .

۴۹۰
―
۸

مجموعه

[زبان شناسی ، ۱- رسالهٔ نحو عربی . ۲- مجمع‌الفوائد فارسی، منثور]

۱- **اندازه** : ―بیرونی : ۲۱/۵×۱۲ س‌م . ―درونی : ۱۹ س ۱۷/۵×۸ س‌م .

۲- **اوراق** : ۱۶ ورق . ۳۱ صفحه .

۳- **کاغذ** : نازک زرد تیره رنگ کشمیری ، کرم خورده ، اندکی وصالی شده، جلد کاغذی خاکی رنگ .

۴- **خط** : نستعلیق و تحریر ، خوانا ، پخته ، جدول دو خطی سیاه و شنگرف، قرن ۱۳ هـ ق .

۵- **کاتب** : نام کاتب هر دو رساله « **سعدالدین** » ، تاریخ کتابت «**۱۲۵۸ هـ ق**» : «تمت تمام شد نسخهٔ متبرکه مسمی بمجمع‌الفوائد در شهر شوال بالتاریخ هشتم سنهٔ ۱۲۵۸ هجری مقدس از دستخط سعدالدین ،

من نوشتم صرف کردم روزگار
من نمانم خط بماند یادگار »

(رک : ۸ ــ انجام) .

۶- **مؤلف** : نام مؤلف **رسالهٔ نحو** معلوم نشد . اما مؤلف رسالهٔ «**مجمع‌الفوائد**» « **جمال علی**» است و تاریخ تألیف «**۱۲۰۲ هـ ق**» : «بنده جمال علی هیچمدان که گاهی از سودای تهی دماغی خود را یکی از دانندگان می شمارد ...... برای تعلیم...... مستر ولن صاحب........

همهٔ الفاظ فارسی مطابق قانون اصطلاحات ضروری و رقیمه تحریر آورده ...... و نام کتاب مجمع الفوائد نهاده شد» .

۷- آغاز :

رسالهٔ نحو (ص ۱) : «بسم‌الله الرحمن الرحیم ، الحمدلله و سلام علی عباده الذین اصطفی اللفظ کلمة ان وضع لمعنی لا ینقسم علیه وهی اسم ان فهم منها وجدها معنی لم یدخل فیه احدالازمنة و فعل ان فهم منها معنی دخل فیه الزمان» .

۸- انجام :

ایضاً (ص ۵-۶) : «والمجرور نحو الی لنا والضمیر فی ایاه هو واللواحق ظروف و قیل هواللواحق فقط ، قد تمت النسخة‌المبارکة فی علم النحو بشهر الشعبان المبارک فی یوم‌الخمیس بیدالمفتقر الی الله المعین سعدالدین سنهٔ ۱۲۵۸ هجری مقدس» .

— آغاز :

مجمع الفوائد (ص ۶) : «بسم‌الله الرحمن الرحیم ، الحمدلله که حرف ذات او حرفی نمی پذیرد و از ازل تا ابد نحویکه هست تغیر و تبدیل نمی گیرد و بیشی و کمی که صفت مخلوق است خالق ما ازین صفت مبراست ،

خداوند گیتی خداوند دهر
خداوند ماه و خداوند مهر»

— انجام :

ایضاً (ص ۳۱) : «دهقان گفت : ای بلبل عجب که آفتابه از زیر زمین می بینی و دام در زیر خاک ندیدی ؟ بلبل گفت : تو آن

ندانسته که اذانزل بطل الحذر

با قضا کار زارنتوان کرد
چون قضای الٓهی نزول یابد»

۹- **چگونگی** : موضوع رسالهٔ نحو هما نگونه که از نام آن معلوم است «**نحو**» یعنی آیین جمله شناسی و جمله بندی در زبان عربی است. موضوع «**مجمع الفواید**» دستور زبان فارسی است که از مطالب گونا گون دستوری سخن می گوید. این دو رساله برای مستر ولن که گویا شخصیتی انگلیسی بوده و می خواسته است فارسی و عربی یاد بگیرد نگاشته شده است. هر دو رساله تقسیماتی بر حسب موضوع دارند، مثلاً: فاعل و فعل و مفعول و مصدر و اسم و حرف و سایر مشتقات آنها. نشان مهر «**عمل پیر بخش**» در آغاز و انجام نسخه خوانده می شود.

۵۲۰/۱٤۱

مجموعه

[ستاره شناسی، رساله های بانام: فالنامه، ۲- بیان ترکیب مرکبات، ۳- زبدة الرمل، ٤- دو مقالهٔ علمی و عملی ۵- تقویم الرمل، رساله‌های بدون نام، رک: چگونگی]

۱- **اندازه** : بیرونی: ۵/۲٦×۵/۱٦×۵/٤ سم. — درونی: ۱۵ و ۱٦ و ۱۷ س ۲۲×۱۱ و ۱۲ سم.

۲- **اوراق** : ۲۰۹ ورق. ٤۱۸ صفحه.

۳- **کاغذ** : ضخیم سفید رنگ هندی، جلد مقوایی ملون با عطف پارچه یی نو.

۴- خط : نستعلیق و تحریر و شکسته ، سخت خوانا ، ناپخته ، بعضی از عنوانها و نشانه‌ها و سرفصلها شنگرف ، جدولها و خانه های رمل جایی به قلم سیاه و جایی به قلم سرخ است . قرن ۱۳ ه‍ ق .

۵- کاتب : «**مهدی شاه**» ، تاریخ کتابت ندارد . در انتهای بیشتر رساله ها اینگونه آمده است : «تم تمام شد نسخه به دست خط خام نویس مهدی شاه سکنهٔ دعوله» .

۶- مؤلف : یا مؤلفان و تاریخ تألیف و نام بیشتر تألیف ها یا رساله ها معلوم نشد . فقط نام «**زبدة الرمل**» در صفحهٔ ۱۲۳ اینگونه آمده است .

نسخه چون تمام کردم من
زبدة الرمل نام کردم من

و تاریخ سرودن آن در صفحهٔ ۱۲۱ ، «هفت صد و شش» آمده :

«بود از هجرت رسول امین
هفت صد و شش نه کم نه بیش از این»

ولیکن در بعضی نسخه ها ۹۰۶ آمده است (رک : زبدة الرمل ۵۲۰/۳۶ ، ۵۲۰/۲۹۶) .

و نام «**تقویم الرمل**» در صفحهٔ ۴۱۵ هنگام نوشتن فهرست کلی ، کتابت شده : «**فهرست کتاب تقویم الرمل**» . در صفحهٔ ۱۹۹ مؤلف رسالهٔ دو مقالهٔ علمی و عملی «**ناصر بن محمد الرمال الشیرازی**» کتابت شده است .

۷- آغاز :

رسالهٔ اول (ص ۱) : «بسم‌الله الرحمن الرحیم ، بدان اسعدک الله تعالی که این **فالنامه** منقول‌از اهل نجومان و صادقان که اهل علم

نجوم کامل بوده‌اند باید که اول نیت بکند بعد از آن چهار سطر......بشمارد یک دم کشد» .

۸- انجام :

ایضاً (ص ۹) : «اما از عشق و تا شرعی و آنچه بدین مانندباشد تباه کند و بیمار را خوف عظیم است تا سیزده روز بعد صحت یابد بگو انشاءالله تعالی . تم تمام شد نسخه به دست خط خام نویس مهدی شاه سکنهٔ دعوله» .

— آغاز :

رسالهٔ دوم (ص ۱۳) : «بسم‌الله الرحمن الرحیم ، بیان **ترکیب مرکبات** ، بیارد یک غوک کلان از چاه ناپهنا و مقعد او را به سوزن بدوزد و در دهن آن غوک ذویم توله سیماب اندازد و کرم خراطین در دهن آن غوک اندازد و دهن را به سوزن یا با تار ریشم بدوزد» .

— انجام :

ایضاً (ص ۱۱۸) ناقص است و بدین جملهٔ عربی پایان می یابد : «و هذا الرمل و صاحب ثامن فی احدی عشر وهو وا ثبتت القسمة السارق و لطلب صاحب عدد احدی عشر فکان فی السابع و تکرر فی اثنا عشر ......» .

— آغاز :

رسالهٔ سوم ، مثنوی زبدة الرمل (ص ۱۱۹) :

«بسم‌الله الرحمن الرحیم ولا تعسر و تمم بالخیر ،

هر که را عقل راهبر باشد
کار او سر بسر چو زر باشد

در همه کار راه حق جوید
هر چه گوید همه ز حق گوید
نزند دم مگر برای خدا
ننهد گام بی رضای خدا»

— انجام :

ایضاً (ص ۱۹٤) :

« هر که را عقل راهبر باشد
کار او یک بیک چو زر باشد
که ندارند شناخته در دو سرای
هیچ کس حکم غیب جزبه خدای
هر که این زبده خواند گیرد یاد
نبود حاجتش به هیچ استاد

تمام شد این نسخهٔ کتاب زبدة الرمل در خامهٔ الله میان دها کیل خام نویس مهدی شاه» .

— آغاز :

رسالهٔ چهارم ، دو مقالهٔ علمی و عملی (ص ۱۹۹) :

رب یسر ولا تعسر و تمم بالخیر بسم‌الله الرحمن الرحیم الحمدلله الذی لم یزل ولا یزال و لا یتغیر عن الحال الی الحال ابدع البدعات بحکمته قسم‌الارزاق بقدرته...... اما بعد چنین گوید مؤلف این کتاب ناصر بن محمد الرمال الشیرازی به اشارت .... حسین بن علی بن‌الحسین العلوی...... این مختصر...... بر دو مقاله نهاده شد» .

— انجام :

ایضاً (ص ٢٣٤) : « و نفی الخد و نصرة الداخل و بیاض آبی‌اند جماعت و قبض الداخل و انکیس و عقله خاکی اند والله اعلم و احکم بالصواب تمت الکتاب بعون الملک الوهاب» .

— آغاز :

رسالهٔ پنجم ، تقویم الرمل (ص ٢٣٤) :

«بسم‌الله الرحمن الرحیم ، لحیان البیت الاول و هو و تد المشرق و این خانه دلیل است بر تن و جان و صحت بدن هر چه طالب باشد از خیر و شر و این شکل به مشتری تعلق دارد و بر سعد اکبر دلیل کند بر یافتن مراصد و حصول مراد» .

— انجام :

ایضاً (ص ٢٨٤) : «و عکس شکل آن بود که اعالی اوسافل او سافل او عالی شود تبدیل مبین و قلب تبدیل متصادقین بود و فلان تبدیل چندین جمله از فرد به زوج و زوج به فرد مثال متناقضین ...... مثال متعاکسین ...... مثال متعلیین ...... مثال متخالفین . والله اعلم بالصواب یارب العالمین تمت الکتاب بعون الملک الوهاب تم تمام شد» . جای نقطه ها در عبارت بالا علامات رمل به کار برده شده است .

۹- **چگونگی** : از صفحهٔ ٢٨٤ تا ٤١٨ ، ۹ رسالهٔ دیگر کتابت شده است . که آغاز و انجام و نام معین ندارند . موضوعات همهٔ این رسائل دربارهٔ «**علم رمل**» است . گویا مؤلف یا گرد آورنده از هر کجا و از هر کس ، هر مطلب یا مسأله یی که دربارهٔ علم رمل شنیده

و یا دیده برای خود یادداشت کرده و اندک این مجموعه به وجود آمده است . بیشتر این رسائل همانند یک فهرست از الفاظ و اصطلاحات و جداول و علامات گوناگون رمل است چنانکه رسالهٔ «**بیان ترکیب مرکبات**» بر پنجاه و نه باب منقسم شده است و ذیل هر باب چند جمله بیشتر نیامده است . در رسالهٔ چهارم دو مقالهٔ علمی و عملی آمده . مقالهٔ اول علمی ۱۱ و مقالهٔ دوم عملی ۲۱ فصل دارد . علامات رمل گاهی شنگرف و گاهی سیاه است . فهرست کتاب تقویم الرمل در چهار صفحه به پایان نسخه ملحق است . غیر از مثنوی زبدة الرمل ، در صفحهٔ ۲۸٤ - ۲۸۵ یک قصیده دربارهٔ «تسکین حروف» آمده است ، ضمناً بیشتر رسائل با جملهٔ «اگر پرسند» یا «اگر ترا سؤال کنند» آغاز می شود و پس از آن پاسخ دهنده به شرح احکام گونا گون رمل که در نظر او مقدس است ، می پردازد . این مجموعه را می توان «**دایرة المعارف رمل**» گفت .

همچنین باید به این نکته هم توجه کنیم که نوشتن «تعویذ» ، «طلسم» ، «رمل» و «فنون عجیبه و غریبه» به زبان فارسی معمول بوده است و اکنون بیشتر آنها به زبان اردو نگاشته می شود و طرفدار و خوانندهٔ فراوان دارد .

مجموعه

٦۱۰
۳۰۰

[طب ، ۱- شفای خانی ، ۲- رسالهٔ مارگزیدگی ،
فارسی و پنجابی ، منثور]

۱- اندازه : — بیرونی : ۳۵ × ۱٦ × ٤ سم . — درونی : ۱۳ و ۲ س ۱۸ × ۹/۵ سم .

۲- اوراق : ۲۲۲ ورق . ٤٤۳ صفحه .

۳- کاغذ : ضخیم زرد تیره و حنایی رنگ سیالکوتی ، ساییده شده ، اندکی وصالی شده ، جلد مقوایی زردگون با عطف و گوشهٔ پارچه‌یی سرخ .

٤- خط : نستعلیق ، خوانا ، روشن ، پخته ، عنوانها و نشانه‌ها و سر فصلها شنگرف ، بالای بسیاری از جملات و کلمات خط سیاه و سرخ کشیده شده ، قرن ۱۳ ھ ق .

٥- کاتب : «**سهدی شاه**» ، تاریخ کتابت ندارد . نام کاتب فقط در آخر «رسالهٔ گزیدن مار» در ص ٤٤۳ آمده است : «تمام شد نسخه در فن گزیدن مار و زول پای بهکن در موضع کولیاڑی بمسجد ماموںصاحب پیر اعظم شاه دستخط خام نویس سهدی شاه در سنهٔ هجری ،

نوشته بماند سیاه بر سفید   نویسنده را نیست فردا امید» .

٦- مؤلف : نام مؤلف در این مجموعه نیامده است . نام تألیف «**شفای خانی**» و نام رساله ، «**فن مارگزیدگی**» است . تاریخ تألیف ندارند : «این ضعیف . . . . بابی چند مفصل از اصول علم حکمت بر سبیل آنکه زیره بکرمان فرستند . . . . از ادویه که بعضی بتجربه و عمل پیوسته تألیف کرده شد و این نسخه را شفا (ی) خانی نهاده شد» . (رک : ٥- کاتب) .

۷- آغاز :

شفای خانی (ص ۲) : «رب یسر و لا تعسر و تمم بالخیر ، بسم الله الرحمن الرحیم ، بزبان دربار و نطق گهر نثار اشارت فرموده که بابی چند از علم طب که به تجربه پیوسته باشد میباید نوشت اگرچه پیش رای منیر و عقل فضل کثیر اندر گاه آسمان رفعت

حکماء واثق را کله بر زمین است و حلقهٔ بندگی در گوش علماء دین است اما چون برین ضعیف مراحم و بنده نوازی ارزانی فرموده بر حکم اشارت بندگی عالی مند دام عالیا بابی چند مفصل از اصول علم حکمت بر سبیل آنکه زیره بکرمان فرستند» .

۸- انجام :

ایضاً (ص ۴۲۵) : «فصل بیست و یکم دزد ر آو (کذا) و آن معروف است او را جای معین نیست و آن بر دو نوع است ، سرخ است و تنک است و پر است آنچه سرخ است زود دفع گردد و آنچه سیاه است بدشواری رود و علاج هر دو آسان است . اگر بسیار درو وجود پدید آید چنانکه تمام در تن در گیرد قصد کنند و رگها هر دو باز و بگشایند و اسهال دهند و استفراغ کنانند بعده بیارد انجیل و برگ نم و کریته و کرو خریلیل دراز (؟) وباته و زرچوبه و داربلد برو تراهان و بلیله و هلیله و رسله و کلوی و یانسه و یانجی و رووین و تپس و دهایه و چرک و کچ و خیار چنبر و تخم کدو و بهارنکی» .

— آغاز :

رساله در فن مار گزیدگی به زبان پنجابی و فارسی (ص ۴۲۶) : «رب یسر و لا تعسر و تمم بالخیر ، بسم الله الرحمن الرحیم ، اول در بیان خدا ، هدا خدا یدا هذا حضرت محمد الرسول (کذا) الله صلی الله علیه وسلم دا هدا حضرت بابا آدم صفی الله د اهدا هک تکهه چو یه هزار پیغمبراند اهدا جمیع فریشتیان دا هدا حضرت پیر دستگیر دا هدا جمیع اولیاء الله دا هدا چهار یار کبار دا هدا چار پیر چودان خانواد یاندا هدا دوازده امام چهارده معصوم دا هدا سلطان سید احمد کبیر دا» .

— انجام :

ایضاً (ص ۴۴۲-۴۴۳) : «ادویهٔ جلاب : برتال ۱۶ ماسه ، شنکرن ۶ ماسه ، سهنه تیلیا ۶ ماسه ، سوهاله ۶ ماسه ، چهال متر ۱ توله ، سورنجان ۱ توله ، قبیله ۱ توله در شیر بز سه پهر کهرل سازد حب بقدر کوکن کنار بندد و به همراه شیر ماد گاؤ و یا بز بخوراند اگر مزاج مریض حار باشد به همراه مسکه بخوراند و اگر مزاج مریض سرد باشد به شکر تری بآب گرم بخوراند به شود . . . .» . (رک : ۵- کاتب) .

۹- چگونگی : موضوع این نسخه علم طب است و گویا اصل آن از یک نسخهٔ دیگر برگزیده شده است آن هم به طور ناقص و نامکمل و از روی نا آزمودگی . سهوالقلم کاتب فراوان دارد . جملات از هم گسیخته و معنی دیررس و دیر مفهوم است . باوجود اینها مجموعه‌یی است که علم طب و شناختن دارو ها و گیاهان دارویی را در بر دارد . و فارسی آن مخصوص سر زمین پاک و هند است . اصطلاحات و ترکیبات و الفاظ هندی و پاکستانی فراوان دارد .

تقسیمات آن بر بنیاد «باب» و «فصل» است که در ذیل آنها بر حسب موضوع تقسیماتی دیگر دارد ، مانند : «نوع دیگر ، دیگر ، علامت جشن این است ، علامت او آنست ، علاج» و امثال اینها و جمعاً ۱۴ باب و ۲۶۴ فصل دارد . ترتیب فصول در متن آن رعایت نشده است . تقسیمات رسالهٔ فن مار گزیدگی بر حسب موضوع است و به زبان فارسی و پنجابی کتابت شده است بطور کلی نسخه‌یی است سود مند و ارزنده .

در صفحهٔ اول یادداشتی همراه با قطعه شعری راجع به «جذام»

کتابت شده است و امضاء شده : «راقمه خام نگار» به مطلع :

مجرب دوائی است ز بهر جذام ولی سهل دانند مردم عوام

و مقطع :

«امید است از فضل پروردگار جذام و برص را کند پاره پار»

در صفحهٔ ۳ یک قصیده کتابت شده است به ردیف «ظفر خان اعظم است» و چنان معلوم می شود که در مدح کسی است که «شفای خانی» برای او و به فرمان او تألیف شده است و تخلص «شهاب» دارد به مطلع :

«اسلام در دعای ظفر خان اعظم است
آفاق در ثنای ظفر خان اعظم است»

و مقطع :

چون بر کلام بنده شهاب شکسته جان
در زیر در هوای ظفر خان اعظم است
خواند بشام (و) صبح ترا خاص فاتحه
کان دافعه بلای ظفر خان اعظم است

شاید این نسخه برگزیده یا تحریفی از «شفاء العلیل» یا «تحفهٔ خانی» تألیف «کریم بن محمد بن عثمان» — که دبیر خان اعظم تتلغ خان که یکی از امیران دربار ناصر الدین محمود (حاکم بنگاله) بوده است — باشد ؟

۶۱۰
۱۴۰

مجموعه

[طب ، ۱- ریاض الادویه ، ۲- حلل الاسامی ، فارسی ، منثور]

۱- اندازه : — بیرونی : ۲۵/۵ × ۱۵/۵ × ۲ سم . — درونی : ۱۴ و ۱۶ س ۲۱ و ۱۹/۵ × ۱۱ سم .

۲- اوراق : ۹۴ ورق . ۱۸۸ صفحه .

۳- کاغذ : ضخیم زرد تیره رنگ هندی ، اندکی آب رسیده ، جلد مقوایی ملون نو باعطف پارچه‌یی سرخ .

۴- خط : نستعلیق متوسط آمیخته با شکسته ، خوانا ، پخته ، عنوانها و نشانه‌ها و خطوط رسم شده بالای کلمات و عبارات و جدول شنگرف تیره رنگ ، قرن ۱۳ ه‍ ق .

۵- کاتب : «**قادر بخش**» ، و تاریخ کتابت «**۱۲۳۲ ه‍ ق**» است . در صفحهٔ ۱۸۱ اینگونه آمده : «به اتمام رسید نسخهٔ حلل اسامی از دست قادر بخش در مقام وتلی برای پاس خاطر **پیر محمد حسن** تحریر یافت به تاریخ هفتم ماه رجب روز شنبه سنهٔ ۱۲۳۲» .

۶- مؤلف : **ریاض الادویه :**

در این نسخه از مؤلف و تاریخ تألیف نام برده نشده . نام تألیف را در صفحهٔ ۲ «**ریاض الادویه**» نوشته (رک : ریاض الادویه ۶۱۰/۲۲) .

مؤلف «**حلل الاسامی**» را «**ابوالمنصور**» در صفحهٔ ۱۶۲ آورده‌اند و طوری از او نام برده‌اند که گویی خودش آن را

تألیف نکرده بلکه تقریباً املاء کرده است : «استاد المحققین . . . ابو المنصور این رسالهٔ صحیح برین اسماء . . . . تألیف نموده . . . . و مسمی کرده شد این را به حلل الاسامی» . تاریخ تألیف را نیافتم .

۷- آغاز :

ریاض الادویه (ص ۲) : «بسم الله الرحمن الرحیم الحمدلله رب العالمین الذی خلق لکل داء دوائه و جعل الصلوات علی محمد شفاء صلی الله علیه و آله و اصحابه اجمعین وسلم کثیراً کثیراً از آنکه بر ضمایر منایر محجوب نماند که این نسخه ی است مجلی به عبارت جلیه و بمسمی ریاض الادویه» .

۸- انجام :

ایضاً (ص ۱۶۱) : ناقص است و به این عبارت پایان می یابد :

«دیگر اگر شیر میسر نبود شب حنا تر کرده بدارد فردا آبش از مالیده وشپلیده بر آرد و بدارد فردا مسکه کاده را مفسول کرده سیاب و توتیا داخل نموده با چوب مذکور به آب حنا به دستور سابق بمالد و در عمل آورده انشاءالله نفع حاصل شود . دیگر آولاسار دوسر شاهی در چهار آثار شیر اندازد تان هم کاف است . اگر مقدار سیاب توتیا نیز اندازد اولا و علا بود» (ص ۱۶۱) .

— آغاز :

حلل الاسامی (۱۶۲) : «بسم الله الرحمن الرحیم بعد از حمد حکیم دافع الامراض و دستگیر رافع الامراض و پس از صلوة بر افضل موجودات و مفتخر کاینات محمد مصطفی صلی الله علیه وسلم و آله و اصحابه اجمعین بدانکه از جمله علوم که دانستن آن واجب

است بر هر فردی از افراد انسانی......اسامی امراض مختصه و عامه......است» (ص ۱۶۲) .

— انجام :

ایضاً (ص ۱۸۱) : «رطل هفت درم را گویند قسط دوازده اوقیه است قراریش هفت مثقال است ، صاع چهار من را گویند ، کیل پنج و شش من است ، مکوک سه کیلچه است ، من دو رطل است ، ابریق سه کیلچه و درم ، درم سه نیم مائه را گویند والله اعلم بالصواب ، تمت تمام شد......» (رک : ۵- کاتب) .

۹- چگونگی : این نسخهٔ ریاض الادویه بعلت سهوالقلم کاتب ، تحریفات و اشتباهاتی دارد . بعضی از مطالب آن غث و سمین و جرح و تعدیل شده است . (رک : ریاض الادویه ۲۲/۶۱۰)

«حلل الاسامی» اسامی بیماریها و داروها (ادویه) را در بردارد وبرده فصل است :

فصل اول در اسامی علل حادثه در بدن .

فصل دویم علل حادثه بر بدن .

فصل سیوم در اسامی حمیات و ما تعلق بها .

فصل چهارم در اسامی تجویف البدن .

فصل پنجم در اسامی طبائع و معانی آن .

فصل ششم در اسامی اشیاء مفرده و مرکبه .

فصل هفتم در اسامی اطعمه .

فصل هشتم در اسامی قرابادینات .

فصل نهم در ادویهٔ مرکب .

فصل دهم در اسامی اوزان .

روی هم رفته این مجموعهٔ طبی از لحاظ گیاه شناسی و داروشناسی و اصطلاحات پزشکی در خور تحقیق است . در صفحهٔ اول و ۸ صفحهٔ در آخر ، یادداشتهایی دربارهٔ بیماریها و نسخه دادن و دارو ها دارد . ضمناً قصیده یی به زبان پنجابی در ۲۲ بیت از «حضرت عبدالله» در فضیلت سورهٔ یس در صفحهٔ ۱۸۲ کتابت شده است .

مجموعه

۸۹۰ و ۱۶۰ / ۱

[منطق ، ادب ، ۱ - میزان المنطق ، ۲ - سه نثر ظهوری ، ۳ - مینا بازار ، ٤ - رقعات ظهوری ، ۵ - معما ، عربی و فارسی ، منثور و منظوم]

۱- اندازه : — بیرونی : ۲۳ × ۱٦ × ۱/۵ س‌م .

۲- اوراق : ۸۲ ورق . ۱٦٤ صفحه .

میزان المنطق (عربی) .

۱- — درونی : ۹ س ۱۵ × ۷/۵ س‌م .

۲- — : ۱۲ ورق . ۲٤ صفحه .

۳- کاغذ : نازک زرد گون هندی ، آب دیده ، وصالی شده ، کرم خورده .

٤- خط : تحریر خوش ، پخته و خوانا ، عنوانها شنگرف و بالای بعضی الفاظ خط قرمز کشیده شده است . قرن ۱۱ و ۱۲ ه‍ ق .

۵- **کاتب** : و تاریخ کتابت ندارد .

۶- **مؤلف** : و تاریخ تألیف شناخته نشد .

۷- **آغاز** : «یا فتاح ، بسم الله الرحمن الرحیم ، رب یسر و تمم بالخیر . هذه رسالة فی المنطق مترجمة بمیزان المنطق مرتبه علی فصول . . . .»

۸- **انجام** : «فصل فی البرهان و هواالمی و هوالذی یکون الحدالاوسط فیه علته النسبة اوانی و هوالذی یکون الاوسط فیه علته النسبة فی الذهن فقط» .

۹- **چگونگی** : در صفحهٔ اول اشعاری به اردو و فارسی کتابت شده ، یک مهرهم هست که خوانا نیست . در پایان صفحهٔ آخر مهر دیگر هست به این شرح : «رونق دین احمد را حسن یافت ۳» . در آغاز صفحهٔ اول و پایان صفحهٔ آخر نوشته شده . «مالک هذا الکتاب محمد احسان ولد مولوی معنوی مولوی احمد الله مرحوم» .

۳۰ **نثر ظهوری** (معروف به سه خطبه : خطبهٔ نورس خطبهٔ گلزار ابراهیم ، دیباچهٔ خوان خلیل ، فارسی) .

۱- **اندازه** : درونی : ۱۷ س ۱۸ × ۱۱/۵ سم .

۲- **اوراق** : ۲۵ ورق . ۵۰ صفحه .

۳- **کاغذ** : زرد تیره‌ی رنگ هندی ، آب دیده ، کرم خورده ، وصالی شده .

۴- **خط** : نستعلیق متوسط ، خوانا ، خوش ، عنوانها شنگرف ، بالای بعضی از الفاظ و مصاریع خط شنگرف کشیده شده است . قرن ۱۲ و ۱۳ ه‍ ق .

۵- کاتب : و تاریخ کتابت معلوم نیست ، اما در او اخر دیباچهٔ خوان خلیل مؤلف کنایةً خود را هفتاد ساله معرفی می کند و چون در سال ۱۰۲۵ وفات یافته بنا براین ، تاریخ تألیف شاید در اواسط ربع قرن یازده باشد .

۶- مؤلف : «ملا نورالدین ظهوری متوفی ۱۰۲۵ ه‍ ق» . تاریخ تألیف معلوم نشد .

۷- آغاز : یافتاح ، خطبهٔ نورس ، رب یسر ، بسم الله الرحمن الرحیم ، و تمم بالخیر . سرود سرایان عشرت کدهٔ قال که به نورس سرابستان حال کار کام و زبان ساخته» .

۸- انجام : رسالهٔ خوان خلیل در آخراست که گوید :

تا در این مهمان سراخوان خلیل آید به یاد
میزبان خلق ابراهیم عادلشاه باد

۹- چگونگی : سه نثر ظهوری پیوسته در هند و لاهور و جای های دیگر به طبع رسیده و شرح های بسیار بر آن نگاشته شده است که به «شرح سه نثر ظهوری» معروف است . خطبهٔ نورس و خطبهٔ گلزار ابراهیم و خطبهٔ خوان خلیل به «ابراهیم عادل شاه ثانی ۹۸۸-۱۰۳۷ ه‍ ق» . تقدیم شده است ، موضوع این سه خطبه وصف و نعت واندرز و مردم داری و کشور داری است .

مینا بازار (فارسی)

۱- اندازه : ـــ درونی : ۱۹ س × ۱۹ × ۱۱ سم .

۲- اوراق : ۱۴ ورق . ۲۷ صفحه .

۳- کاغذ : زرد تیره‌یی رنگ نازک ، کرم خورده ، آب دیده .

۴- خط : از دو کاتب است ، اما از نوع نستعلیق متوسط ، پخته و خوانا ، ساده و بدون تذهیب ، سدهٔ ۱۲ یا ۱۳ ه ق .

۵- کاتب : و تاریخ کتابت ندارد .

۶- مؤلف : «ملا نورالدین ظهوری متوفی ۱۰۲۵ ه ق» . و بعضی آن را به «ارادت خان واضح متوفی ۱۱۲۸ ه ق» انتساب داده اند . تاریخ تألیف شناخته نشد .

۷- آغاز : بسم الله الرحمن الرحیم . «عصمتیان روپوش حیا پرور و خلوتیان عفت کوش پاک نظر را مژده باد که وقت گرمی بازار نشاط است و هنگام بساط انبساط» .

۸- انجام : «دریا دریا جواهر محامد بلند و مناقب ارجمندش سبکروحانه به الماس تفکر سفتم و گرانجانی را که از دیر باز گریبان گیر روزگارم بود دعا گفتم . تمت تمام شد» .

۹- چگونگی : این رساله در وصف میوه و پارچه و شیرینی و انواع ما کولات بازاری است که مؤلف آن را دیده است و «مینا» نام داشته است چندین بار در هند و پاکستان به طبع رسیده است . «مینا بازار» هم اکنون نیز در سر زمین پاک برپا می گردد .

رقعات ظهوری (شامل شش رقعه ، فارسی ، منثور و منظوم)

۱- اندازه : —درونی : ۱۷ س × ۱۹ × ۱۱ سم .

۲- اوراق : ۱۳ ورق . ۲۵ صفحه .

۳- کاغذ : سفید تیره رنگ هندی نازک . کرم خورده ، آب دیده .

۴- خط : نستعلیق متوسط ، خوانا و پخته ، عنوانها شنگرف است . قرن ۱۲ یا ۱۳ ه‍ ق .

۵- کاتب : و تاریخ کتابت ندارد .

۶- مؤلف : یا نویسندهٔ رقعات ملا نورالدین ظهوری متوفی ۱۰۲۵ ه‍ ق . تاریخ تألیف معلوم نشد .

۷- آغاز : شهید تبسم دیت عشوه خونبها ، مقتول رنگین مطلب شیرین مدعا نخل تابوت بستهٔ چمن بوالهوسی گل تمنا نچیده ، گلشن مدعارسی ماتمی شهید گلگون کفن اشک ارغوان بسته» .

۸- انجام :

محمل دل در حرم پای به دامان کشید
بختی امید را سر به چریدن دهم
بخت ظهوری به حد دامن دولت گرفت
بازوی اقبال را زور کشیدن دهم

تم تم تم تم تمام شد کتاب ظهوری معه رقعات» .

۹- چگونگی : ملا نورالدین ظهوری این رقعات (مکتوبات) را به بزرگان قوم در زمان خودش نگاشته است . چنانکه رقعهٔ (مکتوب) ششم را به «ابوالفیض فیضی» نگاشته است .

معما (رسالهٔ فارسی ، منثور و منظوم) .

۱- اندازه : — درونی : ۱۳ س ۲۲ × ۱۱ س‌م .

۲- اوراق : ۱۷ ورق . ۳۵ صفحه .

۳- **کاغذ** : نسبةً ضخیم سفید تیره رنگ هندی ، کرم خورده ، آب دیده .

۴- **خط** : نستعلیق خوش ، پخته و خوانا ، عنوانها شنگرف و اسامی شاعران بیرون از متن به شنگرف (سرخ) کتابت شده است . قرن ۱۲ هـ ق .

۵- **کاتب** : و تاریخ کتابت ناشناخته . شاید خود مؤلف کاتب بوده است .

۶- **مؤلف** : ناشناخته ، و در جایی خود را «این فقیر» خوانده است . اما تاریخ تألیف را در سال ۴۲ جلوس امیر علی سلطان بن الامیر الکبیر امیر فیروز نوشته است .

۷- **آغاز** : «صدرنشین که آینهٔ خیالات غیبی و محرم اسرار الٰهی است . در آن میان خود را کم یافته و هیچ ندیده . شعر :
دل چه داند زآن میان چون از دهانش پی نبرد .»
شاید یک برگ از آغاز افتاده باشد .

۸- **انجام** : «از اهل نظر آنکه ایشان مقصود بر اعتراض نباشد و از خطا یا سهوی که واقع شده باشد به سبب و فور تعلق بال و پریشانی و آشفتگی حال باید که اصلاح آن عین صلاح دانند له الحمد فی الاول والاخرة فرغ من تسوید هذه الرسالة فی یوم الجمعة عشرین ماه محرم الاحرام (؟) سنهٔ اربعین و اثنا جلوس میمت مأنوس .»

۹- **چگونگی** : این رسالهٔ کوچک که در فن معما تألیف شده یاد می دهد که چگونه معما را بشناسیم و آن را حل کنیم ، و برای هر معما مثالی آورده که جالب است ، و این می رساند که همواره به معما و چیستان در زبان فارسی اهمیت می داده اند زیرا نوعی سرگرمی محسوب می شده است .

مجموعهٔ خانی فی عزالمعانی

۲۹۰
۱۶۴

[دین ، فقه ، فارسی ، منثور]

۱- اندازه : — بیرونی : ۲۲ × ۱۵ × ۳ س م . — درونی : ۱۴ و ۱۵ س ۱۵ و ۱۷ × ۹ و ۱۰ س م .

۲- اوراق : ۲۰۱ ورق . ۴۰۲ صفحه .

۳- کاغذ : نازک و ضخیم زرد تیره رنگ هندی ، اندکی کرم خورده ، آب دیده ، ساییده شده ، جلد مقوایی ملون نو با عطف پارچهٔ یی سرخ .

۴- خط : نستعلیق به قلم های مختلف ، خوانا ، روشن ، سر فصلها و عنوانها و نشانه ها شنگرف روشن و تیره . قرن ۱۱ و ۱۲ ه ق .

۵- کاتب : و تاریخ کتابت معلوم نشد ، زیرا ناقص است .

۶- مؤلف : در این نسخه نام او نیامده اما در فهرست مخطوطات شیرانی تألیف دکتر بشیر حسین «**کمال الدین ناگوری متوفی قبل از ۱۰۰۰ ه ق**» ذکر شده است (ج ۲ ص ۳۰۲) . تاریخ تألیف معلوم نشد ، نام تألیف در صفحهٔ ۳ این نسخه و در فهرست مذکور «**مجموعهٔ خانی فی عزالمعانی**» آمده است (رک : مجموعه خانی فی عین المعانی : ۲۹۰/۲۲۸) .

۷- آغاز : این نسخه از اوایل و اواسط واوا خرش درهم و برهم است و نا مرتب و افتادگیهایی دارد و اینگونه آغاز می شود : «اصلح الله شأنه و عم علیه انعامه و احسانه باز نمود که این ضعیف را

کرم الهی و عون پادشاهی نا متناهی شرف . . . . رسانیده و به تشریف اختصاص مجالس معظم . . . . (پس از القاب و عناوین بسیار) الغ قتلغ اعظم معظم بهرام . . . . فی الدولة الابدیة والنعمة السرمدیة مشرف و مخصوص گردانیده» .

۸- **انجام** : ناقص است و در اثر سائیدگی و جلد سازی ناقص تعدادی از الفاظ نا خوانا است . از آخر صفحهٔ ۴۰۱ این عبارت را می‌آوریم تا برای طالب این نسخه سندی باشد : «پس آن نور خدای تعالی خواسته بس خدای تعالی آن نور را چهار قسم کرد از یک قسم عرش آفرید و از قسم دوم قلم آفرید و از قسم سیوم بهشت آفرید و از قسم چهار که باقی مانده بود آن را نیز چهار قسم کرد هم اول که بزرگ و شریف بود . . . . » .

۹- **چگونگی** : در این نسخه ، گویی متون مختلف نثر فارسی گرد آوری شده ، زیرا مطالب و نوشته های آن از لحاظ سبک نگارش فرق دارد . گرد آورندهٔ مطالب (مؤلف) یعنی کمال الدین ناگوری ، ۱۳۱ کتاب فارسی و عربی در اختیار داشته است و نام همهٔ آنها را در مقدمه آورده است . ضمناً در لابلای مطالب هر کتاب ، نام کتاب و مؤلفش را می آورد . باوجود این ، از اواسط این مجموعه اوراق افتاده و کاتبان مختلف گویا از خود چیز هایی افزوده و یا کم کرده اند . در یک بخش آن ، تحت عنوان «مسئله» و «اگر . . . .» مطالب را بیان می دارد . در بخش دیگر اصلاً عنوان ندارد . در بخش دیگر مطلبی را به نقل از کتاب مورد نظر ، ذیل نام آن کتاب می آورد . در جایی دیگر زیر عنوان «فصل» مباحث فقهی را می نگارد . خلاصه اینکه این نسخه از لحاظ متن فارسی غنی و از نظر تبویب و ترتیب فقیر است .

۲۹۰
۲۲۸

مجموعهٔ خانی فی عین المعانی

[دین ، فقه ، فارسی ، منثور]

۱- اندازه : — بیرونی : ۲۱ × ۱٤ × ۳ سم . — درونی : ۱۳ و ۱۵ و ۱۷ س ۱٦ × ۹/۵ سم .

۲- اوراق : ۲۰٤ ورق . ٤۰۸ صفحه .

۳- کاغذ : ضخیم و نازک زرد و حنایی رنگ هندی ، اندکی کرم خورده ، وصالی شده ، جلد تیاجی سرخ ضربی و منقش باعطف پوسیده .

٤- خط : نستعلیق متوسط ، خوانا ، روشن ، عنوانها و نشانه ها و خطوط رسم شده بربالای کلمات و جملات مهم شنگرف ، قرن ۱۰ و ۱۱ ﻫ ق .

۵- کاتب : نام کاتب نیامده ، اما تاریخ کتابت «۱۰٦۷ ﻫ ق» : تمت هذا النسخة المیمونه المسمی بمجموعخانی فی التاریخ ۲۹ شهر رجب المرجب سنهٔ ۱۰٦۷» .

٦- مؤلف : در متن نام مؤلف و تاریخ تألیف صریح و واضح نیامده اما نام تألیف فقط «**مجموع خانی**» آمده است که به «**مجلس معظم خان ناصر اهل الدین**» تقدیم شده . (رک : مجموعهٔ خانی فی عزالمعانی ۱٦٤/۲۹۰) . در فهرست تفصیلی **مخطوطات** فارسی کتابخانهٔ عمومی پنجاب (لاهور) نام این تألیف اینگونه آمده است : «مجموع خانی فی عین المعانی تألیف کمال بن کریم از علمای قرن دهم هجری» و در حاشیه آورده است که : «در بعضی نسخه‌ها نام این کتاب مجموعهٔ خانی فی عین المعانی» یا «مجموعهٔ خانی فی غرة المعانی» آمده است (ص ۷٤۹) .

۷- آغاز : «بسم الله الرحمن الرحیم ، حمد و سپاس مر پادشاهی که دولت آباد نام نهاد و انسانی را بعزم دین اسلام رسانیده اوست و قلعهٔ مؤسسهٔ احکام شرعیه برای نظام دین محکم و مستحکم کردهٔ اوست و ثنایی بی قیاس مر ملکی را که فرخ دین محمدی باعلام غلبهٔ علمای شریعت احمدی دام علوه بر ذروهٔ اعلا بلند گردانیدهٔ اوست و مراتب روایات اصحابه و رایت باشمحه (؟) ذروی بر آورده است و تحیات فراوان مر صاحب سریر رسالت را وما ارسلناک الارحمةً للعالمین» .

۸- انجام : «و آیة الکرسی تا خالدون سه یا نه و آخر سورهٔ بقره یعنی لله ما فی السموات تا کفر (؟) و قل هوالله پانزده بار......خدای در بهشت عدن هزار در هزار شهر هزار در هزار هزار قصری یعنی دولکه قصری در هر قصری هزار هزار سرای و در هر سرای هزار هزار حجره و در هر حجره هزار هزار صف یعنی یک پرسنگ در هر صف هزار ...... هر خیمه هزار هزار تخت و در هر تختی هزار هزار فراش یعنی ده هزار اندر هزار حور بر هر حور......(کرم خورده)...... یعنی ده پدم فرمان......یک چشم سپیدده شاخ و دوم شاخ سدرة المنتهی در کاسه و در هر کاسه ده پدم لون طعام و الله اعلم بالصواب تمت هذه النسخة المیمونة المسمی بمجموعخانی فی التاریخ ۲۹ شهر رجب المرجب سنهٔ ۱۰۶۷» .

۹- چگونگی : موضوع این نسخه احکام فقه اسلام است به فارسی در ۵۶ باب . باب اول دربیان طهارة و باب پنجاه و ششم دربیان تسبیحات و دعاء . ۱۰ ورق (۲۰ صفحه) از آغاز آن افتاده که با خط تازه تر و ناپخته تر کتابت کرده و افزوده اند . در لا بلای سطور و کنارهٔ صفحات و در آغاز و انجام آن یادداشتهایی دارد به فارسی .

چون فارسی آن روان و ساده است اقبال همگانی بر این نسخه بسیار است و بدین جهت نسخ خطی و چاپی آن در دست است. مؤلف ذیل هر موضوعی مأخذ آن را هم می آورد و در حقیقت سند روایت را به دست می دهد. (رک: مجموعه خانی فی عزالمعانی ۱۴۶/۲۹۰).

۲۹۰
۲۶۵

مختصر القدوری

[دین، فقه، عربی، منثور]

۱- اندازه : — بیرونی : ۲۵×۱۷×۲/۵ س م. — درونی : ۱۹ س ۱۸×۹/۵ س م.

۲- اوراق : ۱۲۶ ورق. ۲۵۱ صفحه.

۳- کاغذ : ضخیم زرد روشن رنگ سیالکوتی، آب رسیده، جلد مقوایی ملون با عطف پارچه ی زرد.

۴- خط : ثلث خوش، روشن، خوانا، پخته، عنوانها و نشانه‌ها و سر فصلها شنگرف روشن، قرن ۱۳ ه‍ ق.

۵- کاتب : «محبوب عالم»، تاریخ کتابت «۱۲۶۴ ه‍ ق» : «تمت هذا الکتاب بعون الملک الوهاب مسمی بقدوری مؤلفه امام قدوری رحمت الله علیه من ید فقیر محبوب عالم وقت چاشت یکشنبه فی التاریخ شهر المحرم الحرام فی سن نبوی علیه السلام سنهٔ ۱۲۶۴، بحسب دلخواه، برخوردار میان شجاع الملک نوشته شد مالکه و قابضه فقیر شجاع الملک سکنهٔ پهدری در عملهٔ روتاس، من ادعی سواه فقد بطل دعواه».

۶- مؤلف : «قدوری» ، نام کامل او این است : «امام ابو الحسن احمد بن محمد جعفر البغدادی المعروف بالقدوری المتوفی سنهٔ ۴۲۸ ﻫ ق» ، نام تألیف «مختصر القدوری» تاریخ تألیف معلوم نشد (رک : فهرست کتب عربی کتابخانهٔ ریاست رامپور ، ج ۱ ، ص ۲۴۸) .

۷- آغاز : «رب یسر ولا تعسر و تمم بالخیر ، بسم الله الرحمن الرحیم الحمد لله رب العالمین و العاقبة للمتقین والصلوة والسلام علی رسوله محمد و آله و اصحابه اجمعین قال الشیخ الامام الاجل العالم الزاهد ابوالحسن احمد بن جعفر البغدادی المعروف بالقدوری رحمة الله علیهم اجمعین کتاب الطهارة الاصل فی وجوب الطهارة قال الله تعالی یا ایها الذین آمنو اذا قمتم الی الصلوة فاغسلوا وجوهکم و ایدیکم الی المرافق وامسحوا برؤسکم و ارجلکم الی الکعبتین» .

۸- انجام : «فاذا صحت مسئلة المناسخة وارث عرفة ما یصیب کل واحد من حساب الدرهم قسمت ما صحت منه المسئلة علی ثمانیه و اربعین فما خرج اخذة له من سهام کل وارث صبیة» (رک : ۵ - کاتب) .

۹- چگونگی : موضوع این نسخه «فقه» است که در احکام و فرایض دین اسلام است . تقسیمات آن بر اساس کتاب و «باب» است . در ذیل هر «کتاب» ، «ابواب» می آیند بدین ترتیب : «کتاب الطهارة» ، باب التیمم ، باب المسح ، باب الحیض ، باب الانجاس . . . . . کتاب الصوم ، کتاب الاعتکاف . . . . » . مختصر القدوری همواره مورد توجه بوده و از روزگار تألیف تا کنون استنساخ و طبع و توزیع شده است و بدین جهت نسخه های خطی و چاپی آن فراوان است . در این نسخه یادداشت‌ها و معانی لغات و اصطلاحات درمیان سطرها و در کنارهٔ صفحات به فارسی آمده است . در صفحهٔ آخر چند تعویذ دربارهٔ «درد شکم» و «درد دندان» و «درد چشم» بفارسی و عربی کتابت شده است .

۲۹۰
―――
۱۸۶

مختصر وقایه

[دین ، فقه ، عربی ، منثور]

۱- اندازه : — بیرونی : ۲۳×۱۳/۵ س م . — درونی : ۹ س ۱۶×۹ س م.

۲- اوراق : ۸۳ ورق . ۱۶۶ صفحه .

۳- کاغذ : سفید رنگ براق سمرقندی ، وصالی شده ، جلد کاغذی .

۴- خط : بهار جلی ، روشن ، خوانا ، پخته ، قرن ۱۳ ه ق .

۵- کاتب : نام کاتب «**سید زعفر علی شاه**» و تاریخ کتابت «**۱۲۶۶ ه ق**» است : «قد تمت هذه النسخة المبارکة المسمی . . . . مختصر من ید عبد الضعیف سید زعفر علی شاه فی وقت الاستواء فی یوم الخمیس التاسع و عشرون من شهر ربیع الاول فی سنة ۱۲۶۶ هجرت النبی علیه السلام لا اله الا الله محمد رسول الله» .

۶- مؤلف : (رک : شرح فارسی مختصر و قایه ۲۹۰/۱۷۰ و ۲۹۰/۱۵۰) .

۷- آغاز : «بسم الله الرحمن الرحیم ، الحمد لله رافع اعلام الشریعة الغراء جاعلها شجرة اصلها ثابت و فرعها فی السماء والصلوة علی رسوله محمد افضل الرسل والانبیاء و علی آله و اصحابه نجو الاقتداء و الاهتداء و بعد فان العبد المتوسل الی الله تعالی یا قوا الذریعة عبید الله ابن مسعود بن تاج الشریعة سعد جده و المجح جده رزقه الله تعالی» .

۸- انجام : «و فعل لا یقع عن غیره کأکل و شرب و دخول و ضرب الولد اقتضی ملکه فخت فی ان بعث ثوبالک ان باع ثو به بلامره و فی کل عرس لی فکذا بعد قوله عرسه له نکحت یوما امرأة طلت

و صح ینمه غیر ها دیانته والله اعلم بالصواب کتاب البیوع هو المبادلة المال بالمال بتراض».

۹- **چگونگی**: موضوع این نسخه فقه حنفی است و اندکی حواشی دارد. جای عنوانها نا نوشته مانده، گویا کاتب می خواسته با شنگرف بنویسد که فرصت نکرده است (رک: شرح فارسی مختصر و قایه ۱۷۰/۲۹۰، ۱۵۰/۲۹۰).

۴۹۰
۱۷۲

مراح الارواح

[زبان شناسی، صرف، عربی، منثور]

۱- **اندازه** : — بیرونی: ۲۲×۱۳ سم. — درونی: ۱۲ س ۱۶/۵×۸ سم.

۲- **اوراق** : ۵۸ ورق. ۱۱۶ صفحه.

۳- **کاغذ** : نازک و براق سفید رنگ سمرقندی، کرم خورده، وصالی شده، جلد کاغذی.

۴- **خط** : نسخ خوش (متن) و تحریر (حواشی)، روشن، خوانا، پخته، عنوانها و سر فصلها به شنگرف روشن. قرن ۱۱ ه‍ ق.

۵- **کاتب** : «**حافظ ابراهیم**» بوده است، تاریخ کتابت ندارد، در صفحهٔ ۱۱۵ اینگونه آمده است: «تمام شد هذه النسخة مسمی مراح الارواح به وقت عصر از دست حافظ ابراهیم».

۶- **مؤلف** : «**احمد بن علی بن مسعود**»، تاریخ تألیف را نیافتم و نام تألیف «**مراح الارواح**» است: قال المفتقر الی الله الودود احمد بن

علی بن مسعود غفرالله له . . . . ان علم الصرف ام العلوم والنحو ابوها . . . . . فجمعت فیه کتاباً موسوماً بمراح الارواح» .

۷- **آغاز** : «بسم الله الرحمن الرحیم ، قال المفتقر الی الله الودود احمد بن علی بن مسعود غفرالله له ولوالدیه و احسن الیهما والله اعلم ان علم الصرف ام العلوم والنحو ابوها و یقوی فی الدرایا داروها و یطغی فی الروایا عاروها فجمعت فیه کتاباً موسوماً بمراح الارواح وهوللصبی جناح النجاح و راح رحراح» .

۸- **انجام** : «و حکم لام هذه الاشیاء کحکم الناقص و حکم عین هن کحکم طوی فی التی اجتمع الاعلالان بتقدیر اعلالهما ای اعلال عین الکلمة و فی التی لم‌یجتمع اعلالان ان یکون حکمهما کحکم طوی للمتابعة طاویان تمام شد هذه النسخة مسمی مراح الارواح بوقت عصر از دست حافظ ابراهیم» .

۹- **چگونگی** : موضوع این نسخه صرف زبان عربی و بر هفت باب است ، و هر باب بر فصولی تقسیم شده . شرح های فارسی و عربی فراوان دارد . در صفحهٔ اول و ۱۱۵ یک مهر هست که «عمل پیر بخش» خوانده شد . این جمله در صفحهٔ اول و دوم دیده می شود : «در ملک فقیر سعد الدین ساکن لاهور» . بعضی از لغات درمیان سطر ها به فارسی ترجمه شده و برخی یادداشتها و حواشی به عربی دارد . دعای «گشادگی ذهن» به عربی در صفحهٔ اول آمده است .

۲۹۰
۲٤

مصباح العاشقین

[دین ، تفسیر ، فارسی ، منثور و منظوم]

۱- **اندازه** : — بیرونی : ۲۷ × ۱۶ سم . — درونی : ۱۹ و ۲۰ و ۲۱ س ۲۱ و ۲۲ × ۱۲ سم .

۲- **اوراق** : ۱۳ ورق . ۲۵ صفحه .

۳- **کاغذ** : ضخیم زرد تیره رنگ هندی ، وصالی شده ، آب رسیده ، جلد مقوایی ملون با عطف و گوشهٔ پارچهٔ سرخ .

٤- **خط** : نستعلیق آمیخته با تحریر و جملات عربی با خط ثلث ، خوانا و پخته . قرن ۱۳ ه‍ ق .

۵- **کاتب** : نام کاتب ، «**عبدالهادی**» تاریخ کتابت «**۱۲۷۲ ه‍ ق**» ، آنگونه که در صفحهٔ ۲۵ آورده شده : «تمت نسخهٔ مصباح العاشقین تفسیر سورة والضحی بید خام نویس فقیر عبدالهادی به تاریخ سیزدهم ماه ویساکهه سنهٔ ۱۲۷۲» .

۶- **مؤلف** : «**بهاء الدین محمود بن ابراهیم**» ، در صفحهٔ یک اینگونه آورده : «گوید فقیر حقیر خاکپای عاشقان و سگ کمترین در عارفان خادم غلامان درویشان پلاس پوشان بهاء الدین محمود بن ابراهیم نبیرهٔ بندگی مخدوم قاضی حمید الدین ناگوری چند سخنی از عشق در بیان سورت والضحی . . . . » . تاریخ تألیف ذکر نشده . نام تألیف «**مصباح العاشقین**» (رک : ۷ - آغاز) .

۷- **آغاز** : «بسم الله الرحمن الرحیم ، الحمد لله خالق الماء والطین ، مالک السموات و الارضین ، رازق الابرار و الفاجرین . . . . اما بعد

صلوة گوید فقیر حقیر . . . . بهاء الدین محمود بن ابراهیم . . . . این کتاب را **مصباح العاشقین** نام نهادم تا هرکدامی صاحب دولتی که در گوش کند ، محرم اسرار الٰهی گردد . . . . » .

۸- انجام : «وجه چهارم نعمت ظاهر توبه است و نعمت باطن قبول است وجه پنجم نعمت ظاهر گویایی است و نعمت باطن خاموشی است والله اعلم بالصواب و الیه المرجع و المآب . تمت نسخهٔ مصباح العاشقین تفسیر سورهٔ و الضحی به ید خام نویس فقیر عبدالهادی به تاریخ سیزدهم ماه ویساکهه سنهٔ ۱۲۷۲» .

نوشته بماند سیاه بر سفید
نویسنده را نیست یکدم امید
نوشته به دفتر منور شود
نویسنده در خاک ابتر شود» .

۹- چگونگی : نثر فارسی روان این کتاب که تفسیر سورهٔ والضحی است همراه اشعار شیرین فارسی بسیار دلچسب می نماید . مؤلف جنبهٔ عرفانی و تصوف را بر تفسیر الفاظ و معانی کلمات ترجیح داده است . سبک نگارش به خراسانی نزدیک به عراق می ماند . احادیث و کلمات قصار عربی نیز در این کتاب آمده است .

مطلع الانوار

۸۹۰
۱۲۸

[ادب ، فارسی ، مثنوی]

۱- اندازه : — بیرونی : ۳۰×۱۶×۲ س م . — درونی : ۱۶ س ۲۳×۹/۵ س م .

۲- **اوراق** : ۱۱۰ ورق . ۲۲۰ صفحه .

۳- **کاغذ** : ضخیم و نازک زرد تیره رنگ هندی و طرح خان بالغ ، وصالی شده ، جلد کاغذی .

٤- **خط** : نستعلیق متوسط (متن) و خفی (حواشی) ، عنوانها و سر فصلها و نشانه ها و جدولها شنگرف روشن ، قرن ۱۳ ﻫ ق .

۵- **کاتب** : «**سید احمد**» ، تاریخ کتابت «**۱۲۹۰ ﻫ ق**» ، برای «**غلام رسول**» : «تمت الکتاب بعون الملک الوهاب نسخهٔ میمونهٔ ذوی الاقتدار مطلع الانوار من تصنیف امیر خسرو دهلوی گوهر بار به تاریخ پانزدهم شهر صفر ختم الله بالخیر والظفر سنهٔ ۱۲۹۰ کاتبه خام نویس فقیر سید احمد علی عفی الله عنه ذنوبه ساکن کولیان در مسجد باغپور دهیری به وقت ظهر برای پاس خاطر برخوردار غلام رسول ادام الله عمره ثانیاً آنکه مخفی نماناد که کل کتابت این کتاب در عرصهٔ شش روز صورت ترقیم پذیرفته است جهت یادداشت مرقوم شد والله الموفق والمعین علی تکتیب الحواشی آمین یا رب العالمین . . . . . تاریخ اتمام حواشی سیوم ربیع الاول سنهٔ ۱۲۹۰ هجری قدسی . . . .

بایع از مشتری بها خواهد
کاتب از ناظرین دعا خواهد» .

٦- **مؤلف** : یا (شاعر) : «**خسرو**» بوده . در صفحهٔ ۹ و ۱۸ و ۲۸ گوید :

«**خسرو** مسکین ز دل مستمند
طرح به تسلیم رضایت فکند

من که به جان تشنه به جوی توام
خسروم اما سگ کوی توام
جوهر تو زبدهٔ چرخ کبود
خسرو مسکینت چه آرد ستود»

و لیکن معروف و مشهور به «**امیر خسرو دهلوی**» است . نام کاملش «**ابو الحسن بن امیر سیف الدین محمود**» متوفی ۷۲۵ هجری قمری و مدفون در دهلی (رک : تذکرهٔ علمای هند ص ۵۷) . نام تألیف (مثنوی) را «مطلع انوار» گفته و تاریخ سرودنش «**۶۹۸ ه‍ ق**» بوده . در صفحهٔ ۲۱۷ — ۲۱۹ فرماید :

«از اثر اختر گردون خرام
شد به دو هفت این مه کامل تمام
سال که از چرخ کهن گشت بود
از پس **ششصد نود و هشت** بود
چرخ که خورشید حیاتش نبشت
مطلع انوار خطابش نبشت» .

۷- **آغاز** : «رب یسر ولا تعسر و تمم بالخیر لا بالشر بسم الله الرحمن الرحیم .

خطبهٔ قدس است به ملک قدیم
بسم الله الرحمن الرحیم
زانچهٔ حکمت و توقیع راز
نیست مگر این رقم دلنواز
شمسهٔ نه منظر هر دوسرای
مطلع دیباچهٔ وحی خدای»

۸- انجام :

«هر چه در این شعبده بستم امید
نامه سیه کردم و دیده سفید
روز قیامت که کنندم خطاب
هیچ ندانم که چه گویم جواب
یا رب از آیین صواب خودم
هم تو در آموز جواب خودم
بو که ز نزهت‌گه دارالسلام
بوی علیکی رسدم در مشام
روز شنبه از رجب هفدهم
شد زبیان خامه مخاطب که قم»

پس از این اشعار ختم کتاب، ۱۵ بیت دیگر آمده که معلوم می دارد از امیر خسرو نیست، زیرا تاریخ ۷۷۰ هجری را در یکی از آنها می خوانیم :

«چیست ز تاریخ ده آگاهیش
در قمری هفتصد و هفتادیش»

در حالی که امیر خسرو در ۷۲۵ در گذشته است. شاید این اشعار را کاتب افزوده باشد، چونکه در بیتی به کتابت اشارت می کند :

«ختم کتابت شده عون عمیم
گشت مؤرخ رسن خوف و بیم»

۹- چگونگی : نسخهٔ مطلع انوار یا مطلع الانوار در جواب و به سبک و وزن مخزن الاسرار حکیم نظامی گنجوی سروده شده و امیر خسرو در این

باره خود را برتر از نظامی می شمارد و در صفحهٔ ۲۶ می گوید :

«دبدبهٔ خسرویم شد بلند
غلغله درگور نظامی فکند»

و در صفحهٔ ۲۱۶ آمده :

«مطلع انوار که انوار شد
هر ورقش مخزن اسرار شد»

مطلع انوار به نام سلطان علاء الدین خلجی نوشته آمده است . تعداد ابیاتش ۳۳۱۰ و دارای سه نعت و سه خلوت و بیست مقاله و یک خاتمه است :

«بیست خزینه است در و پر ز گنج
بیست خزینه است صد وبیست و پنج
ور همه بیست آوری اندر شمار
سیصد و ده بر شمر و سه هزار»

وزن آن از مزاحفات بحر مسدس سریع است : «مفتعلن مفتعلن فاعلات» . این نسخه را سهوالقلم و تحریف اندک است .

مطلوب المنشی

۸۹۰/۱۲۰

[ادب ، فارسی ، منثور]

۱- اندازه : — بیرونی : ۲۵/۵ × ۱۶ س‌م . — درونی : ۱۸ و ۱۹ × ۹/۵ س‌م .

۲- اوراق : ۳۳ ورق . ۶۶ صفحه .

۳- **کاغذ** : ضخیم زرد تیره رنگ هندی ، جلد کاغذی نو .

۴- **خط** : نستعلیق و تحریر متوسط ، ناپخته ، سخت خوانا ، عنوانها شنگرف ، قرن ۱۳ ه ق .

۵- **کاتب** : و تاریخ کتابت معلوم نشد .

۶- **مؤلف** : نام خود را نیاورده ، تاریخ تألیف «**۱۲۳۳ = خیرات جد جید**» است :

«از هجرت محمد که سپاش مثل طور است
خیرات جد جید تاریخ این سطور است»

نام تألیف «**مطلوب المنشی**» : «فقیر پر تقصیر...... از خاطر ......برخی بتعجیل و بعضی بتأ جیل بر آورد و مسمی به مطلوب المنشی» کرد .

۷- **آغاز** : «بسم الله الرحمن الرحیم ، حمد و سپاس بی حد و بی قیاس منشی حقیقی را که هفت افلاک رقعه‌یی است از قلم قدرت او و آفتاب با چندین تابش و تاب نقطه‌یی است از رقم صنعت او» .

۸- **انجام** : ناقص است و به این عبارت تمام می شود : «لهذا مرقوم که آدم موسم جهت خس بندی راهی این نواحی فرمایید که از تاب آفتاب مرور موسم حرارت دشوار تا آمدنش دیده دوچار همیشه از نوازش نامجات معه کار فرمایش یاد و شاد می نموده باشند عمرت بعون رب العزت دراز . الطاف ایزدی شامل حال بود و اشتمال مؤالست انتباه موافقت اشتباه استظهار.......» .

۹- **چگونگی** : موضوع این نسخه نامه نگاری و مکتوب نویسی و سند نگاری

است به زبان فارسی و تقسیمات آن بر چهار چمن است :

چمن اول در مکتوبات .

چمن دوم در رقعات .

چمن سوم در سجل الشرعیات .

چمن الرابع فی اللفافة و سرنامجات .

در هر چمنی اشعار برگزیدهٔ فارسی هم آمده است . اما افسوس که ناقص است . در صفحهٔ اول نام آن را «انشای دلگشا» می خوانیم» : «انشاء دلگشا در ملک بنده عبدالرحمن کنلی موضع وندی» . در صفحهٔ ۳٤ نشانهٔ دو مهر آمده که نخستین اینگونه خوانده شد : «حافظ عبد الله بن علی محمد ۱۲۸۰» و دومین «استغفرالله ......» خوانده می شود .

معاد و معاش در اخلاق

۱۷۰
۱۲۷

[اخلاق ، اردو ، منثور]

۱- اندازه : — بیرونی : ۳۲ × ۱٦/٥ سم . — درونی : ۱٥ و ۱٦ و ۱۷ س ۲۸ و ۲۹ × ۱٤ و ۱٥ سم .

۲- اوراق : ۲٥ ورق . ٥۰ صفحه .

۳- کاغذ : ضخیم سفید رنگ هندی ، اندکی کرم خورده ، ساییده شده ، جلد کاغذی .

٤- خط : تحریر و شکسته ، خوانا ، پخته . قرن ۱۳ و ۱٤ ه ق .

۵- کاتب : اینگونه به نظر می رسد که نسخهٔ مؤلف است و تاریخ تحریر آن «۱۳۱۸ ھ ق» در صفحهٔ ٤٩ آمده است .

٦- مؤلف : در آغاز صفحهٔ ۲ نوشته : «مضامین متعلقهٔ معاد و معاش وغیره علوم اخلاقیه مصنفه **نادر علیشاه سیفی لاهوری ۲۳ اگ سنهٔ ۱۹۰۰**» یعنی اگست ۱۹۰۰ میلادی که مطابق است با «۱۳۱۸ ھ ق» .

۷- آغاز : «خواهش - به عقل پوری نه علم کامل - دیوانگی چاهی وه بهی پوری حاصل نهوئی - هزار دیوانه مین کے اطوار ظاهر کیے - سینکڑون بهائیون کی سی باتین کین - مگر جب مطلب کا وقت آیا - (دیوانه به کار خویش هشیار) کے مصداق بنے . سب نے هشیار ثابت کرنیکو دیوانه بنایا» .

۸- انجام : «یه علم ان سب کامون اور موقعون پر محیط ہے . کہ جو پیدائش سے لیکر مرتے دم تک انسان کا کام میں اور اسکے پیش آتے ہیں . میری آرزو ہے کہ هندوستانی سب سے اول اس علم پر متوجه هون تاکہ مصیبت میں ضبط راحت میں سنجیدگی اختیار کر کا دین و دنیا کا خوبیون سے مالا مال هون» .

۹- چگونگی : این نسخه که به احتمال قوی به خط مؤلف است گرانبها است . موضوع آن اخلاق و تربیت و پرورش روح و سجایای انسانی است . خوب معلوم است که مؤلف بر فارسی و عربی و اردو مسلط بوده است . در صفحهٔ ٤٩ و ۵۰ که آخر نسخه است منابع و مآخذ مؤلف فهرست شده است . در مقدمه گوید که کتاب بر بنیاد «اخلاق ناصری» نوشته آمده است .

معدن الشاشی فی شرح اصول الشاشی

۲۹۰
۲۰

[دین ، اصول ، فقه ، عربی ، منثور]

۱- **اندازه** : — بیرونی : ۲٤/۵ × ۱٤/۵ × ۱ س‌م . — درونی : ۲۸ س ۱۹/۵ × ۹ س‌م .

۲- **اوراق** : ۹٦ ورق . ۱۹۲ صفحه .

۳- **کاغذ** : سفید رنگ نازک سپاهانی ، کرم خورده ، وصالی شده ، آب رسیده .

٤- **خط** : ثلث آمیخته بانسخ ، خوش ، خوانا ، پخته ، عنوانها و نشانه ها و سرخ بالای الفاظ و جملات عربی خط سرخ کشیده شده است . قرن ۱۰ و ۱۱ ه‍ ق .

۵- **کاتب** : و تاریخ کتابت شناخته نیست زیرا از آخر ناقص است .

٦- **مؤلف** : و تاریخ تألیف ناشناخته . اما در فهرست کتب عربی رامپور و فهرست کتابخانهٔ آصفیهٔ هند مؤلف **اصول الشاشی** را از قرن سوم می شمارد و در جایی از قرن پنجم . شارح «**صیفی ابن النصیر**» نام داشته چنانکه خود گوید : «و بعد فیقول بعد الحقیر صیفی ابن النصیر رزقه الله تعالی ما یتمناه» .

۷- **آغاز** : «یا فتاح و به نستعین رب یسر و تمم بالخیر بسم الله الرحمن الرحیم الحمد لله الذی الهمنا دقایق اصول الفقه بکرمه القدیم و وفقنا بمحاولة الحق تصریح بفضله العمیم والصلوة علی رسوله محمد الذی ارشدنا الی الدین القویم و هدانا الی الصراط المستقیم......» .

۸- انجام : ناقص است و به این جمله خاتمه می یابد : «او خنقهاحیث اذا کان کل واحد من المد و بالبعض و انحنف بوجه الایلام انما شرط» .

۹- چگونگی : این نسخه از لحاظ خط بسیار خوانا و شاید منحصر باشد موضوع آن در اصول فقه و شرح آن که برای مبتدیان فقه اسلامی است در زمان مؤلف . در صفحه اول آن به خط الحاق آمده : الجزء الاول معدن شاشی حاشیهٔ اصول شاشی .

۲۹۰/۱۳۹

معراج المسلمین

[دین ، فارسی ، منثور]

۱- اندازه : — بیرونی : ۲/۵×۱۸×۲۶/۵ س‌م . — درونی : ۱۲ س ۹×۱۶ س‌م .

۲- اوراق : ۱۳۲ ورق . ۲۶۴ صفحه .

۳- کاغذ : ضخیم زرد تیره رنگ هندی ، آب رسیده ، جلد مقوایی ملون و نو باعطف پارچه یی سرخ .

۴- خط : نستعلیق متوسط ، سخت خوانا ، ناپخته ، عنوانها و نشانه ها و خطوط بالای کلمات شنگرف تیره رنگ ، قرن ۱۳ ه ق .

۵- کاتب : «مهدی شاه» ، تاریخ کتابت ندارد : «تمام شد کاتب الحروف فقیر حقیر مهدی شاه نوشته شد برای نفس خویش هر که دیگر دعوی کند در شرع شریعت دروغ و کاذب خواهد شد .

نوشته بماند سیه بر سفید
نویسنده را نیست فردا امید»

٦- مؤلف : و تاریخ تألیف معلوم نشد ، نام تألیف «**معراج المسلمین**» ، در صفحهٔ یک آمده : «و بعضی دیگر از کتاب ها بسیار بیرون آورده اند و این کتاب را معراج المسلمین نام نهاده‌اند» . ممکن است این کتاب تصحیف یا تحریف متنی دیگر باشد والله اعلم بالصواب» .

٧- آغاز : «رب یسر ولا تعسر و تمم بالخیر ، بسم الله الرحمن الرحیم و به نستعین ، بدان که این کتاب جمع از کتابها (ی) پیشینیان و صفت آفرینش جهان تاخواننده را بدین شرف حاصل آید سؤال و جواب مسئله از مشکلات و سایلها و جوابها (ی) ایشان آنچه جهودان از توریت بیرون آورده اند و از پیغمبر علیه السلام پرسیده اند و امیر المؤمنین علی رضی الله عنه جواب گفته است» .

٨- انجام : «این خبر درمیان بنی اسرائیل فاش شد مردمان با آرزو تمام از دور و نزدیک آمدن گرفتند که مردمان را خبر کردند آن عجایبها را که دیده بود در کتاب نیا نبشت گرفتند و می خواندند و (از) این عجایبها بند می گرفتند و کسان نبشتها به ما رسید حسبی الله نعم الوکیل و نعم النصیر» .

٩- چگونگی : موضوع این نسخه پرسش‌ها و پاسخ‌هایی است دربارهٔ تاریخ ، حدیث ، شرح حال ، قرآن مجید ، بزرگان دین ، توحید ، ذات احدیت و مطالب گونا گون دیگر . همهٔ پرسش ها و پاسخ ها تحت عنوان های : «خبر کن مارا» ، «خبرده مارا» ، «سؤال» و «جواب» آمده است . نثر آن دلنشین و دلچسب است اما سهوالقلم کاتب و حذف حروف و کلمات در آن بسیار است . بعضی خبر ها و داستانهای اساطیری دارد .

معیار الحقایق شرح کنز الدقایق

۲۹۰/۲۸۱

[دین ، فقه ، فارسی ، منثور]

۱- اندازه : — بیرونی : ۲۶ × ۱۷ × ۴/۵ سم . — درونی : ۲۵ س ۱۸ × ۱۰/۵ سم .

۲- اوراق : ۲۶۲ ورق . ۵۲۴ صفحه .

۳- کاغذ : نازک زرد تیره و قهوه‌یی رنگ هندی ، ساییده شده ، وصالی شده (پیوند کار) ، جلد مقوایی باعطف و گوشهٔ چرمی و کرباسی پوسیده ، در غلاف کرباس رنگا رنگ مخطط .

۴- خط : نستعلیق و آمیخته با شکسته و ثلث ، روشن ، خوانا ، پخته ، عنوانها و نشانه ها شنگرف ، بالای جملات عربی یک خط و دو خط افقی سیاه کشیده شده ، سطرها در بعضی جای ها مورب کتابت شده ، قرن ۱۰ و ۱۱ ه ق .

۵- کاتب : کاتب و تاریخ کتابت معلوم نشد . در سالهای متعدد کتابت شده ، بدان جهت به قلمهای مختلف است . گویا کاتب همان «شارح» یا «مترجم» باشد . (رک : ۶ - مؤلف) .

۶- مؤلف : یا (شارح) : «**ضیاء الدین محمد بن میر سعد الله الحسینی الحقی یا الحنفی**»، تاریخ تألیف (شرح) معلوم نشد ، نام تألیف «**معیار الحقایق شرح کنز الدقایق**» (رک : معیار الحقایق شرح کنز الدقایق ۲۵۷/۲۹۰) .

۷- آغاز : «بسم الله الرحمن الرحیم ، سپاس بیقیاس مرخدائرا که انواع انسانیرا بر جمیع انواع حیوانی برگزیده و ستایش محکم اساس

مرصمدیرا که تاج رفعت واحد و کرمنا بنی آدم بر فرق او کشیده و عزیزیرا که از آن نوع فرقهٔ انبیاء و رسل علیهم السلام را بعزت رسالت برگزیده و از همهٔ انبیاء ذات کامل الکمالات...... علیه اکمل الصلوة وابلغ التحیات باعزازلولاک عزت بخشید» .

۸- انجام : «حصهٔ بنات چار بودند آنرا در هفت بزن تا بیست و هشت شوند این حصهٔ بنات شد از سی و پنج و پنج سهم ، مسئله یک سهم حصهٔ جدات بود آنرا در هفت بزن که هفت حاصل شوند این هفت حصهٔ جدات شد از سی و پنج و ان انکسر فصحح......اگر بشکند سهام بر بعضی از طوایف پس تصحیح بکن مسئله را بطریقی که قواعد تصحیح بالا گذشت چنانکه در مسئلهٔ مذکور که زوجه......چهل سهم بر رؤس ایشان که چاراند مستقیم نیاورند و میان چار و پنج موافقت نیست» .

۹- چگونگی : موضوع این نسخه «فقه» است که احکام و اعمال و فرایض و اقوال و وظایف شریعت اسلام را در بردارد . تقسیمات آن براساس «کتاب» و «باب» و «فصل» است . مثلاً «کتاب الطهارة» در آغاز و «کتاب المیراث» در آخر آمده است . هر کتاب شامل چند باب و فصل است که کاتب جای بعضی از آنها را خالی گذاشته که بنویسد و لیکن فراموش کرده و یا فرصت نیافته است . متن عربی را جمله به جمله می آورد و بالای آنها خط می کشد و سپس به شرح می پردازد . فارسی آن روان و مفهوم است . بعضی الفاظ در کنارهٔ صفحات توضیح شده است . در صفحهٔ آغاز و انجام چند یادداشت به فارسی و پنجابی و عربی دیده می شود که مفهوم ورد و تعویذ دارند . (رک : معیار الحقایق شرح کنز الدقایق ۲۵۷/۷۹۰) .

۲۹۰
۲۵۷

معیار الحقایق شرح کنز الدقایق

[دین ، فقه ، فارسی ، منثور]

۱- اندازه : — بیرونی : ۲۶×۱۸×۳/۲ س م . — درونی : ۲۰ س ۱۶/۵×۱۰/۵ س م .

۲- اوراق : ۱۹۹ ورق . ۳۹۸ صفحه .

۳- کاغذ : نازک سفید تیره رنگ سیالکوت ، آب دیده ، اندکی وصالی شده ، جلد مقوایی سفید رنگ با عطف و گوشهٔ کرباسی سفید .

۴- خط : نستعلیق ، روشن ، خوانا ، بالای جملات و کلمات عربی دو خط سیاه و سرخ افقی کشیده شده ، نشانه‌ها و عنوان ها شنگرف ، قرن ۱۳ ه ق .

۵- کاتب : و تاریخ کتابت ندارد .

۶- مؤلف : یا (شارح) : «**ضیا الدین محمد بن میر سعد الله الحسینی الحق یا الحنفی**» ، تاریخ تألیف ندارد . نام تألیف (شرح) : «**معیارالحقایق شرح کنزالدقایق**» : «اما بعد می گوید : بندهٔ فقیر . . . . . ضیاء الدین محمد بن میر سعد الله الحسینی الحق که چون . . . . کتاب مسمی بکنز الدقایق از تصنیف . . . . ابوالبرکات عبدالله بن احمد ابن محمود النسفی . . . . . . مزین به . . . . . علوم عربیه مثل صرف و نحو و معانی [بود و جماعتی آنرا در نمی یافتند] ، بنا بر این احقرالانام . . . . بپارسی ترجمه کرده . . . . تا نفع عام و فایدهٔ تام بطوایف انام حاصل آید . . . . و نام او معیار الحقایق شرح کنزالدقایق نهاد» .

۷- آغاز : «هوالغنی ، رب یسر و تمم بالخیر ، بسم الله الرحمن الرحیم سپاس بیقیاس مرخدائی را که انواع انسانیرا از جمیع انواع حیوانی برگزیده و ستایس محکم اساس مرصمدیرا که تاج عزت «و قد کرمنا بنی آدم» بر فرق او کشیده و عزیزیرا که از آن نوع فرقهٔ انبیاء و رسل علیهم السلام را بعزت رسالت برگزیده و از همهٔ انبیاء ذات کامل الکمالات علیه اکمل الصلوة و ابلغ التحیات باعزاز لولاک عزت بخشید» .

۸- انجام : «وان جعل شئی من الطریق مسجد اصح کعکسه و اگر ساخته شد پاره هزاران مسجد یعنی راه واسع است و از راه اندکی که زیاده از قدر حاجت مسلمانان است آنرا مسلمانی مسجد ساخت روا باشد چنانکه روا هست اگر مسجد وسیع بود اندکی ازوی راه سازند برای گذشتن مسلمانان والله اعلم بالصواب» .

۹- چگونگی : موضوع این نسخه احکام فقه اسلام است که از «کتاب طهارت» تا «باب مسجد» است و شامل مباحث غسل و نماز و وضو و روزه و مسح و نکاح و طلاق و جهاد و سرقت و حد و فرایض و واجبات و مستحبات است . تقسیمات آن بر اساس «کتاب» و «باب» است . شارح جملهٔ عربی متن اصلی را آورده و سپس به ترجمه و شرح آن به زبان فارسی پرداخته است . نثر فارسی آن روان و ساده و برای خواننده قابل درک است . شارح می گوید چون طالبان فقه به زبان عربی آشنایی نداشتند آنرا به لباس فارسی در آورده است . در صفحات اول و دوم چند مطلب و شعر دیده می شود : «در ملک میان نادر علی صاحب ،

تیر و تبر بیر گرفته بیر پیش پیر تیر گیر
بگو تیر را تیز تر کن تبر از تیر تیز تر

هر غنچه که گل گشت دگر غنچه نگردد
قربان لب یار گهی غنچه گهی گل

(رک : کنزالدقایق ۱۶۶/۲۹۰) .

معین‌المبتدی یا شرح کریما

۸۹۰/۲۲۲

[ادب ، فارسی ، منظوم و منثور]

۱- **اندازه** : — بیرونی : ۲۱×۱۳/۵×۱/۵ س م . — درونی : ۱۵ س ۱۴/۵×۸ س م .

۲- **اوراق** : ۵۱ ورق . ۱۰۰ صفحه .

۳- **کاغذ** : ضخیم زرد تیره رنگ براق سیالکوتی ، جلد مقوایی سفید باعطف و گوشهٔ پارچه‌یی و پوشش روی جلو کبود رنگ .

۴- **خط** : نستعلیق خوش ، خوانا ، پخته ، روشن ، عنوانها و نشانه ها شنگرف ، بالای جملات و اشعار خط سرخ کشیده شده ، بعضی از جملات و الفاظ عربی به خط ثلث و معرب (مشکول) ، قرن ۱۳ ه ق .

۵- **کاتب** : «**میان محمد زمان**» و تاریخ کتابت سال «۱۳۰۴ ه ق» : «تمت تمام شد شرح کریما بتاریخ بیستم ماه ذالحج از دستخط میان محمد زمان سکنهٔ موضع مستاله به روز آدینه به وقت پگاه در خانهٔ خود تحریر یافت سنهٔ ۱۳۰۴» .

۶- **مؤلف** : یا (شارح) : «**نصیرالدین ولد فقیر عبدالله**» ، نام تألیف «**معین المبتدی**» یا «**شرح کریما**» ، تاریخ تألیف معلوم نشد : «اما بعد میگوید

داعی کافهٔ اسلام نصیر الدین ولد فقیر عبدالله مرحوم . . . . . بکتاب کریما . . . . در تحقیقات عبارت و لغات او شرحی ساختم مسمی به معین المبتدی» .

۷- آغاز : «بسم الله الرحمن الرحیم الحمد لله رب العلمین والعاقبة للمتقین و الصلوة والسلام علی رسوله محمد و آله و اصحابه اجمعین اما بعد میگوید داعی کافهٔ اسلام نصیر الدین ولد فقیر عبدالله مرحوم که چون اول معلمان بشاگردان در تعلیم کتب معقولات بکتاب کریما آغازند لهذا بافادهٔ اوشان در تحقیقات عبارت و لغات او شرحی ساختم مسمی به معین المبتدی والله التوفیق بالا تمام قوله :

کریما به بخشای بر حال ما

که هستم اسیر کمند هوا» .

۸- انجام : «قوله :

منه دل برین دهر نا پایدار

ز سعدی همین یک سخن یاد دار

ش (شرح) لغات دهر زمانه دهور جمعش پایه مرتبه و شان پایدار شان‌دار و ناپایدار بی مرتبه سعدی نام ناظم شیخ علیه الرحمت این قدر کسر نفسی خود را فرموده‌اند سعدی و الا چنین است که در کتب می نویسند املح المتکلمین کار آگاه شرف الدین حضرت مولانا شیخ سعدی شیرازی قدس الله تعالی سره العزیز لفظ هم اینست مختصر همین است سخن بالفتح کلام سخون جمعش ، گوشوارای شنود برآن عامل شو» (رک : ۵ — کاتب) .

۹- چگونگی : موضوع این نسخه ، شرح و تفسیر «کریما» است که اشعاری است از سعدی شیرازی در پند و اندرز و عدالت و دینداری و

دوستی و محبت برگزیده از بوستان یا سعدی نامه ، تقسیمات آن بر اساس «باب» و «ش لغات» (شرح لغات) و «قوله» و «قال» قرار دارد . نخست «بیت» را می آورد و سپس به شرح لغات و تفسیر می پردازد . مآخذ و منابع لغات و الفاظ را باز گو می کند . نثر فارسی آن روان و ساده است و گاهی لغزشهایی دارد و سهوالقلم کاتب اندک است . این «کریما» و شروح متعدد آن را در همهٔ خانواده ها و مدارس ارج و قدر می نهاده اند و بر فرزندان فرض می دانسته اند که آن را بخوانند و از بر کنند بدین جهت نسخ خطی و چاپی آن فراوان است اما این نسخه مثل اینکه چاپ نشده است .

۶۱۰
۹۳

مفتاح الحکمة

[طب ، فارسی ، منظوم]

۱- اندازه : — بیرونی : ۵/۲۱×۱۴ س م . — درونی : ۱۵ س ۵/۱۸×۱۰ س م .

۲- اوراق : ۲۳ ورق . ۴۶ صفحه .

۳- کاغذ : ضخیم زرد تیره رنگ کشمیری ، وصالی شده ، آب رسیده ، جلد مقوایی ملون و نو .

۴- خط : نستعلیق متوسط ، ناپخته ، سخت خوانا ، عنوانها و نشانه ها و جدول‌ها شنگرف . قرن ۱۳ هـ ق .

۵- کاتب : «**حفیظ الله ولد محمد حیات**» ، تاریخ کتابت با اندکی تردید «**۱۸۰۰ بکرمی**» است : «تمام شد کتاب مفتاح الحکمت به دست

. . . . . حفیظ الله ولد محمد حیات . . . . . تحریر فی تاریخ چهارم ماه ساون سنهٔ ۱۸۰۰» . ۱۸۰۰ بکرمی برابر با «۱۱۶۳ ھ ق» است .

۶- **مؤلف** : «**حکیم درویش محمد ایمن آبادی**» و لیکن در آخر نسخه فقط به نام «**حکیم**» اشاره شده . سال تألیف «**۱۰۶۱** ھ ق» است .

«یک هزار و شصت و یک سال ای فهیم
کرد تصنیف این رساله را حکیم»

نام تألیف «**مفتاح الحکمت**» است (رک : د — کاتب) .

۷- **آغاز** : «رب یسر ولا تعسر و تمم بالخیر ، بسم الله الرحمن الرحیم ،

الحمار یحمل اسفارا دور شا اوست
باب اول در یافتن در اخلاط مرض اوست
یکی گر از اینها بر آرد فساد
شود مرض ظاهر یقین در نهاد
اگر سه اخلاط فاسد شوند
محال است که دارو بود سودمند»

۸- **انجام** : باب در بیان خشک شدن شیر عورت از پستان ،

به قول حکیمای باطن صفا
بیان می کنم قلت شیر را
دوایش بگویم ترا بی بها
به انواع این رنج آرد شفا
اگر بوزهٔ جو خورد چند بار
شود شیر زن را از آن بی شمار

یک هزار و شصت و یک سال ای فهیم
کرد تصنیف این رساله را حکیم
من نوشتم هر چه . . . . . در کتاب
عاقبت والله اعلم بالصواب
من نوشتم صرف کردم روزگار
من نمانم این بماند پایدار

تمت تمام شد کتاب مفتاح الحکمت به دست خط فقیر حقیر حفیظ الله ولد محمد حیات غفرالله له و لسایر المؤمنین والمؤمنات تحریر فی تاریخ چهارم ماه ساون سنهٔ ۱۸۰۰» .

۹- چگونگی : این نسخه مطالب طبی را به صورت فهرست در لباس شعر بیان می دارد و برای بیماری ها و معالجه ها و نام دارو ها توضیحات کوتاه می دهد . سهوالقلم کاتب بسیار دارد . اوزان اشعار سکتهٔ فراوان دارد . تقسیمات آن بر اساس «باب» و «فصل» است . تا «باب بیست و هشتم» شماره دارد و از آن به بعد تا پایان کتاب فصل و باب درهم آمیخته شده است .

۸۹۰/۲۸۰

مفرح الروح

[ادب ، فارسی ، منثور و منظوم]

۱- اندازه : — بیرونی : ۲۰×۱۲/۵ س م . — درونی : ۱۴ س ۱۵×۹ س م .

۲- اوراق : ۴۹ ورق . ۹۸ صفحه .

۳- کاغذ : نازک زرد تیره رنگ هندی ، ساییده شده ، اوراق شده ، بدون جلد .

٤- خط : نستعلیق متوسط ، خوانا ، روشن ، پخته ، عنوانها و نشانه ها شنگرف ، قرن ۱۳ ھ ق .

۵- کاتب : و تاریخ کتابت ندارد ، چون از آغاز و انجام ناقص است .

٦- مؤلف : نام مؤلف صریح و واضح نیامده ، نام تألیف «**مفرح الروح**» ، تاریخ تألیف معلوم نشد ، اما در صفحهٔ ۵٦ در پایان نامهٔ «سنهٔ ۱۲۳٦» نوشته شده است . در صفحهٔ ٤ اینگونه آمده است : «بندهٔ فقیر حقیر پور تقصیر ضعیف نحیف خاکپای بزرگان بموجب فرمایش هر چند نیک خواهان چند حروفات شکسته و گسسته در کوایف سلاطین و وزرای بوزرای و امرای به امرای و راجهای براجهای وغیره کسان کهان و مهان در تسطیر مدرج و منقش ساخته نامش انشاء مفرح القلوب نهاده» .

۷- آغاز : ناقص است و گویا یک ورق افتاده باشد و بدین عبارت شروع می گردد :

«والتجای به انتهای در پیش نهاده خواهند داشت و عرض معروض خواهند نمود از تقصیرات اعمال زبون و از افعال قبیح بوقلمون که برفرمودهٔ فرماینده و بر فرمان فرستنده و بر امر معروف آن رسول مقبول دربار حضرت واهب الستار و غفار معمول و معقول نگشتند» .

۸- انجام : ناقص است ، و اوراق جا بجا گشته ، صفحهٔ آخر چنین پایان می یابد : «چون در باغ ارم رسیده ارامیده و بنک ابلیس لعین به

مکر و تلبیس مبین شتابان دویده ورغلانید نفسم امار بدکار به یاری آن فجار بر نافرموده سرکار هوشیار شد ناکردنی اختیار ساخت بشومت آن اثیاب لباس سرفرازی و سمتازی که عطای شده بود کشیده شد و حکم جباری و قهاری چنان».

۹- **چگونگی :** موضوع این نسخه مکاتبه و نامه نگاری و قباله و سند نویسی است به زبان فارسی . فارسی آن روان و ساده اما مخصوص سر زمین پاک است زیرا بعضی اصطلاحات دفتری و اداری و اجتماعی و کشاورزی و وزارتی و امثال اینها را در بردارد که در شبه قاره معمول بوده است و سبک نگارش هندی است . از اشعار فارسی بر حسب مضامین نامه ها بهره گرفته است . تقسیمات آن بر اساس موضوع است ، مانند : «سلاطین بسلاطین و وزاری بوزرای و امرای به امرای و راجهای براجهای و کهان به مهان و تعلیچکات (شاید : تعلیقه جات) و پروانجات و عرایضات و مکتوبات و مرقوعات و تمسکات» .

لغات و اصطلاحات درمیان سطرها و در کنارهٔ صفحات توضیح داده شده است . نشان چند مهر در لا بلای صفحات هست از جمله : «**خادم شرع محمد بخش**» که اشعاری متوسط به زبان فارسی و پنجابی کتابت کرده است .

۸۹۰/۸۳

مفید الانشاء

[ادب ، فارسی ، منثور]

۱- **اندازه :** — بیرونی : ۲۴ × ۱۶/۵ × ۱/۲ س م . — درونی : ۱۰ س × ۱۸ × ۱۰ س م .

۲- اوراق : ٤٨ ورق . ٩٦ صفحه .

۳- کاغذ : ضخیم سفید رنگ کشمیری ، اندکی کرم خورده ، آب رسیده ، جلد مقوایی پارچه‌یی مندرس .

٤- خط : نستعلیق متوسط ، خوانا ، پخته ، عنوانها و سر فصلها شنگرف روشن . قرن ۱۲ و ۱۳ ه ق .

۵- کاتب : و تاریخ کتابت معلوم نشد .

٦- مؤلف : «منروی لچهی رام دهلوی» ، و تاریخ تألیف «۱۲۲٤ ه ق» و نام تألیف «مفیدالانشاء» است : «چنین گوید ...... خاکسار منروی لچهی رام دهلوی ...... به تحریض بزرگی که پاس تقدیم امرش نقش نگین بود و هم به تحریک انس خواهر زادگی در تربیت عزیز ارجمند «تاراچند» ...... در سنهٔ یک هزار و دو صد و بیست و چهار هجری در این اوراق جمع کرده به **مفید الانشاء** موسوم ساخت» .

۷- آغاز : «یافتاح ، رب یسر ، و تمم بالخیر ، بسم الله الرحمن الرحیم ، مفاد انشاء دلگشای به فیض افادهٔ حمد منشی مستفیدان معنی شناس را مفید مدعا رسی است که فقرات مصنوعهٔ منشآت کاینات ریختهٔ قلم اتحاد رقم صنعت رای اوست و جلوهٔ حسن شاهدان نکات موضوعهٔ ممکنات به زیور آرای دست نگاری است ماشطهٔ قدرت جهان پیرای او جل جلاله و عم نواله» .

۸- انجام : ناقص است و گویا یک ورق افتاده و به این عبارت ختم می شود . «رسیدن خدمت شریف پیشنهاد دل است وگرنه این هر دورا به قرارگاه باداه و کیزک گذاشته ناچار ولی اخباریه به در خانه

برداشته، خواهم رفت والله فردا عتاب و خطاب را جانباشد زیاده نیاز» .

۹- چگونگی : انشاء نگاری و روش نامه نوشتن فارسی به علت نیاز مندی فراوان در سر زمین پاک و هند بسیار معمول بوده است . این نسخه نیز از همان ها است . فارسی آن البته دلچسب نیست . تقسیمات آن بر اساس چهار فصل است و یک خاتمه :

فصل اول : مکاتبات :

فصل دویم : مضامین خیالات .

فصل سیوم : متفرقه عبارات .

فصل چهارم : مستجمع فقرات . خاتمه شروح فرامین و نشان و اسناد .

۴۹۰/۱۵۳

مفید القراء

[زبان شناسی ، تجوید ، فارسی ، منثور]

۱- اندازه : — بیرونی : ۲۴×۱۵ س م . — درونی : ۲۷ س ۱۹×۱۰/۵ س م .

۲- اوراق : ۲۴ ورق . ۴۸ صفحه .

۳- کاغذ : نازک و زرد تیره رنگ هندی ، وصالی شده ، جلد کاغذی .

۴- خط : نسخ خوش ، پخته و خوانا ، عنوانها و نشانه ها و سر فصلها و کلمات مهم به شنگرف خوش رنگ ، قرن ۱۲ ه‍ ق .

۵- کاتب : و تاریخ کتابت ندارد ، اما از طرز کتابت و مطالب صفحهٔ ۴۸ چنین بر می آید که این نسخه به خط و کتابت مؤلف است (رک : ۶ — مؤلف) .

۶- مؤلف : «**نعمت الله بن رحمت الله لاهوری**» ، تاریخ تألیف «**۱۱۸۸ ھ ق**» . نام تألیف «**مفیدالقراء**» است . در صفحهٔ ۳ و صفحهٔ ۴۸ ، مؤلف از نام و تاریخ و مقصود تألیف خود نام برده است : «تمت هذه الرسالة المبارکة المسماة مفید القراء فی یوم المنکل وقت آخر ظهر من شهر الجماد الثانی سنهٔ ۱۱۸۸ من هجرة النبی صلی الله علیه وسلم مؤلف این رساله احقرالعباد الضعیف النحیف المفتقر الی الله الصمد الغنی نعمت الله ابن رحمت الله بن مرزا که به خدمت مغفوری مرحومی اجودالقراء میان محمد حسین قاری و حافظ سعدالله قاری و میان فتح محمد نواسهٔ میان نورالدین محمد قاری مدت مدید قرآن مجید خوانده و اجازت تدریس از ایشان گرفته و سولویون مذکورون بخدمت حضرت میان نور الدین محمد مذکور خوانده و میان مذکور بخدمت میان حاجی ابراهیم خوانده و ایشان بخدمت حاجی احمد خوانده و ایشان بخدمت حاجی محمود خوانده و ایشان بخدمت شیخ جعفر السنهوری خوانده غفرالله علیهم اجمعین بیت» . گویا یک ورق از آخر آن افتاده باشد .

۷- آغاز : «رب یسر و لا تعسر و تمم بالخیر ، بسم الله الرحمن الرحیم ،

من به غیر تو نبینم در جهان
قادرا پروردگارا جاودان

من ترا دانم ترا دانم ترا
خود ترا کی غیر باشد ای خدا

چون به جز تو نیست در هر دو جهان
لا جرم غیری نباشد در جهان

اولین و آخرینی ای احد
ظاهرین و باطنین و بی عدد

حمد و ثناء بی عدد مر حضرت رب‌العالمین که انعام او عام است و اکرام او علی‌الدوام که قرآن مجید و فرقان حمید به ما فرو فرستاد» .

۸- انجام : «اما نصف که به اعتبار حروف است از اول قرآن حمید تا و لیتلطف تا در نصف اول است و لام در نصف آخر است در سورهٔ کهف تمت هذه الرسالة ......» (رک : ۶ — مؤلف) .

۹- چگونگی : این نسخه در خط و در انشاء و در صحت عبارت و قواعد تجوید قرآن کریم ارزنده است خاصه اینکه به فارسی است و قدمت آن سورد توجه . در زمان «اورنگ زیب» نوشته شده . از قاریان بزرگ نام برده و تدوین و تبویب آن اینگونه است :

باب اول در بیان اسامی قراء و راویان مع شهر ها و رموز ها .

باب دوم در بیان استعاذه .

باب سوم در بیان بسمله .

باب چهارم در بیان مخارج حروف .

باب پنجم در بیان صفات حروف .

باب ششم در بیان نون ساکن و تنوین .

باب هفتم در بیان اخفاء و ادغام .

باب هشتم در بیان تفخیم و ترقیق را .

باب نهم در بیان مد و قصر .

باب دهم در بیان هاء کنایه .

باب یازدهم در بیان وقف .

باب دوازدهم در بیان معانقه .

باب سیزدهم در بیان وقف غفران وغیره .

باب چهاردهم در بیان رسم الخط .

هر باب به فصلهایی جداگانه تقسیم شده است .

۲۹۰
۴۴

مقدمهٔ شرح فارسی مشکوة

[دین ، حدیث ، فارسی ، منثور]

۱- **اندازه** : — بیرونی : ۲۴ × ۱۶/۵ س‌م . — درونی : ۱۹ س ۱۸ × ۱۰ س‌م .

۲- **اوراق** : ۸۶ ورق . ۱۷۲ صفحه .

۳- **کاغذ** : نازک زرد تیرهٔ هندی ، اندکی کرم خورده و ساییده شده ، جلد مقوایی ملون تازه .

۴- **خط** : تحریر آمیخته با شکسته ، عنوانها نستعلیق متوسط سیاه . قرن ۱۲ ه ق .

۵- **کاتب** : و تاریخ کتابت ندارد .

۶- **مؤلف** : یا (شارح) : «**شیخ عبدالحق محدث دهلوی**» ، در آغاز صفحهٔ اول نوشته اند : «مقدمة شرح فارسی مشکوة شریف تصنیف ......

سلطان اقلیم بیان مؤید مذهب نعمان شایع کنندهٔ علم حدیث و تفسیر قرآن در قلمرو هندوستان شیخ الشیوخ عبدالحق محدث دهلوی» ، تاریخ تألیف معلوم نشد .

۷- آغاز : «بسم الله الرحمن الرحیم ، الحمد لله اکمل علی کل حال و فی کل حین ...... اما بعد بدانکه حدیث در اصطلاح محدثین قول و فعل و تقریر رسول را گویند ......» .

۸- انجام : «در جمع الجوامع احادیث از کتب کثیره آورده از پنجاه کتب متجاوز است مشتمل بر صحاح و حسان و ضعاف و گفته که دروی حدیثی نیاوردم که موسوم به وضع باشد و به اتفاق محدثین متروک و مردود بود والله اعلم بالصواب ولله الحمد» .

۹- چگونگی : فارسی این نسخهٔ کوچک خوب و روان است . موضوع آن شرح و معنی حدیث و نص احادیث است . در حواشی آن یادداشتهایی و تقسیمات متن رساله را آورده است . من چاپ شدهٔ این رساله راندیده ام .

مکاتبات علامی یا هر سه دفتر ابوالفضل ۸۹۰/۲۵۲

[ادب ، فارسی ، منثور و منظوم]

۱- اندازه : — بیرونی : ۲۵×۱۵/۵×۲/۵ س م . — درونی : ۱۴ و ۷ س ۱۶/۵ و ۱۸×۹ و ۱۱ س م .

۲- اوراق : ۸۳ ورق . ۱۶۶ صفحه .

۳- **کاغذ** : ضخیم زرد روشن رنگ سیالکوت یا هندی ، آب رسیده ، ساییده شده ، وصالی شده ، جلد مقوایی ضربی منقش با عطف و گوشهٔ کرباسی و تیماجی مندرس .

٤- **خط** : نستعلیق و شکسته ، روشن ، خوانا ، پخته ، عنوانها و نشانه ها و سرفصلها و خطوط افقی رسم شده بالای کلمات و جملات سهم شنگرف ، چند صفحه در آخر جدول دو خطی سرخ دارد .
قرن ١١ ه ق .

٥- **کاتب** : و تاریخ کتابت ندارد چون از آخر ناقص است .

٦- **مؤلف** : «**عبدالصمد پسر افضل محمد**» ، نام تألیف **مکاتبات علامی = ١٠١٥ ه ق**» که تاریخ تألیف هم می باشد و به نام «**هر سه دفتر ابوالفضل**» هم معروف است : «منکه عبدالصمد پسر افضل محمد ام در والادید آن ارسطوی سکندر منش ورای رابطهٔ همشیره زادگی نسبت فرزندی داشتم و منظور نظر تربیت او بودم این گلدستهٔ فرهنگ را دست آویزی شگرف ...... دانسته در فراهم آوردن آن کمر سعی بر بستم و در انتظام آن نظر همت بر گماشتم ...... و تاریخ اتمامش بدین گونه ...... جلوه گر ساختم :

این نسخه کز و علم و ادب نامی شد
یک موج ز بحر طبع فهامی شد
در ساعت نیک چون سر انجام گرفت
تاریخ ، «**مکاتبات علامی**» شد

۷- **آغاز** : «رب یسر و تمم بالخیر ، بسم الله الرحمن الرحیم ، گونا گون نیایش سرداوری را که وجود بشر را از کارخانهٔ عنایت بیغایت کسوت حیات پوشانید و تیره درونان کوی ضلالت را چراغ هدایت بر راه

افروخت ،

نامش بزبان گفتم از بیخردیست
وصفش بدهان گفتم از بیخردیست
فی الجمله چنانست که دانم گفتن
انصاف چنان گفتم از بیخردیست»

۸- انجام : ناقص است و به این عبارت پایان می یابد : «**ابوالفضل** مستمند که از نوشتن نامه کاره و از فرستادن قاصد مستکره است و از گفتار به تنگ آمده مشتاق کرده است از کم حوصلگی خود و از عطوفت آن یگانهٔ دهر چه خفت دردمندی صوری خود را نمی نویسد و چون مسرت خاطر از اندوه خواص و عوام روزگاری نمی اندیشد الله تعالی نظر بر کم حوصلگیهای ما کرده بزرگزاردهٔ قدسی نهاد» .

۹- چگونگی : موضوع این نسخه مکاتبات و رقعات تاریخی شیخ ابوالفضل علامی (متوفی ۱۰۱۱ ه‍ ق) است که توسط عبدالصمد پسر افضل محمد گردآوری شده و آنها را «مکاتبات علامی» نامیده است اما در نسخه های چاپی به «مکاتبات ابو الفضل» و «هر سه دفتر ابوالفضل» تغییر نام یافته است . تقسیمات آن بدین ترتیب است که در صفحهٔ ٤ آمده است :

«عنوان هر یک را بقدر دریافت خود نگاشته سه قسم ساختم : نخستین مکاتبات و فرامین که از زبان حضرت شاهنشاهی بملوک ایران و توران و امراء عالیشان رقمزدهٔ کلک معنی سنج گردانیده اند .

دویم عرایض و خطوط که خود بحضرت خاقان زمان و خوانین بلند مکان نگارش فرموده اند .

سیوم خطب و اختتام و انتخاب کتب و بیاضهای و نثر های دیگر که بعضی مطالب و مقاصد در جبر عبارت در آورده اند» .

در لابلای سطور و کناره های صفحات ، یادداشتهای ادبی و معانی لغات آمده است . نثر فارسی آن بی نهایت منسجم و محکم است و از صنایع بدیعی و معنوی بهرهٔ شایان گرفته است ، اشعار شیرین و ضرب المثلهای دلاویز دارد . نکته های تاریخی و اجتماعی را که خود ابوالفضل علامی شاهد آنها در دربار پادشاه جهانگیر و پادشاه اکبر بوده است آورده است . این نسخه کهن و مرغوب است اما افسوس که اوراق چند از آخر آن افتاده است .

منتخب صرف هوایی

٤٩٠ / ١٦١

[زبان شناسی ، فارسی و عربی ، منثور]

۱- اندازه : — بیرونی : ۲٤/۵ × ۱۵/۵ س م . — درونی : ۱۷ س × ۹ / ۱۹/۵ س م .

۲- اوراق : ٤ ورق . ۷ صفحه .

۳- کاغذ : ضخیم زرد روشن رنگ هندی ، جلد کاغذی .

٤- خط : نستعلیق متوسط ، خوش ، خوانا ، پخته ، قرن ۱۳ ه‍ ق .

۵- کاتب : و تاریخ کتابت ندارد .

٦- مؤلف : و تاریخ تألیف معلوم نشد ، در آغاز صفحهٔ اول نوشته «**منتخب صرف هوایی**» . گویا مؤلف «**مولانا صالح لدایی بخارایی متوفی ۱۰۱۱**

ﻫ ق» بوده (رک : تاریخ نظم و نثر در ایران و در زبان فارسی ، ج ۱ ، ص ۵۶۵) .

۷- آغاز : «بسم الله الرحمن الرحیم ، منتخب صرف هوایی ، بدان که مصدر اصل کلام است و از وی نه درجه باز می‌گردد و بر می آید ماضی و مستقبل و اسم فعل و اسم فاعل و اسم مفعول و امرونهی و جحد و نفی و استفهام» .

۸- انجام : «هل تضربن آیا می زنید شما گروه زنان حاضره و آن دو که حکایت نفس متکلم را بود ، هل اضرب آیا می زنم من ؟ هل نضرب آیا می زنیم ما ؟ تمت تمام شد» .

۹- چگونگی : این نسخه صرف زبان عرب را به کمک زبان فارسی تعلیم می دهد . فارسی آن روان و ساده و در خور فهم هر طالب علم است . اشعار فارسی آبدار و کلمات قصار و اندرزهای نغزو معما های شیرین در حواشی آن کتابت شده است .

منشآت دلگشا

۸۹۰
۱۲۱

[ادب ، فارسی ، منثور]

۱- اندازه : — بیرونی : ۲۴ × ۱۵ × ۱ س م . — درونی : ۱۳ و ۱۴ و ۱۵ و ۱۷ س ۱۷ و ۱۸ × ۱۰ س م .

۲- اوراق : ۴۶ ورق . ۹۲ صفحه .

۳- کاغذ : ضخیم زرد تیره رنگ دهلی (هندی) ، ساییده شده ، جلد کاغذی نو .

۴- خط : تحریر متوسط ، سخت خوانا ، عنوانها نستعلیق جلی سیاه . قرن ۱۱ و ۱۲ ه ق .

۵- کاتب : «محمد شاه» در سنهٔ ۱۶۷۵ میلادی «۱۰۸۵ ه ق» آن را کتابت کرده و لیکن احتمال می رود که این تاریخ کتابت اشتباه باشد (ص ۱) . اما در صفحهٔ ۹۲ آمده : «الحمد لله و المنه که انشای دلگشای (= منشآت دلگشای) به تصحیح تمام بیداحقر الانام بندهٔ مفتی محمد شاه مدرس مدرسهٔ بهون تحصیل چکوال ضلع جهلم تحریر سرانجام یافت» .

۶- مؤلف : «سید نثار علی بخاری» و نام تألیف «منشآت دلگشا» است : «لهذا این مملوک خاکساری سید نثار علی بخاری ولد سید اعظم علی بخاری بریلوی به تکلیف آن دوستان خطی معدود ...... بر این اوراق نگاشته ...... منشیات دلگشا موسوم ساخت» . اما تاریخ تألیف معلوم نشد .

۷- آغاز : «بسم الله الرحمن الرحیم ، بعد از حمد و ثنای حق سبحانه تعالی و درود بر پیغمبر محمد مصطفی و آله و اصحابه شأنه اعلی بر رای ارباب کیاست و ذکا پوشیده و مخفی نماند که احبای بی ریا خصوصاً عزیز القدر فتح محمد خلاصهٔ محبان یکتا دست ...... به دامن این نثار خاکسار برزدند ......» .

۸- انجام : «چهرهٔ بندوق لاهوری دراز تگ فلوس تیره کنده چوب جولای سیده دندان فیل دیده بان آهنی و مسه سیمین بند تارسیمین غلاف سرخ بانالی فقط» .

۹- چگونگی : نسخهٔ منشآت دلگشا را مفتی محمد شاه مدرس مدرسهٔ بهون تحصیل چکوال ضلع جهلم تصحیح و کتابت کرده و برای طبع آماده نموده

است . اثر مهر و امضا و خط او در صفحهٔ ۹۱ موجود است : «محمد شاه» . موضوع این نسخه ، نامه نگاری و آداب و القاب و عبارات آسان است که برای طفلان تألیف شده : «به عبارتی که به طبیعت طفلان مبتدی موافقت کند و به فهم نزدیک تر باشد منقسم به چهار قسم :

قسم اول به طبقهٔ اعلی .

قسم دوم به طبقهٔ اوسط .

قسم سوم به طبقهٔ ادنی .

قسم چهارم مشتمل بر تمسکات شرعی و صورت حال و چکنامه و فارغ خطی و ضامنی و عاریت نامه و قبولیت و پته و سر خط مواجب وغیره . در قسم چهارم بعضی مطالب را می خوانیم که از لحاظ معاملات و قرار نامه ها و اصطلاحات فارسی مغتنم است .

منشآت مادهو رام

۸۹۰ / ۶۰

[ادب ، فارسی ، منثور و منظوم]

۱- **اندازه** : —بیرونی : ۱۴×۱۹/۵×۲ سم . —بیرونی : ۱۲ و ۱۴ تا ۱۹ س ۱۶×۱۰ سم .

۲- **اوراق** : ۱۰۸ ورق . ۲۱۶ صفحه .

۳- **کاغذ** : سفید تیره رنگ هندی ، کرم خورده ، جلد پارچه یی سیاه .

۴- **خط** : شکستهٔ متوسط ، پخته ، خوانا ، عنوانها و نشانه ها شنگرف روشن ، بالای الفاظ مهم خط سرخ کشیده شده است . قرن ۱۲ و ۱۳ ه‍ق .

۵- کاتب : «**سید حسین علی ولد سید حسن علی**» و تاریخ کتابت «۱۲۴۴ ھ ق» بوده : «تمام شد نسخهٔ مادهورام به دستخط سید حسین علی ولد سید حسن علی ساکن قصبهٔ بنور ...... به روز چهار شنبه به تاریخ هفتم ماه ربیع الاول ...... ۱۲۴۴ هجری».

۶- مؤلف : «**مادهورام**» نام داشته که معاصر اورنگ زیب عالمگیر بوده و «**زهی منشآت مادهورام = ۱۱۱۰**» ماده تاریخ تألیف آن می باشد. در صفحهٔ ۳ آورده :

چون بفضل خدای عز و جل
یافت این نسخه صورت انجام
هاتفی گفت سال تاریخش
که «زهی منشآت مادهورام»

۷- آغاز : ناقص و یک ورق افتاده است و لیکن به تازگی با خط جدید وروی کاغذ زرد، آن افتاده را کتابت کرده اند : «بسم الله...... بردبیران دقیقه رس و روشن ضمیران روشن نقش پوشیده نماند که چون این خوشه چین خرمن ارباب سخن را خیال استدراک غوامض انشاء و استکمال این فن گرامی در سر افتاد ادراک حسبت ارباب دانش و بینش وجههٔ همت ساخته استفاضهٔ آثار تربیت نمود تا...... نقد ناسرهٔ این هیچمدان پسندیده آمد در کمتر مدتی به یاوری طالع شرف ملازمت علامهٔ عصر نواب لطف الله خان ولد سعد الله خان ...... به شغل خطوط نویسی مأمورشد.».

۸- انجام : «الٓهی حواس را که کوچه گرد شهرستان غفلت است کامیاب جمیعت ساز و گل حرص و نخل امل را از زمین خاطر با بیخ و بن بر انداز الٓهی بنده ام از عجزو ناتوانی شرمنده ام من گمراه

وادیهٔ غوایب ایشاه را (؟) هدایت کن و به بخشایش من عاصی را به نیکان کفایت کن .

بر جرم من ببخش که آورده ام شفیع
اشک ندامت و عرق انفعال را

به عون سبحان به انجام رسید تمت تمام شد نسخهٔ مادهورام به دستخط سید حسین علی ولد سید حسن علی ساکن قصبهٔ بنور برای خاطر دوست منشی صاحب بنامل ولد هوایند اس متوطن قصبهٔ سنور به روز چهار شنبه به تاریخ هفتم ماه ربیع الاول ...... سنهٔ ۱۲۴۴ هجری» .

۹- **چگونگی :** موضوع این نسخه ، نامه ها و مراسلات تاریخی است با انشا یی خوب و اشعاری بر گزیده «مشتمل بردو فصل : فصل اول محتوی بر عرایض اوامر روزمره و خطوطهایی (نامه هایی) که از زبان نواب لطف الله خان و نواب کوکلتاش خان برنگاشته روان نمود . فصل دوم متضمن بر مکاتیب که خود به اعزه واحبا ترقیم یافته» . در صفحات مختلف آن نشانهٔ مهر هائی است که «متضد یمل ۱۲۰۰» خوانده می شود و در آخر صفحه ۲۱۵ اینگونه آمده «این کتاب مسمی متضدیمل ولد بسنت رای ساکن قصبهٔ سنور اند بکر ویدا یک روپیه شده» . در حواشی و صفحهٔ آخر یادداشتهایی دارد دربارهٔ دارو ها ، مثلاً : «عناب ، سپستان ، خطمی ، معالجهٔ خضاب» .

منهاج العابدین الی الجنة رب العالمین

٢٩٠/١٦٥

[دین ، عرفان و عبادت ، فارسی ، منثور]

۱- **اندازه** : —بیرونی : ۲۶ × ۱۶ × ۳ سم . — درونی : ۱۵ و ۱٦ س ۲۱/۵ × ۱۲ سم .

۲- **اوراق** : ۱۳۵ ورق . ۲۷۰ صفحه .

۳- **کاغذ** : ضخیم سفید تیره رنگ هندی ، آب رسیده ، جلد مقوایی ملون نو باعطف پارچهیی سرخ .

٤- **خط** : نستعلیق ، پخته ، سخت خوانا ، قرن ۱۳ ھ ق .

۵- **کاتب** : «**پیر مهدی شاه**» : «تمام شد کتاب به دست حقیر فقیر پیر مهدی شاه به شوق تمام نوشته شد اگرچه خط خام بود .

نوشته بماند سیه بر سفید

نویسنده را نیست فردا امید»

٦- **مؤلف** : نام مؤلف در این نسخه یاد نشده ، اما از نام تألیف که «**منهاج العابدین الی الجنة رب العالمین**» است ذهن و فکر ما به سوی **حجةالاسلام امام محمد غزالی** می رود ، و لیکن اصل کتاب که به غزالی منسوب است به زبان عربی است در صورتی که این نسخه به زبان فارسی است . شاید از عربی ترجمه شده باشد . تاریخ تألیف یا ترجمهٔ آن معلوم نشد . در صفحهٔ ۱۱ اینگونه آمده : «کتاب منهاج العابدین الی الجنة» .

۷- **آغاز** : «بسم‌الله الرحمن الرحیم ، رب یسر ولا تعسر و تمم بالخیر حمد مر خدایی را که او ملک حکیم است و جواد کریم است .

و عزیز رحیم آنکه بیافرید آسمانها و زمین ها را به قدرت خود و تدبیر کارهای هر دوسرای کردی به حکمت و نیافرید آدمیان و پریان را مگر برای عبادت خود ، پس راه روشن است مرقصد کنندگان را و دلیل واضح است مرنظر کنندگان را و لیکن خدای تعالی گمراه کند کسی را که خواهد و راه راست نماید کسی را که خواهد» .

۸- انجام : «و آمرزش می خواهیم از چیز هایی که بدان دعوی کرده ایم در علم دین از خدای تعالی و در آن تقصیر کرده‌ایم به عمل و آمرزش می خواهیم از خطری که مارا به خویشتن آرای کشیده است در کتابی که نوشته‌ایم و یا سخنی که گفته‌ایم و یا علمی که افاده کرده‌ایم و می خواهیم از خدای تعالی تا بگرداند ما را و شما را ای جماعت برادران عمل کننده بر علمی که دانسته‌ایم و نگرداند بر ما علم ما را وبال که او جواد کریم و غفورالرحیم است تم تمام شد کتاب ......» . در اینجا کاتب جای نام کتاب را خالی گذاشته است .

۹- چگونگی : این نسخه متنی است فارسی روان و خوب ، و در صفحهٔ ۱۱ آمده که «منهاج العابدین الی الجنة» است و در صفحات گونا گون آن از کیمیای سعادت واحیاء علوم الدین سخن می گوید ، و بر هفت قسمت است . هر قسمت را عقبه نامیده است . در صفحهٔ ۱۰ آورده : «بدان که فاصل این جمله ، هفت عقبه است : اول عقبهٔ علم ، دوم عقبهٔ توبه ، سیوم عقبهٔ عوایق ، چهارم عقبهٔ عوارض ، پنجم عقبهٔ بواعث ، ششم عقبهٔ قوادح ، هفتم عقبهٔ حمد و شکر و تمام شدن این عقبات». موضوع کلی این نسخه آمیخته یی است از عرفان عارفان و عبادت عابدان که خواندنش شیرین و جاذب و آموزنده و سودمند است .

منهل العطشان فی رسم احرف القرآن

۴۹۰
―――
۷۷

[دین ، قرآن ، فارسی ، منثور]

۱- **اندازه** : — بیرونی : ۲۲/۵×۱۳×۰/۷ سم . — درونی : ۱۷ س ۱۶/۵×۸ سم .

۲- **اوراق** : ۳۶ ورق . ۷۲ صفحه .

۳- **کاغذ** : نازک زرد رنگ تیرهٔ کشمیری ، اندکی وصالی شده ، جلد مقوایی ملون و نو .

۴- **خط** : تحریر متوسط آمیخته با شکسته ، عنوانها و نشانه ها شنگرف روشن . قرن ۱۲ ه ق .

۵- **کاتب** : و تاریخ کتابت ندارد .

۶- **مؤلف** : «**طاهر حافظ اصفهانی**» معاصر ابوالنصر شاهرخ بهادر (۷۷۹ - ۸۵۰ ه ق) بوده است و تألیف خود را که به نام «**منهل العطشان فی رسم احرف القرآن**» است به او تقدیم کرده : «چنین گوید طاهر حافظ اصفهانی ...... از برای مهمی ضروری از دارالامان اصفهان به دارالسلطنة هراة ...... رحلت کردم و شرف بساط بوسی بارگاه ...... حضرت سلطنت پناه ...... ابوالنصر شاهرخ بهادر......دریافتم ...... و این مختصر را «منهل العطشان فی رسم احرف القرآن» ...... نثار مجلس حضرت سلطان کامکار...... با قصیدهٔ طاهره منضم ساخت» . تاریخ تألیف معلوم نشد .

۷- **آغاز** : «بسم‌الله الرحمن الرحیم حمد و سپاس بیحد و قیاس پادشاهی را که از جنس مخلوقات نوع انسان را به فضل و لقد کرمنا برگزید

و از آن میان صنف اهل ایمان را خلعت پوشانید و حملهٔ قرآن را و عملهٔ فرقان را تمیز ثم اورثنا مستثنی گردانید».

۸- انجام : «اگر در این مصاحف کتاب الفات این ها به یا اتفاق افتد در سیما نقطه نزنند و همچنین در تترا اگر بر غیر رسم نوشته باشد و کلتا خود کسی به یا نخواهد نوشت و در باقی خود مخبر باشند و مازکی را البته نقطه ننهند و همچنین بلی و حتی و دراری و علی ...... باشند و لفظ لدا در یوسف به الف باید نوشت ولدی در یوسف بالها مرسوم است و در غافر خلاف است و در کلماتی ...... ساقط شده باشد مثل هذا».

۹- چگونگی : در گوشهٔ صفحهٔ اول نوشته : «الجزء الاول منهل العطشان» که معلوم می سازد جزء دیگری هم دارد باوجود اینها ، بازهم این نسخه از لحاظ شناخت حروف قرآن کریم و طرز قرائت آن در نزد فرق مختلف اسلامی بسیار ارزنده است . مؤلف هنگام تألیف کتاب خود ، به همهٔ قاریان گروه های گونا گون اسلام نظر داشته است . مثلاً تحقیق کرده است که لفظ «ان» چگونه در قرآن به کار رفته است و نظر قاریان را دربارهٔ آن آورده است . حواشی آن به دوستداران این فن کمک می کند . فارسی آن روان و ساده است ، اما چون متن علمی و فنی است نیازمند تحقیق و تأمل است . در صفحهٔ یکم آن دو نشان از یک مهر است که «**غلام حسین لطف الهی ۱۲۸۰**» خوانده می شود که گویا مالک نسخه بوده است و این دو بیت شعر و چند مطلب دیگر نیز آمده است :

در مکه نخست ابن کثیر است امام
در بصره ابو عمر و علا دارد نام

نافع ز مدینه ابن عامر از شام
عاصم و علی و حمزه ز کوفه است تمام

٢٩٠
―――
١٧٦

منیة المصلی و غنیة المبتدی

[دین ، فقه ، عربی ، منثور]

١- **اندازه** : —بیرونی : ٢٤×١٥/٥×١/٥ س م . — درونی : ١٥ س ١٧/٥×٩/٥ س م .

٢- **اوراق** : ٦٧ ورق . ١٣٤ صفحه .

٣- **کاغذ** : ضخیم و نازک زرد تیره رنگ هندی ، ساییده شده ، وصالی شده ، جلد مقوایی ملون نو با عطف پارچه‌یی سرخ .

٤- **خط** : نستعلیق و شکسته ، پخته ، سخت خوانا ، عنوانها و نشانه‌ها و خطوط رسم شده بر بالای کلمات به شنگرف کم رنگ ، قرن ١٢ ه ق .

٥- **کاتب** : نام کاتب نیامده ، اما تاریخ کتابت «**١١٤٨ ه ق**» آمده : «قد وقع الفراغ من تسویده بوقت ضحی فی الجمعة فی التاریخ اربعة عشر شهر رجب‌المرجب سنة هجرة النبی علیه الصلوة والسلام الف و مایة و اربعین و ثمان تم تم تم شد من شهر ستین و ستة» .

٦- **مؤلف** : نام مؤلف «**مولانا سدید الدین کاشغری**» است ، تاریخ تألیف معلوم نشد ، نام تألیف «**منیة المصلی و غنیة المبتدی**» است (رک : فهرست کتب عربی کتابخانهٔ ریاست رامپور ، ج ١ ، ص ٢٥٥) .

٧- **آغاز** : ناقص است و از «کتاب الطهارة» آغاز می شود : «کتاب‌الطهارة ثم اعلم بان للصلوة شرایط قبلها و فرایض و ارکان و واجبات

و سنن و آداب و کراهیة و مناهی فیها اما الشرایط فستة الطهارة البدن من‌الحدث والجنابة والطهارة من‌النجاسة و سترالعورة و استقبال القبلة والوقت والبنیة» .

۸- انجام : «فنقول یحتمل انه یسجد هذه الثلثة فی ثلث رکعات و کان علیه ثلث سجدات و رکع و یحتمل انه سجدها فی رکعتین فتقضی رکعة و ثلث سجدات و لو ترک ستاسجد سجدتین و نصلی ثلث رکعات لا نه یحتمل انه سجدها من الراس» (رک : ۵ - کاتب) .

۹- چگونگی : موضوع این نسخه فقه اسلام است و مخصوص حنفیان و از احکام عملی دین اسلام بحث می کند ، مانند : نماز و وضو و تیمم و فرایض دیگر . تقسیمات آن بر اساس «کتاب» و «فصل» است : «کتاب الطهارة» ، «فصل تیمم» . الفاظ و لغات مشکل عربی را درمیان سطرها و حواشی به فارسی ترجمه کرده اند . پس از کاتب ، شخصی دیگر آن را خوانده و بعضی سهوالقلم های کاتب را تصحیح کرده و یادداشتهایی به عربی نوشته است .

مواعظ و حکم

۲۹۰ / ۱۹۴

[دین ، احادیث نبوی ، عربی ، منثور]

۱- اندازه : —بیرونی : ۲۵/۵×۱۶ س‌م . — درونی : ۱۶ س ۱۹ × ۱۰ س‌م .

۲- اوراق : ۲۵ ورق . ۴۹ صفحه .

۳- کاغذ : نازک زرد روشن رنگ هندی ، اندکی وصالی شده ، جلد کاغذی .

۴- **خط** : ثلث (متن) و شکسته و نستعلیق (حواشی و میان سطر ها) ، خوانا ، پخته ، عنوانها و نشانه ها شنگرف روشن ، بالای بعضی از کلمات خط سیاه و سرخ افقی کشیده شده ، معرب (مشکول) ، قرن ۱۳ هـ ق .

۵- **کاتب** : و تاریخ کتابت ندارد .

۶- **مؤلف** : نام مؤلف «**ابواللیث نصر بن محمد بن ابراهیم السمرقندی**» است ، تاریخ و نام تألیف معلوم نشد ، «اما بعد قال الفقیه ابواللیث الزاهد العالم العامل نصر بن محمد بن ابراهیم السمرقندی رضی الله عنهم ......فجمعت فی کتابی هذا شیأ من المواعظ والحکم شافیا للناظر فیه و وصیتی له ان ینظر فیه بالتذکر و تفکر لنفسه» ، و لیکن شاید بتوان نام آن را احادیث «مواعظ و حکم» نام گذارد .

۷- **آغاز** : «بسم الله الرحمن الرحیم ، الحمدلله الذی هدانا بکتابه و فضلنا المرغوب علی سائر الامم با کرم انبیائه حمداً یستجلب المرغوب من رضائه و یستعطف المخزون من عطائه وجعلنا من الشاکرین لنعمائه والعارفین لآ لائه و صلی الله علی محمد رسوله المصطفی و نبیه المجتبی و علی عترته الطیبین و علی اصحابه و امته اجمعین» . (رک : ۶ مؤلف) .

۸- **انجام** : «فیقول اشهد ان رسول الله صلی الله علیه وسلم فیقول له عشرت مؤمنا و مت فیفسح له فی قبره و یکثر من کرامت الله فنسئل الله تعالی التوفیق والعصمة وان یعیذنا من الاهواءالضالة المضلة و یعیذنا من عذاب القبر و ذکر عن عائشة رضی الله عنها انها قالت کنت لم اعلم بعذاب القبر» .

۹- **چگونگی** : موضوع این نسخه موعظه و نصیحت و حکمت است که مؤلف ، آنهارا تحت حدیثی یا احادیثی به نقل از حضرت محمد (ص) و صحابه تفسیر می کند . تقسیمات آن بر اساس «باب» است . مانند : «باب الاخلاص» «باب هول الموت و شدته» . در همه جای کتاب همواره می گوید : «قال الفقیه ابو اللیث سمرقندی ......» و چنین معلوم می شود که یکی از شاگردان ابواللیث سمرقندی این رساله را از تقریرات او گرد آورده است . حواشی و یادداشتهای آن به فارسی است . بعضی مسائل فقهی مانند «**دهل زدن بوقت نکاح**» در صفحهٔ اول کتابت شده است .

مواهب علیه یا تفسیر حسینی

۲۹۰/۹۵

[دین ، تفسیر ، فارسی و عربی ، منثور و منظوم]

۱- **اندازه** : — بیرونی : ۲۴ × ۱۷ س‌م . — درونی : ۲۵ س ۱۷ × ۱۱ س‌م .

۲- **اوراق** : ۳۵۰ ورق . ۷۰۰ صفحه .

۳- **کاغذ** : نازک زرد تیره رنگ کشمیری ، آب دیده ، اندکی کرم خورده ، وصالی شده ، صحافی خوب ، جلد تیماجی سیاه نو و زرکوب .

۴- **خط** : نستعلیق ، پخته ، خوانا ، جملات عربی معرب (مشکول) ، عنوانها و نشانه ها و خط های رسم شده بربالای جملات شنگرف خوش رنگ ، آغاز جزو ها و جدولها زرین و نیلگون . قرن ۱۰ و ۱۱ هـ ق . یک لوح مدور (ترنج) در صفحهٔ ۷ و یک سرلوح در صفحهٔ ۸ مطلا و نیلگون و زیبا . در داخل سر لوح «بالله و به نستعین» به خط کوفی زیبا کتابت شده است .

۵- **کاتب** : و تاریخ کتابت ندارد .

٦- **مؤلف** : یا (مفسر) : «**حسین کاشفی**» ، آغاز تألیف «**٨٩٧ ھ ق**» و نام تألیف «**مواهب علیه**» معروف به «**تفسیر حسینی**» است : «تا در غرهٔ محرم المکرم سنهٔ سبع و تسعین و ثمانمائة ایماء ملهم غیبی از عالم لاریبی به خاطر فاتر بندهٔ جانی حسین کاشفی رسید که . . . . آن ثمرات ریاض قرآنی را . . . . به مواهب علیه اتسام» دهم . نام مؤلف را «حسین واعظ کاشفی» و «ملا حسین کاشفی» و «واعظ کاشفی» نیز می گویند .

٧- **آغاز** : «بالله و به نستعین ، بسم الله تیمنا بذکره الاعلی . بعد از تمهید قواعد محامد و تأسیس مبانی ثنا خوانی حضرت رسالت پناهی علیه و علی آله و صحبه صلوة مصونة عن التناهی نموده می شود که قبل از این به اشارت مشتمل بر بشارت که از عالی جناب امارت پناه . . . .

شهسوار عرصهٔ عزت **علی شیر** آنکه هست

والی والا جناب و داور دوران پناه»

٨- **انجام** : ناقص است ، تا آخر سورهٔ الکهف و آغاز سورهٔ مریم ، این جلد بدین عبارت پایان می یابد : «ولا یشرک و باید که بندهٔ که عمل صالح دارد شرک نیارد و انباز نسازد ، بعبادة ربه در پرستش پروردگار خود احداً یکی را یعنی به ریا و تصنع عمل نکند که ریا شرک اصغرست و تباه کنندهٔ عمل نعوذ بالله من الریا و نعتصم به من وقوع الزلل ، اللهم صل علی محمد و آله و صحبه وسلم بعده ما فی جمیع القرآن حرفاً حرفاً . . . . بکرمک یا اکرم الاکرمین و یا ارحم الراحمین وصلی الله علی محمد و آله اجمعین ، سورهٔ مریم» .

۹- **چگونگی :** مواهب علیه یا تفسیر حسینی از معروف ترین تفاسیر قرآن به فارسی است که نسخ خطی فراوان دارد و تا کنون چندین بار به طبع رسیده است. فارسی آن روان و ساده و آمیخته با اشعار خوب و نغزعرفانی و دینی و ادبی است. مواهب علیه خلاصه یی از تفسیر «**جواهر التفسیر لتحفة الامیر**» است. منظور از «امیر» **امیر علی شیر نوایی** است. در آغاز این نسخه، ۲ مقاله در پنج صفحه است به عربی دربارهٔ «الله نورالسموات والارض» به قلم متن مواهب علیه. در صفحهٔ یک و صفحهٔ ۷۰۰ چند بیت شعر فارسی است. از جمله :

«دلا را ما به بیت الله سوگند
به سی جزو کلام الله سوگند
اگر تو بر نگردی بر نگردم
به گیسوی رسول الله سوگند»

در صفحهٔ ۷ نشانه و امضای مهر مالک این نسخه وجود دارد و لیکن خوانا نیست «صاحب و مالک هذا کتاب . . . .». جملهٔ دیگر : «به نور چشمی محمد یوسف، فقیر خلیل محمد».

مواهب علیه یا تفسیر حسینی ۲۹۰/۱۳۱

[دین، تفسیر، فارسی و عربی، منثور و منظوم]

۱- **اندازه :** —بیرونی : ۳۰×۱۹×۳ سم. —درونی : ۱۵ و ۲۰ و ۲۵ س ۱۹/۵ و ۲۰ و ۲۲×۱۰ سم.

۲- **اوراق :** ۲۵۳ ورق. ۵۰۶ صفحه.

۳- **کاغذ** : نازک و زرد تیره رنگ کشمیری ، اندکی کرم خورده ، اندکی وصالی شده ، جلد مقوایی با عطف پارچه ی ، ملون و نو .

٤- **خط** : نستعلیق خفی و متوسط (فارسی) و نسخ (عربی) ، پخته ، خوانا ، آیات قرآن شنگرف و بالای آنها خط سرخ کشیده شده ، جدول ها نیلگون و سرخ . قرن ۱۱ و ۱۲ ھ ق .

٥- **کاتب** : و تاریخ کتابت شناخته نشد .

٦- **مؤلف** : یا (مفسر) : «**حسین واعظ کاشفی**» ، نام تألیف «تفسیر حسینی» یا «جواهر التفسیر» و یا «مواهب علیه» است . (رک : مواهب علیه ۲۹۰/۹٥) .

٧- **آغاز** : «بسم الله الرحمن الرحیم ، بعد از تمهید قواعد محامد الٓهی و تأسیس مبانی ثنا خوانی حضرت رسالت پناهی علیه و علی آله و اصحابه صلوات مصونة عن التناهی نموده می شود . . . .» .

٨- **انجام** : ناقص است و تا اوایل سورهٔ «الانعام» ادامه دارد . از صفحهٔ ٤۹٧ تا پایان صفحهٔ ٥٠٦ جای آیات قرآن خالی است و فقط تفسیر و معانی فارسی آنها نوشته شده است و اینگونه پایان می یابد : «الا که ایشان امتانند مثل شما در آفرینش و مرده زنده شدن یا در ادای ثنای الٓهی چه هیچ کدام از تسبیح حق سبحانه غافل و ذاهل نیستند وان من شیٔ الایسبح بحمده . . . . فرونگذاشتیم در لوح محفوظ هیچ چیزی را بلک او» .

٩- **چگونگی** : در این نسخه که به سه قلم ویا بیشتر کتابت شده ، سهو القلم کاتب یا کاتبان اندک است . متأسفانه تا پایان جزو هفتم در این

نسخه است . مواهب علیه یا تفسیر حسینی که گاهی به نام «جواهر التفسیر» خوانده می شود به صورت نسخه های خطی و چاپی فراوان است خاصه در سر زمین پاک و هند (رک : مواهب علیه ۲۹۰/۹۵) .

مولود شریف یا مجموعهٔ دعا ۲۹۰/۲۰۲

[دین ، فرایض ، عربی ، منثور]

۱- اندازه : — بیرونی : ۱۸/۵ × ۱۲/۵ سم . — درونی : ۱۱ س (سطرها مورب کتابت شده به طوری که سطر اول و آخر کوتاه تر و سطر های وسط بلند تر است) ۱۳/۵ × ۷/۵ سم .

۲- اوراق : ۵۵ ورق . ۱۱۰ صفحه .

۳- کاغذ : نازک کبود رنگ لاهوری ، کرم خورده ، آب دیده ، اندکی وصالی شده ، جلد کاغذی .

٤- خط : نسخ خوش ، روشن ، خوانا ، پخته ، عنوانها و نشانه ها و کلمات مهم و جدول دو خطی شنگرف ، قرن ۱۲ هـ ق .

۵- کاتب : و تاریخ کتابت ندارد .

۶- مؤلف : و تاریخ تألیف معلوم نشد ، اما نام تألیف به «**مولود شریف**» شهرت دارد که مجموعهٔ اوراد یا دعاهایی است دربارهٔ ولادت حضرت محمد (ص) و نعت و وصف او .

۷- آغاز : «بسم الله الرحمن الرحیم ، السلام علیک زین الانبیاء ، السلام علیک اصفی الاصفیاء ، السلام علیک ازکی الازکیاء ، السلام علیک

یا بہج الضیاء ، السلام علیک من رب السماء ، السلام علیک دائم بلا انقضاء» .

۸- انجام : واجعلنااللهم ببرکتهم من الفائزین ، واخرجنا من الدنیا سالمین ، و احشرنا فی زمرتهم غیر ما یلین ، ولا و سلم تسلیماً کثیراً ، والحمد لله رب العالمین ، والحمد لله الذی بنعمته تتم الصالحات ولاحول ولاقوة الا باللهالعلی العظیم و صلی الله علی سیدنا محمد و آله و صحبه وسلم والحمد لله رب العالمین ، آمین آمین آمین» .

۹- چگونگی : این نسخه شامل چند «**ورد**» و «**دعا**» است که بیشتر آنها در ولادت و نعت و وصف حضرت رسول اکرم است و معروف به «مولود شریف» است . دعای «**اهل کسا = آل کسا = آل عبا**» در این مجموعه است . مالک آن «**سعد الدین لاهوری**» بوده است . در صفحهٔ اول و صفحات آخر به خط جدید مطالب دعایی کتابت شده است .

مهمات المسلمین

۲۹۰ / ۱۰۷

[دین ، فرایض ، مجموعهٔ رسائل ، فارسی ، منثور]

۱- اندازه : — بیرونی : ۲۱/۵×۱۳ س م . — درونی : ۱۵ و ۱۷ س ۱۸×۸ س‌م .

۲- اوراق : ۲۳ ورق . ۴۶ صفحه .

۳- کاغذ : ضخیم سفید و زرد روشن رنگ هندی و کشمیری ، جلد مقوایی ملون و نو .

٤- خط : نستعلیق متوسط و ثلث ، خوانا ، پخته ، عنوانها و نشانه‌ها و جملات عربی سرخ ، قرن ١٢ و ١٣ ه‍ ق .

٥- کاتب : و تاریخ کتابت ندارد .

٦- مؤلف : و تاریخ تألیف معلوم نشد . اما نام تألیف ، در این مجموعه ، دو رساله است که آنهارا «**مهمات المسلمین**» نام کرده‌اند : «بدانکه لازم برهمه مسلمانان را که این مسائل بیاموزد و یادگیرد و این کتاب را مهمات المسلمین نام کرده اند» (ص ٢) .

٧- آغاز : رسالهٔ اول (ص ٢) : «رب یسر و تمم بالخیر ، بسم الله الرحمن الرحیم ، قال النبی علیه السلام طلب العلم فریضة علی کل مسلم و مسلمة یعنی طلب کردن علم فریضه است بر همه مسلمانان از مردان و زنان و آزاد و بنده ، مراد ازین علم چهار علم آموختن فرض عین است : اول علم توحید دویم علم نماز سیوم علم روزه چهارم علم حیض و نفاس» .

٨- انجام : **ایضاً** (ص ٣٥) : «از معدهٔ خالی سه عادت خیزد : اول کلمات دویم طاعت سیوم کرامات و از معدهٔ پر نیز سه چیز خیزد : اول فساد و غفلت دوم شهوت سیوم علت خرقه نام باب درویشی نامه تمام شد . تحریر یافت» .

— آغاز : **رسالهٔ دوم** (ص ٣٥) : رب یسر و تمم بالخیر ، بسم الله الرحمن الرحیم ، قال الله تعالی ، یوم ینفخ فی الصور فتأتون افواجا . . . . معاذ بن جبل گفت : یا رسول الله این آیت خدای تعالی فرمود» .

— انجام : **ایضاً** (ص ٤٤) : ناقص است و بدین عبارت پایان می یابد ، «قوله تعالی : ولاتمش فی الارض ولن ترضی تبلغ الجبال طوله

گروه نوزدهم را بیارند که موی پیشانی برپای بسته و بوی مردار......» افتادگی دارد .

۹- **چگونگی :** این مجموعه مطالب متنوعی دارد : اصول دین ، فروع دین ، تصوف و عرفان ، شریعت ، حقیقت ، طریقت ، معرفت ، شرح احادیث نبوی و آیات قرآن ، همهٔ آنها بطریق سؤال و جواب «اگر ترا پرسند» و «جواب بگو» می باشد . از صفحهٔ ٤٤ تا ٤٦ کرسی نامه یا شجره نامهٔ حضرت رسول (ص) و حضرت یوسف (ع) و دوتن از خلفای راشدین (ابابکر صدیق و عمر بن خطاب «رض») و امام اعظم کوفی (ابو حنیفه «رض») کتابت شده است . نثر فارسی آن بدنیست . شرح کلمات عارفان چنگی بدل می زند . روی هم رفته نسخه یی است مغتنم و سودمند .

میر ایسا غوجی

١٦٠ / ١٩٧

[منطق ، عربی ، منثور]

۱- **اندازه :** — بیرونی : ۲۱ × ۱۲ س‌م . — درونی : ۱۷ س ۱۷ × ۸ س‌م .

۲- **اوراق :** ۳۵ ورق . ۷۰ صفحه .

۳- **کاغذ :** نازک سفید رنگ هندی ، کرم خورده ، وصالی شده ، جلد کاغذی .

٤- **خط :** نستعلیق ، روشن ، خوانا ، پخته ، عنوانها و نشانه ها شنگرف ، قرن ۱۱ ه ق .

٥- **کاتب :** و تاریخ کتابت ندارد .

۶- مؤلف : نام مؤلف اصلی نسخه «**اثیر الدین الابهری**» بوده که تألیفش به نام «**ایسا غوجی**» معروف و از علمای قرن هفتم بوده است . نام شارح در این نسخه نیامده است ، اما نام او را «**علی بن محمد الجرجانی**» معروف به سید شریف متوفی ۸۱۶ ه ق دانسته اند . نام این تألیف یا شرح «**میر ایسا غوجی**» است ، زیرا شارح آن را به نام «**امیر بن الامیر بن الامیر محمد**» کرده است (رک : تفصیلی فهرست مخطوطات عربیه ، کتابخانهٔ عمومی پنجاب ، لاهور ، ص ۳۷) . در ص ۲ و ۳ از قول شارح این نسخه چنین آمده است : «فلما كان المختصر الموسوم بایساغوجی للشیخ الامام افضل المتأخرین اثیر الدین الابهری . . . . جامعاً لغرر فوائد علم المیزان و درر فوائد علم البرهان . . . . و نظمت فوائد لتکون قلائد علی اعناق هممهم......و توصلت به الی حضرة ...... الامیر بن الامیر بن الامیر محمد ...... فهو باتحاف هذا الکتاب اولی و باهدائه احری» .

۷- آغاز : «رب یسر و تمم بالخیر ، بسم الله الرحمن الرحیم ، الحمد لله الذی جعل منطق الانسان مظهر المعلومات و یسر له طریقاً لتحصیل المجهولات والصلوة علی رسوله محمد المبعوث بالحجج والبینات و علی آله و اصحابه معدن المکرمات و منبع المروات اما بعد فلما کان المختصر الموسوم بایسا غوجی......» .

۸- انجام : «بل و صنعاً للکلیة الکاذبة فی الکبری الشکل الاول اعلم ان العمدة وما علیه التعویل هو البرهان لکونه مرکباً من الیقینات المنتجة للیقین وما عداه توابع و لواحق و لکن هذا آخر ما اوردنا فی شرح هذا الکتاب تمت الکتاب بعون الملک الوهاب» .

۹- چگونگی : موضوع این نسخه در علم منطق است . تقسیمات آن بر اساس «قال» «اقول» می باشد . در لا بلای سطرها بعضی کلمات را برای

فهمیدن بهتر به فارسی برگردانیده اند و مقداری از متن اصل را به قلم شنگرف تیره رنگ در بالای صفحات کتابت کرده اند. در ص ۱ و ۲ یادداشت هایی دیده می شود، از جمله: «الجزء الاول ایسا غوجی، در ملک فقیر سعدالدین لاهوری» و نیمی از آیة الکرسی «الله لا اله الا هو......». در کنارهٔ صفحات داخلی هم یادداشت های دارد به عربی. در ص ۶۹ و ۷۰ دربارهٔ ولادت چند نفر به فارسی مطالبی دارد. نشانهٔ مهر «عمل پیر بخش ۱۲۰۰» نیز دیده می شود.

الناسخ و المنسوخ

۲۹۰/۱۹۳

[دین، قرآن، عربی، منثور]

۱- اندازه : — بیرونی : ۲۵/۵×۱۵/۵ سم. — درونی : ۲۵ و ۲۶ و ۲۷ و ۳۱ س ۱۸ و ۱۹ × ۱۰ سم.

۲- اوراق : ۲۲ ورق. ٤٤ صفحه.

۳- کاغذ : ضخیم زرد تیره رنگ هندی، اندکی آب دیده، اندکی وصالی شده، جلد کاغذی.

٤- خط : نستعلیق، نا پخته، سخت خوانا، عنوانها و نشانه ها شنگرف. قرن ۱۳ هـ ق.

۵- کاتب : و تاریخ کتابت ندارد.

٦- مؤلف : «القاضی الامام ابو عبدالله محمد بن عبدالله بن علی الاسفرائی»، تاریخ تألیف ندارد. از مقدمه و متن نسخه چنان بر می آید که نام

تألیف «**الناسخ و المنسوخ**» نام دارد : «قال القاضی الامام ابو عبد الله محمد بن عبد الله بن علی الاسفرائی رضی الله و عن اسلافه اعلم ان من اراد ان یتکلم فی معانی کتاب الله تعالی بعد ان یعرفها فیجب علیه ان یعرف الناسخ و المنسوخ» .

۷- **آغاز** : «بسم الله الرحمن الرحیم ، الحمد لله مستحق الحمد لذاته و صفاته و هدانا لدینه و اکرمنا باعز الرسل و اجل الکتب و اکثر الشرایع و بین فی کتابه الاحکام و فرق بین الحلال و الحرام و انزل علیه المجمل و المفصل و المطلق و المقید و الخاص و العام و اکرم بعلم کتبه من یشاء من عباده لیهلکم من هلک عن نبینة و یحیی من حی عن نبینة و ان الله سمیع علیم» -

۸- **انجام** : «سورة الغاشیة مکیة آیاتها ستة و عشرون و فیها من المنسوخ حکم واحد و هو قوله تعالی فذکر انما انت مذکر لست علیهم بمصیطر ای لیس علیک الا تذکیر ثم نسخت بآیة القتال و من هذه الی الکافرون لیس فیها ناسخ ولا منسوخ سورة الکافرون مکیة آیاتها ستة و حکم هذه السورة منسوخ بآیة السیف کقوله تعالی اقتلوا المشرکین و خمسة الباقیة لیس فیها ناسخ ولا منسوخ» .

۹- **چگونگی** : موضوع این نسخه ، شرح سوره ها و آیات قرآن کریم است که بعضی از آنها ناسخ و بعضی منسوخ است یعنی در قرآن کریم آیه یی یا آیه هایی هستند که حکم آنها در بعضی آیه ها و سوره های دیگر نسخ شده است . مؤلف در مقدمه متذکر می‌شود که مفسران قرآن اگر حکم ناسخ و منسوخ را تشخیص ندهند چه بسا که اشتباهات رخ بدهد . مثلاً در صفحهٔ ٤ آمده که ٥٥ سورهٔ قرآن کریم احکام منسوخه دارند و سپس نام همهٔ سوره ها

را آورده است . تقسیمات آن بر اساس «فصل» و از آغاز تا پایان آن مانند قرآن کریم و سوره های آن ترتیب و تدوین شده است . یادداشت ها و شرحهایی در کنارۀ صفحات دارد . از صفحۀ ٣٨ تا ٤٤ مباحثی دربارۀ بیع و شراء از نظر فقه اسلامی کتابت شده است . این نسخه در نوع خود مغتنم و ارزنده است .

نا شناخته

٨٩٠ / ١١٢

[ادب ، داستان فارسی ، منثور و منظوم]

۱- **اندازه** : — بیرونی : ۱۸/۵ × ۱۲ × ۱ س م . — درونی : ۱۳ س ۱۲/۵ × ۷/۵ س م .

۲- **اوراق** : ٦١ ورق . ۱۲۲ صفحه .

۳- **کاغذ** : نازک سفید و زرد تیره رنگ کشمیری ، آب رسیده ، جلد کاغذی .

٤- **خط** : نستعلیق خفی خوش ، آمیخته با شکسته ، خوانا ، پخته ، سر فصلها و عنوانها و نشانه ها شنگرف خوش رنگ . قرن ۱۱ و ۱۲ هـ ق .

٥- **کاتب** : و تاریخ کتابت ندارد .

٦- **مؤلف** : و تاریخ تألیف و نام آن معلوم نشد و دو لفظ «مهر و ماه» را به مناسبت در آن بسیار می یابیم . شاید داستان یا قصۀ «مهر و ماه» باشد (؟)

۷- **آغاز** : ناقص است و معلوم نشد چند ورق افتاده است و به این اشعار

آغاز می گردد :

« ....

ز امرت هر که پیچد سر مبادا

مرا فرمان تو بر جان روان است

کجا پروای قتل دیگران است

سحاب تیره روز ار رفت برباد

غبار مهرت......... از من کم مباد»

پس از این اشعار به نثر می رسیم که اینگونه است :

«چون نسیم جواب نامه بگرفت از قلعه بیرون آمد مانند باد روان شد به بارگاه مهر رسید ، نامهٔ ماه به دستش داد مهر نامه را می خواند و همچو مروارید اشک می ریخت و می گفت ، بیت :

مکتوب جان فزای تو آمد به صبحگاه

چون خوانده گشت بر دل بریان نهادمش

۸- انجام : ناقص است بدین عبارت و اشعار ختم می گردد : «وقتی که روز افزون از زندان خلاصی یافت رو به ولایت خود نهاد تا به کوه قاف رسیده در باغ پدر در آمده چون وقت شب بود روشنایی چراغ در آن خانه نمودار شد به در آن خانه رسید آواز گریه شنید چون خوب گوش کرد آواز مادرش بود که می گریست و این رباعی می خواند ، رباعی :

یا رب به تنم قوت جان باز آور

در باغ دلم سرو روان باز آور

یا جان مرا از این جهان بیرون کن

یا در برم آن سرو روان باز آور

روز افزون این رباعی شنیده آهسته آهسته در گریه شد و در خانه را بگشاد و این رباعی را خواند ، رباعی :

بختم چو به وصل دوستان باز آورد
وز رنج سفر به خانمان باز آورد
خوش باش که بهر دل..........
.... »

۹- **چگونگی :** متأسفانه نسخهٔ این داستان ناقص است . متن آن آمیخته با نثر شیرین و اشعار دلنشین است . فارسی آن روان و پخته و نمکین است . موضوع آن تقریباً داستانی است از مهر و ماه که مشتری و عطارد و دیگران نیز در آن هستند . نسیم عیار نیز کارهای شایستهٔ عیاری می کند . مکاتبات مهر و ماه با یکدیگر با شعر مخصوصاً مثنوی صورت می گیرد و آن مثنوی ها بیشتر بروزن «مفاعیلن مفاعیلن مفاعیل» است . داستانی خوب است اما افسوس که ناقص است . از صفحهٔ هشت به بعد نیز اوراق افتاده است .

نا شناخته

۸۹۰ / ۱۱٤

[ادب ، فارسی ، منظوم ، مثنوی]

۱- **اندازه** : —بیرونی : ۱۵/۵ × ۱۲ سم . — درونی : ۱۳ س ۱۲ × ٦ سم .

۲- **اوراق** : ٤٦ ورق . ۹۲ صفحه :

۳- **کاغذ** : نازک زرد تیره رنگ هندی ، آب رسیده ، اندکی وصالی شده ، جلد کاغذی .

٤- خط : نستعلیق خفی خوش ، آمیخته با شکستهٔ متوسط ، پخته ، خوانا ، قرن ۱۰ و ۱۱ ﻫ ق .

٥- کاتب : و تاریخ کتابت معلوم نشد .

٦- مؤلف : شاعر و تاریخ و نام تألیف معلوم نشد ، در این نسخه از صفحهٔ ٥ تا ۲٥ شاعران پارسی گوی را نام برده است . اول آنها «**رودکی**» و آخر آنها «**هاتف**» است . در صفحهٔ ۲٥ به نام «صبوحی» و «صباحی» بر می خوریم که گویا شاعر این مثنوی ، یکی از این دو نام باشد :

«**صباحی** همچو صبح آشنایی
چراغ افروز بزم روشنایی
فلک را غنچهٔ امید بشکفت
ز دامانش گل خورشید بشکفت
صبوحی دوستان از خود رمیدند
ز خود رفتند در خود آرمیدند
یکی در کعبه شد مست مناجات
یکی بیخود فتاد اندر خرابات»

در صفحهٔ ۹۲ به نام «**عارف**» بر می خوریم :

«توهم عارف بیاران که داری (؟)
در افکن طرح جشن دوستداری
به عشق بربط و چنگ و دف و نای
منه از حلقهٔ مستان برون پای»

۷- **آغاز** : ناقص است و اینگونه شروع می شود :

«اگر بیند به سوی خصم چون شیر
کند چین جبینش کار شمشیر
خط دستش که موج بحر جود است
برات روزی اهل وجود است
خداوندی که یکتای زمان است
چودست جود او حکمش روان است
به پیش ابر نیسان کف او
که باشد عام باران کف او
ز جود او اگر دریا زند دم
زند سیلی به رویش موج هر دم
از آن ابر بهاری بیش گرید
که از رشک کفش بر خویش گرید»

۸- **انجام** : ناقص است و با این اشعار پایان می یابد :

شراب لاله گون خوردن به یاران
بود عید نشاط میگساران
دمی در بزم یاران گرنشینی
به سوی خلد غلمانش نبینی
توهم عارف به یاران که داری
در افکن طرح جشن دوستداری
به عشق بربط و چنگ و دف و نای
منه از حلقهٔ مستان برون پای
شراب لاله گون می نوش خوش باش
به عشرت روز و شب می کوش می باش

بیا ساقی توهم گر یار مایی
بده از کف طریق آشنایی
به یاران یار شو بر رغم اغیار
بده یک ساغر و صد دل به دست آر».

۹- چگونگی : این مثنوی بر وزن «مفاعیلن مفاعیلن مفاعیل» از مزاحفات بحر هزج است. افسوس که ناقص است. سرایندهٔ مثنوی تقریباً شاعران برگزیدهٔ پارسی گوی را از «رودکی» تا «هاتف» و عهد خودش «عارف» یا «صبوحی» یا «صباحی» با نظر خرده گیری و نقد و سنجشگری شاعرانه نام می برد و چنان برمی آید که هیچ کدام را نمی پسندیده است. اما اگر مثنوی کامل او را بیابیم و بر رسی کنیم، آن را بسیار خوب خواهیم یافت. همین مقدارهم که در دست است از طبع بلند و ذهن و قاد و شور شاعری سراینده حکایت می کند. اشعار او لطیف و ساده و روان و منسجم و استوار است و مضامین بسیار عالی دارد. به دل می نشیند. در آخر هر موضوعی یک ساقی نامهٔ شیرین دارد.

بیا ساقی بده زان بادهٔ ناب
کز و رخت خرد افتد به گرداب

در سر تا سر مثنوی از «مهر و وفا و ماه و شاه چین» گفت و گو می کند شاید بتوان آنرا قصهٔ «مهر و وفا» نامید. چنان به نظر می رسد که این نسخه به خط خود شاعر باشد زیرا در حاشیهٔ صفحه ۶۶ می گوید: «چون پیشتر از این اجزایی از میان کتاب گم شده بود بنا بر آن از آن وادی در خاطر خود هیچ نیاورده به نوشتن قلم را جولان نموده». در صفحهٔ ۳ نشان یک مهر در دو جا هست: «سرانداز رضا تسلیم بود ۱۱۶۴».

٢٩٠
―
٢٩٤

نا شناخته

[دین ، اخبار و حکایات ، فارسی ، منثور]

۱- اندازه : — بیرونی : ۲۲×۱۳×۲ س‌م . — درونی : ۱۵ س ۱٤/٥ ×۸ س‌م .

۲- اوراق : ۱۲۱ ورق . ۲٤۲ صفحه .

۳- کاغذ : نازک سفید سپاهانی ، آب دیده ، موش خورده ، ساییده شده ، بدون جلد .

٤- خط : نستعلیق خوش ، خوانا ، پخته ، روشن ، عنوانها و نشانه ها و سرفصلها و جملات عربی شنگرف ، معرب (مشکول) ، قرن ۱۱ و ۱۲ ه‍ ق .

٥- کاتب : و تاریخ کتابت شناخته نشد چون از آغاز و انجام افتادگی هایی دارد .

٦- مؤلف : و تاریخ و نام تألیف معلوم نشد چون ناقص است . از مطالعه و تصفح نسخه مفهوم می گردد که تفسیر قرآن و اخبار و حکایات و گفتار هایی است دربارهٔ حضرت محمد (ص) و صحابه و تابعین و ائمه (رض) و عارفان و بزرگان دین و علم و عرفان . (رک : ۹- چگونگی) .

۷- آغاز : ناقص ، و بدین عبارت شروع می شود : «بگویی جانور آغاز کرد السلام علیکم ای موسی بپرس آنچه مقصود داری . گفت چند گاه است در این شاخ درخت هستی ؟ گفت : ای پیغمبر خدا

مدت چهار هزار سال باشد که درین شاخ نشسته ام ذکر رزق من خدایتعالی است . مهتر موسی گفت : چیزی آرزوی هم داری یانه ؟ جانور گفت : در مدت سه سال آمده است که گاه گاهی دل من می خواهد که منقار خود را از آب ترکنم» .

۸- انجام : «یزید گریخته در قصر در آمد در نجاست غوطه خوران در پلیدی غرق شد امیرالمؤمنین محمد حنیفه فرمود که در آن قعر آتش زنید و طشت خانه آتش زدند بعضی گویند که سگ پلید زرد روی شده در کوه قاف میگردد و تشنه تا روز قیامت آب بخواهد .... امیرالمؤمنین محمد حنیفه امام زین العابدین را در دمشق بر تخت خلافت نشانده خود بدولت بافتح و نصرت بطرف شهر خود رفتند والله اعلم بالصواب باب سی...... (موش خورده) ......حضرت سلطان ابو سعید ابوالخیر که حق پیر بر مرید چیست و نظر ها......و اخبار های پیشینیان و قصه های گذشتگان چنین آرند که سلطان ابو سعید ابوالخیر را در عمر کودکی پدر ایشان در مدرسه فرستاد روزی» .

۹- چگونگی : این نسخه شامل اخبار و حکایات و تفسیر آیات و احادیث و اقوال پیامبر اسلام (ص) و مهاجران و انصار وائمهٔ اطهار (رض) و بزرگان دین و پیشوایان عرفان است . تقسیمات آن بر بنیاد «باب» نهاده شده است . ۶ باب از آغاز و چند باب از انجام افتاده است . این نسخه ۲۶ باب و اندی دارد . نثر فارسی و روایات آن خوب و خواندنی است . سهوالقلم کاتب ندارد . آیات و احادیث را به عنوان شواهد آورده و شرح و تفسیر کرده اند . بعضی الفاظ فارسی و عربی در لا بلای سطرها و کنارهٔ صفحات به اردو و فارسی ترجمه شده است . بیشتر آثار و احوال و اقوال و اخبار پیامبران را در بردارد بنا بر این چنان به نظر می رسد که «قصص الانبیاء» یا «داستانهای پیامبران» باشد .

نا شناخته

٢٩٠
١٩١

[دین ، حدیث ، عربی و فارسی ، منثور]

١- اندازه : — بیرونی : ٢١ × ١٥ سم . — درونی : ٧س ١٥ یا ١٦ × ١٠ سم .

٢- اوراق : ٨٧ ورق . ١٧٤ صفحه .

٣- کاغذ : نازک و زرد روشن رنگ هندی ، آب رسیده ، کرم خورده ، ساییده شده ، جلد کاغذی .

٤- خط : ثلث که شبیه کوفی و بهار است ، خوش ، خوانا ، عنوانها و نشانه ها و کلمات مهم به شنگرف روشن ، قرن ١٠ ه ق .

٥- کاتب : و تاریخ کتابت ناشناخته ، چون از آغاز و آخر ناقص است .

٦- مؤلف : و تاریخ و نام تألیف ناشناخته ماند ، چون ناقص است .

٧- آغاز : ناقص و اینگونه شروع می شود : «......چیست ؟ جواب بگو ، المیثاق هوالخطاب ، آن روز که خطاب آمد به ارواح مؤمنان اگر برسند معنی میثاق چیست ؟ عهد بستن به زبان و استوار داشتن به دل جنتج (چنانچه) پیغامبر فرموده است : اقرأ باللسان و تصدیق بالقلب بما جاء به من عندالله تعالی نبینا محمد علیه السلام» .

٨- انجام : «حدیث قال علیه السلام من توضأ للصلوة فاحسن الوضوء کان من الخطیة کیوم ولدته امه یعنی هر که وضو سازد برای نماز را بس نیکو سازد و احتیاط بجا آرد از گناهان همجنان بیرون

آید گویی آن روز از مادر زاده است . حدیث قال علیه السلام من نام علی وضوء و ادرکه الموت فی اللیل فهو عند الله شهید ، یعنی هر که با وضو بخسپد پس دریابد .مرگ او را در آن شب او» .

۹- چگونگی : موضوع این نسخه ، مجموعهٔ حدیث نبوی است که نخست حدیث آورده می شود و سپس به فارسی روان و خوب ترجمه می گردد . حروف «پ» و «چ» و «گ» و «ژ» مانند «ب» و «ج» و «ک» و «ژ» کتابت شده است در کلمات «برسند» و «جکونه» و «دوژخ» . لفظ «جننج» رابه جای «چنانچه» به کار می برد . افسوس که این نسخه از اول و آخر ناقص است . تقسیمات آن همان موضوع احادیث است . مثلاً دربارهٔ «نماز» و «وضو» و امثال اینها . «اگر برسند» و «جواب بگو» پس از ترجمهٔ حدیث می آید و حدیث را تفسیر می کند .

۲۹۰ / ۱۴۸

نا شناخته

[دین ، حکایات و روایات ، فارسی ، منثور]

۱- اندازه : — بیرونی : ۲۷ × ۱۸ × ۲/۵ سم . — درونی : ۱۳ س ۱۸ × ۱۰ سم .

۲- اوراق : ۱۲۰ ورق . ۲٤۰ صفحه .

۳- کاغذ : ضخیم زرد تیره رنگ کشمیری ، جلد مقوایی ملون نو باعطف پارچه یی سرخ .

۴- خط : نستعلیق آمیخته باشکسته ، پخته ، سخت خوانا ، قرن ۱۳ هـ ق .

۵- کاتب : و تاریخ کتابت ندارد چون ناقص است .

۶- مؤلف : و تاریخ و نام تألیف معلوم نشد .

۷- آغاز : ناقص و این گونه آغاز می گردد : «مسئله ، زنان را چرا رهزن گویند ؟ جواب : آدم علیه السلام را بجد شد که گندم بخورد اول او رفت شاخ گندم شکست و بعده آدم علیه السلام چاره نماز متابعت وی کرد» .

۸- انجام : ناقص و به این عبارت پایان می یابد : «در خبر است چون قارون بیرون رفتی و خزانه بار کردی کلید های خزانهٔ خویش بر شست بغل برداشتی که هر مفتاح به قدر انگشت بود و هر خزینهٔ طله و نقره در خبر است چون قارون بیرون آمدی چهار هزار عماری داشت که بر بغل انداختی که تمام طله بودند و به جواهر مرصع کرده بودند در هر عماری دو غلام می نشاند» .

۹- چگونگی : این نسخه که از لحاظ نثر فارسی و داستانها و گفتار های دینی و عرفانی و اخلاق ارزنده است خیلی شباهت به تذکرة الاولیاء عطار دارد . ما نام «حکایات دینی و عرفانی» برای آن برگزیدیم . اشعاری که در آن گاهی برای مثال آمده و سؤال و جوابهای آن شبیه قصص الانبیاء است ، و روی هم رفته نسخهٔ جالب و شیرین است . سهوالقلم کاتب دارد . تقسیمات فصول و ابواب ندارد .

٢٩٠
———
١٥١

ناشناخته

[دین ، فقه ، عربی ، منثور]

١- اندازه : — بیرونی : ٣٠ × ٢١ × ٣ سم . — درونی : ٢١ سم ٢٣ × ١٤/٥ سم .

٢- اوراق : ١٩٢ ورق . ٣٨٤ صفحه .

٣- کاغذ : نازک زرد تیره رنگ هندی ، آب رسیده ، اندکی وصالی شده ، جلد کاغذی .

٤- خط : ثلث ، پخته ، خوانا ، بالای عنوانها و جملات و کلمات مهم خط سیاه و سرخ کشیده شده . قرن ١١ و ١٢ ه‍ ق .

٥- کاتب : و تاریخ کتابت شناخته نشد چون از آغاز و انجام ناقص است .

٦- مؤلف : و تاریخ و نام تألیف معلوم نشد زیرا ناقص است .

٧- آغاز : ناقص است و به این عبارت آغاز می شود : «فاذا فسخ یسلم للمشتری مجانا لما یرجع بالنقصان لو باعه ای الثوب بعد القطع والخیاطة والصبغ والسویق بعده» .

٨- انجام : ناقص و اینگونه پایان می یابد : «ان وصایا الذی ثلاثة اقسام احد هما جائز بالاتفاق کما اذا اوصی بما هو قربته عندنا و عندهم مثل ان یوصی بان......فی بیت المقدس او بان......» .

٩- چگونگی : این نسخه آنگونه که از ظواهر آن معلوم می شود ، کتابی است در فقه و احکام اسلامی از فرقهٔ حنفیان ، تقسیمات آن بر اساس

«باب» است ، مانند : «هذا باب فی بیان احکام الوصیة» . از «باب بیع» تا «باب وصیت» را دربر دارد . دیگر اینکه اصل متن کتاب را در این نسخه شرح کرده اند . چنانکه همواره می گوید : «قوله......» و بعد جملهٔ پس از «قوله» را شرح می دهد .

نا شناخته

۲۹۰ / ۵۱

[دین ، فقه ، فارسی ، منثور]

۱- اندازه : — بیرونی : ۲۵ × ۱۹ × ۴ سم . — درونی : ۱۷ و ۱۸ س ۱۸ و ۱۹ × ۱۱ سم .

۲- اوراق : ۱۸۲ ورق . ۳۶۴ صفحه .

۳- کاغذ : ضخیم زرد تیره رنگ هندی یا کشمیری ، وصالی شده ، آب رسیده ، دودزده ، جلد تیماجی قهوه یی از بیرون و از درون پارچه ، منقش .

۴- خط : نستعلیق خوش ، روشن ، خوانا ، پخته ، عنوانها و سرفصلها شنگرف . روی اسامی علم و کلمات مهم خط سرخ رسم شده است . جدول شنگرف . قرن ۱۱ و ۱۲ ه ق .

۵- کاتب : و تاریخ کتابت معلوم نشد .

۶- مؤلف : و تاریخ تألیف معلوم نشد .

۷- آغاز : نسخه یی است که از آغاز باب اول و نیم باب دوم مفقود شده است و این گونه آغاز می شود : «......است اگر یکی از این

موجود شود و ضوبشکند پس اگر مردی در نماز جنازه قهقهه بخندید وضونشکند زیرا که در نماز جنازه رکوع و سجود نیست فاما نماز نشکند در مضمرات می گوید اگر مردی نماز بی وضو عمداً گذارد کافر شود......» .

۸- انجام : این نسخه از آخر هم ناقص است و به این عبارت پایان می یابد : «......یعنی بیست و ده هزار تختی یک حور یعنی ده به ده به جهت هر حوری وصفیه یک هزار یک سمند و کنیزک نیز یک هزار یک سمند و بر هر یک حوری یک هزار حله یعنی ده بر قهرمان بعضی کارفرمای ده بده حوری در هر خیمه دویست سنگ ده سنگ......» .

۹- چگونگی : نسخه یی است در مسائل فقه اسلامی که مربوط به فرقهٔ اهل سنت و جماعت است . فارسی آن روان و محکم و شیرین و ساده است . نکاتی در حواشی دارد . چند مهر و امضا در صفحات آغاز و حواشی هست که سخت خوانده می شود . با این که از آغاز و انجام ناقص است اما نسخه یی است سالم و خوب و تمیز . موضوعات آن بر بنیاد «باب» و «فصل» تقسیم شده است . تقریباً شبیه کتاب «فتاوی برهنه» است با آن فرق که جملات عربی و احادیث نبوی و آیات قرآنی کمتر دارد . مبحث آغاز آن «نماز» مبحث آخر آن در تفسیر دعا ها و احادیث است که مورد استفادهٔ فقه اسلام است . **این نسخه را آقای نذیر احمد رضوی دارندهٔ نشان ستارهٔ پاکستان** یکی از رجال سر شناس به **کتابخانهٔ گنج بخش مرکز تحقیقات فارسی ایران و پاکستان اهدا کرده اند و نخستین کتاب خطی است که به کتابخانه وارد گشته است** . (رک : مجموعه ۵۲/۴۹۰) .

۲۹۰
۵۹

نا شناخته

[دین ، فقه ، فارسی ، منثور]

۱- اندازه : — بیرونی : ۱۶ × ۱٤ س‌م . — درونی : ۱۱ و ۱۲ س ۱۰ و ۱۱ × ۹ و ۱۰ س‌م .

۲- اوراق : ۱۸ ورق . ۳۶ صفحه .

۳- کاغذ : سفید تیره رنگ کشمیری ، آب رسیده ، جلد مقوایی ملون نو .

٤- خط : شکسته ، خوانا ، پخته ، قرن ۱۳ ه‍ ق .

۵- کاتب : و تاریخ کتابت ندارد .

۶- مؤلف : و تاریخ و نام تألیف معلوم نشد .

۷- آغاز : «رب یسر و تمم بالخیر بسم الله الرحمن الرحیم بیان الباب الاول فیما یسأل من مسائل النادر من کل نوع مؤال اگر ترا پرسند مردی صبح صادق برخاست و غسل جنابت کرد و پنج وقت نماز هم برآن طهارت گزارد و نماز بامداد او فاسد و باقی نمازهای او جائز چگونه باشند ؟ جواب بگو آن مرد در غسل جنابت مضمضه را فراموش کرده بود و همچنان نماز بامداد ادا کرده چون آفتاب برآمد آب خورد و بعد از آن نماز پیشین و نماز دیگر و باقی اوقات بدان طهارت گزارد پس نماز بامداد او فاسد شد زیرا که مضمضه بروی فرض بود و باقی نماز های او جایز باشد زیرا که خوردن آب قایم مقام مضمضه باشد» .

۸- انجام : «تمت تمام شد نسخهٔ مسأله......مساله در چهل گوسفند یک گوسفند واجب شود و در صد و بیست و یک ، دو گوسفند واجب شود و در دویست و یک ، سه گوسفند واجب شود......هر صدی که بیفزاید در قیاس بالا یک گوسفند واجب شود و در بزوسیش همین حکم است» .

۹- چگونگی : موضوع این رساله احکام فقهی اهل سنت و جماعت است و همهٔ احکام براساس «اگر ترا پرسند جواب بگو» قرار دارد . و مجموعاً بر پنج باب تقسیم شده است . «الباب الاول فیما یسأل من مسائل النادر من کل نوع . الباب الثانی و الثالث فی المسائل الحیل .

الباب الرابع فی المسألة الاهمة علی الاختلاف الباب الخامس فیما یسأل الناس من المشابهة فی القرابة» . در صفحهٔ ۳۵ یادداشتی دارد به نام «اقرار چهارکس در احکام شرع» دربارهٔ استهزاء و تمسخر . فارسی این رساله محکم و روان است .

۲۹۰/۲۹۰

ناشناخته

[دین ، فقه ، فارسی ، منثور]

۱- اندازه : —بیرونی : ۱۸/۵ × ۱۳ × ۲ س‌م . — درونی : ۲۱ س ۱۴ × ۷/۵ س م .

۲- اوراق : ۱۳۶ ورق . ۲۷۲ صفحه .

۳- کاغذ : نازک سفید رنگ سپاهانی ، آب رسیده ، اوراق شده ، وصالی شده ، (پیوند کار) ، جلد تیماجی منقش سیاه و پوسیده ، بدون عطف .

٤- خط : نستعلیق خوش ، روشن ، پخته ، خوانا ، سر فصلها و عنوانها و نشانه ها و خطوط رسم شده بربالای بعضی جملات شنگرف ، قرن ۱۰ و ۱۱ ه‍ ق .

٥- کاتب : و تاریخ کتابت معلوم نشد چون از آغاز و انجام افتادگی هایی دارد . بخط تازه در صفحات آخر **عقدنامه‌یی** کتابت شده که تاریخ آن «۱۲۲۱ ه‍ ق» است .

٦- مؤلف : و نام و تاریخ تألیف شناخته نشد ، زیرا از دو طرف ناقص است .

٧- آغاز : ناقص است و بدین عبارت شروع می شود : «و در نماز گاه رفتن و دعاء قنوت خواندن روا بود در نهایه و هدایه می گوید جنب کتاب شریعت بر دست گرفتن نزدیک بعضی روا بود بعضی باسین روا دارند جنب بر بام مسجد زود درون نگردد و جنب چون خواهد که چیزی بخورد مستحب است که دست و دهن بشوید» .

٨- انجام : ناقص است و بدین مطلب پایان می یابد : «پس تمام خلق آسمان و زمین و اهل محشر بر ایشان لعنت کنند روایت کرد ابن عباس رضی الله عنه که جون این مرد و زنی پیش از توبه نقل کند در روز قیامت عورتی که با او زنا کرده است بر گردن آن مرد سوار کنند و از فرج آن زنی خونی وریم چکد که تمام خلق عرصات در گندگی آن حیران شود و تمام خلق بر ایشان لعنت کنند در قوت القلوب میگوید» .

٩- چگونگی : موضوع این نسخه در «فقه حنفی» است و دربارهٔ کلیهٔ مسائل فقهی بحث می کند . تقسیمات آن بطور صریح و واضح معلوم نیست . اما ذیل «باب» و «فصل» مباحث گونا گون را گنجانده است .

متأسفانه اوراق کتاب از هم پاشیده شده و ترتیب و تنظیم آنها کاملاً صورت‌نگرفت. همهٔ مآخذی را که مطلب یا مطالبی از آنها نقل کرده به رنگ شنگرف می آورد. این مآخذ، تألیفاتی از قرن های پیش از قرن دهم هستند. در صفحات آغاز و انجام بخط ناپخته مطالبی دربارهٔ نماز و تعویذ و نکاح آمده است که تاریخ ۱۲۲۱ دارد. فارسی آن به‌سبک خراسانی است و باوجود اینکه «فقه» است از آیات قرآنی و حدیث و خبر کمتر استفاده می کند. اصطلاحات و الفاظی به کار می برد که می رساند اصل تألیف به سبک خراسانی است. رسم‌الخط آن کهنه و به قرن ۹ و ۱۰ می رسد. اینک بعضی از مآخذ: «دور شاهان، سدایه، تهذیب، فتاوی خانی، ذخیره، تحفهٔ خانی، منافع، صلوات مسعودی، محیط، فواید، جامع‌الصغیر، مضمرات، سراجی، فتاوی حجت».

۲۹۰ / ۲۷۷

نا شناخته

[دین، مسائل و فرایض دینی، فارسی، منثور]

۱- اندازه : — بیرونی : ۲۱/۵ × ۱٤/۵ × ۳/۵ س‌م. — درونی : ۱۳ س ۱۵ × ۸ س‌م.

۲- اوراق : ۲٤٤ ورق. ٤۸۸ صفحه.

۳- کاغذ : نازک حنایی رنگ سیالکوتی، ساییده شده، وصالی شده، آب رسیده، جلد مقوایی پوسیده در غلاف پارچه یی ملون.

٤- خط : نستعلیق، روشن، خوانا، پخته، عنوانها و نشانه ها و سر فصلها و خطوط رسم شده بربالای بعضی جملات شنگرف، قرن ۱۱ ه‍ ق.

۵- کاتب : «فتح محمد» معروف به «خواجه چاندنه» ، تاریخ کتابت «۱۰۸۳ ه ق» : «تمت تمام شد کار من نظام شد در روز بوقت ظهر در ماه شعبان بالتاریخ بیست و دوم سنهٔ ۱۰۸۳ کاتب العبد فقیر حقیر خاکپای عالمان و بزرگان فتح محمد عرف خواجه چاندنه ساکن چک میارا هر کسی که بخواند عیب نکند که بنده پرعیب است از برای عندالله دعاء ایمان یاد آرند بحرمت الله و آله اجمعین تم (۱۰)» .

٦- مؤلف : و تاریخ و نام تألیف معلوم نشد چون از آغاز ناقص و در دیگر بخش های نسخه ذکری نشده است ، شاید «خلاصة الفقه» باشد (رک : مجموعه ۲۲۰/۲۹۰) .

۷- آغاز : ناقص است گویا یک یا دو ورق افتادگی دارد و اینگونه شروع می شود : «ملال نپذیرد و طاعت مسلمانان بمتابعت شریعت محمد مصطفی صلی الله علیه وسلم باشد بحضور قلب طاعت کند تا بقیامت اجر یابند انشاء الله تعالی باب اول در بیان توحید باری تعالی باب دوم درمیان صفت رسول الله» .

۸- انجام : «و هر که سه بار از دوزخ از خدای تعالی پناه گیرد دوزخ گوید الٰهی این بنده را از من دور کن الٰهی ما را و جمیع مؤمنان را بر طاعت و عبادت خود ثابت قدم دار و از بهشت محروم مگردان بحرمت النبی و آله الا مجاد کذافی تنبیه الغافلین و راحت القلوب است» . (رک : ۵ - کاتب) .

۹- چگونگی : موضوع این نسخه مسائل فقهی و مطالب و فرایض دینی و واجبات و مستحبات نماز و روزه و نوافل و وضو و تیمم و دیگر اصول و فروع مسلمانان است . تقسیمات آن براساس «باب» که هر «باب» چند «مسئله» را شامل می گردد . وجمعاً ۱۸ باب دارد

فارسی آن روان و ساده و خالی از الفاظ و کلمات مشکل و مطرود است . سهوالقلم کاتب دارد . مآخذ بعضی از مسئله ها را بدست می دهد ، مثلاً :

باب اول در بیان توحید باری تعالی .

باب دوم در بیان صفت رسول الله......

باب پانزدهم در بیان زراعت......

باب هژدهم در بیان ذکر و نوافل......

در صفحات آخر یادداشتهایی به فارسی و پنجابی دارد و دعایی هست به خط ثلث معرب و خط تحریر . یادداشتی از باقیماندهٔ کتابی تاریخی است ، که اینگونه شروع می شود : «می انداخت و گاه موکب منصوره درمیدان مردانگی میساختند» . نشان های چند مهر نیز هست : «لاتقنطوا من رحمت‌الله» و بقیه خوانده نشد .

٤٩٠ / ١٦٧

نا شناخته

[زبان شناسی ، تجوید ، عربی ، منثور]

۱- اندازه : — بیرونی : ۲۲ × ۱٦ × ۲ س‌م . — درونی : ۱۷ س ۱۵/۵ × ۸ س‌م .

۲- اوراق : ۱٤۲ ورق . ۲۸٤ صفحه .

۳- کاغذ : نازک زرد تیره رنگ هندی ، کرم خورده ، آب رسیده ، وصالی شده : جلد کاغذی .

٤- خط : نسخ و تحریر ، روشن ، خوانا ، عنوانها و نشانها و کلمات مهم شنگرف ، قرن ١١ ھ ق .

٥- کاتب : نام کاتب صریحاً ذکر نشده اما نام مالک نسخه «**عبدالرحمن**» بوده آنگونه نوشته شده که گویی او کاتب هم بوده است . تاریخ کتابت «**سنهٔ ١١ جلوس شاه اورنگ عالم گیر**» است که با «**١٠٥٦ ھ ق**» مطابقت دارد . در صفحه ٢٨٤ اینگونه آمده :

«هر که خواند دعا طمع ارم
زانکه من بنده گنه کارم
نوشته بماند به خط سیاه
نویسنده در خاک گردد تباه

فی التاریخ نهم ذی قعد سنهٔ ١١ جلوس معلی مقدس شاه اورنگ عالم گیر و هذه نسخه حق الملک عبدالرحمان» . نشان مهر «عبدالرحمن» در صفحه اول موجود است ولیکن روی آن را محو و سیاه کرده اند .

٦- مؤلف : مؤلف و تاریخ و نام تألیف معلوم نشد . شاید مؤلف «**شیخ ابو محمد القاسم بن فرة الشاطبی الضریر المتوفی ٥٩٠ ھ ق**» باشد .

٧- آغاز : «بسم الله الرحمن الرحیم ، رب یسر و تمم بالخیر ، سورة الفاتحة ، ملک بغیر الف غیر عاصم و الکسائی ، الرحیم ملک بالادغام المیم الاولی فی الثانی ، سوسی الدین ونحو ماوقع قبل ساکنه الوقف مدة لکل القراءة اوجه القصر بقدر الف والوسط بقدرالفین والطول بقدر ثلثة الفات السراط بالسین فی جمیع القرآن قنبل سراط بالسین فی جمیع القرآن قنبل الصراط صراط باشمام الصاد زایا فی المعرف والمنکر خلف فی جمیع القرآن» .

۸- انجام : «و وصل البسملة باول الفاتحة والثالث وصل آخر السورة بالبسملة و وصل البسملة باول الفاتحة وليس لورش و ابی‌عمرو و حمزه و ابن عامر و وصل سکت بلا بسملة لان البسملة غير منزلة فی اول الفاتحة عند کل القراء الحمد لله علی نعمائه لان کل القراء عندهم کالسورتين ان کل القراء عندک سورة واحدة» .

۹- چگونگی : این نسخه از آغاز سورة الفاتحه تا آخر سورة الناس را مورد بحث قرار داده و علم تجوید را در کلیهٔ الفاظ قرآنی که لازم بوده اعمال کرده است . سورة الفاتحة در آغاز و سورة الناس در آخر است . تقسیمات آن بر اساس سوره ها و جزو ها و نصف ها و حزب های قرآن است . حواشی و یادداشتهایی دارد . هنگام بحث از تجوید هر کلمه ، از قاریان نیز نام می برد . در صفحهٔ ۲۸۴ اشعاری به عربی آمده :

«عجباللمحب کیف ینا موا

قم قم یا حبیبی کم تنا موا»

که نوعی ترجیع بند است و ۱۵ بند دارد . هفت بیت دیگر نیز هست که دربارهٔ علم تجوید است . خلاصه اینکه نسخه یی است ارزنده دربارهٔ کلمات و حروف و ادغام و اعلام واخفاء و مخارج حروف قرآن کریم .

٤٩٠
١٣

ناشناخته

[زبان شناسی ، صرف و نحو و تجزیه و ترکیب ، عربی ، منثور]

۱- اندازه : —بیرونی : ۲۱×۱٦×۰/۵ سم . — درونی : ۱۷ س ۱۵ × ۱۰/۵ سم .

۲- اوراق : ۷۱ ورق . ۱٤۲ صفحه .

۳- کاغذ : نازک زرد روشن رنگ سپاهانی ، اند کی کرم خورده ، جلد کاغذی زرد گون .

٤- خط : نستعلیق و تحریر ، روشن ، پخته ، سخت خوانا ، جدول سه خطی شنگرف و نیلگون و یک خطی سیاه ، قرن ۱۲ ه ق .

۵- کاتب : و تاریخ کتابت ندارد : «تمت تمام شد ، کار من نظام شد» .

٦- مؤلف : نام مؤلف و تاریخ و نام تألیف معلوم نشد چون از آغاز ناقص است . (رک : ۷- آغاز) .

۷- آغاز : ناقص است ، و بدین عبارت آغاز می گردد : «ندل و هذه الجملة عطف على ان ندل الثانى مبتداء والحرف خبره و هذه الجملة مبنية بقوله و لذا ترک العاطف و بينهما والاول مبتداء واما ان مر ذكر هما و يقرن مستقبل معروف منصوب بها والمستتر فيه عايد الى الاول» .

۸- انجام : «و هو اذا رفع اسماً ظاهره بعد على الفاعل لا ضمير فيه فلنداما لشهد والا اى ان لا يرفع بها جملة شرطية ...... اى فى الصفة ضمير الموصوف جملة اسمية من خبر و مبتداء وقعت جزاء الشرط

فتؤنث مضارع مجهول والمستتر فیه مفعول مالم یسم فاعله عاید الی الصفة و تثنی و تجمع مثله فی الو سما مبتداء مضاف» .

۹- **چگونگی :** موضوع این نسخه تجزیه و ترکیب زبان عربی است که در آن از کلیهٔ مباحث صرف و نحو و مشتقات آن بحث می کند و مثلاً معانی و بیان و صناعات ادبی‌هم در بردارد . مؤلف به شرح و توضیح و تشریح عمیق و دقیق در الفاظ و جملات یک متن پرداخته است و آن متن معلوم نشد . در کنارهٔ صفحات و لا بلای سطرها بعضی توضیحات و تصحیحات دارد .

٤٩٠
―
٤٥

نا شناخته

[زبان شناسی ، صرف و نحو عربی ، فارسی ، منثور]

۱- **اندازه :** —بیرونی : ۲۱ × ۱٤ × ۵/. س م . — درونی : ۱۱ و ۱۳ س ۱٤ و ۱۷ × ۹ س‌م .

۲- **اوراق :** ۲۶ ورق . ۵۲ صفحه .

۳- **کاغذ :** نازک زرد تیره رنگ هندی . جلد مقوایی ملون و نو .

٤- **خط :** نستعلیق متوسط ، خوانا و ناپخته ، عنوانها و الفاظ مهم شنگرف ، قرن ۱۲ یا ۱۳ ه‍ ق .

۵- **کاتب :** و تاریخ کتابت ندارد .

۶- **مؤلف :** و تهیه کنندهٔ رساله ناشناخته ، اما تقریر کننده و مدرس درس این رساله «**عصام الدین ابراهیم اسفراینی**» است . تهیه کنندهٔ رساله در

صفحهٔ ۲ گوید : «ابتدا کنم من این کتاب را به نام او ...... که حضرت مولانا عصام الدین ابراهیم ابن محمد ابن عربشاه الا سفراینی فرموده اند ......» .

۷- آغاز : «رب یسر ، ولا تعسر ، و تمم بالخیر ، بسم‌الله الرحمن الرحیم ، یعنی به نام خداوند که رحمت اوعام است بر مؤمنان و کافران در دنیا و به نام خداوند که رحمت او خاص است بر مؤمنان در عقبی ابتدا می کنم این کتاب را ......» .

۸- انجام : «امر غائب مجهول با نون تاکید ثقیله لیضر بن بانون تاکید خفیفه لیضر بن ...... لنضر بن» .

۹- چگونگی : این رساله به طریق سؤال و جواب ، مسائل صرف و نحو عربی را فرا یاد می دهد . گویا تا کنون طبع نشده است . فارسی آن مخصوص هند و پاکستان است . درصفحهٔ آخر ، مالک آن را اینگونه می خوانیم : «مالک این کتاب محمد الدین متعلم مدرسهٔ شرفپور . چو من این گوهر سیراب سفتم» .

ناشناخته

۴۹۰
۲

[زبان شناسی ، صرف و نحو عربی ، منثور]

۱- اندازه : — بیرونی : ۲۷/۵ × ۱۶/۵ × ۱/۵ س م . — درونی : ۱۷ س ۱۴/۵ × ۶/۵ س‌م .

۲- اوراق : ۱۲۰ ورق . ۲۴۰ صفحه .

۳- **کاغذ** : زرد تیره رنگ کشمیری ، آب دیده ، وصالی شده ، جلد گالینگور لاجوردی نو .

٤- **خط** : نستعلیق خوش ، خوانا ، پخته ، عنوانها و نشانه ها شنگرف ، یادداشتها و توضیحات به خط تحریر و ثلث و شکسته ورقاع ، قرن ۱۰ و ۱۱ ھ ق .

۵- **کاتب** : نام کاتب را محو کرده اند ، تاریخ کتابت ندارد .

٦- **مؤلف** : نام مؤلف آنگونه در پایان نسخه آمده است که گویا کاتب نیز هست و او «**عبدالرحمن الجرجانی**» است : «فنقل هذا الشرح من السواد الی البیاض العبد الفقیر عبدالرحمن الجرجانی وفقه الله سبحانه و تعالی فی وظایف عبودیة الا عراض من مطالبه الاعواض تم تم تم از دست ....» . به احتمال قوی این نسخه «**فواید الضیائیه**» معروف «به شرح جامی» تألیف «عبدالرحمن جامی» است (رک : فوائد الضیائیه ۱۳۲/۴۹۰)

۷- **آغاز** : ناقص است و اینگونه شروع می شود : «الحروف العشرة و سیأتی تفصیلهافی فی قسم الحرف انشاء الله تعالی مثل قام زید و عمرو لم یکتف بقوله تابع یتوسط بینه و بین متبوعه احد الحروف العشره لان الحروف قد یتوسط بین الصفات مثل جاء فی زید العالم والشاعر والدبیر» .

۸- **انجام** : «ولا تلحق بنا من تبعه شدد و تأخیر واجعل نونات نقائفیا خفیفة کانت او ثقیلة فی موافق لندامة منقلبة بالف اذاب عبودیتک علی نهج‌الاستقامة و صل علی من کلمة شفاعة فی محو ارقام الصلات کافیة و عن مضرة استفهام‌الجهالات شافیة و علی آله و اصحابه من یتفهم

من زمرة احبابه قد استراع من كدلالتها فنقل هذاالشرح من السواد الى البياض العبد الفقير عبدالرحمن الجرجانی وفقه الله سبحانه و تعالى فى وظایف عبودية الاعراض من مطالبه الاعواض والاعراض» .

۹- **چگونگی :** موضوع این نسخه «صرف و نحو» زبان عرب است . چون از آغاز ناقص است دقیقا نام آن معلوم نشد اما باحتمال قوی «فواید الضیائیة» یا «شرح جامی» است که از «مولانا نورالدین عبدالرحمن جامی (۸۱۷ - ۸۹۸ ه ق) است . نسخه‌یی است خوب و خوشخط . سهوالقلم کاتب اندک دارد . یادداشتها و توضیحات عربی و فارسی درمیان سطرها و در کنارهٔ صفحات دارد به امضاءهای مختلف از قبیل «عصام الدین ، جمال الدین ، مولوی ، عبدالرحمن، محمود» . تقسیمات آن براساس جملاتی است که شارح می آورد و سپس کلمه به کلمه به شرح و تفسیر آنها می پردازد و همهٔ نکات ادبی و نحوی و صرفی را ضمناً گوشزد می کند .

ناشناخته

۵۲۰/۱۷

[ستاره شناسی ، رساله یی در هیئت و نجوم ، فارسی ، منثور]

۱- **اندازه :** ۲۵×۱۸ سم . — بیرونی : ۱۹ س ۱۸/۵×۱۰/۵ سم .

۲- **اوراق :** ۲۳ ورق . ٤٦ صفحه .

۳- **کاغذ :** ضخیم زرد تیره رنگ هندی ، وصالی شده ، جلد مقوایی گالینگور سبز .

۴- خط : تحریر و شکسته ، خوانا ، روشن ، بالای بعضی از جملات خط سیاه افقی رسم شده ، قرن ۱۲ هـ ق .

۵- کاتب : و تاریخ کتابت ندارد .

۶- مؤلف : نام مؤلف و تاریخ و نام تألیف صریح و واضح معلوم نشد ، اما در عهد «**الغ بیک ابن شاهرخ بن تیمور کورکان**» تألیف شده است و یا به او منسوب است : «اما بعد چنین گوید اضعف عبادالله واحوجهم الی الله المستعان الغ بیک بن شاهرخ بن تیمور کورکان احسن الله تعالی احواله...... سعی جمیل......بجانب استحصال حقایق علمیه و استحضار دقایق حکمیه معطوف ومصروف گردانید» . متأسفانه دنبالهٔ این جمله ناقص مانده و اوراق چند از این به بعد افتادگی دارد .

۷- آغاز : «بسم‌الله الرحمن الرحیم ، تبارک الذی جعل فی السماء بروجا و جعل فیها سراجا و قمرا منیرا و هوالذی جعل اللیل والنهار خلفه لمن اراد ان تذکرا او اراد شکورا مالک الملک که مصباح صباح وجعلنا سراجا وهاجا از افروختهٔ حکمت اوست ورایت آیت و انزلنا من المعصرات ماء سجاجا افروختهٔ ارادت او» .

۸- انجام : «و زهره یکهزار و صد و پنجاه و یکسال و عطارد را چهار صد و هشتاد و قمر را پانصد و بیست و زحل را دویست و شصت و پنج سال و مشتریرا چهار صد و بیست و نه سال و مریخ را دویست و هشتاد و چهار و چون این مدت بگذرد باز نوبت بآفتاب رسد در مبدأ تاریخ ملکی پانصد و هشتاد سال از سالهای آفتاب گذشته بود است» .

۹- **چگونگی** : موضوع این نسخه دربارهٔ مطالب نجومی و اختر شناسی و حساب و عدد است که به زبان فارسی نگاشته شده است. تقسیمات آن براساس «مقالت» و «باب» و «فصل» است. از میان صفحهٔ اول و صفحهٔ دوم این نسخه یک مقاله و هشت باب از مقالت دوم افتاده است. از آخر هم نقص دارد. سهوالقلم کاتب دارد. باوجود اینها نسخه یی است مغتنم.

ناشناخته

٦١٠/١٢

[طب ، عربی ، منثور]

۱- **اندازه** : — بیرونی : ٢٩/٥×١٨/٥×٦ س م. — درونی : ٢٣ س ٢٤×١١ س م.

۲- **اوراق** : ٥٢٦ ورق. ١٠٥٢ صفحه.

۳- **کاغذ** : ضخیم زرد تیره رنگ کشمیری (یا هندی)، کرم خورده، وصالی شده، جلد مقوایی گالینگور با عطف و گوشهٔ تیماجی سرخ گون.

٤- **خط** : ثلث خوش آمیخته بارقاع (متن) و شکسته و تحریر (حواشی)، روشن، پخته، خوانا، لوح و جدول زرد گون (فقط صفحهٔ اول و دوم)، عنوانها و نشانه ها و سرفصلها شنگرف، قرن ١٠ و ١١ ه‍ق.

٥- **کاتب** : و تاریخ کتابت ندارد.

٦- **مؤلف** : «**علاءالدین ابوالحسن علی بن حزم القرشی المعروف به ابن النفیس** متوفی ٦٨٧ ه‍ق»، تاریخ و نام تألیف دقیقاً معلوم نشد، چنان

می نماید که این نسخه «**شرح موجزالقانون**» باشد تألیف همین مؤلف که شارحی دیگر آن را شرح کرده است . (رک : ۷ - آغاز ، فهرست کتب خانهٔ آصفیه ، ج ٤ ، ص ٤٠٢) .

۷- **آغاز** : «بسم الله الرحمن الرحیم رب یسر و تمم بالخیر ، قال الشیخ الامام البحر الکامل علاؤالدین علی بن ابی الحزم القرشی المتطبب صیغة تفعل ههنا لا مبالغة مثل تقدس و تمجد قدرتبت هذالکتاب علی اربعة فنون الترتیب وضع کل شیٔ فی مرتبته و المصنف رحمة الله علیه جعل وضع الفنون الاربعة کذلک لتوقف اللاحق علی السابق فی بعض البیانات» .

۸- **انجام** : «قال جالینوس رأیت قوما اکلوا منهافعاشوا لکنهم لم یقتصروا علیها وحدها بل استعملوا معها ادویة اخری مما جربناها فی نهش الکلب الکلب قال و بلغنی ان قوما اقتصرواعلیها وحدها فماتوا فی آخر الامر قد تمت هذه الکتاب بعون الله تعالی» .

۹- **چگونگی** : موضوع این نسخه «**علم طب**» است بر بنیاد عقاید پزشکان قدیم . از مطالعهٔ و تصفح آن ادراک می گردد که شرح «موجز القانون» علی بن حزم القرشی باشد که به «ابن النفیس» معروف است . تقسیمات آن بر اساس «ارکان» و «اجزاء» است که شامل همهٔ اعضاء بدن از سر تا پا می‌گردد . در کنارهٔ صفحات یادداشتها و توضیحاتی به عربی و فارسی دارد که متأسفانه بعضی از آنها در صحاف بریده شده است .

۶۱۰ / ۱۴۲

ناشناخته

[طب ، فارسی ، منثور]

۱- اندازه : —بیرونی : ۲۱/۵×۱۴×۱/۵ س م . —درونی : ۱۳ و ۱۷ س ۱۶/۵×۹/۵ س م .

۲- اوراق : ۷۴ ورق . ۱۴۸ صفحه .

۳- کاغذ : ضخیم زرد تیره رنگ هندی ، آب رسیده ، ساییده شده ، جلد مقوایی ملون و نو .

۴- خط : نستعلیق متوسط ، خوانا ، عنوانها و سر فصل ها و نشانه ها و جدول ها شنگرف روشن ، قرن ۱۳ ه ق .

۵- کاتب : و تاریخ کتابت ندارد چون از آغاز و انجام ناقص است .

۶- مؤلف : و تاریخ و نام تألیف معلوم نشد .

۷- آغاز : ناقص است و اینگونه شروع می شود : «اب شین شربت لیمون سرد است در اول گویند درو اندکی حرارت است صفرا فرونشاند و تقویت معده کند و قی و غثیان باز دارد و هاضمه را یاری دهد ، تب صفراوی و عطش را سودمند آید» .

۸- انجام : ناقص است و چنین پایان می یابد : «فصل دوازدهم اندر شناختن مزاج و منفعت چیزهای پرورده به قند و عسل کلنکبین قندی معدهٔ ضعیف را سود دارد و قوت دهد و گرم کند و عسل ازوی گرم است ، معده و جگر گرم را سود دارد و هر نوع هر هضم طعام

یاری دهد بنفشهٔ پرورده در گرمی و سردی معتدل است خداوند ......» .

۹- **چگونگی :** موضوع این نسخه «**علم طب**» است . تقسیمات آن بر اساس مقاله و فصل است . پنج مقاله از آغاز افتاده و تا فصل دوازدهم مقالهٔ نهم ادامه دارد ، طرز نسخه دادن و ذبح کردن را همراه دعا می گوید . در آغاز آن نوشته «کتاب شرح وافیه در علم حکمت» اما درست نیست .

٠٣٠/١٠٩

ناشناخته

[مراجع ، لغت ، فارسی به فارسی]

۱- **اندازه :** — بیرونی : ۲۷ × ۱۵/۵ × ۱ س م . — درونی : ۱۹ س ۲۰ . × ۹ س م .

۲- **اوراق :** ٤٥ ورق . ۸۹ صفحه .

۳- **کاغذ :** ضخیم زرد سفید رنگ کشمیری ، کرم خورده ، ورق ورق شده ، بدون جلد و بدون صحافی .

٤- **خط :** نستعلیق و تحریر متوسط ، پخته ، سخت خوانا ، بالای لغات و الفاظ خط سیاه رسم شده .

٥- **کاتب :** و تاریخ کتابت شناخته نشد .

٦- **مؤلف :** و تاریخ تألیف معلوم نشد ، اما در پشت یکی از اوراق که نا نوشته مانده است این جمله را می خوانیم : «ورق این لغت معه شرح

غنیمت یکصد و دوازده ورق» . پس نام تألیف را می توانیم «لغت» یا «**فرهنگ لغت**» بنامیم چون شرح غنیمت همراه ندارد جمعاً ٤٥ ورق است نه ۱۱۲ ورق . ضمناً لغات آن از حرف الف تانیمهٔ حرف تا (توزی) می باشد .

۷- **آغاز** : در آغاز آن ، هفت صفحه (۳ ورق و نیم) از حرف الف کتابت شده که ارتباطی با آغاز متن لغت ندارد پس متن اصلی اینگونه آغاز می شود : «بسم الله الرحمن الرحیم ، درمیان همزهٔ مدوره و مقصوره با الف آرا به فتح اول و سکون ثانی ورای مهمله به الف کشیده آرایش نما و آرایش کننده و آینده را گویند . همچون سخن آرا و بزم‌آرا و امر بدین معنی هم هست یعنی آرایش کن و بیارا . آسا ......» .

۸- **انجام** : ناقص است ، و بدین گونه پایان می یابد : «توزی به فتح اول به واو مجهول رسیده و کسرزای هوز بمثناة تحتانی رسیده بمعنی غراب و کشتی آمده و به معنی حاصل کنی و ادانمایی و یاوری و بکشی و بیندوزی و جمع نمایی هم هست و منسوب به توز را نیز گویند و به معنی جامهٔ تابستانی بسیار نازک هم آمده و آن را از کتان می بافند» .

۹- **چگونگی** : این نسخه متأسفانه ناقص است و شرح غنیمت را که منظوز شرح مثنوی غنیمت است همراه ندارد . اصل آن ۱۱۲ ورق یعنی ۲۲٤ صفحه بوده که فقط ۸۹ صفحه در دست است از حرف آ (الف) تا حرف تا (توزی) .

۰۳۰
۸۲

ناشناخته

[مراجع ، لغت فارسی به فارسی ، منثور و منظوم]

۱- اندازه : — بیرونی : ۳۲/۵ × ۱۷ × ۴/۵ س‌م . — درونی : ۲۶ یا ۲۷ س
۲۶ یا ۲۷ × ۱۲ س م .

۲- اوراق : ۳۶۶ ورق . ۷۳۲ صفحه .

۳- کاغذ : نازک سفید تیره رنگ هندی ، اندکی کرم خورده ، وصالی شده ، جلد سبز مقوایی تازه .

۴- خط : نستعلیق متوسط ، خوانا ، پخته ، همهٔ لغت ها شنگرف روشن . قرن ۱۲ ھ ق .

۵- کاتب : و تاریخ کتابت ندارد .

۶- مؤلف : و تاریخ و نام تألیف ندارد .

۷- آغاز : «بسم الله الرحمن الرحیم ، باب الالف ، فصل الالف مع الالف ، ابتداء : آغاز کردن ، ابتغاء : خواستن . ابتلاء : آزمودن و به درد و بلا و رنج افکندن . ابتناء : بنا کردن . ابتدائی : بالکسر آشکار کردن و آفریدن . ابراء : بیزار کردن» .

۸- انجام : ناقص است و تا کلمهٔ «عامه» پایان می یابد و این پایان در جایی انجام گرفته که معلوم است کاتب یا مؤلف می‌خواسته دوباره شروع کند که گویا فرصت نیافته و یا وفات یافته است . اینگونه انجام می یابد : «عمله : بفتحتین عاملان در عرف است آنچه در عمارات کار کرده باشند گویند عملهٔ فلانی است . عمومه : بفتح کرمکی سیاه

که بر روی آب آشنا کند ، در تاج است ماهی دریا . عمامه : آنچه برسربندند در سکندری است به کسر : دستار» .

۹- **چگونگی :** مؤلف این نسخه فرهنگ های لغت فارسی را در اختیار داشته و در هنگام توضیح لغات بدانها اشاره می کند و برای لغات شواهد شعری می آورد ، گاهی نکات دستوری را شرح می دهد . حرکات و ضوابط لغات را به فتح و ضم و کسر و تشدید بیان می دارد . کاتبان این نسخه دو تن بوده اند . در هنگام صحاف اشتباهاتی رخ داده که به آسانی فهمیده می شود . مثلاً مقداری از حرف الف در حرف «س» آمده است . چون لغات را با قلم شنگرف کتابت کرده اند ، در چند صفحه فقط معنی الفاظ را کتابت کرده و فرصت نیافته اصل الفاظ را که جایشان خالی است به قلم شنگرف کتابت کنند ، و این موضوع گواهی صادق است بر اینکه از روی یک متن استنساخ شده است . روی هم رفته فرهنگ لغت فارسی به فارسی خوبی است . معانی و مفاهیم لغات را خوب شرح می دهد و شواهد شعری فراوان به کار می برد . هر گونه لغتی معمول و مشهور در فارسی را گرد آوری کرده است : عربی ، فارسی ، ترکی ....

ناشناخته

۱۶۰/۱۹۰

[منطق ، عربی ، منثور]

۱- **اندازه :** — بیرونی : ۲۰ × ۱۳ س م . — درونی : ۱۵ س ۱۴ × ۷/۵ س م .

۲- **اوراق :** ۷۷ ورق . ۱۵۴ صفحه .

۳- **کاغذ** : نازک ضخیم زرد تیره رنگ هندی یا کشمیری ، وصالی شده ، کرم خورده ، آب دیده ، جلد کاغذی .

۴- **خط** : نستعلیق و تحریر ، پخته ، ، خوانا ، بالای جملات و کلمات مهم خط شنگرف کشیده شده ، قرن ۱۱ و ۱۲ هـ ق .

۵- **کاتب** : و تاریخ کتابت ندارد : «تم تمت ،

یلوح الخط فی قرطاس دهرا
و کاتبه رمیم فی التراب

نوشته بماند سیه بر سفید
نویسنده را نیست فردا امید»

۶- **مؤلف** : و تاریخ و نام تألیف معلوم نشد ، چون از آغاز ناقص و در آخر هم اشاره یی و کتابتی نشده است . از مطالعهٔ نسخه چنان بر می آید که «**شرح منطق**» باشد و احتمال دارد از سعدالدین تفتازانی باشد .

۷- **آغاز** : ناقص است · تقریباً ۳ ورق (۶ صفحه) افتادگی دارد و اینگونه آغاز می شود : «علی الفلاسفة فیما خالفوافیه الشریعة فخلطوا بالکلام کثیر من‌الفلسفة لیتحقق مقاصدها فیتمکنوا من ابطالها و هم جرا الی ان ارجوا فیه معظم الطبیعیات والالهیات.........فی الریاضیات حتی کادلا یتمیز عن الفلسفة لولااشتماله علی السمعیات و هذا هو کلام المتأخرین بالجمه مع اشرف العلوم لکونه اساس‌الاحکام الشرعیة و رئیس العلوم الدینیة» .

۸- **انجام** : «وقادر یبری‌ٔالاکمه والابرص یحیی‌الموتی بخلاف سایر عبادالله من بنی آدم فرد علیهم بانه لا یستنکف المسیح من ذلک ولا من هواعلی منه فی هذا المعنی و هم الملائکة الذین لااب لهم ولام

و یقدرون باذن الله تعالی علی افعال اقوی و اعجب من ابراء الاکمه و الابرص و احیاء الموتی فالترق والعلو انما هو فی امر التجرد و اظهارالآثارالقویه لا فی مطلق الشرف والکمال فلادلالة علی افضلیته الملائکة» .

۹- **چگونگی :** این نسخه آنگونه که از مطالعهٔ **آن** بر می آید مباحث آن در **منطق و فلسفه** است و در بعضی جای ها به **شرح اصول فقه** می پردازد و اقوال فلاسفهٔ بزرگ را برای شواهد می آورد و جملات فارسی را از دانش نامهٔ علایی به نام ابن سینا در برگ ضمیمه ص ۱۱۷ (ورق ٥٤) می آورد . در صفحهٔ ۱۵۲ می گوید :

«یطلب من کتابنا التلویح فی شرح التنقیح» . التلویح فی شرح التنقیح از علامه سعدالله بن مسعود عمر التفتازانی الشافعی متوفی ۷۹۲ ه ق است و به احتمال قوی این نسخه **«تهذیب المنطق»** یا **«شرح تهذیب المنطق ملا جلال»** است و نسخه یی است ارزنده با حواشی و شروح در کنارهٔ صفحات و میان سطرها و بر گهای ضمیمه ، افسوس که ناقص است .

نظم عوامل یا شمعه

٤٩٠
۱۸٤

[زبان شناسی ، نحو ، شعر فارسی و شرح عربی]

۱- **اندازه :** — بیرونی : ۲٥/٥ × ۱٥/٥ س م . — بیرونی : ۱٥ و ۱٦ و ۱۷ س ۱۸ و ۱۹ و ۲۰ × ۹/٥ س م .

۲- **اوراق :** ۱٥ ورق . ۳۰ صفحه .

۳- **کاغذ** : ضخیم زرد تیره رنگ هندی ، جلد کاغذی .

۴- **خط** : نستعلیق آمیخته با شکسته ، نا پخته ، سخت خوانا ، بعضی از کلمات شنگرف ، قرن ۱۳ ھ ق .

۵- **کاتب** : و تاریخ کتابت ندارد چون از آخر ناقص است .

۶- **مؤلف** : یا (شارح) و تاریخ تألیف شناخته نشد ، نام تألیف در صفحهٔ اول کتابت شده است : «**الجزء الاول شمعه**» اما از گفتار شارح چنین بر می آید که «**شرح نظم عوامل**» نام دارد (رک : ۷ - آغاز) .

۷- **آغاز** : «رب یسر و تمم بالخیر و به نستعین ، بسم‌الله الرحمن الرحیم ، الحمدالله الذی زین‌النبیین بحبیبه المصطفی و من علی المؤمنین بنبیه المجتبی والصلوة والسلام علی رسوله محمد خیرالوری و علی آله و اصحابه المتأدبین بالتقوی اما بعد فقد التمس بعض‌الاخوانی عنی أن اکتب علی نظم العوامل عدة سطر یکشف بها اصولها و فروعها و مد خلها و اسامیها» .

۸- **انجام** : (ص ۲۷) : «و مفسره لا یکون الا مفعولا للفعل ...... نحو نادیناه ان یا ابراهیم و غیر ها فاحفظ هذه المقدمات فانها نافعة لک هذا خلاصة ما حررنا فی هذا الرسالة فاحفظها ولا تکن من الغافلین الممترین تمت تمام شد» .

۹- **چگونگی** : موضوع این نسخه همانگونه که در صفحهٔ اول آمده «شرح نظم العوامل» است و آن‌ها حروف در زبان عربی هستند که در کلمات بعد از خود عمل می کنند و در اعراب آنها اثر می گذارند . نظم عوامل قصیده‌یی است به زبان فارسی که شارح آن را به زبان عربی بسیار ناقص ترجمه کرده است و مطالب را نامفهوم ساخته است .

باوجود این نسخهٔ است در نوع خود جالب . این یک دو بیت از آن قصیده :

بعد تحمید خداوند ودود مصطفی
نعت آل پاک پیغمبر رسول مجتبی
عامل اندر نحو صد باشد چنین فرموده اند
شیخ عبدالقاهر جرجانی پیر هدا

(رک : صرف ۱۸۲/٤۹۰) .

از صفحهٔ ۲۸ تا ۳۰ (۳ صفحه) دربارهٔ حرز و طلسم و تعویذ بر اساس حروف و اعداد مطالبی آمده است که دنبالهٔ آن ناقص است و اوراق چند افتاده است و این گونه شروع می شود : »اگر خواهی که ستارهٔ کسی معلوم نماید باید که اول نام آن کس و نام مادر آن کس حساب کند» .

۸۹۰/٦۷ نیرنگ عشق یا مثنوی غنیمت

[ادب ، فارسی ، منظوم ، مثنوی]

۱- اندازه : — بیرونی : ۲۱ × ۱۱/۵ × ۱ س م . — درونی : ۱۵ س ۱۷ × ۷ س م .

۲- اوراق : ۵۳ ورق . ۱۰۵ صفحه .

۳- کاغذ : نازک سفید تیره رنگ سپاهانی ، کرم خورده ، جلد سبز گون و عطف تیماج ، نو .

٤- خط : نستعلیق خوش ، خوانا و پخته ، عنوانها شنگرف قرن ۱۱ و ۱۲ ه ق .

۵- کاتب : «**قاضی پیر شاه**» برای «**منشی میان احمد بخش**» کتابت کرده است. تاریخ کتابت ندارد : «به دست خط فقیر الحقیر ...... قاضی پیر شاه حسب الفرمایش...... منشی میان احمد بخش پسر شرافت و فضیلت......حضرت با یزید صاحب جیو...... به اتمام رسیده».

۶- مؤلف : «**ملا محمد اکرم مفتی کنجاهی متوفی ۱۱۱۰ ه ق**» نام داشته و تاریخ تألیف «**۱۱۰۳ = ز گلزار بهار فکر رنگین**» است و نام تألیف «**نیرنگ عشق**» و تعداد ابیات «**۱۵۰۰ = غنیمت**» است. در صفحهٔ ۱۰۴ فرماید :

«چو ابیاتش پس از گفتن شمردم
به اعداد «غنیمت» راه بردم
سزد کاین نامهٔ نیکو سر انجام
بود «نیرنگ عشق» ش درجهان نام
چو شد ختم این کلام سینه پر درد
خرد تکلیف تاریخش همی کرد
نمایان گشت تاریخ نو آیین :
ز گلزار بهار فکر رنگین»

۷- آغاز : «یافتاح» رب یسر و تمم بالخیر ، بسم‌الله الرحمن الرحیم ، و به نستعین ، به نام آن شاهد عزیز که خیال را دریافتن او راهی نیست .

به نام شاهد نازک خیالان
عزیز خاطر آشفته حالان
ز مهرش سینه ها جولانگه برق
دل هر ذره در جوش اناالشرق

جگر سوزی چراغ خانهٔ او
طپشها شوخی پروانهٔ او

۸- انجام :

«به نامش ده زبان را شوق تکرار
بر ایمان ختم کن کار من زار
برای من شفیع محشرش کن
و گر خاکم کنی خاک درش کن
بیا ساقی بیا ای قبلهٔ شوق
که دور آخر شد و باقی است این ذوق
شرابی ده که باشد غارت هوش
چکیدن کن کبابم را فراموش

لله الحمد والمنة که نسخهٔ عجیبهٔ شوق انگیز مثنوی نیرنگ عشق معروف مثنوی غنیمت تصنیف ملا محمد اکرم مفتی سکنهٔ قصبهٔ کنجاه که به عزیز خان پسر نواب کرم خان الفتی داشت و این مثنوی هم به گفتهٔ او گفته به دست خط فقیر الحقیر راجی الی رحمة الله قاضی پیر شاه حسب الفرمایش فضیلت و صلاحیت منشی میان احمد بخش پسر شرافت و فضیلت دستگاه حضرت سندی شاه خلیفه حضرت با یزید صاحب جیو قدس الله سره العزیز به اتمام رسیده الله بس و ما بقی هوس» .

۹- **چگونگی :** موضوع نیرنگ عشق ، یک چهرهٔ عمیق عشق عرفانی است که با قدرت و قوت کامل «غنیمت» سروده و نمایش داده شده است . وزن آن از مزاحفات بحر هزج «مفاعیلن مفاعیلن مفاعیل» است که بسیاری از مثنوی های عشقی و بزمی برهمین وزن است . ترکیبات

و تشبیهات و الفاظ فارسی آن خوب و محکم است و شیرین. نسخ خطی فراوان دارد و چاپهای متعدد شده است. در صفحهٔ یک به خط ثلث شنگرف آمده: «الجزء الاول مثنوی نیرنگ عشق تصنیف ملا محمد اکرم المتخلص به غنیمت کنجاهی رحمةالله علیه» و بنا بر این اجزاء دیگر آن کجا است؟.

۸۹۰/۷۰

نیرنگ عشق یا مثنوی غنیمت

[ادب، فارسی، منظوم، مثنوی]

۱- اندازه: — بیرونی: ۲۰ × ۱۲ × ۷/. س‌م. — درونی: ۱۳ س ۱۴ × ۷ س‌م.

۲- اوراق: ۶۰ ورق. ۱۲۰ صفحه.

۳- کاغذ: نازک سفید و زرد تیره رنگ هندی، کرم خورده، اندکی وصالی شده، جلد مقوایی نو و ملون.

۴- خط: نستعلیق خفی متوسط آمیخته با شکسته، خوانا، پخته، جای عنوانها خالی گذاشته شده. قرن ۱۳ ه‍ ق.

۵- کاتب: «عطا محمد سیالکوتی» نام داشته و تاریخ کتابت «۱۲۵۳ ه‍ ق» است: «به اتمام رسید مثنوی نیرنگ عشق من تصنیف غنیمت ......به روز چهار شنبه به وقت عصر......فی تاریخ چهارم ماه رمضان المبارک سنهٔ ۱۲۵۳ هجری......به خط شکسته نمط بنده........ عطا ملک سیالکوتی در شاهجهان آباد در محلهٔ علی یاران»

۶- **مؤلف** : (رک : نیرنگ عشق یا مثنوی غنیمت ۶۷/۸۹۰)

۷- **آغاز** : «یا فتاح ، بسم الله الرحمن الرحیم
به نام شاهد نازک خیالان عزیز خاطر آشفته حالان»

۸- **انجام** :

«بیا ساقی برای قبلهٔ شوق
که دور آخر شد و باقی است این ذوق
شرابی ده که باشد غارتی هوش
چکیدن کن کبابم را فراموش
تمت به اتمام رسید مثنوی نیرنگ عشق.........
قاریا بر من مکن چندین عتاب
گر خطایی رفته باشد در کتاب
من نوشتم صرف کردم روزگار
من نمانم این بماند پایدار»

۹- **چگونگی** : در این نسخه بر حسب زمان کتابت اختلاف املای الفاظ دیده می شود ، مثلاً کسرهٔ اضافه به صورت «ی» ، در آمده است :
«شرابی ده که باشد غارتی هوش»
«نمودم چون حدیثی عاشقی سر»

و میان «ذ» و «ز» در کلمهٔ گزاردن و گلزار فرق نمی گذارد : و آنها را همان «گذاردن» و «گلذار» کتابت کرده است .

جای عنوانها که هر موضوع را دقیقاً می فهماند در این نسخه خالی است باوجود این نسخه یی است خوب و خوانا (رک : نیرنگ عشق یا مثنوی غنیمت ۶۷/۸۹۰)

۲۹۰
۸۱

وسیلة النجاة

[دین ، فارسی ، منثور]

۱- اندازه : — بیرونی : ۱۷/۵ × ۱۱/۵ × ۷/. سم . — درونی : ۱۱ س ۱۱ × ۶/۵ سم .

۲- اوراق : ۲۵ ورق . ۵۰ صفحه .

۳- کاغذ : نازک زرد تیره رنگ هندی ، کرم خورده ، وصالی شده ، آب رسیده جلد مقوایی ملون مندرس .

۴- خط : نستعلیق متوسط ، خوانا ، پخته ، و عنوانها شنگرف بالای کلمات و عبارات عربی خط سرخ کشیده شده . قرن ۱۳ ه ق .

۵- کاتب : «**مولوی قادر بخش**» نام داشته و در سال «**۱۲۷۰ ه ق**» کتابت شده : «به ید احقرالعباد فقیر مولوی قادر بخش در سنهٔ ۱۲۷۰ تحریر یافت» .

۶- مؤلف : «**شاه عبدالعزیز دهلوی**» محدث و مفسرفقه اهل سنت و جماعت و صاحب تألیفات دینی بسیار (۱۱۵۹-۱۲۳۹ ه ق) ، تاریخ تألیف معلوم نشد (رک : تذکرهٔ علمای هند ، ص ۱۲۴ و فهرست مؤلفین کتب چاپی ، خانبابا مشار ، ج ۳) .

۷- آغاز : «رب یسر و تمم بالخیر ، بسم الله الرحمن الرحیم ، الحمد لله حق حمده والصلوة والسلام علی حبیبه و جنده اللهم یا مقلب القلوب ثبت قلوبنا علی دینک سبب تألیف شخصی از آشنایان که به مذهب تشیع الفت داشت استدعا نمود که کلمه یی چند در بیان

دلایل حقیقت فرقهٔ ناجیه باید نوشت به حکم الدین النصیحة اجابت آن مسؤول کرده آمد و این رساله را وسیلةالنجاة نامیده شد».

۸- **انجام** : «او به سبب انکار قرآن برای خود دوزخ خرید و او را بحث کردن در طریقهٔ مسلمانان چه سود خواهد داد والله الهادی و علی کرمه اعتمادی سبحان ربک رب العزة عما یصفون و سلام علی المرسلین والحمدلله رب العالمین تمام شد وسیلة النجاة من تصنیف افضل المتأخرین امام المحدثین والمفسرین علامة الجلیل مصداق علماء امتی کانبیاء بنی اسرائیل مولانا مرشدنا مولوی شاه عبدالعزیز دهلوی قدس الله سره فی اثبات مذهب اهل السنة و بطلان مذاهب الشیعة به آیات کلام الله العلام و اهل بیت النبی علیهم السلام به ید احقرالعباد فقیر مولوی قادر بخش در سنهٔ ۱۲۷۰ تحریر یافت».

۹- **چگونگی** : این نسخه فقط ۳۱ سال پس از مرگ مؤلف کتابت شده. فارسی آن شیرین و سلیس است از لحاظ مباحث دینی میان اهل سنت و جماعت و شیعیان ارزنده است. دلایل عجیب بررد شیعه در این کتاب است. یک تن آشنا به تشیع یک سؤال دربارهٔ فرق شیعه و سنی کرده و این کتاب جواب آن سؤال است.

هدایت الرمل یا قواعد الهدایت

۵۲۰/۱۳۳

[ستاره شناسی ، فارسی ، منثور]

۱- **اندازه** : — بیرونی : ۲۸ × ۱۶ × ۴/۵ سم . — درونی : ۱۳ و ۱۴ س ۲۱ و ۲۲ × ۱۲ سم .

۲- **اوراق** : ۲۰۷ ورق . ٤١٤ صفحه .

۳- **کاغذ** : ضخیم تیره سفید رنگ هندی ، جلد مقوایی ملون باعطف پارچه یی و نو .

٤- **خط** : نستعلیق و تحریر و شکستهٔ متوسط ، خوانا ، پخته ، عنوانها و نشانه ها و جدولها و خانه های سعد و نحس شنگرف تیره رنگ ، قرن ۱۳ ﻫ ق .

۵- **کاتب** : «**پیر مهدی شاه**» بوده ، تاریخ کتابت را ۱۷ ماه چیتر «سال بکرمی» نوشته و سال را ننوشته : «تمام شد نسخه هدایت الرمل تحریر ۱۷ ماه چیتر روز یک شنبه به وقت ظهر شهر محرم سنهٔ......ارقام دست خط خام نویس فدویت آگاه پیر مهدی شاه در موضوع دعوله علاقهٔ گاهون تهانه لکر کهار تحصیل پندادنخان تحصیل جهلم در عمل انگریز صاحب......» (ص ٤۰۸) .

۶- **مؤلف** : «**هدایت الله**» مشهور به «**منجم**» بوده و تاریخ تألیف فروردی ماه الٓهی سنهٔ **۱۳۰۸** و نام تألیف «**قواعد الهدایت**» : «نگارندهٔ این معانی حقیر خلق الله هدایت الله مشهور به منجم (ص ۷) در سنهٔ موافق فروردی ماه الٓهی ۱۳۰۸ این قواعد (رمل) در طی این کتاب درج کرد......و این کتاب مسماست به «قواعد الهدایت» و در این نام کتاب قواعد الهدایت......چهار قاعده مذکور است......تا هر کسی که اندک و قوف از رمل حاصل نموده باشد......بر جمیع سرائر و ضمایر مطلع گردد » . (رک : مجموعه ۱٤۱/۵۲۰) . تاریخ تألیف این کتاب را «فروردی ماه الٓهی ۱۳۰۸» نوشته . در «فصل الٓهی» که اکنون ۱۳۸۱ سال از آن می گذرد ، ماه فروردی نیافتم و بنا بر این شاید ۷۳ سال از تاریخ

تألیف گذشته باشد و این از لحاظ سبک و روش نویسندگی مستبعد به نظر می رسد . دیگر اینکه نام تألیف را جایی «قواعد الهدایت» و جای دیگر «**هدایت الرمل**» نوشته است . ما «هدایت الرمل» را اختیار کردیم .

۷- **آغاز** : دو صفحه در آغاز به خانه های اعداد و حروف و رموز اختصاص یافته و متن کتاب از صفحهٔ ۵ اینگونه شروع می شود : «رب یسر ولا تعسرو تمم بالخیر بسم الله الرحمن الرحیم افتتاح کلام به نام حکیمی است علام که بنا بر حکمت شامل ید قدرت کامل نظرش قرعهٔ قبول به نام آدم بکرم علی نبینا علیه السلام انداخت به مقتضای آیهٔ کریمه انی جاعل فی الارض خلیفة اورا به صفت نبوت و سمت رسالت برگزیده» .

۸- **انجام** : در پایان نسخه ، جداول و طلسمات و حروف و اعداد است و اینگونه پایان می یابد : «و خواص کواکب و اسماء جواهر آن جدول ثبت شده در صفحه تمام یافته نوشته شد این است والله اعلم بالصواب تم تمام شد نسخهٔ هدایت الرمل......(رک : ۵ کاتب) . جدول کواکب از اسماء جواهر این است روز های یک شنبه ، دو شنبه ، شنبه ، پنج شنبه» .

۹- **چگونگی** : این نسخه از لحاظ اصطلاحات نجومی و فن رمل و نام های طلسمات و رسم جداول و خانه های حروف و اعداد و رموز غنی است . علم رمل را چهار بخش کرده :

۱- مشرق الرمل مخصوص خراسان و ماوراء النهر و تمام مشرق .

۲- شمال الرمل مخصوص اهل فارس و عراق و گیلان .

۳- مغرب الرمل مخصوص اهل مغرب و مصر و شام و جمیع عربستان .

۴- جنوب الرمل را غایب مستوره نامیده و آن را از خاصان و صاحبان کشف و کرامات نام برده است . مؤلف از استادان بزرگ رمل مانند : سید نور محمد و قاضی عبدالرحمن جنی و شیخ حاجی طلبسی و تألیفات آنان نام برده است و خود را جامع علوم همهٔ آنان شمرده است . (رک : مجموعه ۱۴۱/۵۲۰) .

هدایة النور فیما یتعلق بالاظفار والشعور ۲۹۰/۷۴

[دین ، فقه ، فارسی و عربی ، منثور]

۱- **اندازه** : — بیرونی : ۲۱/۵×۱۵×۸/. سم . — درونی : ۱۳ و ۱۴ و ۱۵ س ۱۶ و ۱۷×۹ و ۱۰ سم .

۲- **اوراق** : ۵۰ ورق . ۱۰۰ صفحه .

۳- **کاغذ** : نازک زرد تیره رنگ هندی ، وصالی شده ، جلد مقوایی ملون و نو .

۴- **خط** : نستعلیق متوسط (فارسی) و ثلث (عربی) ، خوانا ، پخته ، عنوانها و نشانه‌ها شنگرف روشن ، زیر جملات عربی و مطالب مهم خط سرخ یا سیاه کشیده شده . حواشی به خط شکستهٔ خفی . قرن ۱۳ هـ ق .

۵- **کاتب** : چنان معلوم می شود که «**محمد نوروز علی**» متخلص به «**سجاد**» نام داشته که ساکن قصبهٔ «کڑا» در حومهٔ «الٰه آباد» بوده است . تاریخ

کتابت آن معلوم نشد : «می گوید بنده محمد نوروز علی متخلص سجاد متوطن قصبهٔ کڑا ضلع الہ آباد کہ این رسالہ پر از موشکا فیہا......است» . کاتب صریح و واضح نام خودرا نمی گوید : «تمام شد از دستخط......» و یا «کاتب الحروف......» . ضمناً گویا اصل نسخہ از روی یک نسخهٔ چاپی کہ پیش از سال ۱۲۷۳ هجری در مطبعهٔ محمدی لکھنؤ صورت طبع پذیرفتہ استنساخ شده است» .

٦- **مؤلف** : «**محمد سعد الله**» نام داشتہ ، تاریخ تألیف «**۱۲٦٦**» و نام تألیف : «**هداية النور فيما يتعلق بالاظفار والشعور**» بوده است : « اما بعد این رسالہ ای است مسمی بہ هداية النور فيما يتعلق بالاظفار والشعور کہ بندهٔ سراپا تقصیر و گناه محمد سعد الله......در عشرهٔ آخر رمضان از سن یک هزار و دو صد و شصت و شش هجری بر صفحهٔ بیان ریختہ......» .

٧- **آغاز** : «بسم الله الرحمن الرحيم ابروی سخن بہ وسمهٔ حمد ذوالمنن رنگین و مزین کہ نوع بشر رابہ مجالس شعور آراستہ و انسان عین انسان را از عین نقطهٔ سواد بہ تجلی نور پیراستہ ، بہ سودای شکر نعمتش هر سر مویم زبانی......» .

٨- **انجام** : «و آن قدر نبود کہ در صورت شباب خللی و فتوری راه یابد و این بہ بودن شیب وقار و نور منافات ندارد و ختم الرسالة شاكرين لله ذي الجلالة المنقذ من الغواية والضلالة على ما اناالنا نوالة من ترصيف هذه العجالة مصلين على من اصطفاه و آلہ و اصحابہ......تمام شد......این رسالہ......مسمی بہ هداية النور تصنیف......مفتی مولوی محمد سعدالله......مقبول بار گار صمد مولوی سید طفیل احمد......بہ مطبع محمدی منسوب بہ......مولوی لکھنوی محمد حسین......» .

۹- **چگونگی** : موضوع این نسخه درنوع خود جالب وارزنده است ، زیرا به زبان فارسی مطالبی دربارهٔ ستردن موی سر و ریش و دیگر بخش های بدن و ناخن براساس فقه اسلامی را در بردارد و بر پنج باب منقسم است :

باب اول : در موی چهرهٔ انسان .

باب دوم : در موی سایر بدن سوای آن .

باب سوم : در اظفار .

باب چهارم : در متفرقات عامه .

باب پنجم : در خضاب .

این نسخه حواشی سود مندی دارد به فارسی .

۲۹۰/۱۰۱

الهدایة

[دین ، فقه ، عربی ، منثور]

۱- **اندازه** : — بیرونی : ۳ × ۲۱ × ۶ س‌م . — درونی : ۲۱ س ۲۳ × ۱۴ س‌م .

۲- **اوراق** : ۵۰۷ ورق . ۱۰۱۴ صفحه .

۳- **کاغذ** : نازک زرد تیره رنگ هندی ، اندکی کرم خورده ، وصالی شده ، صحاف جدید و جلد مقوایی نو و ملون باعطف و گوشهٔ پارچه یی .

۴- **خط** : ثلث ، پخته ، خوانا ، عنوانها و نشانه‌ها شنگرف تیره رنگ ، قرن ۱۰ و ۱۱ هـ ق .

٥- کاتب : کاتب و تاریخ کتابت معلوم نشد .

٦- مؤلف : در هیچ کجای این نسخه نام مؤلف نیامده است ، اما نام او **شیخ برهان الدین علی بن ابی بکر المرغینانی الحنفی** (متوفی ٥٩٣ ﻫ ق) بوده است . نام تألیف «**الهدایة**» یا «**الهدایة فی الفروع**» یا «**الهدایة شرح البدایة**» یا «**الهدایة فی الفروع شرح البدایة**» است .

٧- آغاز : ناقص است ١٢ صفحه (٦ ورق) فهرست در آغاز قرار دارد که شاید ٢ صفحه (یک ورق) آن افتاده باشد . پس از فهرست از آغاز متن ٢ صفحه (یک ورق) افتاده و به این عبارت آغاز می شود : «المشتری وبالبایع یقول لم اسمع ولا و قد فی اذنه لم یصدق قضاء کذا فی البحر الدائق و منها فی المکان و هواتحاد المجلس بان کان الایجاب والقبول فی مجلس واحد فان اختلفت لا ینعقد و اما شرط النفاذ فنوعان......» .

٨- انجام : ناقص است و تا «کتاب المکاتب» ادامه دارد و بعد از آن اوراق در صحافی جابجا شده اند و به «باب الثامن والعشرون فی بیان حکم الاجیرالخاص والمشترك» ختم می شود : «ولوأن اجیر القصار فیما یدق من الثیاب انفلتت منه المدقة فوقعت علی ثوب فتخرق فان انفلتت قبل أن یقع علی ثوب القصارة علی الخشبة التی یدق علیها و خرق ثوباً ان کان من ثیاب القصاره فلاضمان علیه و انما الضمان علی......» .

٩- چگونگی : موضوع «الهدایة» مباحث فقه حنفی است که نسخه های خطی آن فراوان است . تاکنون چندین بار طبع شده . این نسخه نسبةً سالم است اما اوراق آن جابجا و از اوایل و اواسط و اواخر آن چند

ورق مفقود است که مطالعه کننده فوراً در می یابد . در صفحهٔ ۱۰۱٤ نشانهٔ یک مهر دیده می شود : «**مالک این کتاب مولوی غلام محمد ولد مولوی نور احمد صاحب امام مسجد نیله گنبد لاهور**» .

هدایی ورقه میراث

۲۹۰
۲۳۱

[دین ، فقه ، فرایض ، فارسی و پنجابی ، منثور و منظوم]

۱- اندازه : — بیرونی : ۲۰/۵ × ۱٦ × ۱ سم . — درونی : ۱٤ تا ۱۷ س ۱۷ × ۱۱ سم .

۲- اوراق : ۲۱ ورق . ٤۲ صفحه .

۳- کاغذ : نازک و ضخیم و زرد و کبود رنگ کشمیری ، وصالی شده ، جلد مقوای سفید رنگ باعطف و گوشهٔ تیاجی سرخ گون .

٤- خط : ثلث و نستعلیق و شکستهٔ خفی و جلی ، پخته ، خوانا ، روشن ، عنوانها به قلم ثلث درشت ، بالای کلمات و جملات مهم خط سیاه کشیده شده است . قرن ۱۳ ه ق .

۵- کاتب : «**محمد حسین بن حاجی محمد نظیر**» ، تاریخ کتابت «**۱۳۰۵ ه ق**» : در ص ۲٤ اینگونه آمده است : «کاتب الحروف خام نویس سراسر عیب و شین فقیر محمد حسین ابن حاجی محمد نظیر غفر الله له ولوالدیه در جمادی آخری سنهٔ ۱۳۰۵ هجری مقدس» .

٦- مؤلف : «**میان محمد عباس چرکی**» ، نام تألیف «**هدائی ورقه میراث**» ، تاریخ تألیف گویا ، همان تاریخ کتابت «۱۳۰۵ ه ق» باشد : «**الحمد لله**

علی اختتام هذاالکتاب المستطاب بهدائی ورقہ میراث واسطی دوست عمیم الاخلاص میان محمد عباس چرکی لکھا گیا (رک : ڈھائی ورقہ ۲۳٤/۲۹۰) .

۷- آغاز : «و بہ نستعین ، بسم الله الرحمن الرحیم

اصحاب فرائض بجا توجی مین کران بیان

چھار مرد اٹھہ عورتان حکم کیتا رحمان

پیؤ دادا دادی ماؤبجہ ترائی قسم اخوات

زوجین اتی هور کھلڑ پھائی دیھی پوتری سمجھو بات» .

۸- انجام :

«دوجا فرقہ جد یا جده فاسد کل نانی نانیان آء

تریجا اولاد پھراوان مادریان کل پھینا دیھان پھرآء

چوتھا کھلڑ پھرا پیؤ دا تری وجہ پھینان آء

تری وجہ مامی ماسیان چاری فرق آء

الحمد لله علی اختتام هذا الکتاب المستطاب المسمی بهدائی ورقہ میراث» .

۹- چگونگی : این نسخہ بہ زبان پنجابی است و موضوع آن «ارث» است از مشتقات فقہ اسلام . آنچہ کہ جالب است همۀ مباحث ارث را خیلی فشرده بہ شعر پنجابی و شرح و تفسیر آن بہ فارسی و پجنابی در بردارد . علاوه بر متن کہ شعر است یک «تذییل» دارد و مباحث ارث را بہ صورت «سؤال و جواب» بیان می کند ، و در

حقیقت تفسیر و شرح بر متن شعر است. این یادداشت کاتب خواندنی است: «یهه ایک رساله هی عجیب اور عجاله هی غریب که پڑهنی واله اوسکا قواعد ضروری علم میراث سی تهوڑی مدت میں بخوبی واقف هو جاتا هی بشرطیکه اوستاذ کامل سے پڑهی ورنه کیا فائده کیونکه بیت:

اصل استعداد شرط صحبت است
مرد چون کور است عینک لعبت است

تصحیح اس رساله کے بجد و جهد تمام و سعیے مالا کلام بعد فراهمی نسخها متعدده بعرق ریزی تمام کے گئی ناظر کو لازم بلکه واجب که سهو و خطا معاف کر کے و عباس یاد و شاد فرمادے و آخر دعوینا ان الحمد لله رب العلمین والصلوة والسلام علی خیر البریة محمد و آله اجمعین».

«**تذییل**» اینگونه آغاز می شود: «چند سؤال مع جواب مسموعهٔ اساتذهٔ واسطی تشخیص اذهان طلبهٔ ذی اقتدار و مبتدیان ذی شعار کے لکھ کر امیدوار دعا کا هون».

و چنین ختم می گردد: «ده ده کهنن ونڈکے ناهین کسے ذیان پند ران رهین جو ڈهیریان اوسدا آکهه جواب نو وڈی چهے چهوٹے کهنے اسدا ایه جواب».

هفت پیکر

۸۹۰
۸۵

[ادب ، فارسی ، منظوم ، مثنوی]

۱- اندازه : — بیرونی : ۳۱/۵×۲۰×۱ س م . — درونی : ۲۲ س (هر سطر ٤ مصراع یا دو بیت) ۲٦×۱۳/۵ س م .

۲- اوراق : ٦۱ ورق . ۱۲۲ صفحه .

۳- کاغذ : نازک براق سفید رنگ سپاهانی ، آب رسیده ، وصالی شده ، جلد مقوایی ملون و تو با عطف پارچه .

٤- خط : نستعلیق متوسط ، خوانا ، پخته ، جدول اطراف صفحه زرین و نیلگون و سرخ ، جدول میان سطر ها شنگرف عنوانها و نشانه ها شنگرف تیره رنگ . قرن ۱۲ ه ق .

۵- کاتب : و تاریخ کتابت ندارد .

٦- مؤلف : یا شاعر : (رک : اسکندر نامهٔ نظامی گنجوی) ، تاریخ مثنوی یا تألیف را «۵۹۳ ه ق» نوشته اند : نام تألیف مثنوی «**هفت پیکر**» است که **حکیم نظامی گنجوی** آن را به نام **سلطان علاء الدین کرپ ارسلان آقسنقری** سروده است (رک : هفت پیکر ، به تصحیح و تحشیهٔ وحید دستگردی ، ص ج ، چاپ کتابخانهٔ ابن سینا ، تهران) .

۷- آغاز : «بسم الله الرحمن الرحیم .

ای جهان دیده بود خویش از تو

هیچ بودی نبود پیش از تو

در بدایت بدایت همه چیز
در نهایت نهایت همه چیز
ای بر آرندهٔ سپهر بلند
انجم افروز انجمن پیوند
آفرینندهٔ خز این جود
مبدع آفرید گار و جود

۸- انجام : ورق آخر را کرم خورده و اینگونه خاتمه می یابد :

«........تو گرچه رنگین است
آنچه بزم مخلد است این است
هر چه هست از حساب گوهر و گنج
راحت این است و آن دگر همه رنج
.................صد سال
دیرزی تو که هم رسد به زوال
وین خزینه که خاص درگاه است
ابد الدهر با تو همرا است
....
بر دعای تو ختم خواهم کرد
دولتی باش هر کجا باشی
در رکابت فلک به فراشی
دولتت را که بر زیارت باد
..........کار بر سعادت باد

۹- چگونگی : موضوع نسخهٔ هفت پیکر یا «هفت گنبد» داستانهایی است تاریخی و افسانه یی دربارهٔ بهرام پنجم پانزدهمین پادشاه ساسانی (متوف

۴۲۸ میلادی) معروف به «بهرام گور» و بدین جهت هفت پکیر را «بهرامنامه» نیز گفته اند. (رک: فرهنگ معین، جلد ۵ — اعلام، آ - فیجان). شاد روان استاد دکتر محمد معین دربارهٔ مثنوی هفت پیکر تحقیقات عمیق کرده است (رک: تحلیل هفت پیکر نظامی چاپ دانشگاه تهران).

جای بعضی از عنوانها در این نسخه نا نوشته مانده است و گویا کاتب فوت کرده و یا فرصت نیافته که آنهارا کتابت و یا نقاشی کند. این نسخه تقریباً ۵۲۰۰ بیت دارد و وزن آن از مزاحفات بحر مضارع است.

یوسف و زلیخا

۸۹۰
۱۴۵

[ادب، فارسی، منظوم، مثنوی]

۱- اندازه : — بیرونی : ۲۵×۱۵/۵×۳ س م. — درونی : ۱۵ س ۱۹×۱۰/۵ س م.

۲- اوراق : ۱۳۴ ورق. ۲۶۸ صفحه.

۳- کاغذ : ضخیم سفید زرد رنگ هندی، آب رسیده، اندکی وصالی شده، جلد مقوایی ملون نو با عطف پارچه یی سرخ.

۴- خط : نستعلیق متوسط، خوانا، پخته، عنوانها و نشانه‌ها شنگرف روشن، قرن ۱۳ ه ق.

۵- کاتب : «پیر مهدی شاه»، تاریخ کتابت ندارد. «تم تمام شد کتاب یوسف و زلیخا......دستخط فقیر حقیر پیر مهدی شاه تحریر یافت

برای نفس نفیس خویش ،

نوشته بماند سیه بر سفید
نویسنده را نیست فردا امید» .

۶- **مؤلف** : یا (شاعر) : «مولانا نورالدین عبدالرحمن جامی ۸۱۷—۸۹۸ ه‍ ق» (رک : یوسف و زلیخا ۲۱۳/۸۹۰) .

۷- **آغاز** :

«الهی غنچهٔ امید بگشای
گلی از روضهٔ جاوید بنمای»

۸- **انجام** :

«سیاه کارمکن چون نامهٔ خویش
بسوزی از چشم چون نامهٔ خویش

از این صحرا چواو خالی ماه کن
و زین سودا سود ای طی نامه کن

زبان را گر شمایی خامشی به
که هست از هر چه گویی خامشی به»

۹- **چگونگی** : این نسخه سهو القلم کاتب فراوان دارد اما کامل است . بعضی از لغات به قلم شنگرف معنی کرده شده ، (رک : یوسف و زلیخا ۲۱۳/۸۹۰) .

۸۹۰
۲۱۳

یوسف و زلیخا

[ادب ، فارسی ، منظوم ، مثنوی]

۱- **اندازه** : — بیرونی : ۲۳/۵×۱۵×۳ س م . — درونی : ۱۵ س ۱۷/۵×۹/۵ س م .

۲- **اوراق** : ۱٤۲ ورق . ۲۸٤ صفحه .

۳ - **کاغذ** : ضخیم زرد رنگ هندی ، وصالی شده ، جلد مقوایی زرد روشن رنگ با عطف پارچه‌یی .

٤- **خط** : نستعلیق نیمه جلی (متن) و خفی (میان سطر ها) ، خوانا ، روشن ، پخته ، عنوانها و نشانه ها شنگرف روشن ، قرن ۱۲ و ۱۳ ه ق .

۵- **کاتب** : «**غلام محمد عربی**» ، تاریخ کتابت ، سال «**۱۲۲۲ ه ق**» : «تمت تمام کتاب مسمی زلیخا در قصبهٔ سرکدهن خامنویس غلام محمد عربی ، سنهٔ ۱۲۲۲» .

٦- **مؤلف** : یا (شاعر) : «**مولانا نورالدین عبدالرحمن جامی ۸۱۷—۸۹۸ ه ق**» . (رک : یوسف و زلیخا ۸۹۰/۲۵٤) .

۷ - **آغاز** : «رب یسر ولا تعسر ، بسم الله الرحمن الرحیم ،

الهی غنچهٔ امید بکشاء
گلی از روضهٔ جاوید بنماء
بخندان از لب آن غنچه باغم
و زین گل عطر پرور کن دماغم

درین محنت سرای بیمواسا
بنعمتهاء خویشم کن شناسا
ضمیرم را سپاس اندیشه گردان
زبانم را ستائیش پیشه گردان»

۸- انجام :

«سخن را از دعا دادی تمامی
بآمرزش زبان بکشاء جامی
سیه کاری مکن چون خامهٔ خویش
بشو از چشم پر خون نامهٔ خویش
درین صحرا جواد خامه پی کن
و زین سوداء خامه نامه طی کن
زبان را کو شهالی خامشی ده
که هست از هر چه گویی خامشی به»

۹- چگونگی : رسم الخط این نسخه با دیگر نسخ فرق دارد . در خیلی از جای ها «همزه» به جای «یاء» به کار برده می شود : «بگشاء» و «بناء» زیر حرف «ی» دو نقطه گذارده شده ، «همزه» و «ی» باهم می آید ، مانند «بشوئید» ، «آسائیم» ، «گویئی» . میان «ک» و «گ» فرق نیست . تقریباً همهٔ لغات دقیقاً در لا بلای سطور معنی شده است و الفاظ مشکل معرب (مشکول) است . سهو القلم کاتب ندارد و با دقت و مواظبت کتابت گشته است . در صفحات آغاز و انجام آن ، یادداشت هایی به قلم تازه دارد . اثر انگشت دارد . نشانهٔ سهر دارد که سخت خوانده می شود : «شیخ خدا بخش دستگیر......» (رک : یوسف و زلیخا ۲۵٤/۸۹۰) .

۸۹۰
۲۴۵

یوسف و زلیخا

[ادب ، فارسی ، منظوم ، مثنوی]

۱- اندازه : — بیرونی : ۳۱ × ۱۷ × ۳ س م . — درونی : ۱۵ س ۱۷/۵ × ۹/۵ س م .

۲- اوراق : ۱۳۸ ورق . ۲۷۴ صفحه .

۳- کاغذ : ضخیم زرد روشن رنگ سیالکوتی ، اندکی آب دیده ، وصالی شده ، جلد مقوایی کرباسی ، در غلاف کرباسی سفید رنگ .

۴- خط : نستعلیق ، نا پخته ، سخت خوانا ، عنوانها و سرفصلها شنگرف ، جدول دو خطی درمیان مصرع ها و یک خطی در کنارهٔ صفحات ، قرن ۱۲ ه ق .

۵- کاتب : نام کاتب در اصل کتابت شده اما بعداً روی نام و لقب کاتب خط کشیده و آن را محو کرده اند : «تمت تمام شد بعون الله تعالی کتاب (یوسف و) و زلیخا مصححه ...... حضرت شیخ مولوی صاحب قدس الله سره العزیز از دست خط فقیر نیازمند ...... (محو شده) ...... که از هر خواننده طمع دعا دارم که باری تعالی از کرم خود بخشش کرده ،

سیاهی سیاه هست کاغذ سفید
نویسنده را نیست فردا امید»

تاریخ کتابت ندارد .

۶- مؤلف : یا (شاعر) : «مولانا نورالدین عبدالرحمن جامی ۸۱۷ - ۸۹۸ ه ق» . (رک : یوسف و زلیخا ۲۵۴/۸۹۰) .

۷- آغاز : «رب یسر و تمم بالخیر بسم الله الرحمن الرحیم ،

«الٰهی غنچهٔ امید بگشای
گلی از روضهٔ جاوید بنمای

بخندان از لب آن غنچه با غم
و زین گل عطر پرور کن دماغم

درین محنت سرای بی مواسا
بنعمت های خویشم کن شناسا

ضمیرم را سپاس اندیشه گردان
زبانم را ستایش پیشه گردان»

۸- انجام :

«سخن را از دعا دادی تمامی
بآمرزش زبان بگشای جامی

سیه کاری مکن چون خامهٔ خویش
بشو از چشم پر خون نامهٔ خویش

ازین صحرا جوادی خامه پی کن
و زین سودا (سواد) نامه طی کن

زبان را گوشمال خاموشی ده
که هست از هر چه گویی خاموشی به»

۹- چگونگی : این نسخه را سهوالقلم کاتب اندک است . کتابت آن به روش رسم الخط اردو است . الفاظ مشکل و اشعار دیر فهم را میان سطرها و کنارهٔ صفحه ها معنی و شرح کرده اند . در صفحهٔ ۲۷۵ یادداشتی به عربی و فارسی دربارهٔ قرآن و مسجد و شریعت و علم و عمل دارد : «باسم سبحانه من استخف بالقرآن اوی المسجد او الشریعت او بالعلم او بالعمل فهو کافر» .

۸۹۰
۲۵٤

یوسف و زلیخا

[ادب ، فارسی ، منظوم ، مثنوی]

۱- اندازه : — بیرونی : ۲۷/۵ × ۱۸ × ۲/۵ س م . — درونی : ۱۷ س × ۱۰ × ۲۰ س م .

۲- اوراق : ۱۳۰ ورق . ۲۶۰ صفحه .

۳- کاغذ : ضخیم زرد تیره رنگ و حنایی هندی ، آب دیده ، کرم خورده ، وصالی شده ، جلد مقوایی سفید رنگ با عطف شیرازه دار ملون و پارچه یی سیاه .

٤- خط : نستعلیق خوش ، روشن ، خوانا ، عنوانها و سرفصلها و نشانه ها شنگرف روشن ، قرن ۱۱ ه ق .

۵- کاتب : «**محمد فاضل پسر حضرت میان خورشید**» ، تاریخ کتابت ندارد . «تم (۱٦ بار) راقمه فقیر حقیر پرتقصیر محمد فاضل پسر حضرت میان خورشید متوفی آخون موضع پرتانوالی تحریر یافته» . متأسفانه روی چند جملهٔ آخر را که کاتب دربارهٔ خود نگاشته است سیاه و محو کرده اند !

٦- مؤلف : یا (شاعر) : «**مولانا نورالدین عبدالرحمن جامی** متوفی ۸۱۷ - ۸۹۸ ه ق» . (رک : یوسف و زلیخا ۱٤۵/۸۹۰) .

۷- آغاز : «رب یسر و تمم بالخیر بسم الله الرحمن الرحیم ،

الٰهی غنچهٔ امید بگشای
گلی از روضهٔ جاوید بنمای

بخندان از لب آن غنچه باغم
و زین گل عطر پرور کن دماغم

درین محنت سرای بی مواسا
بنعمتهای خویشم کن شناسا

ضمیرم را سپاس اندیشه گردان
زبانم را ستایش پیشه گردان»

۸- انجام :

«سخن را بر دعائی دادی تمامی
بآمرزش زبان بگشای جامی

سیه کاری مکن چون خامهٔ خویش
بشوی از چشم پر خون نامهٔ خویش

ازین صحرا جواد خامه پی کن
و زین سودا سواد نامه طی کن

زبان را گو شهای خاموشی ده
که هست از هرچ گویی خاموشی به»

۹- چگونگی : این نسخه را درمیان سطرها و کنارهٔ صفحات شرح و حواشی و معانی لغات بسیار است . در حدود ۴۴۲۰ بیت دارد . سهو القلم کاتب اندک دارد . در صفحات آغاز و انجام آن دعاها و اشعاری کتابت شده است از جمله این قطعه ، به مطلع :

«شیخ سعدی :

ناگه عقابی ز مکانی بهوا خواست
از بهر طمع طعمه پر وبال بهار است

و مقطع :

سعدی تو بدرکن ز سر این گرد هوا را
دیدی زمنی کبر عقابی چه بلا خاست»

البته دربارهٔ اینکه این قطعه از سعدی شیرازی و یا از ناصر خسرو قبادیانی بلخی است بحث ها و جست و جوهایی شده است .

و این قطعه به مطلع :

«چند سوزم در فراقت یا محمد مصطفی
کی به بینم من جمالت یا محمد مصطفی»

و به مقطع :

«شد «حسین» از جان غلامت کائنات سروری
با محبان کن شفاعت یا محمد مصطفی»

فهارس هفت گانهٔ این کتاب

۱- فهرست موضوعات نسخه‌های خطی .

۲- فهرست نامهای اشخاص، مؤلفان ، مترجمان ، شارحان ، شاعران .

۳- فهرست نامهای کاتبان یا خطاطان .

٤- فهرست کلمات و نامهایی که از روی نشان مهرها خوانده شده است .

٥- فهرست مصراع‌های اول اشعار پراکنده در نسخه‌ها .

٦- فهرست نامهای کتابها ، نسخه‌ها ، رساله‌ها ، مجموعه‌ها .

۷- فهرست نامهای جای‌ها .

نمونه‌ها .

درست نامه .

فهرست موضوعات نسخه‌های خطی

آ

آثار پیمبران ۳۱۹
آخرالزمان ۴۵۷
آداب الدعا ۱۶۱
آداب عارفان ۴۵۷
آداب قرائت در نماز ۱۸۵
آداب مکاتبت ۴۲۱
آداب نماز ۳۲۵
آغاز آفرینش ۳۵۲
آفرینش آدم ۴۶۵
آفرینش ابلیس ۳۵۱
آفرینش جهان ۶ ، ۶۰۱
آفرینش عالم ۳۵۱
آفرینش موت ۶۱
آفرینش نور ۳۱۹
آلمانی ۳۷۳
آیات قرآن ، آیات قرآنی ، آیه‌های قرآن ـ ۷۵ ، ۱۰۵ ، ۱۴۳ ، ۱۴۴ ، ۱۷۷ ، ۱۹۵ ، ۲۱۳ ، ۲۲۷ ، ۲۶۱ ، ۳۱۹ ، ۳۲۴ ، ۳۲۵ ، ۳۳۱ ، ۳۳۳ ، ۳۵۲ ، ۳۵۳ ، ۳۵۷ ، ۳۶۵ ، ۳۶۶ ، ۳۹۴ ، ۴۱۵ ، ۴۵۱ ، ۴۵۳ ، ۴۵۴ ، ۴۶۱ ، ۵۲۵ ، ۶۳۷ ، ۶۴۱ ، ۶۵۸ ، ۶۶۲
آیات کوفی قرآن ۲۰۵
آیات مدنی قرآن ۲۰
آیات مکی ۲۰۵
آیین جمله بندی و جمله شناسی ۵۶۲

ا

ابجد ۱۰۵ ، ۴۳۰ ، ۴۴۱ ،
ابواب اللباس والزینه
اجاره ۱۴۱ ، ۲۴۳
اجماع ۱۳۳
اجماع الاسد ۴۴۷
اجوف ۲۸۶
اجیر خاص و مشترک ۶۹۵

احادیث ۷، ۸، ۲۲، ۴۷، ۴۹، ۵۴،
۷۵، ۱۴۳، ۱۴۴، ۱۵۷، ۱۶۱،
۱۶۲، ۲۱۳، ۳۲۳، ۳۲۴، ۳۲۵،
۳۳۱، ۳۶۶، ۴۵۳، ۴۶۵، ۴۸۹،
۵۱۹، ۵۲۵، ۵۹۱، ۶۳۴، ۶۴۱،
۶۵۲، ۶۵۸
احادیث اهل سنت و جماعت ۲۵۸
احادیث بیع ۲۵۸
احادیث دعایی ۲۵۸
احادیث روزه ۲۵۸
احادیث طبی ۳۴۸
احادیث متواتر ۵۰۹
احادیث مواعظ و حکم ۶۳۳
احادیث نبوی ۶، ۱۷۷، ۱۹۵، ۲۲۷،
۲۵۸، ۲۶۱، ۳۱۹، ۳۳۳، ۳۵۶،
۳۹۴، ۴۵۰، ۶۳۲
احادیث وصیت ۲۵۸
احتراز کردن از چند قسم زنان ۵۱۵
احرام ۴۰۷
احکام اسلامی ۶۵۶
احکام بسم الله تعالی ۲۲۰
احکام دینی اسلام ۳۰۵، ۵۸۶
احکام راآن ۲۲۰
احکام عملی فقه اسلام ۱۶۶، ۱۹۷، ۳۶۴
احکام فقه ۲۷۱، ۳۲۵، ۴۷۱، ۵۱۵
احکام فقه اسلام ۹۲، ۹۴، ۱۸۵، ۵۲۵،
۵۸۴
احکام فقهی ۸۰، ۶۶۰
احکام منسوخه در قرآن ۶۴۴
احکام نماز ۳۵، ۳۰۴، ۳۰۵، ۴۷۹،
۵۲۹
احلام یقظه ۴۸۲
احوال پیمبران ۳۱۹
احوال حضرت محمد (ص) ۳۱۹
اخبار ۵۱۹، ۶۵۱، ۶۵۲
اخبار تاریخی ۱۷۸
اخبار دینی ۱۹۵
اخبار عرفانی ۱۷۸
اخبار قرآنی ۳۶۶
اختر شناسی ۶۷۳
اخفاء (در قرآن، در صرف) ۹۶، ۱۷۹،
۲۲۰، ۳۰۴، ۶۱۶، ۶۶۶
اخلاص ۶۳۴
اخلاق ۶۴، ۹۸، ۱۱۰، ۱۴۶، ۱۵۰،
۳۷۷، ۳۹۳، ۳۹۴، ۳۹۵، ۵۹۷
ادب (ـ فارسی، ـ عربی، ـ اردو، ـ پنجابی،
ـ ترکی) ۹، ۱۱، ۱۴، ۱۶، ۲۸،
۳۰، ۳۴، ۳۵، ۳۷، ۳۹، ۴۱،
۵۶، ۶۲، ۶۴، ۶۶، ۶۹، ۷۱،
۷۳، ۷۵، ۹۷، ۹۹، ۱۰۰، ۱۰۵،
۱۳۴، ۱۴۱، ۱۴۳، ۱۴۸، ۱۶۹،
۱۹۰، ۱۹۲، ۱۹۷، ۱۹۹، ۲۰۱،
۲۱۰، ۲۱۲، ۲۱۴، ۲۱۵، ۲۲۷،
۲۳۵، ۲۳۷، ۲۴۵، ۲۴۸، ۲۵۰،
۲۵۳، ۲۵۸، ۲۶۷، ۲۷۲، ۲۷۳،
۲۸۲، ۲۸۷، ۲۸۹، ۳۱۲، ۳۱۴،
۳۱۶، ۳۵۵، ۳۵۹، ۳۷۵، ۳۷۷،
۳۷۹، ۳۸۱، ۳۸۲، ۳۸۴، ۳۸۶،
۳۹۰، ۳۹۳، ۳۹۴، ۳۹۵، ۳۹۷،
۴۱۲، ۴۱۴، ۴۲۶، ۴۳۱، ۴۳۴،
۴۳۵، ۴۴۱، ۵۷۵، ۵۹۱، ۵۹۵،
۶۰۶، ۶۱۰، ۶۱۲، ۶۱۸، ۶۲۲،

۶۲۴ ، ۶۴۵ ، ۶۴۷ ، ۶۸۳ ، ۶۸۶ ،
۶۹۹ ، ۷۰۱ ، ۷۰۳ ، ۷۰۵ ، ۷۷۷
ادب فارسی (رک : ادبیات فارسی) ۳
ادبیات سنسکریت ۳۱۶
ادبیات عرب ۱۵۹
ادبیات فارسی (رک : ادب فارسی) ۷۷
ادعیه ۴۴۹ ، ۵۰۳
ادغام (در قرآن ، در صرف) ۹۶ ، ۱۶۸ ، ۱۷۹ ، ۲۲۰ ، ۳۰۴ ، ۵۵۸ ، ۶۱۶ ، ۶۶۶
ادویه ۵۶۸
ادویهٔ جلاب ۵۷۰
ارث ۹۴ ، ۱۹۷ ، ۲۴۳ ، ۲۹۳ ، ۳۷۰ ، ۴۰۶ ، ۶۹۷
ارث در فقه اسلام ۲۹۱ ، ۲۹۳
اردو (ادب ـ ، شعر ـ ، زبان ـ ،) ۱۵ ، ۱۸ ، ۷۱ ، ۷۳ ، ۷۵ ، ۱۱۲ ، ۱۳۱ ، ۱۸۲ ، ۲۷۳ ، ۴۴۹ ، ۴۵۰ ، ۵۹۷ ، ۵۹۸ ، ۶۵۲
ازدواج ۱۸۹ ، ۳۷۰ ، ۴۰۶
اسامی ادویهٔ مرکب ۵۷۵
اسامی اشیاء مفرده و مرکبه ۵۷۴
اسامی اطعمه ۵۷۴
اسامی امراض عامه ۵۷۴
اسامی امراض مختصه ۵۷۴
اسامی اوزان ۵۷۵
اسامی تجویف البدن ۵۷۴
اسامی حمیات ۵۷۴
اسامی داروها ۵۷۴
اسامی طبائع و معانی آن ۵۷۴
اسامی علل حادثه در بدن ۵۷۴
اسامی قراء ۶۱۶
اسامی قرابادینات ۵۷۴
اسامی ماه‌های فرنگی ۳۰
استحسان ۳۰۹
استخراج خبایا ۲۲۵
استخراج مطلق ۲۲۵
استعاذه ۶۱۶
استعارات ۱۷۰ ، ۳۳۴ ، ۳۳۵ ، ۳۳۸
استعاره ۱۵۹
استفهام ۶۲۲
استنجاء ۳۰۹
استهزاء ۶۶۰
اسقلیناس ۲۱۸
اسلام ۶۲ ، ۱۵۲ ، ۱۷۳
اسم (در صرف ، در نحو ، در دستور زبان فارسی) ۲۸۶ ، ۳۰۰ ، ۳۰۲ ، ۳۰۴ ، ۵۵۱ ، ۵۵۲ ، ۵۵۳ ، ۵۵۷ ، ۵۶۲
اسماء اعظم ۴۹
اسماء الافعال ۲۸۰
اسماء الحسنی ۴۹ ، ۱۲۹
اسم اعظم ۴۹۴
اسم تفضیل ۳۰۲ ، ۵۵۱ ، ۵۵۷
اسم فاعل ۶۲۲
اسم فعل ۶۲۲
اسم مفعول ۶۲۲
اسمهای عشرة المبشرین ۱۶۶
اسناد ۳۱ ، ۳۲ ، ۳۸ ، ۴۲۱ ، ۶۱۴
اسناد خبر (خبر ، مسند ، مسندالیه) ۲۵۵
اشارات ادبی ۲۸۶
اشتقاق ۱۵۹ ، ۱۷۰ ، ۱۸۸ ، ۲۸۹ ، ۳۳۵ ، ۳۶۴

اشعار اردو ۳۸٤ ، ۵۷٦
اشعار پنجابی ۱۸۱ ، ۱۹۲
اشعار دینی ۱۹۹
اشعار طبی ٦۱۰
اشعار عربی ۳۲۹ ، ۳٦۸ ، ٤۲٤ ، ٤٦۱ ، ٤۷۸
اشعار عرفانی ۱۹۹ ، ۳٦۷
اشعار فارسی ۲۰۸ ، ۲۲۷ ، ۳۲۹ ، ۳٦۸ ، ٤۲۸ ، ٤٦۱ ، ۵۷٦ ، ۵۹۱ ، ۵۹۷ ، ٦۱۲ ، ٦۲۱ ، ٦۲۲ ، ٦٤۷
اشعار مذهبی ٤۵۲
اشکال شانزده گانهٔ رمل ٤۱۱
اشکال کواکب (رمل) ٤۱۱
اصحاب صفه ٤۷۸
اصحاب فرایض ۱۹٦
اصطلاحات ۳۳۵ ، ۳۳۸
اصطلاحات اجتماعی ٦۱۲
اصطلاحات ادبی ٤۲۱
اصطلاحات اداری ٦۱۲
اصطلاحات پزشکی (رک : اصطلاحات طبی) ۳۲ ، ۵۷۵
اصطلاحات داروئی ۷۹ ، ٤۰۰
اصطلاحات دفتری ٦۱۲
اصطلاحات رمل ۲۲۵ ، ٤۱۱ ، ۵٦۷ ، ٦۹۱
اصطلاحات ریاضی ٤۲۱
اصطلاحات ریاضی فارسی و عربی ٤۲۱
اصطلاحات طبی (رک : اصطلاحات پزشکی) ۵۲ ، ۳٤۹ ، ٤۰۲
اصطلاحات عرفانی ۹۸
اصطلاحات علمی ۳٤۷
اصطلاحات فارسی ٦۲٤
اصطلاحات فارسی طبی هندی و پاکستانی ۵۷۰
اصطلاحات کشاورزی ٦۱۲
اصطلاحات نامه نگاری ٤۲۱
اصطلاحات نجومی ٦۹۱
اصطلاحات وزارتی ٦۱۲
اصول دین ٦٤۱
اصول دین اسلام ۱۷۲ ، ٤۸۵
اصول علم حکمت ۵٦۸ ، ۵٦۹
اصول فقه ۱۳۱ ، ۱۵۰ ، ۲۳۰ ، ٤٤۷ ، ٤٤۸ ، ۵٤۵ ، ۵۹۹ ، ٦۰۰
اصول فقه اسلام ۱۵۲
اصول فقه حنفی ٤٤۸
اصول فقه شافعی ٤٤۸
اطناب ۲۵٦
اظفار (در قرآن) ۱۷۹ ، ۲۲۰
اعتزال ۲۷٦
اعتقادات ۳٦٦
اعتکاف ٤۰۳ ، ۵۸٦
اعداد ٦۹۱
اعداد ابجدی ٤۹٤
اعلال (در قرآن ، در صرف) ۱۷۹ ، ۳۰٤ ، ۵۵۸ ، ٦٦٦
اعمال پیامبران ۳۱۹
اعمال شب نوزدهم و بیستم و بیست و یکم ماه رمضان ٤۹۳
افسانه ۷۷
افعال القلوب ۲۸۰
افعال المدح والذم ۲۸۰

افعال المقاربه ۲۸۰
الافعال الناقصه ۲۸۰
افعال ۳۰۹
اقامت ۴۴۱
اقبال ۵۰۴
اقرار چهار کس در احکام شرع ۶۶۰
اقرار نامه ۳۲
اقطاب فرقهٔ بخاریان ۴۷۵
اقوال پیمبران ۳۱۹
اقوال دربارهٔ قرآن ۳۶۶
اکراه ۳۱۰
ال (حرف تعریف عربی) ۳۸
الفاظ انگلیسی ۴۲۰
الفاظ پزشکی ۳۱۲
الفاظ رمل ۲۲۵
الفاظ طبی ۳۴۷
الفاظ عرفانی ۳۹۴
الفاظ قرآنی ۶۶۶
الفاظ هندی ۴۲۰
الفاظی که در اوایل اسماء باشد ۲۲۱
الفاظی که در زواید افعال باشد ۲۲۲
القاب ۵۸ ، ۴۲۱
امالهٔ کسره ۵۵۵
امانت ۳۰۹
امانت نامه ۳۹
امر (فعل –) ۶۲۲
املاء ۳۳۵ ، ۶۸۷ ، ۷۰۴
املای زبان فارسی ۳۲۴
انجاس ۵۸۶
اندرز (رک : پند و اندرز) ۲۷۵ ، ۴۶۵ ، ۵۷۷ ، ۶۲۲
انشاء ۲۵۷ ، ۴۲۰
انشای فارسی ۲۲۹ ، ۴۲۱ ، ۴۴۳
انشای منشیانه ۵۸ ، ۲۱۵
انشای منشیانهٔ ادبی و تاریخی ۳۵
انشاء نگاری ۶۱۴
انشاء نویسی ۳۶۱
انفاق مال ۴۸۸
انگشتری ۳۸۴
انگلیسی ۲۷۴
اوراد ۴۸ ، ۸۰ ، ۸۳ ، ۴۴۹ ، ۴۵۰ ، ۴۵۲ ، ۴۷۵ ، ۴۷۶ ، ۴۹۳ ، ۴۹۶ ، ۵۰۳ ، ۵۱۶ ، ۵۱۹
اوراد و ادعیه ۴۵۱
اورادهاء مشایخان ۴۷۳
اوزان دارو شناسی (رطل ، درم ، کیل ، قراریش ، صاع ، مکوک ، ابریق ،...) ۵۷۴
اوزان شعر ۴۱۴
اهل سنت و جماعت ۵۳۴
ایجاز ۲۵۶
ایمان ۱۱۱ ، ۳۰۴ ، ۵۳۲

ب

بابا ۳۸۴
بحر خفیف ۹۱ ، ۲۲۵
بحر رجز مثمن کامل ۱۱۱ ، ۵۱۵
بحر رمل مسدس محذوف و مقصور ۴۷۱
بحر رمل مثمن محذوف یا مقصور ۵۱۵
بحر سریع ۱۱۱ ، ۵۹۵
بحر متقارب مثمن محذوف و مقصور ۱۱ ، ۱۵ ، ۶۴ ، ۹۲ ، ۴۷۱

بحر مضارع ۷۰۱
بحر هزج مسدس محذوف و مقصور ۳۹۸ ، ۴۷۱ ، ۶۵۰ ، ۶۸۵
بدعت ۵۰۹
برص ۵۷۱
بروج دوازده گانه ۴۳۰ ، ۵۲۲
برهان ۵۷۶
بسمله ۶۱۶
بشر دوستی ۴۶۵
بعث خلایق قبور ۶۲
بقا ۴۴۱ ، ۴۷۲
بکرمی (سال -) ۱۳۴
بلاغت ۲۵۳ ، ۲۵۵ ، ۳۶۴
بندگان آزاد (درفقه اسلام) ۹۴
بندوق لاهوری ۶۲۳
بهبود امراض با تعویذ ۳۳۱
بهشت ۲۰۹ ، ۴۵۵ ، ۴۶۰ ، ۴۷۰ ، ۵۲۴ ، ۵۸۴
بهشت و دوزخ ۳۲۶
بیان ۲۵۵
بیان جهر و مخافت در تهذیب ۱۸۵
بیع ۱۴۱ ، ۲۴۲ ، ۲۴۳ ، ۶۴۵ ، ۶۵۷
بیماری ها ۶۱۰
بیوت دوازده گانهٔ رمل ۴۱۱
البیوع ۵۸۸

پ

پادزهر معدنی ۳۴۷
پارسی ۲۳۹ ، ۳۵۱ ، ۴۷۳ ، ۵۲۹
پته ۶۲۴
پروانجات ۴۱ ، ۴۴۴ ، ۶۱۲
پروانه ۳۲ ، ۳۸ ، ۶۲۱
پنجابی (ادب ، زبان ، لغت) ۳۲ ، ۶۹ ، ۷۵ ، ۹۶ ، ۱۰۵ ، ۱۶۶ ، ۱۸۰ ، ۱۸۲ ، ۱۹۵ ، ۲۷۳ ، ۲۷۴ ، ۲۷۵ ، ۳۷۳ ، ۴۴۱ ، ۴۵۱ ، ۴۵۳ ، ۴۶۳ ، ۴۹۶ ، ۵۶۷ ، ۶۰۳ ، ۶۹۶
پند و اندرز (رک : اندرز) ۴۷ ، ۷۷ ، ۹۱ ، ۱۱۱ ، ۵۱۵ ، ۶۰۷
پهلوی (زبان -) ۱۳۵
پیر ۱۷۷ ، ۲۲۶ ، ۴۳۹ ، ۴۴۰ ، ۴۶۵

ت

تاریخ ۷۷ ، ۱۲۸ ، ۱۳۴ ، ۳۶۶ ، ۶۰۱
تاریخ پیغمبران ۳۵۱
تاریخ تصوف ۴۶۵
تاریخ مذهب ۱۵۲
تبدیل حروف عله ۳۰۴
تتمیم (در قرآن) ۱۶۸
تجربه ۵۶۸
تجرید ۴۴۰
تجزیه و ترکیب ۶۶۷ ، ۶۶۸
تجوید ۱۳ ، ۹۵ ، ۹۶ ، ۱۶۷ ، ۱۶۸ ، ۱۷۹ ، ۲۱۹ ، ۲۲۰ ، ۲۲۱ ، ۲۴۰ ، ۲۴۱ ، ۳۶۶ ، ۶۱۴ ، ۶۶۶
تحریر ۷۹
تحلیل ۴۷۴
تحمید ۴۷۴
تخفیف (در قرآن ، در صرف) ۳۰۴
تخفیف همزه ۵۵۸
تخلیق آدم ۵۱۹
تذکیر (علم -) ۶۱

تراجم رجال اسلام ۱۲۹
تربیت مذهبی ۱۴۶
ترتیب خواندن دعوت براهل قبور ۲۹۷
ترجیع بند ۶۶۶
ترجیع‌بند عرفانی ۴۳۹
ترسایان ۳۶۶
ترقیق (در تجوید) ۶۱۷
ترک دنیا ۴۴۰
ترکی (زبان ـ ، ادب ـ) ۲۰۱ ، ۲۰۳ ، ۲۷۳ ، ۶۷۹
ترکیبات داروی ۴۰۰
ترکیب مداد ۵۳۹
تزویج ۴۸۲
تسبیح ۳۰۴ ، ۳۰۵ ، ۴۷۴ ، ۶۳۷
تسبیحات (رک : تسبیح) ۵۸۴
تسخیر ۲۹۷
تسخیرجن و دفع آسیب او ۲۹۵
تسکین حروف ۵۶۷
تشبیهات فارسی ۶۸۶
تشیع (رک : شیعه ، شیعیان) ۶۸۸
تصدیق ۱۴۱
تصریف (رک : صرف) ۱۳۷ ، ۲۹۸
تصوف (رک : عرفان) ۱۱۱ ، ۱۷۶ ، ۱۹۲ ، ۱۹۴ ، ۲۲۵ ، ۲۲۷ ، ۲۹۵ ، ۲۹۷ ، ۴۳۹ ، ۴۴۰ ، ۴۴۱ ، ۴۵۷ ، ۴۷۱ ، ۴۷۲ ، ۵۹۱
تعبیر خواب ۴۸۱ ، ۴۸۲ ، ۴۸۴
تعقیب ۴۹۴
تعقیدات لفظی ۲۸۴ ، ۲۹۱
تعلیچکات (تعلیقه‌جات) ۶۱۲
تعلیات دینی ۱۶۷
تعویذ ۵۶ ، ۷۱ ، ۷۹ ، ۸۰ ، ۱۰۴ ، ۱۰۵ ، ۱۲۲ ، ۱۲۵ ، ۱۲۶ ، ۲۰۳ ، ۲۸۴ ، ۳۳۰ ، ۳۵۷ ، ۴۳۰ ، ۴۵۱ ، ۴۵۲ ، ۴۶۱ ، ۴۹۰ ، ۴۹۳ ، ۵۳۹ ، ۵۴۶ ، ۵۶۷ ، ۵۸۶ ، ۶۰۳ ، ۶۶۲ ، ۶۸۳
تعویذات (رک : تعویذ) ۳۲۹ ، ۴۷۶
تعویذ دربارهٔ درد دندان و درد چشم ۵۸۶
تعویذ دربارهٔ درد شکم ۵۸۶
تعویذ نویسی ۱۲۶
تغزل ۵۳۸
تفخیم (در تجوید) ۱۶۸
تفرید ۴۴۰
تفریق (در حساب) ۴۱۸ ، ۴۲۰
تفسیر ۱۲۶ ، ۱۲۷ ، ۲۰۹ ، ۲۳۱ ، ۳۱۸ ، ۳۶۴ ، ۴۰۷ ، ۵۱۱ ، ۵۹۰ ، ۶۳۴ ، ۶۳۶
تفسیر آیات ۶۵۲
تفسیر ادبی قرآن ۳۶۶
تفسیر دینی قرآن ۳۶۶
تفسیر عرفانی قرآن ۳۶۶
تفسیر قرآن ۲۳۳ ، ۶۱۸
تفسیر کلمات قصار ۴۹۶
تقاضا نامه ۳۸۴
تقسیم (در حساب) ۴۱۸ ، ۴۲۱
تکبیر ۴۷۴
تکبیر گفتن ۴۵۶
تمسخر ۶۶۰
تمسک ۳۲
تمسکات ۶۱۲
تمسکات شرعی ۶۲۴
تناسب (در حساب) ۴۱۸ ، ۴۲۰

تنافر معنوی ۲۸٤ ، ۲۹۱
تنوین (در قرآن ، در صرف) ۱۶۹ ، ۱۷۹ ،
۳۲۶ ، ۶۱۶
توبه ۵۹۱ ، ۶۲۸ ، ۶۶۱
توبه کردن ٤٤۰
توحید ۹۲ ، ۲۲۷ ، ۲۹۶ ، ۲۸۷ ، ۳۰۷ ،
۳۰۹ ، ٤۳۹ ، ٤۷۱ ، ۵۲۵ ، ۶۰۱ ،
۶٤۰ ، ۶۶۳ ، ۶۶٤
توضیحات لغوی ٤۲۰
توضیحات منطقی ٤۲۰
توقیع ۱۳۵
توکلت علی الله ٤۸۲
تیمم ۱٤۱ ، ۱۶۶ ، ۳۰۹ ، ۳۶٤ ، ٤۰۶ ،
٤۷۹ ، ۵۸۶ ، ۶۳۲ ، ۶۶۳

ث

ثواب شب قدر ۶۲

ج

جاروب دادن ٤۵۶
جازمهٔ فعل مضارع ۲۸۰
جحد (فعل -) ۶۲۲
جدول اعداد ٤۲۰ ، ٤۳۵
جدول رمل ۵۶۳ ، ۵۶۷
جدول لگاریتم ٤۲۰
جذام ۵۷۱
جماعت (در رمل) ۲۲۵ ، ٤۱۱
جمع (در حساب) ٤۱۸ ، ٤۲۰
جنازه (در فقه) ۶۲
جنوب الرمل ۶۹۲
جوارش (گوارش) ۳٤۹
جوانمردی ۱۵۰
جهاد ۳۱۰ ، ۳۷۰ ، ٤۵٤ ، ٤۷۱ ، ٤۸۸ ،
۶۰۵
جهودان ۳۶۶

چ

چاپ سنگی ٤۲۱
چغه ۳۸٤
چکنامه ۶۲٤
چهارده معصوم ۵۶۹
چهلهاء بزرگان ٤۷۳
چیستان (رک : معما) ۵۸۰

ح

حج ۱۰۶ ، ۱٤۱ ، ٤۷۱
حج اکبر ٤۶۶
حد (در فقه) ۶۰۵
حدیث (رک : احادیث) ٤۷ ، ۱۰۵ ، ۱٤٤ ،
۱۵۹ ، ۲۰۹ ، ۲۹۶ ، ۳۰۸ ، ۳۱۸ ،
۳۳۹ ، ۳٤۰ ، ۳۷۷ ، ٤۵۱ ، ٤۵٤ ،
٤۶۳ ، ۵۰٤ ، ۵۱۱ ، ۵۱۹ ، ۶۰۱ ،
۶۱۸ ، ۶۳٤ ، ۶۵۳ ، ۶۵٤ ، ۶۶۲ ،
حدیث آحاد ۳۷۳
حدیث صحیح ۵۲ ، ۵٤ ، ۶۱
حدیث غریب ۳۷۳
حدیث متواتر ۳۷۲
حدیث مشهور ۳۷۳
حدیث نبوی به زبان سریانی ۳۹۷
حرز ۸۰ ، ۸۵ ، ٤۹۳ ، ۶۸۳
حرف (در عربی) ۲۸۶ ، ۳۰۰ ، ۳۰۲ ،
۵۵۱ ، ۵۵۳ ، ۵۵۷
حرف (در فارسی) ۵۶۲
حرف روی ۱۲۰ ، ۵۱۵

حروف (در عربی ، رک : حرف در عربی) ۳۰۰ ، ۶۹۱
حروف (در فارسی ، رک : حرف در فارسی) ۳۳۵
حروف اسماء الحسنی ۴۹۴
حروف جاره ۲۷۹
حروف جازمهٔ فعل مضارع ۲۸۰
حروف علت (علة) ۱۳۸ ، ۵۵۰ ، ۵۵۲
حروف (در قرآن) ۶۳۰ ، ۶۶۶
حروف مشبهه بالفعل ۲۷۹
حروف معجم ۲۲۰
حروف ناصبهٔ اسم ۲۸۰
حروف ناصبهٔ فعل ۲۸۰
حساب ۴۲۰ ، ۴۴۱ ، ۶۷۳
حساب چهار عمل اصلی ۴۲۰
حساب عددی ۲۷
حساب سیاق ۲۷
حق پدر و مادر ۲۰۹
حقوق زن و شوهر ۵۱۵
حقیقت ۲۲۷ ، ۲۹۷ ، ۳۸۹ ، ۴۳۹ ، ۴۷۱ ، ۶۴۱
حکایات (رک : حکایت) ۴۵ ، ۴۷۵ ، ۵۱۹ ، ۶۵۱ ، ۶۵۲ ، ۶۵۴
حکایات اخلاق ۱۷۷
حکایات تاریخی ۱۹۵
حکایات دینی ۱۷۷
حکایات عرفانی ۱۷۷ ، ۱۹۵
حکایات مذهبی ۵۴
حکایت (رک : حکایات) ۶۱
حکایت فرعون ۳۵۳
حکایت گوئی ۳۶۱
حکمت ۱۲۴ ، ۶۳۴
حکم مطلق (در رمل) ۲۲۵
حیض (در فقه) ۳۰۹ ، ۵۸۶ ، ۶۴۰

خ

خاصیت عصای موسی ۳۵۹
خانه‌های رمل ۲۲۵ ، ۵۶۳
خبر ۴۵۱ ، ۵۰۴ ، ۵۱۹ ، ۶۶۲ ، ۶۶۷
خبرهای اساطیری ۶۰۱
خدمت ۴۵۶
خرقه ۴۵۶
خرقه پوشیدن ۴۵۶
خرید و فروش زمین ۱۹۱
خسوف ۹۸
خشک شدن شیر عورت از پستان ۶۰۹
خشم فرو خوردن ۲۱۰
خضاب ۹۳
خط بهار ۹۳
خط بهار جلی ۵۸۷
خط بهار خوش ۶۵۳
خط تحریر ۹ ، ۳۶ ، ۴۵ ، ۴۸ ، ۵۱ ، ۵۹ ، ۹۳ ، ۱۰۷ ، ۱۱۲ ، ۱۲۳ ، ۱۳۰ ، ۱۳۲ ، ۱۵۵ ، ۱۸۶ ، ۲۱۵ ، ۲۳۱ ، ۲۳۵ ، ۲۳۸ ، ۲۴۳ ، ۲۴۴ ، ۲۷۲ ، ۲۷۶ ، ۲۹۲ ، ۳۳۱ ، ۳۴۵ ، ۳۸۹ ، ۳۹۳ ، ۳۹۴ ، ۴۱۲ ، ۴۱۵ ، ۴۲۲ ، ۵۶۰ ، ۵۶۳ ، ۵۸۸ ، ۵۹۶ ، ۵۹۷ ، ۶۶۴ ، ۶۶۵ ، ۶۶۷ ، ۶۷۰ ، ۶۷۲ ، ۶۷۴ ، ۶۷۶ ، ۶۸۰ ، ۶۹۰
خط تحریر آمیخته با شکسته ۲۱۷ ، ۲۴۵ ، ۲۸۷ ، ۳۳۰ ، ۵۲۸ ، ۵۴۶ ، ۶۱۷

خط تحریر خفی ٦٠ ، ٣٧١
خط تحریر خوش ٨٠ ، ١٨٨ ، ٢٩٤ ، ٥٧٥ ،
خط تحریر متوسط ١٢٥ ، ١٢٦ ، ١٢٨ ،
٢٩٥ ، ٣٥٥ ، ٤٠٤ ، ٦٢٣
خط تحریر متوسط آمیخته با شکسته ٦٢٩
خط ثلث ٧ ، ٤٨ ، ٩٢ ، ١٠٥ ، ١٢١ ،
١٣٢ ، ١٣٦ ، ١٤٦ ، ١٧٦ ، ١٧٨ ،
٢٠٤ ، ٢٠٨ ، ٢١٥ ، ٢٢٩ ، ٢٣١ ،
٢٤٠ ، ٢٦٥ ، ٢٦٧ ، ٢٧٦ ، ٢٩٢ ،
٣٣٠ ، ٣٣١ ، ٣٦٩ ، ٣٩٣ ، ٤٤٥ ،
٤٧٦ ، ٤٨٣ ، ٤٩٦ ، ٤٩٩ ، ٥٠٥ ،
٥٣١ ، ٥٤٢ ، ٥٩٠ ، ٦٠٢ ، ٦٠٦ ،
٦٣٣ ، ٦٤٠ ، ٦٥٦ ، ٦٦٤ ، ٦٧٠ ،
٦٨٦ ، ٦٩٢ ، ٦٩٤ ، ٦٩٥
خط ثلث آمیخته با نسخ ٥٩٩
خط ثلث جلی ٩٥ ، ١١٤ ، ٤٤٥ ، ٤٩٠ ،
٥٥٠
خط ثلث خفی ١١٤ ، ١١٧
خط ثلث خوش ٨٠ ، ١١٧ ، ١١٩ ، ١٣٠ ،
١٧٣ ، ٢٦٣ ، ٢٧٧ ، ٢٨٥ ، ٢٩٤ ،
٣٠٦ ، ٣٢٢ ، ٣٢٦ ، ٤٥١ ، ٤٥٢ ،
٤٧٢ ، ٤٩٤ ، ٤٩٥ ، ٥١٦ ، ٥٣٩ ،
٥٨٥ ، ٦٥٣
خط ثلث خوش آمیخته بارقاع ٦٧٣
خط ثلث خوش جلی ٣٧١
خط ثلث متوسط ٣٥٢
خط رقاع ٦٧٠
خط شکسته ٢٨ ، ٣٣ ، ٣٤ ، ٣٦ ، ٣٩ ،
٤١ ، ٤٣ ، ٥٣ ، ٥٦ ، ٥٩ ، ٦١ ،
٧٩ ، ٩٨ ، ١٠٥ ، ١٠٧ ، ١١٩ ،
١٢٣ ، ١٤٨ ، ١٥٣ ، ١٦٠ ، ١٦٢ ،
١٨٢ ، ١٨٦ ، ١٨٨ ، ١٩٠ ، ١٩٩ ،
٢١٥ ، ٢٣١ ، ٢٣٥ ، ٢٣٨ ، ٢٤٤ ،
٢٦٧ ، ٢٩٢ ، ٣٠٣ ، ٣٣١ ، ٣٤٠ ،
٣٦٠ ، ٣٨٩ ، ٣٩٣ ، ٤٢٢ ، ٤٣٠ ،
٤٧٦ ، ٤٨٦ ، ٤٩٦ ، ٥٥٠ ، ٥٥٥ ،
٥٦٣ ، ٥٩٧ ، ٦١٩ ، ٦٣١ ، ٦٣٣ ،
٦٥٩ ، ٦٧٠ ، ٦٧٢ ، ٦٧٣ ، ٦٩٠
خط شکستهٔ آمیخته با نستعلیق تحریری ٢٧٠
خط شکستهٔ جلی ٥٠٥ ، ٦٩٦
خط شکستهٔ خفی ٩ ، ٨٣ ، ٢٤٣ ، ٣٢٢ ،
٣٧١ ، ٣٩٦ ، ٤١٥ ، ٤٩٢ ، ٥٠٥ ،
٦٩٢ ، ٦٩٦
خط شکستهٔ خوش ٨٠ ، ٨٢ ، ١٨٨ ، ٢٩٤ ،
٤٧٢
خط شکستهٔ متوسط ٢٢٦ ، ٢٩٥ ، ٦٢٤
خط شکستهٔ متوسط خفی ١٦٩
خط کوفی ١٣٤ ، ٦٢٤ ، ٦٥٣
خط نستعلیق ٦ ، ٧ ، ٢٥ ، ٢٨ ، ٣٤ ، ٤٣ ،
٤٥ ، ٥٣ ، ٥٦ ، ٦١ ، ٦٩ ، ٧٢ ،
٩٣ ، ١٠٣ ، ١٠٨ ، ١١٩ ، ١٣٢ ،
١٣٦ ، ١٤١ ، ١٤٣ ، ١٤٨ ، ١٥١ ،
١٥٣ ، ١٥٥ ، ١٦٠ ، ١٦٣ ، ١٦٥ ،
١٧٦ ، ١٨٢ ، ١٨٤ ، ١٩٨ ، ٢٠٨ ،
٢١٩ ، ٢٢٣ ، ٢٥١ ، ٢٤٨ ، ٢٥٧ ،
٢٦٥ ، ٢٦٧ ، ٢٧٦ ، ٢٨٢ ، ٢٩٨ ،
٣٠٣ ، ٣١٠ ، ٣١٦ ، ٣٢٤ ، ٣٤٨ ،
٣٥٧ ، ٣٨٩ ، ٣٩٩ ، ٤٠٢ ، ٤٠٥ ،
٤١٢ ، ٤٤٩ ، ٤٥٠ ، ٤٥١ ، ٤٥٨ ،
٤٧٦ ، ٥٥٥ ، ٥٦٠ ، ٥٦٣ ، ٥٦٨ ،
٥٨١ ، ٦٠٤ ، ٦١٩ ، ٦٢٧ ، ٦٣١ ،
٦٣٣ ، ٦٤١ ، ٦٤٣ ، ٦٦٢ ، ٦٦٧ ،

۶۸۰ ، ۷۰۵
خط نستعلیق آمیخته با تحریر ۳۱۳ ، ۵۹۰
خط نستعلیق آمیخته با شکسته ۲۰۱ ، ۲۵۹ ، ۲۸۹ ، ۳۰۰ ، ۴۴۲ ، ۶۰۲ ، ۶۵۵ ، ۶۸۲
خط نستعلیق جلی ۱۶ ، ۱۹ ، ۴۹ ، ۷۳ ، ۱۲۱ ، ۱۷۴ ، ۴۱۵ ، ۴۸۶ ، ۵۰۵ ، ۶۲۳ ، ۶۹۶
خط نستعلیق خفی ۱۲ ، ۱۶ ، ۱۹ ، ۳۷ ، ۴۹ ، ۷۳ ، ۹۸ ، ۱۰۱ ، ۱۲۱ ، ۱۷۴ ، ۲۱۴ ، ۳۰۶ ، ۳۲۰ ، ۳۲۹ ، ۳۴۰ ، ۳۴۱ ، ۳۶۱ ، ۳۷۷ ، ۳۷۹ ، ۳۹۶ ، ۴۴۵ ، ۴۸۶ ، ۵۰۵ ، ۵۹۲ ، ۶۳۷ ، ۶۹۶ ، ۷۰۳
خط نستعلیق خفی آمیخته با شکسته ۵۲۶
خط نستعلیق خفی خوش ۹ ، ۳۳۶ ، ۳۸۷ ، ۶۴۸
خط نستعلیق خوش ۱ ، ۱۴ ، ۳۱ ، ۸۰ ، ۸۵ ، ۹۷ ، ۱۱۴ ، ۱۳۴ ، ۱۳۹ ، ۱۴۶ ، ۱۸۰ ، ۱۹۰ ، ۱۹۳ ، ۱۹۵ ، ۲۰۶ ، ۲۱۲ ، ۲۲۱ ، ۲۳۳ ، ۲۵۳ ، ۲۶۳ ، ۲۷۳ ، ۲۷۵ ، ۲۷۷ ، ۳۱۸ ، ۳۳۱ ، ۳۵۴ ، ۳۸۵ ، ۳۸۶ ، ۳۹۳ ، ۳۹۷ ، ۴۰۷ ، ۴۵۲ ، ۴۷۲ ، ۴۸۰ ، ۴۹۲ ، ۴۹۵ ، ۴۹۶ ، ۵۱۲ ، ۵۳۵ ، ۵۳۹ ، ۵۸۰ ، ۶۰۶ ، ۶۵۱ ، ۶۵۷ ، ۶۶۱ ، ۶۷۰ ، ۶۸۳ ، ۷۰۷
خط نستعلیق خوش آمیخته با تحریر و شکسته ۲۶۱
خط نستعلیق خوش آمیخته با شکسته ۳۰۶ ، ۳۴۶
خط نستعلیق خوش جلی ۱۲ ، ۱۰۱ ، ۳۶۱
خط نستعلیق خوش متوسط ۳ ، ۱۱۷
خط نستعلیق درشت متوسط (جلی) ۵۲۶
خط نستعلیق شنگرف
خط نستعلیق متوسط ۳۷ ، ۴۸ ، ۵۱ ، ۶۲ ، ۶۴ ، ۶۷ ، ۹۹ ، ۱۰۶ ، ۱۱۰ ، ۱۲۵ ، ۱۴۵ ، ۱۷۱ ، ۲۱۰ ، ۲۲۸ ، ۲۴۴ ، ۳۰۱ ، ۳۰۴ ، ۳۱۵ ، ۳۲۰ ، ۳۲۶ ، ۳۳۹ ، ۳۴۱ ، ۳۵۲ ، ۳۵۵ ، ۳۶۹ ، ۳۷۶ ، ۳۷۷ ، ۳۸۰ ، ۳۸۱ ، ۳۸۲ ، ۳۹۱ ، ۳۹۴ ، ۴۰۱ ، ۴۰۴ ، ۴۲۲ ، ۴۳۱ ، ۴۴۵ ، ۴۵۴ ، ۴۶۷ ، ۴۸۳ ، ۵۲۰ ، ۵۲۳ ، ۵۵۰ ، ۵۷۶ ، ۵۷۸ ، ۵۷۹ ، ۵۸۳ ، ۵۹۲ ، ۵۹۶ ، ۶۰۰ ، ۶۰۸ ، ۶۱۱ ، ۶۱۳ ، ۶۱۷ ، ۶۲۱ ، ۶۳۷ ، ۶۴۰ ، ۶۶۸ ، ۶۷۵ ، ۶۷۶ ، ۶۷۸ ، ۶۸۸ ، ۶۹۰ ، ۶۹۲ ، ۶۹۹ ، ۷۰۱
خط نستعلیق متوسط جلی ۵۳
خط نستعلیق متوسط خفی ۷۶ ، ۱۴۶ ، ۵۳۱
خط نستعلیق متوسط خفی آمیخته با شکسته ۶۸۶
خط نستعلیق نیمه جلی ۷۰۳
خط نسخ ۱۶۷ ، ۱۸۲ ، ۲۱۹ ، ۲۴۲ ، ۲۵۷ ، ۲۷۰ ، ۲۷۵ ، ۳۶۳ ، ۳۹۴ ، ۴۴۹ ، ۴۵۸ ، ۶۳۷ ، ۶۶۵
خط نسخ خوش ۸۰ ، ۱۶۰ ، ۱۵۸ ، ۱۸۰ ، ۲۷۳ ، ۳۶۵ ، ۴۸۶ ، ۴۹۲ ، ۴۹۴ ، ۴۹۵ ، ۵۳۵ ، ۵۸۸ ، ۶۱۴ ، ۶۳۸
خط نسخ متوسط ۱۲۵ ، ۴۵۳
خطبة النکاح ۱۶۲

خطبهٔ نکاح یا عقد ۱۸۹
خطوط (نامه‌ها) ۶۲۰
خطوط نویسی (نامه نگاری) ۶۲۵
خلع ۲٤۳
خلقت آدم ۱۹۷
خلقت حضرت محمد (ص) ۵۱۹
خلقت روح ۵۱۹
خلوت ۵۹۵
خمر ۲۱
خواص ایام هفته ۳۰۲
خوف قیامت ۲۰۹

د

دارو ۳۹۰
دارو شناسی ۵۷۰ ، ۵۷۵ ، ۶۱۰ ، ۶۷۵ ، ۶۷۵
داستان تاریخی ۷۰۰
داستان تمیم انصاری ۳۵۵
داستان فارسی ٦٤٥
داستان افسانه‌یی ۷۰۰
داستانهای اساطیری ۶۰۱
داستانهای پیغمبران ۳۵۱
داستانهای عرفانی ۶۵۵
دربیان جامه پوشیدن ۱۲۲
درخواست نامه ۳۸
درد نفس ۵۳۸
درود ۱۸۳ ، ٤۵۱ ، ۵۱۸
دروغ ۲۱۰
دستک ۳۲ ، ٤۱
دستک نوشتن ٤٤٤
دستور تعویذ نوشتن ٤۵۲
دستور دعا خواندن ٤۵۲ ، ٤۹۱ ، ٤۹٦ ، ۵۱۱
دستور دعا خواندن به فارسی ۵۱۹
دستور زبان فارسی ۱۸٦ ، ۱۸۸ ، ۲٤۰ ، ٤۳٤ ، ۵٦۲
دستور طلسم ساختن ٤۵۲
دستور نکاح خوانی ۱۸۹
دستورهای کسری ۱۳۵
دعا ۳۰ ، ۵٦ ، ۷۹ ، ۸۰ ، ۸۲ ، ۱۰۵ ، ۱۸۲ ، ۱۸۳ ، ۲۸٤ ، ۲۹۷ ، ۳۰۱ ، ۳۰٤ ، ۳۰۵ ، ۳۲٦ ، ۳۲۹ ، ۳۳۱ ، ۳٦۱ ، ۳۹۸ ، ٤۳۰ ، ٤٤٤ ، ٤۵۰ ، ٤۵۱ ، ٤۵۲ ، ٤۵٤ ، ٤٦۱ ، ٤۷۲ ، ٤۷۵ ، ٤۹۱ ، ٤۹۳ ، ٤۹۵ ، ٤۹٦ ، ۵۱۹ ، ۵۳۸ ، ۵٤۱ ، ۵٤٦ ، ۵۸٤ ، ۵۸۹ ، ٦۳۹ ، ٦٦٤ ، ٦۷٦
دعای چهل کاف ۲۷٦
دعای قنوت ۹۱
دعای محافظت ۹۲
دفع اسهال شکم ٤۰۰
دوازده امام ۵٦۹
دوا شناسی (رک : دارو شناسی) ٤٦۵
دو بیتی ۳۲۹ ، ۳٦۷
دوزخ ٦۱ ، ٦۲ ، ۲۰۹ ، ۵۲٤
دوستی ٦۰۸
دو مقالهٔ علمی و عملی در رمل ۵٦۷
دهل زدن به وقت نکاح ٦۳٤
دین (ـ اسلام ، تاریخ ـ ، ـ یهودی) ۱ ، ۵ ، ۷ ، ۲۱ ، ٤۵ ، ٤۷ ، ۵۳ ، ٦۰ ، ٦٤ ، ۸۰ ، ۸۵ ، ۹۳ ، ۱۰۷ ، ۱۱۰ ، ۱۱۱ ، ۱۱۷ ، ۱۱۹ ، ۱۲۰ ، ۱۲٦ ، ۱۲۹ ، ۱۳۱ ، ۱۳۹ ، ۱٤٤ ، ۱٤٦ ،

۱۵۰ ، ۱۵۴ ، ۱۵۷ ، ۱۵۹ ، ۱۶۴ ،
۱۷۱ ، ۱۷۲ ، ۱۷۴ ، ۱۷۶ ، ۱۸۰ ،
۱۸۲ ، ۱۸۳ ، ۱۸۸ ، ۱۹۵ ، ۲۰۳ ،
۲۰۶ ، ۲۰۸ ، ۲۲۵ ، ۲۳۱ ، ۲۴۲ ،
۲۴۳ ، ۲۵۷ ، ۲۶۵ ، ۲۶۹ ، ۲۷۲ ،
۲۷۳ ، ۲۷۶ ، ۲۸۰ ، ۲۹۱ ، ۲۹۳ ،
۲۹۵ ، ۳۰۴ ، ۳۰۶ ، ۳۱۷ ، ۳۲۲ ،
۳۲۴ ، ۳۲۶ ، ۳۳۱ ، ۳۳۹ ، ۳۵۰ ،
۳۵۲ ، ۳۵۴ ، ۳۵۷ ، ۳۶۳ ، ۳۶۴ ،
۳۶۹ ، ۳۷۱ ، ۳۷۵ ، ۴۰۲ ، ۴۰۴ ،
۴۰۵ ، ۴۲۴ ، ۴۴۱ ، ۴۴۵ ، ۴۴۹ ،
۴۵۱ ، ۴۵۳ ، ۴۵۴ ، ۴۵۷ ، ۴۶۲ ،
۴۶۵ ، ۴۶۶ ، ۴۷۲ ، ۴۷۶ ، ۴۷۹ ،
۴۸۵ ، ۴۹۰ ، ۴۹۲ ، ۴۹۶ ، ۵۱۲ ،
۵۱۶ ، ۵۱۹ ، ۵۲۲ ، ۵۲۶ ، ۵۲۸ ،
۵۳۱ ، ۵۳۹ ، ۵۴۲ ، ۵۴۶ ، ۵۸۱ ،
۵۸۳ ، ۵۸۵ ، ۵۸۷ ، ۵۹۰ ، ۵۹۹ ،
۶۰۰ ، ۶۰۲ ، ۶۰۴ ، ۶۰۷ ، ۶۲۷ ،
۶۲۹ ، ۶۳۱ ، ۶۳۲ ، ۶۳۳ ، ۶۳۴ ،
۶۳۵ ، ۶۳۶ ، ۶۳۹ ، ۶۴۳ ، ۶۵۱ ،
۶۵۳ ، ۶۵۴ ، ۶۵۶ ، ۶۵۷ ، ۶۵۹ ،
۶۶۰ ، ۶۶۲ ، ۶۸۸ ، ۶۹۲ ، ۶۹۴ ،
۶۹۶

دین اسلام ۴۸۹
دین مهدی ۱۷۱
دینداری ۶۰۷

ذ

ذبح ۱۴۱ ، ۲۹۳
ذبح کردن ۶۷۶
ذکر ۲۹۷ ، ۴۵۶ ، ۶۶۴

ر

راحت القریب ۳۵۷
ربانخوردن ۲۰۹
رباعی ۲۰۱ ، ۳۲۹ ، ۳۵۹ ، ۳۶۷
رستاخیز ۴۵۷
رسم الخط ۲۲۰ ، ۲۲۱ ، ۴۸۲ ، ۵۰۴ ، ۶۱۷
رسم الخط اردو ۷۰۶
رسم الخط فارسی ۳۰۹ ، ۵۰۴ ، ۶۵۴ ، ۷۰۴
رسم عارفان ۴۵۷
رقعات ۳۰ ، ۲۱۵ ، ۵۹۷ ، ۶۲۰
رقعات عاشقانه ۳۸
رقعات منشیانه ۳۳
رقعه ۳۲ ، ۳۳ ، ۳۶۱
رقعهٔ معما ۱۹۲
رکوع ۳۰۹ ، ۳۶۴ ، ۶۵۸
رمل (رک : علم رمل ، فن رمل) ۵ ، ۴۰۹ ، ۵۶۳ ، ۵۶۴ ، ۵۶۷ ، ۶۹۰ ، ۶۹۲
رموز رمل ۶۹۱
روایات ۴۵ ، ۳۵۰ ، ۳۵۲ ، ۳۵۴ ، ۳۶۶
روپیهٔ شاه جهانی ۴۲
روح ۶۲ ، ۴۴۰
روز قیامت ۵۹۴ ، ۶۵۲
روزه ۹۲ ، ۱۶۶ ، ۳۷۰ ، ۴۰۶ ، ۴۰۷ ، ۴۳۳ ، ۴۵۴ ، ۴۶۵ ، ۴۷۱ ، ۵۴۵ ، ۶۰۵ ، ۶۴۰ ، ۶۵۴ ، ۶۶۳
روزهای سعد و نحس ۱۶۷
روش داستان سرایی ۳۶۱
روش معالجه کردن بیماری ۴۰۲

روش نامه نوشتن فارسی ۶۱۴
رؤیا ۴۸۲
رؤیت هلال ماه رمضان ۷۵
رهی نامه ۳۹
ریاضت پیغمبر (ص) ۵۳۸
ریاضی (علم -) ۲۳ ، ۲۴ ، ۲۶ ، ۴۱۴
ریاضیات (رک : ریاضی) ۱۲۴ ، ۴۲۰

ز

زبان اردو ۴۱۸ ، ۴۲۱ ، ۴۵۰ ، ۵۳۸ ، ۵۶۷
زبان پنجابی ۱۹۱ ، ۲۹۶ ، ۴۴۴ ، ۴۵۲ ، ۴۵۴ ، ۴۹۸ ، ۵۰۱ ، ۵۰۲ ، ۵۰۳ ، ۵۰۴ ، ۵۱۱ ، ۵۳۸ ، ۵۶۹ ، ۵۷۰ ، ۵۷۵ ، ۶۱۲ ، ۶۹۷
زبان شناسی ۹۵ ، ۱۱۲ ، ۱۱۴ ، ۱۳۶ ، ۱۶۷ ، ۱۷۸ ، ۱۸۶ ، ۲۱۹ ، ۲۳۳ ، ۲۴۰ ، ۲۶۳ ، ۲۷۷ ، ۲۸۵ ، ۲۹۸ ، ۲۹۹ ، ۳۰۱ ، ۳۰۳ ، ۳۴۱ ، ۳۴۳ ، ۳۶۱ ، ۴۲۲ ، ۵۴۹ ، ۵۵۵ ، ۵۶۰ ، ۵۸۸ ، ۶۱۴ ، ۶۲۱ ، ۶۶۴ ، ۶۶۷ ، ۶۶۸ ، ۶۶۹ ، ۶۸۱
زبان عربی ۱۷۳ ، ۲۳۵ ، ۲۴۳ ، ۲۶۵ ، ۲۷۱ ، ۲۷۸ ، ۲۸۱ ، ۳۰۰ ، ۳۰۴ ، ۳۲۲ ، ۴۴۴ ، ۴۵۰ ، ۴۵۲ ، ۴۶۵ ، ۴۸۹ ، ۴۹۰ ، ۴۹۱ ، ۵۱۰ ، ۵۱۱ ، ۵۱۹ ، ۵۵۵ ، ۵۵۹ ، ۵۶۲ ، ۵۸۹ ، ۶۰۵ ، ۶۲۷ ، ۶۶۸ ، ۶۷۱ ، ۶۸۲
زبان فارسی ۱۴۷ ، ۱۷۵ ، ۱۷۹ ، ۱۸۹ ، ۱۹۱ ، ۲۰۸ ، ۲۲۹ ، ۲۴۰ ، ۲۵۶ ، ۲۶۵ ، ۲۷۰ ، ۲۷۱ ، ۲۷۸ ، ۲۷۹ ، ۲۸۰ ، ۲۸۱ ، ۲۹۶ ، ۳۰۰ ، ۳۰۵ ، ۳۰۹ ، ۳۱۲ ، ۳۲۶ ، ۳۲۷ ، ۳۵۹ ، ۳۶۲ ، ۳۶۵ ، ۳۶۶ ، ۳۷۱ ، ۳۷۳ ، ۴۰۷ ، ۴۲۰ ، ۴۴۴ ، ۴۵۲ ، ۴۶۱ ، ۴۶۵ ، ۴۸۹ ، ۴۹۰ ، ۵۰۳ ، ۵۰۵ ، ۵۰۶ ، ۵۱۰ ، ۵۱۱ ، ۵۱۶ ، ۵۱۹ ، ۵۲۲ ، ۵۲۵ ، ۵۳۸ ، ۵۴۶ ، ۵۵۵ ، ۵۵۹ ، ۵۶۷ ، ۵۶۹ ، ۵۷۰ ، ۵۸۰ ، ۵۹۷ ، ۶۰۵ ، ۶۱۲ ، ۶۲۲ ، ۶۷۳ ، ۶۸۲ ، ۶۹۴
زبان هندی ۳۱۲
زحل ۳۳۱
زراعت ۶۶۴
زکوة ۱۴۱ ، ۳۱۰ ، ۴۷۱
زکوة دادن ۲۱۰ ، ۳۰۸
زنا شویی ۱۸۹
زنبیل ۴۵۶
زن و فرزندان حضرت محمد (ص) ۴۷۸
زهره ۳۳۱
زیارت کعبه ۱۴۱
زیرهٔ سیاه کرمانی ۳۴۹
زیرهٔ کرمانی ۵۶۸ ، ۵۶۹

س

سالک ۲۲۷ ، ۲۶۰ ، ۲۹۷ ، ۴۳۹
سبع مثانی ۱۰۹
سبک خراسانی (ادب و شعر و نثر فارسی) ۶۲ ، ۱۶۷ ، ۲۱۰ ، ۲۵۸ ، ۴۰۷ ، ۵۲۵ ، ۵۲۹ ، ۵۹۱ ، ۶۶۲
سبک زبان فارسی ۵۲۵
سبک عراق (ادب و شعر و نثر فارسی) ۵۹۱

سبک فارسی (رک: سبک زبان فارسی) ۳۳۳، ۳۵۰، ۳۵۳
سبک هندی ۳۵۶، ۶۱۲
ستاره شناسی ۱۲٤، ۲۲۱، ۲۲۳، ۳۳۰، ٤۰۷، ٤۳۰، ۵٦۲، ٦۷۱، ٦۸۹
ستردن موی سر و ریش ٦۹٤
ستر عورت ۳۰۹
سجاده ٤۵٦
سجده ۳۰۹، ۳٦٤
سجدهٔ تلاوت ۱۸٦، ۳٦٤
سجدهٔ صلوة ۱۸٦
سجل الشرعیات ۵۹۷
سجود ۳۰۹، ٦۵۸
سر تراشی ٤۵۱
سر خط مواجب ٦۲٤
سرقت ٦۰۵
سرلوح ٦۳٤
سرلوح زرین ٤۹٤
سرلوح ساده ٤۹٦
سرلوح سادهٔ زرین لاجوردی ۳۹۸
سر نامجات ۳۷، ۵۹۷
سرنامه نوشتن ٤٤٤
سعد (در رمل) ٤۱۱
سعد (روزهای -) ۵۲۱، ۵۲۲، ٦۹۰
سفر ٤٤۱، ٤۷۲
سلوک ٤٤۰
سنت ۱۳۳، ۳۰٤، ۳۰۵
سند نگاری ۵۹۷
سند نویسی ۳۲۹، ٦۱۲
سنسکریت ٤۲۰
سنن ۱۷۵
سنن دینی اسلام ۳۰۵
سوفسطائی ۲۳۰
سهم ۲٤۳
سیاست ٦٤
سیر ۳۱۰

ش

شاعران پارسی گوی ٦٤۸
شجاعت ۱۱۰
شجره‌نامهٔ بخاریان ٤۷۵
شد ۹٦
شراء ٦٤۵
شربت مصری ۲۱۸
شرح اصول فقه ٦۸۱
شرح حال ٦۰۱
شرح حال پیران طریقت ۲۲۷
شرح کلمات عارفان ٦٤۱
شرح کلمات مقدس ٤۹۵
شرط ۱٤۱، ۲٤۳
شرف آدمی ٤٤۰
شریعت ۳۸۹، ٦٤۱
شریعت اسلام ۵۱۵
شستن دست وپا ۱۹۷
شستن دهن و بینی ۱۹۷
شش قفل (دعای -) ۱٦۷
شعر ٤۵۱، ۵۲۲
شعر اردو ٤۵۰
شعر پنجابی ۷۵، ۱۹۷، ٤٤۳، ٤٤٤، ٤۵۳، ۵٤۲، ٦۹۷
شعر عربی ۲۷۷، ٤۸۹، ۵٤۰، ۵٤۱
شعر فارسی ۳۳، ۷۵، ۱۲۰، ۳۱٤، ۳۵۹، ۳۷۳، ٤۸۹، ٤۹۰، ۵۲۲،

۵۳۸ ، ۵۳۹ ، ۵۴۰ ، ۵۴۱ ، ۶۳۶ ، ۶۸۱
شکار ۱۴۱
شکایت نامه ۳۸
شکسته نویسی ۴۲
شمارش آیات قرآن ۲۰۵
شمارش سور قرآن ۲۰۵
شمال الرمل ۶۹۱
شمس ۳۳۱
شناخت ذات واجب الوجود ۵۴۹
شناختن داروهای گیاهی ۳۶۶
شناختن نبض ۴۰۰
شیخ ۲۹۷
شیطان ۶۲

ص

صحابه (رک : اصحاب) ۱۶۶ ، ۳۹۸
صحیح (در صرف) ۲۸۶ ، ۳۰۳
صد عامل نحو ۲۹۹
صدق اشکال ۲۲۵
صراط (در فقه) ۶
صرف (در زبان عربی) ۵۵ ، ۱۳۶ ، ۱۵۲ ، ۱۵۷ ، ۱۷۰ ، ۲۳۳ ، ۲۳۵ ، ۲۶۳ ، ۲۶۵ ، ۲۸۵ ، ۳۰۲ ، ۳۶۲ ، ۳۶۴ ، ۳۶۶ ، ۴۲۵ ، ۴۳۴ ، ۵۵۰ ، ۵۵۹ ، ۵۸۸ ، ۶۰۴ ، ۶۲۲ ، ۶۶۷ ، ۶۶۸ ، ۶۶۹ ، ۶۷۱
صرف اسماء عربی ۲۹
صرف افعال عربی ۲۹۹ ، ۳۰۰
صرف زبان عربی ۱۱۶ ، ۱۳۸
صرف زبان عربی به فارسی ۱۱۳
صرف صغیر ۳۰۰
صرف کبیر ۳۰۰
صرف و نحو زبان عربی ۱۳۹
صفا ۴۷۲
صفات حروف ۶۱۶
صفت رسول الله (ص) ۶۶۳ ، ۶۶۴
صناعات ادبی (رک : صنایع ادبی) ۲۴۰ ، ۶۶۸
صناعت ادبی ۴۱۴
صنایع ادبی ۱۸۸ ، ۲۸۹
صنایع بدیعی ۳۶۴ ، ۶۲۱
صنایع بدیعی و معنوی ۲۴۰
صنایع معنوی ۶۲۱
صورت حال ۶۲۴
صوم ۴۰۳ ، ۵۸۶

ض

ضامنی ۶۲۴
ضرب (در حساب) ۴۱۸ ، ۴۲۰
ضرب المثلها ۶۲۱
ضمانت نامه ۳۸
ضمیر (در زبان فارسی) ۳۳۵
ضوابط لغت فرس ۱۸۷

ط

طب ۵۱ ، ۵۲ ، ۷۸ ، ۲۶۲ ، ۱۶۳ ، ۲۱۷ ، ۳۱۰ ، ۳۴۴ ، ۳۴۷ ، ۳۴۸ ، ۳۸۹ ، ۳۹۹ ، ۴۰۰ ، ۴۰۱ ، ۴۶۲ ، ۵۶۷ ، ۵۷۲ ، ۶۰۸ ، ۶۷۳ ، ۶۷۵
طبابت قدیم ۳۴۶
طب اسلامی ۳۱۲
طب قدیم ۳۱۲

طریق الی الله ۲۲۷

طریقت ۳۸۹، ۴۳۹، ۶۴۱

طریقت عارفان ۳۶۶، ۳۶۷

طریقهٔ قادریه ۲۹۶

طلاق ۱۴۱، ۲۴۳، ۳۷۰، ۴۰۳، ۴۰۶، ۶۰۵

طلاق زن ۲۲۹

طلسم (رک : طلسمات) ۸۵، ۳۵۷، ۴۹۳، ۵۶۷، ۶۸۳

طلسمات (رک : طلسم) ۴۸، ۸۰، ۶۹۱

طهارت ۱۴۱، ۱۷۳، ۱۹۷، ۳۰۹، ۳۲۵، ۴۶۱، ۵۸۴، ۶۰۳، ۶۰۵، ۶۳۱، ۶۵۹

الطهر المتخلل ۴۳۰

ع

عاریت نامه ۶۲۴

عاریه ۳۱۰

عافیت ۵۱۵

عبادات ۱۷۵

عبادت ۴۵۶، ۴۶۱، ۶۲۷، ۶۲۸

عبادت خدا ۴۰۶

عتق ۲۴۳

عجب ۲۱۰

عدالت ۶۰۷

عدد ۴۲۰

عدد ۶۷۳

عرایض ۶۲۰

عرایضات ۶۱۲

عرایض نوشتن ۴۴۴

عربی (زبان ـ، ادب ـ، لغت ـ) ۲۳، ۳۲، ۴۷، ۴۹، ۵۰، ۵۲، ۷۵، ۸۰، ۹۵، ۹۶، ۱۰۶، ۱۱۴، ۱۱۹، ۱۲۲، ۱۲۳، ۱۲۸، ۱۳۱، ۱۳۳، ۱۳۵، ۱۴۴، ۱۴۶، ۱۵۰، ۱۵۴، ۱۵۷، ۱۵۹، ۱۶۱، ۱۶۲، ۱۶۷، ۱۶۹، ۱۷۲، ۱۷۸، ۱۸۰، ۱۸۲، ۱۸۵، ۲۰۳، ۲۰۷، ۲۰۸، ۲۱۵، ۲۲۱، ۲۲۹، ۲۳۳، ۲۳۱، ۲۴۰، ۲۴۲، ۲۴۳، ۲۵۳، ۲۵۵، ۲۵۷، ۲۵۸، ۲۶۱، ۲۶۵، ۲۶۹، ۲۷۲، ۲۷۳، ۲۷۶، ۲۷۷، ۲۷۹، ۲۸۰، ۲۸۴، ۲۸۵، ۲۹۱، ۲۹۳، ۲۹۸، ۳۰۱، ۳۰۳، ۳۰۴، ۳۲۰، ۳۲۴، ۳۲۶، ۳۲۹، ۳۳۰، ۳۳۱، ۳۴۰، ۳۴۱، ۳۴۲، ۳۴۳، ۳۵۰، ۳۶۱، ۳۶۲، ۳۶۳، ۳۶۹، ۳۷۱، ۳۷۲، ۳۷۳، ۳۷۶، ۳۹۹، ۴۲۲، ۴۴۵، ۴۴۹، ۴۵۱، ۴۵۳، ۴۵۸، ۴۶۲، ۴۷۳، ۴۷۶، ۴۷۸، ۴۸۵، ۴۹۲، ۴۹۳، ۴۹۵، ۴۹۶، ۵۰۴، ۵۱۶، ۵۲۲، ۵۲۶، ۵۳۲، ۵۳۵، ۵۳۹، ۵۴۲، ۵۴۶، ۵۴۹، ۵۵۲، ۵۵۴، ۵۵۵، ۵۵۸، ۵۶۲، ۵۷۵، ۵۸۲، ۵۸۵، ۵۸۷، ۵۸۸، ۵۹۱، ۵۹۸، ۵۹۹، ۶۰۲، ۶۰۳، ۶۲۱، ۶۳۱، ۶۳۲، ۶۳۴، ۶۳۶، ۶۳۷، ۶۳۸، ۶۴۰، ۶۴۱، ۶۴۳، ۶۵۱، ۶۵۳، ۶۵۶، ۶۵۸، ۶۶۴، ۶۶۷، ۶۶۸، ۶۷۱، ۶۷۳، ۶۷۴، ۶۷۹، ۶۸۱، ۶۹۲، ۶۹۴، ۷۰۶

عرس ۵۴۲

عرض و جوهر ۲۹۹
عرفان ۹۸ ، ۱۱۱ ، ۱۷۶ ، ۱۸۰ ، ۱۹۲ ، ۱۹۴ ، ۲۲۵ ، ۲۲۷ ، ۲۹۶ ، ۲۹۷ ، ۳۷۷ ، ۳۹۳ ، ۳۹۴ ، ۳۹۵ ، ۴۳۹ ، ۴۵۷ ، ۴۶۵ ، ۴۷۱ ، ۴۷۲ ، ۶۲۷ ، ۶۲۸ ، ۶۵۱ ، ۶۵۲
عشق ۴۴۰ ، ۴۴۱ ، ۴۷۱
عشق عرفانی ۶۸۵
عصای موسی ۳۵۹
عطارد ۳۳۱
عقاید الاسلام ۱۳۰
عقاید فرقهٔ قادریه ۲۹۷
عقله و منسوبات (در رمل) ۴۱۱
عکس قضیهٔ شرطیه ۵۰
عکس مستوی ۶۰
علاج باد فرنگ ۴۳۰
علاج بیماری‌ها ۵۷۰
علامات حرام ۵۰۴
علامات حلال ۵۰۴
علامات رمل ۵۶۶ ، ۵۶۷ ، ۶۹۱
علامات متقی و پرهیزگار ۵۰۴
علم ۴۵۶
علم ۳۲۲
علم اصول ۴۴۶
علم تجوید ۱۷۹ ، ۲۲۱ ، ۲۴۱ ، ۶۶۶
علم تصوف ۲۹۶
علم حدیث ۱۶۱ ، ۶۱۸
علم خالص ۳۲۰
علم رمل ۲۲۳ ، ۲۲۵ ، ۴۱۱ ، ۵۶۶
علم سیاق ۳۰
علم صرف (رک : صرف) ۲۳۴ ، ۲۸۶ ، ۵۵۲ ، ۵۸۹
علم طب (رک : طب) ۱۶۴ ، ۴۰۰ ، ۵۶۸ ، ۵۷۰ ، ۶۷۴ ، ۶۷۶
علم طب قدیم (رک : طب قدیم) ۱۶۴
علم فقه (رک : فقه) ۴۲۵
علم کلام ۱۵۶
علم میراث (رک : میراث) ۶۹۸
علم نجوم (رک : نجوم) ۵۶۴
علم نحو (رک : نحو) ۲۷۹ ، ۳۴۲ ، ۵۶۱
علوم دینی (رک : دین) ۵۲۳
علوم قرآنی ۳۶۶
عوامل در نحو ۲۷۸ ، ۲۷۹ ، ۵۵۳ ، ۵۵۸
عورت نوحه کردن ۲۱۰

غ

غرض‌های علم ۳۲۲
غزل ۲۰۱ ، ۲۰۲ ، ۲۶۰ ، ۳۵۹ ، ۴۶۵
غزلیات ترکی ۲۰۱ ، ۲۰۲
غزوات ۵۳۹
غسل ۱۴۱ ، ۱۶۶ ، ۳۰۹ ، ۴۰۶ ، ۵۳۳ ، ۵۳۴ ، ۶۰۵
غسل جنابت ۶۵۹
غسل کردن ۴۸۱
غلام (در فقه اسلام) ۹۴
غیبت ۲۱۰

ف

فارسی (زبان ، ادب ، لغت ، تاریخ ، فقه ، خط ، انشا ، دستور زبان ، داستان) ۱ ، ۲ ، ۹ ، ۱۱ ، ۱۳ ، ۱۴ ، ۱۶ ، ۱۸ ، ۲۲ ، ۲۸ ، ۳۰ ، ۳۲ ، ۳۴ ، ۳۵ ،

٣٦، ٣٧، ٣٩، ٤٠، ٤١، ٤٣،
٤٥، ٤٧، ٤٩، ٥٠، ٥٢، ٥٣،
٥٦، ٥٨، ٦٠، ٦٢، ٦٤، ٦٦،
٦٩، ٧١، ٧٣، ٧٥، ٧٨، ٨٠،
٨٢، ٨٤، ٨٥، ٩٢، ٩٣، ٩٦،
٩٧، ٩٩، ١٠٠، ١٠٢، ١٠٣،
١٠٥، ١٠٧، ١١٠، ١١٢، ١١٤،
١١٦، ١١٧، ١١٨، ١١٩، ١٢٠،
١٢٢، ١٢٤، ١٢٦، ١٢٩، ١٣٣،
١٣٤، ١٣٥، ١٣٦، ١٣٨، ١٣٩،
١٤١، ١٤٣، ١٤٤، ١٤٦، ١٤٨،
١٥٠، ١٥٧، ١٦١، ١٦٤، ١٦٦،
١٦٧، ١٧١، ١٧٢، ١٧٤، ١٧٥،
١٧٦، ١٧٨، ١٨٢، ١٨٣، ١٨٥،
١٨٦، ١٨٨، ١٩٠، ١٩٢، ١٩٥،
١٩٧، ١٩٩، ٢٠٣، ٢٠٦، ٢٠٧،
٢٠٨، ٢١٠، ٢١٢، ٢١٣، ٢١٤،
٢١٥، ٢١٧، ٢١٨، ٢٢١، ٢٢٣،
٢٢٥، ٢٢٧، ٢٢٩، ٢٣٥، ٢٣٧،
٢٤٠، ٢٤١، ٢٤٢، ٢٤٣، ٢٤٥،
٢٤٧، ٢٤٨، ٢٥٠، ٢٥٧، ٢٥٨،
٢٥٩، ٢٦٣، ٢٦٥، ٢٦٧، ٢٦٨،
٢٦٩، ٢٧٢، ٢٧٣، ٢٧٤، ٢٧٥،
٢٧٦، ٢٧٧، ٢٨٠، ٢٨٢، ٢٨٤،
٢٨٦، ٢٨٧، ٢٨٩، ٢٩١، ٢٩٣،
٢٩٤، ٢٩٥، ٢٩٩، ٣٠١، ٣٠٣،
٣٠٤، ٣٠٦، ٣٠٩، ٣١٠، ٣١٢،
٣١٤، ٣١٦، ٣١٧، ٣٢٢، ٣٢٤،
٣٢٥، ٣٢٦، ٣٢٨، ٣٢٩، ٣٣٠،
٣٣١، ٣٣٣، ٣٣٦، ٣٣٩، ٣٤٠،
٣٤٢، ٣٤٤، ٣٤٧، ٣٤٨، ٣٤٩،
٣٥٠، ٣٥٢، ٣٥٤، ٣٥٥، ٣٥٦،
٣٥٧، ٣٥٩، ٣٦١، ٣٦٤، ٣٧٢،
٣٧٣، ٢٧٥، ٣٧٧، ٣٧٩، ٣٨١،
٣٨٢، ٣٨٤، ٣٨٦، ٣٨٩، ٣٩٠،
٣٩٣، ٣٩٤، ٣٩٥، ٣٩٧، ٣٩٩،
٤٠٠، ٤٠٢، ٤٠٣، ٤٠٤، ٤٠٥،
٤٠٧، ٤١٢، ٤١٤، ٤٢٠، ٤٢٢،
٤٢٦، ٤٤١، ٤٤٤، ٤٤٥، ٤٤٩،
٤٥١، ٤٥٤، ٤٥٥، ٤٥٧، ٤٦٢،
٤٧٢، ٤٧٦، ٤٧٨، ٤٧٩، ٤٨٢،
٤٩٢، ٤٩٣، ٤٩٥، ٤٩٦، ٥٠٤،
٥١٠، ٥١٢، ٥١٦، ٥١٩، ٥٢٢،
٥٢٨، ٥٣١، ٥٣٢، ٥٣٤، ٥٣٩،
٥٤٦، ٥٤٩، ٥٥٢، ٥٥٣، ٥٥٤،
٥٥٥، ٥٥٩، ٥٦٢، ٥٧٢، ٥٧٥،
٥٧٨، ٥٨١، ٥٨٢، ٥٨٣، ٥٨٤،
٥٨٥، ٥٩٠، ٥٩١، ٥٩٥، ٥٩٨،
٦٠٠، ٦٠٢، ٦٠٣، ٦٠٤، ٦٠٥،
٦٠٦، ٦٠٨، ٦١٠، ٦١٢، ٦١٤،
٦١٦، ٦١٧، ٦١٨، ٦٢١، ٦٢٤،
٦٢٧، ٦٢٩، ٦٣٢، ٦٣٤، ٦٣٦،
٦٤٣، ٦٤٧، ٦٥١، ٦٥٢، ٦٥٣،
٦٥٤، ٦٥٧، ٦٥٨، ٦٥٩، ٦٦٠،
٦٦٢، ٦٦٩، ٦٧١، ٦٧٤، ٦٧٥،
٦٧٦، ٦٧٨، ٦٧٩، ٦٨١، ٦٨٦،
٦٨٨، ٦٨٩، ٦٩٢، ٦٩٦، ٦٩٩،
٧٠١، ٧٠٣، ٧٠٥، ٧٠٦، ٧٠٧
فارسی پاکستان ٢٦٠
فارسی پاک و هند ١٨٩
فارسی دری ٨، ٢٥٨
فارسی عامیانه ٤٩

فارسی مخصوص شبه قاره (رک : فارسی پاک و هند) ۳۴۰
فارغ خطی ۶۲۴
فاعل ۵۶۲
فال ۵ ، ۴۶۰ ، ۴۶۱
فال گرفتن ۳۳۰ ، ۳۳۱ ، ۴۷۸
فال نامه (رک : فالنامهٔ هفت کواکب ۳۳۰ ، ۳۶۱
فدیه ۴۸۲
فرامین ۴۲۰ ، ۶۱۴ ، ۶۲۰
فرایض ۴۷ ، ۵۳ ، ۹۲ ، ۱۱۱ ، ۱۷۵ ، ۱۸۰ ، ۱۸۲ ، ۲۰۶ ، ۲۰۷ ، ۲۰۸ ، ۲۷۵ ، ۳۰۴ ، ۳۰۵ ، ۳۱۰ ، ۳۲۶ ، ۳۷۰ ، ۴۰۶ ، ۴۵۱ ، ۴۵۲ ، ۴۷۱ ، ۴۸۳ ، ۴۸۵ ، ۴۹۰ ، ۴۹۲ ، ۴۹۶ ، ۵۱۲ ، ۵۳۲ ، ۵۳۳ ، ۵۳۸ ، ۵۳۹ ، ۶۶۲ ، ۶۹۶
فرایض دین اسلام ۵۸۶
فرایض دینی ۲۷۱ ، ۵۲۲ ، ۵۴۵ ، ۶۶۳
فرایض فقه ۳۲۵
فرح و منسوبات (در رمل) ۴۱۱
فرد ۳۵۹
فرق اسلامی ۶۳۰
فروش کنیزک و غلام ۲۲۹
فروع دین ۶۴۱
فروع دین اسلام ۱۷۲ ، ۴۸۵
فروع نماز ۵۲۹
فرهنگ‌های لغت فارسی ۶۷۹
فریضه ۴۳۰
فصل ۲۵۶
فضایل دوازده ماه ۴۷۳
فضل الصلوة والسلام ۱۶۱
فضل الفاتحه ۱۶۱
فضیلت ماه رمضان در حق زن و شوهر ۲۱۰
فضیلت ماه مبارک رمضان ۵۵
فعل در عربی ۲۸۶ ، ۳۰۰ ، ۳۰۲ ، ۳۰۴ ، ۵۵۱ ، ۵۵۳ ، ۵۵۷ ، ۵۶۲
فعل ثلاثی ۵۵۲
فعل حال ۵۵۱
فعل رباعی ۵۵۲
فعل شیطان ۵۰۴
فعل ماضی ۵۵۱
فعل مستقبل ۵۵۱
فقر ۲۹۶
فقه (رک : فقه اسلام ، فقه حنفی ، فقه امامیه) ۶ ، ۲۱ ، ۲۲ ، ۵۳ ، ۸۵ ، ۹۳ ، ۱۱۰ ، ۱۲۰ ، ۱۳۹ ، ۱۷۱ ، ۱۷۲ ، ۱۸۳ ، ۱۸۴ ، ۱۸۵ ، ۱۸۸ ، ۱۸۹ ، ۱۹۵ ، ۱۹۷ ، ۲۰۹ ، ۲۴۲ ، ۲۴۳ ، ۲۶۵ ، ۲۶۷ ، ۲۸۰ ، ۳۰۶ ، ۳۲۲ ، ۳۲۴ ، ۳۳۱ ، ۳۶۳ ، ۳۶۴ ، ۳۶۹ ، ۳۷۱ ، ۳۷۷ ، ۴۰۲ ، ۴۰۳ ، ۴۰۴ ، ۴۰۵ ، ۴۴۰ ، ۴۴۱ ، ۴۴۵ ، ۴۶۳ ، ۴۸۵ ، ۵۱۶ ، ۵۱۹ ، ۵۲۲ ، ۵۲۶ ، ۵۲۸ ، ۵۳۱ ، ۵۴۵ ، ۵۸۱ ، ۵۸۳ ، ۵۸۵ ، ۵۸۶ ، ۵۸۷ ، ۶۰۲ ، ۶۰۳ ، ۶۰۴ ، ۶۳۱ ، ۶۵۶ ، ۶۵۷ ، ۶۵۹ ، ۶۶۰ ، ۶۶۲ ، ۶۹۲ ، ۶۹۴ ، ۶۹۶
فقه امامیهٔ اثنی عشریه ۱۴۰
فقه اسلامی ۱۴۶ ، ۳۷۲ ، ۴۰۳ ، ۴۰۶ ، ۵۳۴ ، ۵۴۹ ، ۶۰۰ ، ۶۰۵ ، ۶۳۲ ،

۶۴۵ ، ۶۵۸ ، ۶۹۴ ، ۶۹۷
فقه حنفی ۱۲۲ ، ۱۷۳ ، ۲۴۲ ، ۲۴۳ ، ۲۴۵ ، ۲۶۷ ، ۲۸۱ ، ۳۳۳ ، ۳۷۰ ، ۳۷۲ ، ۵۱۰ ، ۵۲۸ ، ۵۸۸ ، ۶۶۱ ، ۶۹۵
فقه زنان در اسلام ۱۴۹ ، ۵۲۵
فکر ۲۹۷
فکر عارفان ۳۶۶
فلسفه ۱۲۳ ، ۲۶۱ ، ۶۸۱
فلسفهٔ ماوراء الطبیعه ۱۲۴
فنا ۴۴۱ ، ۴۷۲
فناء اشیاء ۶۲
فنا فی الله ۲۹۷
فنا فی الرسول ۲۹۷
فنا فی الشیخ ۲۹۷
فن رمل (رک : رمل) ۶۹۱
فن شعر (رک : شعر) ۵۱۶
فن معانی (رک : معانی و بیان) ۲۵۶
فن معما (رک : چیستان) ۵۸۰
فن نگارش ۵۸
فنون ادبی ۲۶۱
فنون عجیبه و غریبه ۵۶۷
فواید احکام دین ۵۳۰
فهرست نامهای مشایخان ۴۷۴

ق

قاریان قرآن ۲۱۹
قاعدهٔ ختم سوره‌های قرآن ۴۹۴
قافیه ۱۲۰ ، ۲۸۹
قباله ۳۸
قبالهٔ شرعی ۴۴۴
قباله نویسی ۳۱ ، ۳۲
قباله نویسی ۴۱ ، ۶۱۲
قبالها ۴۲۱
قبض الخارج ۲۲۵ ، ۴۱۱
قبض الداخل ۴۱۱
قبولیت ۶۲۴
قرآن خواندن ۲۱۰
قرابت ۶۶۰
قرار نامه ۶۲۴
قرائت ۳۶۶
قرائت بی محل (در نماز) ۹۱
قرائت قرآن ۲۱۹ ، ۴۵۲
قربان کردن ۴۸۲
قربانی ۴۸۲ ، ۵۳۰
قرب دیدار ۲۹۶
قرض کردن پول ۱۹۱
قصر ۲۵۶ ، ۶۱۷
قصص ۳۵۳
قصص قرآن ۳۵۳
قصهٔ آدم ۵۴
قصهٔ آفرینش باد ۳۵۳
قصهٔ افراسیاب ۲۱۲
قصهٔ بیژن ومنیژه ۲۱۲
قصهٔ حضرت لوط ۳۵۳
قصهٔ حضرت موسی ۳۵۳
قصه خوانی ۲۱۲
قصهٔ ذوالقرنین ۳۵۳
قصهٔ رستم ۲۱۲
قصه رستم و اسفندیار ۲۱۲
قصهٔ رستم و دیو سفید ۲۱۲
قصهٔ رستم و سهراب ۲۱۲

قصهٔ سیاوش ٢١٢
قصهٔ فریدون ٢١٢
قصهٔ کیکاوس ٢١٢
قصه نویسی ١٤٢
قصه‌های پیامبران (رک : قصص الانبیاء) ٣٥٣
قصهٔ هفت خوان ٢١٢
قضاوت ٢٤٣
قطع (در قرآن) ١٦٨
قطعه ٢٠١ ، ٣٥٩ ، ٣٦٧
قلمدان ٣٨٤
قندیل ٤٥٦
قواعد تجوید (رک : تجوید) ٦١٦
قواعد رمل (رک : فن رمل) ٦٩٠
قواعد لغت فرس ١٨٧
قوافی شعر ٤١٤
قیاس ٥٠ ، ٦٠ ، ١٣٣ ، ٤٤٧
قیامت (رک : روز قیامت) ٢٠٩

ک

کاغذ پاکستانی ١٤٦ ، ٣٩٩
کاغذ خانبالغ ١٢٨ ، ١٧٢ ، ٣٣٦ ، ٣٦٥
کاغذ دهلی (دهلوی ، رک : کاغذ هندی) ٦٧ ، ١٧٨ ، ١٨٤ ، ٢٣١ ، ٢٧٣ ، ٣٩٥ ، ٣٧١ ، ٤٨٦ ، ٥٤٢ ، ٦٢٢
کاغذ سپاهانی ٨٠ ، ٨٥ ، ٢٠١ ، ٢١٢ ، ٢٣٣ ، ٣٩٠ ، ٤١٢ ، ٤٩٢ ، ٥٣٤ ، ٥٩٩ ، ٦٥١ ، ٦٦٠ ، ٦٦٧ ، ٦٨٣ ، ٦٩٩
کاغذ سمرقندی (رک : کاغذ خانبالغ) ٥٦ ، ١٣٢ ، ١٥٣ ، ١٥٤ ، ١٦٢ ، ١٨٠ ، ٣٢٦ ، ٣٦٥ ، ٥٨٧ ، ٥٨٨
کاغذ سیالکوتی ٦٤ ، ٦٩ ، ١٠٠ ، ١١٤ ، ١٢١ ، ١٣٤ ، ١٩٠ ، ١٩٣ ، ١٩٥ ، ٢٠٦ ، ٢٥١ ، ٢٦٧ ، ٢٧٧ ، ٣١٠ ، ٣٥٧ ، ٣٨٤ ، ٤٠٥ ، ٤١٥ ، ٤٢٦ ، ٤٤٢ ، ٤٦٢ ، ٤٧٢ ، ٥٠٥ ، ٥١٢ ، ٥٢٣ ، ٥٦٨ ، ٥٨٥ ، ٦٠٤ ، ٦٠٦ ، ٦١٩ ، ٦٦٢ ، ٧٠٥
کاغذ کشمیری ٧٣ ، ٧٦ ، ٩٣ ، ١٢٣ ، ١٣٠ ، ١٣٩ ، ١٦٠ ، ١٦٩ ، ١٧٦ ، ١٨٠ ، ١٩٩ ، ٢٠٨ ، ٢١٥ ، ٢٥٣ ، ٢٥٧ ، ٢٦٣ ، ٢٩٨ ، ٣١٣ ، ٣١٨ ، ٣٢٠ ، ٣٢٢ ، ٣٢٦ ، ٣٣٣ ، ٣٤١ ، ٣٤٨ ، ٣٥٠ ، ٣٥٢ ، ٣٥٥ ، ٣٦٠ ، ٣٦٩ ، ٣٨١ ، ٣٨٦ ، ٤٥٨ ، ٤٩٦ ، ٥٠٥ ، ٥٣١ ، ٥٥٠ ، ٥٦٠ ، ٦٠٨ ، ٦١٣ ، ٦٢٩ ، ٦٣٤ ، ٦٣٧ ، ٦٣٩ ، ٦٤٥ ، ٦٥٤ ، ٦٥٧ ، ٦٥٩ ، ٦٧٠ ، ٦٧٣ ، ٦٧٦ ، ٦٨٠ ، ٦٩٦
کاغذ لاهوری ٣٥٧ ، ٣٩٩ ، ٦٣٨
کاغذ هندی ١٤ ، ٥٣ ، ٥٨ ، ٦١ ، ٦٢ ، ٦٩ ، ٧٠ ، ٧٨ ، ٩٥ ، ٩٧ ، ٩٩ ، ١٠٣ ، ١٠٦ ، ١٠٧ ، ١١٠ ، ١١٢ ، ١١٧ ، ١١٩ ، ١٢٥ ، ١٢٦ ، ١٣٢ ، ١٣٦ ، ١٤١ ، ١٤٣ ، ١٤٤ ، ١٤٦ ، ١٤٨ ، ١٥١ ، ١٥٣ ، ١٥٨ ، ١٦٤ ، ١٦٧ ، ١٧١ ، ١٧٤ ، ١٨٢ ، ١٨٦ ، ١٨٨ ، ١٩٨ ، ٢٠٤ ، ٢١٠ ، ٢١٤ ، ٢١٧ ، ٢٢١ ، ٢٢٣ ، ٢٢٦ ، ٢٢٧ ، ٢٢٩ ، ٢٣٥ ، ٢٣٧ ، ٢٤٠ ، ٢٤٢ ، ٢٤٤ ، ٢٤٥ ، ٢٤٨ ، ٢٥٧ ، ٢٥٩ ،

٢٦١ ، ٢٦٥ ، ٢٧٠ ، ٢٧٢ ، ٢٧٦ ،
٢٨١ ، ٢٨٢ ، ٢٨٧ ، ٢٨٩ ، ٢٩٢ ،
٢٩٤ ، ٢٩٥ ، ٣٠٠ ، ٣٠١ ، ٣٠٣ ،
٣٠٤ ، ٣٠٦ ، ٣١٣ ، ٣١٤ ، ٣١٦ ،
٣٢٤ ، ٣٣٠ ، ٣٣١ ، ٣٣٩ ، ٣٤٢ ،
٣٤٥ ، ٣٤٦ ، ٣٥٢ ، ٣٥٤ ، ٣٦١ ،
٣٦٣ ، ٣٧٥ ، ٣٧٧ ، ٣٨٠ ، ٣٨٢ ،
٣٨٩ ، ٣٩٣ ، ٣٩٤ ، ٣٩٧ ، ٤٠١ ،
٤٠٢ ، ٤٠٤ ، ٤٠٥ ، ٤٠٧ ، ٤٢٢ ،
٤٣١ ، ٤٣٥ ، ٤٤٥ ، ٤٤٩ ، ٤٥١ ،
٤٥٣ ، ٤٥٤ ، ٤٥٨ ، ٤٦٦ ، ٤٧٦ ،
٤٨٠ ، ٤٨٣ ، ٤٩٠ ، ٤٩٦ ، ٥١٦ ،
٥٢٠ ، ٥٢٦ ، ٥٢٨ ، ٥٣٩ ، ٥٤٢ ،
٥٤٦ ، ٥٥٥ ، ٥٦٢ ، ٥٧٢ ، ٥٧٥ ،
٥٧٦ ، ٥٧٨ ، ٥٨٠ ، ٥٨١ ، ٥٨٣ ،
٥٩٠ ، ٥٩٦ ، ٥٩٧ ، ٦٠٠ ، ٦٠٢ ،
٦١١ ، ٦١٤ ، ٦١٧ ، ٦١٩ ، ٦٢١ ،
٦٢٢ ، ٦٢٤ ، ٦٢٧ ، ٦٣١ ، ٦٣٢ ،
٦٣٩ ، ٦٤١ ، ٦٤٣ ، ٦٤٧ ، ٦٥٣ ،
٦٥٦ ، ٦٥٧ ، ٦٦٣ ، ٦٦٨ ، ٦٧١ ،
٦٧٣ ، ٦٧٥ ، ٦٧٨ ، ٦٨٠ ، ٦٨٢ ،
٦٨٦ ، ٦٨٨ ، ٦٩٠ ، ٦٩٢ ، ٦٩٤ ،
٧٠٣ ، ٧٠٧
کاغذ هندی و طرح خانبالغ ٥٩٢
کاف ٤٠٣ ، ٤٠٦
کبیکج (رک : یا کبیکج) ٤٢٠
کتاب ١٣٣
کچکول گردانیدن ٤٥٦
کذب اشکال ٢٢٥
کرامات ٦٤٠ ، ٦٩٢
کرسی نامه (رک : شجره نامه و نسب‌نامه)
٤٥٢
کرم کتاب ٣٢٠
کسر ٤٢٠
کسرهٔ اضافه ٧١ ، ٦٨٧
کسوف ٩٨
کشور داری ٦٤ ، ٥٧٧
کعبه ٤٦٦
کلام ١٥٤ ، ١٥٥
کلاه ٤٥٦
کلمات قصار ٤٥٢ ، ٥٩١ ، ٦٢٢
کنایات ٣٣٤ ، ٣٣٥
کنایه (رک : کنایات) ١٥٩
کنیزک (در فقه اسلام) ٩٤
کنیه‌ها ٥٨
کوزه ٥٥١
کیفیة الاستغفار ١٦١

گ

گفتار ادبی ٤٩٠
گفتار دعایی ٤٩٠
گفتارهای اخلاقی ٦٥٥
گفتارهای دینی ٦٥٥
گل ٥٥١
گل خوردن زنان ٥٢٥
گیاهان داروئی ٣٩٠ ، ٥٧٠
گیاه شناسی ٤٦٥ ، ٥٦٩ ، ٥٧٠ ، ٥٧٥

ل

لحیان ٢٢٤ ، ٤١١
لطایف ١٧٧ ، ٢١٥
لطیفه (رک : لطایف) ٣٦١
لغات پزشکی (رک : اصطلاحات پزشکی) ٣١٢

لغات عرفانی (رک : اصطلاحات عرفانی) ۹۸
لغت ۲۰، ۲۴، ۲۸۹، ۳۶۴، ۳۶۶، ۶۷۶، ۶۷۸
لغات دارویی فارسی ۷۹
لغت عربی (رک : زبان عربی) ۵۱، ۵۲، ۵۵۱، ۵۵۷
لغت فارسی (رک : زبان فارسی) ۳۲۵، ۳۳۴، ۳۳۵
لفافه (پاکت) ۵۹۷
لفیف (در صرف) ۲۸۶
لوح ۶۷۳
لوح مدور ۶۳۴
لوگارتم ، لوگاریتم (لگاریتم در حساب) ۴۱۸
لین (حروف -) ۵۵۲

م

مار ۵۵۱
مارگزیدگی ۵۶۸، ۵۷۰
ماضی (فعل -) ۶۲۲
ماو لا مشتبهتان بلیس ۲۷۹
ماهچه ۴۵۶
ماه رمضان ۲۰، ۲۱، ۴۸۹، ۴۹۳
ماهی ۵۵۱
مباحات ۱۷۵
مباحث دستوری ۳۳۵
مباحث لغوی ۳۳۵
مبتداء ۶۶۷
مبحث جزء ۱۲۴
متفرقات ۳۱۰
مثال ۲۸۶
مثنوی ۶۲، ۶۳، ۶۴، ۶۶، ۶۹، ۷۱، ۷۳، ۹۷، ۹۹، ۱۱۰، ۱۰۳، ۱۰۵، ۱۰۷، ۳۵۹، ۳۹۲، ۶۸۳، ۶۸۶، ۶۹۹، ۷۰۱، ۷۰۳، ۷۰۵، ۷۰۷
مثنوی عرفانی ۴۳۹، ۴۴۰
مثنوی‌های کوتاه ۳۶۷
مجاهدهٔ سالک ۴۴۰
مجموعهٔ ده گانهٔ صرف و نحو ۵۵۵
مجموعهٔ طبی ۵۷۵
محبت ۸۵، ۴۷۲، ۶۰۸
محرمات ۱۷۵
محضر نامه ۳۸
مخارج حروف ۹۶، ۱۷۹، ۶۱۶، ۶۶۶
مد ۹۶، ۲۲۰، ۵۵۲، ۶۱۷
مداوا ۲۸۴، ۴۶۵، ۴۸۵
مداوات ۴۰۲
مذاهب ۶۸۹
مذهب (رک : دین) ۵۰۸
مذهب اسلام (رک : اسلام) ۵۱۵
مذهب اهل السنه (رک : اهل سنت و جماعت) ۶۸۹
مذهب تشیع (رک : شیعه) ۶۸۸
مذهب حنفی (رک : دین حنفی)
مراجع (فرهنگ‌های لغت ، فهرستها) ۳۳۳، ۳۳۶، ۶۷۶، ۶۷۸
مراد ۱۷۷، ۲۲۷، ۲۶۰، ۲۹۷، ۴۳۹
مراسلات تاریخی ۶۲۶
مراقبه ۲۹۷
مرثیه ۴۶۵
مرثیهٔ امام حسن و حسین (ع) به زبان پنجابی ۳۶۱
مرثیه به زبان پنجابی ۳۶۱

مردم داری ۵۷۷
مرشد ۱۷۷ ، ۲۲۷ ، ۲۶۰
مرفوع ۱۳۵
مرفوعات ۶۱۲
مریخ ۳۳۱
مرید ۱۷۷ ، ۲۲۷ ، ۲۹۷ ، ۴۳۹ ، ۴۴۰ ، ۴۶۵
مسألهٔ اثبات ذات واجب الوجود ۳۷۳
مسألهٔ افطار کردن ۳۲۵
مسائل آبدست ۱۷۲
مسائل الحیل ۶۶۰
مسائل تیمم (رک : تیمم) ۱۷۲
مسائل حوض ۱۷۲
مسائل دینی ۵۴ ، ۱۳۱ ، ۱۴۰ ، ۲۷۵ ، ۶۶۲
مسائل غسل ۱۷۲
مسائل فقه ۵۴۴
مسائل فقه اسلامی ۵۶۸
مسائل فقه عبادات ۴۰۴ ، ۴۰۶
مسائل فقهی ۷۵ ، ۱۲۲ ، ۱۷۲ ، ۳۷۳ ، ۴۴۴ ، ۴۷۹ ، ۵۰۳ ، ۵۳۳ ، ۶۶۱ ، ۶۳۴ ، ۶۶۳
مسائل مذهبی ۵۱۰
مسائل مسح موزه ۱۷۲
مسائل نماز ۱۷۲ ، ۵۲۹ ، ۵۳۱
مساوات ۲۵۶
مساوات (در حساب) ۴۱۸
مستحبات ۱۶۶ ، ۱۷۵ ، ۳۰۹ ، ۳۷۰ ، ۴۷۱ ، ۶۰۵ ، ۶۶۳
مستقبل (فعل -) ۶۲۲
مسجد ۳۷۰ ، ۶۰۵ ، ۶۶۱ ، ۷۰۶
مسح ۱۹۷ ، ۳۰۹ ، ۵۸۶ ، ۶۰۵
مسح موزه ۳۰۸
مسألة البیر ۱۸۵
مشابهه ۶۶۰
مشاهدات ۴۰۲
مشائخ فرقهٔ بخاریان ۴۷۵
مشتری ۳۳۱
مشرق الرسل ۶۹۱
مشرف و ملازم شدن مجلس ۲۹۷
مصدر (در صرف) ۵۶۲ ، ۶۲۲
مصطلحات فارسی ۳۲۴
مضاعف ۲۸۶ ، ۳۰۳
مضامین خیالات ۶۱۴
مضامین شعر ۴۱۴ ، ۴۴۴
مضمضه ۶۵۹
مطابقهٔ کلام با مقتضای حال و مقام ۲۵۵
مطلب طبی ۴۳۰ ، ۶۱۰
مطالب فقهی ۴۳۰
مطالب نجومی ۶۷۳
مطالبی دربارهٔ حضرت فاطمه (ع) ۴۰۷
مطایبات ۲۱۵
مطرب عشق ۲۶۰
معاد ۴۵۴
معالجات ۴۰۲
معالجات طبی ۳۴۹
معالجت امراض ۳۴۵
معالجه ۷۹ ، ۴۶۵ ، ۴۸۵ ، ۶۱۰
معالجهٔ خارش ۲۱۶
معاملات ۶۲۴
معانقه (در تجوید) ۶۱۷
معانی ۶۰۴

معانی و بیان ۲۵۵ ، ۶۶۸
معانی لغات ۳۷۹
معاینات ۴۰۲
معتل ۳۰۳
معجزات ۳۷۴
معجزات پیغمبر (ص) ۵۳۸
معجزات پیغمبران ۳۱۹
معجزه ۴۸۱
معدهٔ پر ۶۴۰
معدهٔ خالی ۶۴۰
معراج ۵۳۸
معرفت ۲۲۷ ، ۲۹۷ ، ۴۴۰ ، ۴۷۱ ، ۶۴۱
معشوق ۴۴۱
معلوم ۳۲۲
معما (رک : فن معما) ۷۵ ، ۵۸۰ ، ۶۲۲
معوذتین ۲۰۵
مغالطه ۲۳۰
مغرب الرمل ۶۹۲
مفسدات ۱۷۵
مفعول ۵۶۲
مقاله ۴۵۱
مقراض راندن ۴۵۶
مکاتب ۶۹۵
مکاتبات ۴۲۰ ، ۶۱۴ ، ۶۲۰
مکاتبات اکبر پادشاه ۱۹۱
مکاتبات معمولی ۲۱۶
مکاتبه (رک : نامه نگاری) ۳۱ ، ۴۲۱ ، ۶۱۲
مکاشفه ۲۹۷
مکتوبات ۳۰ ، ۳۳ ، ۴۱ ، ۲۱۵ ، ۵۹۷ ، ۶۱۲
مکتوب نویسی (رک : نامه نگاری) ۵۹۶
مکروهات ۱۷۵
مناجات ۱۸۲ ، ۴۵۰ ، ۵۰۳ ، ۵۴۱
مناقب امام اعظم ابو حنیفه ۳۰۹
مناهی ۲۱۰
منسوخ ۶۴۴
منطق ۴۹ ، ۵۰ ، ۵۸ ، ۶۰ ، ۱۵۴ ، ۱۵۷ ، ۱۵۹ ، ۲۲۹ ، ۲۳۱ ، ۵۷۵ ، ۶۴۱ ، ۶۴۲ ، ۶۸۱
موت ۶۲ ، ۶۳۴
موعظه ۶۳۴
موی بدن انسان ۶۹۴
موی چهرهٔ انسان ۶۹۴
مهر ۴۰۳ ، ۴۰۵
مهر مثل ۴۰۳ ، ۴۰۶
مهموز ۲۸۶ ، ۳۰۳
میان بستن ۴۵۶
المیتة و الخنازیر ۷۵
میراث (رک : ارث ، فقه) ۲۵ ، ۶۰۳
میزان (در فقه) ۶

ن

ناسخ ۶۴۴
ناسخ و منسوخ ۴۷۸
ناصبهٔ اسم نکره ۲۸۰
ناقص ۲۸۶
نام بیمار بیما ۴۰۰
نام داروهای طبیعی ۴۰۲
نام گیاه ها ۴۰۲
نامهای داروی ۳۴۹

نامه نگاری (رک : مکاتبه) ۳۰ ، ۳۱ ، ۳۸ ، ۵۸ ، ۴۲۱ ، ۵۹۶ ، ۶۱۲
نامه های دوستانه ۲۲۹
نثر (ـ اردو ، ـ فارسی ، ـ عربی ، ـ پنجابی) ۵۲۲ ، ۵۳۰
نثر پنجابی ۴۵۳
نثر عامیانه ۲۱۱
نثر عربی ۳۷۳ ، ۴۸۹
نثر فارسی ۳۰ ، ۶۲ ، ۸۳ ، ۹۸ ، ۱۷۷ ، ۲۲۵ ، ۲۵۵ ، ۲۷۱ ، ۲۷۳ ، ۲۸۴ ، ۳۱۰ ، ۳۱۴ ، ۳۵۳ ، ۳۷۳ ، ۳۷۴ ، ۴۲۱ ، ۴۴۴ ، ۴۶۵ ، ۴۸۹ ، ۵۲۹ ، ۵۸۲ ، ۵۹۱ ، ۶۰۵ ، ۶۰۸ ، ۶۲۱ ، ۶۴۳ ، ۶۴۷ ، ۶۵۵
نثر مسجع ۷۸
نجوم ۹۸ ، ۴۴۱ ، ۶۷۱
نحو (رک : آیین جمله شناشی و جمله بندی) ۱۵۲ ، ۱۵۷ ، ۱۷۰ ، ۲۷۷ ، ۲۷۸ ، ۳۴۱ ، ۳۴۳ ، ۳۶۱ ، ۳۶۲ ، ۳۶۴ ، ۳۶۶ ، ۴۳۴ ، ۵۵۰ ، ۵۵۵ ، ۵۵۹ ، ۵۶۱ ، ۵۸۹ ، ۶۰۴ ، ۶۶۷ ، ۶۶۸ ، ۶۶۹ ، ۶۷۱ ، ۶۸۱
نحس (در رمل ، رک : سعد) ۴۱۱ ، ۶۹۰
نحس (روزهای ـ) ۵۲۱ ، ۵۲۲ ، ۶۹۰
نذر ۲۹۳
نسبت (در عربی) ۵۵۴
نسب نامهٔ بخاریان ۴۷۵
نسب نامهٔ سلطان باهو ۲۹۷
نسخه بندی ۷۹
نسخه دادن ۵۷۵
نسخه نویسی در طب ۵۷۵ ، ۶۷۶
نصیحت (رک : اندرز) ۵۱۶ ، ۶۳۴
نظم فارسی ۳۰ ، ۲۵۵ ، ۳۷۴
نعت ۴۶۵ ، ۵۷۷ ، ۵۹۵
نعت حضرت محمد (ص) ۲۷۳ ، ۲۷۵ ، ۳۰۹
نفاس ۹۲ ، ۶۴۰
نفخ صور ۶۲
نفی (فعل ـ) ۶۲۲
نقالی ۲۱۲
نقطه ۴۲۰
نکات ادبی ۲۶۹ ، ۶۷۱
نکات تاریخی ۲۵۲ ، ۲۶۹ ، ۶۲۱
نکات دستوری (رک : دستور زبان فارسی ، صرف در عربی) ۲۵۲ ، ۲۶۱ ، ۲۶۹ ، ۲۸۴ ، ۶۷۹
نکات صرفی (رک : صرف) ۶۷۱
نکات طبی ۳۴۷
نکات فلسفی ۲۶۹
نکات لغوی ۲۵۲ ، ۲۶۹
نکات نجومی ۲۶۹
نکات نحوی ۶۷۱
نکاح ۱۴۱ ، ۱۸۹ ، ۲۴۳ ، ۴۰۳ ، ۴۰۶ ، ۴۰۷ ، ۴۹۰ ، ۶۰۵ ، ۶۶۲
نکته های اجتماعی ۶۲۱
نکیر و منکر ۶۲
نماز ۸۴ ، ۹۲ ، ۱۱۷ ، ۱۱۸ ، ۱۴۱ ، ۱۶۶ ، ۱۷۹ ، ۱۸۷ ، ۱۹۷ ، ۳۰۴ ، ۳۰۵ ، ۳۰۹ ، ۳۶۴ ، ۳۷۰ ، ۴۰۶ ، ۴۳۰ ، ۴۳۳ ، ۴۵۴ ، ۴۶۱ ، ۴۶۵ ، ۴۷۱ ، ۴۷۳ ، ۴۷۹ ، ۵۲۵ ، ۵۴۵ ، ۶۰۵ ، ۶۳۲ ، ۶۴۰ ، ۶۵۳ ، ۶۵۴ ، ۶۵۹ ، ۶۶۲ ، ۶۶۳

نماز بامداد ۶۵۹
نماز پیشین ۶۵۹
نماز تهجد ۵۰۱
نماز جنازه ۳۰۵، ۶۵۸
نماز جمعه ۳۰۵
نماز چاشت ۵۰۱
نماز دیگر ۶۵۹
نماز روز آدینه ۴۷۳
نماز شب آدینه ۴۷۳
نماز فارسی ۱۱۸
نمازگاه ۶۶۱
نماز گزاردن ۲۰۹
نوافل ۵۲۵، ۶۶۳، ۶۶۴
نون الخفیفة ۵۵۴
نون الضمیر ۵۵۴
نون التأکید ۵۵۴
نون تأکید ثقیله ۳۰۰، ۶۶۹
نون تأکید خفیفه ۶۶۹
نون ساکن ۱۶۹، ۲۲۰، ۳۲۶، ۶۱۶
نهی (فعل -) ۶۲۹

و

واجبات ۱۶۶، ۱۷۵، ۳۰۴، ۳۰۵، ۳۰۹، ۳۷۰، ۳۷۱، ۶۰۵، ۶۶۳
واجبات شریعت ۵۳۲
وجه تسمیهٔ الفاظ ۱۸۸
ودیعه ۳۱۰
ورد ۱۸۲، ۱۸۳، ۴۹۱، ۶۰۳، ۶۳۹
وزن ۲۸۹
وصف مناظر ۷۷
وصل ۱۶۸، ۲۵۶، ۶۶۶
وصیت ۶۵۷
وصیت نامه ۳۹
وضع علم رمل ۴۱۱
وضو ۱۴۱، ۱۶۶، ۱۹۷، ۳۰۹، ۳۶۴، ۴۰۶، ۴۴۲، ۴۶۱، ۴۷۷، ۶۰۵، ۶۳۲، ۶۵۳، ۶۵۸، ۶۶۳
وضو کردن ۴۴۰
وظایف (رک: فرایض) ۱۱۱، ۲۰۷، ۵۰۳
وظایف عملی ۵۴۵
وعظ ۴۷، ۶۱، ۵۱۶
وقف (در قرآن) ۱۳، ۱۶۸، ۱۷۹، ۶۱۷، ۶۶۵
وقف (در فقه) ۹۶، ۱۴۱، ۱۷۳، ۱۸۰، ۲۴۴
وقف غفران ۶۱۷
وکالت نامه ۳۹

ه

هاء ساکن ۳۲۶
هاء کنایه ۶۱۷
هفت قراءت قرآن ۱۸۶
همزهٔ ممدوده و مقصوره ۶۷۷
هندسه ۲۳، ۲۴، ۱۲۴، ۴۲۰
هنر نگارش ۵۸
هیئت ۶۷۱

ی

یاد داشت طبی ۱۲۲
یاد داشت‌های ادبی ۶۲۱
یاد داشت‌های دارو شناسی ۶۲۶

یاد داشت‌های دینی ۳۶۸
یاد داشت‌های رمل ۴۱۱
یاد داشت‌های ریاضی ۴۲۰
یاد داشت‌های عرفانی ۳۶۸، ۳۹۷
یاد داشت‌های فارسی و پنجابی
یاد داشت‌های لغوی ۳۶۸، ۳۹۷
یا کبیکج (رک: کبیکج) ۳۲۰
یک درخت در بهشت ۳۲۶

۲ - فهرست نامهای اشخاص

شمارهٔ صفحاتی که سیاه چاپ شده اشاره به نامهای مؤلفان ، مترجمان ، شارحان ، شاعران و دیگر نامهایی است که توضیح و شرحی راجع به آنها در آن صفحات آمده است .

آ

آخوند سلیم ۵۹
آخوند محمد صاحب فاروق ۲۱۶ ، ۳۶۰
آخوند ملا رفیق ۵۹
آخوند موسی سید حسینی ۵۹
آدم ۸۹ ، ۱۹۷ ، ۲۴۷ ، ۴۷۰ ، ۴۶۵ ، ۵۱۹ ، ۵۶۹ ، ۶۹۶ ، ۶۰۳ ، ۶۰۵ ، ۶۵۵ ، ۶۹۱
آدمی ۳۱۳ ، ۴۴۰ ، ۵۲۴
آدمیان ۶۲۸
آل (رک : آل محمد «ص») ۲۷۵ ، ۳۱۹
آل پیغمبر (ص) ۶۸۳
آل رسول (ص) ۲۷۸ ، ۲۹۹
آل عبا (ص) ۶۳۹
آل کسا (ع) ۶۳۸
آل محمد (ص) ۲۶۸
آل یعقوب (ع) ۲۵۰ ، ۲۵۲
آمنه (مادر محمد «ص») ۲
آهوی حرم ۴۱۴

ا

ابابکر (رض) ۱۶۱ ، ۲۲۶
ابابکر صدیق (رک : ابابکر) ۶۴۱
ابراهیم ادهم ۱۷۷
ابراهیم بن میسره ۱۲۹

ابراهیم عادلشاه ثانی ۵۷۷
ابرهه ۱۲۷
ابطحی (رک : بطحا) ۱۳۳
ابلیس ۶۱۱
ابن ابی المناقب (رک : محمد بن محمد بن عمر حسام الدین الاخسیکتی) ۴۴۶
ابن الحاجب (رک : جمال الدین ابو عمرو عثمان بن عمر) ۲۳۴ ، ۳۴۲ ، ۳۶۲
ابن النفیس (رک : ابوالحسن علاء الدین علی بن ابی الحزم القرشی) ۱۶۴ ، ۶۷۴ ، ۶۸۴
ابن بخت نصر ۱۴۹
ابن حسام (رک : ابی حسام) ۲۸۹
ابن سلین ۱۴۹
ابن سینا ۶۸۱
ابن عامر ۶۳۰
ابن عباس (رض) ۶ ، ۶۶۱
ابن فخر الدین حسن جمال الدین انجو ۳۳۴ ، ۳۳۷
ابن کثیر ۹۶ ، ۶۳۰
ابن کهلان ۱۴۹
ابن مسعود ۵۱۸
ابن نصر بن هود ۱۴۹
ابن نصیر صفی بن نصیر ۵۵۶ ، ۵۵۸
ابن هود ۱۴۹
ابوالبرکات عبد الله بن احمد بن محمود النسفی (رک : حافظ الدین النسفی) ۳۶۹ ، ۳۷۰
ابوالبرکات عبدالله نسفی (رک : نسفی) ۱۲۲
ابوالحسن احمد بن محمد جعفر البغدادی (رک : قدوری) ۵۸۶
ابوالحسن بن امیر سیف الدین محمود رک : امیر خسرو دهلوی) ۵۹۳
ابوالحسن خرقانی ۶۱ ، ۶۲
ابوالحسن علاء الدین علی بن ابی الحزم القرشی (رک : ابن النفیس) ۱۶۴
ابوالحسن علی بن محمد بن ابراهیم الضریری القهندزی (رک : ضریری) ۵۵۳
ابوالحسین محمد کرت ۲۵۴ ، ۲۵۵
ابوالخیر محمد بن محمد بن محمد الجزری الشافعی ۱۶۰ ، ۱۶۱
ابوالرضا محمد ۱۱۷ ، ۱۱۸
ابوالفتح سلطان خلیل بیک بهادر خان ۱۵۵
ابوالفضل (رک : شیخ ابوالفضل علامی) ۶۲۰ ، ۶۲۱
ابوالفضل فیضی ۳۹۸
ابوالفیض فیضی ۵۷۹
ابواللیث (فقیه – ، رک : ابواللیث سمرقندی) ۴۶۳
ابواللیث سمرقندی (رک : ابواللیث نصر بن محمد بن ابراهیم السمرقندی) ۶۳۴
ابواللیث نصر بن محمد بن ابراهیم السمرقندی ۶۳۳
ابوالمظفر محیی الدین محمد اورنگ زیب بهادر پادشاه عالمگیر (رک : اورنگ زیب) ۱۱۵
ابوالمنصور ۵۷۲ ، ۵۷۳
ابوالنصر شاهرخ بهادر ۶۲۹
ابوالوفا (رک : ابن ابی المناقب) ۴۴۶
ابوامامة الباهلی ۳۰۹

ابوبکر صدیق (رک : ابابکر صدیق) ۳۰۹ ، ۴۸۸ ، ۴۸۹
ابوبکر ناصحی (امام-) ۴۹
ابوجهل (پسر عبدالمطلب) ۲
ابوحنیفه (رک : ابی حنیفه) ۳۰۸ ، ۳۰۹ ، ۴۶۴ ، ۶۴۱
ابوحنیفه کوفی (رک : ابو حنیفه نعمان بن ثابت) ۳۳۲ ، ۵۰۸
ابو حنیفه نعمان بن ثابت (رک : ابو حنیفۀ کوفی) ۵۲۶
ابو حنیفه نعمان بن ثابت بن طاوس بن هر مز بن الکسری (رک : ابی حنیفه) ۵۲۷
ابو سلمان ۲۰۷
ابو شحمه ۲۰۹ ، ۲۱۰
ابو طاهر بن کمال (رک : ابی طاهر بن کمال) ۳۲۳
ابو عبدالله محمد بن عبدالله بن علی الاسفرائی ۶۴۳ ، ۶۴۴
ابو عبدالرحمن ۳۰۸
ابوعلا ۶۳۰
ابو علی سینا (رک : شیخ الرئیس) ۱۶۴
ابو عمر ۶۳۰
ابو محمد الیاس بن یوسف نظامی (رک : نظامی گنجوی) ۹
ابو محمد سید محیی الدین عبد القادر الحسینی الحسینی الجیلانی (رک : عبدالقادر جیلانی) ۴۹۹
ابو محمد یوسف خواجه نظامی بن مؤید گنجوی (رک : نظامی گنجوی) ۲۶۸
ابو نصر فراهی ۲۸۸
ابو یوسف ۲۹۲ ، ۳۰۸
ابی الخیر محمد بن محمد الجزری ۱۶۸
ابی الفیض الهندی ۲۳۲
ابی بکر (رک : ابوبکر صدیق) ۲۷۵ ، ۳۰۸
ابی حسام (رک : ابن حسام) ۲۸۸
ابی حنیفه (رک : ابوحنیفه) ۴۴۷ ، ۵۴۵
ابی داود ۱۶۱
ابی طاهر بن کمال (رک : ابو طاهر بن کمال) ۳۲۵
ابی عبدالله جعفر بن محمد جعفر بن محمد الصادق (رک : جعفر صادق «ع») ۴۹۳
ابی علی طبرسی ۴۹۴
ابی عمرو ۶۶۶
ابی فرق الاسوی ۲۵۸
ابی نصر حسن بیک بهادر خان ۱۵۵
ابی یوسف ۲۹۲
اثیر الدین الابهری ۵۰ ، ۶۴۲
احمد ۴۲
احمد (رک : محمد «ص») ۸ ، ۳۳۶ ، ۵۷۶
احمد (رک : احمد رومی) ۱۹۵
احمد التفتازانی (رک : شیخ الاسلام هروی) ۱۵۲
احمد الدین (مولوی -) ۱۹۳
احمد بن علی بن مسعود ۲۸۵ ، ۵۸۸ ، ۵۸۹
احمد بن محمود ملتانی ۳۹۹
احمد رومی (رک : مولانا ابالفضل احمد رومی) ۱۹۳ ، ۱۹۴
ادهمیان ۴۵۷
ارادت خان واضح ۵۷۸
ارتضا علی خان (مولینا ـــ ، رک : قاضی

ارتضا علی خان گوپا موی) ۱۲۳
ارسطو ۶۱۹
ارشد بی بی ۳۶۲
ارشد خان ۳۰
ارشمیدس ۱۲٤
اسرافیل ۸۱
اسفندیار ۲۱۲
اسکندر (مقدونی—) ۱۱ ، ۲۳۸
اسکندر بحری (رک : اسکندر مقدونی) ۱۱
اسکندر بری (رک : اسکندر بحری) ۱۱
اسکندر ذوالقرنین (رک : اسکندر رومی) ۱۱
اسکندر رومی (رک : اسکندر مقدونی) ۵
اسکندر مقدونی (رک : اسکندر بحری) ۱۱
اسلام (رک : دین اسلام ، مسلمان ، مسلمانان)
۱۲۱ ، ۱۲۹ ، ۱۶۱ ، ۱۸۹ ، ۱۹۷ ،
۲۶۷ ، ۲۷۵ ، ۲۹۳ ، ۳۲٤ ، ۳۲۵ ،
۳۶٤ ، ٤۸۹ ، ۵۲۲ ، ۵۲۵ ، ۵۳۲ ،
۵۵۸ ، ۵۷۱ ، ۵۸۳ ، ۶۰۳ ، ۶۳۲ ،
۶۵۲ ، ۶۹۷
اسماعیل بن لطف الله الباخرزی ۵۳۲ ،
۵۳۳
اسماعیل ، «اسمعیل» (رک : محمد اسماعیل) ۲٤۸
اصحاب (رک : صحابه «رض») ۱۷۰ ،
۱۸۵ ، ۱۸۷ ، ۲۲۳ ، ۲۹۶ ، ۲۹۸ ،
۳۰۳ ، ۳۰۷ ، ۳۱۹ ، ۳۲۳ ، ۳۲۵ ،
۳٤۲ ، ۳۸۰ ، ٤۰۱ ، ٤۰۳ ، ٤۱۸ ،
٤۵۶ ، ٤۵۹ ، ٤۶٤ ، ٤۸٤ ، ٤۸۸ ،
۵۵۳ ، ۵۵۸ ، ۵۸۶ ، ۶۲۳ ، ۶۳۷ ،
۶٤۲ ، ۶۷۰ ، ۶۸۲ ، ۶۹۳
اصحاب صفه ٤۷۸
اصحاب فرائض ۶۹۷
اصحاب کهف ٤۹۵
اصحاب محمد «ص» ۲۶۸
اطبای شبه قاره ٤۰۰
افراسیاب ۲۱۲
افضل الدین بدیل بن علی حسان العجم
خاقانی شروانی ۱۰۶
افضل محمد ٤۱۵ ، ۶۱۹ ، ۶۲۰
اقسرایی (رک : حل الموجز) ۱۶۳
اقلیدس الصوری ۲۳ ، ۲٤
اکبر اعظم ٤۲۰
اکبر پادشاه (رک : پادشاه) ۱۹۱ ، ۶۲۱
اکبر جلال الدین ٤۳۰
اکبر شاه (رک : اکبر پادشاه) ۳۹۸
اکبر علی ۵۲۸
الغ بیگ بن شاهرخ بن تیمور کورکان ۶۷۲
الغ قتلغ اعظم معظم بهرام ۵۸۲
الهی بخش ۳۸٤
الیاس ۳۵۳
امام اسحاق و ابراهیم بن اسمعیل بن فیروز
بن شیبان سنکویه ۳۵۰
امام ابو عمر ۹۶
امام الشریعة الثانی عبید الله مسعود الحنفی
۲۸۱
امام اعظم کوفی (رک : ابو حنیفه) ۶٤۱
امام جعفر بن الصادق (ع) ۸۲ ، ۳۵۳
امام حسن عسکری (ع) ٤۷۵
امام رضا (ع)
امام زین‌العابدین (ع) ۸۲
امام شجری ٤۵۶
امام قدوری ۵۸۵
امام محمد باقر (ص) ۸۳

ام عطیه ۱۲۹
املا ٤۱۲ ، ٤۱۳ ، ٤۱٤
امیر (رک : امیر علی شیر نوایی) ٦۳٦
امیرالمؤمنین (رک : علی «ع») ۱٦٦ ، ۳۲۷
امیر بن الامیر بن الامیر محمد ٦٤۲
امیر بیک وزیر (رک : محمد) ٥۲
امیر خسرو (رک : امیر خسرو دهلوی) ۱۹۲ ، ۳۳۷ ، ٥۹٤
امیر خسرو دهلوی ۳ ، ٤ ، ۹۸ ، ۱۱۰ ، ٥۹۲ ، ٥۹۳
امیر علی سلطان بن الامیر الکبیر امیر فیروز ٥۸
امیر علی شیر نوایی ۲۰۱ ، ۲۰۲ ، ٦۳٦ ،
انس بن مالک ٤٤۹
انصار ۳۰۸ ، ٦٥۲
انگریز
اوحد الدین میرزا خان برک جالندهری هندی ٤۷۷
اورنگ زیب (ابوالمظفر ـ) ۳٥ ، ۱۰٦ ، ۱۱۳ ، ۱۱٦ ، ٤۰۳ ، ٥۱٤ ، ٦۱٦
اورنگ زیب عالم گیر (رک : اورنگ زیب) ٤۲٥ ، ٤۲۹ ، ٤۳۰ ، ٥۱۲
اورنگ گیری ٤۳٥
اولیاء الله ٤۷۲ ، ٥٦۹
اهل بیت (ع) ۱٦٦ ، ٤٥۹ ، ٦۸۹
اهل سنت ٦ ، ۷۸۹
اهل سنت و جماعت ۲۲ ، ٤۹ ، ۱۳۱ ، ۲۰۸ ، ۲٥۸ ، ۲۷٦ ، ٤٤۹ ، ٥۰۹ ، ٥۲۳ ، ٥۲٤ ، ٥۳۸ ، ٦٥۸ ، ٦٦۰ ، ٦۸۸
اهل کسا (رک : آل عبا ، آل کسا) ٦۳۹
ائمهٔ اطهار ٤۹٥ ، ٦٥۲

ب

بابا آدم (رک : آدم)
بابا حیات ۳۸٤
بابا تمی ۳۸٤
بابا جوهر ۳۸٤
بابا دین ۳۸٤
بابا صالح ٥۳
بابا عمر ۳۸٤
بابا لهه ور ۳۸٤
بابا سهر فیض بخش ۳۸٤
بابا سهر گلوبی ۳۸٤
بابر (سر سلسلهٔ مغول هند) ٥۱ ، ۲۱۸ ، ٤۳۰
با یزید صاحب جیو ٦۸٤ ، ٦۸٥
البخاری ۲۲ ، ۱٦۱
بخاریان (رک : فرقهٔ بخاریان) ۳۰۸ ، ٤۷٥ ، ٤۷٦
بدیع الجمال ۱٤۲
البر جندی ٥٤۳
برر دین ۱۳٦
برزو ۲۱۱
برکت الله ۱٤۱
بسنت رای ٦۲٦
بشر بن حارث ۱۷۹
بشیر حسین (دکتر ـ رک : محمد بشیر حسین) ۳٥ ، ٤۰ ، ٥۱ ، ۱۳۰ ، ۱۷۲ ، ٥۸۱
بکرمی (سال ـ) ۹ ، ۱٦ ، ۲۱ ، ۲۸ ،

۵۶ ، ۶۹ ، ۱۴۴ ، ۲۸۸ ، ۲۹۰ ،
۴۲۶ ، ۴۲۷ ، ۴۹۷ ، ۶۰۸ ، ۶۰۹ ،
۶۹۰
بلوچ ۱۰۳
بنامل ولد هوایند اس ۶۲۶
بنی آدم ۶۰۳ ، ۶۰۵ ، ۶۸۰
بنی اسرائیل ۶۰۱ ، ۶۸۹
بنی خلف ۱۲۹
بنی عاس ۳۹۲
بوالفتح (پسر یوسف گدا) ۱۱۱ ، ۵۱۳
بو صیری (رک : شیخ شرف الدین ابو عبدالله محمد بن سعید الاوس ثم البوصیری)
۲۷۲ ، ۵۳۵
بهاء الله و الحق والدین محمد العاملی ۴۹۲
بهاء الدین محمد عاملی (رک : شیخ بهائی)
۱۴۰
بهاء الدین محمود بن ابراهیم ۵۹۰ ، ۵۹۱
بهادر شاه فرخ سیر ۴۳۰
بهار علی درویش ۲۷۴
بهرام گور (رک : بهرام پنجم ساسانی) ۷۰۱
بهشت ۴۵۹
بی بی (رک : فاطمه «ع») ۴۵۹
بیژن ۲۱۲

پ

پرتیان (رک : کرامی) ۴۶۷
پریم سنکهه جهر پری والا ۲۸
پوار کوت بنکیال ۴۹۷
پیامبر اسلام (ص) ۳۵۵
پیر ۲۷۰
پیر اعظم شاه (مامونصاحب —) ۵۶۸
پیر بخش ۵۰ ، ۲۶۵ ، ۲۹۰ ، ۵۳۰ ،
۵۶۲ ، ۵۸۹ ، ۶۴۳
پیر حسن شاه ۹۲
پیر دستگیر ۳۰ ، ۵۶۹
پیر دستگیر محکم دین ۱۷۶
پیر طریقت (رک : خواجه عبد الله انصاری)
۳۶۷ ، ۳۶۸
پیر فتح محمد ۹۲
پیر گلاب شاه ۹۲
پیر محمد حسن ۵۷۲
پیر مهدی شاه ۹۲
پیر نور محمد ۹۲ ، ۴۶۷

ت

تابعین ۱۲۹ ، ۲۷۵ ، ۳۰۸ ، ۵۱۹ ، ۶۵۱
تاج الدین زنجانی ۵۴۳
تاجیک ۱۷۲
تارا چند ۶۱۳
ترک ۱۷۱
الترمذی ۱۶۱
تشیع (رک : شیعه) ۶۸۹
تفتازانی (رک : سعد الدین مسعود بن عمر التفتازانی) ۱۵۱
تمرلنگ (تیمور لنگ) ۴۳۰
تمیم انصاری ۳۵۴ ، ۳۵۵

ث

ثابت بن طاووس بن هرمز بن الکسری (پدر ابو حنیفه امام اعظم) ۵۲۷
ثابت بن قرة حرانی ۲۴

ج

جابر بن عبدالله انصاری ۳۵۳
جالینوس ۶۷۴
جامی (رک : مولانا نور الدین عبد الرحمن جامی) ۹۷، ۹۸، ۹۹، ۱۴۶، ۲۱۳، ۴۶۵، ۷۰۴، ۷۰۶، ۷۰۸
جان بی‌بی حاجیانی ۴۵۸، ۴۶۱
جان محمد ۱۴۶
جبرائیل (رک : جبرئیل) ۴۸۶، ۵۲۱
جبرئیل (رک : جبرائیل) ۸۱، ۴۵۹، ۴۸۰
جبرئیل امین (رک : جبرئیل ، جبرائیل) ۴۹۴
جعفر ثانی ۴۷۵
جعفر صادق (ع) ۴۵۵، ۴۵۶
جعفر طیار ۳۵۱
جلال الدین طباطبایی زواری (رک : محمد) ۱۳۴
جلال الدین محمد اکبر پادشاه غازی ۳۳۴
جلال الدین محمد بلخی رومی ۱۹۴، ۱۹۵، ۳۸۸، ۳۹۵، ۳۹۶
جلال الدین محمد بن بهاء الدین محمد (رک : مولوی معنوی) ۳۹۳
جمال الدین ۶۷۱
جمال الدین ابو عمر و عثمان بن عمر (رک : ابن الحاجب) ۲۳۴
جمال الدین حسین انجو ۳۳۴، ۳۳۶، ۳۳۸
جمال الدین شمس القریحة (رک : شیخ جمال الدین محمد بن محمد الرازی الاقسرایی) ۱۶۲، ۱۶۳
جمال علی ۵۶۰

جهانگیر (رک : جلال‌الدین محمد اکبر پادشا غازی) ، ۳۳۴
جهانگیر پادشاه ۳۳، ۳۵، ۴۰، ۱۹۲، ۴۳۰، ۶۲۱
جهودان ۶۰۱

چ

چشتیان (رک : چشتیه) ۴۵۷
چشتیه (رک : چشتیان) ۲۹۱
چلبی ۲۴۴، ۲۵۶
چودهری غلام علی ۴۹۷
چودهری محمد ۴۹۷

ح

حاتم (رک : حاتم بن طی) ۱۵۰
حاتم بن طی (رک : حاتم) ۱۴۹
حاتم طائی (رک : حاتم بن طائی) ۱۵۰
حاجی احمد ۶۱۵
حاجی محمد نظیر ۶۹۶
حاجی محمد محمود ۶۱۵
حافظ ۱۴۳، ۴۶۵
حافظ الدین‌النسفی (رک : ابوالبرکات عبدالله بن احمد بن محمودالنسفی) ۳۶۹
حافظ دود جیو ۱۰۷
حافظ سعدالله قادری ۶۱۵
حافظ سعدالدین ۲۶۵
حافظ عبدالله بن علی محمد ۵۹۷
حافظ غلام احمد خان ۲۳۴
حافظ کلان ۱۷۹
حافظ محمد ۴۷۷
حافظ محمد صدیق ۷۵

حاکم بن فتح محمد ۲۲۸
حجاج (مترجم اصول اقلیدس) ۲۴
الحجاج المری ۱۲۸
حجة‌الاسلام امام محمد غزالی ۶۲۷
حذیفه ۱۲۹
حسام‌الدین الغناقی ۳۳۲
حسن **۴۶۵** ، **۶۶۴**
حسن (امام دوم شیعیان) ۳۶۱ ، ۴۹۳ ، ۵۷۶
حسن بانو ۱۴۹
حسن عسکری (رک : امام حسن عسکری) ۴۷۵
حسین (امام سوم شیعیان) ۳۶۱
حسین بن‌العلی العلوی ۴۰۸
حسین بن علی (رک : حسین امام سوم شیعیان) ۳۵۳
حسین بن علی بن الحسین العلوی (رک : حسین بن العلی‌العلوی) **۴۰۸** ، **۵۶۵**
الحسین علی ۳۳۲
حسین علی الواعظ البیهقی (رک : کاشفی) **۳۸۷**
حسین کاشفی (رک : کاشفی) **۶۳۵**
حسین واعظ کاشفی (رک : کاشفی) **۶۳۵** ، **۶۳۷**
حفص ۳۰۸
حفیظ الله بن میان عبدالغفور بن محمد حیات **۳۰۲**
حکیم (رک : حکیم درویش محمد ایمن آبادی) **۶۰۹** ، ۶۱۰
حکیم الوری ۳۳۷
حکیم درویش محمد ایمن‌آبادی **۶۰۹**
حکیم رکنا ۸۲
حکیم غلام مهدی **۷۹**
حکیم یوسف بن محمد هروی (رک : یوسفی) **۵۷**
حمزه ۶۳۰
حمید قل احمد بن الشیخ ابی الحسن الشهید **۴۲۲** ، **۴۲۳**
حنفی (مذهب حنفی ، دین حنفی ، حنفیان ، فرقهٔ حنفی) ۹۶ ، ۲۴۳ ، ۲۴۵ ، ۲۸۱ ، ۳۰۹ ، ۳۳۳ ، ۳۷۰ ، ۳۷۲
حنفیان (رک : حنفی ، مذهب حنفی ، فرقهٔ حنفی) ۳۵۵ ، ۶۳۲ ، ۶۵۶
حیات بخش ۳۸۴
حیدر (رک : علی امام اول شیعیان) ۴۸۶

خ

خاقان ۶۲۰
خاقانی شروانی (رک : افضل‌الدین بدیل ابن علی حسان‌العجم) **۱۰۶** ، **۱۰۷**
خالد بن عبدالله الازهری **۱۶۸** ، **۲۴۱**
خالص (شاید تخلص عبدالواسع هانسوی باشد) ۱۸۸
خان اعظم قتلغ خان (رک : ظفر خان اعظم) ۵۷۱
خالبابا مشار ۶۸۸
خان ناصر اهل‌الدین ۵۸۳
خان ولد ارشد خان ۳۰
خدا بخش نجار **۶۹**
خداوند گار (رک : جلال‌الدین محمد بلخی رومی) ۱۹۴ ، ۱۹۵

خدیجه (رک : خدیجةالکبری) ۱۶۱
خدیجةالکبری (رک : خدیجه) ۳۹۷
خسرا چپ ۳۶
خسرو (رک : امیر خسرو دهلوی) ۳، ۵۹۲، ۵۹۳، ۵۹۵
خسرو انو شیروان ۱۳۵
خسرو پرویز ۱۳۵
خضر ۳۵۳
خطیب دمشق (رک : قاضی القضاة جلال الدین محمد بن عبدالرحمن ابن عمرالقزوینی الشافعی) ۲۵٤
خلفای راشدین (رض) ٦۵، ٦٦، ۱۱۰، ۱٦٦، ٤٤۱، ٤۸۹، ۵۱۹، ٦۳۱
خلیل محمد ٦۳٦
خواجه بختاور ٤۲
خواجه امام زاهد فخر ۳۰۷
خواجه اویس ۲۷۳
خواجه حافظ ۲۵۹، ۲٦۰
خواجه حسن بصری ٤۵۷
خواجه خضر (رک : خضر) ۳۵۱
خواجه ضیاء الدین نخشبی بدایونی (رک : نخشبی) ۳۱۵
خواجه عبدالله انصاری هروی (رک : پیر طریقت) ۳٦۵، ۳٤٤، ۳٦۷
خواجه عبدالواحد بن زید ٤۵۷
خواجه قطب الدین بختیار کاکی ۲۲۷
خواجه معروف کرخی ٦۸
خواجه واحدی ٤۳٦، ٤۳۷
خواجه نجیب الدین ۲٤۷
خواجه نصیر الدین طوسی ۲۳

د

دادا بهائی (جناب صاحب پوسٹ آفیس) ٤۵۰
دارا ۲۱۷
داراشکوه ۳۳
دجال ۵۲۷
درویش اوتاد ۳۷۳
درویش خدا یار ۸٤
درویش سیلانی حافظ ۳۵٦
درویش غوث ۳۷۳
درویش قطب ۳۷۳
درویش کشف‌القبور ۳۷۳
درویش کشف‌القلوب ۳۷۳
دیو سفید ۲۱۲
دهلی ۵۱

ذ

ذوالقرنین ۳۷٤

ر

راجا ۱۹۸
راجو قتال (رک : یوسف گدا) ۱۱۲
ربعی بن خراش ۱۲۹
رجب علی بیگ ولد فاضل بیگ ٤۱۵، ٤۱٦
رحمت‌الله ٦٦٤
رحمت‌الله بن مرزا ٦۱۵
رزق‌الله بن کمال الدین ۱۸۹
رستم ۲۱۱، ۲۱۲
رستم علی (رک : علی رستم) ۲٦، ۷۷
رسول «ص» (رک : محمد، مصطفی، رسول الله، پیامبر اسلام) ۱۲، ۸٦، ۸۷،

١٤١ ، ١٤٥ ، ١٦٠ ، ١٦٥ ، ١٧٧ ، ١٨٣ ، ١٨٥ ، ٢٢٢ ، ٢٢٦ ، ٢٩٩ ، ٣٠٨ ، ٣٥١ ، ٣٥٣ ، ٣٥٨ ، ٣٧٠ ، ٤٠٨ ، ٤٢٧ ، ٤٣٠ ، ٤٤٧ ، ٤٤٩ ، ٤٥٦ ، ٤٥٧ ، ٤٦٠ ، ٤٦٣ ، ٤٦٦ ، ٤٨٠ ، ٤٨٥ ، ٥١٧ ، ٥١٨ ، ٥١٩ ، ٥٢١ ، ٥٢٨ ، ٥٣٣ ، ٥٥٨ ، ٥٦٣ ، ٦١٨ ، ٦٣٣ ، ٦٣٩ ، ٦٤١ ، ٦٨٣

رسول الله (رک : رسول «ص») ٦ ، ٨ ، ٢٩٤ ، ٣٩٩ ، ٤٦٦ ، ٥٠١

رشید الدین ابوالفضل احمد بن محمد بن احمد بن مهر یزد میبدی یزدی **٣٦٥** ، **٣٦٦**

رضا ٣٩٥

رضا ٦٥٠

الرضی ٢٧٥

رضی الدین علی بن کاؤس ٨٢

رفیع الدین حسین ٥٧

روتاس ٥٨٥

رودکی ٦٤٨ ، ٦٥٠

روز افزون ٦٤٦

ز

زاهد اسماعیل (رک : گل محمد بن اخون اسماعیل زاهدی) **٩٥**

زلیخا ٢٩٠ ، ٤٤٤ ، ٧٠١ ، ٧٠٣

زیدیان ٤٥٧

زین العابدین (امام چهارم شیعیان) ٦٥٢

س

ستارهٔ پاکستان (نشان -) ٦٥٨

سجاوندی ٥٥٤

سراج الدین ابو یعقوب ابن ابی بکر محمد بن علی السکاکی **٢٥٤**

سر محمد اکرم ٣٤٢

سعد (پدر لیلی) ٣٩٢

سعدالله خان ٦٢٥

سعدالله بن مسعود عمر التفتازانی **٦٨١**

سعدالدین ٣٣٤

سعدالدین بن شریف مدرس ١٨٤

سعدالدین لاهوری ٥٠ ، ١٥٢ ، ١٥٩ ، ١٦٢ ، ٢٠٥ ، ٣١٨ ، ٣٢٠ ، ٥٨٩ ، ٦٣٩ ، ٦٤٣

سعدالدین بن مسعود بن عمر التفتازانی (رک : سعدالدین تفتازانی) **١٥١** ، **٢٥٤** ، **٥٢٦**

سعدالدین ولد میان صاحب پیر بخش ٢٩٠ ، ٢٦٥

سعدی (رک : سعدی شیرازی) ٢٥٢ ، ٢٥٣ ، ٢٦٨ ، ٤٣٢ ، ٥٠٠ ، ٦٠٧

سعدی شیرازی (رک : سعدی) **٦٣** ، **٦٥** ، **٦٧** ، **٧٠** ، **٧٤** ، **٨٦** ، **٩٢** ، **٤٩٧**

سعد نجیم صاحب زاده ٣١٤

سعد وقاص ٣٧٤

سعید ١٧٢

سعید بن المسیب ٢٥٨

سعید بن زید ٤٩٣

سعید عاصی **٢٠٦** ، **٢٠٧**

سعید نفیسی ٢٣٢ ، ٣١٧ ، ٣٤١ ، ٣٦٥

سعیدی **٤٦٧** ، **٤٦٩**

سکندر (رک : اسکندر) ٢١٧ ، ٢٣٨ ، ٢٣٩ ، ٦١٩ ، ٤٢٩

سکندر ذوالقرنین (رک : اسکندر) ٤٨١

سلطان ابو سعید ابو الخیر ۴۶۵ ، ۶۵۲
سلطان باهو **۲۹۶** ، **۲۹۷**
سلطان حسین ۲۹۱
سلطان سید احمد کبیر ۵۶۹
سلطان شریف سرور ۱۸۴
سلطان علاءالدین خلجی ۵۹۵
سلطان علاالدین کرپ ارسلان آقسنقری ۶۹۹
سلطان محمود ۴۹ ، ۳۴۴
سلطان محمود غزنوی ۴۰۴ ، ۴۰۶
سلطان نصرالله الغازی نوروز بیک ۱۷۱
سلیمان ۳۱۳
سلیمان ۳۵۵
سمادل شاه ۱۰۵
سنی (رک : اهل سنت و جماعت) ۶۸۹
سندی شاه ۴۸۵
سهراب ۲۱۱ ، ۲۱۲
سیالکوتی ۲۸ ، ۳۱
سیاوش ۲۱۲
سید احمد ۳۷۸ ، ۳۷۹
سید اعظم علی بخاری بریلوی **۶۲۳**
سیدالمرسلین (رک : رسول‌الله) ۲۵۷
سید باقر بن سید عثمان بخاری (رک : میر سید محمد باقر بخاری) **۴۷۳** ، **۴۷۴** ، **۴۷۵**
سید جلال جهانیان ۳۷۵
سید حاجی نظام الدین بخاری ۴۷۵
سید حسن علی ۶۲۵ ، ۶۲۶
سید داود بخاری ۴۷۴
سید شاه بن قدر خان نقشبندی ۵۴۳
سید شاه محمد مقیم ۱۷۶
سید شریف (رک : میر سید شریف جرجانی) ۱۶۹ ، ۱۷۰ ، ۶۴۲
سید شکرالله (رک : شیخ بهنو) ۴۷۵
سید عبدالواحد چشتی **۲۲۶**
سید عثمان بن سید داود بخاری **۴۷۴**
سید قمر الدین حسینی **۳۳۹**
سید محمد ۳۲
سید مظفر ۱۵۲
سید نثار علی بخاری ۶۲۳
سید نور محمد ۶۹۲
سیف ظفر نوبهاری **۴۶۲**
سیهسهٔ صاحب سیهٔ ماسٹر دادا بهائی ۴۴۹

ش

شاشی (رک : اصول‌الشاشی) **۴۴۶**
شاعران پارسی گوی ۶۵۰
شاه ابرار ۲۱۰
شاه اورنگ زیب عالمگیر (رک : اورنگ زیب) ۶۶۵
شاه جهان (رک : شهاب الدین شاه جهان) ۱۵۸
شاه جیلان (رک : عبدالقادر جیلانی) ۱۳ ، ۶۶ ، ۱۱۵ ، ۲۸۶
شاه چراغ (رک : جنگ نامه) ۲۱۰
شاه چین ۶۵۰
شاهدین ۳۰۲
شاهزاده مراد بخش ۱۳۴
شاه عالم پادشاه ۴۲۹
شاه عالمگیر (رک : اورنگ زیب پادشاه عالمگیر) ۵۱۳
شاه عباس الحسینی الموسوی الصفوی بهادر خان (رک : شاه عباس بزرگ) ۱۴۰

شاه عباس بزرگ ۱۴۰
شاه عبدالعزیز دهلوی ۶۸۸، ۶۸۹
شاه علی ۴۵۴
شاه غلام محیی‌الدین (رک : غلام محیی‌الدین) ۱۰۸
شاه محکم دین ۱۷۶، ۱۷۷
شاهمراد ۳۲
شاه میر ۱۷۶، ۱۷۷
شجرة النور ۴۵۹
شرف (رک : شرف بخاری خراسانی) ۸۶
شرف بخاری خراسانی ۸۵
شروانشاه اختسان بن منوچهر ۳۹۱
شمس‌الدین ۱۹۱
شمس تبریزی ۲۸۷
شهاب ۵۷۱
شهاب الدین شاه جهان (رک : شاه جهان) ۱۵۸
شهرو ۲۱۱
شیخ ابوالفضل علامی ۶۲۰
شیخ ابوالمکارم اسماعیل ۵۵۶، ۵۵۸
شیخ ابو سعید ۸۱
شیخ ابو محمد القاسم بن فرة‌الشاطبی الضریر ۶۶۵
شیخ اجل مصلح‌الدین ابو محمد عبدالله بن مشرف بن مصلح بن مشرف سعدی شیرازی (رک : سعدی، سعدی شیرازی) ۶۳
شیخ احمد بن شیخ محمد قریشی‌عباسی ۲۲۸
شیخ الاسلام هروی ۱۵۱، ۱۵۲
شیخ‌الرئیس ابو علی سینا ۱۶۴
شیخ‌الشیوخ ۴۸
الشیخ‌الصدوق محمد بن بابویة القمی ۲۹۵
شیخ برهان الدین علی بن ابی بکر المرغینانی الحنفی ۶۹۵
شیخ بهایی (رک : بهاءالدین محمد بن حسین عاملی) ۱۴۰، ۴۹۲
شیخ بهاءالدین محمد بن حسین عاملی (رک : شیخ بهائی) ۴۹۲
شیخ بهنو (رک : سید شکرالله) ۴۷۵
شیخ جعفرالسنهوری ۶۱۵
شیخ جلال الدین سیوطی ۳۴۸
شیخ جمال الدین حلی ۴۹۳
شیخ جمال الدین محمد بن محمد الرازی الاقسرایی ۱۶۳
شیخ چمن ۵۴۲
شیخ جوهر ۴۳۷
شیخ حاجی طلبسی ۶۹۲
شیخ حسین بن محمد السمعانی الحنفی ۱۷۳
شیخ حسین معز شمس بلخی ۵۰۶
شیخ خدا بخش دستگیر ۷۰۴
شیخ زین الدین الشهید الثانی ۸۲
شیخ سعدی (رک : سعدی شیرزای) ۲۴۷، ۷۰۸
شیخ سعدی شیرازی (رک : سعدی شیرازی) ۳۷۸، ۳۷۹، ۳۸۰، ۳۸۱، ۳۸۴، ۳۸۵، ۶۰۷
شیخ شبلی ۵۴۲
شیخ شرف الدین ابوالعباس بولی ۴۹۳
شیخ شرف الدین ابو عبدالله محمد بن سعید الاوص ثم البوصیری (رک : بوصیری) ۲۷۲

شیخ شرف الدین بوصیری (رک : بوصیری) ۲۷٤
شیخ شهاب الدین سهروردی ٤۷۳
شیخ عبدالله ۲٤٦
شیخ عبدالحق بن سیف الدهلوی البخاری (رک : شیخ عبدالحق محدث دهلوی ، عبدالحق بن سیف‌الدین الترک الدهلوی البخاری) ۲۱ ، ۱۳۰
شیخ عبدالحق محدث دهلوی ۲۱ ، ٦۱۷ ، ٦۱۸
شیخ عبدالقادر جیلانی ۲۰٦ ، ٤۹۸ ، ٥۳۸
شیخ عبدالقاهر جرجانی ۲۷۸ ، ۲۹۹ ، ۳٦۲ ، ٦۸۳
شیخ عبدالواسع (رک : شیخ عبدالواسع هانسوی) ۲٥ ، ۲٤۸ ، ۲٤۹ ، ۲٥۱
شیخ عبدالواسع هانسوی ۲٥۱
شیخ عطار ٤۹۷
شیخ فریدالدین احمد یحیی منیری ٤۷٥
شیخ فرید الدین عطار نیشا بوری ۸٦
شیخ فرید بازید ۱۷٦ ، ۱۷۷
شیخ مبارک هاشمی ۳۷ ، ۳۸
شیخ محمود (پیر یوسف گدا) ٥۱٦
شیخ محی‌الدین عبدالقادر جیلی (گیلی یا گیلانی) (رک : شیخ عبدالقادر جیلانی) ٥۰٥
شیخ مصلح الدین ابو محمد عبدالله بن مشرف بن مصلح بن مشرف سعدی شیرازی (رک : سعدی شیرازی) ۳۷۸
شیخ مولوی صاحب (رک : جامی) ۷۰٥
شیخ نور الدین ٤۱۹
شیرانی ۳٥ ، ٤۰ ، ٥۱ ، ۱۳۰ ، ٤۳٦ ، ٥۸۱
شیر حمله (رک : شیر علی) ۳٥
شیر علی (رک : شیر حمله) ۳٥
شیر محمد قریشی ۳۷۳
شیرین ٤۳۳
شیعه (رک : تشیع ، شیعیان) ٤۷٥ ، ٤۹۳ ، ٦۸۹
شیعیان (رک : شیعه) ۸۲ ، ۲۹٤ ، ٤۷٥ ، ٦۸۹

ص

صاحب قران
صائب ٤۳۰
صبوحی ٦٤۸ ، ٦٥۰
صحابه (رک : اصحاب) ۸ ، ۱۲۹ ، ۲٦٦ ، ۳۰۹ ، ۳٥٥ ، ٤۸٥ ، ٤۸۹ ، ٥۱۹ ، ٦۳٤ ، ٦٥۱
صحب (رک : صحابه ، اصحاب) ۲۷٥
صدر الافاضل (رک : ملاصدرای شیرازی) ۱۲۳ ، ۱۲٤
صدرالدین محمد تبریزی ٤۹٤
صدر الشریعة عبیدالله بن مسعود المحبوبی البخاری ۱۳۲
صدر دین جیو (مولوی صاحب -) ۱۲
صدر شهید ۲۹۲
صدیق (رک : ابوبکر صدیق) ۲۲٦
صفا (دکتر ذبیح الله -) ۱۰٦
صوفی عبدالله المهاجر ۲۳۰
صیفی بن النصیر ٥۹۹

ض

ضریری ۵۵۳
ضیاءالدین محمد بن میر سعدالله الحسینی الحقی یا الحنفی ۶۰۲، ۶۰۴
ضیاءالدین نخشبی ۳۱۷
ضیاءالدین یوسف ۳۴۱، ۳۴۲
ضیاء نخشبی ۳۱۳، ۳۱۴، ۳۱۵، ۳۱۶

ط

طاوس بن هرمز بن الکسری ۵۲۷
طاهر بن حسن القرشی ۲۴۵
طاهر بن یونس ۴۹۳
طاهر حافظ اصفهانی ۶۲۹

ظ

ظفر خان اعظم ۵۷۱

ع

عاصم ۳۰۸، ۶۳۰، ۶۶۵
عارف ۶۴۸، ۶۴۹، ۶۵۰
عالم گیر پادشاه (رک: اورنگ زیب) ۱۷۸، ۳۱۱، ۵۱۴
عایشه (رض) ۱۷۷، ۳۱۹، ۶۳۳
عباس ۳۰۸
عباس (رک: میان محمد عباس چرکی) ۶۹۸
عبدالله ۴۵۲
عبدالله (پسر عبدالمطلب) ۲
عبدالله (گویندهٔ قصیدهٔ پنجابی در فضیلت سورهٔ یس) ۵۷۵
عبدالله بن احمد بن محمود النسفی ۶۰۴
عبدالله بن طاهر بن حسن القریشی ۲۴۵
عبدالله بن عباس ۲۴۷
عبدالله بن علی الاسفرائی ۶۴۴
عبدالله بن مسعود ۳۰۹، ۵۰۸
عبدالله رازی ۴۱۴
عبدالله عوف ۴۵۷
عبدالله غلام نبی ۴۲۴
عبدالله واعظ ملتانی ۴۵۵، ۴۵۶
عبدالحق بن سیف‌الدین الترک الدهلوی البخاری (رک: شیخ عبدالحق محدث دهلوی) ۱۳۰، ۱۳۱
عبدالحکیم ۲۵۶
عبدالحکیم بن شیخ شمس الدین ۱۵۸
عبدالرحمن ۶۶۵، ۶۷۱
عبدالرحمن الجرجانی ۵۵۳، ۶۷۰، ۶۷۱
عبدالرحمن بهاولپوری ۴۵۰
عبدالرحمن جامی (رک: جامی) ۲۱۴، ۳۴۲، ۳۴۴، ۴۲۵، ۶۷۰
عبدالرحمن کنلی ۵۹۷
عبدالرحمن لاهوری ۲۰۵
عبدالرحیم ۸۰
عبدالرسول ۳۲۴، ۳۲۵
عبدالرسول بن الملت والدین ابن عبدالله القریشی ۲۴۵
عبدالصمد الفضل محمد (رک: عبدالصمد محمد افضل) ۱۹۰
عبدالصمد پسر افضل محمد (رک: عبدالصمد الفضل محمد) ۴۱۵، ۶۱۹، ۶۲۰
عبدالصمد محمد افضل (رک: عبدالصمد الفضل محمد) ۱۹۰
عبدالعلی الطبسی ۸۳

عبدالغفور ۳۰۲
عبدالغفور سقیم (مولانا ــ) ۱۴۲
عبدالقادر (رک : شیخ عبدالقادر گیلانی یا جیلانی) ۵۳۷
عبدالقادر جیلانی (رک : شیخ عبدالقادر گیلانی یا جیلانی) ۲۰۶ ، ۳۴۷
عبدالقاهر بن عبدالرحمن الجرجانی ۲۷۸ ، ۲۷۹ ، ۵۵۳ ، ۵۵۷ ، ۵۵۸
عبدالکریم بن مخدوم درویزه ۵۲۳ ، ۵۲۴
عبداللطیف ۵۲۴ ، ۵۵۳
عبدالمجید ۱۲۵
عبدالمطلب ۲
عبدالنبی (رک : عبدالنبی جامی جلال الدین) ۵۱۴
عبدالنبی جامی جلال الدین ۵۱۲ ، ۵۱۳
عبدالواحد بن محمد المفتی ۳۱۸
عبدالواسع (رک : دستور العمل هانسوی) ۱۸۷ ، ۲۹۱
عبدالواسع هانسوی (رک : عبدالواسع ، شیخ عبدالواسع هانسوی) ۱۸۶ ، ۱۸۷ ، ۲۴۹
عبدالوهاب بن ابراهیم الزنجانی ۲۶۴
عبیدالله بن الهدادالعثمان الطلبی ۵۹
عبیدالله بن مسعود بن تاج الشریعه ۲۴۴ ، ۵۸۷
عبیداللهبن مسعود المحبوبی الحنفی ۱۵۱
عبیدالله بهادر خان (ابوالغازی) ۲۶۷
عثمان ۳۷۵
عثمان (رض) ۴۸۶ ، ۴۸۹
عثمان بن عفان (رک : عثمان «رض») ۵۴۲
عجم ۱۶۵ ، ۲۷۵ ، ۳۷۴
عرب ۱۳۷ ، ۱۶۵ ، ۲۸۶ ، ۲۹۸ ، ۳۰۰ ، ۳۰۲ ، ۳۰۴ ، ۳۶۲ ، ۳۶۶ ، ۳۹۲ ، ۳۹۸ ، ۶۲۲ ، ۶۷۱
عربان (رک : عرب) ۲۷۵
عرب شاه الاسفرائی ۶۶۹
عربی (زبان ، لغت ، خط) ۵ ، ۷ ، ۲۲ ، ۲۴ ، ۲۷
عزیز ۳۶۶
عزیز بشن سنکھ ولد پریم سنکھ جهریری والا ۲۸
عزیز خان (پسر نواب کرم خان) ۶۸۵
عشق ۲۰۰
عصام‌الدین ۲۴۴ ، ۶۷۱
عصام‌الدین ابراهیم اسفراینی ۶۶۸
عضدالدوله (رک : ابن فخر الدین حسن جمال الدین حسین انجو) ۳۳۳
عطار (رک : شیخ فرید الدین عطار نیشابوری) ۶۵۵
عطارد ۶۴۷
علاء الدین ابوالحسن علی بن حزم‌القرشی ۶۷۳
علاءالدین علی القوشجی ۱۵۵
علاءالدین مغلطای ۱۲۸
علی (ع) ۸۴ ، ۱۶۱ ، ۲۰۴ ، ۲۲۷ ، ۲۴۷ ، ۲۴۸ ، ۲۷۵ ، ۲۹۴ ، ۳۲۷ ، ۴۸۹ ، ۴۹۳ ، ۴۹۵ ، ۶۰۱
علی ۴۵۴ ، ۶۳۰
علی الاسفرائی ۶۴۴
علی بن ابی طالب (رک : علی «ع») ۱۴ ،

۳۰۸ ، ۳۵۳
علی بن عبد الله ۴۹۴
علی بن حزم القرشی (رک : ابن النفیس) ۶۷۴
علی بن حسین (ع) ۸۲
علی بن محمد **۶۴۲**
علی بن مسعود ۸۸ ، ۵۸۹
علی رستم (رک : رستم علی) **۲۶** ، **۲۷**
علی شیر (رک : امیر علیشیر نوایی) ۶۳۵
علی محمد ۵۹۷
علی محمد بن فتح محمد جراح سانکرئی **۲۶۸**
علی نقی (امام دهم شیعیان) ۴۷۵
عماد الدین العثمانی اللبکتی ۳۲۱
عمر ۲۵۸
عمر (رک : عمر بن الخطاب «رض») ۴۸۶ ، ۴۸۹
عمر بن الخطاب (رک : عمر) ۳۷۴ ، ۶۴۱
عمر خطاب (رک : عمر بن الخطاب) ۲۰۹ ، ۳۵۴
عمر و عاص ۳۵۱
عنایت الله کنبو ۷۶
عیاضیان ۴۵۷
عیداضحی ۴۲۶
عید فطر ۴۵۶
عیسوی ۷۹ ، ۴۹۷
عیسی (ع) ۱۷۱ ، ۱۷۸ ، ۳۶۶ ، ۴۳۳ ، ۵۰۸
عیسی بن مریم (رک : عیسی «ع») ۵۲۷
عیسی روح الله (رک : عیسی «ع») ۴۹۱
عیسی زیان ۴۵۸

غ

غزالی (رک : امام محمد غزالی طوسی) ۶۲۷
غزالی طوسی (رک : حجة الاسلام امام ابو حامد محمد بن محمد بن محمدبن احمد غزالی طوسی) **۳۷۶**
غلام حسین خان ۳۲۱
غلام حسین لطف الهی ۶۳۰
غلام رسول ۳۶ ، ۵۹۲
غلام علی نظامانی ۵۵۰
غلام محمد احمد ۱۵۷
غلام محمد بن حافظ خیر الدین ۱۵۷
غلام محمد شاه پسر محمد شاه ۱۸۱
غلام محمد قریشی ابن نور محمد قریشی ۳۸۲
غلام محمد ولد میان باقر ۱۵۰
غلام محی الدین (رک : شاه غلام محی الدین) ۱۰۸ ، ۱۰۹
غفار صدیق اخون ۵۶
غنیمت (رک : ملا محمد اکرم مفتی کنجاهی) **۶۸۴** ، **۶۸۵** ، **۶۸۶**
غوث اعظم (رک : شیخ عبد القادر جیلانی یا گیلانی) ۲۰۶
غیاثی **۴۱۲** ، **۴۱۳**

ف

فاضل بیک ۴۱۵ ، ۴۱۶
فاضل الکیدانی (رک : ملا لطف الله النسفی) **۱۷۴** ، **۱۸۵**
فاطمة الزهراء (ع) ۲۹۴
فاطمه (رک : فاطمة الزهراء) ۱۶۱ ، ۱۶۶ ، ۴۰۷

فاطمه بنت الیانی ۱۲۹
فتاح شیرازی ۱۹۱
فتح محمد ۶۲۳
فتاهای شیرازی ۴۱۷
فخر الدین الحسینی (رک : محمد بن الحسینی) ۲۶۲
فخر السادات حسین الحسینی ۴۳۶
فرخ سیر ۴۲۹
فردوسی (حکیم ابوالقاسم) ۱۵ ، ۶۴ ، ۲۱۲
فرعون ۳۵۹
فرق شیعه ۶۸۹
فرقهٔ بخاریان (رک : بخاریان) ۴۷۵ ، ۴۷۶
فرقهٔ قادریه ۲۹۷
فرقهٔ ناجیه (رک : اهل سنت و جماعت) ۶۸۹
فرقهٔ حنفیان (رک : حنفی ، حنفیان) ۶۵۶
فریدون ۲۱۱ ، ۲۱۲
فضل الله بن ایوب بن الشیخ ابی الحسن ماچینی یا ماجینی ۵۲۸ ، ۵۲۹، ۵۳۱، ۵۳۲
فضل طلب ۳۰
فغفور ۱۴۲
فغفور چین ۳۵۶
فقیر محمد حیات لاهوری ۱۵۲
فیاضی (رک : فیضی) ۲۳۱
فیثا غورس (ث) ۳۳۵
فیروز سنز ۲۹۶
فیض ۳ ، ۳۳ ، ۳۴ ، ۳۵
فیض (رک : فیاض) ۲۳۱ ، ۲۳۲

ق

قادر ۱۷۸
قادر بخش ۶۷
قادریه ۲۹۶
قارون ۶۵۵
قاضی ارتضا علی خان گوپاموی ۱۲۳
قاضی اسماعیل ۳۸۴
قاضی القضاة جلال الدین محمد بن عبد الرحمن بن عمر القزوینی الشافعی ۲۵۴
قاضی پیر شاه ۶۸۴
قاضیخان ۲۹۲
قاضی سعد الدین ۱۲۵
قاضی حمید الدین ناگوری ۵۹۰
قاضی عبد الرحمن جنی ۶۹۲
قاضی محب الله بهاری بن عبد الشکور ۲۳۰
قاضی محمد فضل الدین ۳۴۰
قبیلهٔ بنی عامر ۳۹۲
قبیلهٔ ملک ۲۳۱
قتلغ اعظم بهرامخان ۹۳
قدوری ۵۸۶
قریش (رک : قریشی) ۱۳۷
قریشی (رک : قریش) ۱۳۳
قطب الدین رازی ۱۵۸
قطب الدین محمد بن غیاث الدین علی ۵۳۲
قطب الدین محمود بن محمد الرازی ۱۵۳
القفال (رک : اصول الشاشی) ۴۴۶
قوم بانده ۲۲۸
قوم عاد ۴۹۸
قوم لوط ۸۹
قیس بن ملوح بن مزاحم (رک : مجنون) ۳۹۲

ک

کاتبی طوسی (رک : نجم الدین عمر بن علی

القزوینی) ۱۵۳
کاشفی (رک : حسین واعظ کاشفی) ۳۸۷
کبلائی (رک : فقه کبلائی) ٤٦۷
کچوال (؟) ۲۷٤
کرامی (رک : پرنیان) **٤٦۷**
کرمانی ۳٤۹
کرم بخش ۱۹۱
کریم بن محمد بن عثمان ۵۷۱
کسائی ٦٦۵
کشف القبور (رک : درویش کشف القبور) ۳۷۳
کشف‌القلوب (رک : درویش کشف القلوب) ۳۷۳
کشمیری (کاغذ ، خط ، زبان -) ۹ ، ۱۲ ، ۳۷
کفعمی ٤۹٤
کمال‌الدین حسین المیبدی **۲٦۲**
کمال بن کریم (رک : کمال الدین ناگوری) **۵۸۳**
کمال کریم ناگوری **۹۳**
کمال الدین ناگوری (رک : کمال بن کریم) **۵۸۱ ، ۵۸۲**
کوفیین ۲۷۹ ، ۵۵۹
کوم بابا تمیل ۳۸٤
کیکاوس ۲۱۲

گ

گروٹی کهیڑی ۱۸۱
گل محمد بن اخون اسماعیل زاهدی **۹۵ ، ۹٦**

ل

لاادری ۸۳
لال شاه ۷۵
لطف‌الله خان ولد سعدالله خان ٦۲۵
لطف‌الله نسفی (رک : فاضل الکیدانی) **۱۸۵ ، ۵۲٦**
لقمان حکیم ۱۲۵
لیلاوتی ٤۱٦
لیلی ٦٦ ، ۳۹۲

م

مأجوج (رک : یأجوج) ۵۲۷
مادهو رام (رک : منشآت مادهو رام) **٦۲۵ ، ٦۲٦**
مالکی (فرقهٔ -) ۲۳٤
مأمون ۸۳
مانی ۳۳۵
ماه ٦٤۵ ، ٦٤٦ ، ٦٦٤ ، ٦۵۰
مبارک فیض‌الله سنامی ۲۰۸
متضدیمل ولد بسنت رای ٦۲٦
متهرا داس کنبوه ملتانی **۳۹ ، ٤۲ ، ٤٤**
مجد الدین محمد بن احمد بن طیفور علی السجاوندی (رک : سجاوندی) **۵۵٤**
مجنون (رک : قیس بن ملوح بن مزاحم) ٦٦ ، ۳۹۲
مجوب‌الله (رک : محبوب‌الله) ۹۹
محب الله (رک : قاضی محب‌الله بهاری بن عبدالشکور) ۲۳۰
محبوب‌الله (رک : مجوب‌الله) ۹۹
محبوب سبحانی ۱۷۷

محبوبعالم ۴۲۶، ۴۲۷
محقق طوسی ۸۴
محکم الدین ۱۰۵
محکم الدین والد میان غلام محمد بن محمد کامل ۳۳۲
محمد (ص) (رک: رسول‌الله، رسول، مصطفی) ۶، ۸، ۱۲، ۲۳، ۲۵، ۴۲، ۴۴، ۴۶، ۴۸، ۵۰، ۵۴، ۶۱، ۶۷، ۶۸، ۷۴، ۹۶، ۱۰۱، ۱۱۰، ۱۱۱، ۱۱۵، ۱۱۸، ۱۲۰، ۱۲۳، ۱۲۹، ۱۳۰، ۱۳۳، ۱۳۸، ۱۴۰، ۱۴۲، ۱۴۹، ۱۵۱، ۱۵۴، ۱۵۶، ۱۶۱، ۱۶۳، ۱۶۶، ۱۶۷، ۱۷۰، ۱۷۴، ۱۷۹، ۱۸۱، ۱۸۳، ۱۸۷، ۱۸۹، ۱۹۴، ۲۰۴، ۲۰۹، ۲۱۹، ۲۲۷، ۲۴۷، ۲۴۸، ۲۵۵، ۲۶۲، ۲۶۶، ۲۶۸، ۲۷۳، ۲۷۵، ۲۷۹، ۲۹۱، ۲۹۳، ۲۹۶، ۲۹۸، ۳۰۳، ۳۰۵، ۳۰۷، ۳۰۸، ۳۱۸، ۳۱۹، ۳۲۳، ۳۲۵، ۳۳۲، ۳۳۹، ۳۵۲، ۳۵۵، ۳۵۶، ۳۵۸، ۳۷۲، ۳۸۰، ۳۹۹، ۴۰۱، ۴۰۳، ۴۰۶، ۴۱۸، ۴۲۸، ۴۴۷، ۴۵۵، ۴۵۶، ۴۵۷، ۴۵۹، ۴۶۰، ۴۶۱، ۴۶۴، ۴۶۶، ۴۷۳، ۴۷۴، ۴۷۵، ۴۷۸، ۴۸۰، ۴۸۴، ۴۸۸، ۴۹۳، ۵۰۲، ۵۰۳، ۵۰۸، ۵۰۹، ۵۱۴، ۵۱۷، ۵۱۸، ۵۱۹، ۵۲۳، ۵۲۴، ۵۲۷، ۵۲۹، ۵۳۲، ۵۳۷، ۵۳۸، ۵۴۸، ۵۵۱، ۵۵۲، ۵۵۳، ۵۵۴، ۵۵۷، ۵۵۸، ۵۶۹، ۵۷۳، ۵۸۶، ۵۸۷، ۵۹۵، ۵۹۹، ۶۰۷، ۶۲۳، ۶۳۳، ۶۳۴، ۶۳۵، ۶۳۸، ۶۳۹، ۶۴۲، ۶۵۱، ۶۵۳، ۶۶۳، ۶۸۲، ۶۹۸
محمد ۲۹۲، ۳۰۷، ۳۰۸
محمد (رک: امیر بیک وزیر) ۵۲
محمد (رک: جلال الدین طباطبائی زواری) ۱۳۴
محمد ابراهیم ۵۳۵
محمد احسان ۵۷۶
محمد اکبر ارزانی (رک: میر محمد اکبر) ۳۱۱
محمد اکبر بن حاجی میر محمد مقیم **۴۰۱**
محمد الدین ۳۰۲، ۶۶۹
محمد الیاس بن حافظ محمد صدیق ۷۵
محمد امید ۱۹۱
محمد امین بن عبدالله المؤمن آبادی **۲۷۰، ۲۷۱**
محمد اورنگ زیب (رک: اورنگ زیب) ۱۱۵
محمد اوسی **۵۰۵، ۵۰۷**
محمد بخش ۴۹۸
محمد بشیر حسین (دکتر ـ، رک: بشیر حسین) ۴۳۶
محمد بن ابی بکر **۶**
محمد بن اسماعیل بن ابراهیم البخاری **۳۵۲، ۳۵۳**
محمد بن‌الجزری الشافعی **۱۶۸**
محمد بن الحسین (رک: فخرالدین الحسینی) ۲۶۲
محمد باقر بن محمد تقی ۸۴
محمد بن عربشاه الاسفراینی ۶۶۹
محمد بن علی (ع) ۳۵۳
محمد بن غلام محمد ۲۹۰

محمد بن محمد بن عمر حسام الدین الاخسیکتی ۴۴۶
محمد بن محمود ۵۱۷
محمد بن یوسف الطبیب الهروی ۵۱
محمد تاج الدین شاه عبدالرحمن ۲۲۱
محمد تقی (امام نهم شیعیان) ۴۹۴
محمد حال ۱۷۳
محمد حسن لطف الهی ۳۷۳
محمد حسین ۶۸، ۱۲۵، ۶۹۳
محمد حسین جمعدار ۴۰
محمد حیات ۱۰۴، ۳۰۲، ۶۰۸، ۶۱۰
محمد حنیفه ۶۵۲
محمد خازن ۲۶۵
محمد خیال لاری (شاید محمد حیات لاهوری باشد) ۱۵۹
محمد رسول الله «ص» (رک: رسول، مصطفی، محمد) ۴۹۱
محمد رضا ۲۹۱، ۲۳۸، ۲۳۹
محمد زاهد بن جان محمد ۱۶۶
محمد سارو ۴۹۲
محمد سعدالله ۶۹۳
محمد سلیم بن محمد زاهد بن جان محمد ۱۴۵، ۱۴۶
محمد سلیم بن عبدالصمد ۲۳۵
محمد سید شاه بن محمد سلیم ۲۳۵
محمد شاه ۱۸۱، ۴۳۰
محمد شاه ارزانی بن میر حاجی محمد مقیم (رک: میر محمد اکبر) ۳۱۱
محمد شاه غازی ۷۶
محمد شفیع ولد محمد امین ۱۸
محمد صالح (رک: ملا محمد صالح) ۷۶، ۷۷، ۷۸
محمد صلاح بن بدرالدین محمد الجرجانی ۲۶۶
محمد عاقل ۱۱۷
محمد عالم ۳۶
محمد عبدالشکور ۳۲۷
محمد عقیلی ۳۲
محمد علی بن شیر علی ۲۷۴
محمد عیسی ۱۷۸
محمد غدیری ۳۱۷
محمد فائق ۴۱۶، ۴۱۹
محمد فضلی علی
محمد قاسم بن یوسف الحسینی ۲۶۴
محمد قریشی بن غلام محمد قریشی بن نور محمد قریشی ۳۸۲
محمد کامل ۳۳۲
محمد مصطفی (رک: رسول، رسول الله، محمد مصطفی «ص») ۲
محمد مظفر بن الحسینی الشفائی ۳۴۵
محمد معین (دکتر —) ۷۰۱
محمد مقیم محکم دین ۱۷۶
محمدی (رک: مطبعهٔ محمدی) ۶۹۳
محمد یار ۳۴۴
محمد یوسف ۶۳۶
محمد یوسف صحاف ۱۷۳
محمد یوسف گدا (رک: یوسف گدا) ۵۱۳
محمود ۴۲، ۱۲۷، ۴۳۲، ۶۱۸
محمود بن صدر الشریعة ۲۴۴
محمود بن صدر الشریعهٔ اول عبیدالله محبوبی حنفی ۲۶۷
محمود شاه ۴۲۹

محیی الدین ٣٢٩
محیی الدین الجیلی (رک: شیخ عبدالقادر جیلانی) ٥٠٧، ٥٣٦
محیی‌الدین عبدالقادر جیلانی (رک: محیی‌الدین الجیلی) ٥٣٥، ٥٣٦
مختار بن مالک ٥٥٩
مدنی (رک: مدینه) ١٣٣
مراد بخش ٦٧
مریم ٦٣٥
مسترولن ٥٦٠، ٥٦٢
مسعود بن محمد یوسف سمرقندی ٣٠٧
مسکین (رک: معین المسکین) ٣٥٧، ٣٥٨
مسلم ١٦١
مسلمان (رک: مسلمانان) ٩٤، ٣٥٣
مسلمانان (رک: مسلمین) ٦٢، ٩٠، ٩٣، ١٢٠، ٢٧١، ٢٧٧، ٣٢٨، ٣٥٦، ٣٧٧، ٤٥٢، ٤٥٩، ٤٩١، ٥٠٦، ٥١٠، ٥٢٤، ٥٤٥، ٦٠٥، ٦٤٠، ٦٦٢، ٦٦٣، ٦٨٩
مسلمین (رک: مسلمانان) ٢٧٥
مسیح ٦٨٠
مشتری ٦٦٧
مصطفی (رک: محمد، رسول، رسول‌الله «ص») ٨، ٤٢، ٦١، ١١١، ١٢٣، ١٤٩، ١٧١، ١٨١، ٢٢٨، ٢٧٨، ٢٩٩، ٤٢٨، ٤٣٩، ٤٦٨، ٤٧٠، ٤٩٩، ٥٠٨، ٥١٣، ٥١٥، ٥٢١، ٥٥٨، ٦٨٣
مصطفی علی خان ١٢٣
معاذ بن جبل (رض) ٤٥٥، ٤٥٦، ٦٤٠
معروف کرخی ٤٧٨
معین‌الدین حسین ٢٧٨، ٢٧٩، ٢٩٩
معین نظام ٢٢٢، ٢٢٤، ٤٠٨
معین المسکین (رک: مسکین) ٣٥٧، ٣٥٨
مغول ١٧١، ٤٣٠
مغول هند ٥١
مفتی مولوی محمد سعدالله (رک: محمد سعدالله) ٦٩٣
مکی (رک: مکه) ١٣٣
ملا جلال ٦٨١
ملا جمیل حارثی ٤٧٧، ٤٧٨
ملا حسین کاشفی (رک: حسین واعظ کاشفی) ٦٣٥
ملا حسین واعظی کاشفی (رک: حسین واعظ کاشفی) ١٢٧
ملا سیف الدین احمد بن ملا قطب الدین یحیی (رک: شیخ الاسلام هروی) ١٥١
ملا صدرای شیرازی (رک: صدرالافاضل) ١٢٣
ملا لطف‌الله نسفی (رک: نسفی) ١٧٤
ملا محمد اکرام الدین ١٥٩
ملا محمد اکرم مفتی کنجاهی ٦٨٤، ٦٨٥، ٦٨٦
ملا محمد صالح کنبو لاهوری (رک: محمد صالح) ٨٧
ملا نورالدین ظهوری ٥٧٧، ٥٧٨، ٥٧٩
ملک‌الموت (عزرائیل) ٥٤
ملک نصرة الدین ابو بکر سلجوق ٩
منجم (رک: هدایت‌الله) ٦٩٠
منروی لچهی رام دهلوی ٦١٣
منشی عبدالرحمن بن غلام حسین بهاولپوری ٤٥٠

منشی میان احمد بخش ٦٨٥ ، ٦٨٦
منشی نول کشور ۲۱ ، ۱۳٦ ، ۲۳۳
منظور احسن عباسی ۳۰۷ ، ۳۱۱ ، ۳٦۳ ، ٤٦٤
منیژه ۲۱۲
موسی (ع) ۸ ، ٤٦۰ ، ٤٦۱ ، ٤۸۸ ، ٦٥۱ ، ٦٥۲
موسی بن عمران (رک : موسی) ۳٥۷ ، ۳٥۸
موسی کلیم‌الله (رک : موسی) ۳٥۹ ، ٤۹۱
مولانا ابالفضل احمد رومی ۱۹۳
مولانا جلال‌الدین رومی ۱۹۳
مولانا حافظ شاه عبدالعزیز محدث فاروق دهلوی ۳۳۹ ، ۳٤۰
مولانا حکیم یوسف بن محمد (رک : یوسفی) ۲۱۷
مولانا سدیدالدین کاشغری ٦۳۱
مولانا صالح ندایی بخارایی ٦۲۱
مولانا عبدالعزیز ۳۲۳
مولانا عبدالغفور (رک : عبدالغفور) ۳٥٦
مولانا عصام‌الدین ابراهیم بن محمد بن عربشاه الاسفراینی ٦٦۹
مولانا محمد اکرم ملتانی ۲۳۸ ، ۲۹۰
مولانا نورالدین الجامی (رک : جامی) ۲۹۰
مولانا نورالدین عبدالرحمن جامی (رک : جامی) ۱٤٦ ، ۲۱۲ ، ۲۹۰ ، ٦۷۱ ، ۷۰۲ ، ۷۰۳ ، ۷۰٥ ، ۷۰۷
مولوی ۱٤۳ ، ٦۷۱
مولوی (رک : جلال‌الدین محمد بن بهاءالدین محمد) ۳۹۳
مولوی آخوند شیر محمد نبوی ۳۷۳
مولوی احمد الله ٥۷٦
مولوی احمد الدین ٤۷۳
مولوی احمد علی ٥٤۷
مولوی احمد علی سندیلی ٥٤۸ ، ٥٤۹
مولوی حسن بن قاضی غلام ٥٤۷
مولوی حیدر علی ٥٤۷
مولوی سراج الدین ۲٦۸
مولوی سید طفیل احمد ٦۹۳
مولوی عبدالرحمن (رک : جامی) ۱۰۳
مولوی غلام محمد ولد نور احمد ٦۹٦
مولوی غلام یحیی بن نجم‌الدین البهاری ٥٤۷
مولوی قطب‌الدین الشهید الانصاری‌السهالی ٥٤۸
مولوی کمال‌الدین ٥٤۷
مولوی لکهنوی ٦۹۳
مولوی معنوی (رک : جلال الدین محمد بن بهاء الدین محمد) ۳۳۷
مولوی نور احمد ٦۹٦
مولوی نور محمد (رک : میان نور محمد) ۲٥٦
مولوی یعقوب چرخی ٤۷۸
مهاجران و مهاجرین (رض) ۳۰۷ ، ٦٥۲
المهدی الحنفی ۲۸٥ ، ۲۸٦
مهدی شاه ٥٥٦
مهر ٦٤٥ ، ٦٤٦ ، ٦٤۷ ، ٦٥۰
مهنور میان رفیق ٦۷
میان سنگه بن هیرا سنگه ۲۲۸ ، ۲۲۹
میان احمد ۷۱
میان اسحاق خلیل ٤٥۸
میان الله یار ولد میان بلند ٥۱۱

میان باقر ۱۵۰
میان بلند ۵۰۵، ۵۱۱
میان بهادر بسندوری (رک: میان بهادر حجام)
۴۵۱
میان بهادر حجام ۴۵۱
میان حاجی ابراهیم ۶۱۵
میان خدا یار ۴۹۸، ۵۰۳
میان خورشید ۷۰۷
میان درگهی ولد میان عنایت الله ۱۱۰
میان رحیم شاه نوشاهی ۳۴۵
میان رفیق ۶۷
میان سعدالدین بن میان پیر بخش ۲۸۸
میان شجاع الملک ۵۸۵
میان عنایت‌الله ۱۱۰
میان غلام عثمان ۱۶
میان فتح محمد ۶۱۵
میان فضل الدین ۴۵
میان فیض احمد ۹
میان فتصل (فضل ؟) ۴۳
میان لعل خان بن میان اسحاق خلیل **۴۵۸**
میان محمد بخش ۵۴۲
میان محمد حسن ۳۶
میان محمد حسن جیو ۷۴
میان محمد حسین ۳۶
میان محمد حسین قادری ۶۱۵
میان محمد عباس ۱۹۶
میان محمد عباس چرکی **۶۹۶، ۶۹۷**
میان محمد ولد میان الله یار ولد میان بلند
۵۱۱
میان مهر محمد ۴۸
میان نادر علی ۱۴۸، ۲۸۲، ۶۰۵
میان نصیر ۱۶۵
میان نورالدین محمد قاری ۶۱۵
میان نور حسن ۴۲۷
میان نور عالم ۴۲۷
میان نور محمد ۲۵۶
میجر شاه پال قریشی ۳۸۲
میر اکبر ارزانی (حکیم —) **۳۴۶**
میرزا ۱۷۸
میرزا زین الدین عشق ۲۰۰
میر زاهد **۵۴۶، ۵۴۷**
میر زمان ۴۹۷
میر سید شریف جرجانی (رک: سید شریف جرجانی) **۱۱۵، ۱۳۷، ۱۵۸، ۱۶۹، ۱۷۰، ۲۵۴، ۴۲۳، ۵۵۵**
میر سید کاشی ۸۲
میر سید محمد باقر بخاری (رک: سید محمد باقر بخاری) **۴۷۳**
میر سید محمد شریف جرجانی (رک: سید شریف جرجانی) **۵۵۱**
میر صدرالدین ۲۳۲
میر محمد اکبر ۳۱۱
میر محمد یحیی ۳۶۱
میر نورالله ۳۹۵
میکائیل ۸۱
میموله ۸۱
میموله بنت کرم ۱۲۹

ن

نادر پادشاه ۴۲۹
نادر صاحبقران ۴۲۹
نادر علیشاه سیفی لاهوری **۵۹۸**

نادر علی لاهاری ۲۸٤
نارنگ، (مخدوم -) ۱۱۰
ناصرالدین محمود ۵۷۱
ناصر بن حیدر رمال شیرازی ٤۰۸
ناصر بن محمد الرمل (الرمال) الشیرازی ۵٦۳، ۵٦٦
نبی (رک : محمد، مصطفی، رسول، رسول‌الله «ص») ٦، ۸۱، ۱۲۸، ۱۹٦، ۲۰۷، ۲۸٦، ۲۹۰، ۲۹۱، ۳٤۲، ٤٤٦، ۵۰٦، ۵۱۸، ۵۲۵، ۵٤۷، ۵٤۹، ٦۱۵، ٦۳۱، ٦٤۰
نجاشی ۳۵۱
نجدی ۵٤۳
نجم‌الدین عمر بن علی القزوینی (رک : کاتبی) ۱۵۳
نخشبی (رک : ضیاء نخشبی) ۳۱۵، ۳۱۷
نذیر احمد رضوی ٤۲۵، ٦۵۸
نسفی (رک : ابو البرکات عبدالله نسفی) ۱۲۲
نسیم عیار ٦٤٦، ٦٤۷
نشان ستارهٔ پاکستان (رک : ستارهٔ پاکستان) ٤۲۵
نصرالله الغازی نوروز بیک (رک : سلطان نصرالله الغازی نوروز بیک) ۱۷۱
نصرالله بن احمد بن حماد الازدی المعروف بالکرمانی ۱۲۱
نصیرالدین ابو جعفر الطوسی (رک : خواجه نصیرالدین طوسی) ۱۵۵
نصیر الدین ولد فقیر عبدالله ٦۰٦، ٦۰۷
نظام الدین ۲۸، ۲۹
نظام‌الدین اسحاق بن ابراهیم الشافعی‌الشاشی السمرقندی الملقب بالقفال ٤٤٦
نظام‌الدین کمال بن جمال بن حسام الهروی ۲۸۸
نظام‌الدین گنجوی (رک : نظامی گنجوی) ۱٦
نظامی (رک : نظامی گنجوی) ۹۸، ۱۰۹، ۳۹۰، ۳۹۱، ۳۹۲، ۵۹۵
نظامی گنجوی (حکیم -، رک : نظامی، حکیم ابو محمد الیاس بن یوسف) ٤، ۵، ۹، ۱۲، ۱٤، ۱۷، ۱۹، ۲۰، ۲۳۷، ۲۸۲، ۲۸۳، ۵۹٤، ٦۹۹
نعمان (رک : ابو حنیفه) ٦۱۸
نعمت الله ۱٤۱
نعمت‌الله بن رحمت‌الله لاهوری ٦۱۵
نل ۳۹۸
نواب اعتبار خان ٤۰، ٤۲، ٤٤
نواب قاسم علی خان بهادر قیام جنگ ٤۱۹
نواب کرم خان ٦۸۵
نواب کوکلتاش خان ٦۲٦
نواب لطف‌الله خان ٦۲٦
نوایی (رک : امیر علی شیر نوایی) ۲۰۱، ۲۰۲
نوح ۸۹، ٤۹۸
نوشیروان ٤۰، ٤۲، ٤٤، ۷۱
نور احمد بن حافظ علم‌الدین احمد ۳۲۱
نورالدین عبدالرحمن جامی (رک : جامی) ۹۷، ۹۹، ۱۰۱، ۱۰۳
نور محمد بن اسماعیل سواتی ۵٤۳، ۵٤٤
نور محمد بن شیخ فیروز شیخ فتح‌الله لاهوری ۱۱۵، ۱۱٦

نور محمد شه فیروز بن شه فتح‌الله لاهوری (رک : نور محمد بن شیخ فیروز بن شیخ فتح‌الله لاهوری) ۱۱۳
نور محمد شیخ فیروز بن شیخ فتح الله لاهوری ۱۱۲
نور محمد قریشی ۳۸۲

و

واحدی (رک : عبدالواحد بن محمد المفتی) ۳۱۹
واحدی (رک : خواجه واحدی) ٤۳٦ ، ٤۳۷ ، ٤۳۹ ، ٤٤۱
واعظ کاشفی (رک : ملا حسین کاشفی) ٦۳۵
واقف ٤۲۵
وجیه ۲٤٤
وحید دستگردی ۹ ، ٦۹۹
وفا ٦۵۰
وهب بن جعفر (رض) ٤۵۵

ه

هاتف ٦٤۸ ، ٦۵۰
هارون الرشید ۳۷۳ ، ۳۷٤
هبیریان ٤۵۷
هدایت‌الله (رک : منجم) ٦۹۰
هرکرن ولد متهراداس کنبوه ملتانی ۳۹ ، ٤۲ ، ٤٤
هرمز ۷۱
هشامی (رک : هشام) ۱۳۳
همایون (پسر بابر) ۵۱
همایون ٤۳۰
همایون (رک : همایونشاه) ۱۹۲ ، ۲۱۷ ، ۲۱۸
هندوستانی (رک : هندی) ۵۹۸
هندی (خط ـ ، کاغذ ـ ، زبان ـ ، ادب ـ) ۱ ، ۳ ، ٦ ، ۷ ، ۱٦ ، ۱۹ ، ۲۳ ، ۲۵ ، ۲٦ ، ۳۳ ، ۳٤ ، ۳۵ ، ۳۹ ، ٤۱ ، ٤۳ ، ٤۵ ، ٤۷ ، ٤۹ ، ۵۱ ، ٤۳۱
هوایندداس ٦۲٦

ی

یأجوج (رک : مأجوج) ۵۲۷
یثربی (رک : یثرب) ۱۳۳
یزید ٦۵۲
یعقوب (ع) ۲۵۰ ، ۲۵۲
ینقی (نام مردی) ۳۷٤
یوسف (ع) ۲٤۹ ، ۲۵۰ ، ۲۵۲ ، ۲۹۰ ، ٤۸۱ ، ٦۳۰ ، ٦٤۱ ، ۷۰۱
یوسف گدا ۱۱۱ ، ۵۱۳ ، ۵۲۰
یوسفی (رک : حکیم یوسف بن محمد هروی) ۵۷ ، ۲۱۷

٣ - فهرست نامهای کاتبان یا خطاطان

ا

ابراهیم ٣٦
ابراهیم ٣٦١ ، ٣٦٢
ابراهیم فتح دین ٦٧
ابراهیم علی الخطیب ١٥٥
ابوالحسن الحسینی ١٥٥ ، ١٥٦
ابوالرشید (رک : غلام احمد) ٤٦٥
اسماعیل ١٦٩ ، ١٧٠
اسماعیل ٣٨٣
اشمراد جیلد نوی کی ٤١٢
الله دتا ٣٧٢
الله میان دهاکیل ٥٦٥
الله یار ٥١٠
الف الدین ١٩٠

ب

بچل بن ابراهیم بن محمد هاشم ٥٥٠
بولا (یا : مولا) ٢٥
بدر الدین ٥٢٩ ، ٥٣٠

پ

پیر اعظم شاه ١٠٨
پیر مهدی شاه ١٩ ، ٦٢٧ ، ٦٩٠ ، ٧٠١
پیر مهدی شاه ولد پیر نور محمد (رک : پیر مهدی شاه) ٤٦٧ ، ٤٧٠
پیر نور محمد ١٩

ت

تاج الدین ولد غلام حسن ١٩٣
ثتانکر ٣٦٠

ج

جمال ٢٦٣
جمال الدین ٢٢٩
جمال الدین بن نظام الدین ٢٢٨ ، ٢٢٩

چ

چراغدین بن شیخ احمد ۳۶۹

ح

حافظ ابراهیم ۵۸۸
حافظ سید مبارک علی ۳۴۳
حافظ عبدالرحمن ۵۳
حافظ غلام نبی ولد حافظ محمد ۴۲۲
حامد بن اسمعیل ۵۳۱، ۵۳۲
حفیظ الله ولد محمد حیات ۶۰۸، ۶۰۹، ۶۱۰
حکومت رای ولد منشی تیکچند ۲۱۶، ۳۶۰

خ

خام نگار ۵۷۱
خلیفه بدهو بن شیخ عبدالرحمن قندیل ۴۳۵
خواجه چاند نه (رک: فتح محمد) ۶۶۳

د

دوست محمد (رک: دوست محمد بن محمد ماه بیک مغول برلاس قادری) ۴۵۱
دوست محمد بن محمد ماه بیک مغول برلاس قادری ۴۵۸

ر

رکن الدین ۳۶۹

س

سبحان بخش ۱۲۸
سجاد (رک: محمد نوروز علی) ۶۹۲، ۶۹۳
ستار قلی ۴۶۲
سعد الدین ۵۶۰، ۵۶۱
سکندر شاه ولد میان رحیم شاه نوشاهی ۳۴۵
سلطان محمود ولد محمد ابراهیم ۵۴۵
سهام جلهاری واله (رک: محمد عظیم) ۴۹۸
سید احمد ۲۹۳
سید احمد علی ۴۴۹، ۴۵۰
سید حسین علی ولد سید حسن علی ۶۲۵، ۶۲۶
سید زعفر علی شاه ۵۸۷
سید کراک ۴۲۶
سید احمد ۵۹۲
سید محمد شاه ۱۸۶، ۱۸۷
سید محمد شاه ولد امیر شاه ۲۱

ش

شاه خاکی (رک: قاضی معزالدین سیالکوتی) ۱۳۹، ۱۴۰
شرف دین ولد میان امام بخش ۳۴۱
شیخ احمد ولد حافظ محمد ۴۷۷
شیر عالی (رک: شیر علی) ۶۹
شیر علی (رک: شیر عالی) ۶۹، ۷۱
شیخ سوز ۷۶

ط

طفیل نور احمد ۳۲۰

ع

عبدالحسن بن محمد سید شاه ۲۳۵، ۲۳۷
عبدالحکیم امن آبادی ۲۸۸، ۲۸۹
عبدالصمد شیر خان ۷۹
عبدالهادی ۴۴۸، ۴۴۵، ۴۴۶
عبدالهادی ۵۹۰

عطا محمد سیالکوتی ۶۸۶
علیم الله ۱
علی محمد ۴۱
عیسی امید ۱۷۶

غ

غلام احمد (رک : ابو الرشید) ۴۶۵
غلام حسین ۱۱۲
غلام رسول ۱۶ ، ۱۷ ، ۱۸
غلام محمد ۲۳۹
غلام محمد عربی ۷۰۳
غلام محمد ولد میان غلام محیی الدین ۲۳۸
غلام محمد حافظ ۳۵۶
غلام محیی الدین ۲۳۹

ف

فتح الدین ولد چودهری غلام علی ۴۹۷
فضل احمد ۳۷۸ ، ۳۷۹
فضل دین ولد میان سهر محمد ۴۸
فیض بخش ۲۸۲
فیضعلی بیک خوشنویس ۲۳۴
فتح محمد ۳۵۷
فتح محمد (رک : خواجه چاندنه) ۶۶۳

ق

قاضی معزالدین سیالکوتی (رک : شاه خاکی) ۱۳۹ ، ۱۴۰
قادر بخش ۵۷۲
قاضی پیر شاه ۶۸۴ ، ۶۸۵

ک

کیجر (رک : سهنور سنکه ناته) ۶۷
کرم علی ۴۵
کرم علی کرم علی ۴۵
کمال الدین بن طاهر ۳۲۲ ، ۳۲۴
کودل (رک : نعمت الله بن شیرو) ۱۴۵

ل

لطف الله بن شیخ اسمعیل ۲۵۳ ، ۲۵۴

م

محبوب عالم ۵۸۵
محمد ۲۹۲
محمد اسماعیل ۲۴۵ ، ۲۴۶
محمد امین بن عبدالله المؤمن آبادی ۲۷۰
محمد بخش ۵۲۰
محمد بخش لاهوری ۴۵ ، ۴۶
محمد بن شیخ مسعود (رک : میان محمد بن حضرت شیخ مسعود قادرین) ۱۳۰
محمد حسن ولد گلحسن ولد حافظ محمد زمان ۲۶۸
محمد حسین آخوند زاد ۲۸۱
محمد حسین بن حاجی محمد نظیر ۶۹۶
محمد حسین حاجی محمد نظیر ۱۹۶
محمد دین (رک : محمد ین) ۴۷۲ ، ۴۷۳
محمد دین ۵۱۶ ، ۵۱۷
محمد زمان (رک : میان محمد زمان) ۱۱ ، ۱۳ ، ۶۵ ، ۶۶ ، ۱۰۱ ، ۱۱۴ ، ۱۱۵ ، ۲۴۹ ، ۵۱۲
محمد شاه ۲۴۲
محمد شاه ۶۲۳ ، ۶۲۴
محمد عظیم (رک : سهام جلهاری واله) ۴۹۸
محمد نقی خان ۲۳۳
محمدفاضل انصاری ۳۱۱

محمد فاضل پسر میان خورشید ۷۰۷
محمد قلی ۱۰۶
محمد ماه بیک مغول برلاس قادری ۴۵۸
محمد مرتضی ولد محمد فرید ۴۰۲، ۴۰۳
محمد نور حسین بن غلامحسین ۱۸۰، ۱۸۱
محمد نوروز علی (رک: محمد دین) ۴۷۲، ۴۷۳
محمود ۱۷۶
مراد بخش ۴۰۱
مرزا ۱۶۰
ملا امداد علی ۴۳۱
ملا محمد قاسم آخون بنگرقورغانی ۲۰۳
مولوی امن آبادی ۲۹۰
مولوی قادر بخش ۶۸۸، ۶۸۹
مهدی شاه ۲۹۶، ۴۶۹، ۵۵۶، ۵۵۸، ۵۵۹، ۵۶۳، ۵۶۴، ۵۶۸، ۶۰۰
مهنور سنگه ناته ۶۷
میان الله یار ولد میان بلند ۵۰۵
میان خدا بخش ولد میان نور حسن ۴۲۷
میان سکندر شاه بن میان رحیم شاه ۳۸۹، ۳۹۰
میان سلیمان ولد محمد عاقل ۱۱۷
میان شیخ احمد ۹۹
میان عطا محمد ۱۰۳
میان غلام محمد بن محمد کامل ۳۳۲
میان غلام محمد گجراتی ۹۷
میان محیی الدین ۲۳۸
میان غلام نبی سنگه ۵۳۹
میان محمد بن حضرت شیخ مسعود قادرین ۱۳۰، ۱۳۱
میان محمد زمان (رک: محمد زمان) ۱۲، ۳۱، ۲۰۶، ۲۴۷، ۲۴۹، ۲۷۷، ۲۸۵، ۲۸۶، ۳۸۵، ۴۰۸، ۶۰۶
میان محمد قاسم ۷۴
میان مراد بخش ۱۶۵
میان نادر علی ۱۴۹، ۱۵۰
میان نعمان ۳۶۹
میان نور محمد ۱۴، ۲۸

ن

نادر علی پسر ستار علی ۴۶۲
نجیب الله ولد موسی سید حسینی ۵۹
نعمت الله بن شیرو (رک: کودل) ۱۴۵
نور احمد ۳۳۹، ۳۴۰
نور محمد ۴۵۱
نور محمد ولد میان عبدالرسول ۳۲۴، ۳۲۵

ی

یار محمد علی ۲۸۴

٤ - فهرست کلمات و نامهایی که از روی نشان مهرهای نسخه‌های خطی خوانده شده است

اعدادی که درون گیومه آمده نمایندهٔ سال هجری و اعدادی که بیرون از گیومه‌آمده نمایندهٔ صفحات این کتاب است، البته مهرهایی دیگر نیز در نسخه‌های خطی وجود دارد که سخت خوانا و یا ناخوانا است.

«........ ۱۰۸۱» ۱۵۷
«احمد را فیض دین رونق یافت ۱۳۰۴» ۱۹۵
«استغفر الله .....» ۵۹۷
«الله تعالی ......» ۳۵
«العبد گواه شد فضل طلب سنهٔ ۱۲۷۰» ۳۰
«العبد گواه شد اغر سنهٔ ۱۲۷۰» ۳۰
«حافظ عبدالله بن علی محمد ۱۲۸۰» ۵۹۷
«حکومت رای» ۲۱۶
«خادم شرع محمد بخش» ۶۱۲
ذات محمد نیک شد برهمه پیغمبران» ۶۸
«رونق دین احمد را حسن یافت ۳» ۵۷۶
«سر اندازد رضا تسلیم بود ۱۱۶۴» ۶۵
«سر محمد اکرم» ۲۴۲
«سعد الدین لاهوری» ۳۲۰
«سید محمد» ۳۲
«شیخ خدا بخش دستگیر» ۷۰۴

«صاحب ومالک هذا کتاب. . . .» ٦٣٦
«عبدالله شدم غلام نبی ۱۲٤۰» ٤٢٤
«عمل پیر بخش ۱۲۰۰» ٥۰، ٥٣۰، ٥٦٢، ٥٨٩، ٦٤٣
«غلام محمد احمد ۱۱۲٤» ١٥٧
«غلام محمد بن حافظ خیر الدین سلم ربه الی یوم الدین» ١٥٧
«غلام حسین لطف اللهی ۱۲۸۰» ٦٣۰
«فقیر محمد حیات لاهوری ۱۲۳٦» ٥٢
«فقیر محمد خیال لاری» ١٥٩
«فقیر محمد عقیلی سنهٔ ۱۲۷۷» ٣٢
«لاتقنطوا من رحمت‌الله» ٦٦٤
«مالک این کتاب مولوی غلام محمد ولد مولوی نور احمد صاحب امام مسجد نیله گنبد لاهور» ٦٩٦
«ملا احمد اکرام الدین . . .» ١٥٩
«محمد تاج الدین شاه عبدالرحمن ۱۱۱۹» ٢٢١
«محمد حال ۱۲۰۸» ١٧٣
«محمد حسن لطف الهی ۱۲۷۸» ٣٧٣
«محمد حسین» ٦٨
«محمد زمان غلام شاه جیلان» ١٣، ٦٦، ٢٨٦
«محمد سلیم بن محمد زاهد خادم بجان احمد وبدون» ١٤٦
«محمد شاه» ٦٢٤
«یا حبیب الله الله یار بلندی یافت» ٥١۰

۵ - فهرست مصراعهای اول اشعاری که در حواشی و آغاز و انجام نسخه‌های خطی بطور پراکنده آمده است

در اینجا به اشعار متن نسخه‌ها کاری نداریم زیرا آنها در ذیل هر نسخهٔ مربوط به خود آمده است . این فهرست براساس «حرف روی» تنظیم شده است .

عجبا للمحب کیف ینا موا
قم قم یا حبیبی کم تنا موا ۶۶۶
قم قم یا حبیبی کم تنا موا
عجبا للمحب کم ینا موا ۲۷
ستیان سغنان نظری آیا ۵۱۱
الحمد لمن قدر خیراً و خبالاً ۴۷۸
بام برآ جلوه ده ماه تمام خویش را ۴۲۵
گفتم صنما لاله رخا دلدارا ۸۱
می فزاید برشتاب زندگی قددو تا ۴۳۰

بودیکی کودک معشوق ما
یوسف ثانی است عجب دلربا
ناگاه عقابی زمکانی بهوا خاست ۷۰۸
آن عهد شکن که عهد یاری می بست ۸۱
اصل استعداد شرط صحبت است
مرد چون کور است عینک لعبت است ۶۹۸
اسلام در دعای ظفر خان اعظم است ۵۷۱
ای خوشا چشمی که او گریان اوست ۸۳
اول هر گریه آخر خنده است ۸۳

شهید تیرآن ترکم که از ابرو کمان دارد
۴۲۵
زنی کردم که آن زن مادرم بود ۴۹۰
کدامی شهسوار است اینکه جولان کرده
می آید ۴۹۴
عید آمد و یار سانیامد ۸۳
از این منزل چو آخر کوچ باید کرد
نهادن دل بر این منزل نشاید ۴۶۱
غرض نقشی است کز ما یاد ماند ۳۲۸
منم خاک سر کوی محمد ۱۰۲
هر غنچه که گل گشت دگر غنچه نگردد
۶۰۶
چندان که سوختم گل باغش شگفته شد ۸۳
شنبه جامه را توسپوش زینهار ۱۲۲
تاتوانی نکنی در حق کسی تقصیر ۴۷۹
سکه زد از فضل حق برسیم وزر
پادشاه بحر و بر فرخ سیر ۴۲۹
سکه برسیم زد چوبدر منیر
شاه اورنگ زیب عالمگیر ۴۲۹
تیرو تبر ببر گرفته ببر پیش پیر تیر گیر
۶۰۵
خرابم بر خراب آبادی خویش ۸۴
هر گهی کاید به توفیق خدای لم یزل ۸۴
در مکه نخست ابن کثیر است امام ۶۳۰
مجرب دوایی است زهر جذام
ولی سهل دانند مردم عوام ۵۷۱
قدر یافت بحکم خدای دو جهان
رواج سکهٔ دولت بنام شاه زمان ۴۲۹
هست سلطان بر سلاطین جهان
شاه شاهان نادر صاحبقران ۴۲۹
کفر است به خلق آشنایی کردن ۸۳
از فراغت دل پر از غم ای گل خندان من
۱۰۲
کشتهٔ شمشیر ابرویت نه من صد همچو من
۴۲۵
هوے دودا سهان تهی پیدا اپر زمین ۵۱۱
چه خوش روز است حقا روز شنبه
برای صید رفتن سوی صحرا ۳۰۲
قسم بقبلهٔ روی تو یا رسول الله
رو است سجده بسوی تو یا رسول الله ۴۶۶
سکه بر زر زد بتوفیق اله
خسرو گیتی ستان محمود شاه ۴۲۹
حامی دین محمد سایهٔ فضل اله
سکه زد بر هفت کشور شاه عالم پادشاه
۴۲۹
سکه زد بر هفت کشور طبل زد بر سهر و ماه
ثانی سلطان سکندر شاه نادر پادشاه ۴۲۹
بخط مولوی یعقوب چرخی
که بود اوثانی معروف کرخی ۴۷۸
یا رسول عربی شاه سوار مدنی
بلبل مکی طاها سهیل یمنی ۴۴
تا پیر ساچهی عرض هویا پاک محمد آگی ۵۴۲
خموش بودن نکو باشد ولیکن
نه چندانی که گویندی که گنگی ۳۰۱

٦ - فهرست نامهای نسخه‌ها ، کتاب‌ها ، رساله‌ها ، مجموعه‌ها

اعدادی که سیاه چاپ شده نمایندهٔ نسخه‌یی است که شرح و توضیح گشته است .

آ

آداب النکاح ۸۱
آفرینش نامهٔ پیغامبر ۱ ، ۲ ، ۴۵۹
آیة الکرسی ۵۸۴ ، ۶۴۳
آینهای سکندر (رک : آینهٔ اسکندری) ۳ ، ۴
آینهٔ اسکندری ۳ ، ۴

ا

احراق نامه ۵۲۲
احکام فقهی ۵۲۲
احکام فقهی کرامی ۴۶۶
احیاء العلوم (رک : احیاء علوم الدین) ۴۵۲
احیاء علوم الدین ۳۷۷ ، ۶۲۸
اختتام دعای سیفی ۸۲
اختلاج نامه (رک : جنبش نامه) ۳۷۴
اختیارات سعد و نحس ایام ۲۴۷
اخلاق النساء ۹۴
اخلاق ناصری ۵۹۸
اربعین حدیث (رک : چهل حدیث) ۵ ، ۶ ، ۷ ، ۸ ، ۱۴۷ ، ۱۴۸ ، ۴۸۴ ، ۴۸۵

اربعین حدیث جامی (رک : چهل حدیث جامی) ۱۴۶
اربعین های سالکان جامی (رک : اربعین حدیث جامی) ۱۴۶، ۱۴۷
اردو انسائیکلوپیدیا ۶۹۶
ارژنگ مانی ۳۳۵
اسپ نامه ۲۱۰
استفتا نامه ۱۰۵
اسکندر نامه (رک : شرف نامه) ۹، ۱۰، ۱۱، ۱۲، ۱۴، ۱۶، ۱۷، ۱۹، ۲۰، ۲۳۷، ۲۳۸، ۲۶۹، ۲۸۲، ۳۹۱
اسکندر نامهٔ نظامی (رک : اسکندر نامه) ۵، ۲۰، ۲۴۰
اسکندر نامهٔ بری (رک : اسکندر نامهٔ نظامی) ۲۰
اسکندر نامهٔ نظامی گنجوی (رک : اسکندر نامه) ۶۹۹
اسماء اصحاب کهف ۴۹۵
اسماء الحسنی ۵۳۴، ۵۳۷
اسناد اوراد سبعه ۴۹۴
اسناد دعای گنج العرش ۳۲۶
اسناد عبدالله ۴۵۲
اشعة اللمعات ترجمهٔ مشکوة ۲۱، ۲۲
اصحاب ۲۸۶
اصحاب صفه ۴۷۶
اصول الحدیث (رک : فن اصول الحدیث) ۳۴۰
اصول الشاشی ۴۴۵، ۴۴۶، ۴۴۷، ۴۴۸، ۵۹۹
اصول الهندسة والحساب اقلیدس الصوری ۲۳، ۲۴
اعتصام دعای سیفی ۸۲
اعمال ستہ (رک : حساب شناختن اعمال) ۲۴، ۲۵
افادات در منطق ۲۳۰
افتاح دعای سیفی ۸۲
اقبال نامه (رک : اسکندر نامه) ۱۰، ۱۹، ۲۰، ۲۳۲
اقسرایی (رک : حل الموجز المسمی باقسرایی) ۱۶۴
انتخاب الحساب ۲۶، ۲۷
انتخاب غزلیات دیوان عشق (رک : دیوان عشق) ۲۰۰
انشای جامی (رک : رقعات جامی) ۲۱۳، ۲۱۴
انشای خادمی ۲۸، ۲۹، ۳۰، ۳۱
انشای دلگشا (رک : منشآت دلگشا) ۵۹۷، ۶۱۳، ۶۲۳
انشای فائق (رک : دستور الانشاء) ۴۱۴، ۴۱۶، ۴۱۸، ۴۲۱
انشای فیض ۳۲، ۳۳، ۳۴، ۳۵
انشای فیض بخش ۳۵
انشای فیضرسان ۳۳
انشای مرغوب القلوب ۳۵، ۳۶
انشای مطلوب ۳۷، ۳۸، ۹۳
انشای هرکرن ۳۹، ۴۰، ۴۱، ۴۳، ۴۴، ۴۴۳، ۴۴۴، ۴۴۵
انشای یوسفی (رک : بدایع الانشاء) ۵۷
انوار الاولیاء ۴۷۵

انیس الواعظین **۴۵** ، **۴۶**
اوراد شیخ الشیوخ **۴۰** ، **۴۸** ، **۴۹**
اوراد شیخ شهاب الدین سهروردی (رک : زبدة الاوراد) ۴۷۳
ایضاح المکنون فی الذیل علی کشف الظنون عن اسامی الکتب والفنون ۴۷۷
ایسا غوجی **۴۹** ، **۶۴۲** ، ۶۴۳

ب

بانت سعاد (رک : قصیدهٔ کعبهٔ زبیر) **۴۵۲**
بحر الجواهر **۵۱** ، ۵۲
بحر الدقایق ۱۸۷ ، ۶۹۵
بحر السعادت **۵۳** ، ۵۴
بدایع الانشاء (رک : انشای یوسفی) **۵۶** ، ۵۷ ، ۵۸
بدایع المیزان **۵۸** ، ۵۹ ، ۵۱۱
بدیع الجمال فی اسماء الرجال ۲۹۵
بدیع الحساب **۴۱۴** ، ۴۱۵ ، ۴۱۶ ، ۴۱۷ ، ۴۱۸ ، ۴۲۰
برهان العارفین **۶۰** ، ۶۱ ، ۶۲
برهنه (رک : فتاوی برهنه) ۳۳۲
بستان المحبین ۴۵۲
بستان المحققین ۴۵۲
بوستان (رک : سعدی نامه) **۶۲** ، ۶۳ ، **۶۴** ، ۶۵ ، **۶۶** ، ۶۷ ، ۷۰ ، ۷۱ ، ۷۲ ، ۷۳ ، ۷۴ ، ۷۵ ، ۸۶ ، ۹۲ ، ۲۶۴ ، ۶۰۸
بهار دانش **۷۵** ، ۷۶ ، **۷۷** ، ۷۸
بهرامنامه (رک : هفت پیکر) ۷۰۱
بیاض حکیم **۷۸** ، **۷۹**
بیاض دعا **۸۰**
بیان ترکیب مرکبات ۵۶۲ ، ۵۶۴ ، ۵۶۷
بیان سیر المشایخ ۲۲۷

پ

پگری روتی (رک : رسالهٔ جیکو بجهی) **۴۹۸** ، **۵۰۱**
پنج درویش ۳۷۳
پنج گنج **۸۵** ، **۹۱** ، **۹۲** ، **۴۹۸**
پند نامهٔ ذبح نامه **۴۹۸** ، **۵۰۲** ، ۵۰۳
پند نامهٔ عطار **۸۵** ، **۸۶** ، **۸۷** ، **۸۹** ، **۹۲** ، **۴۹۶** ، **۴۹۷** ، **۴۹۸**
پیش بدنی نجومی (منظوم) ۸۴

ت

تاج ۲۵۶ ، ۶۷۹
تاریخ ادبیات در ایران ۱۰۶
تاریخ نظم و نثر در ایران و در زبان فارسی ۲۳۲ ، ۲۶۶ ، ۳۱۷ ، ۳۴۱ ، ۳۶۵ ، ۶۲۲
تتمهٔ مجموع خانی فی عین المعانی **۹۳**
تجرید **۱۵۵** ، ۱۵۶ ، ۱۵۷
تجرید الکلام فی تقریر عقاید الاسلام (رک : تجوید) **۱۵۶**
تجوید الفاتحة **۹۵** ، **۹۶**
تحریر المجسطی ۲۳
تحفه (شرح صرف میر) ۱۱۲ ، ۱۱۳ ، ۱۱۴ ، ۱۱۵ ، ۱۱۶
تحفة الابرار (رک : تحفة الاحرار) **۹۷** ، ۱۰۰
تحفة الاحباء ۲۸۴
تحفة الاحرار **۹۷** ، **۹۸** ، **۹۹** ، **۱۰۰** ، ۱۰۱ ، ۳۰۱ ، ۲۸۴ ، ۴۲۶ ، ۴۲۷ ، ۴۲۸ ، ۴۲۹

تحفة العراقين ۱۰۵ ، ۱۰۷
تحفة الفقه ۵۱۰
تحفة الكلام ۴۵۴ ، ۴۵۵
تحفهٔ خانی (رک : شفاء العليل) ۵۷۱ ، ۶۶۲
تحفهٔ رسوليه ۱۰۷ ، ۱۰۸ ، ۱۰۹
تحفهٔ نصايح (رک : قصيدهٔ رائيه) ۱۱۰ ، ۱۱۱ ، ۴۲۶ ، ۴۲۷ ، ۴۲۹ ، ۵۱۲ ، ۵۱۳ ، ۵۱۴ ، ۵۱۵ ، ۵۱۹ ، ۵۲۰ ، ۵۲۲
تحفهٔ نصايحه (رک : تحفهٔ نصايح) ۵۲۰ ، ۵۲۲
تحليل هفت پيكر نظامی ۷۰۱
تذكرة الاوليا عطار (؟) ۶۵۵
تذكرهٔ علمای هند ۲۱ ، ۱۲۳ ، ۱۵۸ ، ۲۳۰ ، ۳۱۵ ، ۵۹۳ ، ۶۸۸
تذكرهٔ نتايج الا فكار ۲۰۰
تذييل هدايه ورقه ميراث ۶۹۷ ، ۶۹۸
ترجمة الصلوة ۱۱۷ ، ۱۱۸
ترجمهٔ اقليدس ۲۴
ترجمهٔ صرف زنجانی (رک : شرح صرف زنجانی) ۲۶۴
ترجمهٔ قصيدهٔ برده به فارسی ۱۱۹ ، ۱۲۰
ترجمهٔ كنزالدقايق ۱۲۰ ، ۱۲۱ ، ۱۲۲
ترجيع بند اول واحدی ۴۳۶
ترجيع بند دوم واحدی ۴۳۷
ترجيع بند واحدی ۴۳۵ ، ۴۳۶
ترغيب الصلوة ۵۲۴
تعاريف الامراض ۳۴۸
تعبير نامهٔ خواب ۴۷۹ ، ۴۸۰ ، ۴۸۱ ،
تعرف ۵۴۲ ، ۵۴۳ ، ۵۴۵
تعقيب ۴۹۴
تعليقات على مبحث الجزء من شرح الهداية ۱۲۳ ، ۱۲۴
تعليقات و حاشية على الصدرا مولينا ارتضا على خان ۱۲۳
تعويذ هزار داستان ۱۲۴ ، ۱۲۵
تفسير حسينی (رک : مواهب عليه) ۱۲۶ ، ۱۲۷ ، ۶۳۴ ، ۶۳۵ ، ۶۳۶ ، ۶۳۷ ، ۶۳۸
تفسير بی نقطه (رک : سواطع الالهام) ۲۳۱
تفسير خواجه عبدالله انصاری هروی (رک : كشف الاسرار وعدة الابرار) ۳۶۵
تفسير زاهدی ۲۴۶ ، ۳۲۳
تفسير سورة والضحی (رک : مصباح العاشقين) ۵۹۰
تفسير سورهٔ يوسف ۵۱۱
تفسير عتابی ۳۲۳
تفسير قرآن (؟) ۶۵۱
تفسير منير ۳۲۳
تفسير وجيز ۴۲۳
تفصيلی فهرست مخطوطات عربيهٔ كتابخانهٔ عمومی پنجاب — لاهور ۶۴۲
تقريب التهذيب (رک : كتاب التقريب فی اسماء الرجال) ۱۲۸
تقريب التهذيب فی اسماء الرجال ۱۲۸
تقويم الرمل ۵۶۲ ، ۵۶۳ ، ۵۶۶ ، ۵۶۷
تكميل الايمان و تقوية الايقان ۱۲۹ ، ۱۳۰ ، ۱۳۱
تلخيص ۴۴۸
تلخيص المفتاح ۲۵۴ ، ۲۵۶
تلخيص طب النبی ۳۴۸

التلويح ۵۴۶
التلويح الى (فى) كشف حقايق التنقيح ۱۳۱، ۱۳۲ ، ۱۵۱
التلويح على التوضيح ۱۵۱
التلويح فى شرح التنقيح ۶۸۱
تنبيه الغافلين ۵۰۶ ، ۶۶۳
التنقيح ۱۳۲ ، ۵۴۶
توريت ۶۰۱
التوضيح ۵۴۶
توقيعات كسرويه ۱۳۴ ، ۱۳۵ ، ۱۳۶
توقيع كسروى ۱۳۵
توکل نامه (رک : زکی نامه) ۴۷۹ ، ۴۸۰ ، ۴۸۲ ، ۵۲۰ ، ۵۲۱
تهذيب ۶۶۲
التهذيب ابى الحجاج المرى ۱۲۸
تهذيب المنطق ۶۸۱
تهذيب تهذيب الكمال فى اسماء الرجال ۱۲۸

ج

جامع التعليلات ۱۳۶ ، ۱۳۷ ، ۴۲۲ ، ۴۲۳ ، ۴۲۴
جامع الرموز ۵۱۰
الجامع الصغير ۴۴۲
جامع العلوم ۴۷۵
جامع المعجزات ۵۱۱
جامع عباسى ۱۳۹ ، ۱۴۰ ، ۱۴۱
الجزء الاول اصول الشاشى ۴۴۸
الجزء الاول من حسامى العظامى فى علم الاصول ۴۴۸
الجزوه واحدى ۴۴۱
جمع الجوامع احاديث ۳۷۴ ، ۶۱۸
جنبش نامه (رک : اختلاج نامه) ۴۸۱ ، ۴۸۲
جنگ نامه (رک : شاه چراغ) ۲۱۰
جنگ اشعار ۸۰
جوانا مرگ (رک : قصهٔ بديع الجمال و شاهزادهٔ مصرى) ۱۴۱ ، ۱۴۲ ، ۱۴۳، ۱۴۴ ، ۳۵۶
جواهر الاولياء ۴۷۲ ، ۴۷۳ ، ۴۷۴
جواهر التفسير لتحفة الامير (رک : تفسير حسينى) ۶۳۶ ، ۶۳۷ ، ۶۳۸
الجواهر الفرد ۲۳۰
جهانگيرى شرح بوستان (رک : شرح بعضى ابيات بوستان) ۲۴۵ ، ۲۴۶

چ

چهل باب و چهار صد حديث ۱۴۴ ، ۱۴۵، ۱۴۶ ، ۱۴۸ ، ۴۸۵
چهل حديث (رک : اربعين حديث) ۶ ، ۷ ، ۱۴۷ ، ۱۴۸ ، ۴۸۳ ، ۴۸۴ ، ۴۸۵
چهل حديث جامى (رک : اربعين حديث جامى) ۱۴۶
چهل طوطى (رک : طوطى نامه) ۳۱۳ ، ۳۱۶

ح

حاتم نامه ۱۴۸ ، ۱۴۹ ، ۲۸۴
حاشية التلويح على التوضيح ۱۳۲ ، ۱۵۰ ، ۱۵۲
حاشية الهداية ۱۸۴
حاشية عبد الحكيم على حاشية شرح مطالع

یا حاشیه بر حاشیهٔ شرح مطالع **۱۵۷** ، ۱۵۸
حاشیة علی شرح التجرید ۱۵۶
حاشیة علی شرح الشمسیة (رک : حاشیهٔ قطبی **۱۵۲**
حاشیة علی شرح الشمسیة المعروف بالرسالة القطبیة (رک : حاشیهٔ قطبی و میر قطبی) **۱۵۲** ، **۱۵۳**
الحاشیة علی میر زاهد ۵٤۷ ، ۵٤۸
حاشیهٔ شرح التجرید ۱۵٤
حاشیه بر شرح تجرید ۱۵۷، ۱۵۸
حاشیهٔ قطبی (رک : حاشیة علی شرح الشمسیة و میر قطبی) **۱۵۲** ، **۱۵۳** ، ۱۵٤
حاشیهٔ مولانا عبد الحکیم علی شرح المطالع (رک : حاشیه عبد الحکیم علی شرح المطالع) ۱۵۹
حاشیهٔ هدایه ۱۸۵
حرز احجاب ٤۹۵
حرز امام محمد تقی (ع) ٤۹٤
حرمة المصاهرة و الرضاع ۳۷۳
حساب ابجد ۸۲
حساب به زبان اردو ٤۱٦
حساب شناختن اعمال (رک : اعمال سته) **۲٤** ، **۲۵**
حسامی العظامی (رک : منتخب الحسامی) ٤٤٦
الحسامی العظامی فی الاصول یا حسامی العظامی فی علم الاصول **٤٤۵** ، **٤٤٦** ، ٤٤۷ ، ٤٤۸
حسان ٦۱۸
الحصن الحصین من کلام سید المرسلین **۱۵۹** ، **۱٦۰** ، ۲۵۷ ، **٤۵۱** ، ٤۵۲ ، ٤۹۳
حقایق ۳۲۳
حق در فقه (رک : نام حق در فقه) ۸٦ ، ۸۷
حکایات دینی و عرفانی (؟) ٦۵۵
حل الترکیب علی الکافی **٤۲۲** ، ٤۲۳
حل الموجز مسمی به اقسرایی **۱٦۲** ، ۱٦٤
حلاوت الاسلام ۱٦٤ ، ۱٦۵ ، ۱٦٦
حلل الاسامی ۵۷۲ ، ۵۷۳ ، ۵۷٤
الحواشی الازهریة فی حل الفاظ المقدمة الجزریة **۱٦۷** ، **۱٦۸** ، ۲٤۱
حواشی المتعلقة علی خطبة الکتاب قطبی ۱٦۹ ، ۱۷۰
حیرة الفقهاء و حجت الفضلاء **۱۷۱**، ۱۷۲
حیوة الحیوان ٤۸۰

خ

خادمی انشاء ۲۸٤
خزانة الروایات ۵۱۰
خزانة المفتیین ۱۷۰ ، ۱۷۳ ، ۵۱۰
خزائن المعانی ۱۸۷
خطبة الکتاب قطبی ۱٦۹ ، ۱۷۰
خطبهٔ خوان خلیل **۵۷۷**
خطبهٔ گلزار ابراهیم **۵۷٦** ، ۵۷۷
خلاصة الصلوة (رک : خلاصة الکیدانی) ۱۷٤ ، ۵۲٦
خلاصة الفقه (رک : فتاوی خلاصة الفقه) ۵۰٤ ، ۵۰۵ ، ۵۱۱ ، **۵۲۲** ، ۵۲۳ ، ۵۲٤ ، ۵۲۵ ، ٦٦۳

خلاصة الکیدانی (رک : خلاصة الصلوة) **۱۷۴** ، ۱۷۵ ، ۱۸۴ ، ۱۸۵ ، ۵۲۶ ، ۵۴۳

خلیقه انشاء ۲۸۴

خمسهٔ نظامی (رک : سبعهٔ نظامی) ۱۱ ، ۲۸۱

خواب نامه (رک : تعبیر خواب) ۴۸۵

خواب نامهٔ منظوم **۴۸۳** ، ۴۸۴

د

دانش نامهٔ علایی ۶۸۱

داستان رستم (رک : رستم نامه) ۲۱۱

داستانهای پیامبران (رک : قصص الانبیاء) ۶۵۳

دائرة المعارف رمل ۵۶۷

درالعجائب **۱۷۶** ، ۱۷۷

درة الفریدة فی علم التجوید **۱۷۸** ، ۱۷۹

درالمجالس ۲۸۴ ، **۴۶۲** ، ۴۶۳ ، ۴۶۵

دریان توبه دادن **۴۵۴** ، **۴۵۵** ، ۴۵۶

دریان رمل (رک : تعویذ هزار داستان) ۱۲۵

درود اکبر ۱۸۳

درود تنجینا **۴۵۲**

درود شریف ۱۸۳

درود کبریت احمر ۵۴۲

درود کیمیاء السعادت ۱۸۳

درود مستغاث ۱۸۰ ، ۱۸۱ ، **۱۸۲** ، ۱۸۳ ، ۲۷۵ ، ۴۵۱ ، ۴۵۲ ، **۵۳۴** ، ۵۳۷

درود مستغاث در نظم پنجابی **۱۸۰**

درود معظمه ۱۸۳

درویشی نامه ۶۴۰

دستور الانشاء (رک : انشای قائق) ۴۱۴ ، ۴۱۵ ، ۴۱۶ ، ۴۱۹ ، ۴۲۱

دستور الطالبین المصلین **۱۸۳** ، ۱۸۴ ، ۱۸۶

دستور العمل (رک : دستور العمل هانسوی) ۱۸۷ ، ۴۱۶

دستور العمل هانسوی (رک : دستور العمل) **۱۸۶** ، ۱۸۷

دستور المبتدی **۵۵۵** ، ۵۵۶ ، ۵۵۸ ، ۵۵۹

دستور المصلین (رک : دستور الطالبین المصلین) ۱۸۴

دستور المصلین فی شرح خلاصة الکیدانی (رک : دستور الطالبین المصلین) ۱۸۵

دستور النکاح **۱۸۸** ، ۱۸۹

دعاء الجوشن الصغیر **۴۹۴**

دعاء الصلوة **۴۵۱**

دعاء القضاء جمیع الحوائج العظام ۸۲

دعاء المشلول ۸۲

دعای آل عبا ، دعای آل کسا ، دعای اهل کسا ۶۳۹

دعای استغفار ۴۵۱

دعای برده (رک : قصیدهٔ برده) ۴۸۹

دعای حاجات **۴۵۲**

دعای حفظ البحرین **۵۱۱**

دعای سامعه (رک : شرح دعای سامعه) ۳۲۷ ، ۳۲۸

دعای سمات ۴۹۵

دعای سیفی ۸۲

دعای عکاشه ۴۶۱

دعای علوی مصری ۸۲
دعای کمیل ۸۲
دعای گشادگی ذهن ۵۸۹
دعای گنج العرش (رک : گنج العرش) **۵٤۰** ، ۵٤۱ ، ۵۵۱
دعای مغنی ۲۷۳
دعا های گونا گون (ناشناخته) **٤۵۲**
دعایی نقل از حصن حصین **٤۵۱**
دفتر اول ابوالفضل (رک : مکاتبات علامی) **۱۹۰** ، **٤۱٤** ، ٤۱۵ ، ٤۱٦ ، ٤۲۰
دفتر اول صلوات مسعودی ۳۰٦
دقایق الاخبار **۵۱۱** ، **۵۱٦** ، ۵۱۷ ، ۵۱۹
دقایق الحقایق **۱۹۲** ، **۱۹۳** ، ۱۹٤
دوازده امام ۲۹۳ ، ۲۹٤ ، ۲۹۵
دور شاهان ٦٦۲
دو مقالهٔ علمی و عملی ۵٦۲ ، ۵٦۵
دهائی ورقه (رک : هدائی ورقه میراث) **۱۹۵** ، ۱۹٦ ، ۱۹۷ ، ۵۹۷
ده رسالهٔ صرف و نحو **۵٤۹** ، ۵۵۰
دیباجة المختصر فی مسائل الفقه (رک : مختصر الطالبین) **۵٤۳** ، ۵٤٤
دیباچهٔ خوان خلیل ۵۷٦ ، ۵۷۷
دیباچهٔ کنزالدقایق ۳٦۹
دیوان‌الرسائل (رک : رقعات جامی) ۲۱۳
دیوان املاء **٤۱۲** ، ٤۱۳ ، ٤۱٤
دیوان خواجه حافظ ۲۵۹
دیوان راجا **۱۹۷** ، ۱۹۸
دیوان شمس تبریزی ۲۸٦ ، ۲۸۷
دیوان عشق ۱۹۹ ، **۲۰۰**
دیوان علیشیر نوایی **۲۰۱**
دیوان غیاثی **٤۱۲** ، ٤۱۳ ، ٤۱٤
دیوان واحدی ٤۳۷ ، ٤۳۸

ذ

ذات‌الرشد فی الخلاف بین اهل‌العد **۲۰۳** ، ۲۰٤ ، ۲۰۵
ذبح نامه (رک : پند نامهٔ ذبح نامه) ٤۹٦ ، ۵۰۱
ذخیره ٦٦۲
ذریعة السعادت **۲۰٦** ، ۲۰۷
ذکرالدخان ۵۱۱
ذکر نماز تسبیح (مقالهٔ ـ) ۳۷۳

ر

راحت القلوب **۲۰۸** ، ۲۰۹ ، ۵۰٦ ، ۵۲٤ ، ٦٦۳
راحت المؤمنین **٤۵٤** ، ٤۵۵ ، ٤۵٦
رسائل چهار گانه دربارهٔ حضرت محمد (ص) و خلفای راشدین (رض) ٤۹۵
رسالةالانشاء (رک : رقعات جامی) ۲۱۳
رسالةالشمسیة ۱۵۳
رسالهٔ امام شجری ٤۵٦
رسالهٔ اول صرف عربی (رک : جامع التعلیلات) ۱۳۷
رسالهٔ بی نمازان ۵۰٤
رساله به شعر پنجابی (رک : مثنوی ناشناخته پنجابی) ٤٤۳
رسالهٔ جیکو پچهی (رک : پکری روتی) **٤۹۸**
رسالهٔ حساب به زبان اردو ٤۱۸
رساله در احکام دین ۵۲۹
رساله در احکام دینی ۵۲۸

رسالهٔ درفن مار گزیدگی ۵۶۹
رسالهٔ دوم صرف عربی (رک : جامع التعلیلات) ۱۳۷
رسالهٔ زادن پیامبر اسلام (رک : زادن پیامبر اسلام) ۴۵۸
رسالهٔ سبع سنابل (رک : سبع سنابل) ۲۲۶ ، ۲۲۷
رسالهٔ سر تراشی ۴۵۱
رسالهٔ سوم صرف عربی (رک : جامع التعلیلات) ۱۳۷
رسالهٔ صرف ونحو ۵۵۵
رسالهٔ طب (ناشناخته) ۴۶۴
رسالهٔ فرائض ۴۵۲
رسالهٔ فقه و حدیث (رک : ناشناخته) ۴۶۳
رسالهٔ فن مار گزیدگی ۵۷۰
الرسالة فی الصرف ۲۹۸
رسالهٔ فی المنطق (رک : میزان المنطق) ۵۷۶
رسالهٔ قاضی قطب ۸۵ ، ۸۷ ، ۹۰ ، ۹۱
رسالهٔ کریما ۹۱
رسالهٔ کلمات جبرئیل امین ۴۹۴
رسالهٔ گزیدن مار (رک : رسالهٔ مار گزیدگی) ۵۶۸
رسالهٔ مار گزیدگی (رک : رسالهٔ گزیدن مار) ۵۶۷
رسالهٔ مغالطه ۲۳۰
رسالهٔ ناشناخته ۴۹۶
رسالهٔ نام حق در فقه (رک : نام حق در فقه) ۹۱
رسالهٔ نثر جنبش نامه (رک : جنبش نامه ، اختلاج نامه) ۳۷۴
رسالهٔ نحو عربی ۵۶۰
رسالهٔ نظم جنبش نامه (رک : جنبش نامه ، اختلاج نامه) ۴۷۴
رساله های میر زاهد و شرحهای آنها ۵۴۶
رستم نامه ۱۱۱ ، ۲۱۰
رشیدی (فرهنگ ـ) ۷۵
الرضی ۲۵۶
رقعات جامی ۲۱۲ ، ۲۱۳ ، ۲۱۴ ، ۲۱۵
رقعات ظهوری ۵۷۵ ، ۵۷۸ ، ۵۷۹
رقعات فاروق ۲۱۵
رقعات فیض ۳۴ ، ۳۵
روز قیامت (رسالهٔ ـ) ۱۷۹ ، ۴۵۴ ، ۴۵۵ ، ۴۵۷ ، ۵۰۴
روش قرائت ۱۷۹
روضة الصفا ۷۵
ریاض الادویه ۲۱۷ ، ۲۱۸ ، ۵۷۲ ، ۵۷۳ ، ۵۷۴
ریاحین ۳۲۳
ریح نامه ۵۲۲

ز

زادالمسافرین ۴۳۵ ، ۴۳۶ ، ۴۳۸
زادن پیامبر اسلام (رسالهٔ ـ) ۴۵۷
زبدة الاوراد ۴۷۲ ، ۴۷۳
زبدة التجوید ۲۱۹
زبدة الرمل ۲۲۱ ، ۲۲۲ ، ۲۲۳ ، ۲۲۴ ، ۲۲۵ ، ۴۰۷ ، ۴۰۸ ، ۴۱۰ ، ۵۶۲ ، ۵۶۳ ، ۵۶۵
زرادی (رک : صرف زرادی) ۳۰۳
زکی نامه (رک : توکل نامه، فال نامه) ۴۸۲ ، ۵۱۹ ، ۵۲۰ ، ۵۲۱ ، ۵۲۲

زنجانی (رک : صرف زنجانی) ۲۶٤

س

ساقی نامه ۲۳۹ ، ۶۵۰
سامع‌الدعاء (رک : دعای سامعه) ۳۲۷
سبع سنابل ۲۲۵
سبعهٔ نظامی (رک : خمسهٔ نظامی) ۱۱ ، ۲۸۲
سدایه ۶۶۲
سراج‌الطالبین ۲۲۷ ، ۲۲۸
سراجی ۶۶۲
سعدی نامه (رک : بوستان) ۶۲ ، ۶۳ ، ۶٤ ، ۶۵ ، ۶۶ ، ۶۷ ، ۷۱ ، ۷۲ ، ۷٤ ، ۶۰۸
سکندرنامه (رک : اسکندر نامه) ۹ ، ۱۱ ، ۱۲ ، ۱٤ ، ۱۶ ، ۱۷ ، ۱۹ ، ۲٤۰ ، ۲۶۸ ، ۲۶۹
سکندری (فرهنگ لغت -) ۶۷۹
سلک و سلوک ۳۱۵
سلم‌العلوم ۲۲۹ ، ۲۳۰
سلوک الاسرار ۲
سنن ابی داود ۱۶۱
سواطع الالهام ۲۳۱ ، ۲۳۲ ، ۲۳۳
سورة الجمعة ۵٤۷
سورة الفیل (تفسیر به شعر فارسی) ۱۸
سه خطبه (رک : سه نثر ظهوری) ۵۷۶
سه نثر ظهوری ۵۷۵ ، ۵۷۶ ، ۵۷۷

ش

شافیه ۲۳۳ ، ۲۳٤ ، ۳٤۲ ، ۳۶۲ ، ۶۷۰
شاه جهان نامه (رک : عمل صالح) ۷۸
شاه گنج ۵٤۲ ، ۵٤۳ ، ۵٤۵
شاهنامه ۱۵ ، ۶٤ ، ۲۱۱ ، ۲۱۲
شجرة العالم ٤۷۵
شجره نامه (رک : کرسی نامه) ۶٤۱
شرح ابن حاجب (رک : فوائد الضیائیة) ۳٤۲
شرح اذان و اقامت صلوة (رسالهٔ -) ۳۲۷
شرح اسکندر نامه ۱۳ ، ۲۳۵ ، ۲۳۶ ، ۲۳۷ ، ۲۳۹ ، ۲٤۰ ، ۲۶۷ ، ۲۸٤
شرح اسکندر نامه (جلد دوم) ۲۳۷
شرح اسکندر نامهٔ بری ۲٤۰
شرح اقبال نامه (رک : شرح اسکندر نامه) ۲۳۷
شرح اقسرایی (رک : حل‌الموجز مسمی به اقسرایی) ۱۶۲
شرح الازهری فی حل‌الفاظ المقدمة الجزری ۱۶۸ ، ۲٤۰ ، ۲٤۱
شرح التجرید ۱۵۵ ، ۱۵۶
شرح الشمسیة القطبی ٤۲۳
شرح القاضی ۲٤۲
شرح المراح ۲۸۵ ، ۲۸۶
شرح الوقایة الروایة ۲٤۳
شرح الهدایة ۲۶۳
شرح الهدایة الکامل ۱۲۳ ، ۱۲٤
شرح الیاس ۵٤۳
شرح بدیع الاصفهانی ۲۵۶
شرح بدیع المیزان ۵۹ ، ۶۰
شرح بعضی ابیات بوستان (رک : جهانگیری شرح بوستان) ۲٤۵ ، ۲٤۷
شرح بوستان (رک : شرح عبدالواسع هانسوی) ۲٤۷ ، ۲٤۸ ، ۲٤۹ ، ۲۵۰ ، ۲۵۱ ، ۲۵۳ ، ۲۸٤ ، ۲۵۲ ،
شرح تجرید ۱۵۷

شرح تحفة الاحرار ۲۸۴

شرح تلخیص المفتاح **۲۵۳** ، **۲۵۴**

شرح تهذیب المنطق ملا جلال ۶۸۱

شرح جامی (رک : فوائد الضیائیة) ۳۴۱ ، ۳۴۲ ، ۳۴۳ ، ۶۷۰

شرح جامی برکافیهٔ ابن حاجب (رک : فوائد الضیائیة) ۳۴۱

شرح حصن الحصین من کلام سید المرسلین **۲۵۷**

شرح خلاصهٔ کیدانی **۱۸۵** ، **۵۲۶** ، ۵۲۸

شرح درود کبریت الاحمر (رک : ذریعة السعادت) **۲۰۶**

شرح دعاء الجوشن الکبیر ۴۹۵

شرح دعای تاریخی هفت حصار ۴۹۵

شرح دعای سامعه (رک : فاتح الدعاء فی شرح سامع الدعاء) **۳۲۶** ، **۳۲۷**

شرح دیوان حافظ **۲۵۸** ، **۲۵۹** ، **۲۶۰**

شرح زنجانی (رک : شرح صرف زنجانی) ۲۶۳ ، ۲۶۵

شرح سامع الدعا (رک : شرح دعای سامعه) **۳۲۷**

شرح سکندر نامه ۲۶۸

شرح سکندر نامهٔ بحری ۲۴۰

شرح سه نثر ظهوری ۵۷۷

شرح شرح الهدایة الابهریة **۲۶۱** ، ۲۶۲

شرح شرح شمسیه **۴۲۲** ، ۴۲۳

شرح شرف نامه (رک : شرح اسکندر نامه) ۲۶۸

شرح صرف زنجانی **۲۶۳** ، ۲۶۴

شرح صرف میر **۱۱۲** ، **۱۱۴** ، ۱۱۵ ، ۱۱۶

شرح عبدالواسع هانسوی (رک : شرح بوستان) ۷۱ ، ۲۴۸ ، **۲۴۹** ، **۲۵۰** ، ۲۵۲

شرح علوی (رک : شرح اسکندر نامه) **۲۶۷** ، ۲۶۸ ، ۲۶۹

شرح غنیمت ۶۷۶ ، ۶۷۷ ، ۶۷۸

شرح فارسی قصیدهٔ برده ۲۷۴

شرح فارسی مختصر وقایه **۲۶۵** ، **۲۶۶** ، ۵۸۷ ، ۵۸۸

شرح فارسی مشکوة (رک : اشعة اللمعات ترجمهٔ مشکوة) ۲۱

شرح فرایض سراجی **۲۶۹** ، ۲۷۰

شرح قاضی مبارک ۲۳۱

شرح قصیدهٔ برده المسمی بالکواکب الدریة فی مدح خیر البریة ۱۱۹ ، **۲۷۲** ، **۲۷۳** ، ۲۷۴

شرح قصیدهٔ غوثیه **۲۷۶** ، ۲۷۷

شرح کافیه (رک : فوائد الضیائیة) ۳۴۲

شرح کبریت احمر (رک : ذریعة السعادت) **۲۰۶**

شرح کرخی ۵۱۰

شرح کریما (رک : معین المبتدی) **۶۰۶** ، **۶۰۷** ، **۶۰۸**

شرح گلستان ۲۸۴

شرح لمراح الارواح ۲۸۵ ، ۲۸۶

شرح مائة عامل (رک : صد عامل نحو) **۲۷۷** ، ۲۷۸ ، ۵۵۶

شرح مائة فی علم النحو (رک : شرح مائة عامل) ۵۵۳

شرح مثنوی ۲۸۴

شرح مثنوی غنیمت ۶۷۷
شرح مخزن الاسرار **۲۸۲** ، ۲۸۳ ، ۲۸٤
شرح مختصر الوقایة ۲۸۰ ، ۲۸۱
شرح مراح الارواح (رک : شرح لمراح الارواح) ۲۸۵
شرح مراح الارواح مسمی عبدالرحمانی ۲۸۵ ، ۲۸۶
شرح مطالع ۱۵۸
شرح مفتاح العلوم ۲۵٤
شرح ملا (رک : فوائد الضیائیه و شرح جامی) ۳٤۱ ، ۳٤۳
شرح ملا جامی (رک : شرح جامی و فوائد الضیائیة) ۳٤۱ ، ۳٤۲
شرح ملا حسن ۲۳۱
شرح منطق ۶۸۰
شرح منیة المصلی (رک : کبیری یا صغیری) ۳۶۳
شرح منیة المصلی (رک : صغیری) ۳۶۳
شرح منیة المصلی و غنیة المبتدی (رک : کبیری) ۳۶۳
شرح موجز القانون ۱۶۳ ، **۶۷٤**
شرح میبدی (رک : کمال الدین حسین میبدی) ۲۶۲
شرح میزان المنطق (رک : بدیع المیزان) ۵۹ ، ۶۰
شرح نصاب صبیان **۲۸۷** ، ۲۸۸ ، ۲۸۹ ، ۲۹۰
شرح نظم عوامل (رک : نظم عوامل) ۶۸۲
شرح وافیه در علم حکمت ۶۷۶
شرح وقایه ۵۱۱
شرح یوسف و زلیخا ۲۸٤ ، ۲۸۸ ، **۲۸۹** ، ۲۹۰ ، ۲۹۱
شرعة الاسلام ۳۲۳ ، ۵۱۰
شرف نامه (رک : اسکندر نامه) ۹ ، ۱۰ ، ۲۰ ، ۷۵ ، ۲۶۸ ، ۲۶۹
شریفی ۲۹۱ ، ۲۹۲ ، ۲۹۳
شعر جذام ۵۷۰ ، ۵۷۱
شفاء العلیل (رک : تحفهٔ خانی) ۵۷۱
شفای خانی **۵۶۷** ، ۵۶۸ ، ۵۷۱
شمائل (رک : فتاوی برهنه) ۳۳۳
شمائل النبی (ص) ۲۹۳ ، ۲۹٤
شمائل النبی و دوازده امام ۲۹۳ ، ۲۹٤
شمائل اهل بیت خیرالبشر ۲۹٤
شمائل حضرت علی (ع) ۲۹٤
شمس العارفین **۲۹۵** ، ۲۹۶
شمعه (رک : نظم عوامل) **۶۸۱** ، ۶۸۲

ص

صحاح ۲۵۶ ، ۲۸۳ ، ۶۱۸
صحائف ۳۲۳
صحیح البخاری ۱۶۱
صد عامل نحو (رک : مائة عامل) ۲۷۹ ، ۳۶۲
صراح ۷۵
صرف (رسالهٔ ـ) **۲۹۸** ، **۲۹۹**
صرف افعال فارسی ٤۳٤ ، ٤۳۵
صرف افعال فارسی و اردو و پنجابی **٤۳۱**
صرف بهائی **۳۰۱** ، ۳۰۲
صرف زبان عربی ۲۹۸ ، ۳۰۰
صرف زرادی **۳۰۳**
صرف زنجانی **۲۶٤**

صرف میر ۱۱۳ ، ۵۵۱
صرف وای **۵۵۵** ، ۵۵۶ ، **۵۵۷**
صغیری (رک : شرح منیة المصلی) ۳۶۳ ، ۳۶۴
صفت ایمان و نماز و فرایض **۳۰۴** ، ۳۰۵
صلوات مسعودی (ج ۱ و ۲ و ۳) **۳۰۶** ، **۳۰۷** ، ۳۲۵ ، ۵۱۰ ، ۶۶۲
صلوة ماچینی یا ماجینی (رک : مختصر صلوة ماچینی) ۵۲۹

ض

ضعاف ۶۱۸

ط

طب اکبر **۳۱۰** ، ۳۱۱ ، ۳۱۲ ، ۳۴۸
طب النبی ۳۱۲ ، ۳۴۸
طریق ختم احزاب **۴۷۶** ، ۴۷۷ ، ۴۷۸
طریقهٔ عقد متعه ۸۴
طوطی نامه **۳۱۲** ، **۳۱۳** ، ۳۱۴ ، ۳۱۵ ، **۳۱۶** ، ۳۱۷

ع

عامة الورود (؟) ۲۳۰
عجایب القصص **۳۱۷** ، **۳۱۸**
العشرة الکاملة و الهدایة الشاملة ۳۲۰
عشرهٔ مبشره ۳۱۵
عشقی (رک : عشق) ۲۰۰
عقد نامه ۶۶۱
عقیدهٔ نجاح ۳۲۵
عماد الاسلام (رک : عمدة الاسلام) **۳۲۲** ، ۳۲۳ ، ۳۲۵
عمدة الاسلام (رک : عماد الاسلام) **۳۲۲** ، ۳۲۳ ، ۳۲۴ ، ۳۲۵ ، ۳۲۶
عمان الجواهر ۱۸۷
عمادهٔ دین (رک : عماد الاسلام) ۳۲۳
عمدة ۳۲۵
عمل صالح (رک : شاه جهان نامه) ۷۸
عوارف المعارف ۳۲۳
عوامل اللفظیة ۵۵۳
عیون اخبار الرضا ۸۳ ، ۲۹۴

غ

غایة الاصول (رک : نهایة العقول و غایة الاصول) ۴۰۸ ، ۴۱۰

ف

فاتحة الکتاب ۵۱۸
فاتح الدعاء فی شرح سابع الدعا **۳۲۶** ، ۳۲۷ ، ۳۲۸
فال ۴۷۶
فال گرفتن از جهیدن اعضای انسانی (رک : جنبش نامه) **۴۷۹** ، ۴۸۰ ، ۴۸۱
فالنامه ۲۱۰ ، **۴۵۷** ، ۴۶۰ ، ۴۶۱ ، ۵۲۲ ، **۵۶۲** ، ۵۶۳
فالنامهٔ حضرت علی (ع) ۵۲۲
فالنامهٔ هفت کواکب **۳۳۰** ، ۳۳۱
فتاوی برهنه **۳۳۱** ، **۳۳۲** ، ۳۳۳ ، ۴۵۲ ، ۵۱۰ ، ۶۵۸
فتاوی حجت ۵۳۲ ، ۶۶۲
فتاوی حسامی ۵۳۲
فتاوی حمادیه ۵۱۰

فتاوی خانی ۵۲۹ ، ۶۶۲
فتاوی خانیه (الفتاوی الخانیة) ۱۸۴ ، ۱۸۵
فتاوی خلاصة الفقه (رک : خلاصة الفقه) **۵۰۴** ، **۵۰۵** ، ۵۰۶ ، ۵۱۰
فتاوی سراجی ۵۲۹ ، ۵۳۲
فتاوی صغیری ۵۱۰
فتاوی فیروز شاهی ۴۵۲
الفتاوی الکبیری ۱۸۴
فتوی کبیری ۱۸۵
فدیه به وقت خوف **۴۷۹** ، ۴۸۰
فرائض سراجی ۲۷۰ ، ۲۷۱
فرقان (رک : قرآن) ۴۳۰
فرهنگ جهانگیری ۱۸۶ ، ۱۸۷ ، **۳۳۳** ، **۳۳۴** ، ۳۳۵ ، **۳۳۶** ، ۳۳۷ ، ۳۳۸
فرهنگ رشیدی ۱۸۷
فرهنگ سروری ۱۸۷
فرهنگ لغت (؟) **۶۷۷**
فرهنگ فارسی معین ۷۰۱
فرهنگ میر جمال الدین انجو (رک : فرهنگ جهانگیری) ۳۳۸
فرهنگ نورالدین جهانگیر (رک : فرهنگ جهانگیری) ۳۳۴
فضیلت ماه های قمری ۱۸
فقه (مقالهٔ —) ۵۰۴ ، ۵۰۶
فقه اکبر **۵۲۶** ، ۵۲۷
فقه حنفی (مقالهٔ —) ۵۰۸
فقه کبلایی **۴۶۶** ، ۴۶۷
فقه کیدانی (رک : خلاصهٔ کیدانی) ۱۸۴
فن اصول حدیث **۳۳۹** ، ۳۴۰
فن مار گزیدگی (رسالهٔ —) **۵۶۸** ، ۵۶۹
فوائد ۶۶۲
فوائد الضیائیة (رک : شرح جامی بر کافیهٔ ابن حاجب ، شرح ملا جامی ، شرح ملا ، شرح جامی) **۳۴۱** ، ۳۴۲ ، **۳۴۳** ، ۳۴۴ ، ۶۷۰ ، ۶۷۱
فوائد الفوائد ۵۳۰
فهرست تفصیلی مخطوطات فارسی کتابخانهٔ عمومی پنجاب - لاهور ۳۰۷ ، ۳۱۱ ، ۳۶۳ ، ۴۴۶ ، ۵۸۳
فهرست عربی کتب‌خانهٔ ریاست رامپور ۵۲ ، ۱۵۱ ، ۱۶۳ ، ۱۶۸ ، ۱۷۳ ، ۱۷۴ ، ۲۳۰ ، ۲۴۴ ، ۲۷۲ ، ۲۸۱ ، ۳۷۰ ، ۵۸۶ ، ۵۹۹ ، ۶۳۱
فهرست کتب خانهٔ آصفیه ۱۵۱ ، ۱۵۸ ، ۵۱۹ ، ۶۷۴
فهرست کتب خطی موزهٔ بریتانیا ۱۴۷
فهرست کتاب نظم الدرروالمرجان فی تلخیص سیر سید الانس والجان **۴۷۶** ، **۴۷۷** ، ۴۷۸
فهرست مخطوطات شیرانی ۳۵ ، ۴۰ ، ۵۱ ، ۱۳۰ ، ۱۷۲ ، ۴۳۶ ، ۵۸۱
فهرست مخطوطات عربیهٔ کتابخانهٔ عمومی پنجاب - لاهور ۱۵۳
فهرست مؤلفین کتب چاپی ۶۸۸

ق

قاموس ۳۳۸
قانون ۱۶۴
قدری شرح سکندر نامه (رک : شرح علوی) ۲۶۹

قدوری (رک : مختصر القدوری) ۵۸۵
قرابادین (رک : قرابادین شفایی) ۳۴۵
قرابادین (رک : قرابادین قادری) ۳۴۷ ، ۳۴۸ ، ۳۴۹
قرابادین شفایی ۳۴۴
قرابادین قادری ۳۱۲ ، ۳۴۶ ، ۳۴۷ ، ۳۴۸ ، ۳۴۹
قرآن (رک : فرقان) ۱۳ ، ۴۷ ، ۴۸ ، ۷۵ ، ۹۶ ، ۱۲۶ ، ۱۲۷ ، ۱۳۳ ، ۱۴۳ ، ۱۶۶ ، ۱۶۸ ، ۱۶۹ ، ۱۷۹ ، ۱۸۶ ، ۲۰۵ ، ۲۰۹ ، ۲۱۰ ، ۲۱۹ ، ۲۲۰ ، ۲۳۲ ، ۲۳۳ ، ۲۴۱ ، ۲۶۶ ، ۳۰۸ ، ۳۱۹ ، ۳۲۴ ، ۳۲۶ ، ۳۳۱ ، ۳۵۲ ، ۳۵۳ ، ۳۶۵ ، ۳۶۶ ، ۳۶۸ ، ۳۹۶ ، ۴۴۷ ، ۴۵۱ ، ۴۵۲ ، ۴۷۱ ، ۴۷۸ ، ۴۸۷ ، ۵۰۴ ، ۵۲۵ ، ۵۳۸ ، ۶۰۱ ، ۶۱۵ ، ۶۱۶ ، ۶۱۸ ، ۶۲۹ ، ۶۳۰ ، ۶۳۵ ، ۶۳۶ ، ۶۳۷ ، ۶۴۱ ، ۶۴۳ ، ۶۴۴ ، ۶۴۵ ، ۶۵۱ ، ۶۶۵ ، ۶۶۶ ، ۶۸۹ ، ۷۰۶
قصص الانبیاء (رک : داستانهای پیامبران) **۳۵۰** ، ۳۵۱ ، **۳۵۲** ، ۳۵۳ ، ۵۱۱ ، ۶۵۲ ، ۶۵۵
قصص قرآن ۳۵۳
قصهٔ بدیع الجمال و شاهزادهٔ مصری (رک : جوانا مرگ) ۱۴۱ ، ۱۴۳
قصهٔ تمیم انصاری ۳۵۴
قصهٔ دختر فغفور چین ۱۴۲ ، ۱۴۳ ، **۳۵۵**
قصهٔ کلیم الرحمن موسی بن عمران (رک : قصهٔ موسویه) ۳۵۷ ، ۳۵۸
قصهٔ موسویه **۳۵۷**
قصهٔ موسی **۴۵۷** ، ۴۶۰
قصهٔ مهر و ماه (؟) ۶۴۵
قصهٔ مهر و وفا (؟) ۶۵۰
قصیده اوسیه **۵۰۴** ، **۵۰۵** ، **۵۰۷**
قصیده برده **۱۱۹** ، **۱۲۰** ، ۲۷۳ ، ۲۷۴ ، ۲۷۵ ، ۴۵۲ ، **۴۸۵** ، **۴۸۶** ، ۴۸۸ ، ۴۸۹ ، **۵۳۴** ، ۵۳۵ ، ۵۳۸
قصیده به زبان پنجابی در فضیلت سورهٔ یس ۵۷۵
قصیده دربارهٔ تسکین حروف ۵۶۷
قصیده در مدح حضرت محمد (ص) به زبان پنجابی ۵۳۹
قصیدهٔ رائیه (رک : تحفهٔ نصایح ، تحفهٔ نصایح) **۵۱۳** ، ۵۱۵ ، ۵۲۲
قصیدهٔ طاهره ۶۲۹
قصیدهٔ غوثیه **۵۰۴** ، ۵۰۵ ، ۵۰۶ ، ۵۳۴ ، **۵۳۵** ، ۵۳۶ ، ۵۳۸
قصیدهٔ فاطلبنی تجدنی **۵۰۴** ، ۵۰۶ ، ۵۰۹ ، **۵۳۹** ، ۵۴۰
قصیدهٔ کعبهٔ زبیر **۴۵۲**
قطبی (رک : حاشیهٔ قطبی) ۱۵۴
قطبی (رک : حواشی المتعلقه علی خطبة القطبی) ۱۷۰
قلیل البضاعت **۲۱۶** ، **۳۵۹** ، **۳۶۰**
القینه ۴۴۲
قواعد الهدایت (رک : هدایت الرمل) **۶۸۹** ، ۶۹۰ ، ۶۹۱
قوت القلوب ۴۵۲ ، ۶۶۱
قیاست و اخبارآن (مقالهٔ ـــ) ۵۰۸

ک

کافیه، الکافیه ۲۳۴، ۳۴۲، ۵۵٤، ۳۶۱، ۳۶۲، ۶۷۰
الکافیه فی النحو (رک : کافیه) ۳۶۲
الکامل ٤۶۵
کبریت احمر ۲۰۶، ۲۰۷، ۲۰۸
کبیری (رک : منیة المصلی) ۳۶٤
کبیری (رک : شرح منیة المصلی) و غنیة المبتدی) ۳۶۳
کبیری شرح منیة المصلی (رک : شرح منیة المصلی و غنیة المبتدی) ۳۶۳
کبیری یا غنیة المتملی (رک : شرح منیة المصلی) ۳۶۳
کتاب الاجناس ۵۵۱
کتاب الله تعالی (رک : قرآن ، فرقان) ٤٤۷
کتاب البیوع (رک : اشعة اللمعات ترجمة مشکوة) ۲۱
کتاب التقریب فی اسماء الرجال ۱۲۹
کتاب الجنائز (رک : اشعة اللمعات ترجمة مشکوة) ۲۱، ۲۲
کتاب السمات والمهات ۸۲
کتاب الطهارة (رک : کنزالدقایق) ۱۲۲
کتاب العقد ۵۵۲
کتاب الفرائض (رک : کنزالدقائق) ۱۲۲
کتاب المناسک (رک : اشعة اللمعات ترجمة مشکوة) ۲۱، ۲۲
کتاب المیزان ۵۵۱
کتاب پگری روق ٤۹۶، ۵۰۲
کتاب خواب نامه (رک : خواب نامهٔ منظوم) ٤۸۳، ٤۸٤
کتاب سجاوندی ۵۵٤
کتاب ضریری ۵۵۳
کتاب ظهوری معه رقعات (رک : سه نثر ظهوری) ۵۷۹
کتاب فخر سماک شرح شرح حکمیه عرف میبذی (معروف به میبذی) ۲۶۲، ۲۶۳
کتاب کریما (رک : کریما) ۶۰۷
کتاب محیط ۱۸۵
کتاب نظم الدرر والمرجان فی تلخیص سیر سید الانس والجان (رک : فهرست کتاب نظم الدرر والمرجان فی تلخیص سیر سید الانس والجان) ٤۷۷
کتاب وظایف (رک : مجموعهٔ دعا) ٤۹۱
کریما (رک : شرح کریما ، کتاب کریما ، کریمان) ۸۵، ۸۶، ۸۸، ٤۳۱، ٤۹۶، ٤۹۷، ٤۹۸، ٤۹۹، ۶۰۸
کریمان (رک : کریما) ٤۹۷
کرسی نامه (رک : شجره نامه) ۶٤۱
کرسی نامهٔ حضرت غوث الاعظم جیلانی (رک : کرسی نامهٔ شیخ عبدالقادر جیلانی) ٤۵۲
کرسی نامهٔ شیخ عبدالقادر جیلانی ۵۳۹
کشف الاسرار ۳۲۳، ۳۲۵
کشف الاسرار وعدة الابرار ۳۶٤، ۳۶۵
کشف الظنون ۲۳۱
کشف الغمه ٤۹۳
کلام الله (رک : قرآن) ٤۵۷
کلیات و جزئیات ۳۱۵

کنز الاخبار ۴۶۵
کنز الدقایق ۱۲۲ ، **۳۶۹** ، ۳۷۰ ، **۳۷۱** ، **۳۷۲** ، ۳۷۳ ، ۵۴۲ ، ۵۴۴ ، ۵۴۶ ، ۶۰۴ ، ۶۰۶
کنز العباد ۵۱۰
کیمیای سعادت **۳۷۵** ، ۳۷۶ ، ۳۷۷ ، ۶۲۸

گ

گلستان ۲۴۶ ، ۲۸۴ ، **۳۷۷** ، ۳۷۸ ، **۳۷۹** ، ۳۸۰ ، ۳۸۱ ، **۳۸۲** ، ۳۸۳ ، **۳۸۴** ، ۳۸۵ ، ۳۸۶
گنج العرش **۵۳۹** ، ۵۴۰

ل

لباب ، اللباب ۱۸۵
لباب الاخبار ۵۱۶ ، ۵۱۷ ، ۵۱۸ ، ۵۱۹
لب لباب معنوی **۳۸۶** ، ۳۸۷ ، ۳۸۸
لطائف اللغات ۳۳۷
لطائف المعنوی من حقایق المثنوی ۳۳۷
لغات الادیة ۳۸۹
لغت (؟) **۶۷۷**
لمعات (رک : شرح عربی مشکوة) ۲۱
لوح حیات و ممات ۸۰
لیلی و مجنون نظامی **۳۹۰** ، **۳۹۲**

م

مائة عامل ۲۷۸ ، ۲۷۹ ، ۵۵۳ ، **۵۵۵** ، ۵۵۷ ، ۵۵۸
ماین نامه ۵۲۲
المتفق ۱۸۴ ، ۱۸۵

مثنوی احکام فقه **۴۶۷**
مثنوی احکام فقه کرامی **۴۶۹** ، ۴۷۱
مثنوی تحفة الاحرار (رک : تحفة الاحرار) ۹۹
مثنوی زاد المسافرین (رک : زاد المسافرین) **۴۳۹**
مثنوی زبدة الرمل (رک : زبدة الرمل) ۴۱ ، ۴۱۱ ، ۵۶۴ ، ۵۶۷
مثنوی زلیخا (رک : مثنوی ناشناخته پنجابی) ۴۴۴
مثنوی شریف (رک : مثنوی مولوی) ۳۹۳
مثنوی فقه کبلایی **۴۶۸** ، ۴۷۱
مثنوی غنیمت (رک : نیرنگ عشق) **۶۸۳** ، **۶۸۴** ، ۶۸۵ ، **۶۸۶** ، ۶۸۷
مثنوی مرغوب القلوب (رک : مرغوب القلوب) ۴۴۰ ، ۴۷۱
مثنوی معنوی (رک : مثنوی شریف) ۳۹۳ ، ۳۸۸
مثنوی مولوی (رک : مثنوی معنوی ، مثنوی شریف) ۱۹۴ ، ۱۹۵ ، **۳۳۷** ، ۳۳۸ ، **۳۹۳** ، ۳۹۴ ، ۳۹۵ ، **۳۹۶** ، ۳۹۷
مثنوی مولوی (دفتر اول) **۳۹۳**
مثنوی مولوی (دفتر اول و دوم) **۳۹۵** ، ۳۹۷
مثنوی (ناشناخته) **۴۳۱** ، ۴۳۲ ، ۴۳۳ ، ۴۳۴
مثنوی (ناشناخته) **۶۵۰**
مثنوی (ناشناخته پنجابی) **۴۴۱**
مثنوی نل و دمن **۳۹۷**

مثنوی نیرنگ عشق (رک : مثنوی غنیمت) ۶۸۵ ، ۶۸۶ ، ۶۸۷
مثنویهای پنج گانهٔ نظامی (رک : خمسهٔ نظامی) ۲۸۲
مثنوی هفت پیکر (رک : بهرا نامه) ۷۰۱
مثنویهای هفتگانهٔ نظامی (رک : سبعهٔ نظامی) ۲۸۲
مثنوی یوسف و زلیخا (رک : یوسف و زلیخا) ۲۹۰
مجربات اکبری ۳۴۸ ، ۴۰۰
مجرب الشفاء ۳۹۹
مجمع البیان ۴۹۴
مجمع الفوائد ۵۶۰ ، ۵۶۱ ، ۵۶۲
مجموعة السلطانی ۴۰۴
مجموع سلطانی ۴۰۲ ، ۴۰۳ ، ۴۰۴ ، ۴۰۵
مجموع خانی (رک : مجموعهٔ خانی فی عین المعانی) ۵۸۳ ، ۵۸۴
مجموع خانی فی عین المعانی (رک : مجموعهٔ خانی فی عین المعانی) ۹۳
مجموعه ۴۰۷ ، ۴۱۲ ، ۴۱۴ ، ۴۲۲ ، ۴۲۶ ، ۴۳۱ ، ۴۳۵ ، ۴۴۱ ، ۴۵۳ ، ۴۵۴ ، ۴۵۷ ، ۴۶۲ ، ۴۶۶ ، ۴۷۲ ، ۴۷۶ ، ۴۸۳ ، ۴۸۵ ، ۴۹۰ ، ۴۹۲ ، ۴۹۶ ، ۵۰۴ ، ۵۱۲ ، ۵۱۶ ، ۵۱۹ ، ۵۲۲ ، ۵۲۶ ، ۵۲۸ ، ۵۳۱ ، ۵۳۴ ، ۵۳۹ ، ۵۴۲ ، ۵۴۶ ، ۵۴۹ ، ۵۵۵ ، ۵۶۰ ، ۵۶۲ ، ۵۶۷ ، ۵۷۲ ، ۵۷۵
مجموعهٔ اوراد (رک : مجموعهٔ وظائف) ۴۹۱ ، ۶۳۸
مجموعهٔ حدیث نبوی (؟) ۶۵۴
مجموعهٔ خانی فی عزالمعانی (رک : مجموعهٔ خانی فی عین المعانی) ۵۸۱ ، ۵۸۳ ، ۵۸۵
مجموعهٔ خانی فی غرة المعانی (رک : مجموعهٔ خانی فی عین المعانی) ۵۸۳
مجموعهٔ خانی فی عین المعانی ۵۸۱ ، ۵۸۳
مجموعهٔ دعا ۱۸۲
مجموعهٔ دعا (رک : کتاب وظایف) ۴۹۱
مجموعهٔ دعا (رک : مولود شریف) ۶۳۸
مجموعهٔ دعا ها و اوراد ۴۹۳
مجموعهٔ دینی ۴۵۳
مجموعهٔ رسائل (رک : سهمات المسلمین) ۶۳۹
مجموعهٔ سلطانی (رک : مجموع سلطانی) ۴۰۳ ، ۴۰۵ ، ۴۰۶ ، ۴۰۷
مجموعهٔ عربی ۵۵۰ ، ۵۵۵
محبت نامه (رک : یوسف زلیخا) ۲۹۰ ، ۲۹۱
محض الاسلام ۸۳
محمود نامه ۹۱ ، ۹۲ ، ۴۳۱ ، ۴۳۲
المحیط ۱۸۴ ، ۶۶۲ ، ۶۶۵
مختار الفتاوی ۴۶۴ ، ۴۶۵
مختصر الطالبین ۵۴۲ ، ۵۴۳ ، ۵۴۴
مختصر القدوری ۵۸۵ ، ۵۸۶
مختصر وقایه ، مختصر الوقایه ۲۸۱ ، ۵۸۷
المختصر المنظوم ۱۲۱
مختصر صلوة ماچینی یا ماجینی (رک : صلوة ماچینی) ۵۲۸ ، ۵۲۹ ، ۵۳۱ ، ۵۳۲
مخزن الاسرار نظامی ۹۸ ، ۱۰۳ ، ۱۰۹ ، ۱۱۰ ، ۲۸۲ ، ۲۸۴ ، ۵۹۴ ، ۵۹۵
مدارالافاضل ۱۸۷

مدقق (رک : شرح صرف میر) ۱۱۲ ، ۱۱۴
مدح حضرت محمد ۴۵۲
مدح دوازده امام ۴۵۲
مراح الارواح ۲۸۵ ، ۲۸۶ ، ۲۸۷ ، ۵۸۸ ، ۵۸۹
مرغوب (رک : مرغوب القلوب) ۴۶۸ ، ۵۷۱
مرغوب القلوب (رک : انشای مرغوب القلوب) ۳۶ ، ۳۷ ، ۴۳۶ ، ۴۳۷ ، ۴۶۶ ، ۴۶۸ ، ۴۳۹ ، ۴۷۰
مسائل احکام شریعت ۵۳۱ ، ۵۳۳
مسائل فقه ۴۷۶
مسائل فقه برای زنان ۵۲۲ ، ۵۲۳ ، ۵۲۴ ، ۵۲۵
مسبعات عشر (رک مسبعات عشرة) ۴۵۲
مسبعات عشرة ۵۱۶ ، ۵۱۷ ، ۵۱۸ ، ۵۱۹
المسعودی ۴۶۵
مسلم الثبوت ۲۳۰
مشارق الانوار ۳۲۳ ، ۵۱۰
مشکات (اول و آخر) ۵۱۱
مشکوة المصابیح ۲۲
مصابیح ۲۴۴ ، ۵۱۰
مصباح العاشقین ۵۹۰ ، ۵۹۱
المضمرات ، مضمرات ۴۴۳ ، ۶۵۸ ، ۶۶۲
مطالب المؤمنین ۵۱۰
مطلوب المنشی ۵۹۵ ، ۵۹۶
مطلع الانوار ۳ ، ۹۸ ، ۱۰۴ ، ۱۰۹ ، ۱۱۰ ، ۵۹۱ ، ۵۹۲ ، ۵۹۳ ، ۵۹۵
معاد و معاش در اخلاق ۵۹۷
معدن ۴۴۸
معدن شاشی حاشیهٔ اصول شاشی ۶۰۰
معدن الشاشی فی شرح اصول الشاشی ۵۹۹
معراج المسلمین ۶۰۰ ، ۶۰۱
معراج سید کاینات (رک : معراجنامه) ۴۵۹
معراجنامه ۴۵۷ ، ۴۵۹ ، ۴۶۰
المعزی ۱۱۶
معما (رسالهٔ ـ) ۵۷۵ ، ۵۷۹
معیارالحقایق شرح کنز الدقایق ۶۰۲ ، ۶۰۳ ، ۶۰۴
معین المبتدی (رک : شرح کریما) ۶۰۶ ، ۶۰۷
مفتاح الحکمه ۶۰۸ ، ۶۰۹ ، ۶۱۰
مفتاح الخیرات ۵۳۱ ، ۵۳۲ ، ۵۳۳
مفتاح العلوم ۲۵۴
مفتاح الفلاح ۸٤
مفرح الروح ۶۱۰ ، ۶۱۱
مفرح القلوب ۳۱۲ ، ۳۴۸
مفید الانشاء ۶۱۲ ، ۶۱۳
مقاله‌یی دربارهٔ حدیث و اقسام آن ۳۷۳
المقدمة الجزریة ۱۶۸
مقدمة الصلواة (رک : نام حق در فقه) ۸۶
مقدمهٔ شرح فارسی مشکوة ۶۱۷
مکاتبات ابوالفضل (رک : هرسه دفتر ابوالفضل ، مکاتبات علامی) ۶۲۰
مکاتبات علامی (رک : دفتر اول ابوالفضل ، هرسه دفتر ابوالفضل، مکاتبات ابوالفضل) ۱۹۰ ، ۱۹۱ ، ۴۱۴ ، ۴۱۵ ، ۴۱۶ ، ۶۱۸ ، ۶۱۹
مکتوبات جامی (رک : رقعات جامی) ۲۱۳ ، ۲۱۴
مکتوبات شیخ فرید الدین احمد یحیی منیری ۴۷۵
مکتوبات ظهوری ۵۷۹
مناجات التائبین ۸۲

مناجات الخمس عشرة ۸۲
مناجات امام اعظم کوفی ۳۷۹
مناجات شاه ابرار ۲۱۰
مناجات غوث‌الثقلین ۳۲۹
مناظرهٔ ترسا و ابو حنیفه (مقالهٔ –) ۳۷۳
منافع ۶۶۲
منتخب الحساب لیلاوتی ۴۱۶
منتخب الحسامی (رک: حسامی العظامی) ۴۴۶
منتخب صرف هوایی ۶۲۱، ۶۲۲
منشآت دلگشا ۷۲۲
منشآت مادهو رام ۶۲۴
منطق ۶۷۹
منهاج العابدین الی‌الجنة رب‌العالمین ۶۲۷، ۶۲۸
منهل العطشان فی رسم احرف القرآن ۶۲۹
منیة المصلی (رک: صغیری) ۳۶۴
منیة المصلی و غنیة المبتدی (رک: صغیری و کبیری) ۶۳۱
مواعظ و حکم ۶۳۲، ۶۳۳
مواهب علیه (رک: تفسیر حسینی) ۱۲۶، ۱۲۷، ۶۳۴، ۶۳۵، ۶۳۶، ۶۳۷، ۶۳۸
موجز القانون ۱۶۴، ۶۷۴
مولود (قطعهٔ –) ۴۶۶
مولود حضرت محمد (ص) به شعر فارسی ۴۴، ۴۵
مولود شریف (رک: مجموعهٔ دعا) ۶۳۸، ۶۳۹
مؤید الفضلاء ۷۵، ۱۸۷
مهج الدعوات ۸۰، ۸۱، ۴۹۳، ۴۹۵
مهمات المسلمین ۶۳۹، ۶۴۰
میرایسا غوجی ۶۴۱، ۷۴۱
المیزان الاصول، میزان اصول ۱۸۵
میزان الطب ۳۱۲، ۳۴۸
میزان المنطق ۶۰، ۵۷۵، ۵۷۶
مینا بازار ۵۷۵، ۵۷۷، ۵۷۸

ن

نام حق (رک: نام حق در فقه) ۸۵، ۸۶، ۸۷، ۴۹۶، ۴۹۷، ۴۹۸، ۵۰۰
نام حق در فقه ۸۵
ناسخ و منسوخ ۴۷۶، ۶۴۳، ۶۴۴
ناشناخته (به زبان اردو) ۴۱۴
ناشناخته (به زبان اردو، رک: رسالهٔ حساب به زبان اردو) ۴۱۸، ۴۲۰
ناشناخته (مسائل فقه) ۴۴۱
ناشناخته (رسالهٔ –) ۴۶۲، ۴۸۶، ۴۸۷، ۴۸۸، ۶۴۳
ناشناخته (داستان فارسی، شاید داستان مهرو ماه باشد ؟) ۶۴۵
ناشناخته (مثنوی –) ۶۴۷
ناشناخته (شاید تفسیر قرآن باشد) (؟) ۶۵۱
ناشناخته (؟) ۶۵۳، ۶۵۴، ۶۵۵، ۶۵۶، ۶۵۷، ۶۵۹، ۶۶۰، ۶۶۲، ۶۶۴، ۶۶۷، ۶۶۸، ۶۶۹، ۶۷۱، ۶۷۳، ۶۷۵، ۶۷۶، ۶۷۸، ۶۷۹
نجات‌المسلمین ۵۱۲، ۵۱۳، ۵۱۴، ۵۱۵
نجات المؤمنین ۲۸۶
نزهة الصنایع ۱۸۷
نسخهٔ شاشی (رک: اصول الشاشی) ۴۴۶
نصاب اردو ۴۳۱، ۴۳۴، ۴۳۵

نصاب پنجابی ۴۳۱ ، ۴۳۳ ، ۴۳۵
نصاب صبیان ۲۸۸ ، ۲۸۹
نظم عوامل (رک : شمة) ۶۸۱ ، ۶۸۲
نظم نادری ۴۱۶
نفحات‌الانس من حضرات القدس ۲۱۴
نکاح نامه ۴۷۹ ، ۴۸۰ ، ۴۸۱ ، ۴۸۲
نوادر ترمذی ۳۲۳
نورالمحمدیه ۵۴۲ ، ۵۴۳ ، ۵۴۴
نور محمد (رک : نورالمحمدیه) ۵۴۴
نهایه ۲۲ ، ۶۶۱
نهایة العقول و غایةالاصول ۴۰۷ ، ۴۰۸ ، ۴۰۹ ، ۴۱۱
نهایة العقول و نهایة الاصول (رک : نهایة العقول و غایةالاصول) ۴۰۹
نیرنگ عشق (رک : مثنوی غنیمت) ۶۸۳ ، ۶۸۴ ، ۶۸۷

و

ورد روز پنج شنبه ۴۹۵
ورد روز جمعه ۴۹۵
ورد روز چهار شنبه ۴۹۵
ورد روز دو شنبه ۴۹۵
ورد روز سه شنبه ۴۹۵
ورد روز شنبه ۴۹۵
ورد روز یک شنبه ۴۹۵
وسیلة العابدین علی الخلاصة الکیدانی ۵۴۳
وسیلةالنجاة ۶۸۸ ، ۶۸۹
الوقایة ۵۴۶
وقایة الروایة فی مسائل الهدایة ۲۴۴ ، ۲۶۷
وقف در قرآن (به شعر فارسی) ۱۳

ه

الهدایة ، هدایه ، (رک : الهدایة فی الفروع) ۱۸۴ ، ۱۸۵ ، ۵۵۴ ، ۶۶۱ ، ۶۹۴ ، ۶۹۵
هدایت الرمل (رک : قواعد الهدایت) ۶۸۹ ، ۶۹۰ ، ۶۹۱
هدایت‌النور فیما یتعلق بالاظفاروالشعور ۶۹۲ ، ۶۹۳
الهدایة شرح البدایة (رک : الهدایة) ۶۹۵
الهدایة فی الفروع (رک : الهدایة) ۶۹۵
الهدایة فی الفروع شرح البدایة (رک : الهدایت فی الفروع) ۶۹۵
الهدایة فی شرح الوقایة ۵۴۶
هدائی ورقه میراث (رک : دهایی ورقه میراث) ۱۹۶ ، ۱۹۷ ، ۶۹۶ ، ۶۹۷
هرسه دفتر ابو الفضل (رک : مکاتبات علامی) ۶۱۸ ، ۶۱۹ ، ۶۲۰
هرکرن (رک : انشای هرکرن) ۴۰ ، ۴۱ ، ۴۳
هفت اورنگ جامی ۹۸
هفت پیکر (رک : هفت گنبد ، بهرام نامه) ۳۹۱ ، ۶۹۹ ، ۷۰۰

ی

یاد داشت دربارهٔ حروف و کلمات فارسی ۳۷
یک سند به زبان فارسی ۳۰
یوسف و زلیخا (رک : مثنوی یوسف و زلیخا) ۲۹۰ ، ۲۹۱ ، ۷۰۱ ، ۷۰۲ ، ۷۰۳ ، ۷۰۴ ، ۷۰۵ ، ۷۰۷

۷ - فهرست نامهای جای‌ها

آ

آخون ۷۰۷

ا

احمد آباد گجرات ۴۵۰

اسلام آباد ۱۵۵ ، ۴۱۴

اصفهان ۶۲۹

اضم ۱۱۹ ، ۴۸۸ ، ۵۳۵

اکبر آباد ۱۵۷

الله آباد ۶۹۲ ، ۶۹۳

امالی ۱۹۸

انکلی ۱۹۰

اوان ۴۲۲

ایران ۱۹۱ ، ۲۱۱ ، ۲۱۳ ، ۲۳۳ ، ۲۳۸ ، ۳۸۲ ، ۴۱۴ ، ۴۲۰ ، ۴۲۵ ، ۶۲۰ ، ۶۵۸

ب

باداه ۶۱۳

بادشهانی (رک : پادشاهانی) ۴۷۳

بادیه ۱۰۷

باغ ارم ۶۱۱

باغبونه ۴۲۷

باغپور دهیری ۵۹۲

باکریانواله ۳۶۹

بانده ۲۲۸

بحرالحیوت (نام دریایی در بهشت) ۴۵۵

بخارا ۸۶ ، ۱۸۱

بربر ۴۱۱

بر صغیر (رک : هندو پاکستان ، شبه قاره) ۳۷ ، ۴۹ ، ۲۴۰ ، ۵۳۰

برکنه ۳۳۲

برکهنه ۱۹۰

برکی بدهال ۱۹۰
بساندورایم ۳۸۳
بسندوری ۴۵۱
بصره ۱۲۹ ، ۲۰۵ ، ۶۳۰
بطحا ۱۰۷
بغداد ۱۰۷ ، ۳۳۲
بلاساغون ۳۰۸
بندر دهولارا ۴۵۰
بنگاله ۵۷۱
بنور ۶۲۵ ، ۶۲۶
بوریانوالی ۳۶۹
بهار ۲۳۱
بهاولپور ۴۴۹ ، ۴۵۰
بهشت ۴۸۶ ، ۵۸۲ ، ۶۶۳
بهیمکی ، بهیمیکی ۳۴۵ ، ۳۸۹
بهون ۲۴۲ ، ۶۲۳
بیانیان ۱۱۴
بیانی ۲۴۸
بیبانیان ۱۲

پ

پادشاهانی (رک : بادشهانی) ۱۹۳
پارس ۲۳۸ ، ۲۳۹
پاک (رک : پاکستان ، سر زمین پاک
۱۵۴ ، ۱۸۵ ، ۱۸۹ ، ۱۹۹ ، ۲۴۰ ،
۲۶۰
پاکستان (رک : سر زمین پاک ، پاک) ۳۷ ،
۴۹ ، ۱۲۶ ، ۲۱۳ ، ۲۳۷ ، ۲۴۰ ،
۲۹۱ ، ۲۹۶ ، ۳۳۳ ، ۳۳۸ ، ۳۸۲ ،
۴۱۴ ، ۴۲۵ ، ۴۳۰ ، ۵۳۰ ، ۵۷۸ ،
۶۵۸ ، ۶۶۹

پتوار ۲۸
پرتا نوالی ۷۰۷
پرکنه دانکلی ۳۸۳
پرکنه دهن ۴۸
پری درویزه ۱۴
پشاور (رک : پیشاور) ۵۷ ، ۵۸ ، ۴۲۶
پناه بی‌بی ۴۲۲
پنجاب ۳۶۳ ، ۴۴۶ ، ۵۸۳ ، ، ۶۴۶
پنج تار ۶۹ ، ۷۱
پندادنخان ۶۹۰
پنڈی (رک : راولپنڈی) ۲۳۸
پهدری ۵۸۵
پهراه ۱۹۸
پهکرال ۱۲
پکهرالان ۲۴۹
پیشاور (رک : پشاور) ۵۴۳
پیلو ۱۹۱

ت

تپه کلیانه ۱۹۱
ترکستان ۳۰۸
تور ۲۱۱
توران ۱۹۱ ، ۴۲۰ ، ۶۲۰
توها ۴۲۲
تهام (مقام) ۱۹۹ ، ۲۰۰
تهانه ۳۶
تهانه الپه ۷۹
تهانه لکرکهار ۶۹۰
تهانه راوند ۳۵۷
تهران ۶۹۹ ، ۷۰۱
تهلیان ۱۹۰
تیری شاهان ۲۳۸ ، ۲۳۹

ج

جام ۲۰۰
جامع دمشق ۲۵۶
جدوال ۵۱۱
جرجانیه ۲۵۴ ، ۲۵۵
جنت مالان ۳۹۷
جهلم ۲۴۲ ، ۳۷۳ ، ۶۲۳ ، ۶۹۰
جهنگ میال ۱۱۷
جیحون ۹۶
جیلان ۵۳۶

چ

چاپخانهٔ منشی نول کشور ۱۳۶ ، ۲۳۳
چک عمر ۱۱۵
چک عمر واله ۱۲
چک میارا ۶۶۳
چکوال ۲۴۲ ، ۶۲۳
چکی شریف ۱۱۲
چمک ۲۳۵
چین ۱۴۴ ، ۲۰۱

ح

حجاز ۲۰۴ ، ۲۰۵
حبیب پور ۴۴۹ ، ۴۵۰

خ

خانبالغ ۱۲۸
خرابات ۶۴۸
خراسان ۵۲ ، ۸۶ ، ۶۹۱
الخشاب ۴۲۲
خطا ۲۰۰
خوارزم ۲۵۴ ، ۲۵۵

د

دارالسلام ۵۹۴
دارالسلطنت لاهور (رک : لاهور) ۲۸۸
دانشگاه تهران ۷۰۱
دائرهٔ مغربی ۲۶۸
دروازهٔ موچی (کفشگر) ۴۶
درویزه ۵۲۳ ، ۵۲۴
دعوله ۱۹ ، ۵۵۶ ، ۵۶۳ ، ۵۶۴ ، ۶۹۰
دمشق ۱۶۰ ، ۲۵۴ ، ۳۳۲ ، ۶۵۲
دنیچند ۱۹۳
دوزخ ۶۶۳ ، ۶۸۹
دو هینکی ۱۶
دهراه ۱۸۰
دهری شاهان ۳۶
دهک ۲۷۴
دهلی ۴۱ ، ۴۳ ، ۶۷ ، ۲۷۴ ، ۵۹۳
دهولارا ۴۵۰
دیهد وال ۴۸
دیهری شاه فتح خان ۶۹

ذ

ذی سلم ۲۷۲ ، ۲۷۴ ، ۴۸۸ ، ۵۳۵

ر

راجکوت ۴۴۹ ، ۴۵۰
رأس عقبة الکتان ۱۶۰
رامپور ۱۶۳ ، ۱۶۸ ، ۱۷۳ ، ۲۳۰ ،
۲۴۴ ، ۲۷۲ ، ۲۸۱ ، ۳۷۰ ، ۵۸۶ ،
۵۹۹ ، ۶۳۱ ، ۶۷۱

راولپنڈی (رک : پنڈی) ۳۶ ، ۴۹۷
روسه ۳۵۷
روم ۳۵۶ ، ۴۸۱
روهوال ۷۶

ز

زمزم ۱۰۷

س

سر زمین پاک (رک : پاک ، پاکستان)
۴۲ ، ۹۲ ، ۱۳۹ ، ۱۴۳ ، ۲۸۴ ،
۲۹۶ ، ۳۰۵ ، ۳۳۱ ، ۳۴۱ ، ۳۵۶ ،
۳۹۳ ، ۳۹۸ ، ۴۰۰ ، ۴۶۱ ، ۵۰۳ ،
۵۵۹ ، ۵۷۰ ، ۵۷۸ ، ۶۱۲ ، ۶۱۴ ،
۶۳۸
سرکدهن ۷۴ ، ۳۵۶ ، ۵۲۰ ، ۷۰۳
سری نگر ۳۳۴
سفارت شاهنشاهی ایران در اسلام آباد ۴۱۴
سند ۱۲۱
سنسهرال ۱۰۳
سنگ جانی ۳۶ ، ۲۳۸
سنور ۶۲۶
سیدان ۵۲۰
سیو ستان ۳۶۰

ش

شام ۲۰۴ ، ۲۰۵ ، ۶۳۰ ، ۶۹۲
شاهجهان آباد ۶۸۶
شاه پور (دراستان پنجاب) ۱۸۰
شاهدره (در حومهٔ لاهور) ۱۷۸
شبه قاره (رک : هند و پاکستان) ۱۱ ، ۴۰ ،
۲۳۷ ، ۲۹۱ ، ۳۴۰ ، ۴۰۰ ، ۴۳۰ ،
۶۱۲
شهر غلام علی نظامانی ۵۵۰

ص

صفا ۱۰۷
صمنال بزرگان (؟) ۲۸۲

ط

طراز ۳۰۸

ع

عادلپور ۳۲۲
عراق ۲۰۴ ، ۶۹۱
عربستان ۶۹۲
علی یاران ۶۸۶
عمره ۲۲ ، ۱۰۷

ف

فارس (رک : پارس) ۶۹۱

ق

قاضیان ۱۰۱
قاف ۷۰ ، ۱۲۷
قبة الاسلام (رک : ملتان) ۳۲۳
قصور ۱۰۸ ، ۱۰۹ ، ۲۲۸
قلعه سویهاسکه ۵۳
قونیه ۳۹۳

ک

کاظمه ۱۱۹ ، ۴۸۸ ، ۵۳۵
کاموک ۳۴۱
کانپور ۴۱۵

کتابخانهٔ ابن سینا (تهران) ۹، ۶۹۹
کتابخانهٔ عمومی پنجاب (لاهور) ۱۵۳
کتابخانهٔ گنج بخش (راولپنڈی) ۳۳۳، ۳۳۸، ۳۸۲، ۴۱۴، ۴۲۵، ۶۵۸
کجرات (رک : گجرات) ۳۹۹
کچوال ۲۷۴
کرمان ۵۶۸، ۵۶۹
کربان (؟) ۱۴۴
کڑا ۲۳۰، ۶۹۲، ۶۹۳
کشمیر ۲۰۷، ۳۳۴
کعبه ۱۰۷، ۱۴۱، ۴۰۳، ۶۴۸
کنجاه ۶۸۵
کنیال ۲۵۱، ۲۸۲، ۴۶۲
کهرام ۴۳۵
کهور کلبور ۴۲۶
کهف ۶۳۵
کهوهته ۴۹۷
کوفه ۲۰۵، ۶۳۰
کولیاڑ ۱۰۸
کولیاڑی ۵۶۸
کولیان ۵۹۲
کوه قاف ۶۴۶، ۶۵۲
کیزک ۶۱۳

گ

گهون ۱۹
گروٹ ۱۸۱
گجرات (رک : کجرات) ۴۵۰
گجرانواله ۴۷۳
گنجه ۴، ۶۶
گورستان بقیع ۳۹۷
گورستان مکه (رک : جنت سالان) ۳۹۷
گوند محمد (؟) ۵۲۹، ۵۳۰
گیلان ۶۹۱

ل

لاهور ۱۵۳، ۱۶۲، ۲۶۵، ۲۸۸، ۳۰۷، ۳۱۱، ۳۵۷، ۳۶۳، ۴۴۶، ۵۰۲، ۵۰۳، ۵۷۷، ۵۸۳، ۵۸۹، ۶۴۲، ۶۹۶
لکهه تهیل ۲۱
لکهنؤ ۲۱، ۱۹۹، ۲۰۰، ۶۹۳

م

ماچین (ماچین) ۵۳۱، ۵۲۹
ماتلی ۵۵۰
ماوراء النهر ۹۶، ۶۹۱
متهرا (بلدهٔ ـ) ۴۲، ۴۴
محب علی پور ۲۳۰
محلهٔ علی یاران ۶۸۶
محلهٔ عیسی زبان ۴۵۸
محلهٔ کمانگران ۲۹۰
محلهٔ گنج (در پیشاور) ۵۴۳
مدرسهٔ بهون ۲۴۲
مدرسهٔ شرفپور ۶۶۹
مدرسهٔ مولوی صاحب سراج الدین ۲۶۸
مدین ۳۵۹
مدینه ۱۰۷، ۳۵۴، ۳۷۴، ۶۳۰
مرکز تحقیقات فارسی ایران و پاکستان (راولپنڈی) ۳۳۳، ۳۳۸، ۳۸۲، ۴۱۴، ۴۲۵، ۶۵۸
مرید ۲۱
مریدکه ۱۸۶

مروه ۱۰۷
مزنه منکرال (رک : نزنه منکرال) ۴۹۷
مستاله ۱۲ ، ۳۱ ، ۶۵ ، ۲۴۹ ، ۲۸۵ ،
۴۰۸ ، ۵۱۲ ، ۶۰۶
مسجد ۲۵۱ ، ۶۰۵
مسجد امالی ۱۹۸
مسجد آخوند ملا رفیق ۵۹
مسجد باغبونه ۴۲۷
مسجد باغپور دهیری ۵۹۲
مسجد بیانی ۲۴۸
مسجد بیبانی ۱۱۴ ، ۲۸۵
مسجد پناه پی پی ۴۲۲
مسجد جامع بوز لارال ۱۸۴
مسجد چک عمر واله ۱۲
مسجد چمک ۲۳۵
مسجد دهک ۲۷۴
مسجد سهرال ۴۵۱
مسجد کمانگران ۲۸۸
مسجد کنیال ۲۵۱ ، ۲۸۲ ، ۴۶۲
مسجد کهینکر ۱۶
مسجد لکهه تهیل ۲۱
مسجد مامونصاحب پیر اعظم شاه ۵۶۸
مسجد مدینه ۳۵۴
مسجد نیله گنبد لاهور ۶۹۶
مشعرالحرام ۱۰۷
مشهد ابی حنیفه ۳۳۲
مصر ۱۴۲ ، ۳۵۶ ، ۳۵۹ ، ۴۱۱ ، ۴۴۴ ،
۶۹۲
مطبعهٔ مهدی (لکهنؤ) ۶۹۳
مغرب ۴۱۱
مکه ۱۰۷ ، ۱۲۷ ، ۲۳۰ ، ۳۵۱ ، ۳۹۷ ،
۵۰۸ ، ۶۳۰
ملتان ۸۹ ، ۳۲۳
موری حبیب پور ۴۴۹ ، ۴۵۰
موکل ۲۲۸ ، ۲۲۹
موهره خورد ۱۲
میریرا خورد ۴۵
مینا ۵۸۷

ن

ناستان ۳۶۰
نزنه منکرال (رک : مزنه منکرال) ۴۹۷
نتلی ۲۶۸

و

وتلی ۵۷۲
وتلی پیران والی ۱۹
وندی ۵۹۷
ونکه ۳۳۲

ه

هرات ۲۵۴ ، ۲۵۵ ، ۲۶۷ ، ۶۲۹
هفت خوان ۲۱۲
هفت کشور ۴۲۹
همدان ۱۰۷
هند (رک : هندوستان) ۲۲ ، ۳۷ ، ۴۹ ،
۵۱ ، ۹۲ ، ۱۲۶ ، ۱۵۴ ، ۱۵۸ ،
۱۷۲ ، ۱۸۵ ، ۱۸۹ ، ۲۳۷ ، ۲۴۰ ،
۲۸۴ ، ۲۹۱ ، ۲۹۶ ، ۳۰۵ ، ۳۱۲ ،
۳۵۶ ، ۳۹۳ ، ۳۹۸ ، ۴۰۰ ، ۴۳۰ ،
۴۶۱ ، ۵۳۰ ، ۵۷۰ ، ۵۷۷ ، ۵۷۸ ،
۵۹۹ ، ۶۱۴ ، ۶۳۸ ، ۶۶۹
هندوستان ۴۸۱ ، ۶۱۸

نمونه‌ها

خوش آنکس که چون برکشد کرد ساز — بمیراث بگذاشت عمر دراز

بود مرگ را نام چو هر کسی — ولی نام هر کس نماند بسی

نیابد بسی نام بی مایگان — که نتوان ازین سکه رایگان

درمنه که در نام دارد درم — درم ریز چون گل که گشت از کرم

همه کس پی خفتن افسانه خواست — نیوشنده چون خواب افسانه خواست

چه هشیار بیدار ورا زنه — که او خفت ماند ازو یک افسانه

برآنکس که بود زندگانی حرام — که او را نماید پس از مرگ نام

نمرد آنکسی کز جهان نام برد — که مردی نکونام هرگز نمرد

زبودن بمرد از جهان کو برا — نمیرد بجز خفتن کو برا

چو دیدم که ترک جهان گفتنیست — مرا نیز چون دیگران خفتنیست

خیال مرین نامه کردم نگار — که ماند زما در جهان یادگار

مگر ز تمنای این بوستان — درودی رسد بر من از دوستان

مرین نامه را اتفاق صواب — شد از نامهای سکندر خطاب

درین دم که ماند این شکر است — ز تاریخ هفتصد یکی کمتر است

گر ابیات همه بیتش اندر عدد — چهار الف و پنجه شد چهار صد

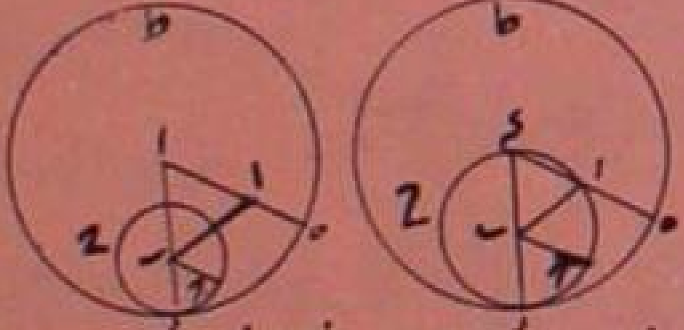
قیامت اگرچند پس آید — قیامت جهان را همین بس بود

وقفت هذا الكتاب
مسمى باسكندرنامه
حقر العباد ملا غلام
محمد وقفا للاولاد لاولاد للور
جميع ولا يشترى عنها

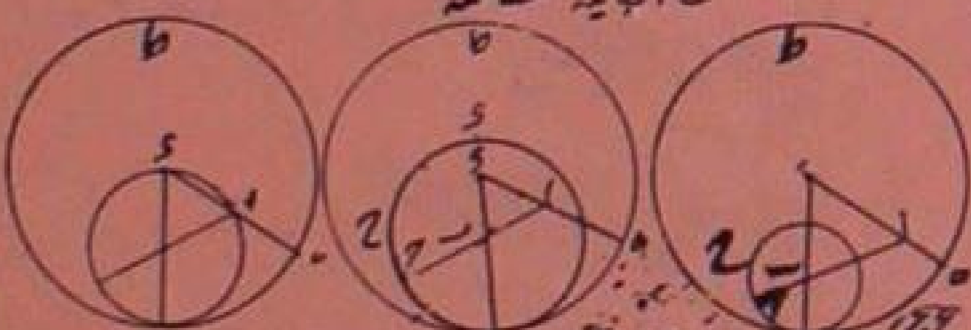
لو وقع ا ب بعد الانفراج على سمت ب ج لكفى دائرة واحدة هكذا

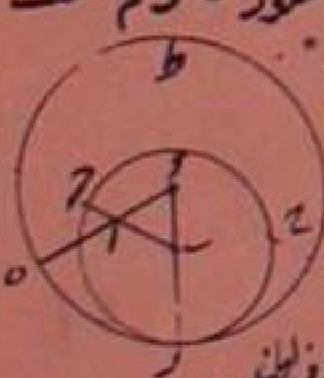
او على طرف خط د ح وهذه اربعة اوجه في الجميع وا حد اما ا ب يكون
حكما مر ويمكن ان يقع فيه ا ب اما اقصر من ب ج فيقع المثلث
داخل دايرة د ح ز كما مر او مساو يا لنصف قطر الدائرة فتلقى ا د
او اطول منه فيقطع محيطها ضلع ا ب د وهما هكذا

واما الثاني فمثل الاول ويقع صور المثلث هكذا
مع المباينة المسامتة

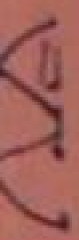

اما الثالث فلا يحتاج فيه الى ان نصل بين النقط وطرف
الخط لان ا ب يكون بعض ب ج فلا يقع فيه الا صورة واحدة
وهي هكذا ويمكن في جميع هذه الصور ان نرسم المثلث
في كلتي جنبتي خط ا ب ويحدث
بسببه القوس في وضاع الخطوط
اختلاف واما الرابع فلا يحتاج
الى الخط المار الواقع على طرف الخط

فيه

فيه ننتهي الى ان نفصل من النقط والطرف لا اتحادها ولا
عمل المثلث لعدم البعد بينهما ولا الى عمل الدايرة لكون
المركزين واحدا بل يكفي فيه اخراج دايرة واحدة على
دايرة هو الحادثة طرف الخط ببعده و[illegible] اخراج خط من المركز
الى المحيط كيف اتفق [illegible] نريد ان نفصل من اطول خطين مثل الثالث
اقصرهما فليكن الاطول اب والاقصر ج [illegible]
آ آ د مساويا لـ ج ونجعل على آ ببعد اد دايرة د ه ز
فنفصل بها ا ز من اب مساويا لـ ا د اعني ج د وهو المراد

الرابع

اذا ساوى ضلعين وزاوية بينهما
من مثلث ضلعين وزاوية بينهما من
مثلث آخر كل لنظيره تساوى القاعدتان
والزوايا الباقية والمثلثان كل لنظيره
فليكن في مثلثي ا ب ج د ه ز ا ب مساويا لـ د ه و ا ج
لـ د ز وزاوية آ لزاوية د اقول فـ ب ج مساو لـ ه ز وزاوية
ب لزاوية ه وزاوية ج لزاوية ز والمثلث للمثلث و
ذلك لانا اذا توهمنا تطبيق ا على د [illegible] انطبقت نقطة ب
على نقطة ه و ج على ز لاستقامتهما و ا على د لتساوي
الخطين وزاوية ا على زاوية د لتساويهما و ا ج على د ز
لاستقامتهما و ج على ز لتساوي ا ج د ز فانطبق [illegible]

[redacted]

واکثر مدت حیض ده شبانروز است و بقول امام شافعی پانزده شبانروز

و بر پوستی که باز دارد دست بی بچه جایز نی مسح بر [illegible]
که بر جراحت بسته اند جایز بود و حکم شستن دارد پس از ده مسح موزه [illegible]
و اگر عضوی مجروح است و بر وی جبیره بسته است مسح کند و اعضاء دیگر [illegible]
بخلاف آنکه اگر در یک پای موزه دارد و بر آن مسح میکند و یک پای [illegible]
جایز نی و اگر جبیره بی وضو بسته اند مسح جایز بود فاما اگر موزه بی وضو [illegible]
است مسح بر آن جایز نی مسئله اگر جبیره بر جراحت بسته است و مقدار [illegible]
اندام صحیح است و بر تمام جبیره و یا بر جامه که بر جراحت بسته است مسح میکند
جایز بود مسئله اگر جبیره افتاد و لیکن از بیکوشدن مسح جایز نی [illegible]
شو بود و اگر بیکوشده است جبیره افتاد و بسته دو مسح باطل نشود [illegible]
در موزه و مسح مسح نیت شرط نی و بقول شافعی ره شرط است باب حیض
و [illegible] حیض عبارت است از بیرون آمدن خون از رحم زنی بالغه سالم
از علت استحاضه و صغر مسئله اقل مدت حیض سه شبانروز است و اکثر مدت
حیض ده روز است و بقول [illegible] یک شبانروز است [illegible] و اگر
از سه شبانروز یا زیاده از ده شبانروز خون استحاضه بود مسئله [illegible]
خون حیض بود جز سپیدی خالص و بقول ابی یوسف تیرگی که بعد از
سرخی و زردی باشد حیض است و پیش از آن خون حیض نی و زردی
شافعی ره خون حیض تازه و سیاه است مسئله حیض و نفاس است

نفاس و جنب را دخول مسجد و طواف خانهٔ کعبه و خواندن قرآن و مس مصحف

بی غلاف و وطی مانع است اما قضاء روزه فرض است اما نماز نی و مسلم

جایز نیست مس بوده حایض را … و بقول محمد رح … مکاه …

کند و دیگر آن جایز است که مس کند و بقول امام مالک رح حایض را قراءة قرآن

جایز است و جنب مانع نماز و روزه و قراءة قرآن است و مس مصحف و دخول

مسجد و طواف کعبه است و حدث مانع نماز و سجده تلاوت و مس مصحف است

و اگر خون حیض ده روز منقطع شد پیش از غسل وطی جایز بود و اگر از ده

کمتر … روز خون منقطع شد وطی جایز نبود تا آنکه غسل کند و یا ادای

نماز بر وی … یعنی که میان دو خون ایام

حیض و نفاس بود حکم حیض و نفاس دارد و بقول ابی یوسف رح اگر

طهر در مدهٔ نفاس پانزده روز بود فاصل بود اول نفاس و دوم حیض

بود و … اقل طهر پانزده روز است و اکثر او حد ندارد مگر در حق

… استمرار … دید و خون مستمر شد …

حیض و طهر فراموش کرد … دخول مطلقه شد بقول ابی عصمت

… گرفته … وقت … و تمام شود …

قول اکثر طهر … بقول محمد ابن ابراهیم … چون …

… ده روز کم … بگذرد … که شوهر دیگر …

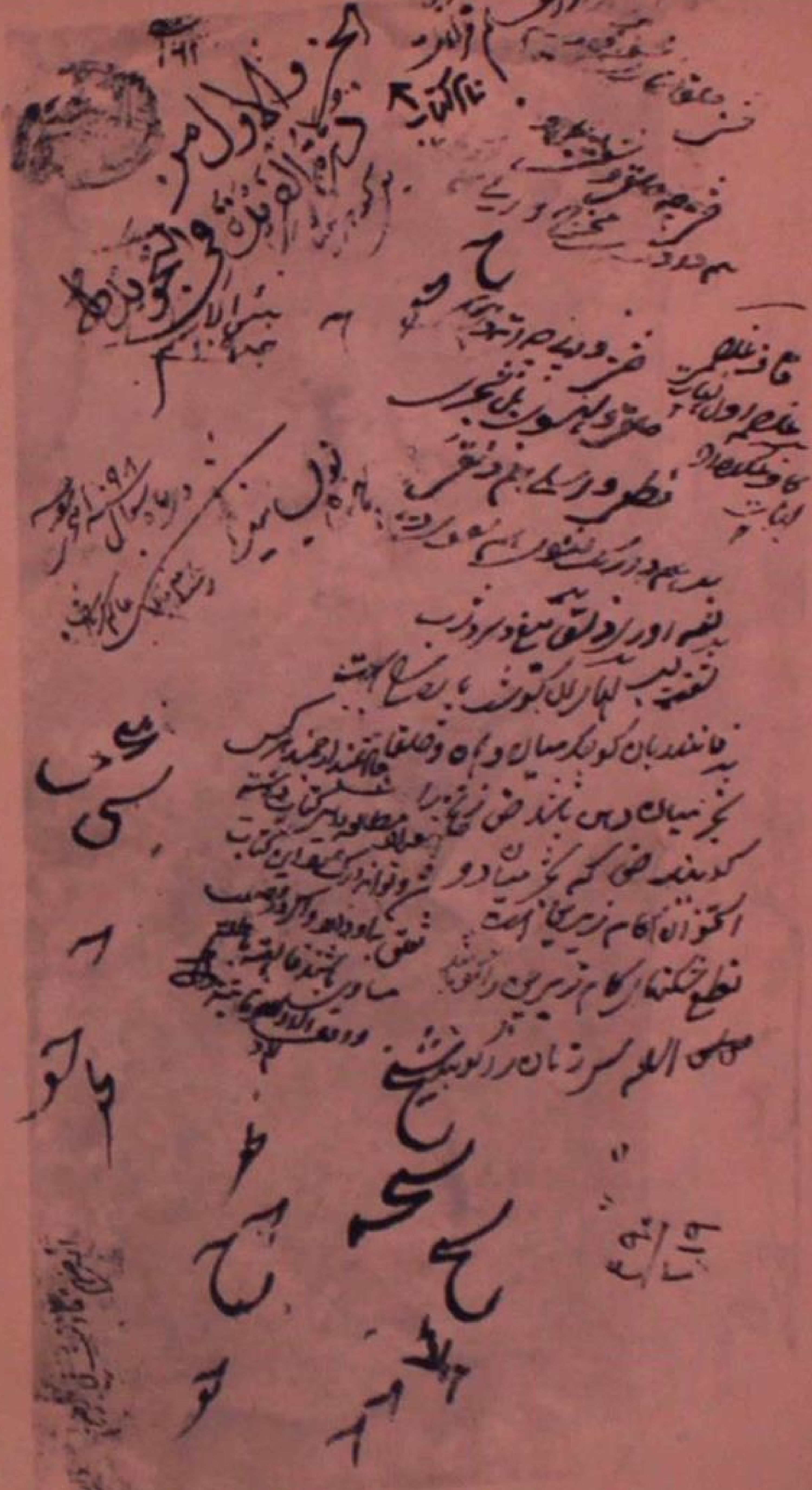
سعيد بن يسار أبو الحباب بضم المهملة وموحدتين المدني اختلف في اسم أبيه وقيل هو سعيد بن مرجانة ولا يصح ثقة
متقن من الثالثة مات سنة سبع عشرة وقيل قبلها بسنة ع سعيد بن يعقوب الطالقاني أبو بكر ثقة صاحب حديث قال ابن
حبان ربما أخطأ من العاشرة مات سنة أربع وأربعين س سعيد بن يوسف الرحبي ويقال الزرقي من صغار دمشق وقيل
من حمص ضعيف من السابعة ق سعيد الأنصاري مجهول من الثالثة سعيد البقال أبو عثمان يأتي في الكنى سعيد [illegible]
مولى مستور من السادسة د سعيد القيسي مقبول من الرابعة سعيد القيسي آخر مقبول من السادسة د سعيد العنبري بصري
سعد مصغر سعيد مولى زيد بن ثابت مجهول من السادسة د سعيد غير منسوب عن إبراهيم عن أبي العلاء وعنه عثمان
الحبري قال النسائي لا أعرفه وفي نسخة سعيد بن إبراهيم سعير آخره راء مصغر ابن الخمس بكسر المعجمة وسكون الميم
ثم مهملة التميمي أبو مالك أو أبو الأحوص صدوق له عند مسلم حديث الصفي الكوفي من السابعة السفاح بتشديد
الفاء آخره مهملة مقبول من السادسة د السفر بسكون الفاء ابن نسير بالنون والمهملة مصغر الأزدي الحمصي أرسل عن
أبي الدرداء وهو ضعيف من السادسة د سفيان بن أسيد بفتح الهمزة وكسر المهملة بعدها تحتانية ويقال بفتح أوله
والمهملة مصغر صحابي له حديث سفيان بن حبيب البصري البزاز أبو محمد وقيل غير ذلك ثقة من التاسعة مات سنة
اثنتين وثمانين وله ثمان وخمسون سنة سفيان بن حسين بن حسن أبو محمد أو أبو الحسن الواسطي ثقة في غير الزهري باتفاقهم
من السابعة مات بالري مع المهدي وقيل في أول خلافة الرشيد سفيان بن الحكم وقيل الحكم بن سفيان ثقفي حجازي
سفيان بن حمزة بن سفيان بن فروة الأسلمي أبو طلحة المدني صدوق من الثامنة سفيان بن دينار التمار
أبو سعيد الكوفي ثقة من السادسة سفيان بن دينار المكي وقيل سعيد بن دينار وهو الصحيح مقبول من الثامنة سفيان
بن أبي زهير الأزدي يقال اسم أبيه القرد شنوءة بفتح المعجمة وضم النون وبعد الواو همزة صحابي له أحاديث سفيان
ابن زياد بن آدم العقيلي بضم العين أبو سعيد البصري والبلدي المؤدب صدوق من العاشرة سفيان
ابن زياد أبو سعيد الرصافي المخزومي ثقة مخطئ من الثامنة سفيان بن زياد ويقال ابن دينار العصفري
أبو الورقاء الأحمري الكوفي ثقة من السادسة د سفيان بن سعيد بن مسروق الثوري أبو عبد الله الكوفي ثقة
حافظ فقيه عابد إمام حجة من رءوس الطبقة السابعة وكان ربما دلس مات سنة إحدى وستين وله أربع وستون

في ذلك الكامل الحرم اما في حقوق الله تعالى اشعر بان تلك الحقوق تغاير الحرم ومتعلقا
بان حرام مؤاخذ به كلمة الكفر وهي حق الله تعالى من الايمان وفي العباد لحرمة الحرام مؤبدة
نحو صلاة وهي اسم من الصلوة فيكون في قوله فان حرمة الزنا عطفها على حق الله تعالى
العصمة من م — وبحقوق العباد اي الزنا حق الله تعالى وتركها حرام حرمة لا تسقط ابدا لكن لا يحتمل الرخصة
قوله وكذا غيره م — في الرجل المكره على الزنا اكراها غير ملجئ لان الاكراه الملجئ لا يكون رخصة في حقه كما
في حق المرأة حتى يكون غير الملجئ يثبت رخصة نعم لا يحد الرجل في الاكراه الملجئ استحسانا
لان الحد للزجر والحاجة اليه عند الاكراه لانه كان منزجرا الى حين خوف هلاك النفس
والعضو والاقدام عليه ليس لقضاء الشهوة وانتشار الآلة لا يدل على الطواعية
لانه قد يكون طبعا بالفحولة المركبة في الرجال   واما حقوق العباد عطف على قوله
العباد م — اما حقوق الله تعالى فاتلاف مال المسلم حرام حرمة هي في حقوق لان عصمة المال وهو
عدم الاتلاف للعبد لحقه الحرمة متعلقة بتركه والحرمة احوال كلمة الكفران للايمان حق الله
تعالى وهي كون الحرم فيها متعلقة بتركه وذلك الحرم اي حرمة اتلاف مال المسلم
لا تسقط بحال لانه ظلم وحرمة الظلم مؤبدة لكنها تحتمل الرخصة حتى لو اكره على اتلاف
مال المسلم اكراها ملجئا رخص فيه لان حرمة النفس فوق حرمة المال لان المال لا يتلف
مبتذل ربما يجعل صاحبه صيانة لنفس الغير وطرفه لكن اتلاف مال المسلم في نفسه
حرام وبالاكراه لا تزول عصمة المال في حق صاحبه لبقاء حاجته اليه فيكون الاقدام وان
رخص فيه بالاكراه حراما فان صبر على القتل كان شهيدا لانه بذل نفسه لدفع الظلم
كما اذا امتنع عن ترك الفرائض من العبادات حتى قتل الا انه لما لم يكن في حق العباد الا
من كل وجه بناء على ان لا مساغ عن الترك فيها من بالاعذار الذين قيدوا الحكم بالا
استثناء فقالوا استهلاك اتلاف الله تعالى ولما كانت الحرمة التي لا تسقط لكن تحتمل الرخصة
العباد م — في حقوق منها في حقوق الله تعالى المحتملة للسقوط وحقوق العبد المحتملة له فالحق
بحكم حكم الخوف اي حكم القسم حكم القسمين سابقين الذين هما قبل هذا
القسم وهذا نظير اي في قوله من اجنا خوفه حرمة لا تحتمل السقوط وحرمة تحتمل لكنها
اجمال م — لا تسقط ومما حق الله تعالى مما لا يحتمل السقوط وعدمه في القسمين السابقين لما سبق
صوم كصوم المصعف فحرمة فطره وكذلك الايمان والصلوة فان حرمة تركها لا تسقط
حلا لكن تحتمل الصلوة تحتمل السقوط بالاعذار بخلاف الايمان   ويجب الضمان
حال م — اي ضمان المال على المكره على اتلاف مال المسلم ضمانا للتلف لان المال معصوم حقا
لصاحبه فلا تسقط بحال وهذا الحكم معلوم مما سبق في صورة الاكراه على الاتلاف
اي اتلاف مال المسلم وتعيد بحسب الفعل اي الفاعل وجعل الفاعل آلة لا انه ذكره هنا
صريحا بالمقصود وختما للكتاب على لفظ وجود العصمة عصمنا الله تعالى بعونه الكريم
عن اتباع الهوى ووفقنا بلطفه العميم لسلوك طريق الهدى انه ولي العصمة
والتوفيق ومنه الهداية الى سواء الطريق   وقد انتهى صبيحة يوم الاثنين
العاشر من ذي القعدة سنة ثمان وخمسين وسبعمائة في تركستان

[illegible]

۲۹۰ و ۸۹۰

جنبش نامه (اختلاج نامه)

درة الفريدة في التجويد ٤٩٢

بعث الخ اذا ان جئت افتتحت بعض السور بذكر الاهوال والافزاع واحوال الكفار
ونحو ذلك كقوله تعالى يا ايها الناس اتقوا ربكم ان زلزلة الساعة شيء عظيم وقوله تعالى
تبت يدا ابي لهب وغير ذلك وكذا خواتم بعض السور مثل قوله تعالى غير المغضوب عليهم
ولا الضالين وان شانئك هو الابتر ونحو ذلك اشار الى ان هذا انما يظهر عند التأمل
والتذكر للاحكام المذكورة في علمي المعاني والبيان وان لكل مقام مقالا لا يكون
فيه نحو ولا يقوم مقامه وهذا معنى قوله يظهر ذلك بالتأمل مع التذكر لما تقدم من
الاصول المذكورة في الفنون الثلثة وتفاصيل ذلك مما لا يفي بها الدفاتر ولا يمكن
الاطلاع على كنهها الا لعلام الغيوب هذا ما اردنا جمعه من الفوائد ونظمه من
الفرائد مع توزع البال وتشتت الاحوال وتفاقم الاحزان والمحن وتكاثر
الافات والفتن وتواتر حوادث اورثت الطبع ملالا والخاطر كلالا لكن الله جلت
حكمته قد وفقنا للاتمام ورزقنا الفوز بهذا المرام وتهيأ الفراغ من نقله الى البياض
في يوم الاربعاء الحادي عشر من صفر سنة ثمان واربعين وسبعمائة في محروسة
هراة صانها الله تعالى عن الآفات وكان الافتتاح في يوم الاثنين الثاني من رمضان
الواقع في سنة اثنين واربعين وسبعمائة بجرجانية خوارزم
حماه الله تعالى عن البليات فالحمد لله على التوفيق
ومنه الهداية الى سواء الطريق والصلوة
على نبيه محمد خير البرية و
اصحابه ذوي النفوس
الزكية والله اعلم
بالصواب واليه
المرجع والمآب

دَعْنِي وَوَصْفِي اٰيَاتٍ لَهُ ظَهَرَتْ

ظُهُوْرَ نَارِ الْقِرَىٰ لَيْلاً عَلٰى عَلَمِ

مین نہیں نامی گران ہیں حضرت سرور عالم

ادبی وہ بلی جیون چمکدی دوروں دی

فَالدُّرُّ يَزْدَادُ حُسْنًا وَّهُوَ مُنْتَظِمٌ

وَلَيْسَ يَنْقُصُ قَدْرًا غَيْرَ مُنْتَظِمِ

موتی ہووے دھاگے دے وچ زیادہ بہردوں

فَمَا تَطَاوَلُ اٰمَالُ الْمَدِيْحِ اِلٰى

مَا فِيْهِ مِنْ كَرَمِ الْاَخْلَاقِ وَالشِّيَمِ

اٰيَاتُ حَقٍّ مِّنَ الرَّحْمٰنِ مُحْدَثَةٌ

قَدِيْمَةٌ صِفَةُ الْمَوْصُوْفِ بِالْقِدَمِ

لَمْ تَقْتَرِنْ بِزَمَانٍ وَّهِيَ تُخْبِرُنَا

عَنِ الْمَعَادِ وَعَنْ عَادٍ وَّعَنْ اِرَمِ

قیامت نالے عاد ارم تئیں

دامت لدينا ففاقت كل معجزة

من النبيين إذ جاءت ولم تدم

[illegible] دیکھو معجزہ حضرت [illegible]

[illegible]

محكمات فما يبقين من شبه

لذي شقاق ولا يبغين من حكم

[illegible] ہون توبہ کردا

[illegible]

ما حوربت قط إلا عاد من حرب

أعدى الأعادي إليها ملقي السلم

[illegible]

[illegible]

ردت بلاغتها دعوى معارضها

رد الغيور يد الجاني عن الحرم

کیتی رد بلاغت ایتاں جو بیدینی دعوے

[illegible]

لها معان كموج البحر في مدد

وفوق جوهره في الحسن والقيم

[illegible]

[illegible]

الله صلى الله عليه وسلم بعث إسلام اليهود الذين حول المدينة ويسأل الله تعالى ذلك
عليم بحرصك واجتهادك ۵ النوبة الثالثة قوله تعالى الله لا اله الا هو الله من
له الالهية والربوبية الله من له الاحدية الصمدية ثبوته احديت وكونه صمديت تعالوه
ابديت وبقاوه سرمديت الله نام خداوندی که ذات او صمدی وصفات او سرمدی بقاء او
ازلی وبهاء او ابدی جمال او قوی وجلال او دعوی نام داری بزرگوار در قدر بزرگ
کنیه دار نام بزرگ و در کنار بر تر از خرد و بیش از کی و مه از مقدار جلیلا خدایا که
درگه رنگ و خوب نگار عالم را آفریدگار و خلق را نگه دار دشمن را دارنده و دوست را یار
اسفا یقید و ضامنها را بسنده گار زهر خصم را پذیرنده و هر جرم را آمرزگار زمرید را قبله
و دل عارف را یادگار ۵ برناید و تونشد تو روز نگاری کانم در دیده صورت نگاری دارم
الله یادگار دوستان است شاهد جان عارفان است الله سور سر والهان است الله شفا دل
بیماران است الله چراغ سینه موحدان است الله نور دل آشنایان است و مرهم درد سوختگان است

اندر دل من عشق تو چون نور یقین — بر دیده من آثار چون نقش نگین
در طبع من و همت من تا بقیات — بهر تو جوییاست و رفا تو جوید

پیر طریقت جنید رحمه الله گفت من قال بلسانه الله ورأى في قلبه غير الله فخصمه في
الدارين الله گفتی که بر زبان یاد الله دارد و بنام وی نازد آنکه دل خویش با بهر غیری
پردازد عذاب و عتاب را فردا که فردا در مقام سیاست تازیانه عتاب بقدر رسد خصم
او الله بود شب معراج است سند گفت یا محمد عجبا لمن آمن بی کیف یتکل علی غیری
یا محمد لو انهم نظروا الی لطایف بری تعالی بصنعی ما عبدوا غیری یا عجبا کسی که
خدا یافت دیگری را چه جوید و او که ما را بشناخت بغیر ما چون پردازد

جستی که مرا بدید شاد از در دعوی جانی بکن را یافت شد از ترک مسلم

پیر طریقت گفت ای ستارکم و نوازنده عالم نه با وصل تو انده است نه با یاد تو غم
خصمی و شفیعی و گواهی و حکم هر کسی را تهی با بهره تو همه آزاد شده از بند وجود و عدم
در مجلس انس قدح شادی بر دست نهاده دم می زنند ۵ لا اله الا الله خدای که بی تعب دل
بیراه او در هر دو جهان سر خدا و بی کیست متکبر او دست کریم خستگان بیست
خرم جمال و لطف او نوازنده بیماران است عشور کرم او یار خدای که یارها
دوستان بسته بند وفا او نمایان مشتاقان در آرزوی لقاء او آرزوی عاشقان نیست بهر
انجام بلای او آرام سوختگان انام و نشان او سرور عارفان از ذکر و پیغام او نیکو گفت
آن شوریده روزگار که گفت آرام من پیغام تو قوت جای من در دکام تو نشان شده از نام تو جان من
کشند دامنگیر من غم زمینان تو کی خیمه زمهر آنجا برکند همراهان تو الحی القیوم

زنده پاینده دارنده نوازنده بخشنده پوشنده بهر هست و بودنی داننده بتوان و بدریافت
هر چیز رسنده هر کس را خداوند و هر بودنی را پیش برنده و آشنا با مهر بپیوند نور
نام و نور پیغام دلها را روح و ریحان و سرها را آرام آرین باد بر آن جوانمردان که از این حدیث
بوی دارند و بسر این خواجه لطف رسیدند تا چنانک دیگران بطعام و شراب زنده اند ایشان
بنام و نشان دوست زنده اند و بیاد وی آسوده شبلی را گفتند طعام و شراب از کجاست
گفت ذکر ربی طعامی وثناء ربی لباسی والحیاء من ربی شرابی نعم
قلبی قلبی فداء روحی روحی فداء ربی تو جشم حال تو مها تو باد جانی دارم فدای غمهای تو بگو ٢٤٧
لا تاخذه سنة ولا نوم تقدیس و تنزیه ذات است کی وی جل جلاله بری ز علات است
و مقدس از آفات است خواب حال کشش است والله تعالی پاک از حال کشش و حال
گردیدن دور از کاستن وافزودن خواب عیب است والله از عیبها بری خواب
غفلت است والله از آفات و غفلات متعالی خواب گردش حال است والله نه حال گرد
نه گردش پذیر خواب شبه مرگ است والله زنده پاینده باقی ٥

مدبر عالم حی مرید سمیع مبصر لیس الجلالا
تقدس ان یکون له شبیه تعالی ان یظن وان یقالا

خداوندی که در ذات بی شریک است و در صفات بی شبیه و در قدر بی نظیر

در ذات لطیف تو حیران شده فکرتها بر علم قدیم تو پیدا شده پنهانها
در بحر کمال تو ناقص شده کاملها در عز قبول تو کامل شده نقصانها

له ما فی السموات وما فی الارض مکونات و محدثات در زمین و در سموات همه صنع
وی همه ملک وی نه کسی منازع با وی نه دیگری غالب بر وی غالب بر آن امر وی
نا مرد در آن دانش وی توان آن بعون وی دات آن حفظ وی از ابن عباس روایت است
که گفت الارضون علی الثور والثور فی سلسلة والسلسلة فی اذن الحوت والحوت
بید الرحمن عز وجل ٥ من ذا الذی یشفع عنده الا باذنه آن کیست که بدارد
کی نه خواست او خود را کاری بر سازد یا بی دانش او نفسی بر آرد یا بی او با او رسد
فقد خاب ظنه وضل سعیه پیر طریقت گفت الهی پسند بیکان ترا بتو جستند به
پوسته ناپسند بیگانان ترا بخود جستند بگسستند نه او کی بوست بکوشش رسید
نه او که کشت بفرد رسید ای برساننده در خود و رساننده بخود برسان که کس رسید
بخود ای راه تو را دلیل دردی فردی تو و آشنات فردی
یعلم ما بین ایدیهم وما خلفهم هر چه در آسمان و زمین کس است و چیز همه آید که
حرکت و سکون ایشان اندیشه و خاطر ایشان خالق می داند روش و جنبش ایشان می بیند

رب يسر ولا تعسر بسم الله الرحمن الرحيم وتمم بالخير

الحمد لله الذي اعز العلم في الاعصار واعلى حزبه في الامصار

والانصار والصلوة على المختص بمزيد الفضل العظيم و

على آله الذين فازوا منه بحظ جسيم قال العبد الضعيف مولانا

الحبر النحرير محرز قصبات السبق في التقرير والتحرير علم

الهدى علامة الورى مالك ازمة الفتيا مظهر كلمة الله

العليا كشاف الحقائق مبين الدقائق سلطان علماء الارض

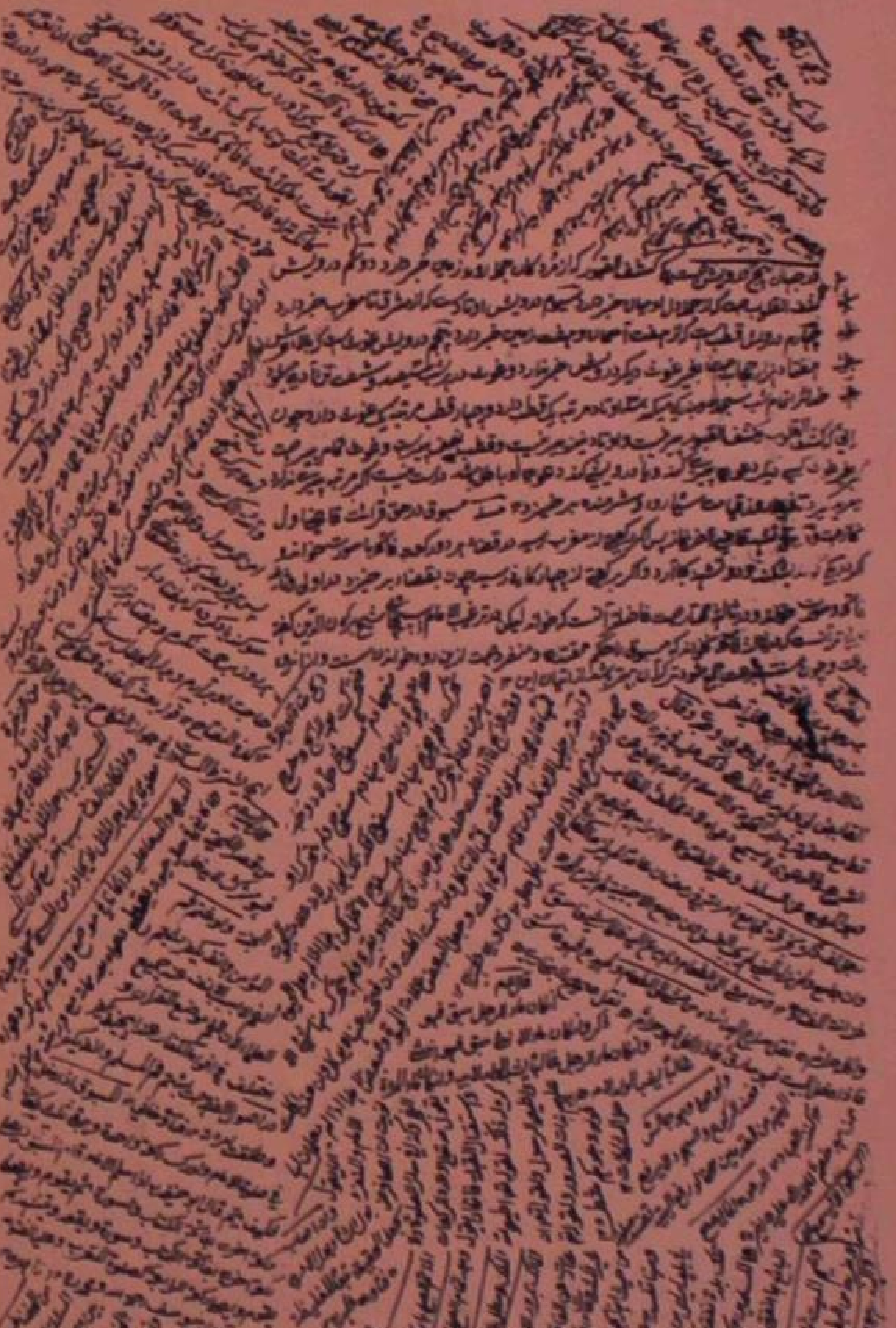
والصين حافظ الحق والملة والدين وارث الانبياء و

المرسلين ابو البركات عبد الله بن احمد بن محمود بن

النسفي غفر الله له ولوالديه ولمن احسن اليهما واليه

حواشي كنزالدقايق ٢٩٠ و ٨٩٠

حواشي كنز الدقائق ٢٩٠ و ٨٩٠

باد مشتاق درگاه توام مددیا شاه مخدوم جهانیان ؛ باد دور از تو آمد بشوق اُچ
اجداد خود ؛ جمله کس تو مقصد مددیا شاه مخدوم جهانیان ؛ بسی مشتاق درگاه هم
ز لطف تو ایچ ایم ؛ نه کس آگاه ز احوالم مددیا شاه مخدوم جهانیان ؛ منم مسکین
گنه کارم تمامی عمر بیکارم ؛ دری عصیان گرفتارم مددیا شاه مخدوم جهانیان ؛ بما
ببینم شهرای بدرگاهت کنم دادی ؛ کنم جان از غم آزادی مددیا شاه مخدوم
جهانی ؛ وز آنجا بتر کی خاک گیرم در دروازه جد ما چشم بوشم قبول آریم یارب
حاجتم مددیا شاه مخدوم جهانی ؛ کشید تیغ جان ما کلمه پاکم لا اله الا الله جز
تو نیست دیگرم محمد رسول الله در شفاعت امیدوارم ؛ مددیا شاه مخدوم
جهانی ؛ تمت کتاب مبارک جواهر الاولیاء الله تعالی اما بعد فیقول الفقیر
المرید محمد علی ابن شیخ عبد الواسع صوفی جعل الله مع الایمان الی یوم الدین
چون فقیر مرید شد شجره مرشد خود زیر کتاب مبارک جواهر الاولیا تصنیف
سیادت پناه کرامت دستگاه زبدة العارفین والواصلین قدوة المتقین و
العاشقین مربی الطالبین هادی السالکین مختار حضرت رب الارباب و
محبوب حضرت محمد مصطفی صلی الله علیه وآله وسلم صاحب الحکمة والفقه والشجاعة
ذالجود والتقوی والعدالت مرشد کامل و عامل شاه سید محمد باقر بخاری سلمه الله
والبقاه وزاد فی عمره الشریف نوشتم برای یادگیر خود شجره مرشد بزرگوار من

حضرت

حضرت میران سید محمد باقر بخاری بن سید عثمان بن سید داود بخاری
بن سید شکر الدین بن سید حاجی حمید نظام الدین بن سید راجو بن سید فضل الله
بن سید قطب الدین بن سید ابراهیم بن سید راجو بن سید اسماعیل بن سید
قیس الدین بن سلطان سید محمود ناصر الدین بن مخدوم سید جلال جهانیان
جهانگشت عالم بن سلطان سید احمد کبیر بن سلطان سید جلال بخاری که نعمت
خلافت از مخدوم شیخ بهاء الدین یافت امام مرید پدر خود سید علی ابو المؤید
بود بن سید جعفر بن سید محمد بن سید محمود بن سید احمد بن سید عبدالله
که نعمت خلافت از حضرت میران شاه محی الدین جیلانی یافت و مرید پدر
خود سید السادات داماد حضرت شیخ عبدالقادر جیلانی شاه سید علی اصغر عبد
الله بود بن سید جعفر ثانی بن سید امام علی النقی بن سید محمد تقی بن سید
علی رضا بن سید موسی کاظم ابن سید جعفر صادق بن سید محمد باقر بن سید
زین العابدین بن سید امام حسین بن امیر المومنین علی کرم الله تعالی وجهه و عنا
فقیر این شجره بخاریان پشت به پشت نظم کردم • آن اینست بسم الله
الرحمن الرحیم سحدا محمود عطار محمد عربی • ز حق ثنای و توحید نعت بسیار
رسول حق علی شاه اولیا همه • ز زان نعم که کند دین احمدی اظهار
بعد وی و زین العابدین بعدش • پس ازو آمده باقر محمد مختار •

تُتَكَلِّي وَأَسْئَلُكَ بِاسْمِكَ الَّذِي وَضَعْتَهُ

عَلَى السَّمَاءِ فَاسْتَقَلَّتْ وَعَلَى الْأَرْضِ

فَاسْتَقَرَّتْ وَعَلَى الْجِبَالِ فَرَسَتْ وَعَلَى

اللَّيْلِ فَأَظْلَمَ وَعَلَى النَّهَارِ فَاسْتَنَارَ

أَنْ تُصَلِّيَ عَلَى مُحَمَّدٍ وَآلِ مُحَمَّدٍ وَأَنْ تَقْضِيَ

لِي جَمِيعَ حَوَائِجِي وَتَغْفِرَ لِي ذُنُوبِي كُلَّهَا

صَغِيرَهَا وَكَبِيرَهَا وَأَنْ تُوَسِّعَ عَلَيَّ مِنَ

الرِّزْقِ مَا تُبَلِّغُنِي بِهِ شَرَفَ الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ

يَا أَرْحَمَ الرَّاحِمِينَ مَوْلَايَ بِكَ اسْتَغَثْتُ اسْتَغَثْتُ

فَصَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ وَآلِ مُحَمَّدٍ وَأَغِثْنِي بِكَ

اسْتَجَرْتُ فَصَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ وَآلِ مُحَمَّدٍ

فأجرني وأغنني بطاعتك عن طاعة
عبادك وبمسألتك عن مسألة خلقك
وانقلني من ذلّ الفقر إلى عزّ الغنى و
من ذلّ المعاصي إلى عزّ الطاعة فقد
فضّلتني على كثير من خلقك جوداً منك
وكرماً لا باستحقاق منّي إلهي فلك الحمد
على ذلك كلّه صلّ على محمّد وآل محمّد
واجعلني لنعمائك من الشاكرين
ولآلائك من الذاكرين وارحمني
برحمتك يا أرحم الراحمين وصلّى الله
على سيّدنا محمّد وآله الطيّبين الطاهرين

[illegible]

دانستن اشکال باد

لحیان سعد ناری معدنی در دوم خانه سه عدد دارد و رنگ چون نار شرقی نر است

قبض داخل سعد خاکی و کانی رنگ سفید جنوبی حرف کاف و ظا با یازده خانه شکل ماده

قبض خارج نر و نحس ناری معدنی تیره رنگ شرقی طعم تلخ حرف او لام و غ دارد نر

جماعت سعد و نحس ممتزج کانی و خاکی جنوبی و رنگ بوقلمون نر و ماده

فرح سعد بادی و حیوانی غربی و نر برنگ زرد و سفید عدد بخانه اول یک است

عقله نحس خاکی و کانی جنوب نر و رنگ سیاه حرف او نون در چهارده

انکیس ماده و نحس ماده خاکی و کانی جنوبی تلخ شور رنگ سیاه مرد و پنج با و صاد دارد

حمره نحس بادی و حیوانی غربی رنگ سرخ تلخ نر است

بیاض سعد آبی و نباتی شمالی رنگ او سفید شور ترش ماده است

نصرة الخارج سعد ناری و کانی شرقی نر است رنگ او زرد و در ششم خانه حرف واو دارد

نصرة الداخل سعد آبی و نباتی شمالی رنگ او زرد شیرین

عتبة الخارج نحس ناری و معدنی شرقی نر است تلخ تیره رنگ

نقی الخد نحس آبی نباتی شمالی ماده است رنگ سرخ ترش تلخ ماده

عتبة الداخل سعد بادی و حیوانی ماده غربی شیرین رنگ او سفید زرد

اجتماع سعد نحس بادی ممتزج و حیوانی ماده هم نر غربی رنگ زرد

سال که از چرخ کهن گشت باز / از پس ششصد نود و هشت باز

چرخ که خورشید جهانش نشست / مطلع انوار خطابش ببست

هرچه دلم ریخت درین حقه دُر / قطرهٔ نم بود ز دریای پر

شغل درین حادثه بسیار شد / نیم دم در سر این کار شد

حرف زبان گر همه اینجا شده / قطره عجب نیست که دریا شده

وه که همه عمر به بازی گذشت / دل نه ازین چاره نمازی گذشت

هرچه درین شعبده بستم امید / نامه سیاه کردم و دیده سفید

روز قیامت که کنندم خطاب / هیچ ندانم که چه گویم جواب

یارب از آیین صواب خودم / هم تو درآموز جواب خودم

بو که ز نشر بنگه دار السلام / بوی علیکی رسدم در مشام

روز شنبه از رجب پنجم / شد ز بیان خامه مخاطب که قم

چند بسیر آمده بر سر شدن / که هر معنی بقلم در شدن

گفت جوابی که صوابا بگفت / کبک شکایت ز غرابی گفت

کبک چو که اغم بخرامم چو کبک / یکدم ازین کبک نگیریم ترک

مکی شده ام تا ب برانگیخته / منظر نقش دل جان شیخته

هر گوهری کان که گذشته بخاک | از کرم خویش خداوند پاک

آن ز فوادش کند سرّ نهان | من بلباس خلفائش بیان

آن ز فوادش بزبان آورم | گنج سخن را به بیان آورم

گرچه گهرهای سیه ریزدم | نور معانیش بیامیزدم

فاش کنه ستر نهان از زبان | من بلباس خلفائش بیان

گوهری ز تاریخش و خاموش گرد | رشتهٔ درهای سخن در نورد

چیست ز تاریخ ده آگاهیش | در قمری هفصد و هفتادیش

مطلع انوار که انوار شد | هر ورقش مخزن اسرار شد

ختم کتابت شده عون عمیم | گشت مؤرخ رسن خوف و بیم

از تو سر جلات شده با صحف | در سخن در صفت در تحف

مهر این تحفه بسلک سطور | نسخ در آورد ز عون غرور

تمت الکتاب بعون الملک الوهاب نسخه میمونه ذو الاقتدار مطلع الانوار من تصنیف
امیر خسرو دهلوی گهربار بتاریخ پانزدهم شهر صفر ختم الله بالخیر والظفر سنه ۱۳۰۹
کاتبه خادم ... فقیر سید ... غفر الله ذنوبه ساکن کوتله در مسجد ...
بوقت ظهر برای ... خاطر ... در ... ادام الله عمره
تا بیند که ... کتابت این کتاب ... روز ...
... رفته است ... یادداشت مرقوم شده والله الموفق والمعین
علی مکتبه ... آمین یا رب العالمین

کسند روزگار خود را و امیدها بخدای تعالی داری پیوسته
در رضای خدای باشی و در بهشت را باز دید بجواب حضر
ع و زاری مشغول گشت پیغامبر صلی الله علیه و سلم هر که
بهشت را سه بار اخلاص از خدای تعالی بخواهد بهشت
گواهی میدهد الهی مرا از دید روی روز نکن
و هر که سه بار از دوزخ از خدای تعالی پناه گیرد
دوزخ گوید الهی این بنده را از من دور گشت الهی
مراد جمیع مومنان را بر طاعت و عبادت خود
ثابت قدم دارد از بهشت محروم مگردان بحرمت
النبی و آله الامجاد کذا فی تنبیه الغافلین و راحت القلو
ب تمت تمام شد کار من نظام در روز چهارشنبه
بوقت ظهر در ماه شعبان بالتاریخ بیست دوم سنه ۱۰۸۳
کاتب العبد فقیر حقیر خاکپای عالمان و بزرگان شیخ محمد عرف خواجه ...

[illegible]

مردی را پائی ترقیده است او ترقیدگی را بسیار گره است و در غسل و وضو آب رسا
نیده اگر رسانیدن آب او مضرت باشد روا باشد که زیر پیه آب نرساند و اگر
در رسانیدن آب مضرت نباشد روا نیست تا آن زمان که آب زیر پیه نرساند
و در محیط می گوید مردی دست چپ او شل شد با دست راست طهارت کند اگر
هر دو دست مردی شل شده و وضو نمی تواند کرد و تیمم نیز نمی تواند باید که هر دو
دست تا آرنج بر زمین ماله و روی بر دیوار ماله و نماز بگذارد و در محیط میگوید
مردی در سوراخ نفس روغن چکانید وضو نشکند و اگر در ذخیره و تجنیس میگوید اگر مردی
را حقنه کرد بروغن و یا با آب و بعد حقنه روغن یا آب بیرون آمد وضو
نشکند و در محیط و تجنیس میگوید مردی را در ناره نفس بول آمده است
اما بیرون نمی نماید او پنبه در سوراخ نفس نهاد تا بول بیرون نیاید پنبه که درون
نفس بود تر شد وضو نشکند و اگر پنبه جانب بیرون نفس می نمود از بول تر شد
وضو نشکند اما پنبه که در نفس نهاده است بیرون افتاد اگر تر باشد وضو
بشکند و اگر خشک باشد وضو نشکند در محیط میگوید مردی را خون در جراحت
پیدا می شود او پاک میکند و روان شدن نمیدهد اگر او وا این خون پاک
نکردی روان شدی وضو بشکند و اگر روان نشدی وضو نشکند و این معنی
بخاطر داده دارد و در شرح طحاوی میگوید اگر از اندام آدمی چیز پاک بیرون آید خالص
چون آب دهن و آب بینی و آب چشم و خوی وضو نشکند در محیط میگوید

درست نامه

صفحه	سطر	درست
۵	۱۴	ورمل کتابت شده است
۵۳	۱۶	اما تألیف «بحرالسعادت»
۶۱	۴	نستعلیق آمیخته با شکسته ،
۶۳	۵	پنجاه و پنج
۷۰	۳	ناقص ، دیباچه
۹۸	۸	وواضع «تحفة الابرار» آمده است
۱۰۴	۱۵	توضیحاتی دارد در کنارهٔ
۱۲۴	۱۵	حواشی و یادداشت‌هایی
۱۴۷	۱۴	اربعین‌های سالکان جامی
۱۷۷	۹	پس از نعت حضرت رسول الله
۱۸۵	۱۶	کنارهٔ صفحات آورده است .
۱۸۵	۲۳	در آداب قرائت
۱۸۷	۱۰	جهانگیری ورشیدی
۱۸۷	۲۰	کردم اندر قید لفظ پوچ چند
۲۰۴	۵	صفحهٔ ۱۴ به خط
۲۱۸	۱۲	منه جز به راه سلامت قدم
۲۱۸	۱۶	خط آن گونا گون است .
۲۴۴	۲۱	مصابیح ، چلبی ،
۲۵۹	۱۹	خواجه حافظ که
۲۸۴	۱۲	کتاب و مجموعهٔ خطی
۲۸۸	۱۶	مس قادری را که
۲۹۵	۱۸	بالای کلمات
۳۴۶	۱۷	تاریخ تألیف
۳۶۴	۹	ودیگر فرائض
۳۶۷	۱۲	۲ - صفحات ۹ و ۱۰
۳۷۷	۹	چهار عنوان و چهار رکن
۳۹۸	۱۸	موضوع این نسخه

صفحه	سطر	درست
٤٢٥	١٤	در علم فقه ١٥/٢٩٠) را جناب
٤٣٨	٢٤	- زادالمسافرين
٤٦١	١٨	عبادت و نماز
٤٧٥	٢٤	«مكتوبات شيخ
٤٨٣	٨	(خواب نامه) و ثلث
٥٣٨	١١	ترجمه شده باشد
٥٥٠	١٤	اين مجموعة ده گانة صرف و نحو
٥٦٢	١٤	١ - فالنامه ،
٥٧٥	٣	اين
٥٨٣	١٤	مجلس معظم خان
٦١١	١٣	مفرح الروح نهاده»
٦٢٨	١٦	متنى است به فارسى روان
٦٦٦	١٧	ادغام واعلام واخفاء
٦٩٣	٢٢	مقبول بارگاه صمد
٦٩٧	١٨	به فارسى و پنجابى
٧٠١	١	هفت پيكر را

Studies for his advice and assistance; Syed Hussamuddin Rashdi for his scholarly hints and Dr. Mohammad Javad Mashkur for his guiding encouragement.

I hope that this effort of mine will prove useful to the scholars of the Common Heritage of Iran and Pakistan and serve to strengthen the cultural bonds that bind the two brotherly countries.

Rawalpindi, Pakistan
October 1971

M. H. Tasbihi

3. Names of scribes and calligraphers.
4. Words and names deciphered from seals.
5. First hemistiches of the poetry written by others on the margins and in the beginnings and ends of the manuscripts and which do not form part of the texts.
6. Names of the manuscripts, treatises, miscellanies and other writings.
7. Names of places.

The manuscripts described in this volume are in five languages: Persian, Arabic, Punjabi, Urdu and Turkish. Persian stands on the top with 258 manuscripts and Turkish at the bottom with only one copy. There are bilingual and trilingual copies also. Persian-Arabic has 59 copies, Persian-Arabic-Punjabi has 18 and Persian-Arabic-Urdu has only one.

The manuscripts cover 12 broad subjects, which when broken up number as high as 2,000 minor subjects. They have all been classified according to the Dewey System. The number above the line indicates the classification and the number below shows the Ganjbakhsh Library registration. There are 199 manuscripts on Religion, 116 on Literature, 5 on Mathematics, 7 on Logic, 19 on Medical Sciences, 49 on Linguistics, 24 on Astronomy, 3 on References, 2 on History, 2 on Metaphysics, one on Ethics and one on Pure Science—a total of 428 treatises.

There are more than one copy of many books. Among them Sa'di of Shiraz stands first with six copies of Bustan and five of Gulistan; Nizami second with five copies of Iskandar-name and Jami third with four copies of Yusuf-Zulaikha.

And before closing, I must express my gratitude to Dr. Ali A. Jafarey, Director of the Iran Pakistan Institute of Persian

have preceded me in the field. I have used nine captions to describe a manuscript :

1. Measurement in two sizes—the outer cover and inner page covered by the text.
2. Number of leaves and pages for better reckoning.
3. Type, colour, age and condition of the paper and the binding.
4. Type, colour and approximate date of calligraphy.
5. Name of the scribe and the date and place of scribing.
6. Name of the author and the date and place of authorship.
7. Beginning of the manuscript.
8. End of the manuscript.
9. Remarks made to describe my own thoughtful views.

Every effort has been made to describe a manuscript by the data it provides to make it as self-introducing as possible. The extracts quoted to give the beginning or the end or the name of the author are exact reproductions without any effort to correct or edit the text. No particular claim has been made to introduce a manuscript as rare, unique or unpublished or otherwise give data about other copies existing in other libraries or private collections or whether published or not. But I know that almost half of the manuscripts described here have not been published at all.

The catalogue has the following seven indices at the end to make it more useful :

1. Subject.
2. Names of persons, particularly authors, translators, commentators, poets and historians.

In the name of God, the Beneficent, the Merciful

Praise be God, the One, the Matchless, Who granted me the strength to author the first volume of the "Catalogue of the Manuscripts in the Ganjbakhsh Library" of the Iran Pakistan Institute of Persian studies and present it to lovers of books and manuscripts, seekers of lore and literature and devotees of religion and intuition.

I feel honoured that it is being published on the occasion of the 2500th Anniversary of the Founding of the Persian Empire by Cyrus the Great.

This volume enumerates alphabetically 300 manuscripts, but the actual number of the books described comes to 428. There are 43 miscellanies which contain a total number of 171 treatises and books. The library has, to this date, 1,092 manuscripts. They are being catalogued. Half of these manuscripts are miscellanies. The number of treatises in them vary between two to almost one hundred.

The method used in cataloguing has been evolved out of my wide studies and long experiences I owe to all those who

Name	:	Catalogue of the Manuscripts in the Ganjbakhsh Library.
Author	:	Mohammad Hossein Tasbihi.
Foreword	:	Dr. Ali A. Jafarey, Director, Iran Pakistan Institute of Persian Studies.
Publishers	:	Iran Pakistan Institute of Persian Studies, 184 Mayo Road, Rawalpindi, Pakistan. Telephone : 68449
Press	:	Ghulamali Publishers, 10 Hospital Road, Lahore Pakistan. Telephone : 60402
Size	:	24 × 17 cms.
Paper	:	90/gr white, Nowshera, Pakistan.
Typist	:	Abdul Rashid ibn Abdul Latif of the Iran Pakistan Institute of Persian Studies.
Calligrapher	:	Anwar Hossein "Nafees Raqam".
Date	:	October 1971.
Price	:	40 Pakistani Rupees.

A Publication of the Iran Pakistan Institute of Persian Studies

Serial No. 1

The Ganjbakhsh Library

Catalogues & Bibliotics Serial No. 1

On the Occasion of the Celebration of the 2500th Anniversary of the Founding of the Persian Empire by Cyrus the Great

CATALOGUE OF THE MANUSCRIPTS

in

THE GANJBAKHSH LIBRARY

of

Iran Pakistan Institute of Persian Studies

Volume I

by

Mohammad Hossein Tasbihi

Published by the
Iran Pakistan Institute of Persian Studies
Rawalpindi, Pakistan
1971

the Librarian.

Here is the first volume of the "Catalogue of the Manuscripts in the Ganjbakhsh Library." It is presented to the friends and scholars of the Cultural Heritage of Iran and Pakistan. It is the first product of the endeavours of Mr. Tasbihi. It, in fact, is a sample of the method which the Institute wants to adhere to, as far as possible, in cataloguing bibliography and bibliotics. However, we may as well confess that this book is what we have been able to present and not what we wished to present.

It is hoped that the catalogue will be the beginning of the studies of the wealthy wide world of the Pakistani Culture by the Institute and will present the identity of the Common Cultural Heritage of Iran and Pakistan.

Rawalpindi, Pakistan

26th October 1971

Ali A. Jafarey

Director

Iran Pakistan Institute of
Persian Studies

The Agreement begins : "The Imperial Government of Iran and the Government of the Islamic Republic of Pakistan being desirous of strengthening and perpetuating the bonds of cultural, educational and linguistic co-operation between the two countries and with the object of arriving at the greatest possible understanding between them through mutual friendly co-operation in these fields, have decided to conclude this Agreement on co-operation in the fields of Culture and Education."

And the Constitution defines the objectives of the Institute : "Pakistan is the proud possessor of a cultural heritage which has been enriched through centuries by the Persian Language, Literature and Art. In order to preserve and develop this heritage further an 'Iran Pakistan Institute of Persian Studies' shall be established in Pakistan jointly by the Ministry of Education and Scientific Research, Government of Pakistan and the Ministry of Culture and Art, Imperial Government of Iran....for an indefinite period."

One of the first steps taken towards achieving the above-mentioned objectives was to prepare a descriptive catalogue of Persian and other manuscripts and printed books on and about the Cultural Heritage of Pakistan and pave well the way for research work. The job was begun a year ago and learned fellows of the Institute are cataloguing the books in various libraries in a number of towns.

The Institute has a library of its own. It has been named the *Ganjbakhsh Library* in honour of Hazrat Data Ganjbakhsh, the first Persian writer and the foremost Sufi of Pakistan. He is Abu al-Hasan Ali ibn Uthman ibn Ali Jullabi Hujviri Ghaznavi of the Eleventh Century A.D. His shrine in Lahore is thronged by pious pilgrims. The library has, to this day, 808 manuscripts and 4,731 printed books. The cataloguing of these books has been entrusted to Mr. Mohammad Hossein Tasbihi,

In the name of God, the Beneficent, the Merciful

The conception of the establishment of the Iran Pakistan Institute of Persian Studies formalized with the will—will to patronize Learning and promote Culture—of His Imperial Majesty Shahanshah Aryamehr of Iran and His Excellency the President of Pakistan translated in the joint communique of 4th November 1969.

The Ministry of Culture and Art of Iran and the Ministry of Education and Scientific Research of Pakistan were entrusted with the task of drawing and implementing the project. The good will and the zeal of co-operation displayed by the authorities responsible was to such an extent that as soon as the bare outlines of the project emerged clear, preliminary steps were taken to implement it. The nucleus of the Institute was formed in form of a central office at Rawalpindi and it began functioning with no loss of time.

On 23rd October 1971, the Governments of Iran and Pakistan signed the Agreement 'regarding establishment of the Iran Pakistan Institute of Persian Studies in Pakistan.' The Institute stood established.

دوهزار و پانصدمین سال بنیانگذاری
شاهنشاهی ایران

On the Occasion of

The Celebration of the 2500th Anniversary

of

The Founding of the Persian Empire

by

Cyrus the Great

October 1971

CATALOGUE OF THE MANUSCRIPTS

in

THE GANJBAKHSH LIBRARY

of

Iran Pakistan Institute of Persian Studies

Volume I

by

Mohammad Hossein Tasbihi

Iran Pakistan Institute of Persian Studies
Rawalpindi, Pakistan
1971

CATALOGUE OF THE [illegible]

THE [illegible]

[illegible]

[illegible]